

ISSN 2073-333X
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№12/1 (147) 2020

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN

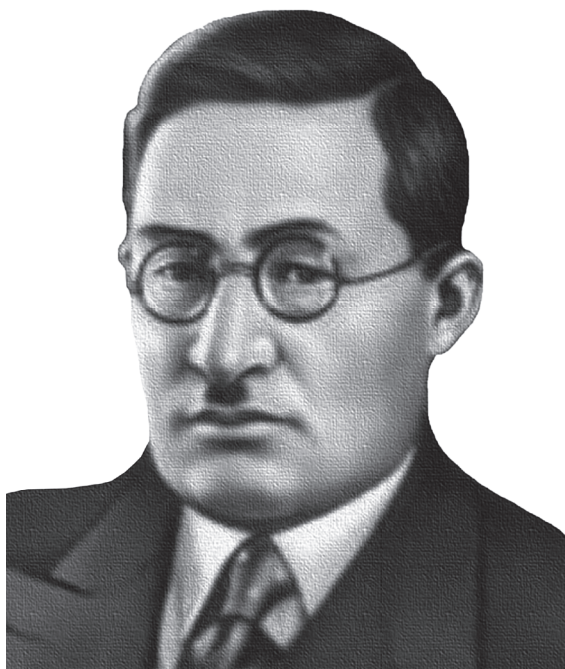
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ
МИНИСТРЛІГІ

МИНИСТЕРСТВО
ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

І.ЖАНСУГІРОВ АТЫНДАҒЫ
ЖЕТІСУ УНИВЕРСИТЕТІ

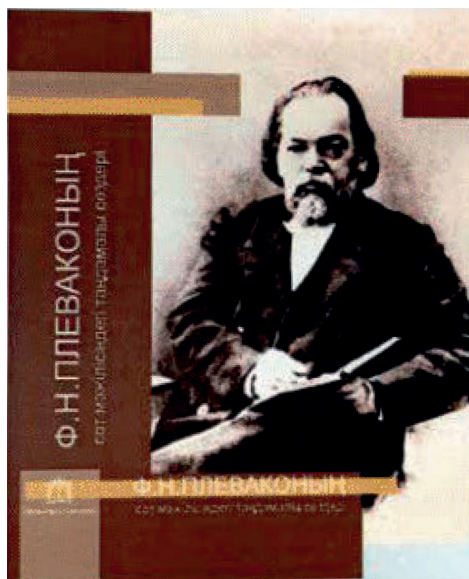
ЖЕТЫСУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМ. И. ЖАНСУГУРОВА

ІЛИЯС ЖАНСУГІРОВ

классик ақын, Қазақстан жазушылар одағының
тұңғыш төрағасы (1934-1936 ж.ж.)

ТАҒЛЫМЫ ТЕРЕҢ ТУЫНДЫ

Заң ғылымдарының докторы профессор, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Ресей криминологтар ассоциациясының, Санкт-Петербург, Мәскеу криминологтар клубының мүшесі, Халықаралық Қазақстан криминологтар клубының президенті, Қазақстан Жазушылар және Журналистер Одағының мүшесі,

«Қазақстанның ғылымы мен өмірі» атты халықаралық журналдың Бас редакторы Есберген Алаухановтың «Ф.Н. Плеваконың сот мәжілісіндегі таңдамалы сөздері» атты жаңа кітабы жарық көрді.

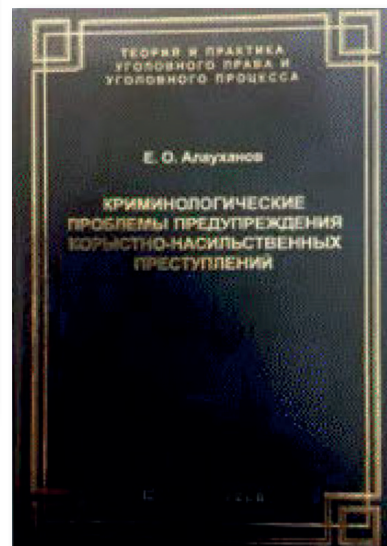
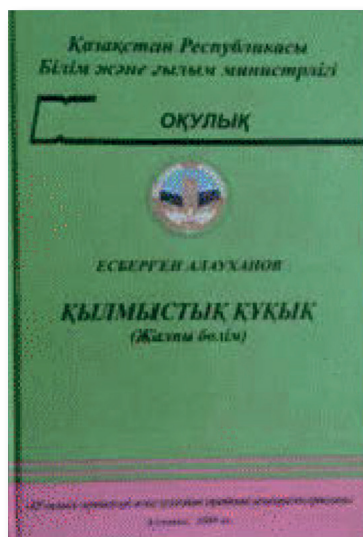
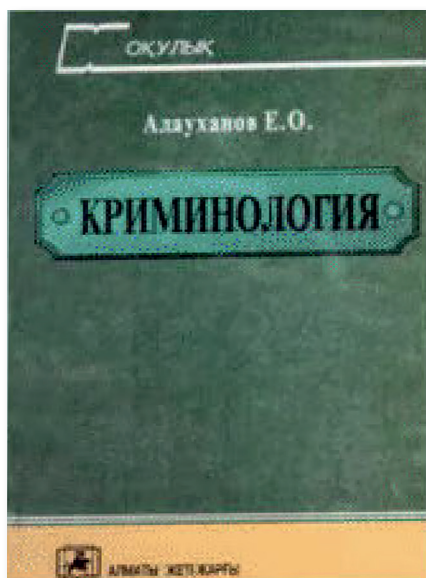
Кітап Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы институты Ғылыми кеңесінің және Халықаралық Қазақстан криминологтар клубының шешімімен баспаға ұсынылды.

Сонымен бірге Қазақстан Республикасы Бас прокурорының аса маңызды істер бойынша аға көмекшісі, заң ғылымдарының кандидаты, Хабылсаят Әбішевтың пікір жазуының өзі кітап құндылығын аша түседі.

Кітаптың ерекшелігі сол – Ф.Н. Плеваконың бұл еңбегі тұңғыш рет түпнұсқадан қазақ тіліне аударылып отыр. Кітаптың тілі жатық, стилі түсінікті.

Ф.Н. Плевако – XIX-XX ғасырда өмір сүрген, әлемге танымал, атақты Ресей адвокаты, қазақтың жиені. Мұндай талантты қайраткердің тағылымды ғақлия сөздері сот саласындағы азаматтарға аса қажет-ақ.

Кітап заң саласы бойынша оқитын студенттерге, магистранттарға, докторанттар мен олардың ұстаздарына және жалпы оқырман қауымға арналады.

Құрылтайшы:

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ

Учредитель:

МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ

Founder:

INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN

№12/1 (147)
2020

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENCE JOURNAL

Бас редактор – **Алауханов Е.О.** «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», заң
ғылымдарының докторы, профессор

Главный редактор – **Алауханов Е.О.** «Заслуженный деятель Казахстана», доктор
юридических наук, профессор

Editor-in-chief – **Alaukhanov Ye.O.** «Honored Worker of the Republic of Kazakhstan», doctor
of Law Sciences, professor

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

1. Абдиров Н.М., з.ғ.д., профессор
2. Абдрасилов Б.С., б.ғ.д., профессор
3. Абдурасулова К.Р., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
4. Абзалов Э.М., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мем. заң кеңесшісі (Ташкент)
5. Аликперов Х.Д., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мем. заң кеңесшісі (Баку)
6. Асанов Ж.К., з.ғ.к., ҚР Жоғарғы Сотының Төрағасы
7. Байдаулет И.О., мед.ғ.д., профессор
8. Байдельдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
9. Байменов А.М., тех.ғ.к., профессор
10. Бабулин С.Н., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
11. Баулин Ю.В., з.ғ.д., профессор (Киев)
12. Бисенов К.А., тех.ғ.д., профессор
13. Бородин С.В., з.ғ.д., вице-президент, адвокат (Воронеж)
14. Бөрібеков К.К., қоғам қайраткері
15. Букалерева Л.А., з.ғ.д., проф. (РУДН, Мәскеу)
16. Ведерникова О.Н., з.ғ.д., проф., РФ Жоғарғы Сотының судьясы (Мәскеу)
17. Гаипов З.С., с.ғ.д., профессор
18. Голик Ю.В., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
19. Гриб В.В., з.ғ.д., профессор, бас ред. (Мәскеу)
20. Грунцов О.И., з.ғ.д., профессор БГУ (Минск)
21. Джансараева Р.Е., з.ғ.д., профессор
22. Дикаев С.У., з.ғ.д., профессор (Санкт-Петербург)
23. Дулатбеков Н.О., з.ғ.д., профессор
24. Елешов Р., а.-ш.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
25. Елубаев Ж.С., з.ғ.д., профессор
26. Есім Ғ., ф.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
27. Жұмағұлов Б.Т., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
28. Жұрынов М.Ж., академик, ҚР ҰҒА Президенті
29. Иванчин А.В., з.ғ.д., адвокат (Ярославль)
30. Козаченко И.Я., з.ғ.д., профессор (Екатеринбург)
31. Коняхин В.П., з.ғ.д., профессор (Краснодар)
32. Коробеев А.И., з.ғ.д., профессор (Владивосток)
33. Қасымбеков М.Б., с.ғ.д., профессор
34. Құл-Мұхаммед М.А., з.ғ.д., профессор
35. Лебедев С.Я., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
36. Лиховая С.Я., з.ғ.д., профессор (Киев)
37. Лопашенко Н.А., з.ғ.д., профессор (Саратов)
38. Мацкевич И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу, МГЮА)
39. Мұсақожаева А.К., профессор, ҚазҰӨУ ректоры
40. Мұтанов Ғ.М., т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі, ҚазҰУ ректоры
41. Мұхамеджанов Т.М., профессор, композитор
42. Оразалин Н.М., ақын-драматург
43. Рагимов И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
44. Рахимжанов А.М., с.ғ.д., профессор
45. Рустамбаев М.Ю., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
46. Сұлтанов Қ.С., с.ғ.д., профессор
47. Сыдыков Е.Б., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі, ЕҰУ ректоры
48. Тұрсынов С.Т., з.ғ.д., профессор
49. Шестаков Д.А., з.ғ.д., профессор, СП(б) халықаралық криминологиялық клубының президенті
50. Ыдырысов Д.А., т.ғ.д., профессор

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

1. Абдуллаев К.К., а.-ш.ғ.д., профессор
2. Айтжанов Б.Д., вет.ғ.д., профессор
3. Асанғазы О., қоғам қайраткері
4. Әбішев Т.Д., з.ғ.к., профессор
5. Әбішев Х.А., з.ғ.к., профессор
6. Әлиев Д.М., з.ғ.к., қоғам қайраткері
7. Бекмағамбетов А.Б., з.ғ.к., профессор (Қостанай)
8. Бектұрғанов Е.Ө., ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты
9. Бишманов Б.М., з.ғ.д., профессор
10. Борбат А.В., з.ғ.к., бас редактор (Мәскеу)
11. Данилов А.П., з.ғ.к., доцент (Санкт-Петербург)
12. Жақып Б.Ө., филол.ғ.д., профессор
13. Жанабилев Н.Е., з.ғ.к., профессор (Астана)
14. Жұмағұлова В.И. ф.ғ.д., профессор
15. Зарипов З.С., з.ғ.д., профессор (Рязань)
16. Зигмунд О. А., з.ғ.д., профессор (Германия)
17. Ивона Масаки, профессор (Польша)
18. Кәрібаев Б.Б., т.ғ.д., профессор
19. Кленова Т.В., з.ғ.д., профессор (Самара)
20. Корконосенко С.Г., ф.ғ.д., профессор (Санкт-Петербург)
21. Куфлева В.Н., з.ғ.к., доцент (Краснодар)
22. Қанжігітов Е.Қ., вет.ғ.д., профессор
23. Қуаналиева Г.А., з.ғ.д., профессор
24. Құрманалиев К.А., ф.ғ.д., профессор
25. Мажейка Кипрас И., MEATP акад. (Мәскеу)
26. Маткаримова Г.С., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
27. Мельник Г.С., ф.ғ.д., проф. (Санкт-Петербург)
28. Минязева Т.Ф., з.ғ.д., профессор (Мәскеу, РУДН)
29. Молдабаев С. С., з.ғ.д., профессор (Алматы)
30. Мұхамедихлы А., ф.ғ.д., профессор
31. Омаров Б.Ж., фил.ғ.д., профессор
32. Орлов В.Н., з.ғ.д., «Российский криминологический взгляд» журналының бас редакторы
33. Рүстемов Б.Т., жазушы-публицист
34. Рүстемова Г.Р., з.ғ.д., профессор
35. Саломов Б., з.ғ.д., профессор, адвокат (Ташкент)
36. Сапиев О.С., ҚР қоғам қайраткері
37. Сарсембаев М.А., з.ғ.д., профессор
38. Сейтжанов Ә.Ә., з.ғ.к., доцент
39. Сматлаев Б.М., з.ғ.д., профессор
40. Сыдыкова Л.Ч., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
41. Тойлыбаев Б.А., п.ғ.д., профессор
42. Төлеген М.Ә., доктор PhD, ШҚМУ ректоры
43. Турецкий Н.Н., з.ғ.д., профессор
44. Тұрғараев Б.Т., з.ғ.д., профессор
45. Тұрсынов Х.М., т.ғ.д., профессор, Қ.А. Ясауи ат. ХҚТУ
46. Усманов А., п.ғ.д., профессор
47. Усманов С.У., т.ғ.д., профессор
48. Фадеев В.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
49. Харченко В.Б., з.ғ.д., профессор (Харьков)
50. Ху Тин, Вьетнам Жазушылар Қауымдастығының Төрағасы (Вьетнам)
51. Челадзе Г., құқық докторы, әкімшілік бизнес докторы, профессор (Грузия)
52. Шаукенова З.К., з.ғ.д., профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

1. Абдиров Н.М., д.ю.н., профессор
2. Абдрасилов Б.С., д.б.н., профессор
3. Абдурасулова К.Р., д.ю.н., профессор (Ташкент)
4. Абзалов Э.М., д.ю.н., профессор, гос.советник юстиции 3-класса (Ташкент)
5. Аликперов Х.Д., д.ю.н., профессор, гос.советник юстиции 3-класса (Баку)
6. Асанов Ж.К., к.ю.н., Председатель Верховного Суда РК
7. Байдаулет И.О., д.мед.н., профессор
8. Байдельдинов Д.Л., д.ю.н., профессор
9. Байменов А.М., к.тех.н., профессор
10. Бабурин С.Н., д.ю.н., профессор (Москва)
11. Баулин Ю.В., д.ю.н., профессор (Киев)
12. Бисенов К.А., д.т.н., профессор
13. Борибеков К.К., общественный деятель
14. Бородин С.В., к.ю.н., вице-президент, адвокат (Воронеж)
15. Букалерева Л.А., д.ю.н., проф. (РУДН, Москва)
16. Ведерникова О.Н., д.ю.н., проф., судья Верховного Суда РФ (Москва)
17. Гаипов З.С., д.п.н., профессор
18. Голик Ю.В., д.ю.н., профессор (Москва)
19. Гриб В.В., д.ю.н., профессор, гл. ред. (Москва)
20. Грунтов О.И., д.ю.н., профессор БГУ (Минск)
21. Джансараева Р.Е., д.ю.н., профессор
22. Дикаев С.У., д.ю.н., профессор (Санкт-Петербург)
23. Дулатбеков Н.О., д.ю.н., профессор
24. Елешов Р., д.с.-х.н., академик НАН РК
25. Елубаев Ж.С., д.ю.н., профессор
26. Есим Г., д.ф.н., академик НАН РК
27. Жумагулов Б.Т., д.т.н., академик НАН РК, депутат Сената Парламента РК
28. Журынов М.Ж., академик, Президент НАН РК
29. Иванчин А.В., д.ю.н., адвокат (Ярославль)
30. Идрисов Д.А., д.т.н., профессор
31. Касымбеков М.Б., д.полит.н., профессор
32. Козаченко И.Я., д.ю.н., профессор (Екатеринбург)
33. Коняхин В.П., д.ю.н., профессор (Краснодар)
34. Коробеев А.И., д.ю.н., профессор (Владивосток)
35. Кул-Мухаммед М.А., д.ю.н., профессор
36. Лебедев С.Я., д.ю.н., профессор (Москва)
37. Лиховая С.Я., д.ю.н., профессор (Киев)
38. Лопашенко Н.А., д.ю.н., профессор (Саратов)
39. Мацкевич И.М., д.ю.н., профессор (Москва, МГЮА)
40. Мусаходжаева А.К., профессор, ректор КазНУИ
41. Мутанов Г.М., д.т.н., профессор, академик НАН РК, ректор КазНУ
42. Мухамеджанов Т.М., профессор, композитор
43. Рагимов И.М., д.ю.н., профессор (Москва)
44. Рахимжанов А.М., д.полит.н., профессор
45. Рустамбаев М.Ю., д.ю.н., профессор (Ташкент)
46. Оразалин Н.М., поэт-драматург
47. Султанов К.С., д.пол.н., профессор
48. Сыдыков Е.Б., д.и.н., академик НАН РК, ректор ЕНУ
49. Турсынов С.Т., д.э.н., профессор
50. Шестаков Д.А., д.ю.н., профессор, президент Санкт-Петербургского международного криминологического клуба

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

1. Абдуллаев К.К., д.с.-х.н., профессор
2. Абишев Т.Д., к.ю.н., профессор
3. Абишев Х.А., к.ю.н., доцент
4. Айтжанов Б.Д., д.вет.н., профессор
5. Алиев Д.М., к.соц.н., общественный деятель
6. Асангазы О., общественный деятель
7. Бекмагамбетов А.Б., к.ю.н., профессор (Костанай)
8. Бектурганов Е.У., депутат Мажилиса Парламента РК
9. Бишманов Б.М., д.ю.н., профессор
10. Борбат А.В., к.ю.н., гл. редактор (Москва)
11. Данилов А.П., к.ю.н., доцент (Санкт-Петербург)
12. Жакып Б.О., д.фил.н., профессор
13. Жаналилов Н.Е., к.ю.н., профессор (Астана)
14. Жумагулова В.И., д.ф.н., профессор
15. Зарипов З.С., д.ю.н., профессор (Рязань)
16. Зигмунд О.А., д.ю.н., профессор (Германия)
17. Ивона Массакки, профессор (Польша)
18. Канжигитов Е.К., д.вет.н., профессор
19. Карибаев Б.Б., д.и.н., профессор
20. Кленова Т.В., д.ю.н., профессор (Самара)
21. Корконосенко С.Г., д.ф.н., профессор (Санкт-Петербург)
22. Куаналиева Г.А., д.ю.н., профессор
23. Курманалиев К.А., д.ф.н., профессор
24. Куфлева В.Н., к.ю.н., доцент (Краснодар)
25. Мажейка Кипрас И., академик МЕАТР (Москва)
26. Маткаримов Г.С., д.ю.н., профессор (Ташкент)
27. Мельник Г.С., д.ф.н., профессор (Санкт-Петербург)
28. Минязева Т.Ф., д.ю.н., профессор (Москва, РУДН)
29. Молдабаев С.С., д.ю.н., профессор (Алматы)
30. Мухамедиулы А., д.ф.н., профессор
31. Омаров Б.Ж., д.фил.н., профессор
32. Орлов В.Н., д.ю.н., гл. ред. журнала «Российский криминологический взгляд»
33. Рустемов Б.Т., писатель-публицист
34. Рустемова Г.Р., д.ю.н., профессор
35. Саломов Б., д.ю.н., профессор, адвокат (Ташкент)
36. Сапиев О.С., общественный деятель РК
37. Сарсембаев М.А., д.ю.н., профессор
38. Сейтжанов А.А., к.ю.н., доцент
39. Сметлаев Б.М., д.ю.н., профессор
40. Сыдыкова Л.Ч., д.ю.н., профессор (Бишкек)
41. Тойлыбаев Б.А., д.п.н., профессор
42. Толеген М.А., доктор PhD, ректор ВКГУ
43. Турецкий Н.Н., д.ю.н., профессор
44. Тургараев Б.Т., д.ю.н., профессор
45. Турсынов Х.М., д.и.н., профессор, МКТУ им. Х.А. Ясави
46. Фадеев В.Н., д.ю.н., профессор (Москва)
47. Усманов А., д.п.н., профессор
48. Усманов С.У., д.т.н., профессор
49. Челадзе Г., доктор права, доктор административного бизнеса, профессор (Грузия)
50. Шаукенова З.К., д.соц.н., профессор
51. Харченко В.Б., д.ю.н., профессор (Харьков)
52. Ху Тин, Председатель Вьетнамской Ассоциации Писателей (Вьетнам)

EDITORIAL BOARD:

1. Abdirov N.M., Dr. of Law Sciences, Prof.
2. Abdrasilov B.S., Dr. of Biological Sciences, Prof.
3. Abdurasulova K.R., Dr. of Law Sciences, Prof. (Tashkent)
4. Abzalov E.M., Dr. of Law Sciences, Prof., state counselor of Justice of the 3rd class (Tashkent)
5. Alikperov Kh.D., Dr. of Law Sciences, Prof., state counselor of Justice of the 3rd class
6. Asanov Zh. K., Candidate of Law Sciences, chairman of the Supreme Court of Kazakhstan
7. Baidaulet I.O., Dr. of Medical Sciences, Prof.
8. Baideldinov D.L., Dr. of Law Sciences, Prof.
9. Baimenov A.M., Candidate of Technological Sciences, Prof.
10. Baulin U.V., Dr. of Law Sciences, Prof. (Kyiv)
11. Baburin S.N., Dr of Historical Sciences, Prof. (Moscow)
12. Bisenov K.A., Dr. of Technological Sciences, Prof.
13. Boribekov K.K., public figure of RK
14. Borodin S.V., Candidate of Law Sciences, vice-president, lawyer (Voronezh)
15. Bukalero L.A., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow, RUDN)
16. Vedernikova O.N., Dr. of Law Sciences, Prof., judge of the Supreme Court of the Russian Federation (Moscow)
17. Gayipov Z.S., Dr. of Political Sciences, Prof.
18. Golik Yu.V., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow)
19. Grib V.V., Dr. of Law Sciences, Prof., editor-in-chief (Moscow)
20. Gruntov O.I., Dr. of Law Sciences, Prof. of BSU (Minsk)
21. Dikayev S.U., Dr of Law, Prof. (St. Petersburg)
22. Dulatbekov N.O., Dr. of Law Sciences, Prof.
23. Jansarayeva R.Ye., Dr. of Law Sciences, Prof.
24. Yeleshov R., Dr. of Agricultural Sciences, acad. NAS RK
25. Elubaev Zh.S., Dr. of Law Sciences, Prof.
26. Esim G., Dr. of Philological Sciences, acad. NAS RK
27. Zhumagulov B.T., Dr. of Technical Sciences, academician of NAS RK
28. Zhurinov M.Zh., academician, president of NAS RK
29. Ivanchin A.V., Dr. of Law Sciences, advocate (Yaroslavl)
30. Ydyrysov D.A., Dr. of Technological Sciences, Prof.
31. Kasimbekov M.B., Dr. of Political Sciences, Prof.
32. Kozachenko I.Ya., Dr. of Law Sciences, Prof. (Yekaterinburg)
33. Konyakhin B.P., Dr. of Law Sciences, Prof. (Krasnodar)
34. Korobeyev A.I., Dr. of Law Sciences, Prof. (Vladivostok)
35. Kul-Muhammed M.A., Dr. of Law Sciences, Prof.
36. Lebedev S.Ya., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow)
37. Likhovaya S.Ya., Dr. of Law Sciences, Prof. (Kyiv)
38. Lopashenko N.A., Dr. of Law Sciences, Prof. (Saratov)
39. Matskevich I.M., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow, MSAL)
40. Mukhamedzhanov T.M., Prof., composer
41. Musakhodzhaeva A.K., Prof., rector of KazNAA
42. Mutanov G.M., Dr. of Technical Sciences, Prof., academician of NAS RK, rector of KazNU
43. Ragimov I.M., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow)
44. Rakhimzhanov A.M., Dr. of Political Science, Prof.
45. Rustambayev M.Yu., Dr. of Law Sciences, Prof. (Tashkent)
46. Orazalin N.M., poet, playwright
47. Sultanov K.S., Dr. of Political Sciences, Prof.
48. Sydykov Ye.B., Dr. of Historical Sciences, academician of NAS RK, rector of ENU
49. Tursynov S.T., Dr. of Economic Sciences, Prof.
50. Shestakov D.A., Dr. of Law Sciences, Prof., President of St. Petersburg International Criminological Club

EDITORIAL COUNCIL:

1. Abdullayev K.K., Dr. of Agricultural Sciences, Prof.
2. Abishev T.D., Candidate of Law Sciences
3. Abishev H.A., Candidate of Law Sciences, associate Prof.
4. Aitzhanov B.D., Dr. of Veterinary Sciences, Prof.
5. Aliyev D.M., Candidate of Social Sciences, Public figure
6. Asangazy O., public figure
7. Bekmagambetov A.B., Candidate of Law Sciences, Prof. (Kostanay)
8. Bekturganov E.U., Deputy of the Parliament of Kazakhstan
9. Bishmanov B.M., Dr. of Law Sciences, Prof.
10. Borbat A.V., Candidate of Law Sciences, editor-in-chief (Moscow)
11. Danilov A.P., Candidate of Law Sciences, associate Prof. (St. Petersburg)
12. Zaripov Z.S., Dr. of Law Sciences, Prof. (Ryazan)
13. Zhakyp B.O., Dr. of Philological Sciences, Prof.
14. Zhanabilov N.Ye., Candidate of Law Sciences, Prof. (Astana)
15. Zhumagulova V.I., Dr. of Philological Sciences, Prof.
16. Ivona Massaki, Prof. (Poland)
17. Kanzhigitov Ye.K., Dr. of Veterinary Sciences
18. Karibayev B.B., Dr. of Historical Sciences, Prof.
19. Klenova T.V., Dr. of Law Sciences, Prof. (Samara)
20. Korkonosenko S.G., Dr. of Philological Sciences, Prof. (St. Petersburg)
21. Kuanaliyeva G.A., Dr. of Law Sciences, Prof.
22. Kurmanaliyev K.A., Dr. of Philological Sciences, Prof.
23. Kufleva V.N., Candidate of Law Sciences, assistant Prof. (Krasnodar)
24. Mazheika Kipras I., academician of PANS (Moscow)
25. Matkarimova G.S., Dr. of Law Sciences, Prof. (Tashkent)
26. Melnik G.S., Dr. of Philological Sciences, Prof. (St. Petersburg)
27. Minyazeva T.F., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow, RUDN)
28. Moldabayev S.S., Dr. of Law Sciences, Prof. (Almaty)
29. Mukhamediyul A., Dr. of Philosophical Sciences, Prof.
30. Omarov B.Zh., Dr. of Philological Sciences, Prof.
31. Orlov V.N., Dr. of Law Sciences, editor-in-chief of «Russian criminological view»
32. Rustemov B.T., writer, publicist
33. Rustemova G.R., Dr. of Law Sciences, Prof.
34. Salomov B., Dr. of Law Sciences, Prof. (Tashkent)
35. Sapiyev O.S., public figure of RK
36. Sarsembayev M.A., Dr. of Law Sciences, Prof.
37. Seitghanov A.A., Candidate of Law Sciences, associate Prof.
38. Siegmund O., Dr. of Law Sciences, Prof. (Germany)
39. Smatlayev B.M., Dr. of Law Sciences, Prof.
40. Sydykova L.Ch., Dr. of Law Sciences, Prof. (Bishkek)
41. Toilybayev B.A., Dr. of Pedagogical Sciences, Prof.
42. Tolegen M.A., PhD, rector of EKSU
43. Turetski N.N., Dr. of Law Sciences, Prof.
44. Turgarayev B.T., Dr. of Law Sciences, Prof.
45. Tursynov Kh.M., Dr of Historical Sciences, Prof., Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
46. Fadeyev V.N., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow)
47. Usmanov A., Dr. of Political Sciences, Prof.
48. Usmanov S.U., Dr. of Historical Sciences, Prof.
49. Cheladze G., Dr. of Law Sciences, Doctor of Business Administration, Prof. (Georgia)
50. Shaukenova Z.K., Dr. of Sociological Sciences, Prof.
51. Harchenko V.B., Dr. of Law Sciences, Prof. (Harkov)
52. Huu Thinh, Chairman of Vietnam Writer's Association (Vietnam)

«Мен өзімнің ұстазыма әкемнен кем қарыздар емеспін: әкемнен өмір алсам, ал Аристотельден өмірімді жақсы өткізу туралы білім алдым».
Александр Македонский

«Ғылым мен мәдениет барлық дүниенің алтын алқасы болып отыр».
Мұхтар Әуезов

АҚПАРАТТЫҚ ХАТ

“ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ – НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА” халықаралық ғылыми журналы ғылыми сілтеме жасау индексіне тіркелген (ИНЦ).

Журнал ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған заңтану, филология, педагогика, философия, өнертану ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

2009 жылдан бастап ай сайын сегіз тілде жарық көреді (қазақ, орыс, ағылшын, француз, қытай, чех, венгер, неміс тілдерінде).

Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз, 2009 жыл.

Журналға жазылу «Қазпошта» және Қазақстан Республикасының барлық пошта

бөлімдерінде жүргізіледі.

Журнал «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», заң ғылымдарының докторы, **профессор Е.О. Алаухановтың** ғылыми жетекшілігімен шығады.

Журналдың бас редакторы проф. Е.О. Алауханов 2019 жылдан бастап Ғылыми редакторлар мен баспагерлер ассоциациясының (Ресей, АНРИ) мүшесі болып табылады.

Қазіргі таңда журнал отандық ғылым дамуының кілті ретінде **Мемлекет басшысының баяндамасында айқындалған халықаралық ғылыми метрикалық көрсеткіштер базасына қолжеткізуге мүмкіндік береді (Web of science, Clarivate Analytics, Scopus).**

Басылымда мақалалар төмендегідей ғылыми бағыттар бойынша жарияланады:

- ▶ Байқау жеңімпаздары;
- ▶ Тарих пен ғылымдағы есімі ерен тұлға;
- ▶ Білім мен ғылым мәселелері;
- ▶ Жас ғалымдар мінбері;
- ▶ Мерейтой;
- ▶ Айтулы шара;
- ▶ Рецензиялар, жаңа кітаптар.

МАҚАЛАНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН КӨЛЕМІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

1. Мақала көлемі 10 мыңнан 20 мыңға дейінгі белгілерді құрауы керек немесе 6 бет пен 10 беттің аралығында болғаны жөн. Егер материал бұл көрсетілген мөлшерден аз немесе көп болса журнал редакциясы ұжымымен келісілуі керек;

Ескертпе: журнал форматына сәйкес авторлардан 4x5 мөлшеріндегі фотоларын жіберуін сұраймыз, мақаламен қоса жарияланады.

2. Мақала мына критерийлерге жауап беруі керек: ғылыми жаңашылдығы, жазудағы ерекшелік (мәтіннің өзіндік стилі **80 пайыздан жоғары**), мақалада зерттеліп отырған тақырып пен мәселеге деген авторлық көзқарас болғаны жөн.

3. Мақалада келтірілген материалдар тек деректерді баяндау және сипаттау мазмұнында болмауы керек;

4. Мақала мазмұнына сәйкес келетін материалдарды қолданғанда, оларды дұрыс және дәлдікпен қолдану мәселесіне мән берген дұрыс. Авторлар ұсынылған материалдың дәйектілігі үшін жауап береді, ол үшін плагиаттың жоқтығы туралы анықтама өткізеді. **ПЛАГИАТҚА жол берілмейді.**

5. **Мақалада отандық (Қазақстандық) авторлардың еңбектерін міндетті түрде қолдану керек.** Сонымен қатар «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» журналының алдыңғы сандарында жарияланған авторлардың мақалаларына сілтеме жасауға кеңес беріледі.

6. Автор мақала жазу барысында өз еңбектеріне сілтемені азырақ жасап, басқа маңызды ғалымдардың еңбектеріне сілтеме жасағаны жөн болар.

МАҚАЛА МӘТІНІН КӨРКЕМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

1. Мақала мәтіні редакцияға WORD-тың кез келген нұсқасында сақталған файл түрінде жіберіледі:

2. **Мақала құрылымы:** мақала атауы, мақала мәтіні, автордың тегі, аты, әкесінің аты, автормен байланысу және тағы да басқа мәліметтер (атап айтқанда: жұмыс немесе оқу орны, мекен-жайды көрсету, ғылыми атағы мен лауазымы, қызметі), кілт сөздер (5 сөзден кем болмауы тиіс), қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қысқаша анықтама (3-4 сөйлемнен кем болмауы тиіс) және библиография. Егер мақала шет тілде жазылса, мақала атауы, мақала мәтіні, автордың тегі, аты, әкесінің аты, автормен байланысу және тағы да басқа мәліметтер (атап айтқанда: жұмыс немесе оқу орны, мекен-жайды көрсету, ғылыми атағы мен лауазымы, қызметі), кілт сөздер, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қысқаша анықтама сонымен қатар орыс тілінде берілуі керек.

3. Мақала келесідей құрамнан тұруы тиіс: **кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды.** Баяндаудың белгілі бір нақтыланған тәртібін сақтаған жөн.

4. Мақала мәтіні «Times New Roman» қаріпінде терілуі тиіс, қаріп өлшемі – 14, жол аралығы (интервал) – 1. Азат жолдың басталуы – 1, 25 см.

5. Сілтемелер мен библиографиялық тізім Мемлекеттік стандарт (ГОСТ) талаптары бойынша рәсімделуі керек.

6. Жоғарыда көрсетілген ережелерге сәйкес келмейтін мақалалар қаралмайды.

7. Редакцияға келіп түскен материалдар **мерзімі 1 айдан 3 айға** дейінгі уақытта қаралады.

8. **Авторлардың саны екеуден аспауға тиіс.**

Мақала үшін төлемақы – 18 000 теңге. Төлемдер, мақала жарияланады деген шешім қабылданғаннан кейін жүзеге асырылады:

Төлемақы төлеуге арналған карта нөмірі:

5169 4971 5103 9504 Kaspi Gold

ЖСН: 9207 1540 0124

Мақаланы қабылдау және нөмірдің басылымы бойынша бас редакторға хабарласыңыздар!

Жақын және алыс шетелде тұратын авторлар Western Union төлемдік жүйелері арқылы төлеуге болады.

ТМД ЕЛДЕРІНДЕГІ РЕДАКЦИЯ ӨКІЛДІГІ:

Мәскеу:	проф. Лебедев С.Я.	ұялы тел.: +7 (985) 977-28-05
Мәскеу, ММУ:	проф. Матвеева А.А.	ұялы тел.: +7 (916) 526-44-29
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	ұялы тел.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	ұялы тел.: +7-960-5726474
Краснодар:	проф. В.П. Коняхин	ұялы тел.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	ұялы тел.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	ұялы тел.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	ұялы тел.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	ұялы тел.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	ұялы тел.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	ұялы тел.: + 992907702120
Бішкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	ұялы тел.: + 996555753058
Бішкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	ұялы тел.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	ұялы тел.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	ұялы тел.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	ұялы тел.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	ұялы тел.: +7 (902) 260-15-54
Томск	проф. Андреева О.И.	ұялы тел.: +7 (905) 9903298
Симферополь	проф. Игнатов А.И.	ұялы тел.: +7 (978) 7736360

Журнал редакциясының мекенжайы:

Алматы қаласы, Абылай хан даңғылы 113 үй, кеңсе 27
E-mail: nauka-zan@mail.ru; web-сайт: www.nauka-zan.kz

Бас редактор: з.ғ.д., профессор Алауханов Есберген Оразұлы
+7 701 111 8828 (WhatsApp)

Ғылыми редактор: Ақжанар
+7 778 515 99 50

«Чтобы писать для СМИ, не нужно никакой квалификации, но чтобы их читать, нужно в совершенстве знать вещи, мир и людей».
Хуго Штейнхаус

«Никогда не следует хорошо говорить о себе. Следует это печатать».
Жюль Валле

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПИСЬМО

Международный научный журнал **«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»** включен в индекс научного цитирования (ИНЦ).

Журнал **«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»** входит в Перечень изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (ККСОН) для публикации основных результатов научной деятельности, утвержденного приказом Председателя ККСОН от 10 июля 2012 года № 1082, по специальностям юридических, филологических, педагогических и других наук.

Журнал **«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»** издается с февраля 2009 года, регулярно и распространяется по подписке. Издание востребовано как в Республике Казахстан, так и в странах ближнего и дальнего зарубежья, о чем свидетельствуют статьи ведущих иностранных авторов, широко публикуемые на страницах журнала, и география

подписки. Отличие журнала от других рецензируемых и периодических изданий в том, что статьи публикуются, **(на восьми языках)** казахском, русском, английском, французском, китайском, немецком, чешском и венгерском языках, рецензируются членами интернационального состава редколлегии, посвящаются различным направлениям гуманитарной науки.

Государственная регистрация: №9875-Ж. Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г. Подписка на журнал производится в «Қазпошта» и почтовых отделениях Республики Казахстан.

Журнал выходит под научной редакцией д.ю.н., профессора, «Заслуженного деятеля Казахстана» – **Алауханова Е.О.**

С 2019 года гл. редактор журнала проф. Е.О. Алауханов вступил в ряды первого в России профессионального сообщества редакторов и издателей — Ассоциацию научных редакторов и издателей (**Association of science editors and publishers**).

В настоящее время, Издание открывает доступ к международной наукометрической базе данных (*Web of science, Clarivate Analytics, Scopus*), определенного Главой государства в качестве ключевого развития отечественной науки. Вместе с тем Редакция Международного журнала сотрудничает с иностранными регистрационными агентствами, которые с использованием разработанных международным фондом DOI (*International DOI Foundation, IDF*) стандартом присваивают DOI в различных предметных областях.

У Журнала **«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»** имеется возможность выпускать материалы к публикации, как с идентификаторами цифрового объекта, так и без них. Цифровой идентификатор объекта **DOI (Digital Object Identifier)**, представляющий собой уникальную строку из букв и цифр присваивается объектам по желанию авторов и на отдельных возмездных условиях.

В издании публикуются статьи по следующим научным рубрикам:

- Победители конкурса ► Имя в истории и науке
- Вопросы образования и науки ► Трибуна молодых ученых
- Юбилей ► Мероприятия
- Рецензии, новые книги ► Разное

ТРЕБОВАНИЯ К СОДЕРЖАНИЮ И ОБЪЕМУ СТАТЬИ:

1) **Язык научной статьи** и используемая в ней терминология должны быть понятны широкому кругу читателей и представителям всех специальностей.

2) **Научный стиль** должен соответствовать общепринятым нормам литературной речи, отличаться от разговорного, делового и иных стилей, характеризоваться логически стройным изложением произведения, сопровождаться аргументацией каждой позиции автора.

3) **Объем статьи** должен составлять от 15 до 30 тыс. знаков (с пробелами, с учетом сносок и надписи) или 6–10 страниц. Опубликование материалов меньшего или большего объема предварительно согласовывается с Редакцией журнала.

4) **Статья** должна отвечать критериям актуальности, научной новизны, уникальности (свыше 80% оригинальности текста), содержать авторский подход к изучаемой теме/проблеме.

5) **Материал**, содержащийся в статье, не должен быть описательным, констатирующим общеизвестные факты. Рукописи, воспроизводящие законодательную базу, подлежат отклонению.

6) **Необходимо обращать** внимание на использование заимствованного материала, точность и правильность его цитирования. Авторы несут ответственность за достоверность предоставленного материала, что подтверждается результатом сравнительно-сопоставительного анализа, проведенного при помощи системы «Антиплагиат».

НЕ ДОПУСКАЕТСЯ ПЛАГИАТ!

7) **В статье** необходимо ссылаться на труды **казахстанских авторов**, внесших развитие и совершенствование в отечественную науку.

СТАТЬИ БЕЗ ССЫЛОК НА КАЗАХСТАНСКИХ (ОТЕЧЕСТВЕННЫХ) АВТОРОВ НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!

Редакция Журнала настоятельно рекомендует авторам содержать ссылки на статьи авторов, опубликованных в предыдущих номерах журнала «Наука и жизнь Казахстана».

8) **Самоцитирование** в статье при написании автором научной работы допускается в наименьшем количестве. Рекомендуется обратить внимание на значимые научные труды ученых мира.

Примечание: Согласно формату журнала, просим авторов использовать официальное фото в размере 4x5, которая будет опубликована вместе со статьей. **Фото уже помещается в документ со статьей над фамилией автора во избежание недоразумений среди авторов статьи. Просим помещать фото в хорошем качестве!**

9) **НАСТОЯТЕЛЬНО ПРОСИМ КАЖДУЮ СТАТЬЮ ПРОВЕРЯТЬ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ АНТИВИРУС ВО ИЗБЕЖАНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ НЕДОРАЗУМЕНИЙ!**

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ ТЕКСТА СТАТЬИ:

1) **Текст научной статьи** направляется в Редакцию в виде файла, сохраненного в любой версии Word с расширением.

2) **Структура научной статьи:**

1 **индексы УДК и / или ББК;** пишется в левом верхнем углу выделенным жирным шрифтом

2 **Ф.И.О. АВТОРА ПИШЕТСЯ ПОЛНОСТЬЮ БЕЗ СОКРАЩЕНИЙ И.О.**

2.1 **Сведения об авторе (место работы/учебы, должность, степень, звание);**

СТАТЬЯ НЕ ПРИНИМАЕТСЯ БЕЗ ПОЛНОЙ ИНФОРМАЦИИ ОБ АВТОРЕ! ПРОСИМ ПЕРЕПРОВЕРЯТЬ ВАШИ ДАННЫЕ ПЕРЕД ОТПРАВКОЙ ВАШЕЙ ПУБЛИКАЦИИ! РЕДАКЦИЕЙ НЕ ИСПРАВЛЯЮТСЯ ВАШИ ДАННЫЕ ПОСЛЕ ВЫПУСКА ЖУРНАЛА!

3 **название статьи – ПИШЕТСЯ ЗАГЛАВНЫМИ БУКВАМИ**

4 **аннотация** (из 3–4 предложений) на казахском, русском, английском языках;

5 **ключевые слова** (в количестве не более 5-ти) на трех языках после каждой аннотации;

6 **текст статьи;**

7 **библиографический список**

Смотреть пункт 7

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ пишется для статьи на русском языке

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ пишется для статьи на казахском языке

REFERENCES пишется для статьи на английском языке

Если статья написана на иностранном языке, то название статьи, текст статьи, Ф.И.О., данные об авторе (место работы/учебы, должность, степень, звание), ключевые слова, аннотация должны быть представлены на **английском, казахском и русском языках.**

3) **Статья** должна состоять из следующих элементов: Введение, Основная часть и Заключение. Необходимо соблюдать определенную последовательность.

4) **Текст** должен быть набран одним и тем же шрифтом – Times New Roman. Высота шрифта – 14 пунктов. Межстрочный интервал – одинарный. Абзацный отступ – 1, 25 см.

5) **Подписывать отправляемый документ фамилией и именем автора статьи.**

6) **Ссылки** на использованные в работе источники следует оформлять в квадратных скобках по

тексту статьи только с указанием Ф.И.О. автора, года издания и страниц. **Пример внутри текстовой библиографической ссылки:** [Савицкий В.М., 1996, с. 47].

Выдержки из нормативных правовых актов оформляются в виде постраничных сносок. **Например, в тексте:** «В соответствии с п. 5) ч. 2 ст. 293 ГПК РК, «не могут быть оспорены в суде в соответствии с настоящей главой, «решения, действия (бездействие) государственных органов, органов местного самоуправления, общественных объединений, организаций, должностных лиц, государственных служащих, подлежащие судебному обжалованию юридическими лицами, в уставном капитале которых имеется доля государства».

В за текстовой ссылке нормативный правовой акт оформляется следующим образом: «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан. [Электронный ресурс]: Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК. Доступ из Информационно-правовой системы нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>/ свободный. (Дата обращения: 28.01.2019).

Допускается также указывать только электронный адрес ресурса. Пример: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>

Аналогичным образом оформляются ссылки на электронные книги, журналы, газеты и т.п.

7) **Библиографический список** должен быть оформлен в соответствии с «ГОСТ 7.1-2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

Библиографический список входит в общее число страниц статьи и приводится в конце статьи в алфавитном порядке. В Библиографическом списке приводятся все выходные данные издания.

Пример оформления учебного пособия: Организация судебной власти в Российской Федерации: Учеб. пособие для вузов / В.М. Савицкий; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Акад. правовой ун-т. — М.: Бек, 1996. — 320 с.

Пример оформления научной статьи: Аблаева Э.Б. История развития теории разделения властей: определение роли судебной системы // Вестник Поволжского института управления. — Саратов: Изд-во «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации (Москва), 2018. Т. 18. № 7. — С. 52-62.

Пример оформления статьи, опубликованной в сборниках конференций:

Виноградов В.А. Правовое государство и верховенство права: доктрины, конкуренция юрисдикций, обеспечение правовой свободы. Позиции КС РФ в отношении правового государства // Доктрины Правового Государства и Верховенства Права в современном мире / Сборник статей. Ответственные редакторы: В.Д. Зорькин, П.Д. Баренбойм — М.: ЛУМ, Юстицинформ, 2013. — С. 373-395.

Пример оформления автореферата диссертации: Фролова, Е.А. Неокантианство в русской философии права во второй половине XIX — первой половине XX в.: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Фролова Елизавета Александровна. — М., 2013. — 47 с.

Пример оформления диссертации: Лукьянова, Е.Г. Учения о законе в политико-правовой мысли России XIX — начала XX вв.: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Лукьянова Елена Геннадьевна. — М., 2018. — 425 с.

Нормативные правовые акты не входят в Библиографический список.

Библиографический список должен содержать только те работы, которые приводятся автором в тексте статьи и были ранее опубликованы в соответствующих изданиях.

Библиографический список должен быть оформлен в соответствии с «ГОСТ 7.1-2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

8) **Статьи**, оформленные не в соответствии с указанными выше требованиями, остаются без рассмотрения.

9) **Все поступившие материалы рассматриваются от 1 до 3 месяцев и публикуются в порядке очереди.**

10) Число авторов не должно превышать не более двух.

ВНИМАНИЮ АВТОРАМ!

МЫ БЛАГОДАРИМ И ЦЕНИМ ВАС ЗА ВЫБОР НАШЕЙ РЕДАКЦИИ, НО ПРОСИМ ВАС ДОЖИДАТЬСЯ ОТВЕТА О ПРИНЯТИИ ВАШЕЙ СТАТЬИ!
ПЛАТА ЗА ПУБЛИКАЦИЮ СТАТЬИ ПРОИСХОДИТ ТОЛЬКО ПОСЛЕ ПРИНЯТИЯ. МЫ ПРОСИМ ВАС ЗАРАНЕЕ НЕ ОПЛАЧИВАТЬ ЗА ПУБЛИКАЦИЮ!

БЛАГОДАРИМ ЗА СОТРУДНИЧЕСТВО!

Оплата по реквизиту:

Публикационная плата составляет 18 000 тенге.
Номер карты: 5169 4971 5103 9504 Kaspi Gold
ИИН: 9207 1540 0124

По приему статьи и выпуску номера обращайтесь к гл. редактору!

Авторы дальнего и ближнего зарубежья могут произвести оплату через платежные системы Western Union

ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО РЕДАКЦИИ В СНГ:

Москва	проф. Лебедев С.Я.	моб.: +7 (985) 977-28-05
Москва МГУ:	проф. Матвеева А.А.	моб.: +7 (916) 526-44-29
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	моб.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	моб.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. Коняхин В.П.	моб.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	моб.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	моб.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	моб.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	моб.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	моб.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	моб.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	моб.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	моб.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	моб.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	моб.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	моб.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	моб.: +7 (902) 260-15-54
Томск	проф. Андреева О.И.	моб.: +7 (905) 9903298
Симферополь	проф. Игнатов А.И.	моб.: +7 (978) 7736360

Адрес редакции журнала:

г. Алматы, пр. Абылай хана, 113, 27 офис
E-mail: nauka-zan@mail.ru; web-сайт: www.nauka-zan.kz

Гл. редактор: д.ю.н., проф. Алауханов Есберген Оразулы
+7 701 111 8828
(WhatsApp)

Научный редактор:

Акжанар
+7 778 515 99 50

**«Всегда выбирайте самый трудный путь –
на нем вы не встретите конкурентов»**
Шарль де Голль

**«Централизованное распространение в конечном итоге приведет к
возврату утроенного инвестированного капитала»**
Джефф Безос

ЖУРНАЛ РАСПРОСТРАНЯЕТСЯ:

1. Франция. Библиотека Парижского университета Сорбонны
2. Библиотека Гарвардского университета
3. Польша. Университет им.Николая Коперника в Торуне.
4. Венгрия. Национальная библиотека имени Сеченьи
5. Чехия. Библиотека Карлова университета
6. Библиотека филиала Нью-Йоркского университета в Праге
7. Турция. Библиотека Стамбульского университета
8. Библиотека Ассоциации Юристов Стран Черноморского и Каспийского Регионов
9. Библиотека Санкт-Петербургского Международного Криминологического Клуба
10. Библиотека Администрации Президента Республики Казахстан
11. Библиотека культурного центра Президента Республики Казахстан
12. Библиотека Сената Парламента Республики Казахстан
13. Библиотека Мажилиса Парламента Республики Казахстан
14. Национальная академическая библиотека Республики Казахстан (г. Астана)
15. Национальная библиотека Республики Казахстан (г. Алматы)
16. Библиотека Казахской национальной академии музыки (г. Астана)
17. Библиотека Казахской национальной академии искусств им. Т.К. Жургенова (г. Алматы)
18. Библиотека Евразийского Национального Университета им. Л.Н. Гумилева
19. Научная библиотека Казахского национального аграрного университета (г. Астана)
20. Библиотека Казахского Национального Университета им. аль-Фараби
21. Библиотека Казахского Национального Педагогического Университета им. Абая
22. Библиотека университета им. Сулеймана Демиреля
23. Библиотека Международного Казахско-Турецкого Университета им. Х.А. Ясави
24. Библиотека Казахского гуманитарно-юридического университета
25. Библиотека Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова
26. Библиотека Алматинской академии МВД РК
27. Библиотека КарГУ им. Е.А. Букетова
28. Библиотека Карагандинского университета «Болашақ»
29. Научная библиотека Восточно-Казахстанского государственного технического университета им. Д. Серикбаева
30. Научная библиотека Восточно-Казахстанского государственного университета им. С.Аманжолова
31. Научная библиотека Кокшетауского государственного университета им. Ш.Уалиханова
32. Российская государственная библиотека (г.Москва)
33. Библиотека Российской академии народного хозяйства государственный службы при Президенте Российской Федерации (РАНХиГС)
34. Читальный зал юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова
35. Библиотека Университета им. О.Е. Кутафина
36. Библиотека Московского университета МВД России
37. Библиотека Московского следственного комитета РФ
38. Библиотека Всероссийской государственного университета юстиции

39. Библиотека ВНИИ МВД России
40. Библиотека Российской академии правосудия
41. Научная библиотека Кубанского государственного университета (г. Краснодар)
42. Научная библиотека Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова
43. Библиотека Санкт-Петербургского государственного университета
44. Библиотека Академии Генеральной прокуратуры РФ
45. Библиотека Рязанской академии права и управления ФСИН РФ
46. Библиотека Северо-Кавказская академия гос. службы (Ростов-на-Дону)
47. Библиотека Уральская государственная юридическая академия
48. Библиотека Омской академии МВД РФ
49. Библиотека Томского государственного университета
50. Библиотека Саратовской государственной юридической академии
51. Научная библиотека Новосибирского государственного университета
52. Научная Библиотека Дальневосточного федерального университета
53. Библиотека Самарского университета
54. Библиотека Белорусского государственного университета
55. Библиотека Киевского национального университета
56. Научная библиотека им. М.Максимовича
57. Научная библиотека национального авиационного университета (г.Киев)
58. Национальная научная библиотека Грузии
59. Библиотека Ереванского государственного университета языков и социальных наук им. В.Я.Брюсова
60. Библиотека Туркменского государственного университета им. Махтумкули
61. Национальная библиотека Азербайджана
62. Азербайджанская национальная библиотека им. М.Ф. Ахундова
63. Библиотека Академии Полиции МВД Азербайджанской Республики
64. Библиотека Ташкентского государственного юридического института
65. Библиотека академия МВД Республики Узбекистан
66. Библиотека Литературного института Узбекистана
67. Ташкентский государственный педагогический университет им. Низами
68. Библиотека Таджикского национального университета
69. Академия МВД Кыргызской Республики им. генерал-майора милиции Э.А. Алиева
70. Библиотека (КРСУ) Кыргызско-Российского славянского университета им. Б.Н.Ельцина
71. Библиотека Национальной Академии наук Кыргызской Республики

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫ – ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НАУКА – PEDAGOGICAL SCIENCE

Abilgaziyeva Zhanar Kurmanaliyevna, Sarsekulova Dilyara Madievna PROFESSIONAL PREPAREDNESS OF THE TEACHERS IN APPLYING DISTANCE TECHNOLOGIES	19
Алдабергенова Айгуль Оналбековна, Бегалы Ақерке Дидарқызы ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ – БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ	24
Ақжолова Әлия Әбдірайымқызы, Жеңіс Ардақ Ерболқызы, Рафиков Аслан Фархадулы ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМгерлердің ОҚУ БІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	28
Andasbayev Yerlan, Zhakpayev Kuanysb LEARNING OF MODERN PHYSICS AT HIGH SCHOOL	34
Атабаева Айнур Муратовна, Бутенова Асель Кадыровна БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДА МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	37
Ахметов Жалғас Ундрусулы, Сеитова Сабыркуль Макашевна МЕТОДИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕШЕНИЮ ЗАДАЧ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА	43
Бейсенбаева Айгуль Мерекеевна, Алданов Ербол Сатыбаевич ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	48
Бейсенбаева Айгуль Мерекеевна, Фейзулдаева Салтанат Арасатовна ЖОО-ДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ	53
Борибекова Фарзана, Тынысбай Меруэт БІЛІМгерлердің КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ МЕН ҚАЛЫПТАСТЫРУ КЕЗЕҢДЕРІ	58
Даникеева Айгуль Бақытжанқызы ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ ӘЛЕУЕТІН ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ДАМУЫ	61
Дюсембинова Сауле Мырзабековна, Исабаев Ануар Токтамысович ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКОПАЕМЫХ ЖИВОТНЫХ, ВСТРЕЧАЮЩИХСЯ В ПРЕДГОРЬЯХ ЖЕТЫСУСКОГО АЛАТАУ, КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ПОВЫШЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ	65
Дюсембинова Сауле Мырзабековна, Мухитдинова Роза Абдығалиевна БІЛІМгерлерінің ТАНЫМДЫҚ ДЕРБЕСТІКТЕРІН ДАМУҒА БАҒЫТТАЛҒАН, ӨЗЕКТІ ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР АСТАРЛАРЫ	70
Есейқызы Айым, Смагулов Есенғали Жексембаевич ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ЛОГИКИ ВЫСКАЗЫВАНИЙ ПРИ СОСТАВЛЕНИИ ЗАДАЧ ДЛЯ РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ	75
Жанатбекова Назым Жанатбекқызы, Борибекова Фарзана ОРТА МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА ПӘНІН В.Ф.ШАТАЛОВТЫҢ ТІРЕК-СЫЗБАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	79
Жанатбекова Назым Жанатбекқызы, Спанова Галия Абушакиповна, Чалматаева Маржан Бексляновна ОРТА МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	83
Жанатбекова Назым Жанатбекқызы, Жолтаева Гульнар Нурболатовна, Борибекова Фарзана БІЛІМ БЕРУДЕ ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ	87
Zhanatbekova Nazym, Abdulayeva Aigerim THE ROLE OF THOUGHT EXPERIMENTS IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SCIENTIFIC THINKING	92
Ибраева Салтанат Нурғазықызы, Тулеметова Камида Әбілдабекқызы ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУДА ЕСЕП АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ	95
Имагамбетова Алия Айткалиевна, Комарова Динара Турсунхановна ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІНІҢ МАҢЫЗЫ	99
Исабаев Ануар Токтамысович, Кыдырбаева Ардақ Толегеновна ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ЭЛЕКТРОНДЫ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТЕРІН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ	105

Kazybayeva Aigul Amanzholovna, Ismagulova Rauziya Sydykovna THEORETICAL BASES OF FORMATION MULTICULTURAL COMMUNICATION SKILLS THROUGH LISTENING	111
Кыдырбаева Ардак Толегеновна, Билибаева Жадыра Тураровна ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА MICROSOFT ACCESS ДЕРЕКТЕР ҚОРЫН ҚҰРУДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ.....	115
Кыстаубаева Ботагоз Кыстаубаевна, Майлыбаева Гульмира Сабыровна РАЗВИТИЕ ДЕТСКОГО ТВОРЧЕСТВА НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА	121
Kystaubayeva Botagoz, Adamkulov Erali Adamkulov Erali EXPLORING THE NATURE OF CREATIVITY.....	129
Майлыбаева Гульмира Сабыровна, Қаратас Жомарт Мандатұлы БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНДА АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	136
Мамбеталина Айгерим Алимбаевна, Миралиева Айжан Жайсановна ТРАДИЦИИ НАРОДОВ КАЗАХСТАНА: ПОТЕНЦИАЛ ТОЛЕРАНТНОСТИ.....	141
Манибекова Маралдым Саятовна, Мендекина Баян Кабдолдиновна, Жиёмбаев Жомарт Тумарбекович МАТЕМАТИКАЛЫҚ СТАТИСТИКАНЫҢ ЖАҢА ТАРАУЛАРЫН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ МАҢЫЗЫ	145
Мукашева Данагул Мадияровна, Оксикбаев Берикжан Кылышбекович ДИАЛОГТИК ОҚЫТУДЫ ТӘЖІРИБЕГЕ ЕНГІЗУ	151
Намазбаев Қанабек Таубекович, Спанова Галия Абушакиповна ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА «МАССА» ЖӘНЕ «КҮШ» ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	156
Нұрке Майра Сыздықовна, Адамкулов Нурали Мерекебаевич БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН НООСФЕРАЛЫҚ БІЛІМ НЕГІЗІНДЕ ВИЗУАЛДЫ ӨНЕРДІ ҚАБЫЛДАУҒА ДАЯРЛАУДАҒЫ ЖОБАЛАУ ЖӘНЕ ЗЕРТЕУШІЛІК АСПЕКТІЛЕРІ ЖАЙЫНДА ...	161
Ожарова Гульнара Махатаевна, Ахметов Бақыт Базарбекович, Ахметов Есжан Базарбекович ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	169
Оксикбаев Берикжан Кылышбекович, Айдарбаева Докторхан Кайсарбековна ТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ ЖОҒАРЫ ЖҮЙКЕ ІС-ӘРЕКЕТІ КӨРСЕТКІШТЕРІН ЗЕРТТЕУ	173
Онгарбаева Алия Дуйсенғалиевна, Абдыкаримова Алия Тлеулиевна ЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ МЕН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	177
Онгарбаева Алия Дуйсенғалиевна ЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚҰРУҒА БОЛАШАҚ ИНФОРМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ДАЯРЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІ	181
Pirimzhanova Altynai, Shuriyeva Aislu Baurzhanovna PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR THE CRITERIA-BASED ASSESSMENT OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS OF PRIMARY CLASSES.....	184
Сакибаева Бэла Разаховна, Акжолова Алия Абдирайымқызы, Спанова Галия Абушакиповна ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ-ФИЗИКОВ ПРИ ПОМОЩИ КОМПЬЮТЕРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ	189
Сеитова Сабыркуль Макашевна, Койшыбекова Айжан Кумарбековна «ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ҰЙЫМДАСТЫРЫЛАТЫН БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ»	193
Смагулов Есенғали Жексембаевич, Джакупова Аймгуль Нурлановна БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІ ҮШІН «КӘСІПКЕРЛІК» КУРСЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ.....	199
Смагулов Есенғали Жексембаевич, Ткачев Александр Владимирович ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНИКА ЭКОНОМИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ И ОБУЧАЮЩИХСЯ В ШКОЛАХ СО СЛАБЫМИ КОММУНИКАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ	203
Смагулов Есенғали Жексембаевич, Токанов Мансур Маратович АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ОҚУШЫЛАРҒА ЖОҒАРЫ МАТЕМАТИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУ.....	208

Таубалдиева Жуматай Шамкеновна, Ермакова Набира Сагидуллаевна ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САБАҒЫНДА ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУ	212
Тойбазаров Дархан Болатович, Сеитова Сабыркуль Макашевна ПРИКЛАДНЫЕ ЗАДАЧИ В МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ-МАТЕМАТИКОВ	216
Токжанова Айгуль Максатовна, Исина Шынар Амангельдиевна БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕРІ	221
Туребаева Баян Зарлыковна, Изтлеуова Саманта Шекернаевна ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОЗИЦИЯ КАК ОДИН ИЗ КЛЮЧЕВЫХ КОМПОНЕНТОВ УСПЕШНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА	225
Tursynbayeva Dinara, Zhapsarbay Galymbek, Kakimzhan Akerke TEACHING METHODS OF DYNAMIC LAWS IN PHYSIC AND MATEMATIC PROFILE SCHOOLS	229
Tursynbayeva Dinara, Zhakpayev Kuanysh USING THE LEVEL METHOD FOR SOLVING PROBLEMS IN THE «FIRST CONDITION FOR EQUILIBRIUM»	232
Укушева Толкын Калиаскаровна, Бахтаулова Алефтина Сембаевна БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЗЕЙІН ҚАССИЕТТЕРІН АНЫҚТАУ	235
Чукенаева Гулим Толеуовна, Рахимова Айна Маратовна ЛИНГВОЭКОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ	241
Шендель Анастасия Владимировна, Спанова Галия Абушакиповна МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	248

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫ – ФИЛОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА – PHILOLOGICAL SCIENCE

Албатыр Илесбек, Ашимова Малика Гениевна САЯСИ ТАҚЫРЫПТЫҢ ЖАЗЫЛУЫ	252
Асыллова Раушан Омаровна, Сырлыбаева Гульнара Торебековна Т.АХТАНОВТЫҢ «ШЫРАҒЫҢ СӨНБЕСІН» РОМАНЫНДАҒЫ ЭТНОМӘДЕНИ ҰҒЫМДАРДЫҢ МӘНІ	256
Yeleussizova Sholpan Serikovna, Rakhimova Aina Maratovna DEVELOPMENT OF GENDER STUDIES IN LINGUISTICS	260
Совет Ерханат, Кожажулов Сайлаухан Қажыбекұлы КЕМЕЛ ТОҚАЕВ – ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ДЕТЕКТИВ ЖАНРЫНЫҢ ШЕБЕРІ	266
Сырлыбаева Гульнара Торебековна І.ЖАНСУГІРОВ ФЕЛЬЕТОНДАРЫНДАҒЫ АНТРОПОНИМДЕРДІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ АСПЕКТІЛЕРІ	272
Tastemirova Almagul Erbolaevna USING INTERNET RESOURCES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES	276
Tlegenova Gulnur Almuhambetovna, Mendekenova Aigerim Dauletkyzy SIMULTANEOUS TRANSLATION PROBLEMS STUDY	280
Турысбекова Асем Ериковна, Ашимова Малика Гениевна ӘБІШ КЕКІЛБАЕВТЫҢ АҢЫЗДЫҚ ЖЕЛІГЕ ҚҰРЫЛҒАН ТУЫНДЫЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІГІ	284

ӨНЕРТАНУ ҒЫЛЫМЫ – НАУКА ОБ ИСКУССТВЕ – ART SCIENCE

Ахметов Бақыт Базарбекович, Ожарова Гульнара Махатаевна, Ахметов Есжан Базарбекович МЕТАЛЛДЫ КӨРКЕМДЕП ӨНДЕУДІҢ ДӘСТҮРЛІ ТӘСІЛДЕРІ. ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕРІНДЕГІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕР	289

ТАРИХ ҒЫЛЫМЫ – ИСТОРИЧЕСКАЯ НАУКА – HISTORICAL SCIENCE

Нурланова Гульнур Ныгыметдолдановна, Каратаева Динара Галимбаевна ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ТҮРКІЯ: ҚАЛЫПТАСУЫ, ДАМУЫ, ПРОБЛЕМАЛАРЫ	293

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT AUTHORS	297

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НАУКА PEDAGOGICAL SCIENCE

UDC - 37; 036

ABILGAZIYEVA ZHANAR KURMANALIYEVNA

Senior lecturer,
Foreign languages and translation studies department
Zhetysu university named after I.Zhansugurov

SARSEKULOVA DILYARA MADIEVNA

Lecturer,
Department of teaching and upbringing methods
Zhetysu university named after I.Zhansugurov

PROFESSIONAL PREPAREDNESS OF THE TEACHERS IN APPLYING DISTANCE TECHNOLOGIES

Abstract. This article deals with the problem of formation teachers' professional preparedness to work in the system of distance learning. The essence of the concept of "preparedness" is clarified and the interpretation of teachers' preparedness to implement remote technologies is clarified. The components, levels, and criteria characteristics of the specified readiness are justified. The structure of professional readiness of teachers to use distance learning is studied. The organizational and pedagogical conditions for the successful formation of teachers' readiness to implement distance learning technologies are determined.

Keywords: professional preparedness of a teacher, distance education, formation, pedagogical conditions, components and structure, criteria characteristics.

АБИЛЬГАЗИЕВА ЖАНАР КУРМАНАЛИЕВНА

аға оқытушы,
шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

САРСЕКУЛОВА ДИЛЯРА МАДИЕВНА

оқытушы, оқыту және тәрбиелеу әдістемесі кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУҒА ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫ

Түйіндеме. Бұл мақалада мұғалімдердің қашықтықтан оқыту жүйесіндегі жұмысқа кәсіби дайындығын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. «Дайындық» ұғымының мәні анықталды, мұғалімдердің қашықтықтан оқыту технологияларын жүзеге асыруға дайындығы түсіндірілді. Жоғарыда аталған дайындықтың компоненттері, деңгейлері, критериялды сипаттамалары негізделген. Оқытушылардың қашықтықтан оқытуды қолдануға кәсіби дайындығының құрылымы

зерттелді. Қашықтықтан білім беру технологияларын жүзеге асыруға оқытушылардың дайындығын табысты қалыптастырудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары айқындалды.

Түйін сөздер: оқытушының кәсіби дайындығы, қашықтықтан оқыту, қалыптасуы, педагогикалық жағдайлары, компоненттері мен құрылымы, критериалды сипаттамалары.

АБИЛЬГАЗИЕВА ЖАНАР КУРМАНАЛИЕВНА

старший преподаватель,
кафедра иностранных языков и переводческого дела,
Жетысуский университет им. И. Жансугурова

САРСЕКУЛОВА ДИЛЯРА МАДИЕВНА

преподаватель, кафедра методик обучения и воспитания,
Жетысуский университет им. И. Жансугурова

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВЛЕННОСТЬ ПЕДАГОГОВ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ДИСТАНЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема формирования профессиональной готовности педагогов к работе в системе дистанционного обучения. Уточняется сущность понятия "готовность", уточняется трактовка готовности педагогов к внедрению дистанционных технологий. Обоснованы компоненты, уровни и критериальные характеристики указанной готовности. Изучена структура профессиональной готовности педагогов к использованию дистанционного обучения. Определены организационно-педагогические условия успешного формирования готовности педагогов к внедрению дистанционных образовательных технологий.

Ключевые слова: профессиональная готовность педагога, дистанционное обучение, формирование, педагогические условия, компоненты и структура, критериальные характеристики.

INTRODUCTION

Modernization of contemporary education in Kazakhstan in the context of European requirements focuses on searching approaches for solving new educational problems, the active implementation of pedagogical innovations in theory and practice. The requirements for the level of theoretical knowledge and practical training of teachers are particularly high in innovative transformations. The implementation of information technologies in all spheres of life requires an information competence from the specialist, striving to constant professional growth, acquiring new knowledge in accordance with the requirements of the modern labour market, and combining professional activity with continuous training. The development of educational institutions' infrastructure demands inclusion of new approaches, methods and technologies in the educational process. The necessary prerequisites are created for educating learners' need for independent cognitive activity, application information and communication technologies for educational purposes in the conditions of informatization in educational institutions. Continuing education is largely associated with distance learning technology that is the implementation of network technologies which in turn, open up great opportunities for the effective implementation of the personality-oriented paradigm of education. One of the most important principles of implementing distance learning technologies to the educational process of educational institutions is the formation of teachers'

preparation to organizing distance learning. The teacher's readiness to the development, testing and implementation pedagogical innovations in the educational process is a necessary component of their professional readiness.

Thus, the study of teachers' readiness formation for using distance learning technologies is relevant today.

MAIN PART

The analysis of scientific works on the above-mentioned problem shows that many researchers' works are devoted to the formation of professional readiness (G. Bokareva, K. Duray-Novakova, M. Dyachenko, L. Kandybovich, etc.). In Kazakhstan, the study of the problems of distance learning, didactic and methodological aspects of using ICT in education is devoted the works of G.K. Nurgalieva, D.M. Dzhusubalieva, E.Y. Bidaybekov, E.K. Balafanov, E.G. Gaevskaya, D.D. Dzhanatsova, Zh. Makatova, Zh. Karaev, M. Tusubayeva, Z.Z. Orazalina are devoted to studying the problems of distance learning, didactic and methodological aspects of using ICT in education etc. In a number of studies, teacher readiness is considered along with the concepts of "competence" and "professionalism" (N. Nikandrov, I. Rezanovich, N. Sakharova, etc.). Questions of readiness' formation at the level of professional pedagogy's theory are analysed by N. Glukhanyuk. In recent years the teachers' readiness to innovation activity is exploring by Didkivska I.O. Bartko, E. Makagon, V. Slastenin, etc. Aspects

of organization, technologies, methodological and personnel quality assurance of distance learning were considered by A. Andreev, A. Akhayan, A. Bershadsky, E. Polat, A. Khutorsky, E. Kупenko, V. Kukhareenko and others. E. Gavrilova, E. Khaustova, L. Vasilchenko, N. Mulina and others covered the problem of the teachers' activity during distance learning in their works. Foreign researchers Michael G. Mohr, William G. Anderson, Gregory S. Sales, and others also pay attention to this problem.

Familiarization with scientific research shows that the works reflect the specifics of teaching activities, individual requirements for distance learning teachers. Despite the significant results of research in these areas, important aspects of the problem of formation of professional readiness of teachers for the introduction of distance education technologies remain out of the field of view of scientists.

We have been working under the project work which is devoted to the theme "Formation of teachers' preparation to the distance training of learners".

One of the objectives of the project work is to determine the essence and structure of teacher's readiness to implement distance learning, criteria, levels of its formation, as well as pedagogical conditions for the formation of teacher's readiness to implement distance learning in educational institutions. Research methods that are used in our project work: analysis of scientific literature and survey of teachers using distance technology. The results obtained during the survey are of practical and theoretical significance. The accumulation of new empirical material contributes to the activation of theoretical research and the development of theoretical positions on the preparation of teachers to support training using distance education technologies.

The current stage of educational system development is characterized by increasing requirements to the formation and development of a new information culture. Computer literacy and information competence of the teacher become necessary factors for increasing the effectiveness and success of pedagogical activity. So, this task actualized the need for theoretical justification of some aspects of the problem of formation of teachers' preparation to the distance training of learners.

It should be noted that the phenomenon of preparation for various types of pedagogical activity has become the subject of many psychological and pedagogical studies. In the pedagogical literature, certain knowledge has been accumulated about the essence, criteria, and functional capabilities of a person's readiness for a certain type of activity as a mental phenomenon and as the goal of its formation. The essence of a person's readiness to perform social functions in society is determined by a set of groups of personal qualities: content-procedural, moral, motivational-target, and approximate-professional. Preparedness is the primary condition

for performing any activity, which, in particular, has been studied in the aspect of the personal-activity approach (S. Rubinstein, V. Slastenin, B. Teplov).

Before determining what should be the conditions for the formation of teachers' preparation to the distance training of learners, it is necessary to consider the concept itself and its components. Despite different approaches to the definition of "readiness" in relation to any type of activity, all researchers consider it as a necessary prerequisite for the successful work of a specialist, which provides for the presence of professionally significant qualities and personality traits (T. Voronova, N. Kuzmina, V. Slastenin, etc.). As studies have shown the essence of preparedness for any type of activity is the inseparable unity of the incentive (motivational) and Executive (procedural) components.

V. Slastenin defines preparedness for pedagogical activity as a special mental state characterized by the presence of a structure of certain actions in the subject and a constant focus of consciousness on their implementation in his scientific works [Slastenin V.V., 2007, p.42].

In the works of scientists M. Dyachenko, A. Romanov, E. Shirshov, "preparedness" is considered as a mental state. It has a complex structure and is an expression of the totality of intellectual, emotional, motivational and volitional aspects of the human psyche in their relation to external conditions and future tasks.

I. Dychkivskaya notes that the structure of preparedness for innovative pedagogical activity is considered as a set of motivational, cognitive, creative, and reflexive components that are mutually dependent and related [Dychkivska I.M., 2004, p.248].

O. Bartkiv believes that "preparedness" for innovative pedagogical activity is a special state of the individual, which implies that the teacher has a motivational and value attitude to professional activity, possession of effective ways and means to achieve pedagogical goals, the ability to create and reflect" [Bartkiv O., 2010, p. 53].

Thus, analysing various approaches to the definition of this concept, we can distinguish the following definitions:

1. Preparedness is a condition for successful performance of an activity, which is defined as an activity that sets up a person for future activities.
2. Preparedness is an active state of the individual that ensures its self-realization in preparing and solving certain tasks based on its own experience.

We consider preparedness for a particular type of activity as a special personal state that implies the presence of a teacher's motivational and value attitude to professional activity, possession of effective ways and means to achieve pedagogical goals, the ability to create and reflect [Nurgaliyeva G.K., 2012, p. 9].

Preparedness is a natural result of special training, self-determination, education and self-education. This is a mental, active and effective state of the individual, its complex quality, a system of integrated properties. This preparedness regulates the activity and ensures its effectiveness. Preparedness for innovative activities, in particular, in the field of distance learning is one of the significant qualities of a teacher and a condition for the success as a professional.

Studying scientific works devoted to the analysis of teachers' preparedness allows us to identify the following structural components of this concept:

1. The motivational component determines the motive, goal, and desire of the teacher to apply distance learning technologies in their professional practice. Indicators of motivational preparation of the teacher for the organization of distance learning can be considered: compliance of educational activities with European requirements; the opportunity to remotely get an education or improve their skills on the job; using the opportunities of a single open educational space.

2. The cognitive component of the teacher's preparation for distance learning includes knowledge and skills that allow applying these technologies in their professional activities. Indicators of the formation of the cognitive component of the teacher's preparedness are: understanding the importance of implementing distance learning technologies in professional activities; knowledge of methods that are necessary for the implementation of distance learning.

3. The technological component of a teacher's preparation to the successful usage of remote technologies is a set of practical skills necessary for the implementation of the above-mentioned form of training in professional activities. Skills included in the technological component are the ability to apply distance learning methods in practice. Indicators of the technological component include the following skills: create distance learning courses; apply learning methods: explanation, conversation, and written task; evaluate the quality of distance learning.

There are other ideas about the structure of the teacher's preparedness for innovation, for example, the model of K. Makagon which contains motivational-orientation, content-operational and evaluative-reflexive components [Makagon K., 2010, p.29]. *The motivational-orientation component* is the basis for structuring the main properties and qualities of the teacher's personality as a professional; performs a regulatory and indicative function in the process of preparing a teacher for innovation. 1. The functions of the motivational-orientation component of preparedness for innovation are: develop skills of analysis and commitment to active decision of non-standard pedagogical situations, interest in the development of innovation; 2. formation of a per-

manent focus on innovation. *Functions of the content and operational component*: 1. formation of the teacher's preparation for productive pedagogical creativity which includes: the ability to rethink innovations creatively in accordance with the conditions of a particular educational institution; the desire to master new information and professional methods and tools; 2. Getting and enriching information about the nature and structure of search activity; 3. Implementation of skills to use this information in various areas of innovation. *The evaluative-reflexive component* of preparation for innovation activity reflects the skills and abilities to analyse the innovation process, its correction, forecasting it; the ability to anticipate possible needs and problems of innovation activity. This is the teacher's awareness of the creative orientation of this type of activity and the mobilization of all resources to achieve the goals set for the development of innovations. The function of the evaluative-reflexive component is to develop self-control and self-assessment skills, the ability to correlate the level of personal qualities' development objectively that ensure preparedness for innovation. [Makagon K., 2010, p.29].

The structure of preparedness for distance learning includes almost the same components as preparedness for learning in general, but has specific features that are determined by the nature of activities in the context of remote interaction. Studying the state of teachers' preparedness to the distance learning, we consider it as preparedness for more complex professional and pedagogical activities.

To determine the level of teacher preparedness, we have developed the following criteria: the degree of positive attitude to distance learning; the degree of knowledge required in the work of a distance learning teacher; the degree of formation of pedagogical skills for conducting the educational process in the distance learning system.

Three levels of professional preparedness of teachers to distance learning were determined based on the above criteria. V. Urusky recommends using the following characteristics of the teacher's preparedness levels for innovation (based on the study by E. Makagon): *a high level* is characterized by positive motivation and the ability to apply remote technologies, pronounced sustained creative activity and productivity; the average level is expressed by motivation focused on personal professional success; partial knowledge of distance learning technologies and a superficial idea of the possibility of their application in the learning process; knowledge of information and communication technologies at the level of an ordinary user of a personal computer; *the low level* is characterized by unstable motivation to use distance learning technologies; lack of understanding of their features and capabilities; low level of computer literacy, inability to use distance learning technologies [Urusky V., 2005, p.16].

O. Bartkiv emphasizes that “preparedness for innovation is determined by the organization of an optimal innovation environment and focusing of pedagogical activity on innovation”. In her opinion, the interaction of teachers with students should comply with the following principles while preparing teachers for innovative activities: continuity and integrity of personal development, harmonization of pedagogical activity, integration of all its aspects; personal orientation; professional and practical orientation; alternative, freedom of choice; awareness of professional and personal development in pedagogical interaction; creative self-expression, cooperation and co-creation [Bartkiv O., 2010, p. 53].

A teacher who uses distance learning technologies must be prepared as a professional teacher, it means to have certain knowledge and skills in the subject area, possess the means and technologies of distance learning, information search methods, and network skills. Based on E. Chubarkova’s research two aspects were taken into account in constructing the model of preparedness to distance learning: internal (teachers’ preparation for the use of distance technologies) and external (learning conditions) [Chubarkova E. V., 2008, p.163]. The internal aspect is the subjective preparedness of the distance learning teacher, namely: knowledge about the organization of the educational process in the distance learning system (features, principles, distance learning technologies); knowledge of the basics of computer science required for distance learning; ability to work in the network; knowledge of the components of academic disciplines; a set of personal qualities necessary for the assimilation of new knowledge. The external aspect includes the preparedness of teachers, which is formed due to the organizational and pedagogical conditions of training. Under the organizational and pedagogical conditions we understand a set of interrelated circumstances aimed at creating a favourable creative atmosphere for teachers to work in the distance

learning system, which ensures purposeful management of the educational process in a remote form.

Successful formation of teachers’ preparation to using distance learning and effective implementation of pedagogical activities as a managed process directly depends on the degree of implementation of the following organizational and pedagogical conditions: assistance in overcoming psychological barriers to using distance learning by teachers; use of the material and technical base, which consists of both technical means-computer, modem, network, and software: network support, electronic textbooks, diagnostics and knowledge control systems; organizational and methodological support, including distance learning technologies, methods of working in the network, methods and criteria for evaluating knowledge; providing regulatory and legal support in the distance learning system from the educational institution.

CONCLUSION

Having considered the essence, structure, components of teachers’ preparation for using distance learning, factors and conditions of its formation, we can draw the following conclusions. 1. Formation of teachers’ preparedness to implement distance learning technologies is an urgent problem of modern science. The teachers’ preparedness to use distance learning is a set of professionally significant knowledge, skills, as well as purposeful expression of the individual, which includes internal prerequisites for the teacher’s activity using innovative technologies in the educational process. 2. Motivational, cognitive, and technological components together represent the structure of a teacher’s preparedness to use innovative educational technologies. This preparedness is a personal education that mediates the relationship between the effectiveness of the teacher’s activity and his focus on improving his professional level.

REFERENCES:

1. Slastenin V. A. readiness of the teacher for innovative activity /V. A. Slastenin, L. S. Podymova / / Siberian pedagogical journal. - 2007. - No. 1. - P. 42-49.
2. Dychkivska I.M. Innovative pedagogical technologies: Navchalnyj posibnyk / I.M. Dychkivska. – K.: Akademvydav, 2004. – p.295.
3. Bartkiv O. teacher’s Readiness for innovative professional activity / O. Bartkiv // problems of modern pedagogical training. -2010. - No. 1. - Pp. 52-58
4. Nurgalieva G. K., Artykbaeva E. V. E-learning as a condition for innovative development of the education system // Bulletin of the Treasury. Series “Pedagogical Sciences”. No. 1 (35). 2012. - P. 9-12
5. Makagon K. Diagnosis of teachers’ readiness to search (pedagogical innovations) / K.Makagon // Ridna shkola. – 2002. –№ 1. – P. 27-29.
6. Urusky V. I. formation of teachers’ readiness for innovative activity: a methodological guide / V. I. Urusky-Ternopil: TOKIPPO, 2005. - 96 P.
7. Chubarkova E. V. Formation of high school teachers’ reading to work at the system of distance learning / E, V. Chubarkova, N. V. Lomovtseva / / Vestnik CHGPU. – 2008. – №12. – P. 163-170.

ӘОЖ 371.315.7:004.4:512

АЛДАБЕРГЕНОВА АЙГУЛЬ ОНАЛБЕКОВНА

педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры м.а.,
математика және информатика кафедрасы,
Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
E-mail: aigul_ao@mail.ru,
Талдықорған қ., Қазақстан

БЕГАЛЫ АҚЕРКЕ ДИДАРҚЫЗЫ

7M01503-информатика мамандығының 2 курс магистранты,
Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
E-mail: akkerke_bd97@inbox.ru
Талдықорған қ., Қазақстан

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ – БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Мақалада пандемияның жалпы білім беру процесіне тигізген әсері жайында айтылған. Әлемдегі бірқатар мемлекеттердің қашықтықтан оқыту құралдары зерттелген. Қазақстандағы мектептердегі онлайн білім беру ресурстары қарастырылған. Белсенді түрде қолданыстағы «Bilimland.kz», «Kundelik.kz», «OnlineMektep.kz» білім беру платформалары талданған.

Кілттік сөздер: қашықтықтан білім беру, Білім беру ресурстары, IT мектеп, білім беру платформалары.

Аннотация. В статье рассматривается влияние пандемии на общеобразовательный процесс. Изучены средства дистанционного обучения ряда государств мира. Предусмотрены онлайн образовательные ресурсы в школах Казахстана. Проанализированы активно действующие образовательные платформы «Bilimland.kz», «Kundelik.kz», «OnlineMektep.kz».

Ключевые слова: дистанционное образование, Образовательные ресурсы, IT школа, Образовательные платформы.

Abstract. The article examines the impact of the pandemic on the educational process. The means of distance learning of a number of countries of the world have been studied. Provided online educational resources in IT schools in Kazakhstan. The active educational platforms «Bilimland.kz», «Kundelik.kz», «OnlineMektep.kz» are analyzed.

Keywords: distance education, Educational resources, IT school, Educational platforms.

Кіріспе. Қазіргі кезеңде бүкіл әлем үлкен өзгерістерді басынан өткізіп жатыр. Жалпы адамзаттың қызметі мен өмір сүру аясының барлық саласында, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар олардың ажырамас бөлігі болып отыр десек те артық емес. Ол қоғамның барлық құрылымын өзгертіп, білім беру жүйесіне әсерін тигізіп отыр. «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер - бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе, Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелетін міндеттер ауыр», - деген болатын Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев. Осыған орай, қазіргі заман мұғалімінен тек өз пәнінің терең білгірі болуды емес, тарихи танымдылықты, педагогикалық-психологиялық сауаттылықты, саяси-экономикалық білімді және ақпараттық сауаттылықты талап етеді. Сондықтан, заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істейтін, оқытудың озық технологиялары мен инновациялық әдістерді, ақпараттық, цифрлық технология-

ларды сабақта тиімді пайдалана алатын, білігі мен білімі жоғары ұлағатты ұстаз болу қажет. Сапалы білім беру және білімді ұрпақ тәрбиелеу үшін үнемі ізденісте болу керек.

Негізгі бөлім. COVID-19 пандемиясы 190-нан астам елде және барлық континенттерде шамамен 1,6 миллиард оқушыға әсер етіп, тарихтағы ең үлкен білім беру жүйесінің бұзылуына әкелді. Бүкіл әлемдегі оқушылар мен мұғалімдерге, мектепке дейінгі білім беруден бастап орта мектепке, техникалық, кәсіптік білім беру және жоғары оқу орындарына әсерін тигізе отырып, тарихтағы білім берудегі ең үлкен үзілісті тудырды. Мемлекеттік органдар, білім беру мекемелері, мұғалімдер, сондай-ақ оқушылардың өздері мен олардың ата-аналары қашықтықтан оқытудың әртүрлі форматтарын игере отырып, жаңа оқу жағдайына бейімделіп отыр.

Осыған байланысты бірқатар жалпы проблемаларда туындап жатыр. Желі арналарының қол

жетімділігіндегі айырмашылықтар, жабдықтар мен бағдарламалық жасақтаманың жетіспеушілігі, телекоммуникация қызметтерінің қымбаттығы және тағысын тағы. Бұл жағдайда үкімет пен кәсіптік ұйымдар, бизнес-қоғамдастық өкілдері барлық қол жетімді құралдарды қолдана отырып, білім беру процесін құру үшін күш біріктірді. Қашықтықтан білім беру форматына көшірудің қалыптасып келе жатқан тәжірибесін бірнеше бағыттарға бөліп қарастырды.

– білім берудің онлайн-платформаларын қолдана отырып оқытуды ұйымдастыру;

– теледидар және радио арналарында білім беруді ұйымдастыру;

– әлеуметтік желілерді, мессенджерлерді және электрондық поштаны қолдану арқылы сабақтар өткізу;

– оқу материалдарының көшірмелерін әзірлеп, оларды оқушыларға жеткізу [United nations, 2020, 156.].

Білім беру процесін қамтамасыз ету үшін соңғы жылдары цифрлық сервистер кеңінен пайдаланылып отыр. Осыған байланысты ЮНЕСКО мамандары қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру құралдарының мынадай жіктелімін ұсынады:

– пандемия жағдайында білім беру қатынастарына қатысушыларға психоәлеуметтік қолдау көрсететін ресурстар;

– цифрлық оқытуды басқару жүйелері;

– мобильді оқыту қосымшалары;

– кеңейтілген офлайн функциясы бар бағдарламалар;

– жаппай ашық онлайн курстар;

– электронды ридерлер;

– онлайн режимінде бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігін қамтамасыз ететін бағдарламалар (Skype, Zoom, WebEx, Google Meet);

– сандық оқу мазмұнын құруға арналған құралдар және оқу материалдарының көптеген электрондық базалары [Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т., 2013, 17 б.].

Қолда бар технологиялардың жеткілікті түріне қарамастан, экономиканы цифрландыру саласындағы көшбасшы елдер де онлайн оқытуды ұйымдастыру кезінде елеулі қиындықтарды бастан кешуде.

Көрші мемлекет Ресейде қашықтықтан оқыту кезінде өздерінің онлайн платформаларын қолданады. Мұғалімдер, оқушылар және ата-аналар үшін орыс интернет мектебі, Yandex textbook, Teach.ru және Yaklass сияқты интернет-платформалар қол жетімді. Ресейлік IT-компаниялар да Ресейдің білім беру жүйесін қолдайды. Мысалы, Mail.ru өзінің онлайн-оқыту платформасына қол жеткізуге мүмкіндік береді, Yandex компаниясы 5-11 сынып оқушыларына арналған бейне оқулықтар ұсынады, ал GeekBrains оқушыларға бағдарламалау курстарына тегін қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ресей білім беру министрлігі қашықтықтан оқыту технологияларын білім

берудің барлық деңгейлеріне енгізу бойынша нұсқаулықтар әзірледі. Ол сонымен қатар аймақтық министрліктерге, мектептер мен жоғары оқу орындарына қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруға қолдау көрсету үшін жедел желі ашқан болатын.

Қырғызстанда білім беру мазмұны бар сайттарға тегін қол жетімділік берілді. Оқушылар мен мұғалімдерге білім беру қосымшасына, білім беру веб-беттеріне тегін қол жеткізу және WhatsApp-та тегін сөйлесу үшін SIM-карталар берілді.

2020 жылы 9 ақпанында Қытайдың 200 миллионға жуық бастауыш және орта мектеп оқушылары жаңа семестрді қашықтықтан бастады. Вирустың өршуіне байланысты барлық мектептер жабылғандықтан, ел адамзат тарихындағы ең ірі онлайн оқытуға көшті. Білім министрлігі «сабақтар үзілген кезде оқытудың үздіксіздігін қамтамасыз ету» атты бастама көтерді.

Еуропа мемлекеттерін алып қарасақ, Австрияда Moodle және LMS сияқты оқыту платформалары, сондай-ақ Microsoft және Google сияқты компаниялардың бұлтты технологиялары қолданылады. Министрлік әзірлеген Edutheq платформасы балабақша мен мектептің барлық деңгейіндегі оқушыларға үйде жаттығуға және білімдерін тереңдетуге арналған оқу материалдары мен жаттығуларын ұсынды. Францияның оқушылары *Ma classe à la maison* (менің үйдегі сабағым) білім беру материалдары жинақталған онлайн оқу кеңістігін қолданады [www.worldbank.org].

Ал біздің еліміз қашықтықтан білім беру форматына IV тоқсанда көшкен болатын. Елімізде де басқа елдер сияқты онлайн оқу үшін техниканың жетіспеушілігі, шалғайдағы елді-мекендерде интернет желісінің қол жетімсіздігі туындады. Білім берудің барлық деңгейлерінде білім беру мекемелеріне және мұғалімдерге қашықтықтан оқыту әдістерін енгізу тапсырылды. Қашықтықтан оқытудың бірнеше технологиясын бірден қолдану қажет деп шешті:

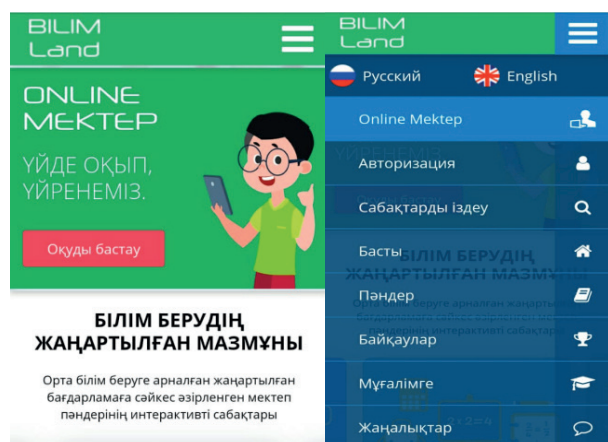
– интернет арқылы оқыту;

– телеарналар мен радиохабарлар арқылы білім беру;

– шалғай ауылдарда штаттық режимде оқыту, сондай-ақ мектебі жоқ елді мекендерге пошта арқылы оқу материалдарын жіберу;

Осының негізінде отандық білім беру платформалары «Daryn.Online», «BilimLand» интернет-платформалары және «Күнделік.kz» жүйесі қолжетімді болды. Бұл платформаларда балалар оқу бағдарламасына сәйкес бейнесабақтарды тауып, оларды қарағаннан кейін мұғалімдерінен тапсырма алады және өткен материалдар бойынша сұрақтарға жауап береді. Қажет болған жағдайда бейнесабақты қайта қарауға және туындаған сұрақтарды мұғалімдермен талқылауға мүмкіндік бар. Бұл онлайн білім беру плат-

формалары Қазақстанның орта мектептерінде сондай-ақ IT мектептерде белсенді түрде қолданылуда. «BilimLand.kz», «kundelik.kz» жүйесі, «OnlineMektep.kz» бағдарламалары бастапқы уақытта өз алдына жеке платформалар ретінде қолданылған болатын, бірақ оқушыларға мобильді түрде оңай түсінікті жеткізу мақсатында оларды біріктіріп төменде көрсетілген «BilimLand» платформасына біріктірді.

Сурет 1. BilimLand.kz платформасының интерфейсі

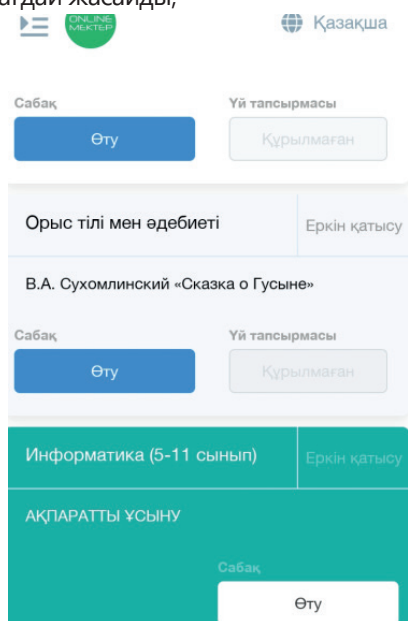
Бұл бағдарламаның артықшылықтары мынадай:

- мектеп бағдарламасы бойынша жасалған 40000-нан астам интерактивті сабаққа жол ашылған;

- мұғалімдерге арналған мыңдаған көрнекі құрал ұсынылған;

- қазақ, ағылшын, орыс тілдерінде жұмыс істейді;
- жаратылыстану пәндері бойынша әлемдегі ең үздік виртуалды зертхананы пайдалануға мүмкіндік береді;

- өзіңізге ыңғайлы жерде және қолайлы уақытта оқуға жағдай жасайды;

Сурет 2. Бөлім бойынша жиынтық бағалау парағы

- оқу мен жаңа технологиялар тиімді ұштастырылған;

- арнайы көмекке зәру оқушылардың сапалы білім алуына жол ашылған;

- баршаға сапалы білім алуға тең жағдай жасалынған.

Тағы бір артықшылығы OnlineMektep.kz бөлімінде бөлім бойынша жиынтық бағалауды орындауға мүмкіндік береді. Пән мұғалімі өзінің жеке кабинетінен бөлім бойынша жиынтық бағалауды іске қосады. Нәтижесінде қосылған БЖБ барлық сыныптың оқушылардың парақшасында көрінеді.

Уақыт шектеулі болғандықтан, егер оқушы үлгермесе автоматты түрде тоқтатылады. Мұғалім өз кабинетінен барлық оқушылардың тапсырмаларын тексеріп, kundelik.kz платформасына нәтижелерін шығарады. Яғни осы бір ғана бағдарламада BilimLand.kz оқытудың барлық түрін жүргізе алады [www.Bilimland.kz].

Қашықтықтан білім беруге арналған арнайы, сапалы бағдарламалардың бірі Қазақстандағы бонус төлеу арқылы баланы ынталандыруға жетелейтін онлайн режимдегі бірегей платформа Daryn.online платформасы. Бұл платформада сабақтар 3типке бөлінеді.

- классикалық сабақ;
- интерактивті сабақ;
- практикалық сабақ.

Аталмыш бағдарламаның ерекшелігі, еліміздің үздік мұғалімдері түсірген 5 минуттан аспайтын бейнесабақтар, оқушының зейіні сабақта болуы үшін бейнесабақ барысында 1 минут өткен сайын сұрақтар қойылуында, оқушы бейнесабақты көріп болғаннан кейін 10 сұрақтық тест сұрақтарының және деңгейлік тапсырмалардың берілуі. Оқушының дұрыс жауаптары «дарын» (d) бонусымен бағаланады. Бұл жоба Қазақстанның білім саласындағы соңғы ең үздік тәжірибелер жиынтығы [www.Daryn.Online.kz].

Сонымен қатар онлайн білім беруде шетелдік платформалардың әлеуметтік желілердің орны ерекше. Атап айтсақ, Zoom, Microsoft Teams, Google Classrom, Skype, электронды пошталар білім берудің мүмкіндіктерін арттырды. Аталған бағдарламаларда «экранды демонстрация жасау» деген батырманы бассаңыз, барлық көрнекілік құралдарымен, презентация, сызба, оқу құралдарын, сонымен қатар сұрақ-жауап алмасып, видеобейнені жазба арқылы сақтап алуға мүмкіндік бар. Оқушылар тек тапсырмаларды ғана емес, бейнежазбаларға сілтемені де қоса алады. Ал оқушылар үй тапсырмасын дәстүрлі түрдегідей дәптерге жазады. Жасаған жұмысын суретке түсіреді де, электронды пошта немесе WhatsApp желісі арқылы мұғаліміне жібереді.

ҚОРЫТЫНДЫ.

Сонымен қашықтықтан оқыту бұл оқушыдан қашықтықта болу деген емес, оқушыға бұрынғыдан да жақындай түсу. Оқушыға барынша түсі-

нікті болатындай етіп жағдай жасау. Қорыта келе ІТ саласына баса назар аударып, қашықтықтан оқытуда тиімді ұлттық платформаларды жетілдіру керек. Қазақстанда жүйелі түрде ұйымдасқан

қашықтықтан оқытудың форматын ұйымдастыру керек. Отандық білім беру платформаларына баса назар аударып, олардың ары қарай дамуына жағдай жасау керек деп ойлаймыз.

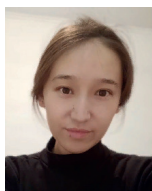
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Education during COVID-2019 and beyond журналы /United nations/ August 2020. P.15-30
2. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы: АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013., 13-17 б.
3. www.worldbank.org
4. www.bilimland.kz
5. www.daryn.online.kz

УДК 378.02
МРНТИ 14.35.09

АҚЖОЛОВА ӘЛИЯ ӘБДІРАЙЫМҚЫЗЫ
PhD, аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ЖЕҢІС АРДАҚ ЕРБОЛҚЫЗЫ
2 курс магистранты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

РАФИКОВ АСЛАН ФАРХАДУЛЫ
2 курс магистранты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ОҚУ БІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме. Мақалада технологиялық тәсіл негізінде білімгерлердің оқу біліктерін қалыптастыру қарастырылған. Сонымен қатар, авторлар технологиялық тәсіл негізінде физика сабағын ұйымдастырудағы ерекшеліктерге тоқталған.

Түйінді сөздер: технологиялық тәсіл, оқу білігі, физика сабағы, практикалық сабақтар, лабораториялық сабақтар.

АКЖОЛОВА АЛИЯ АБДИРАЙЫМКЫЗЫ

PhD, старший преподаватель,
Жетысуский университет им. И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

ЖЕНИС АРДАК ЕРБОЛОВНА

магистрант 2 курса,
Жетысуский университет им. И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

РАФИКОВ АСЛАН ФАРХАДОВИЧ

магистрант 2 курса,
Жетысуский университет им. И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕБНЫХ УМЕНИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. В статье рассматривается формирование учебных умений обучающихся на основе технологического подхода. Кроме того, авторы остановились на особенностях организации урока физики на основе технологического подхода.

Ключевые слова: технологический подход, учебные умения, уроки физики, практические занятия, лабораторные занятия.

AKZHOLOVA ALIYA,
PhD, senior lecturer,
Zhetysu university named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

ZHENGIS ARDAK,
2nd year master's student,
Zhetysu university named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan Kazakhstan

RAFIKOV ASLAN,
2nd year master's student,
Zhetysu university named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan Kazakhstan

FORMATION OF STUDENTS ' LEARNING SKILLS BASED ON A TECHNOLOGICAL APPROACH

Abstract. The article deals with the formation of students ' learning skills based on a technological approach. In addition, the authors focused on the features of organizing a physics lesson based on a technological approach.

Keywords: technological approach, educational skills, physics lessons, practical classes, laboratory classes.

Оқытудың педагогикалық технологиясы - студенттерге жүйелі білім беруге, жоспарланған нәтижеге жетуге кепілдік беретін, мұғалімнің кәсіби қызметін үнемі жетілдіруге мүмкіндік жасайтын іс-әрекеттер жиынтығы екені белгілі.

Білім мазмұнын анықтаудың жалпы теориясына В.В.Краевский, И.Я.Лернер, М.Н.Скаткин және т.б. өз еңбектерін арнаған. Жоғары математикаға қатысты бұл мәселе Л.Д.Кудрявцевтың, Б.В.Гнеденконың, В.М.Монаховтың еңбектерінде қарастырылған.

Жалпы орта білім беру бойынша физикалық білім мазмұнын жетілдіру, білім беру стандарттарын жобалау, оқу-әдістемелік кешенмен қамтамасыз ету, физикалық білімнің сабақтастығы мен болашағы сияқты мәселелер Б.Б.Баймұханов, Е.Ө.Медеуов, С.Е.Шәкілікова және тағы басқа ғалым-педагогтардың еңбектерінде зерттелген.

Педагогикада оқу үрдісін «технологияландыру» мәселесі XX ғасыр бойы көп қарастырылды, ал соңғы жылдары педагог-ғалымдар бұл мәселемен тікелей айналысып, оны әр түрлі қырынан зерттеуде. Осындай зерттеулердің нәтижесінде оқытуды технологияландырудың бірнеше ірі-ірі бағыттары сұрыпталды. Оқытудың жаңа технологиясының бастапқы бір формасы болып табылатын бағдарламалап оқыту мәселелері А.И.Берг, В.П.Беспалько, П.К.Гальперин, В.Оконь, Н.Ф.Талызина және тағы басқаларының еңбектерінде көрініс тапқан. Сонымен бірге, ақыл-ой әрекеттерін сатылап қалыптастыруға негізделген (Н.Ф.Талызина,); танымдық қызығушылыққа негізделген (Л.В.Занков, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдов); ірі блоктық жүйеге негізделген (В.Шаталов); өзін-өзі жетілдіру қажеттілігіне негізделген

(Г.К.Селевко); жеке тұлғаның шығармашылық қабілеттерін дамытуға негізделген (Г.С.Альтшуллер); жеке тұлғаның тәжірибесін қалыптастыруға негізделген (И.С.Якиманская) дамыта оқытудың технологиялары да белгілі. Бұл технологиялардың әрқайсысы дұрыс ұйымдастырылған оқу үрдісінде өз мөлшерінде көрінісін табады.

Соңғы кезде қай салада да маңызға ие болып отырған педагогикалық технологияның мәні, мазмұны, қолданылуы және оны оқу үрдісіне енгізу мәселесі Б.С.Гершунский, Ж.А.Караев, Н.М.Шахмаев сияқты ғалымдар еңбектерінің өзегіне айналып отыр. Әсіресе Бұл мәселе Ж.А.Караевтың еңбектерінде жан-жақты қарастырылған.

Орта мектепте оқу үрдісін технологияландыру іс-әрекеті бойынша іс жүзінде жақсы нәтижелерге жетіп жүрген, ғылыми тұрғыдан негізделген В.М.Монаховтың педагогикалық технологиясының орны ерекше. Оның педагогикалық технологиясының басты ерекшеліктері: оқу үрдісінің жүйелі, ретті, бүтіндей қарастырылуы; оқытушының шығармашылық қызметінің мақсатты бағалануы; студенттің дайындық деңгейіне қойылатын талаптардың нақты да тиімді жүйесінің ұсынылуы.

Өзінің педагогикалық технологиясында В.М.Монахов мынандай анықтама береді: педагогикалық технология – оқу процесін жоспарлаудың жүйелік әдісі; оқытудың тиімді түріне жету мақсатында, адам мен технология ресурстарды олардың ара-қатынасын ескере отырып бүкіл оқытушымен білімді меңгеру процесін жүргізу, оны бағалау. Бұл технологияның негізгі мақсат – артық тапсырмадан арылу [Монахов В.М., 1995].

Мұнда да қойылған мақсаттар санына байланысты, әрбір мақсатқа үш деңгей бойынша тапсырмалар жиынтығы беріледі. Технологиялық жобаның авторы – сабақтан тыс өз бетімен орындайтын тапсырмаларды мөлшерлеу бөлігінде оқушыға тексеру жұмысы кезінде өзінің таңдаған деңгейіндегі бағаны алуға кепілдік беретін тапсырма көлемін орындап дайындалуды ұсыну керек. Технология бойынша оқыту үрдісі кезінде де әдеттегі үйге берілетін тапсырмадан бас тартуға болмайды. Үй тапсырмасының әрқайсысының деңгейі бойынша анықтап, оның қай деңгейін орындауды таңдауын оқушылардың өз еріктеріне беру қажет. Технологияның үш элементі: мақсат қою, болжау, үй тапсырмасын мөлшерлеу өзара тығыз байланыста, олардың әрқайсысы екіншісінің мазмұнын толықтырып отырады. Мақсаттың саны мен мазмұны, онда анықталған оқушыларды дамыту міндеттері тақырыпты оқытудың логикалық құрылымын құрайды. Мұнда әрбір мақсатқа жетудің уақытша ұзақтығы беріліп, сабақтың негізгі және көмекші құралдары анықталады, оқушыларды дамыту бағдарламасы құрастырылады.

Педагогика ғылымдарының доктор профессоры Ж.А.Қараев оқушылардың оқу деңгейін 4 түрге бөлген. Оқушылардың ойлау қабілетін дамыту өз бетінше жұмыс жасауға дағдыландыру барысында өз іс тәжірибесінде жаңа технологияларды қолданамын. Соның ішінде Ж.Қараевтың деңгейлеп, саралап оқыту әдісін пайдаланамын. Деңгейлеп оқыту технологиясының өзіндік ықпалы зор. Оқушыларға өздік жұмысын ұйымдастырып өткізуге көмегін тигізеді. Оқушылар өздік жұмыстарын орындап, білімдерін мониторингтік жүйе арқылы өздері бағалап, диагностикалауға қол жеткізеді. Қараевтың деңгейлеп, саралап оқыту технологиясы мынандай 4 түрге бөлінген:

1) репродуктивтік деңгей - жалпыға бірдей стандартты білім негізінде тапсырма беріледі. Мұндай тапсырмалар оқушылардың алдыңғы сабақтарда алған білімдеріне және оқушыға байланысты

2) алгоритмдік деңгей - мұнда оқушы мұғалімнің түсіндіруімен қабылдаған ақпаратты пайдалана отырып орындайды.

3) эвристикалық деңгей оқушы өзі ізденіп, қосымша әдебиеттерді қолдана отырып жауап береді.

4) шығармашылық деңгей - оқушының таза өзіндік шығармашылығын байқатады. Жаңа тақырыпты оқушылар шығармашылық ізденіс үстінде өздігінен меңгереді. Деңгейлеп оқыту әр оқушының белсенділігін оятады. Деңгейлік тапсырмалардың өзі дамытпалы түрде болады. Барлық оқушы өз қызметін ең төменгі деңгейдегі тапсырмаларды орындаудан бастайды да, оларды міндетті түрде толық орындап болғаннан кейін ғана келесі деңгейге көшіп отырады. Бұл оқушылар арасында жарысу жағдайларын

туғызады және әр оқушының мемлекеттік стандарт деңгейде білім алуына кепілдік береді. Әр оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары жағдай жасайды.

Деңгейлік саралау оқушы мен мұғалімнің белсенді шығармашылық қызметін дамыту мен қатар, оқушыларға өз білімін жаңа әдіспен бағалауға мүмкіндік береді. Меселен, оқушылардың алған бағасы арнайы таблода көрсетіліп тұрады. Әр деңгейдің өз бағалауы бар. Олардың барлығы оқушылардың көз алдына тұрады. Мұның өзі білім берудегі демократия критерийлері болады [Қараев Ж.А., Кобдикова Ж.У., 2014. 311с.].

Даралап – саралап оқытудың маңыздылығы:

1. Сынып оқушыларын жаппай жұмыс істеуге әкеледі.

2. Бос отырған оқушы болмайды.

3. Әркім өзінің білім деңгейін біліп, оны дамытуға тырысады.

4. Қиындықтарды жене білуге дағдыланады, пәнді оқып үйренуге қызығушылығы пайда болады.

5. Ізденіс дағдысы қалыптасады.

Даралап-саралап оқытуда күтілетін нәтиже:

1) Алдына қойған мақсатына жете алатын оқушы тәрбиелеу.

2) Әр оқушы өз білім деңгейін, мүмкіндігі, іскерлігін біліп ғана қоймай оны дамытады.

3) Өз бетімен ізденіс дағдыларын шығармашылық қабілетті жетілдіретін, шығармашыл тұлға тәрбиелеу.

Ерекшелігі:

1. Таланттылар өздерінің қабілеті мен икемдігін одан әрі бекіте түседі, әлсіздер оқуға ниет білдіріп, сенімсіздіктен айырылады.

2. Оқушылардың оқуға деген ынтасы артады.

3. Білім дәрежесі бірдей топтарды оқыту ісі жеңілдейді.

Даралап – саралап оқыту технологиясы оқушы мен мұғалімнің белсенді шығармашылық қабілетін дамытумен қатар оқушыларға өз білімін жаңа әдіспен бағалауға мүмкіндік береді. Оқушының білімі мен білігіндегі жетістіктерді, кемшіліктерді, олардың себептерін анықтап, мұғалім өз жұмысына талдау жасайды, оны жетілдірудің жолдарын белгілейді. Сонымен қатар даралап – саралап оқыту барысында оқушылар да өзінің оқу жұмысындағы жетістіктер мен жіберген кемшіліктері туралы мәліметтер алып, өз еңбегіне талдау жасайды. Ең бастысы, оқудан ләззат алуға, білім мен ғылымға деген құштарлығын арттыруға дағдыланады. Барлық оқушы өз қызметін ең төменгі түрде орындап болғаннан кейін ғана, келесі деңгейге көшіп отырады. Бұл оқушылардың арасында өзара жарысу және оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғарғы деңгейге көтерілуіне жағдай туғызады.

Физиканың даму тарихына үңілсек, ірі жаңалықтардың көбі эксперимент нәтижесінде ашылғанын көрер едік. Есептер шығару барысында

оқушы физикалық шаманы есептейді және заңдар мен заңдылықтарды тағайындайды. Оқушыларды олимпиадаға дайындауға эксперименттік есеп беріп отырамын. Оқу әдісін қайталау, пысықтау сабақтарында сөзжұмбақты оқушылардың білімін бағалау үшін пайдаланамын. Үлкен тақырыптар мен тарауларды қайталағанда оқушыларға үйде осы тақырып пен тарау бойынша сөзжұмбақ құрастырып әкелуді тапсырамын. Мұндай тапсырманы оқушылар бар ынтасымен орындайды. Мұндағы ең басты мақсатым мынау:

1) оқушылар сөзжұмбақты құрастыруда өз бетінше ізденеді.

2) әр түрлі ғылыми-техникалық басылым мен анықтамаларды қарайды, олармен өздігінен жұмыс істеуді үйренеді.

Оқушының пәнге қызығушылығын арттырудың бір саласы деңгейлеп, саралап оқытуда байқағаным, оның тиімді жақтары.

1) сыныптағы барлық оқушы жұмыспен қамтамасыз етіледі. Оқушы белсендігін оятады.

2) Оқушы өз білімінің деңгейіне жұмыстанады.

3) Оқушының өз бетімен жұмыс істеу тиянақтылыққа, ұстамдылыққа тәрбиелеп, жауапкершілігі артады.

Осы тұрғыда физика пәні бойынша диагностикалық әдіспен оқушының ойлау-логикалық қабілетін зерттедім. әр тарау бойынша берілген деңгейлік тапсырмалардың тиімділігі сол тоқсан аяғында жақсы көрсеткішке жетті. әрине тиімді де орынды пайдаланылған педагогикалық технология сапалы білім негізі бола алады. Бүгінгі шәкірт ертеңгі күнгі әр түрлі саланың маман иесі. Мұндай сабақтарда оқушылардың тапсырылған жұмыстарға іскерлігі қалыптасады. Болашақ өмірінде белгілі бір кәсіби мамандықты таңдап алуға септігін тигізеді.

Оқу іс-әрекетінде білімгерлердің оқу білігі маңызды болып табылады. Ол арқылы шынайы дүниенің ақиқатын танып, тәжіибесін байытып, табиғатқа ықпал жасайтын тәсілдерді меңгереді [Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У.. 2014. – 311с.].

Білік білім мен тәжірибе негізінде қалыптасады және дамиды. Білім мен тәжірибенің деңгейіне қарай білік деңгейі анықталады. Соған сөйкес, білікті: а) меңгерілген әрекет ретінде; ә) бар білімді пайдалана білу қабілеті ретінде; б) дағдылардың жиынтығы ретінде; в) толығынан меңгерілген дағды немесе дағдыны меңгерудің маңызды кезеңдерінің бірі ретінде қарастыруға болады. Біліктің қалыптасу деңгейі әртүрлі болады, әдетте үш деңгей қабылданған: а) еске түсіру деңгейі; ә) ұқсас жағдайларды қолдана білу деңгейі; б) қалыптан тыс жаңа жағдайда шығармашылықпен жұмыс істей алу деңгейі.

Ғылым негіздерін оқу және оларды тереңірек зерттеу процесінде қалыптасатын білік, оқу білігі деп аталды.

Кейінгі кездегі зерттеулер жалпы оқу білікте-

рін (оқу, жазу, жауаптың жоспарын құру) және ғылыми жаратылыстану пәндеріне тән біліктерді (әдебиетпен жұмыс істеу, бақылаулар жүргізу, тәжірибелер жасау) бөліп алуды көздейді. 1981 жылдан бастап осы кезеңнің бағдарламасында нақты пәндерге тән жеке біліктердің тізімі (мысалы, физика курсына үйкеліс күшінің өлшеулерін жүргізу және динамометрдің көмегімен денелерді өлшеу, химия курсына қоспалардың химиялық анализін жүргізу, биология курсына микроскоппен жұмыс істеу) берілген. Өкінішке орай, бұл тізім жүйеленбеген, негізгі және қосымша біліктер ерекшеленбеген.

Барлық оқу іс-әрекетіне қатысты біліктердің негізгі түрлері:

- *танымдық; практикалық; ұйымдастырушылық; өзіндік бақылау; бағалау.*

Білімгерлерді танымдық білікпен қаруландыру – олардың артық жүктемесін жеңілдетеді және оқу сабақтарының әсерлілігін арттырады.

Танымдық білік құрамын анықтай келе оның негізгі білім көздерін талдау барысында қалыптасатынын көреміз. Ал негізгі білім көздеріне оқулықтар жатады.

Айналадағы болмысты, табиғаттағы құбылыстарды және өндіріс шартарын бақылай отыра адам баласы өз біліміне сүйенеді. Сондықтан, білімгерлерге нақты білімдер алудың әдістері ретінде бақылай алатын білігін қалыптастыру керек. Жаратылыстану пәндерін зерттеу барысында эксперимент әдістемесін игеру аса маңызды. Эксперимент теориялық пайымдамалардың шындығын дәлелдейді. Оған өлшеу, есептеу, график тұрғызу, сонымен қатар, болжам, бақылау жасай алу біліктері жатады. Сондықтан осы біліктерді білімгерлерге жоспарлы және мақсатты түрде қалыптастыру қажет.

Білімгерлердің өздігінен тәжірибе жасауы мен бақылау білігін қалыптастыру өте баяу жүреді. Сондықтанда көптеген білімгерлер қарапайым тәжірибелерді өздігінен жасай алмайды. Бұның себебі, білімгерлер бақылау мен экспериментті дайын инструкция бойынша жасайды.

Қазіргі таңда білімгерлердің өздігінен тәжірибе жасай алу білігін қалыптастыру әдісі қажет болып отыр.

Негізгі танымдық біліктерге жататындар:

– оқу және ғылыми оқулықтармен жұмыс, яғни өздігінен білім алу және оны тереңдету білігі;

– бақылау жүргізу және қорытындыны тұжырымдау, модельдеу, болжам құру;

– өздігінен эксперимент қою және соның негізінде жаңа білімдер алу, құбылысты түсіндіру және теориялық білім негізінде бақылау жасау білігі.

Оқу білігімен қатар практикалық білікті қалыптастырудың да маңызы зор.

Физика курсы және басқада жаратылыстану пәндерінің мазмұны білімгерлерге практикалық

білікті ұйымдастыруға жақсы жағдай тудырады. Сол үшін білімгерлерге ғылым мен техниканың жетістіктері және негізгі бағыттары жайлы, техниканың, қазіргі заманғы өндіріс технологияларындағы теориялық және практикалық маңызы жайлы жұмыстар жүргізу керек. Теорияны меңгеру, демонстрациялық тәжірибелерді құру, фронтальдық тәжірибелерді жасау, экспериментальды есептерді шығару және практикалық жұмыстарды жасау процесінде білімгерлер келесі біліктерді меңгеру керек [Ақжолова Ә.Ә., 2017, 246 б]:

1) өлшеу (өлшеу құралдарын қолдана білу: масштабты сызғышты, өлшеу лентасын, өлшеуіш цилиндрді, таразыларды, динамометрді, термометрді, барометрді, манометрді, амперметрді, вольтметрді және т.б.);

2) есептеу (тәжірибелердің қорытындыларын математикалық өңдеу);

3) физикалық шамалар арасындағы функционалдық тәуелділікті ашатын графиктер құру және оны талдау;

4) энергия көздері (аккумуляторды, түзеткіштерді) және әртүрлі лабораториялық құрылғыларды қолдана білу (штативті, динамометрді), сонымен қатар, тұрмыста және техникада кездесетін құрал-жабдықтарды (рычагтарды, блоктарды, электр тогын ажыратқыштарды, реостаттарды, электродвигательдерді, компасты, тұрақты магниттерді, электромагниттерді, оптикалық линзаларды, айналарды және т.б.);

5) электр тізбегін жинау;

6) есептеу, графикалық, логикалық және эксперименттік есептерді шығару.

Әр түрлі өзіндік жұмыстар көмегімен білімгерлердің білімі, білігі және дағдысы қалыптасады. Бұл жұмыстар дұрыс ұйымдастырылғанда, яғни жүйелі түрде болғанда жақсы нәтиже береді. Есеп шығару, есептеу, өлшеу операциялар және істеген іс-әрекетіне бақылау жасай білу өзіндік бақылау барысында іске асады.

Физика сабақтарында біліктер мен дағдыларды игеру: лабораториялық практикалық жұмыстар (оқып үйренген заңдарды тексеру, приборлардың құрылысын оқып үйрену, материалдардың қасиеттерін оқып үйрену, схема бойынша электр тізбегі мен приборларды құру, өлшеу), есептер шығару (есептеулер, график салу, өлшеулерді орындау) арқылы жүзеге асады. Ал білімдерді, біліктерді және дағдыларды қолдануға төмендегілер жатады: демонстрацияланған құбылыстарды түсіндіру, есептерді шығарудан бақылау жұмыстарын орындау, жеке тапсырмаларды орындау, приборларды жетілдіру жөнінен тапсырмалар орындау.

Білімдерді, біліктерді және дағдыларды пысықтауға жататындар: лабораториялық практикалық жұмыстар, есептер шығару, оқу әдебиетімен жұмыс істеу.

Білімгерлер оқу әдебиетімен өзіндік жұмыс

істеудің мынадай біліктерді меңгеруі тиіс:

– ең бастысын ажырата білу (оқып үйренілетін құбылыстардың елеулі белгілерін, заңдылықтардың мәнін т.б.);

– формулалардың математикалық қорытуларын дербес талдай білу;

– суреттермен, таблицалармен графиктермен пайдалана білу;

– оқылған материалдың жоспарын құра білу;

– оқылғанды өз сөзімен, логикалы, жүйелі баяндай білу; оқулықта бар материалды басқа әдебиеттермен алынған деректермен толықтыра білу;

– кіріспе пән және атау көрсеткіштерімен пайдалана білу;

– каталогпен жұмыс істей білу, өзін қызықтырған мәселе бойынша библиография құра білу.

Кітаппен өзіндік жұмыс істеуде біліктер мен дағдыларды қалыптастыру көбінесе мына нұсқаларға келіп тіркеледі: қандайда бір тақырыпты оқу, оны өз сөздерімен айта білу, оқылған материалға жоспар құру. Білімгердің мұндай жұмысының нәтижесі әдетте оқулық тексін қайтадан айтып бере білуі болып табылады.

Ұйымдастырушылық білікке өз іс-әрекетінді жоспарлау мен сабақ үстінде және тәжірибе жасау барысында жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыру жатады. Сонымен қатар, орындалған іс-әрекет және өлшеу, есептеу, есеп шығару, үй тапсырмасын орындау барысында бақылау жасау білігі, яғни өзін-өзі бақылауда маңызды.

Білімгерлердің білімін, біліктерін тексеру – физиканы оқытудың ең керекті элементі болып табылады. Оның мақсаты – оқытушының қолданған әдісінің тиімділігін бағалауға, әр білімгерлердің материалды қалай меңгергенін білуге болады.

Бағалау білігіне есептеу және эксперименттік есептердің шамаларын, лабораториялық жұмыстарды жасау барысындағы жіберілген қателіктерді, эксперименттік жұмыстардың қорытындыларын тексеру жатады. Мұндай практикалық тексеру жұмыстар жеке-дара, сондай-ақ фронталь (жаппай) қойылады. Фронталь практикалық тексеруде оқытушы білімгерлерге тапсырма береді де, жұмыс барысын қадағалайды. Өзінің бақылауларына және жазбаша есеп беруінің тексерілуін білімгерлердің көрсеткендерін негізге ала отырып баға қояды. Мұндай жұмыстардың қатарына лабораториялық жұмыстарды жатқызуға болады (сонымен қатар физикалық практика жұмыстарын) және көптеген эксперименттік есептерді қамти алатын лабораториялық бақылау жұмыстарын жатқызуға болады. Жұмыстағы өздігін қамтамасыз етуі үшін білімгерлер әр түрлі материалдар мен приборлар алуы тиіс. Мысалы, денелердің көлемін анықтауда оларға бөлік құны әр түрлі мензурка берген жөн, заттың тығыздығын анықтағанда – әр түрлі материалдан жасалған білеушелер берген дұрыс.

Кейбір қарастырылған біліктер барлық оқу пәндеріне қатысты. Мысалы, оқулықпен жұмыс, еңбектің ғылыми тұрғыдан ұйымдастырылуы. Кейбір біліктер - пәндер циклына тән, мысалы, өлшеу, есептеу математика пәндеріне, эксперимент пен бақылау біліктері жаратылыстану цикліне жатады. Сол себепті, әртүрлі пәндерді оқыту барысында жалпы оқу білігін қалыптастыруда бірыңғай тәсіл қабылдау керек.

Білімгерлерлердің оқу біліктерін қалыптастыру үшін оқытушы өз іс-әрекетіне талдау жасап, оның орындалуы қандай элементтерден тұратынын (мысалы, бақылау, өлшеу, тәжірибелерді

қою қандай операциялардан тұратынын) және мақсатқа жетуде ең тиімді жолды таңдап, жаттығуларды жүйелендіре отырып, олардың орындалуын ұйымдастыра білуі керек.

Қорыта келгенде, білікті қалыптастырудың технологиялық тәсілдері, жеке операцияларды орындаудың рационалды тізбегі мен құрылымын анықтауда білімгерлердің белсенді қатысуын қамтамасыз етеді; іс-әрекеттің құрылымы (оның моделі) ғылыми негізделеді. Нәтижесінде әр түрлі жағдайларда білімгерлер біліктерді қолдануды, берілген әрекетті орындауды үйренеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. - Волгоград: Перемена, 1995.
2. Караев Ж.А. Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода / Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У.. – А.: Зерде, 2014. – 311с.
3. Ақжолова Ә.Ә. Физика сабақтарында білім алушылардың оқу біліктерін қалыптастыру шараларын жетілдіру. // Materials of the III International Scientific-Practical Conference «Quality Management: Search and Solutions». In two volumes. Volume II – Kuala Lumpur, Malaysia: Regional Academy of Management, 2017. – pp.246-251.

ӘОЖ 532.517.2
ҒТАМАР 29.03.77

АНДАСБАЕВ ЕРЛАН СҮЛЕЙМЕНОВИЧ

техника ғылымдарының докторы, профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған, Қазақстан

ЖАҚПАЕВ ҚУАНЫШ

докторант естественных наук,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған, Қазақстан

ОРТА МЕКТЕПТЕ ЗАМАНАУИ ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ

Түйіндеме. Қазіргі уақытта Қазақстанда қазіргі заманғы ғылым мен оның мектеп бағдарламаларында көрініс табуы арасындағы алшақтық ұлғаяуда. Бұл жұмыстың мақсаты-жоғары сынып оқушыларының қазіргі физика мен астрономия туралы не білетінін анықтау. Ол үшін арнайы сауалнама жасалды. Талдау нәтижелері жоғары сынып оқушыларының көпшілігі физикадағы жаңа ашылулар туралы білмейтінін көрсетеді. Бұл мақалада біз университеттерде заманауи физика бойынша арнайы элективті курсты енгізуді ұсынамыз.

Түйінді сөздер: элективті курс, заманауи физика, орта мектеп.

АНДАСБАЕВ ЕРЛАН СҮЛЕЙМЕНОВИЧ

доктор технических наук, профессор,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
Талдықорған, Казахстан

ЖАҚПАЕВ ҚУАНЫШ

докторант естественных наук,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
Талдықорған, Казахстан

ИЗУЧЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ФИЗИКИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В настоящее время в Казахстане увеличивается разрыв между современной наукой и ее отражением в школьных программах. Цель данной работы-определить, что старшеклассники знают о современной физике и астрономии. Для этого была разработана специальная анкета. Результаты анализа показывают, что большинство старшеклассников не знают о новых открытиях в физике. В данной статье мы предлагаем ввести специальный элективный курс по современной физике в вузах.

Ключевые слова: элективный курс, современная физика, средняя школа.

ANDASBAYEV YERLAN

doctor of Technical Sciences, professor,
Zhetysu university named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

ZHAKPAYEV KUANYSH

doctoral student of Natural Sciences,
Zhetysu university named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

LEARNING OF MODERN PHYSICS AT HIGH SCHOOL

Abstract. At the present time in Kazakhstan the gap between modern science and its reflection in school curricula increases. The aim of this paper is to determine what older pupils know about modern physics and astronomy. For this purpose was designed a special questionnaire. The results of the analysis show that most of senior pupils do not know about new discoveries in physics. In this article we suggest introducing a special elective course on modern physics at high schools.

Keywords: elective course, modern physics, high school.

The past century can be called the century of education and science. For instance, in the XX century man went into space, penetrated into the atomic nucleus, mastered new types of energy, created powerful computing systems, and learned to use them in unprecedented ways. This is the richness of nature. Science and education are two components of one process, and one without the other cannot develop. Unfortunately, at the current time the education system is less supportive to the modern level of science and technology, and increasingly talks about its crisis [N.M. Borytko, 2009, p. 36].

It is obvious that the way of presenting knowledge in traditional teaching is outdated and no longer meets the modern needs of the school. Modernization of education means its change in accordance with the requirements of modernity. Such requirements today are increased attention to the personality of the student and development of abilities, orientation of training on the maximum account of age and individual abilities of each student [S.E. Kamenetsky, 2000, p. 187].

Modernization of education also includes modernization of physical education, its change

in accordance with the requirements of modernity. Insight into the recent history of the national school shows that in the 1980 s and 1990 s, with compulsory secondary education for the study of physics for 5 years allocated 560 hours. Currently the same number of hours is allocated only in specialized physics and mathematics classes: 7-9 th classes of the main school – 2 hours per week, and in 10–11 th – 5 h; total is 560 h. But amount of such classes very little [V.A. Kostitsyn, 2006, p. 47].

In General education institutions, 420 hours are obtained in the following scenario: grades 7-9 – 2 hours, 10-11 – 3 hours a week, which is 140 hours

less than in Soviet times. This is one of the serious miscalculations of the reformers of physical education [T.N. Alyokhina, L.I. Silina, p. 65].

Another important problem of modernization of physics teaching is the development of a good textbook. We analyzed the content of the main school textbooks in physics (A.V. Peryshkin, S.V. Gromov, A.E. Gurevich, E.T. Izergin, V.A. Kasyanov, G.Ya. Myakishev, L.I. Antsiferov, A.N. Mansurov, A.A. Pinsky, etc.) [A.V. Peryshkin, 2001, p. 13].

The analysis showed that the main part of the textbooks occupy long-established sections of classical physics: mechanics, thermodynamics, electrodynamics, geometric and wave optics, molecular physics.

Modern branches of physics, such as quantum, atomic, and nuclear physics, and elementary particle physics are given much less attention in physics textbooks. At the same time, it is obvious that knowledge of modern physics is the Foundation that is necessary for successful continuation of education in universities and for future creative work in science and modern production.

There are several reasons why the volume of modern physics in high school should be significantly increased. The first reason is the essential role of the achievements of modern physics in everyday life people's lives of the twenty-first century. Computers, new means of communication, laser technologies largely determine the way of life of our contemporaries. A person who is not familiar with the physical principles of operation of these devices feels uncomfortable in the conditions of man-made civilization. Looking into the near future, we can assume that the role of advanced technologies based on modern divisions of physics will increase in all branches of human activity.

Table

Results of testing students on the topic «What do I know about modern physics?»

The percentage of completed tasks, %	Evaluation	Quantity of pupils	Quantity of pupils, %
85–100	Excellent	-	-
65–85	Good	2	5
50–65	Satisfactorily	10	25
0–50	Unsatisfactorily	28	70

The second reason for the need for knowledge of modern sections of physics is the qualitative difference between the basic provisions and laws of physics of the microcosm and the macrocosm. Modern physics is not another Chapter of classical physics, but a "revolution in physics" as defined by Louis de

Broglie [Y.S. Andasbayev, I. Z. Esengabylov, 2007]. The singularity of the main provisions of modern physics determines the need for earlier reference to them by students. If the main ideas of modern physics are already laid in high school, then it will be easier for a graduate of a secondary school be guided when

choosing the direction of further education and adjust to higher education. In connection with the above, we decided to test the knowledge of students in modern sections of physics. Our pedagogical experiment was conducted at the special lyceum for gifted children № 24 named after M. Aryn, Taldykorgan city. The experiment involved 40 students in grades 10-11. The main method of conducting a pedagogical experiment was testing. In order to identify students' knowledge of the latest discoveries in physics and astronomy, we have compiled a form of test tasks in physics on the topic: "What do I know about modern physics?" The test consisted of 18 questions with different types of test tasks: closed, open, to establish compliance and consistency.

The questions formulated in the testing allowed us to evaluate not only the specific knowledge of the material, related to the core of physical theories, but also knowledge of a worldview and methodological nature. Students were asked questions in two sections physics: "Elementary particles" and "Astrophysics XXI centuries", since these areas have been developed in recent years. The test questions were formulated so that the first some of the tasks were usually known to students (the concept of quarks, positrons, etc.), so the correct answers the first part was given by many. The second part was more generalized and related to understanding the physical picture of the world (the concept of cosmology, the concept of gluon, etc.), it was perceived by schoolchildren as something abstract and complex. When developing the tests, we took into account the distribution curve of individual scores, which is a consequence of the distribution curve of the difficulty of tasks dough's. The tasks of our test had an optimal difficulty for students to perceive, since the distribution of individual scores had the form of a normal curve.

Analysis of students' responses in the section "Elementary particles

"showed that the rating" excellent" was not received none of the students tested, 5% of the students received rating "good", 20% - rating "satisfactory" and most of the subjects (75%) failed to complete the tasks in this section of the test.

Results for the section "Astrophysics XXI" were slightly better: 10% of the total number of subjects received an "excellent" rating. 15 and 20% of students received the "good" and "satisfactory" rating, 55% of the total the number of people tested could not cope with the tasks in this section of the test.

The summary results of the answers to the test questions are shown in the table. The "excellent" rating is not given - chil none of the test students. About 5% of respondents received a "good" rating. Most of the students received "satisfactory" and "unsatisfactory" grades (25% and 70%, respectively).

We believe that weak responses to tasks are related to the fact that today students study in traditional programs (we have previously discussed this problem), which do not pay enough attention to the study of the latest physical and astronomical discoveries, in addition, students pay little attention to self-education.

The question arises as to how to present modern physics in high school. According to L. V. Tarasov, modern physics should not be an additional Chapter (section) of the school physics course, and determine the structure and methodology of the entire course [A.A. Pinsky, 2011, p. 3]. However, at present, for a number of reasons, this is unlikely to be possible.

We suppose that the best approach is to introduce special elective courses for the study of modern sections of physics and astronomy. Currently we have developed educational programs for elective courses "Modern ideas about the structure of matter", "space Physics", "energy of the XXI century", they are tested in specialized physics and mathematics classes.

REFERENCES:

1. N.M. Borytko Methodology and methods of psychology-pedagogical research. Moscow: Academy, 2009.
2. S.E. Kamenetsky Theory and methodology of training physics at school. General questions: textbook for students of higher pedagogical educational institutions. Moscow: Academy, 2000.
3. V.A. Kostitsyn Physics at school. // Physics in school. 2006. No. 3.
4. T.N. Alyokhina, L.I. Silina about practical training-directions of teaching physics / / Physics in school. 2004. No.3.
5. A.V. Peryshkin Physics grade 7: textbook for General education institutions. Ed. 4th, ISPR. M.: Bustard, 2001.
6. Y.S. Andasbayev, I. Z. Esengabylov «Theoretical mechanics». Textbook. p. 10. Taldykorgan 2007.
7. S.V. Gromov, N.A. Rodina Fizika. Grade 7. Ed. 4-E. M.: Education, 2002.
8. A.E. Gurevich Physics grade 7: textbook for General education institutions. Moscow: Drofa, 2013.
9. E.T. Izergin Physics. Grade 7: textbook for General education institutions. Moscow: Russian word, 2010.
10. V.A. Kasyanov Physics class 11: textbook for General education institutions. Ed. 6th ed. M.: Bustard, 2004.
11. G.Ya. Myakishev Physics class 11: Textbook for General education institutions. Ed. 16-E. M.: Enlightenment, 2007.
12. L.I. Antsiferov Physics 11 class. Electrodynamics and quantum physics. Moscow: Mnemosyne, 2004.
13. A.N. Mansurov grade 11: textbook for schools with a humanitarian profile. Moscow: Enlightenment, 2006.
14. A.A. Pinsky Physics 11 class. Profile level. Moscow: Enlightenment, 2011.
15. L.V. Tarasov Modern physics in secondary school. Moscow: Enlightenment, 1990.

АТАБАЕВА АЙНУР МУРАТОВНА

магистры, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ
Талдықорған қ., Қазақстан

БУТЕНОВА АСЕЛЬ КАДЫРОВНА

магистры, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: ainur_atabaeva@bk.ru.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДА МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Түйіндеме. Мақалада болашақ мұғалімдердің өзара әрекеттесу мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары қарастырылады, олардың мәні ашылады.

Тірек сөздер: педагогикалық жағдайлар, медиаәрекеттесу мәдениеті.

АТАБАЕВА АЙНУР МУРАТОВНА

магистр, старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

БУТЕНОВА АСЕЛЬ КАДЫРОВНА

магистр, старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: ainur_atabaeva@bk.ru.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические условия формирования культуры взаимодействия будущих учителей, раскрывается их сущность.

Ключевые слова: педагогические условия, культура медиаобразования.

ATABAYEVA AINUR

Master, senior lecturer
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

BUTENOVA ASEEL

Master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: ainur_atabaeva@bk.ru.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF CULTURE IN FUTURE TEACHERS

Annotation. The article discusses the pedagogical conditions for the formation of a culture of interaction of future teachers, reveals their essence.

Keywords: pedagogical conditions, culture of media education.

Педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті қоғамда бар жалпы заңдарға да, ондағы қарым-қатынас мәдениетінің жағдайына да әсер етеді.

Теориялық және практикалық зерттеулер педагогикалық іс-әрекеттегі қиыншылықтардың

басым көпшілігі оқытушылардың ғылыми немесе әдіснамалық дайындығының жеткіліксіздігінен емес, педагогикалық қарым-қатынас саласындағы деформациямен байланысты екендігін көрсетеді. Қосымша білім беру жүйесіндегі ересектер

арасындағы педагогикалық қарым-қатынасты жетілдіру осы мәселені шешу жолдарының бірі болып табылады [Аменд, А.Ф., 1996, Ожегов, С.И., 2006].

Көптеген ғалымдардың (Г.А. Ковалев, Л.А. Петровская, Б.Ф. Ломов, В.Н. Мясищев) еңбектерінде педагогикалық қарым-қатынас шығармашылық іс-әрекеттің түрі ретінде қарастырылады. Тұтас педагогикалық үдерістің (З.Ж. Жанабаев, М.С. Молдабекова), өзара қатынас мәселесінің (Р.Г. Баранцев, Е.Н.Князева, М.А. Весна, т.б.) синергетикалық тұрғыдан қарастырылуы ересектер арасындағы педагогикалық қарым-қатынастың дамытушылық функциясымен тығыз байланысты шығармашылық әлеуетінің зор екендігін айқындауға мүмкіндік береді.

1. Қарым- қатынастың жалпы сипаттамасы

Қарым-қатынас деп аталатын процесс - аса кең және сиымды түсінік. Бұл саналы және саналанбаған вербалды байланыс, ақпарат алу мен беру, оның өзі барлық жерде және үнемі байқалып отырылады. «Әлемнің кең алқабында коммуникация алып аспан денелерін бір-бірімен байланыстырады деген жорамал бар және Лермонтовтың «жұлдыз жұлдызбен тілдеседі» деген метафорасы осылайша жаңа күтпеген мағынаға ие болады» [Исаева Т.Е., 2003].

Қарым-қатынас сан алуан сипатта; оның көптеген формалары, түрлері бар. Педагогикалық қарым-қатынас адамдар қарым-қатынасының жекеше түрі. Оған осы өзара әрекет формаларының жалпы қасиеттері де, білім беру процесіне тән қасиеттері де лайық. Сондықтан, педагогикалық қарым-қатынасты анықтамас бұрын, алдымен қарым-қатынасты жалпы феномен ретінде сипаттаушыларды қарап шығайық.

Сөз, сөйлеу, елдің алдына шығып сөйлеу, сөйлеушінің тыңдаушыға әсер ету өнері, екі ғасырдан астам байырғы тарихқа ие екені белгілі. Осы проблеманың көптеген маңызды сұрақтарын, жалпы түрде, тіпті Цицеронның өзі қойып, қарастырған. Дәл осы Цицерон сөйлеушінің негізгі коммуникативтік міндеттерін (оларды қазір солай атайды) анықтайды: «не айту керек, қай жерде айту керек және қалай айту керек». Осы міндеттердің әрқайсысын қарастыра отырып, Цицерон сөйлеудің орындылығы сияқты сапасын атайды, себебі «небір лауазым, небір шен, небір абырой, небір жас, небір орынды тіпті санамағанда, уақыт пен жұртшылық барлық жағдайлар үшін бір ғана ойлар мен лебіздер түрін ұстануға жол береді» [Исаева Т.Е., 2003].

Біздің заманымызда бұл қарым-қатынастың негізгі ережелерінің бірі - сөйлеудің формасы мен мазмұнының нақты аудитория ерекшелігіне тәуелділік ережесі. Шешеннің үш міндетті - «не, қайда және қалай сөйлеуді» сақтауының негізінде, Цицерон шешендер түрлерін анықтаған, кімнің сөзі «орынды болса», сол шырқау шегіне жеткен шешен болған.

Сонымен бірге, қарым-қатынас - XX жүз жылдықтың проблемасы. Өйткені, егер Көне Греция мен Көне Римде шешендік өнер риторика, эвристика және диалектика шеңберінде зерттелінсе, ал біздің уақытымызда тілдік қарым-қатынас, соның ішінде педагогикалық қарым-қатынас, бірқатар басқа ғылымдар көзқарасы тұрғысынан зерттеледі: философия, әлеуметтану, социоллингвистика, психоллингвистика, әлеуметтік психология, жалпы психология, педагогика және педагогикалық психология, олардың әрқайсысы осы жалпы кешендік проблеманың қандай да бір қырын қарастырады. К. Д. Ушинскийді қорытындылай келе, қарым - қатынас өнері бір ерекшелігі бар деп айта аламыз, ол бәріне дерлік таныс және түсінікті болып көрінеді, ал басқа нәрсе тіпті оңай, және ол неғұрлым түсінікті және оңай болса, соғұрлым аз адам онымен теориялық немесе практикалық таныс.

Адами қарым-қатынас мәдениетінің төмен деңгейі қазіргі уақытта өткір әлеуметтік проблемаға айналды. Қарым-қатынас мәдениетінің немқұрайлылығы мен артта қалуы адамдар бір-бірін бағалауды және құрметтеуді ұмытып кеткен кезде күрт жағдайға әкелді. Қазіргі қоғамға тән қарым-қатынастың төмен мәдениеті көптеген жолдармен көрінеді: немқұрайлылық, немқұрайлылық, адамдардың бір-біріне деген құрметсіздігі, жасөспірімдер мен жастардағы агрессивтілік пен мазасыздық деңгейінің жоғарылауы, бір-біріне деген сенімсіздік және өзара түсіністікке құлықсыздық, пікірталасқа қабілетсіздік, дәлелді пікірталас, басқа пікірге толеранттылықтың болмауы және нәтижесінде адамдардың әлеуметтік жалғыздығы. Орыс ғылымы қоғамдағы тұлғааралық мәдени қатынастардың жай-күйін әлі терең зерттемейді.

Қарым-қатынас психикалық және психикалық қанағаттанудың, адамның қуаныш пен бақыт сезімін тудырады, бірақ ол басқа, қарама-қарсы әсерге ие болуы мүмкін, жағымсыз эмоциялар көзі болуы мүмкін. Қарым-қатынастың күрделілігін түсінген кезде оның сәйкессіздігі және Серіктес үшін жауапкершілік қажеттілігі айқын болады. Әлеуметтік дағдарыс пен өзгерістің төтенше жағдайларында адамдардың өмір сүруге дайындығы жаңа қарым-қатынас мәдениетінің құндылықтарын бірінші орынға қояды. Күрделілікті түсіну және шынайы қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру арқылы қиындықтар мен жиі өздерін ауыртпауды қаламау осы құбылысқа шынайы көзқарасты жасырудың қорғаныс реакциясын тудырады [Исаев И.Ф., 2004].

Іс-әрекет пен қарым-қатынас бірлігі жайлы пікір, сонымен бірге, осы құбылыстар байланысының сипатын түсіндірулерінің біржақтылығын ұйғармайды. Олар адамның әлеуметтік болмысы жағынан (Б.Ф. Ломов), қарым-қатынас іс-әрекет түрі сияқты тек (род) - түр (вид) қатынасында болатын құбылыс ретінде қарастырылуы мүм-

кін (яғни, Г.П. Щедровицкий, А.А. Леонтьев, В.В. Рыжов, Г.В. Гусев және т.б.). Соңғы жағдайда ол қандай іс-әрекет, даралық па әлде ұжымдық па деген сұрақ туындайды. Біз іс-әрекеттің екі формасы да мүмкін дегенді негізге аламыз, бірақ қарым-қатынастың өзі іс-әрекет емес, ол қоғамдық-еңбектік катынаста әр түрлі іс-әрекетпен айналысатын адамдардың өзара әрекеттесу формалары болып табылады. Мұндай түсіндірме Б.Ф. Ломовтың жалпы позициясымен сәйкес келеді, бұл позиция бойынша қарым-қатынас - «бір-бірімен қатарлас (симметриялы) дамушы іс-әрекеттердің бірінің үстіне бірі қосылуы, жапсырылуы емес, ол оған серіктестер ретінде қатысушы субъектілердің өзара әрекеті» [Исаев И.Ф., 2004]. Алайда, түсіндірмелердегі айырмашылық мынада: Б.Ф. Ломов үшін қарым-қатынастың өзі өзара әрекеттесу болса, оқулықта келтірілген анықтама бойынша қарым-қатынас оның формасы болып табылады.

Өзара әрекеттесу формасы, адамның қоршаған ортамен, басқа адамдармен өзара әрекеттесуінің үш жоспарының бірі ретіндегі адамдар іс-әрекетінің қоғамдық коммуникативтік аясында пайдаланатын құралдарына тәуелді. Адамзаттың іс-әрекетінің аясы, ең алдымен, адамның өмірлік іс-әрекетінің мақсаттарының бағыттылығының өзгеруіне байланысты жіктелінеді. Мысалы, өзі өзі үшін, өзінен тыс нәрсені басқалар үшін және өзі үшін жасау, жарату сияқты адамның іс-әрекетінің негізгі мақсаттарының ішінде мақсаттардың үш тобы бөлінуі мүмкін: материалдық және рухани мәдениет өнімдерін жарату; білімдерді қабылдау, жинақтау, меңгеру және ой алмасу, мақсаттардың алғашқы екі тобын қарым-қатынастағы рухани қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін жүзеге асыру. Осыған сәйкес, шартты түрде іс-әрекеттің өзара байланысты және өзара шартталған үш саласын реттеуге болады: қоғамдық-өндірістік (еңбек), танымдық (танып білу) және қоғамдық-коммуникативтік (қарым-қатынас). Іс-әрекеттің осындай формаларын Б.Г. Ананьев оған субъект құрылымы тұрғысынан келу негізінде бөлгені маңызды. Бұл келіс бойынша, адамда еңбек, таным мен қарым-қатынас субъектілері қасиеттерінің үйлесуі адамның жалпы іс-әрекет субъектісі және тұлға ретінде ұйымдасуын анықтайды [Бондаревская Е.В., /Педагогика. 1999, № 3].

Іс-әрекеттікпен қатар басқа да келістер бар. Мысалы, вербалды қарым-қатынасқа деген келістердің бірі байланыс теориясы мен ақпараттар теориясымен ара қатынаста және өз көрінісін Ч. Осгуд, Дж. Миллер, Д. Бродбенттің жалпы психология бойынша еңбектерінен, Г.Гейнхарт, Д. Берлоның және т.б. коммуникация бойынша жұмыстарынан табады. Бұл келіс Г. Лассвелдің, қарым-қатынасты зерттеу міндеттерін «кім, нені, қай арна бойынша, кімге, қандай әсермен берді» формуласымен анықтаған еңбектеріне дейін

өрлей отырып, негізінен, ақпарат алудың (қабылдаудың) психологиялық ерекшеліктерін, коммуникатор мен аудиторияның сипаттамаларын, қарым-қатынас шарттарын, құралдарын және т.б. зерттеуге бағытталған. Коммуникация модельдерінде оларды зерттеу компоненттері (жалпы түрде: бастау - хабар - арна - алушы) мен аймақтары қарастырылады (коммуникатор мен аудитория ерекшеліктері, жағдайлары, ситуациялар, құралдары және т.б., қарым-қатынастың тілдік құрылымы, ұйымдасуы және стилі, оның мәндік және семантикалық мазмұны т.т.). эксперименталды зерттеулерден алынған қорытындылар негізінде аудитория реакцияларының әсерлері мен формаларына қатысты, яғни кері байланыс әсеріне, аудиторияның өзінің сипатына және де коммуникацияның реципиенттерінің әлеуметтік ұстанымдар жүйесіне, мысалы олардың конвергенциясына әсер ету аймағына қатысты. «Ақпарат», «жүйе», «кері байланыс» түсініктері осы келісте орталық түсініктер болып табылады.

Жүйелік-коммуникативтік-ақпараттық келіс, ақпараттарды байланыс арналарымен беру жағдайында психикалық процестер барысының өзгешелігін есепке алу негізінде коммуникация тиімділігінің критерийлерін, жағдайларын және тәсілдерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл жерде жүйе ретінде өзара әрекеттесуші субъектілер түсінігі нақтыланады. Ю.А. Шерковиннің көрсетуінше, жүйелерді коммуникациялық тізбекке біріктіру кезінің өзінде ол олардың күйлерінің тәуелділігін білдіреді. Бұл жағдайда функционалды келісімделген жүйелер - коммуникатор психикасы мен реципиент психикасы (немесе реципиенттердің) өзара әрекеттеседі. «Коммуникация арқасында осындай жүйелер бірдей күйде болып және әрекеттене алады - эмоционалдық қозу немесе салмақты байыптылық, мазасыз сенімсіздік немесе біліміне сенімділік күйлері. Олар бағыттылығы мен қарқындылығы бойынша ұқсас ұстанымға ие болуға, ойлау материалы ретінде ұқсас таптауындарды пайдалануға қабілетті» [6]. Осы жағдай педагогикалық қарым-қатынасты сипаттау үшін едәуір маңызды. Кәсіби-педагогикалық этиканың пәні бола отырып, мұғалімнің моральдық мәдениеті теориялық этикалық білім деңгейінде қалыптасатын моральдық сананы, сондай-ақ моральдық сезімдердің даму деңгейін қамтиды.

Адамгершілік мәдениеттің жетекші компоненттерінің бірі-біз мұғалімнің мінез-құлқы ретінде түсінетін, мұғалімнің балалармен қарым-қатынасының және оларға әсер етудің моральдық тұрғыдан қолайлы шарасы ретінде ұйымдас-тырылған педагогикалық әдептілік. Педагогикалық әдептілікті маңызды түсінуге жақын, өйткені практикалық педагогикалық этика оны түсінеді, К. Д. Ушинский пайымдаған. Ол бұл ұғымды қарастыра отырып, психологиялық позициялар, болмаса да дал әдеттегі дәстүрлі педагогика ай-

қын анықтау ұғымдар. Ушинский әдептілікті сипаттай отырып, оны "біз бастан кешірген әртүрлі психикалық актілердің естеліктерін аз немесе аз қараңғы және жартылай саналы түрде жинаудан басқа ештеңе емес" деп көрді. Жүз жылдан астам уақыттан кейін практикалық педагогикалық этика мұғалімнің педагогикалық әдептілігін дәл осы негізде қалыптастыру міндетін қояды.

Педагогикалық әдептілік тұлғаның дамыған психологиялық-педагогикалық дағдылары мен адамгершілік қасиеттеріне негізделген: педагогикалық байқау, түйсігі, педагогикалық техника, педагогикалық қиял, этикалық білім. Педагогтің балалармен адамгершілік қарым-қатынасының формасы ретіндегі педагогикалық әдептіліктің негізгі элементтері-балаға деген талап пен құрмет; оны көре және ести білу, оған жанашырлық; өзін-өзі бақылау, қарым-қатынастағы іскерлік тон, оған баса назар аудармай ұқыптылық пен сезімталдық, қарапайым және достық, жағымсыз күлкі жоқ әзіл. Әдептілік мінез-құлқының мазмұны мен формалары мұғалімнің моральдық мәдениетінің деңгейімен анықталады және тәрбиешінің әрекеттің объективті және субъективті салдарын болжай білуін қамтиды. Педагогикалық әдептіліктің басты белгісі-оның мұғалім тұлғасының адамгершілік мәдениетіне жататындығы. Бұл педагогикалық процестің моральдық реттеушілеріне жатады және мұғалімнің моральдық-психологиялық қасиеттеріне негізделген. Мұғалімнің ересектер үшін балалар үшін ең қолайлы қасиеттерді білуі-оның адамгершілік санасының дамуының (этикалық білім деңгейі) және балалармен өзара әрекеттесудің моральдық қатынастарын қалыптастырудың қажетті бастапқы деңгейі.

Коммуникацияның екі жағы ретінде, оның субъектілерінің интерпсихологиялық өзара әрекеттесулерінің ішінде тілдік хабарды қабылдау мен өндірудің осы жүйелердің әрқайсысының ішінде, күрделі интрапсихологиялық өзара әрекеттесу болады. Коммуникативтік келіс, бүгінгі күнгі педагогика қолданатын педагогикалық өзара әрекеттесу схемасын, оған енетін буындардың бүкіл алуан түрлілігімен (бастау, ситуация, байланыс арнасы, кері байланыс, т.б.) көрнекті көрсетуге мүмкіндік береді. Бірақ берілген келіс бойынша осы өзара әрекеттесудің ішкі табиғатын, оның объектілерінің екі жақты белсенділік сипатын және т.б. ашпайды. Осы табиғатты ашу үшін сөйлеуші мен тыңдаушы байланысы сын орнататын ғана емес, сонымен бірге оның психологиялық механизмдерінде анықтай алатын келіс қажет.

Педагогикалық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық жағдайларын анықтау осы процеске әсер ететін факторларды қарастыруды талап етеді.

Оны құрайтын және дамытатын факторларды қарастырған кезде макрофакторларды, мезофак-

торларды және микрофакторларды бөліп алу керек.

Макрофакторлар мәдениеттің, оның ішінде қазіргі қоғамдағы қарым-қатынас мәдениетінің жағдайын қамтиды. Сонымен қатар, бұл мораль, заң, дін, этика және эстетика, адамның құндылығы мен сұлулығын арттырады, олар қоғамда әлі басым орын алмайды.

Басқа адамға деген қарым-қатынастың сипаты көбінесе бірқатар тармақтарды қамтитын мезофакторларға байланысты.

Біріншіден, бұл адам алатын білім мазмұны. Ең алдымен, бұл адамдардың қарым-қатынасы, адамның руханилығы мен адамгершілігінің өлшемдері, оның қоғам алдындағы, басқа адам мен оның алдындағы жауапкершілігі туралы білім. Айта кету керек, бұл білім гуманизмге енген кезде қалыптастырушы сипатқа ие болады.

Екіншіден, бұл республикада, өңірде, қалада немесе елді мекенде тәрбие жүйесін ұйымдастырудың мазмұндық толықтығы мен нысаны.

Үшіншіден, радио және телехабарлардың мазмұны, мерзімді баспасөз, көркем әдебиет, кинофильмдер мен театр спектакльдерінің материалдары.

Микрофакторларға адам тұратын, оқитын, жұмыс істейтін, демалатын микро топ кіруі керек. Бұл отбасы, оқу тобы, өндірістік топ, анықтамалық топ.

Микро топ жеке тұлғаны қалыптастыруда ерекше мәнге ие, өйткені адам өзін анықтайды, оның көзқарастарын, ойлары мен сезімдерін растайды немесе жоққа шығарады. Бұл бағытта К.Я. Вазинаның идеялары дамып келеді, ол даму кеңістігі ұғымын ерекшелейді. Соңғысын зерттеуші адамның өзін-өзі дамытуының маңызды шарты ретінде қарастырады. Ол бір-бірін үнемі алмастыратын көптеген дамып келе жатқан микро кеңістіктерден тұрады. Микро кеңістік объективті шындықтағы адамның өзін-өзі дамытуының ұйымдастырушылық формасы болып табылатын жағдай ретінде әрекет етеді.

Педагогикалық қарым-қатынас мәдениетін күрделі жүйелік құбылыс ретінде қалыптастыру бізді "қалыптастыру" ұғымын нақтылау қажеттілігіне алып келеді. Педагогикалық қарым-қатынас мәдениетін жеке неоплазма ретінде қарастыратынымызға сүйене отырып, біз "жеке тұлғаны қалыптастыру" ұғымына сүйене аламыз.

Болашақ мұғалімдердің өзара әрекеттесу мәдениетін сәтті қалыптастыру үшін біз педагогикалық жағдайлардың кешенін анықтадық. С. И. Ожеговтың түсіндірме сөздігінде кешен бір нәрсенің жиынтығы, тіркесімі ретінде анықталады. Педагогика ғылымы оқу процесінің негізгі элементтерін көрсететін дидактикалық категориялар арқылы жағдайларды анықтайды. Атап айтқанда. А.Ф. Аменд педагогикалық жағдайларды білім алушының жеке басының қажетті санатын дамытудың қажетті деңгейін қамтамасыз ететін

оқу-білім беру процесі шараларының жиынтығы ретінде анықтайды. Педагогикалық жағдайлар мақсатқа жетуге ықпал етеді [А.С. Роботова, Т.В. Леонтьева, 2000].

Болашақ педагогтердің өзара әрекеттесу мәдениетін тиімді қалыптастыру үшін біз келесі педагогикалық жағдайларды атап өтеміз:

оқыту ортасының ақпараттық сәйкестігін құру;

болашақ педагогтердің өзара әрекеттесу мәдениетін қалыптастырудың стратегиялық және тактикалық білім беру технологияларын қолдану;

болашақ педагогтің оқу және кәсіби міндеттерді шешу үшін медиа ресурстарын пайдалануға бағдарлану [Вединяпина В.А., 2003, с. 163].

“Медиасараласу” арнайы курс бағдарламасын әзірлеу және іске асыру. Бірінші педагогикалық шарт-оқыту ортасының ақпараттық тұрпаттылығын құру оқу процесінде және күнделікті өмірде медиа ресурстарды белсенді пайдалануды көздейді. Педагогикалық университеттің білім беру процесінде оқу ортасының ақпараттық сәйкестігі оқу медиа материалын, сондай-ақ болашақ мұғалімнің медиа әлеуетін ұсынудың барабарлығы мен оңтайлылығын, оның бірыңғай ақпараттық бейнесін қалыптастыруды болжайды.

Медиа болашақ мұғалімнің оқу пәніндегі өзіндік жұмысының үлесін арттыруға бағытталған, олардың педагогикалық интерпретациясы оның өзіндік жұмыс дағдыларының қалыптасу деңгейін ескеруі керек. Сонымен қатар, ақпараттық оқыту технологияларын, олардың тілі мен логикасын дамыту болашақ мұғалімнің қарым-қатынастың нақты медиациясына дайындығын ескеруі керек. Педагогикалық университетте оқу процесін ұйымдастырудағы оқу ортасының ақпараттық сәйкестігі болашақ мұғалімнің ақпараттық мүмкіндіктеріне назар аудара отырып, ақпараттық оқыту медиа технологиялары аясында оқу материалын ұсыну ерекшеліктерін ескеруді қамтиды. Екінші педагогикалық шарт – болашақ педагогтар арасында медиаәрекеттестік мәдениетін қалыптастырудың стратегиялық және тактикалық білім беру технологияларын қолдану.

Бірқатар зерттеушілердің пікірімен бөлісе отырып (Н.В.Борисова, О. Н. Перова, Л. Р. Тицкая және т. б.), біз стратегиялық білім беру технологиялары деп, әдетте, білім беру процесінің бір параметріне бағытталған және стратегиялық білім беру мақсаттарына жетудің тәсілі ретінде әрекет ететін технологияларды айтамыз. Стратегиялық білім беру технологияларының мазмұнын талдау олардың мақсатты бағытын анықтауға мүмкіндік берді: болашақ мұғалімдердің жеке және кәсіби қабілеттерін дамыту. Тактикалық білім беру технологияларының әлеуетін анықтау кезінде оларды талдаудың параметрлері ретінде мыналар болуы мүмкін екендігі атап өтілді: басым мақсат – нәтиже; болашақ педагогтерде медиаәрекеттестік мәдениетін тиімді қалыптастыру

мақсатында оқытушының оқу ақпаратын ұсыну әдісі; болашақ педагогтың басым коммуникациясының түрі. Үшінші педагогикалық шарт-болашақ педагогтың бақ үшін оқу және кәсіби мәселелерді шешу үшін медиа орта ресурстарын пайдалануға бағдарлануы.

Жаңа медиа технологиялардың пайда болуымен, олардың алуан түрлілігімен, оларды тұтыну көлемі бірнеше рет артты. Бүгінгі таңда медиа өнімдерді пайдалану құрылымы және олардың болашақ мұғалімдер өмірдегі рөлі түбегейлі өзгерді.

Педагогикалық ЖОО оқытушысы дәрістік және практикалық сабақтар барысында медианы тиімді пайдалануы қажет. Сонымен қатар, болашақ мұғалімдерді әртүрлі деңгейдегі тапсырмаларды орындау кезінде медианы өз бетінше пайдалануға тарту өте маңызды. Бұл ретте болашақ педагогтарда дәріс, семинар және практикалық сабақтарға дайындық процесінде әртүрлі медиа платформаларды пайдалану біліктері мен дағдылары қалыптастырылуы тиіс.

Төртінші педагогикалық шарт - “Медиасараласу” арнайы курс бағдарламасын әзірлеу және іске асыру. Болашақ педагогтерде медиасараласу мәдениетін қалыптастыру жөніндегі эксперименттік жұмыс “Медиасараласу” арнайы курсы зерделеу процесінде болашақ педагог педагогикалық ЖОО-да медиа саласында алған біліміне сүйене отырып, медиасараласу мәдениетін меңгеретін қолайлы жағдайлар жасалатынын көрсетті. Ол үшін “Медиасараласу” арнайы курсы аясында біз келесі міндеттерді шештік: болашақ педагогтердің медиасараласу мәдениетінің мәні мен мазмұнын тереңірек түсінуі, шешу үшін медианы пайдалану дағдыларын меңгеруі. Сондай-ақ осы дағдыларды кәсіби педагогикалық қызметте қолдану. Бұл жағдайларды қамтамасыз ету оқытудың тиісті теориялық және әдіснамалық негізімен, атап айтқанда жүйелі, мәдени және ситуациялық көзқарастармен және арнайы курстағы оқу материалымен біріктірумен жүзеге асырылады.

Эксперименттік жұмыстың айқындаушы кезеңін жүргізу барысында арнайы курстың оқу жоспарын негіздеу үшін әзірленген “Медиақарсымақтастық” арнайы курсы шеңберінде өткізілетін оқу сабақтары жауап беруі тиіс негізгі критерийлер тұжырымдалды. Бұл іріктеу критерийлері келесідей: оқу сабақтары тар бағытты емес, күрделі. Арнайы курс мазмұнының негізінде медиа саласындағы қазіргі заманғы зерттеулер, олардың болашақ педагогтарда медиаәрекеттесу мәдениетін қалыптастыру саласындағы негізгі проблемалармен байланысы жатыр. Арнайы курс болашақ педагогтарды медианың жаңа әдістері мен технологияларымен таныстырады. Теориялық дайындықтан басқа болашақ педагогтар практикалық дағдыларды да алады.

Медиа саласындағы білім мен дағдылар өте

жалпы сипатқа ие және болашақ мұғалімдердің кәсіби қызметінде одан әрі қолдануға болашағы бар.

Оқыту формалары дәрістер, практикалық сабақтар, семинарлар, оқытушының жетекші-

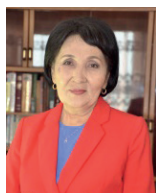
лігімен болашақ мұғалімдердің жеке жұмысы болып табылады. Курстың практикалық бағыты бар, сондықтан болашақ мұғалімдермен жеке жұмыс жасауға үлкен мән беріледі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Аменд, А.Ф. Теория и практика непрерывного эколого-экономического образования [Текст] / А.Ф. Аменд. – Челябинск: Изд-во Чел. гос. пед. ун-та «Факел», 1996.- 152 с.
2. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: «А Темп», 2006. - 944 с.
3. Исаева Т.Е. Педагогическая культура преподавателя как условие и показатель качества образовательного процесса в высшей школе (Сравнительный анализ отечественного и мирового образовательного процесса). – Ростов-н/Д: Рост. гос. ун-т путей сообщения, 2003. – 312 с.
4. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя как условие модернизации педагогического образования // Пед. образование и наука. – 2004. – № 5.
5. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность // Педагогика. – 1999, № 3.
6. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. /А.С. Роботова, Т.В. Леонтьева и др. – М., 2000.
7. Вединяпина В.А. Профессиональная культура учителя: учеб. пособие для студентов вузов / В.А. Вединяпина. – М., 2003. – 163 с.

АХМЕТОВ ЖАЛГАС УНДРУСУЛЫ

старший преподаватель,
магистр педагогических наук,
кафедра математики и информатики,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова

СЕИТОВА САБЫРКУЛЬ МАКАШЕВНА

профессор,
доктор педагогических наук,
кафедра математики и информатики,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова

КӘСІБИ СИПАТТАҒЫ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ӘДІСТЕМЕЛІК ТАЛАПТАР

Түйін. Мақалада кәсіби бағытталған есептерді шешуге арналған әдістемелік талаптар қарастырылады. Теориялық бөлім сипатталған, осы мәселелерді шешудің мысалдары келтірілген.

Түйінді сөздер: тапсырма, кәсіби бағытталған есеп, ықтималдықтар теориясы, математикалық статистика, әдістеме.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К РЕШЕНИЮ ЗАДАЧ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

Аннотация. В статье рассматриваются методические требования к решению профессионально направленных задач. Описывается теоретическая часть, приводятся примеры решения данных задач.

Ключевые слова: задача, профессионально направленная задача, теория вероятностей, математическая статистика, методика.

METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE SOLUTION OF PROBLEMS OF A PROFESSIONAL NATURE

Summary. The article discusses the methodological requirements for solving professionally directed tasks. The theoretical part is described and examples of solving these problems are given.

Keywords: objective, professionally-directed task, thorium, probabilities, mathematical statistics, methods.

Для того чтобы выявить методические требования к решению задач профессионального характера по курсу «Теория вероятностей и математическая статистика» мы должны исходить из методической модели. К построению методической модели курса «Теория вероятностей и математическая статистика» в вузах были предъявлены следующие требования:

- соответствие объема материала действующему стандарту высшего профессионального образования;
- выдвижение модульно-рейтинговой технологии в качестве основной педагогической образовательной технологии обучения;
- построение содержания модуля с учетом

принципа преемственности;

- соответствие излагаемого теоретического и практического материала профессиональным интересам будущего специалиста.

Перечисленные требования учитывают все компоненты процесса обучения. Помимо этого, они построены на целостной системе профессионально направленных заданий, содержащей задания трех уровней: вводные задачи, прикладные и творческие задачи, которые органично входят в изучаемый курс, имеют мотивационную направленность и построены с опорой на принципы дидактики и современные образовательные технологии. Схематично изображение модели представлено на рисунке 1.

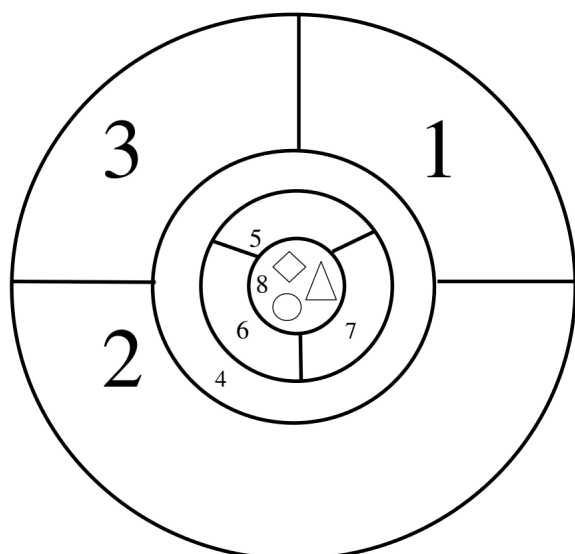

Рисунок 1. Методическая модель к изучению раздела «Теория вероятностей и математическая статистика»

- 1 – Диалектическое единство
- 2 – Интеграция общего и профессионального образования
- 3 – Системный подход
- 4 – Процесс обучения
- 5 – Компьютерные технологии
- 6 – Психологические закономерности
- 7 – Педагогические образовательные технологии
- 8 – Профессиональные задания
 - Вводные задачи
 - Прикладные задачи
 - Творческие задачи

Итак, методическая модель формирования профессиональных умений и навыков будущего специалиста при изучении курса «Теория вероятностей и математическая статистика» отражает все аспекты построенного учебно-методического комплекса: научные основы, содержание и организацию процесса обучения. **Ядро модели составляют профессионально направленные задания: вводные, прикладные и творческие, соответствующие трем уровням познавательной активности: воспроизводящему, интерпретирующему, творческому.**

Модель обозначает пути построения целостной системы профессионально направленных заданий курса «Теория вероятностей и математическая статистика» в вузе и способы их реализации.

Методическая система подготовки будущего специалиста требует предусмотреть эффективные средства формирования у студентов необходимых компонентов для постановки обучения с реализацией профессиональной направленности обучения математике в высшей школе.

Курс «Теории вероятностей и математической статистике» охватывают темы указанные в таблице 1.

Задачи профессионального характера распределены по 12 основным темам курса «Теории вероятностей и математической статистики».

Таблица 1
Темы и уровни задач

№	Темы	Уровень задачи
1	Основные понятия. Непосредственный подсчет вероятностей	Вводные
2	Теоремы сложения и умножения вероятностей.	Вводные
3	Формула полной вероятности и формула Байеса.	Вводные
4	Повторение опытов.	Вводные
5	Случайные величины. Законы распределения. Числовые характеристики случайных величин.	Прикладные
6	Системы случайных величин (случайные векторы).	Прикладные
7	Числовые характеристики функций случайных величин.	Прикладные
8	Законы распределения функций случайных величин. Предельные теоремы теории вероятностей.	Прикладные
9	Случайные функции.	Творческие
10	Потоки событий. Марковские случайные процессы.	Творческие
11	Теория массового обслуживания.	Творческие
12	Математическая статистика.	Творческие

Для того чтобы обучающиеся умели решать задачи профессионального характера необходимо выделить методические требования к решению задач. Выявленные методические требования охватывают разработанные нами уровни профессионально направленных задач.

Методические требования к решению задач профессионального характера по курсу «Теория вероятностей и математическая статистика»:

1. Профессионально направленные задачи должны соответствовать теоретическому содержанию курса;

2. Для усвоения материала в каждой теме должно быть необходимое количество профес-

сионально направленных задач;

3. В содержании задач профессионального характера должна прослеживаться внутрипредметная и межпредметная связи;

4. В содержании задач профессионального характера должна прослеживаться связь с жизнью;

5. Каждый уровень заданий должен иметь алгоритм решения;

6. Задачи профессионального характера должны развивать исследовательские навыки обучающегося.

Перед началом работы над каждой из профессионально направленных задач рекомендуется решить вводные задачи (I тип), при выполнении которых студенты вспоминают нужные определения и теоремы; без умения их решать нельзя перейти к решению более сложных прикладных задач.

Алгоритм решения вводных задач.

а) определить событие, вероятность которого необходимо найти;

б) разбить искомое событие на элементарные события;

в) определить вид элементарных событий;

г) с помощью операция сложения, умножения и отрицания сформировать необходимые для решения данной задачи искомое событие;

д) вычислить вероятность искомого сложного события.

Приведем примеры решения вводных задач.

Пример 1. В группе a белых и b черных крыс ($a \geq 2$). Из клетки вынимают сразу две крысы. Найти вероятность того, что обе крысы будут белыми.

Решение. Общее число случаев

$$n = C_{a+b}^2 = \frac{(a+b)(a+b-1)}{1 \cdot 2}$$

Число благоприятных случаев

$$m = C_a^2 = \frac{a(a-1)}{1 \cdot 2}$$

Вероятность события A – два белых – равна

$$P(A) = \frac{m}{n} = \frac{a(a-1)}{(a+b)(a+b-1)}$$

Пример 2. В группе a белых и b черных крыс ($a \geq 2, b \geq 3$). Из клетки вынимают сразу пять крыс. Найти вероятность p того, что две из них будут белыми, а три черными.

Решение.

$$n = C_{a+b}^5 = \frac{(a+b)(a+b-1)(a+b-2)(a+b-3)(a+b-4)}{1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5}$$

$$m = C_a^2 C_b^3 = \frac{a(a-1)}{1 \cdot 2} \frac{b(b-1)(b-2)}{1 \cdot 2 \cdot 3}$$

$$p = \frac{m}{n} = \frac{10 a(a-1)b(b-1)(b-2)}{(a+b)(a+b-1)(a+b-2)(a+b-3)(a+b-4)}$$

К прикладным задачам (II тип) относятся задачи, которые строятся на основе решения вводных задач с учетом их применения в новых условиях, приближенных к практической деятельности.

Алгоритм решения прикладных задач.

а) определить событие, вероятность которого необходимо найти;

б) разбить искомое событие на элементарные события;

в) определить вид элементарных событий;

г) с помощью операция сложения, умножения и отрицания сформировать необходимые для решения данной задачи искомое событие;

д) используя соответствующую теорему, разбить вероятность искомого сложного события через вероятности элементарных событий;

е) вычислить вероятности элементарных событий, исходя из условия событий;

ж) вычислить вероятность искомого сложного события.

Приведем примеры решения прикладных задач.

Пример 1. По самолету производится n независимых выстрелов; каждый из выстрелов с вероятностью p_1 попадает в зону, где он поражает самолет немедленно; с вероятностью p_2 попадает в топливный бак и с вероятностью p_3 не попадает в самолет вообще. Снаряд, поразивший топливный бак, оставляет в нем пробоину, через которую вытекает клитров горючего в час. Потеряв M литров горючего, самолет становится небоеспособным. Найти вероятность того, что через час после обстрела самолет не будет боеспособен.

Решение. В результате каждого выстрела может произойти одно из трех событий:

A_1 – самолет поражен;

A_2 – пробоина в баке;

A_3 – нет попадания.

Вероятности этих событий p_1, p_2, p_3 . Вероятность того, что в результате n выстрелов событие A_1 произойдет m_1 раз, A_2 – m_2 раз и A_3 – m_3 раз, равна

$$P_{m_1, m_2, m_3, n} = n! \prod_{j=1}^3 \frac{p_j^{m_j}}{m_j!}$$

Самолет может быть поражен двумя способами: или произошло хотя бы одно попадание в зону безусловного поражения, или не произошло ни одного попадания в эту зону, но зато

самолет выведен из строя за счет вытекания горючего (для чего должно быть $m_2 k > M$). Обозначая $\left[\frac{M}{k}\right] = l$ наибольшее целое число, содержащееся в M/k («целая часть» от числа M/k), находим вероятность поражения самолета:

$$P(A) = 1 - (1 - p_1)^n + \sum_{m_2=l+1}^n \frac{n!}{m_2!(n-m_2)!} p_2^{m_2} p_3^{n-m_2}$$

Пример 2. Подводная лодка атакует корабль, выпуская по нему последовательно и независимо одна от другой n торпед. Каждая торпеда попадает в корабль с вероятностью p . Каждая попавшая в корабль торпеда с одинаковой вероятностью попадает в любой из k отсеков, на которые разделена подводная часть корабля. Торпеда, попавшая в отсек, приводит к его заполнению водой. Корабль идет ко дну, если водой заполнено не менее двух отсеков. Найти вероятность того, что корабль будет затоплен.

Решение. Эту задачу удобно решать по формуле полной вероятности с гипотезами H_m – в корабль попало m торпед ($m = 1, 2, \dots, n$).

$$P(H_m) = P_{m,n} = C_n^m p^m (1-p)^{n-m}$$

Найдем $P(A|H_m)$. По условию $P(A|H_1) = 0$. При $m \geq 2$ попавших торпед корабль не затопляется, только если все торпеды попали в один отсек; следовательно,

$$P(A|H_m) = 1 - k \left(\frac{1}{k}\right)^m = 1 - \frac{1}{k^{m-1}}, \quad (m \geq 2)$$

Полная вероятность потопления корабля:

$$P(A) = \sum_{m=2}^n C_n^m p^m (1-p)^{n-m} \left[1 - \frac{1}{k^{m-1}}\right]$$

Творческие задачи (III тип) – это задачи, которые не удается решить стандартными методами; для их решения необходима новая идея, неизученный ранее метод.

Творческие задачи – это такие, для которых в курсе математики не имеется общих правил и приложений, определяющих точную программу их решения. Следовательно, возникает необходимость поиска решения, что требует творческой работы мышления и способствует его развитию. Понятие «творческая задача» является относительным. Одна и та же задача может быть стандартной или нестандартной в зависимости от того, знакомы учащиеся со способом решения задач такого типа или нет.

Но тем не менее решение любой задачи, являющейся на данный момент для него нестандартной, требует достаточно больших усилий, творческого подхода. Необходимость творческого подхода к решению таких задач обуславливается тем, что они для обучающихся – новые

как в плане формулировки, так и в способах решения. Решенная творческая задача – это серьезное открытие, достижение. А как известно из психологии, именно создание чего-либо нового характеризуется как творчество.

Приведем примеры решения творческих задач.

Пример 1. Производится наложение («суперпозиция») двух простейших потоков: 1) потока I с интенсивностью λ_1 и 2) потока II с интенсивностью λ_2 (рис. 12). Будет ли поток III, получившийся в результате суперпозиции, простейшим, и если да, то с какой интенсивностью?

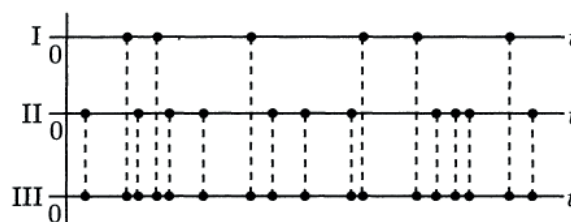

Рисунок 2 - наложение («суперпозиция») двух простейших потоков

Решение. Да, будет, так как свойства стационарности, ординарности и отсутствия последовательных событий сохраняются; интенсивность потока III равна $\lambda_1 + \lambda_2$.

Пример 2. Поток автомобилей, движущихся по шоссе в одном направлении, представляет собой простейший поток с интенсивностью λ . Человек выходит на шоссе, чтобы остановить первый попавшийся автомобиль, движущийся в данном направлении. Найти закон распределения времени T , которое ему придется ждать; определить его математическое ожидание m_t и среднее квадратическое отклонение σ_t .

Решение. Так как простейший поток не обладает последствием, то «будущее» не зависит от «прошлого», в частности, от того, сколько времени тому назад прошел последний автомобиль. Распределение времени T точно такое же, как и распределение промежутка времени между появлением соседних автомобилей, т.е. показательное с параметром λ : $f(t) = \lambda e^{-\lambda t}$ ($t > 0$); отсюда $m_t = 1/\lambda$; $D_t = 1/\lambda^2$; $\sigma_t = 1/\lambda = m_t$; $v_t = 1$.

Примечание. Если поток автомобилей, идущих по шоссе, является многорядным, то его можно рассматривать как суперпозицию нескольких потоков, соответствующих каждому ряду. Если каждый поток – простейший, то результат суперпозиции также является простейшим потоком, так как свойства стационарности, ординарности и отсутствия последствия при суперпозиции сохраняются (см. задачу 1).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Буренок И.И., Туйбаева Л.И., Цедринский А.Д. Психолого-педагогические и методические аспекты урока математики. – Славянск – на – Кубани, 2010. - 72с.
2. Токмазов Г.В. Укрупнение дидактических единиц в задачах по теории вероятностей. - //Математика в школе. -2011. - № 4.- с.81 – 84.
3. Щербаков А. И. Формирование личности учителя в системе высшего педагогического образования. – Л., 2012. – 120 с.
4. Алишев Н.В., Широков В.Д. Общие основы построения исследования// Профориентация и профотбор молодежи на рабочие профессии/ Под ред. Н. В. Алишева. М., 2010. – 167 с.
5. Гмурман В.Е. Теория вероятностей и математическая статистика. - М.: Высшая школа, 2010. - 479с.: ил.
6. Гмурман В.Е. Руководство к решению задач по теории вероятностей и математической статистике. - М.: Высшая школа, 2011. -400с.: ил.
7. Robert C.P., Chopin N., Rousseau J. Harold Jeffreys's Theory of Probability Revisited // Statistical Science, 24 (2), 2010. – P. 141—172.

ӘОЖ 14.35.07

БЕЙСЕНБАЕВА АЙГУЛЬ МЕРЕКЕЕВНА

аға оқытушы, п.ғ.м.,
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
E-mail: luna_0171@mail.ru

АЛДАНОВ ЕРБОЛ САТЫБАЕВИЧ

доцент, т.ғ.к.,
Астана университеті,
E-mail: aldanyersat@mail.ru

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме. Мақалада жоғары оқу орнында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ғылыми-зерттеу құзыреттілігін дамыту мәселесі қарастырылады. Студенттердің зерттеу құзіреттілігін қалыптастыру процесінің кезеңдері сипатталады. Болашақ мамандардың зерттеу құзыреттілігінің қалыптасуын бағалауға негіз болатын критерийлер беріледі.

Түйінді сөздер: құзыреттілік, зерттеу құзыреттілігі, құзыреттіліктерді қалыптастыру, зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру процесінің кезеңдері, зерттеу құзыреттілігінің қалыптасуын бағалау критерийлері.

БЕЙСЕНБАЕВА АЙГУЛЬ МЕРЕКЕЕВНА

старший преподаватель, м.п.н.,
Карагандинский университет имени Е.А. Букетова,
E-mail: luna_0171@mail.ru

АЛДАНОВ ЕРБОЛ САТЫБАЕВИЧ

доцент, к.т.н.,
Университет Астана,
E-mail: aldanyersat@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ВУЗЕ

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития научно-исследовательской компетенции будущих учителей начальных классов в вузе. Описываются этапы процесса формирования исследовательской компетенции студентов. Даются критерии, лежащие в основе оценки сформированности исследовательской компетенции будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентность, исследовательская компетентность, формирование компетенций, этапы процесса формирования исследовательской компетенции, критерии оценки сформированности исследовательской компетенции.

BEISENBAYEVA AIGUL

senior lecturer, master of pedagogical Sciences,
Karaganda state University named after E.A. Buketov
E-mail: luna_0171@mail.ru

ALDANOV YERBOL

associate Professor, candidate of technical Sciences,
Astana University
E-mail: aldanyersat@mail.ru

FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT OF RESEARCH COMPETENCE

Abstract. The article deals with the problem of developing the research competence of future primary school teachers in higher education. The stages of the process of forming students' research competence

are described. The criteria underlying the assessment of the formation of research competence of future specialists are given.

Keywords: competence, research competence, competence formation, stages of the process of forming research competence, criteria for evaluating the formation of research competence.

КІРІСПЕ

Жоғары білім беру жүйесіндегі кез-келген мамандық бойынша кәсіби даярлық мазмұны Мемлекеттік білім беру стандарттарымен белгіленеді. Кез-келген оқу орнының білім беру құжаттарында болашақ маманның кәсіптік дайындығы мен кәсіби сапаларына қойылатын талаптар көрсетіледі. Оқу жылының соңында студент білім беру бағдарламасында көрсетілген құзыреттіліктерді меңгерген болуы шарт. Сонымен қатар, оның бойында өзі таңдаған мамандығының кәсіби іс-әрекеттерін орындауына қажет болатын кәсіби маңызды сапалардың дамуы да маңызды саналады.

Зерделеген құжатта педагогикалық мамандығы бакалаврының құзыреттілігіне қойылатын (педагогикалық үрдісінің және тұлғаның даму заңдылықтары, тұлғаның жас және дербес ерекшеліктері туралы түсінігі болуы, педагогика мен психологияның әдіснамалық негіздерін, педагогика мен психология ғылымының қазіргі даму тенденцияларын білуі, педагогика мен психологияның теориясын кәсіби іс-әрекетінде тәжірибе жүзінде қолдана білуі, әлеуметтік-педагогикалық қызметті жүзеге асыру дағдысын меңгеруі керек [[URL:http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118](http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118)] деген) талаптармен қатар психологиялық-педагогикалық мәселелер бойынша ғылыми зерттеулер жүргізуге құзыретті болуы қажет делінген.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Құзыреттілік жеке тұлғаның танымы мен тәжірибесіне қатысты нәрсе. Орыс тілінің қазіргі түсіндірме сөздігінде «құзыреттілік» ұғымына «хабардар, жетік, терең білетін» [Ефремова Т.Ф., 2006, с. 901] деп анықтама берген. Құзыреттіліктің (competens) латын тілінен аудармасы белгілі сала бойынша «жан-жақты, хабардар, білгір» деген мағынаны қамти отырып, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді шешім шығара алады [Словарь, 2005.] дегенді білдіреді.

Құзыреттілік ұғымы отандық және шетелдік ғалымдар еңбектерінде екі тұрғыдан сипатталады:

1) нақты білімдері мен дағдылары арқылы кейбір міндеттерді шешуге атсалыса алатын немесе мәселені өз бетінше шеше алатын жеке тұлға мүмкіншіліктері;

2) танымдық және тәжірибелік іс-әрекеттердің теориялық тәсілдерін меңгеру дәрежесімен анықталған жеке тұлғаның білімділік деңгейі.

Ғалымдар құзыреттіліктің табиғатын түсіндіру мақсатында оны білім, білік ұғымдары арқылы анықталатын тұлғаның жеке қасиеті (Н.Кузьмина, А.Маркова, К.Махмуриян, т.б.) [Энциклопедиялық

анықтамалық, 2010, 102 б., 114 б.] немесе ерекше қабілеті (Дж.Равен) [Равен Дж., 2002. с.76] деп түсіндіреді.

Ш.Таубаева «құзыреттілік – ол тұлғаның оқыту мен әлеуметтену процестері барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеті» [Таубаева Ш.Т., 2013, 3 б.] десе, К.Құдайбергенова «құзыреттілік ұғымы – соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде өндіріліп отырған ұғым» [Құдайбергенова К., 2008, 9 б.] деп анықтайды.

Ғалымдардың пікірлерін басшылыққа ала отырып, құзыреттік – ол студенттердің іс-әрекетін меңгеруден көрінетін білім нәтижесі және олардың жеке тұлғалық психологиялық ерекшеліктеріне байланысты меңгерген білімдерін, дағдыларын мен біліктерін, танымдық және тәжірибелік іскерлігін өмірде дұрыс қолдануы деп түсінсек, онда зерттеу құзыреттігі – зерттеу іс-әрекетін ұйымдастыру және оны өткізу мәселелерін шешу қабілеті.

Педагогикалық («бакалавр» біліктілігі) білім беру бағдарламаларын меңгеру нәтижелеріне қойылатын талаптарда зерттеу құзыреттілігінің құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға болатын құзыреттер (жалпы мәдени және кәсіби құзыреттер тобында) көрсетілген. Мұғалімнің ғылыми-зерттеу құзыреттілігі өзінің кәсіби қызметі процесінде шешетін міндеттердің ерекшелігіне байланысты өзіндік сипаттамаларға ие. Бастауыш сынып мұғалімінің зерттеу құзыреттілігі кәсіби құзыреттіліктің бөлігі болып табылады; зерттеу білімі мен дағдыларын игеруді білдіреді; ол жеке тұлғаның белгілі бір қасиеттерін қалыптастыруды және зерттеу қызметін жүзеге асыруға дайындықты, оның нәтижелерін студенттердің практикалық жұмысына толығымен енгізуді қамтиды.

Жоғары оқу орнында ғылыми-зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру, ең алдымен, өз логикасы, ерекшелігі бар, оқу процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын студенттердің ғылыми-зерттеу қызметінде жүзеге асырылады. Зерттеу арқылы оқыту және даму принципі бүгінде педагогикалық процесті ұйымдастырудың жаңа моделін жасауда іргелі болып табылады. Зерттеу іс-әрекетінде студенттердің шығармашылық қабілеттерін білуге және дамытуға, стандартты емес ойлау стилін көрсетуге, ғылыми білімді дамыту жолымен өз бетінше жүруге, білімдерін үнемі толықтыруға, өзіндік көзқарасын, ғылыми зерттеудің бастапқы дағдыларын қалыптастыруға, репродуктивті деңгейден алшақтатуға

мүмкіндігі бар іс-шаралар кешенінен тұрады.

Тұлғаның шығармашылық әлеуетін ашу, оның тәуелсіздігін, зерттеу қабілетін дамыту, оның рухани және зияткерлік қажеттіліктерін тәрбиелеу міндеті қазіргі университеттік оқытуда өзекті болып табылады. Болашақ мұғалімдерді өз бетінше және сыни ойлайтын жеке тұлға ретінде даярлау олардың студенттік орындықта алған шығармашылық іс-әрекетінің әр түрлі тәжірибесі негізінде ғана мүмкін болады. Сондықтан педагогикалық университеттің мақсаты - іргелі білім мен дағдылар негізінде студенттердің шығармашылық, зерттеу қабілеттерін дамыту. Тек шығармашылықпен жұмыс істейтін мұғалім, зерттеуші мұғалім ғана мектептегі инновациялық процестердің белсенді қатысушысы, жаңа педагогикалық технологиялардың тасымалдаушысы болады.

Жоғарғы оқу орнында оқу кезеңінде студенттер ғылыми білімнің негіздерін үйреніп қана қоймай, олардың практикалық маңыздылығын түсінеді, сонымен қатар зерттеу жұмыстарын орындау барысында олар педагогикалық, оның ішінде зерттеу дағдыларын қалыптастырады, бұл жаңа шығармашылық жұмыс әдістеріне, үнемі ізденіске және зерттеуге итермелейді.

Алдыңғы тәжірибе мен жинақталған ғылыми қор белсенді және жеке көзқарас тұрғысынан студенттердің зерттеу дағдыларын қалыптастыру жағдайларын зерттеудің алғышарттарын жасайды. Қарастырылып отырған мәселені осындай түсінуге сүйене отырып, біз өз зерттеуімізде нәтижелер алдық, олардың талдауы болашақ бастауыш сынып мұғалімінің зерттеу дағдыларының құрамын, мәнін, оларды қалыптастыру шарттарын және мұғалімнің ғылыми-зерттеу педагогикалық қызметіне дайындығының компоненттерін анықтауға мүмкіндік береді.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру процесінде шартты түрде бірнеше кезеңді атап көрсетуге болады.

Бірінші кезеңде студенттер оқу процесінде мамандыққа байланысты пәндерді оқып, олардың жалпы мазмұнымен танысады, сонымен қатар оқу іс-әрекетінің дербестігі мен даралануына баса назар аударылады. Педагогика сабақтарында: психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау және жалпылау, педагогикалық құбылыстар мен фактілерді жүйелеу, себептері мен салдарын бөліп көрсету, педагогикалық мәселелерді шешу, педагогикалық жағдайларды және оларды шешудің мүмкін әдістерін модельдеу; мәселені оқшаулау және тұжырымдау және т. б. сияқты дағдылар қалыптасады.

Екінші кезеңде оқу орнында бірінші курс студенттері үшін кафедра оқытушылары мен студенттерінің ғылыми жұмыстарының презентациясы, рефераттар конкурстары, мастер-класстар ұйымдастырылады, оларды кафедра магистрлері өздерінің зерттеу тақырыптары бойынша өткізе-

ді және т.б., соның арқасында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеу жұмыстарына мотивациялық дайындығы қалыптасады.

Үшінші кезеңде студенттер «Ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістемесі» пәнін оқиды, оның мазмұны болашақ бастауыш сынып мұғаліміне зерттеу жұмысының жалпы идеялары мен бастапқы дағдыларын игеруге мүмкіндік береді. Студенттер «әдістеме», «әдіс» ұғымдарымен танысады, ғылыми және практикалық зерттеудің ерекшеліктерін көруге үйренеді, ғылыми-педагогикалық зерттеуді ұйымдастыру және жүргізу әдістемесімен танысады.

Сонымен қатар, бұл кезеңде әр студенттің жеке зерттеу тәжірибесі курстық жұмыстарды жазу және қорғау арқылы дамиды (оқу жоспарына сәйкес студенттердің «Ғылыми педагогикалық зерттеу әдістемесі» курсы бойынша курстық жұмыс жазуы болжанады). Курстық жұмысты жазу тәжірибесі студентке ғылыми қызметтегі өз тәжірибесін ұйымдастыруға деген қызығушылықты дамытуға, жалпы зерттеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Төртінші кезеңде студенттердің ғылыми-зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру бойынша жұмыстың басқа да формалары ұйымдастырылады. Оған: педагогикалық практикаға қатысу, ғылыми-практикалық конференцияларда сөйлеу, оқытушылармен бірге студенттердің тезистері мен баяндамаларын жариялау, университет пен республикалық, халықаралық деңгейдегі студенттердің ғылыми жұмыстары конкурстарына қатысу.

Мектептегі педагогикалық практикаларда студенттер ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру және жүргізу дағдыларын игереді, нәтижесінде педагогикалық құбылыстарды бақылау, алынған нәтижелерді түсіндіру, бастауыш сынып мұғалімдерінің тәжірибесін зерттеу және талдау, бастауыш білім беру жүйесінде оқытудың психологиялық-педагогикалық тұжырымдамаларын қолдану, эксперимент жүргізу, зерттеу жұмыстарына дайындық деңгейін бағалау және т.б.

Сонымен қатар, осы кезеңде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ғылыми-зерттеу құзыреттілігін сәтті қалыптастыруға ықпал ететін мақсаттылық, бастамашылық, өзін-өзі сынау, рефлексия сияқты кәсіби маңызды жеке қасиеттерін қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді. Осы кезеңде зерттеу іс-әрекетінің тәжірибесі жинақталады, оқу сабақтарында және педагогикалық практика барысында жүзеге асырылатын ғылыми-зерттеу қызметіне жауапкершілікпен қарау қалыптасады.

Бесінші кезең студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына белсенді араласуымен сипатталады. Болашақ мұғалімдер қорытынды біліктілік жұмысын (дипломдық жұмыс) жазу аясында зерттеу жүргізеді, ғылыми жұмыстың тұсаукесерін жүзеге асырады. Дипломдық жұмысты жазу ғылыми-педагогикалық зерттеудің әдіснамасын, логикасын, әдістемесі мен техникасын игеруге, рефлексия-

лық қабілеттерді дамытуға, ғылыми негіздеу қабілетіне, таным формалары мен әдістерін сыни түсінуге және шығармашылық қолдануға ықпал етеді. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері оқушының бойында болып жатқан өзгерістерді көруді, эксперименттік жұмыс барысында оның жеке басының дамуының объективті заңдылықтарын ашуды үйренеді. Жұмыс барысында студенттер эксперимент жүргізу арқылы маңызды психологиялық-педагогикалық құбылыстарды оқшаулау және зерттеу, баланы тәрбиелеу мен оқытудың мазмұнын, оны жүзеге асырудың формалары мен әдістерін жасау, педагогикалық қызметін оны бағалау мен оқушының жеке басын бағалаудың объективті критерийлері негізінде түзету дағдыларына ие болады.

Біліктілік жұмыстарының тақырыбын студенттер әдетте 3-курста алдын-ала таңдайды және оның нақты міндеттері, бастауыш білім берудің қазіргі жағдайы мен болашақтағы дамуын ескере отырып анықталады және көбінесе курстық жұмыстардың проблемаларымен тығыз байланысты болады. Ғылыми-педагогикалық зерттеудің құрылымы мен логикалық ұйымдастырылуын әзірлеу бойынша әдістемелік консультациялар кезінде кафедра оқытушылары студенттің ғылыми-зерттеу жұмысының тақырыбын ашу логикасындағы теориялық ұстанымдарын нақтылауға ерекше назар аударады, зерттеу міндеттерін оның тақырыбына сәйкес анықтауға, әдеби көздерге бағдарлауға, тәжірибелік жұмыстың мазмұнын ашуға көмектеседі.

Бұл кезеңде студенттер гипотеза жасау, оның негізін қалаған деректерді таңдау және тексеру, гипотезаны дәлелдеу үшін эксперимент технологиясы мен әдістемесін жасау, оны жүргізу, нәтижелерді жүйелеу және жалпылау, тұжырымдарды сенімді түрде дәлелдеу, жалпыланған материалды жазбаша түрде ұсыну қабілеттері дамиды.

Жалпы алғанда, студентпен әдістемелік жұмысты жүргізу оған зерттеу міндеттерін толығымен ұсынуға және жоспарланған жоспарға сәйкес шығармашылық ізденісін мақсатты түрде ұйымдастыруға көмектеседі. Кафедрада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру тек оқу кезінде ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс уақытта да жүзеге асырылады («Мен зерттеуші» үйірмесі).

Алайда, студенттердің зерттеу құзыреттілігін тиімді қалыптастыру көбінесе жасалған сыртқы жағдайларға ғана емес, сонымен бірге олардың бағыты мен ішкі белсенділігіне, қызметінің сипатына байланысты. Зерттеу құзыреттілігі негізінен ғылыми-зерттеу қызметінде қалыптасқандықтан, оның студенттер үшін қаншалықты тартымды екенін анықтау қажет.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеу құзыреттілігінің қалыптасуын бағалауға негіз болатын келесі критерийлер бар:

– педагогикалық зерттеудің әдіснамалық си-

паттамаларын, зерттеудің негізгі әдістерін жүргізудің мәні мен ерекшеліктерін білу;

– диагностикалық әдістердің көмегімен зерттелетін мәселенің жай-күйін бағалай білу;

– зерттеу мақсаттарын тұжырымдай білу, проблемаларды оқшаулау, гипотезаларды алға жылжыту және оларды негіздеу;

– өзінің зерттеу қызметін жобалау білігі;

– педагогикалық эксперимент жүргізу (айқындаушы, қалыптастырушы), зерттеу бағдарламасы бойынша белгіленген іс-әрекеттерді жүзеге асыру және түзету білігі;

– қызмет нәтижелерін талдай білу, алынған деректерді интерпретациялай білу;

– зерттеу қызметіне өзін-өзі бағалау жүргізе білу;

– қорытындылар жасай білу;

– әдістемелік ұсынымдар әзірлеу, оларды мектептегі педагогикалық практика барысында іске асыра білу;

– зерттеу процесінің барлық қатысушыларымен (педагогтармен, балалармен, ата-аналармен) өзара іс-қимыл жасай білу;

– өз зерттеу нәтижелерін ауызша және жазбаша баяндай білу, өз идеяларының тұсаукесерін өткізу, зерттеу тақырыбы бойынша пікірталасқа қатысу [Шашенкова Е.А., 2010, с.68].

Олай болса, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру нәтижелері оқу процесін тиімді ұйымдастыруға, студенттердің университеттегі ғылыми-зерттеу жұмыстарына байланысты.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі заманғы педагогтар білім беру жүйесінде жүргізілетін педагогикалық эксперименттердің қатысушылары болады және инновациялық процестерге енгізіледі, жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлейді, оқытудың жаңа технологияларын енгізеді, бұл ғылыми-зерттеу дағдыларын талап етеді. Ғылыми-зерттеу жұмысының дағдыларын қалыптастыруда «Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру әдістемесі» курсын оқып үйрену үлкен рөл атқарады, онда студенттер әдіснаманың теориялық мәселелерімен танысады, зерттеудің теориялық және эмпирикалық әдістерін қолдануды үйренеді.

Оқу процесі мектеп оқушыларының танымдық белсенділігі мен дербестігінің дамуына, оларда жаңасын іздеуге деген ұмтылыстың қалыптасуына ықпал ету үшін мұғалімнің өзі жеке тұлғаның шығармашылық қасиеттеріне, ғылыми-зерттеу педагогикалық қызметіне деген ұмтылысы болуы қажет, яғни, мұғалім бір жағынан ғылыми-зерттеу жұмыстарының дағдыларына ие болуы керек, өйткені сол дағдыларды оқушыларына үйретуге міндетті, ал екінші жағынан, бұл қажеттілік мұғалім мектептегі инновациялық процестердің қатысушысы, оқу сапасын жақсарту жолдарын іздеушісі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ефремова Т.Ф. Современный толковый словарь русского языка. В 3 томах. Том 1. А- Л. – СПб: Издательство «Астрель», 2006.
2. Профессионально-педагогические понятия. Словарь. 2005. Под ред. Г. М. Романцева.
3. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010.
4. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация /Пер. с англ. – М., «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
5. Таубаева Ш.Т. // Білім әлемінде. – 2013. – № 3. – 3-56.
6. Құдайбергенова К. Құзырлылық - тұлға дамуының сапалық критерийі/ Ғыл.-практ. конф. материалдары. – Алматы, 2008. – 9-116.
7. Шашенкова Е.А. Исследовательская деятельность. – М.: Перспектива, 2010. – 88 с.

БЕЙСЕНБАЕВА АЙГУЛЬ МЕРЕКЕЕВНА

аға оқытушы, п.ф.м.,
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
E-mail: luna_0171@mail.ru

ФЕЙЗУЛДАЕВА САЛТАНАТ АРАСАТОВНА

аға оқытушы, PhD докторы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
E-mail: salta7172@mail.ru

ЖОО-ДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

БЕЙСЕНБАЕВА АЙГУЛЬ МЕРЕКЕЕВНА

старший преподаватель, м.п.н.,
Карагандинский университет имени Е.А. Букетова
E-mail: luna_0171@mail.ru

ФЕЙЗУЛДАЕВА САЛТАНАТ АРАСАТОВНА

старший преподаватель, доктор PhD,
Жетисуский университет имени И.Жансугурова
E-mail: salta7172@mail.ru

ВОЗМОЖНОСТИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ВУЗЕ К ФОРМИРОВАНИЮ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

BEISENBAYEVA AIGUL

senior lecturer, master of pedagogical Sciences,
Karaganda University named after E.A. Buketov
E-mail: luna_0171@mail.ru

FEIZULDAYEVA SALTANAT

senior lecturer, doctor PhD,
Zhetisu University named after I. Zhansugurov,
E-mail: salta7172@mail.ru

OPPORTUNITIES FOR TRAINING FUTURE TEACHERS AT THE UNIVERSITY TO DEVELOP RESEARCH SKILLS PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Түйін. Мақалада жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдерге шығармашылық, зерттеу жұмыстарын үйрету және зерттеу дағдыларын қалыптастыруға даярлау мүмкіндіктері қарастырылады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің зерттеушілік дағдылардың мазмұны және зерттеу логикасы беріледі. Кәсіби даярлау процесінде студенттердің ғылыми-зерттеу біліктілігін қалыптастыруда маңызды шарттардың бірі болып саналатын кредиттік-модульдік оқыту жүйесі сипатталады.

Түйінді сөздер: мұғалімнің кәсіби дайындығы, зерттеу дағдылары, дағдыларды қалыптастыру, зерттеу алгоритмі, зерттеу іс-әрекеті.

Резюме. В статье рассматриваются возможности подготовки будущих учителей в высших учебных заведениях к обучению творческой, исследовательской работе и формированию исследовательских навыков. Дается содержание исследовательских навыков и логика исследования будущего учителя начальных классов. В процессе профессиональной подготовки описывается кредитно-модульная система обучения, которая является одним из важнейших условий формирования научно-исследовательской квалификации студентов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка учителя, исследовательские навыки, формирование умений, алгоритм исследования, исследовательская деятельность.

Summary. The article discusses the possibilities of training future teachers in higher education institutions to teach creative, research work and the formation of research skills. The content of research skills and the logic of research of the future primary school teacher is given. In the process of professional training, a credit-modular system of training is described, which is one of the most important conditions for the formation of students' research qualifications.

Keywords: professional training of teachers, research skills, formation of skills, research algorithm, research activity.

КІРІСПЕ

Қоғам дамуының қазіргі кезеңіндегі қазақстандық білім беру жүйесінің жаңаруы жағдайында педагогикалық кадрларды даярлау сапасын арттыру маңызды орын алады. Соған орай, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің басты міндеті – әлемдік бәсекелестікке қабілетті білім беру жүйесін құру, жоғары сапалы білім беру, оны жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің бүгінгі және келешектегі сұраныстарына сәйкестендіру.

Бүгінгі таңда мұғалімнің кәсіби дайындығына жоғары талаптар қойылады, себебі мектептің өзін-өзі дамыту тетігі күшіне енді, оның көздері мұғалімдердің шығармашылығында, олардың инновациялық қызметінде екендігі белгілі болды, ол жаңа типтегі мектептерді құруда, білім берудің жаңа мазмұнының элементтерін, жаңа білім беру технологияларын әзірлеуде және енгізуде, мектептің ғылыммен байланысын нығайтуда, әлемдік педагогикалық тәжірибеге жүгінуде көрініс тапты. Мұғалім педагогикалық процестің субъектісі ретінде білім беру жүйесіндегі кез-келген өзгерістердің басты кейіпкері болып табылады. Олай болса, заманауи мұғалімнің жан-жақты дайындығы жоғары кәсіптік білім беру жүйесінің ұйымдастырылу ерекшеліктеріне байланысты.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Жоғары кәсіптік білім беру жүйесі – сабақтастығы бар білім беру бағдарламалары мен әртүрлі деңгей мен бағыттағы мемлекеттік білім беру стандарттары жүйесінің, оларды әртүрлі ұйымдастыру құқықтық формадағы, типтегі және түрдегі білім беру мекемелерінде іске асырушы тармақтардың, сонымен бірге білім беруді басқару органдары жүйесінің жиынтығынан құрылады. Бұл орайда кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықты игерту ғана емес, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау, құзыреттілік қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін құру.

Бүгінгі білім беру жүйесіндегі парадигманың өзгеруі, еліміздегі жоғары оқу орындарының Болондық жүйеге енуі, өз тарапынан құрылымдық қайта құруды, сондай-ақ, алдыңғы қатарлы әлемдік беталысқа сәйкес болу мақсатында кәсіптік білім беру жүйесінің ішкі өзгерісін қажет етті. Осыған орай, жоғары білім беру жүйесі

мен әр педагогтың міндеті білім алушының ізденімпаздығы мен дербестігін дамыта отырып, өз қабілеттерін жүзеге асыруда шығармашылық сипатта іс-әрекет етіп, мәдениет деңгейінің жоғары сатысына жетуде білімі мен іскерліктерін үнемі жетілдіру болып өзгереді. Жоғары оқу орнының нәтижелі жұмысы білім алушылардың кәсіби білімдерінің сапасы арқылы көрінеді [Таубаева Ш.Т., 2001, с.21].

Жоғары оқу орындарындағы оқытудың негізгі мақсаты – әрбір студентке терең білім берумен қоса, дағды мен іскерліктерін қалыптастыруды талап етеді. Ал ол өз кезегінде болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі білім игеру процесін алдын-ала жоспарлаудан нәтижені айқындауға қарай ойыстырады, негізгі әрекет тұлғасы оқытушы деп есептелетін «оқытудан» басты қозғаушы күш студент болатын «зерттеушілік оқуға» ауыстырады, салмақты «зерттеуден» «зерттеу дағдысына» айналдырады. Осы жерде өз мамандығына сай кәсіби іс-әрекетті нәтижелі атқаруына қажет болатын кәсіптік білім мен құзыреттілікті игереді, практикалық іскерліктері мен дағдысы қалыптасады. Болашақ маманның болашақта кәсіби құзыретті маман атануы көп жағдайда осы жоғары оқу орнында алған теориялық білімі, практикалық іскерліктеріне байланысты.

Жоғары білім берудің басты міндеттерінің біріне – оқу-тәрбие жұмыстарын бірегей жүзеге асыру үрдісінде студенттердің ғылыми әлеуетін дамыта отырып, әлемдік өркениет пен ұлттық мәдениеттің үздік үлгілері арқылы шығармашыл, зиятты жеке тұлға қалыптастыру. Ал болашақ мұғалімдерге шығармашылық, зерттеу жұмыстарын үйретудің тиімді құралдарының бірі – жоғары оқу орындарының студенттерін оқу орындарында жүргізілетін ғылыми зерттеулерге кеңінен тарту [URL:<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>].

XX ғасырдың екінші жартысында педагогикалық білім берудің жалпы теориясының мәселелері контекстінде мұғалімнің ғылыми-зерттеу жұмысына дайындық теориясын әзірлеуге ерекше қызығушылық байқалды, педагогикалық әдебиеттерде педагогикалық оқу орындарында студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру мәселелері қызу талқыланды (В.Н.Литовченко, В.Н.Намазов, Н.С.Амелина, П.Ф.Кравчук, Г.М.Храмова, П.Часакбай, Р.Ч.Бек-

турганова, С.П.Арсенова, Л.Ф.Авдеева, Г.В.Ники-
тина және басқалар).

Ғалымдар студенттерді ғылыми-зерттеу жұ-
мысына кезең-кезеңмен енгізу жүйесін бөледі.
Бірінші кезеңде студенттерді кафедраның, оқы-
тушының ғылыми зерттеу тақырыптары және
негізгі бағыттары, ғылыми-зерттеудің әдістері-
мен таныстырады. Екінші кезеңде педагогика
сабақтарында проблемалық топтар құрылып,
студенттер алғашқы зерттеу дағдыларын меңге-
реді. Үшінші кезеңде ұжымдық және жеке зерт-
теу жұмыстары жүргізіледі.

Педагог мамандарды дайындайтын жоға-
ры оқу орындарында педагогика, психология,
жеке әдістемелерден зерттеу және теориялық
тапсырмалар кеңінен қолданылады [Абдуллина
О.А., 1990, 101-106 б.], зерттеу тапсырмалары
эксперименттік сипатқа ие болады, студенттерді
зерттеу қызметіне бағыттау құндылықтарының
әдістемесі ұсынылады, студенттерді СҒЗЖ әдіс-
темесі мен технологиясына баулиды [Бектур-
ганова Р.Ч., 1997, с.20]. Мұғалімнің зерттеуші-
лік әрекеті алдағы зерттеуге өз іс-әрекеттерін
«рефлексия - ғылыми зерттеу – практика - реф-
лексия» логикасы бойынша дайындығын қалып-
тастырудың мақсаты, мазмұны, нысандары
мен әдістері сияқты постулаттарда құрылады.

Көптеген ғалымдар мұғалімдердің зерттеу
дағдыларын, диалектика-материалистік пози-
циядан педагогикалық құбылыстарды (факті-
лерді) бақылау және талдау жүргізу және осы-
ның негізінде педагогикалық есептерді құру
және шешу, гипотезаны ұсыну, эксперимент дайындау және жүргізу, экспериментті өңдеу және жалпылау, материалды есеп, реферат, баяндама, оқу-тәрбие шараларының әзірлемесі түрінде өңдеу, түпнұсқалармен жұмыс істеу, аралас педагогикалық ғылымдар мен жетістіктерді қолдану тәрізді педагогикалық зерттеушілік іс-керліктерді дамытуға назар аударады [Яковлева Н.М., 1978, 28 б.].

В.Б.Бондаревский, Л.Л.Горбунова, Г.С.Сухобс-
кая, Л.Н.Маркина, А.И.Кочетов, М.И.Станкин,
А.С.Сиденко, В.И.Загвязинский, Н.В.Кухарев,
Н.Л.Селиванова және басқа ғалымдардың ең-
бектерінде зерттеу жұмыстарын бастаған мұ-
ғалімдерге әдістемелік нұсқаулар бар. Мысалы,
В.Б.Бондаревский мұғалім әрекетінің алгорит-
мін ұсынады: тақырып таңдау, жұмыс жоспарын
құрастыру, міндеттерді анықтау, библиография
құрастыру, нақты зерттеу әдістемесінің әзірле-
месі және т.б. [Бондаревский В.Б., 1985, 134-142 б.].

Г.С.Сухобская, Л.Л.Горбунова мұғалімнің
конструктивті-әдістемелік әрекетіндегі зерттеу-
шілік дағдылардың мазмұнды сипаттамасын
анықтады:

1) оқушылардың мүмкін болатын қиындық-
тарын болжау және оларды шешуге бағыттал-
ған тапсырмаларды құрастыру;

2) оқыту ықпалын болжау және бағалау: а)
оқушылардың шығармашылықтарын ынта-
ландыру барысында; б) пәнге қызығушылық
тудырған оқушылармен жұмыс барысында; в)
оқу қиындық тудыратын оқушылармен жұмыс
барысында.

3) оқушылар әрекетін бағалау өлшемдерін
таңдау және негіздеу;

4) педагогикалық тәжірибені талдау және
жалпылау аймағында: а) тақырып бойынша
әдебиеттерді таңдау; б) әдістемелік тақырып бойынша жұмыстың мақсаттары мен міндеттерін анықтау; в) тақырып бойынша жұмыстың негізгі кезеңдерін анықтау; г) педагогикалық тәжірибені талдау; д) жүргізілген кішігірім зерттеудің негізгі идеяларын қалыптастыру; е) алынған нәтижелерді әдістемелік әзірлемелер, мақалалар, баяндама және т.б. түрінде рәсімдеу [Сухобская Г.С., Горбунова Л.Л., 1990, с.61-71].

Педагогикалық мамандықтың ерекшелігі -
мұғалімнің өзі ғылымды тани білуі, психология-
лық, педагогикалық және әдістемелік әдебиет-
терді зерттей, талдай және жинақтай білуі, өз
білімін іс жүзінде шығармашылықпен қолдана
білуі, зияткерлік трансформациялық іс-әрекетке
дайын болуы, инновацияларды енгізе білуі,
білім беру процесіне жүйелі көзқарасы болуы,
шығармашылық өсуі, оқушыларды оқыту мен
тәрбиелеуге ғылыми-зерттеу барысында талап
етілуі керек. Осыған байланысты бастауыш сы-
нып мұғалімдерін ЖОО-да бакалавриат деңге-
йінде кәсіби даярлау процесінде олардың ғы-
лыми-зерттеу біліктілігін қалыптастыру маңыз-
ды шарттардың бірі.

Бүгінгі кәсіптік білім беруде қолданылатын
кредиттік-модульдік оқыту жүйесінің бірқатар
айырмашылықтары болашақ мамандардың
зерттеу дағдысын қалыптастыруға зор мүмкін-
діктер береді. Білім берудің демократиялығы-
мен сипатталатын және әр студенттің жеке бас
ерекшелігі мен қабілеттеріне баса назар ауда-
рылатын бұл жүйеде студенттердің зерттеу ор-
тасын қалыптастыру еркіндігіне, яғни оқыту жүйесін білім алушының ерекшелігі мен қалауына сай ұйымдастыра алатын мүмкіндіктері кәсіби білікті маман даярлауға тиімді жағдай туғызады. Аталмыш оқыту жүйесінде студенттің оқу уақытын ұтымды пайдалану, оқу үдерісінде жаңа педагогикалық технологиялар мен интерактивті, белсенді әдістерді қолдану, оқыту сапасын арттыру сияқты ерекшеліктер бар. Оқыту жүйесінде білім алушылардың өздік жұмысы оқу бағдарламасының барлық көлемінің үштен екі бөлігін құрайды. Демек, біз осы жүйенің талаптарына сай болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін оқытудың белсенді әдістері мен интерактивтік құралдарды мейлінше еркін, кең көлемде пайдалануға мүмкіншілік аламыз.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің зерт-

теу дағдысын қалыптастыруды теория мен практика ұштасуы негізінде жүзеге асырылады. Студенттерді ғылыми зерттеулерге тарту оларға белсенділік, тәуелсіздік көрсетуге, олардың әрқайсысына зерттеу дағдыларын игеруге нақты мүмкіндік береді, мұғалім-зерттеуші рөлін сәтті жүзеге асырудың негізі болып табылады. Осыған орай, ғылыми іс-әрекеттің әдістері мен жүйесін, тәжірибелі технологияларды жетілдіру – қазіргі жоғары білім берудің негізгі мәселесі болып саналады.

Болашақ маманның зерттеу белсенділігін қалыптастыруда педагогикалық практика кезеңіндегі студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары маңызды орын алады. Зерттеушіні дайындаудағы педагогикалық практиканың маңыздылығын О.А. Абдуллина, И.Ю. Ерофеева, А.И. Пискунов, В.А. Сластенин, Ф.И. Щербаков, В.И., Ядешко т.б. атап өтті. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеушілік әрекеттері тұтас педагогикалық жүйені құрайды: мақсат - мазмұн – тәсілдер – нәтижеден тұратын әрекеттің инвариативтік құрылымы мен болашақ мұғалімнің ғылыми әрекетке дайындығы.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің зерттеушілік дағдысын қалыптастырудың мазмұны оның зерттеу логикасын меңгеруіне бағытталады.

Ғылыми дағдыны анықтау алгоритмі:

– зерттеу нысанын анықтай алу; зерттеу проблемасы мен қарама-қайшылығын анықтай алу; зерттеу нысанының аясына талдау жасай алу; зерттеу мәселесін шешудегі қажеттілікті анықтап, талдай алу; зерттеу мәселесінің кездесетін саласы, өмірдегі орнын анықтай алу; зерттеу мәселесіне байланысты тақырып құрай алу; зерттеу тақырыптарының элементтері мен компоненттерін талай алу; зерттеу тақырыбына ұқсас зерттеулерге талдау жасау, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын ажырата алу; зерттеу мәселесін шешуге қатысты болжам жасау; болжамда зерттелетін құбылыстардың арасындағы өзара байланыстарды сипаттай алу; негізгі теориялық ережелерден әдіснамалық аппарат қалыптастыру; зерттеу мәселесін анықтау, зерттеу барысындағы фактілерге сәйкес болжауды түзете алу; зерттеу міндеттерін анықтау.

Зерттеудің теориялық негіздерін анықтау алгоритмдері:

– зерттеу сипатын анықтау; зерттеудің теориялық әдістерін белсенді қолдану; теорияны құру тәсілдері мен кезеңдерін анықтау; ұсынылған болжаммен зерттеудің теориялық ережесін сәйкестендіру; констатациялық эксперимент теория негіздерін құрастыру; зерттеу пәнінің шынайы көрсеткіштері мен сипаттамалары, өлшемдері, көрсеткіштер, белгілер жүйесін құрастыру; жүйелі түрде әрекет жағдайын бақылап, өткізу; педагогикалық әрекет фактілерін анықтау және тану; фактілер мен олардың арасындағы байланысты орналастыру.

Зерттеуді операциялау алгоритмі:

– зерттелетін педагогикалық құбылыстың нақты өлшемдерін анықтау; абстарктілі педагогикалық-психологиялық ұғымдарды нақты ұғымдарға айналдыру; педагогикалық құбылыстарды ретке келтіру, категорияларға бөлу; өлшемдердің зерттелетін ұғымдарға сәйкестігін анықтау; зерттеу бағдарламасын жасау; зерттеу мақсаты мен міндеттері, нысаны мен пәніне сай келетін әдістер таңдап алу; эксперимент түрін анықтау; зерттеу стратегиясын анықтау; констатациялық және қалыптастырушы эксперимент мәліметтерін талдау, диаграммалар мен гистограммалар жасау технологияларын әзірлеу.

Зерттеу нәтижелерін интерпретациялау алгоритмі:

– ғылыми жаңалық, шынайылығы мен практикалық бағыттылығы белгілері бойынша ғылыми-педагогикалық нәтижелерді жүйелеу; болжам негізінде алынған нәтижелерді интерпретациялау, байланыстар мен заңдылықтарды анықтау; қойылған міндеттерге сәйкес қорытынды жасау; педагогикалық теориялар мен практикалар үшін алынған нәтижелердің шынайы мәнін анықтау; алынған концептуалдық сөздіктерді балама сөздіктермен салыстыру; зерттеу нәтижелерін рәсімдеу; тәжірибедегі зерттеу түрлері мен тәсілдеріне сәйкес зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу; зерттеу нәтижелерін жазу логикасын анықтау; зерттеу нәтижелерін жазу түрлерін анықтау.

Студенттерді шығармашылыққа, зерттеуге тарту бүкіл оқу процесі барысында жүреді. Студенттер педагогикалық зерттеу жұмыстарының негіздерін семинарлар мен практикалық сабақтар барысында, курстық жұмыстар мен диссертациялар жазу кезінде игереді. Ғылыми еңбектер мен озық тәжірибе нәтижелерін ұтымды пайдалану, белсенді қолданылатын әдістер мен тәсілдерді дамыту, дәстүрлі сабақтарды қолдана отырып, дөңгелек үстелдер, тренингтер, іскерлік ойындар, тақырыптық пікірталастар, практикалық жағдаяттарды кеңінен қолданумен сипатталады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Зерттеу дағдыларын игеру болашақ мұғалімге туындаған педагогикалық мәселелерді сәтті шешуге, педагогикалық шеберліктерін жетілдіруге, педагогикалық құбылыстарды қазіргі деңгейде басқаруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, жоғары мектептің білім беру ортасын бірыңғай зерттеу іс-әрекетімен айналысатын білім беру кеңістігіне айналдыру қажеттілігі туындайды және бұл кеңістік жас маманның кәсіби қызметте өзін-өзі табысты маман ретінде таныту факторы ретінде зерттеу дағдысының қалыптасуына ықпал етуі керек. Зерттеу дағдыларын игеру болашақ мұғалімге туындаған педагогикалық мәселелерді сәтті шешуге, педагогикалық шеберліктерін жетілдіруге, педагогикалық құбылыстарды қазіргі деңгейде басқаруға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя: от теории к практике. Монография. – Алматы: Научно-исследовательский центр «Ғылым», 2001. – 350 с.
2. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: кн. для пед. спец. высш. учеб. заведений. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
3. Бектурганова Р.Ч. Формирование ориентации студентов педагогических колледжей на исследовательскую деятельность: автореф. дис. ... канд. пед. наук./Бектурганова Римма. – А., 1997. – 27 с.
4. Яковлева Н.М. Исследовательский метод в обучении как основа в формировании умений педагогического творчества будущих учителей //Методы и их дидактические функции / Сборник статей. Ответственный редактор: Белокур Н.Ф. – Челябинск: Челяб.Г.П.И., 1978. – 108 с.
5. Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребностям к самообразованию: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1985. – 144 с.
6. Сухобская Г.С., Горбунова Л.Л. Развитие исследовательских компонентов деятельности учителя как важнейшие условие совершенствования его профессионализма // Взаимосвязь теории и практики в процессе подготовки и повышения квалификации педагогических кадров /Сборник науч. трудов. Под ред. Ю.Н.Кулюткина, Г.Флаха, С.Г.Вершловского – М.: Изд. АПН СССР, 1990, С.61-71.

ӘОЖ 378.147.31, 378.147.34
ҒТАМАР 14.35.09

БОРИБЕКОВА ФАРЗАНА

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент),
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ТЫНЫСБАЙ МЕРУЕТ

7М01301 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі
мамандығының магистранты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ МЕН ҚАЛЫПТАСТЫРУ КЕЗЕҢДЕРІ

Түйіндеме. Мақалада білімгерлердің кәсіби шеберлігін зерттеу әдістеріне толық сипаттама беріліп, оны қалыптастыру кезеңдері қарастырылған.

Кілт сөздер: білімгер, кәсіби шеберлік, сауалнама, сұхбат жүргізу, кәсіби мәртебе, кәсіби ынта.

БОРИБЕКОВА ФАРЗАНА

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент),
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ТЫНЫСБАЙ МЕРУЕТ

магистрантка,
специальность 7М01301 – Педагогика и методика начального обучения,
Жетысуский университет им.И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА СТУДЕНТОВ

Аннотация. В статье дается подробное описание методам исследования профессионального мастерства обучающихся, а также рассматриваются этапы его формирования.

Ключевые слова: студент, профессиональное мастерство, анкетирование, интервью, профессиональный статус, профессиональный энтузиазм.

BORIBEKOVA FARZANA

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

TYNYSBAI MERUERT

Master's degree 7M01301 - Primary education pedagogy and methodology,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan

STAGES OF FORMATION AND METHODS RESEARCH OF STUDENTS 'PROFESSIONAL SKILLS

Abstract. The article provides a detailed description of the methods of studying the professional skills of students, as well as the stages of its formation.

Keywords: student, professional skills, survey, interview, professional status, professional enthusiasm.

Білімгерлердің кәсіби шеберлігін қалыптастыру бағытындағы оқу және сабақтан тыс қызметінің мазмұнын айқындау және оны ұйымдастыру міндеті мұғалімдік жұмысты кең жүйе түрінде қарастыруды қажет етеді, ал кәсіби шеберлікті қалыптастыру жұмыстары осы кең жүйенің шеңберінде қосалқы желі тәрізді. Басқаша айтқанда, жүйелілік көзқарас тұрғысынан алғанда, кәсіби бағдар беру міндетін оқу және сабақтан тыс қызмет барысында білімгерлердің кәсіби шеберлігін қалыптастыруға бағытталған біртұтас жүйе түрінде қарастыру қажет.

Қазіргі қолданылып жүрген кәсіби шеберліктің зерттеу әдістері мен әдістемелерін 3 топқа топтастыруға болады. С.П.Крягденің топтастыруы бойынша:

1. инвентарлық әдістеме;
2. лабораториялық тәжірибе әдістері;
3. теориялық зерттеулердің кешенді әдістері.

Кәсіби шеберлікті зерттеудің барынша кең таралған әдісі әртүрлі (сұрақтар, сауалнама, тізімдер).

Адамның жеке бойындағы ынталарды, оның ішінде кәсіби шеберлікті зерттеудің ең кең таралған тәсілі – білімгерлер арасында сұрау салу немесе пікірлесу. Психологтардың айтуы бойынша, бұл тәсіл кәсіби бейімділік пен ынтаны, белгілі бір кәсіпті таңдаудың себебін айқындау кезінде өте тиімді.

Жоғары оқу орны беретін кәсіпке, факультет дайындайтын мамандыққа, кафедра аясында жүзеге асырылатын бір бағытта мамандандыруға, сондай-ақ басқа да оқытылатын пәндерге білімгерлердің ынтасының бар не жоқ екені сауалнама жүргізу арқылы анықталады. Бұл әдістің тиімді жағы – кез келген білімгердің біінші курсқа түскен кезден бастап кәсіби шеберлігінің бар не жоқ екенін анықтауға мүмкіндік береді. Сауалнамалар білімгерлердің кәсіби шеберліктерінің бар не жоқ екендігін, деңгейін және құрылымын айқындауға, сондай-ақ білімгерлердің өздерінің осы кәсіпке келу себебін анықталуына бағытталған болады.

Кәсіби шеберлікті зерттеу кезінде сауалнама жүргізу әдісінің қажеттігін мойындай отырып, сауалнаманың тек бір не бірнеше уақыт аралығы ғана тіркей алатын, бірақ онда құбылыстың процессуалдық жағын қадағалау, кәсіби шеберліктің пайда болу механизмі анықтау мүмкіндігі жоқ екендігін атап өтуге тиіспіз. Бұған қоса сауалнама сұрақтарына жауап жазар кезде тәжірибе объектісі тек өзін-өзі бақылау қорытындыларына ғана сүйенеді, мұның өзі жазылған жауаптарда субъективті пікірдің белең алу мүмкіндігіне әкеліп соғады.

Кәсіби шеберлікті зерттеу ісі оны дәл айқындауымен, академиялық топтағы әрбір жеке білімгердің оқытылатын пәндер мен кәсіпке ынтасының деңгейі мен ерекшеліктерін айқындаумен тығыз байланысты.

Педагогикалық зерттеу жүргізу әдістері жөніндегі әдебиеттерге шолу жасау, сондай-ақ кәсіби шеберлікті зерттеуге арналған кешенді әдістемелерді талдау (сұрау салуды, сұхбат жүргізуді, сауал-

нама жүргізуді) төмендегідей қосымша әдістермен толықтыру қажет екенін көрсетті.

Жоғарыдағы аталынған әдістердің арасынан кәсіби шеберлікті зерттеушілер үшін ерекше мәндісі – бақылау мен тәжірибе өткізу, осылардың негізінде құбылыстардағы және олардың арасындағы елеулі байланыстарды ашуға қажетті нақтылы материал жиналады. Педагогикалық тәжірибе жүргізудің бақылау әдісінен негізгі айырмашылығы – оқытушы немесе кәсіби бағдар беруші адам қолдан жасалынған педагогикалық жағдайлардың көмегімен кәсіби шеберліктің қалыптасу үрдісіне белсенді ықпал жасайды.

Бұдан өзге, зерттеу барысында математикалық статистика әдістері де пайдаланылады. Әдебиеттерге жасалған шолу кәсіби шеберлікті зерттеудің көбісі қолданбалы сипаттағы эмпирикалық әдістердің көп екенін көрсетті. Бұл әдістердің көпшілігінде терең теориялық талдаулар жасалмайды, оларда кәсіби шеберлік қалыптасуының процессуалдық жағы қарастырылмайды.

Осылайша кәсіби шеберлік пен басқару мәселесіне, сондай-ақ оларды зерттеу әдістеріне талдау жасау қазіргі таңда кәсіби шеберлік теориясының қалыптасу кезеңі екенін және бұл үрдістің жақын арада аяқталмайтынын көрсетті. Мұндай теориялардың болашақтағы дамуы модельдер жасап, оларды пайдалану, нәтижелерін талдаудан өткізу арқылы жүруі мүмкін. Модельдердің ролі мен маңызына қатысты материалистік көзқарастың мәні мынада: модель таным әдістерінің бірі, басқаша айтқанда ол объективті шындықты бейнелейді.

Демек, кәсіби шеберлік қалыптастыру бағытындағы кәсіби бағдар беру жұмыстарының мазмұны оқытушылар қызметіне қатысты кәсіби бағдарлау жұмыстарының қажетті мазмұны туралы нормалық ұғым түрінде, ал білімгерлер қызметіне қатысты оқыту және тәрбиелеу үрдісі нәтижесінде пайда болған психологиялық өзгерту мазмұны түрінде алынуы мүмкін. Мұндай жағдайда білімгер кәсіби шеберлікті қалыптастыру бағытындағы кәсіби ықпал ету «объектісі» ғана емес, сонымен қатар ол кәсіби әрекеттің белсенді субъектісі де. Осы әрекеттің нәтижесінде мұғалімнің қызметі қалыптасады. Дәл осындай әрекет кезінде білімгер болашақ мұғалімнің мәні мен маңызын танып, оны меңгеру мүмкіндігіне ие болады.

Білімгерлердің кәсіби шеберлігі тек педагогтардың ықпалымен ғана емес, кітапханашылар мен библиографтар, психолог мамандары қызметтерінің ықпалы арқылы қалыптасады. Демек, педагогикалық жүйедегі нәтижеге барлық басқару субъектілерінің жеке, топтық, ұжымдық және бірлескен күш-жігер жұмсауы арқылы, осы жүйеден әлгі субъектілер қызметіне бағытталған талаптар жағдайында қол жеткізілді.

Кәсіби шеберлік қалыптастырудың ұйымдастыру-әдістемелік жағынан қамтамасыз етудің жүйелі қызметтік принципі кәсіби шеберліктің төрт тобының динамикасын, деңгейін және бағыттары

бойынша көрсеткіштерін ескере отырып, төменгі курс студенттерінің кәсіби шеберліктерін қалыптастырудың кезеңдерін белгілеп, қажетті педагогикалық жағдайларды айқындауға мүмкіндік береді.

Бірінші курс білімгері жоғары оқу орнына қабылданған соң индивид ретінде өзінің жеке ерекшеліктерін таңдап алған мамандығына «әуестігін» анықтауға мүмкіндік беретін педагогикалық ықпалдар тұсында байқатады. Болашақ кәсіптің, мамандықтың және мамандандудың ең тиімді қорларын ашып көрсету арқылы сезімдік мақсаткерлікті анықтау және қалыптастыру қарастырылып отырған, сабақ кезінде де, сабақтан тыс жүргізілетін жұмыстар кезінде де, жүзеге асырылатын жоғарыда аталған бірінші курс білімгерлеріне педагогикалық ықпал ету шаралары нәтижесінде білімгерлерде өздерінің болашақ кәсібі, мамандығы мен мамандану саласы туралы дерек кездестірген кезде назар аудару, әуестену, жағымды сезімге бөлену сияқты

қасиеттер пайда болады. Бірінші кезеңде ахуалдық кәсіби шеберліктің пайда болғанын және оның келесі кезеңдерде дамып, белсенді әрі орнықты бола түскенін топ жетекшілері мен маман даярлайтын кафедра оқытушылары байқай алады.

Кәсіптің мәртебелігіне сендіру әдісінің негізгі ықпал ететін құрал болып отырғаны кездейсоқ емес. Өзі таңдаған кәсібінің мәртебелілігін ұғыну оған деген көзқарасты жинақтап, кәсіби шеберлік деңгейін көтереді. Мұндай сенімге ынта түрлерін жандандыру мен әрекетті көтермелеу түрінде, әдетте еңбегін ескеру (мадақтау, бағалау, мақұлдау, ынталандыру) әдістері қолданылады. Дәріс, практикалық және лабораториялық сабақтарды оқыту ісінде болашақ мұғалімдік кәсіпке қатысты ынта түрлерін біліктілікпен жандандыру болашақ кәсіби қызметтің мәртебесін ғана көтеріп қоймайды, сонымен бірге оқытылатын пәнге деген ынтаны да арттырады (1-кесте).

1-кесте. Білімгерлердің кәсіби шеберлігін қалыптастыру

<i>Дәріс үрдісінде кәсіби шеберлікті қалыптастырудың педагогикалық шарттары</i>	<i>Дәрістен тыс жұмыстары кезінде кәсіби шеберлікті қалыптастырудың педагогикалық шарттары</i>
- университетті бітірушінің біліктілік сипаттамасына оқу үрдісін ғылыми ұйымдастыру, кәсіби қызметіндегі әрбір қызметтік роліне ынта қалыптастыру ісіне әрбір оқу пәнінің, тақырыптың, сабақтың алатын орны мен қосатын үлесін сапалық тұрғыдан сипаттап, сандық тұрғыдан бағалауға мүмкіндік береді;	- білімгерлерді педагог ардагер-лермен, ғалымдармен, озық жаңа технология бойынша сабақ өткізетін мұғалімдермен кездесу ұйымдастыру, ашық сабақтарға қатынасу;
- үздіксіз маман даярлау жоспарын ескере отырып, сабақтарды кәсіби шеберлікті көтермелеу әдістерін пайдаланып жалпы теориялық пәндерді кәсібилендіру;	- білімгерлердің болашақ кәсібі, мамандығы мен мамандану саласы туралы конференциялар, диспуттар, дәріс - сұхбаттар ұйымдастыру;
- жалпы теориялық пәндер бойынша алған білімдерді, дағдыларды болашақ кәсіби біліктілікпен ұштастыру.	- білімгерлердің болашақ кәсіптеріне арналған көркем әдебиет туындыларын, журналдар мен газеттер соңғы ақпараттармен таныстыру.

Оқытушылардың «Ұстаз деген - ол кім?», «Нағыз ұстаз болғың келе ме?», «Жадымда жүрер жаңғырып...», «Ұстазым менің ұстазым», «Барлық мамандықтың тұңғыш табалдырығы - ұстаз», «Білімнің негізі - бастауышта» т.б тақырыпта өткізілген *әртүрлі* шаралар білімгерлердің мұғалімдік мамандыққа деген қызығушылығын арттырып, сенімін нығайтып, мұғалімдік мамандықтың қырсырымен танысуына мүмкіндік береді.

Әрқашан кәсіби шеберлікті жүзеге асыру әдістерін іздеу, ықпал ету құралдары мен кәсіби шеберлік қалыптасуын басқаруды ұйымдастыру формаларын таңдап алу жұмыстары білімгерлердің кәсіби шеберліктері қалыптасуының қа-

растырылып отырған кезеңдерімен үйлесуі шарт.

Қорыта келгенде, кәсіби шеберлік тәрбиелеу үрдісі барысындағы өз бойында кәсіби қабілет қалыптастыруға тырысқан білімгер әрекеті (өзін-өзі тәрбиелеу) мен осы үрдісті ұйымдастырып, көтермелейтін оқытушы қызметін бөліп айту керек. Демек, университеттегі оқытушылардың кәсіби шеберлік қалыптастыруға бағытталған кәсіби бағдар беру қызметінің аясы реттеліп, кәсіби шеберлік қалыптастыру кезеңдеріне сәйкес олардың құқықтары, міндеттері мен жауапкершіліктері анықталған жағдайда ғана кәсіби шеберлік қалыптастыру моделін жүзеге асыруға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Богаева И.Д. Педагогикалық қызметтегі кәсіби шеберлік. - 2015.
2. Борибекова Ф., Жанатбекова Н. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. Оқулық. – Алматы, 2014.
3. Селевко Г.К. Педагогикалық технологияларды меңгеру факторы. – 2009.

ДАНИКЕЕВА АЙГУЛ БАҚЫТЖАНҚЫЗЫ

аға оқытушысы,

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

ПЕДАГОГТИҢ КӘСІБИ ӘЛЕУЕТІН ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ДАМУЫ

Түйіндеме. Мақала мазмұны, педагогтің педагогикалық кәсіби әрекетке даярлығын қалыптастырудың теориялық және тәжірибелік мәселелеріне ғылыми-әдістемелік тұрғыдан талдауларына, педагогтерді заманауи талаптарға сай даярлау арқылы олардың педагогикалық әлеуетін қалыптастыру мен дамытудың жолдарына арналған. Сондай-ақ, педагог әлеуетінің мазмұндық құрылымына ғылыми негіздемелер жасалып, ғалымдар еңбектеріне талдаулар жүргізілген.

Түйінді сөздер: педагог, кәсіби әрекет, педагог әлеуеті, теориялық және тәжірибелік білім, қарама-қайшылық, жеке тұлға.

ДАНИКЕЕВА АЙГУЛ БАҚЫТЖАНҚЫЗЫ

старший преподаватель,

Таразского Регионального Университета имени М.Х.Дулати

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧИТЕЛЕЙ В КОНТЕКСТЕ АКТУАЛИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Содержание статьи посвящено научно-методическому анализу теоретических и практических вопросов формирования педагогической профессиональной подготовки учителей, способов формирования и развития их педагогического потенциала путем подготовки учителей в соответствии с современными требованиями. Также было разработано научное обоснование структуры содержания педагогического потенциала и проанализированы труды ученых.

Ключевые слова: педагог, профессиональная деятельность, педагогический потенциал, теоретические и практические знания, противоречия, личность.

DANIKEEVA AIGUL BAKHYTZHANKYZY

Senior Lecturer of the Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati

DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL POTENTIAL OF TEACHERS IN THE CONTEXT OF UPDATING THE CONTENT OF EDUCATION

Abstract. The content of the article is devoted to the scientific and methodological analysis of theoretical and practical issues of the formation of pedagogical professional training of teachers, methods of formation and development of their pedagogical potential by training teachers in accordance with modern requirements. Also, a scientific substantiation of the structure of the content of pedagogical potential was developed and the works of scientists were analyzed.

Keywords: teacher, professional activity, pedagogical potential, theoretical and practical knowledge, contradictions, personality.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында педагогтің кәсіби әлеуеті өзекті мәселе болып табылады. Педагог заман талабына сай жан-жақты дайындығы бар, біліктілігі жоғары, сұранысқа ие маман болуы тиіс.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық – заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек.

Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», – деп атап көрсетсе [Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 14 желтоқсан, 2012ж.], Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын тү-

сінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатыны» атап көрсетілген [*Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы*].

Білім мазмұнының жаңартылған бағыты педагогтің бағыттауымен білім алушының өздігінен білім алуына ықпалы зор. Жаңартылған білім мазмұны белсенді аясында оқыту барысында әр қилы әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, білім алушыларды оқу үдерісіне жұмылдыру, ынтасын дамытып, пәнге деген қызығушылығын ояту педагог құзырында. Жаңартылған оқу бағдарламаларында пәннің мазмұны және мақсаттары педагогтер үшін бірізділігімен тиімді. Жеті модульді пайдалану, бағалаудың жетістік критерийлері, әр ресурстар пайдалану, білім алушы оқушы үшін белсенді оқытудың тиімді жақтары, оның жеке, жұппен, топпен жұмыс оқу үдерісін табысты жақтарынан толықтыра түседі. Бұл жерде алға қойылатын басты мақсат - оқушыға деген сенім, оның өз ісіне жауап беру мүмкіндігіне сүйеніп беделі мен қадір-қасиет сезімін дамыту болып табылады. Себебі оқушылар білетін мағлұматтарын топтық жұмыс барысында толықтыра түседі. Ой толғау барысында өз мүмкіндіктеріне сенімді; әр түрлі әлеуметтік және өндірістік мәселелерді өз бетінше шешуге қабілетті тұлғаны дайындау үшін оқытудың сапасын жетілдіру маңызды болып отыр. Осы ретте, оқушыны білім негіздерін өзі іздену арқылы үйренетін, іс-әрекет мақсатын, міндетін, түрін, тәсілін, жағдайын өзінше түсініп, алған білімін өмірде қолдана алатындай жағдай жасауымыз керек.

Оқытудың ұтымды технологиясын пайдалану арқылы шәкірттің тұлғалық болмысын дамытуға мүмкіндік туғызуда педагог тұлғасы жоғары сапта болмақ. Ол - әрі тәрбиеші, әрі оқытушы, әрі кеңесші. Осы ретте ғұлама ойшылдар еңбектеріне талдау жасау барысында, қай ғасырда болмасын тәрбиемен оқыту үдерістерін ажыратпас біртұтас үдеріс ретінде қарастыруды талап еткендігін байқадық.

Атап айтсақ, В.А. Сухомлинский «Мұғалімдік мамандық - бұл адамтану, адамның күрделі және қызықты, шым-шытырығы мол жан дүниесіне үңіле білу. Педагогикалық шеберлік пен педагогикалық өнер - ол даналықты жүрекпен ұға білу болып табылады» деген [Молдағалиев Б.А., Мектеп мұғалімінің анықтамалығы. 2005. 6-19-25], ал В.Г. Белинский «Тәрбиешілік мәртебесі қаншалықты маңызды, ұлы, әрі қастерлі десеңізші: оның қолында адам өмірінің тұтас тағдыры тұр» десе, А. Байтұрсынұлы «Ең әуелі мектепке керегі-білімді, әдістемеден хабары мол, ізгілікті оқыта білетін мұғалім» деп анықтама береді [Жармекова Г.С., *Культура профессионально-педагогичес-*

кого общения будущего учителя 2002. 120 с].

Себебі тәрбие адамның бүкіл тағдырына әсерін тигізеді, оның өмірінің рухани негіздерін қалайды. Жаһандану заманында ұлттық бәсекеге қабілетті болудың көрсеткіші - білім деңгейімен өлшенеді. Сол себепті, әлемдік білім кеңістігіне кірігіп, білім беру жүйесін халықаралық биікке көтеру - кезек күттірмейтін мәселені шешудің кілті - педагог қолында. Ал педагог әлеуеті өте жоғары болуы тиіс.

«Әлеует» (потенциал; лат. *potentia* - күш) - қолда бар және белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу, қандайда бір тапсырмаларды орындау үшін жұмылдырылуы мүмкін құралдар, көздер, қорлар. Әлеует экономикалық, саяси-моральдық, ғылыми және әсері болып бөлінеді...[*Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Әскери іс. 2001 жыл. 2-том. 48 б*].

Педагог әлеуеті туралы теориялық тұрғыда зерттеу жүргізу барысында бірқатар ғалымдар еңбегіне шолу жасап, зерделедік.

Болашақ педагогтардың кәсіптік дайындығы, жеке тұлғаның тәрбиелеу әлеуетінің тәрбие үрдісі барысында қалыптасу мәселелерінің зерттелуінің деңгейінің жағдайын талдауы, ғалымдар еңбегінде көрініс тапқан. Атап айтсақ, Г.Г. Ақмағамбетов, О.С. Богданова, А.В. Мудрик, Ж.Ж. Наурызбай, В.П. Сазонов, Г.Н. Филонов, М.И. Шилова, Н.Е. Щуркова т.б. педагог оқушыларды әр түрлі бағытта тәрбиелеу проблемаларын зерттесе, Б.Г. Ананьев, А.А. Бодалев, В.Г. Нестеров, Л.И. Иванько т.б. еңбектерінде жеке тұлға потенциалы адами және психо-физиологиялық мүмкіндіктер тұрғысынан қарастырылған.

Ал педагог әлеуеті жоғары болуы үшін жан-жақты болуы керек екендігін М.В. Прохорованың, Я.Ф. Аскинның, П.Тереховтың (кәсіптік), Л.В. Соханьның (интеллектуалдық), Л.М. Митинаның, В.П. Созоновтың (адамгершілік), М.Н. Глазковтың, Т.В. Филоновтың, Е.Н. Шияновтың (шығармашылық), Т.И. Мальковскаяның, М.Х. Балтабаевтың, Н.И. Шевандринның (коммуникативтік) еңбектерінде тәрбиелеу әлеуетінің өзгеру ерекшелігі мен құрылымдық мазмұны қарастырылған.

Педагогтің кәсіби әлеуетін жаңартылған білім беру мазмұны аясында кәсіби маман ретінде дамуының әртүрлі бағыттарымен қатыстырып, кәсіби құзыреттінің келесі түрлері арқылы анықталады: арнайы, әлеуметтік, жеке, дара.

1. Арнайы, немесе қызметтік кәсіби құзыреттілік жоғары кәсіби деңгейде қызметті меңгерумен және тек арнайы білімді игеріп қоймай, сонымен бірге оны тәжірибеде қолдануды білумен сипатталады.

2. Әлеуметтік кәсіби құзыреттілік кәсіби қоғамдастықта қабылданған кәсіби қарым-қатынас тәсілдерін, біріккен кәсіби қызмет және серіктестік әдістерін игерумен сипатталады.

3. Жеке кәсіби құзыреттілік өзін-өзі көрсету және өзін-өзі дамыту әдістерін, кәсіби деформа-

цияға қарсы тұру құралдарын меңгерумен сипатталады. Және осыған маманның өз кәсіби қызметін жоспарлауды, өз бетімен шешім қабылдауды, проблеманы көруді енгізеді.

4. Дара (индивидуальды) кәсіби құзыреттілік өз-өзін басқара білу тәсілдерін, кәсіби өсуге дайындық, кәсіби қартаюға берілмеу, кәсіби мотивацияның табанды болуы қасиеттерін меңгеруімен сипатталады.

Педагогтің кәсіби әлеуетін жаңартылған білім беру мазмұны аясында дамуының бір маңызды құрамдас бөлігі ретінде өз бетімен жаңа білім, білікті игеру және де оны тәжірибелік қызметте пайдалану қабілетін атайды. Кәсіби құзыреттіліктің келтірілген түрлерін педагогтің кәсібилігін бағалау міндеттеріне пайдалануға болады деп есептейміз.

Біздің өміріміздің кез – келген саласындағы сапалы өзгерістер, әсіресе білім беру саласындағы өзгерістер педагогтің оқыту үрдісіндегі алатын орны мен рөліне жаңаша көзқарасын қалыптастырусыз жүзеге асуы мүмкін емес. Дана халқымыз «Ой өзгермей, адам өзгермейді» дегендей, орта білім беру мазмұнын жаңарту бағытында енгізіліп отырған жаңа мақсаттар мен міндеттерді, жаңа технологияларды, құзыреттілікке бағытталған бағалаудың жаңа формаларын алдымен педагогтің өзі жан – жақты игермейінше, сапалы білімге қол жеткізе алмаймыз. Сондықтан кез – келген педагог оқыту үрдісін бағдарламалық және әдістемелік қамтамасыз етудегі өзгерістерді, педагогикалық қызметтің мақсаттары мен әдіс – тәсілдері бағытындағы тың өзгерістерді қабылдауға, игеруге, ізденуге дайын болуы қажет.

Шындығында педагогтің алдында оқушыларға білім мен тәрбие беруде үлкен жауапкершілік тұр. Әрбір оқушыны оқытып тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтамен шешуге қабілетті жаңашыл педагог керек. Жаңа, тез өзгермелі, білімді де білікті, тың серпіліске, өзгеруге дайын және жаңа талап межесінен көріне алатын шығармашыл да кәсіби шебер педагогтерді қажет етіп отырғанына көзіміз жетті. Оқушылардың мектепте табысты оқуы ғана емес, өмірде де табысты болуы педагогтің қабілетіне, оның құзыреттілігіне байланысты екенін терең түсіндік. Педагог оқушылар үшін қандай да бір пән бойынша білім беретін адам ғана емес, сондай-ақ олардың оқудағы еңбегін қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, оларға үлгі болатын ерекше тұлға болуы керек. Жаңа заман педагогінен күнделікті оқушылармен қарым-қатынас барысында әрбір жағдаят үстінде ерекше білім деңгейін көрсетуді және шығармашыл шешім қабылдай алуын талап етіп отыр. Оны қанағаттандыру үшін қазіргі заманның педагогі жаңашыл, икемді, өзгерісті тез қабылдай алатын, жан-жақты, жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды меңгерген болуы керек.

Педагог үшін бұл үлкен маңызға ие, өйткені кәсіби қызметінде оған оқушылардың, олардың

ата-аналарының, ұжым мүшелерінің өзі туралы пікірлерін бірнеше рет естуге тура келеді, сондықтан педагог өзінің абыройын сақтап, сендірерлік дәлелдер келтіруге әрқашан дайын болуы тиіс. Педагог мамандығында іс-әрекеттің әртүрлі болады, сондықтан педагогтар оған дайын болғаны дұрыс. Негізгі іс-әрекет: оқу-танымдық әрекет; педагогикалық іс-әрекет, ақыл-ой, шығармашылық және қоғамдық іс-әрекет; (тәжірибе кезінде ол оқу немесе тәрбие іс-әрекеті болуы мүмкін) жатады.

Қазіргі заманның педагогі өзінде үнемі жаңа қабілеттерді дамытып отыруы, ойлау алгоритмін жылдам қалыптастыруға дайын болуы, өзінің психикалық жағдайын басқара алу керектігі жоғарыда айтылған. Басқаша айтқанда, өзін-өзі үнемі жетілдіріп отыру, ол дегеніміз, уаждемелік-құндылық, эмоционалдық-жігерлік және мазмұндық-операциялық құрамдастар бірлігінде өмір сүретін біріктірілген тұлғалық білім. Жеке тұлғаның өзін-өзі дамытудың психологиялық мәнін қарастыру дербестік дегенді сыртқы басқару жүйесінен ішкі бақылауға ауысу деп бекітуге мүмкіндік береді. Мұндай басқару субъектіден өз-өзі туралы мәліметтерді, ақпараттарды талап етеді, яғни тұлға арнаулы ғылыми әдебиетті үйрену мәселесіне тап болады. «Жеке тұлғалық» және «кәсіби» даму ұғымдары педагогке қойылатын заманауи талаптармен тығыз байланысады.

Педагог мәртебесінен білім беруші мәртебесіне ауысатындықтан оның алдына өз білімін жетілдірумен және өзін-өзі дамытумен белсенді түрде айналысу қажеттілігі қойылған. Педагог алдында мазмұны бойынша жаңа міндеттер қойылған: ол оқу үдерісін жобалауы, оқытудың түрлі тәсілдері мен технологияларын үйлестіруі, оқытудың инновациялық жүйесін пайдалануы, педагогикалық рефлексияны жүзеге асыруы керек, яғни шығармашылық, проблемалық міндеттерді шешуі тиіс.

Осы мәселе оқытуды «педагог-оқушы» жүйесіндегі тұлғааралық өзара әрекет пен қарым-қатынастың үдерісі ретінде қарастыруды топшылайды. Тұлғалық тәсілді жүзеге асыру педагогтің оған сайма-сай тұлғалық қасиеттерін-эмпатиялылықты, қызығушылықты, толеранттылықты, оқушыға бірегей тұлға ретінде қарау, т.б. талап етеді.

Қорыта келгенде; жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді тәрбиешілер мен педагогтер ғана жұмыс істей алады. Үйренгеніміз де, үйренеріміз де көп Үнді халқының тарихи тұлғасы Махатама Гандидің «Егер сен болашақтағы өзгерісті байқағың келсе, сол өзгерісті уақытында жаса» деген ілімін негізге ала отырып, оқушы бойындағы қабілетті жетілдіріп, оқушыларды болашаққа жетелеп, жақсы істі бастау педагог құзырында деп білеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 14 желтоқсан, 2012ж.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана.
3. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Әскери іс. Алматы: «Мектеп» ААҚ, 2001 жыл. 2-том. -48 б7
4. Молдағалиев Б.А. Мектеп мұғалімінің анықтамалығы. – Орал, 2005. – Б-19-257
5. Жармекова Г.С. Культура профессионально-педагогического общения будущего учителя (учебное пособие).- Алматы; Издательский дом КазГЮУ, 2002. – 120с.

DYUSEMBINOVA SAULE

master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

ISSABAYEV ANUAR

master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: saule_dyusembinova@mail.ru

**USE OF FOSSIL ANIMALS FOUND IN THE FOOTHILLS OF THE ZHETYSU ALATAU
AS ONE OF THE WAYS TO INCREASE THE ACTIVATION OF STUDENTS' MENTAL
ACTIVITY**

Abstract. The application of fossilization of vertebrate animals of the Middle and Upper Paleozoic of the paleontological monument "Zhuantobe" and representatives of fossil vertebrates of giant rhinoceros and elephants found in the lake sand deposits "Kol kamys (Ak Zhartas)" of the Maitobe river valley as one of the ways to increase the activation of mental activity students in the study of school geography of the updated content of the 8-9 grade discusses in the article.

The cognitive significance of invertebrates and vertebrate fossils of fauna found in open geological sections of the area for the formation of the concept of the evolution of nature, the relative age of rocks, geological flying, geochronological table, changes in paleoecological and paleoclimatic conditions of assimilation, geographic knowledge are revealed.

Keywords: Borchiapoda, geological flying, fossil animals, relative age of rocks, rhinoceros, cognitive activity, paleoclimate, paleoecology.

ДЮСЕМБИНОВА САУЛЕ МЫРЗАБЕКОВНА

магистры, аға оқытушы,
I.Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан

ИСАБАЕВ АНУАР ТОКТАМЫСОВИЧ

магистры, оқытушы,
I. Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: saule_dyusembinova@mail.ru

**ЖЕТІСУ АЛАТАУЫНЫҢ БӨКТЕРІНДЕ КЕЗДЕСЕТІН ҚАЗБАЛЫ ЖАНУАРЛАРДЫ
ПАЙДАЛАНУ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ БІР
ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ**

Түйіндеме. Мақалада «Жуантөбе» палеонтологиялық ескерткішінің орта және жоғарғы палеозойындағы омыртқасыз жануарлардың және Майтөбе өзенінің алқабының «көл қамыс (ақ жартас)» құмды шөгінділерінен табылған алып мүйізтұмсық пен пілдің омыртқалы жануарларының омыртқасыздарын пайдалану 8-9 сыныптардың жаңартылған мазмұнының мектеп географиясын зерттеуде оқушылардың ойлау белсенділігін арттырудың бір тәсілі ретінде қарастырылады.

Табиғат эволюциясы ұғымын қалыптастыру үшін өңірдің ашық геологиялық қималарын табылған омыртқасыз және омыртқасыз қазба фаунасының танымдық маңызы, тау жыныстарының салыстырмалы жасы, геологиялық жылнама, геохронологиялық кесте, ассимиляцияның палеоэкологиялық және палеоклиматтық жағдайларының өзгеруі, географиялық білімді меңгертудегі маңызы ашылды.

Түйінді сөздер: Брахиапода, геологиялық жылнама, қазынды жануарлар, тау жыныстарының салыстырмалы жасы, мүйізтұмсық, танымдық қызмет, палеоклимат, палеоэкология.

ДЮСЕМБИНОВА САУЛЕ МЫРЗАБЕКОВНА

магистр, старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ИСАБАЕВ АНУАР ТОКТАМЫСОВИЧ

магистр, преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: saule_dyusembinova@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКОПАЕМЫХ ЖИВОТНЫХ, ВСТРЕЧАЮЩИХСЯ В ПРЕДГОРЬЯХ ЖЕТЫСУСКОГО АЛАТАУ, КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ПОВЫШЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В статье рассмотрены применение окомелелостей беспозвоночных животных среднего и верхнего палеозоя палеонтологического памятника «Жуантобе» и представителей ископаемых позвоночных животных гигантских носорога и слона найденных в озерных песчаных отложениях геологических разрезов «Колькамыс (Акжартаст)», «Каспан» в качестве одного из способов активизации мыслительной деятельности учащихся при изучении географии.

Раскрыты познавательное значение учащихся в освоении географических знаний, формировании представлений об эволюционном развитии природы, относительном возрасте горных пород, геохронологической летописи, геохронологической таблицы, изменении палеоэкологической и палеоклиматической обстановки в открытых геологических разрезах местности.

Ключевые слова: Брахиапода, ископаемые животные, носорог, относительный возраст горных пород, познавательная деятельность, палеоклимат, палеоэкология.

ВВЕДЕНИЕ.

В ходе прохождения раздела литосферы обновленного содержания курса географии, изучаемого в средней школе, в 8-9 классах большое значение имеет использование в качестве источника знаний беспозвоночных и позвоночных ископаемых животных палеозойских, мезозойских и кайназойских эр для формирования сложных геологических представлений, таких как эволюционное развитие жизни, относительный возраст Земли, геологические летоисчисления,

геологическая эра, эпоха, геологический период.

В озерных песчаных иловых отложениях олигоценевого, миоценевого периодов Когалинской межгорной впадины между горами Алтынемель, Матай, Шаган, Малайсары западных отрогов Жетысуского Алатау встречаются скелеты гигантских носорогов (геологический разрез «Колькамыс» в долине р. Майтобе), слона *Gomphotherium angustidens* (долина р. Быджи) (рис.1).

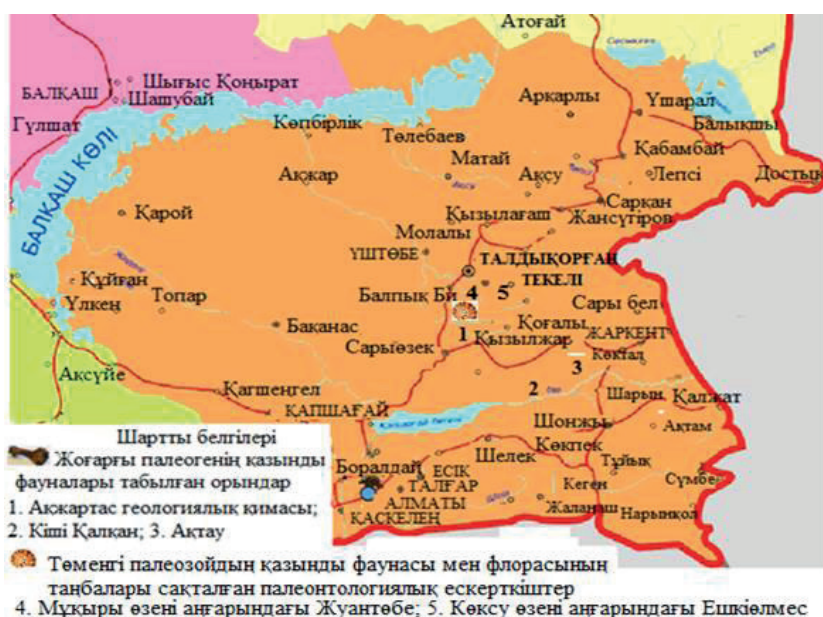

Рис.1. Карта-схема территории, где обнаружены скелеты *Paraceratherium* *Aceratherium* гигантских болотных носорогов, обитавших в верхнем палеогене (олигоценевого периода) Алматинской области.

ИСХОДНЫЕ МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ.

В период с 2018 по 2019 годы кафедра естествознания Жетысуского университета им. И. Жансугурова совместно с главным научным сотрудником отдела «Геологии кайназой, мезазой научно-исследовательского Института геологических наук» им.К. И. Сатпаева к.б.н. Байшашевым были проведены научно-исследовательские исследования в открытых геологических разрезах «Акжартас (Кол камыс)» в долине р. Майтобе в межгорной впадине Когалы, реки Быжы, Жуантобе у подножия горы Лабасы палеонтологические исследования.

В ходе полевых исследований в озерных песчаных отложениях межгорной впадины были обнаружены останки животных верхнего палеогена и нижнего неогена гигантские носороги *Paraceratherium zhajremensis* («Акжартас») и слоны *Gomphotherium angustidens* (Каспаний геологический разрез) (рис.1). Они исследовались совместно с учеными-палеонтологами отдела «Геологии кайназой, мезазой научно-исследовательского Института геологических наук» им. К. И. Сатпаева.

В результате была определена палеоэкологическая среда обитания гигантских млекопитающих животных верхнего палеозоя и кайна-

зойской эры эпохи олигоцен и миоцен, причины вымирания, значение для изучения эволюции развития жизни, формирования основных геологических понятии.

Результаты исследования. Среди разнообразных тайн природы одной из важнейших ценностей для науки являются символы древних ископаемых организмов на камне.

Одним из уникальных памятников природы является «Жуантобе» в долине реки Мукры в Алматинской области. Там сохранился отпечаток древних ископаемых беспозвоночных животных обитавших на дне мелководных морей верхнего палеозоя на месте современной горы Жетысуского Алатау. Он расположен в 3 км к югу от трассы Алматы-Семей, в 50 метрах от левого берега реки Мукры. На небольшом массиве площадью 20-30 кв. м, возвышающемся на 1,52 метра над поверхностью земли, в морских озерных осадочных аргелитовых и алевролитовых отложениях среднего и нижнего палеозоя сохранились отпечатки нескольких видов плеченогих брахиопод, морских ежей, маллюсков.

Согласно письменным данным, данный памятник природы был исследован известным геологом с 1906 по 1908 годы А. К. Мейстером. (рис.2).

Рис.2. На алевролитовых морских отложениях в палеонтологическом памятнике Жуантобе в долине реки Мукры нанесены отпечатки апяхтовых брахиопод. 1. салютные маллюски; 2.сороконогие брахиоподы; 3 символ внешнего ядра брахиопод.

На морском осадочном аргелитовом и алевролитовом отложениях среднего и нижнего палеозоя у подножия западного склона горы Ешкиольмес в среднем течении реки Коксу сохранился отпечатки листьев водорослей, выросших на дне древнего моря.

При изучении темы «Классификация рельефа» раздела литосфера географии в 8 классе использование беспозвоночных животных и растений среднего и верхнего палеозоя имеет большое значение для углубленного изучения сложных геологических понятий: геосинклиналь, платформа, первичные равнины, этапы образования складчатых и складчато-глыбовых гор.

Анализ образцов отпечатков ископаемых

морской фауны и флоры открытых геологических разрезов Жетысуского Алатау хранящихся в школьном краеведческом музее, кабинете географии при подготовке мини-исследований и проектов позволяют учащимся самостоятельно делать обоснованные выводы, строить текстовые или графические модели горообразования в результате складкообразования пластовых и слоисто-пластовых отложений на месте древних морей.

В озерных песчаных осадочных отложениях Кербулакского района Алматинской области сохранились гигантские носороги эпохи верхнего палеогена и нижнего неогена *Paraceratherium zhajrensis*(«Кол камыс») и *Gomphotherium*

angustidens слонов (геологическое разрез «Каскан»). Изучение ископаемых животных в классе дает возможность определить причины вымира-

ния, самостоятельно воссоздать палеоклиматические и палеоэкологические условия территории Казахстана 34-15 миллионов лет назад (рис. 3)

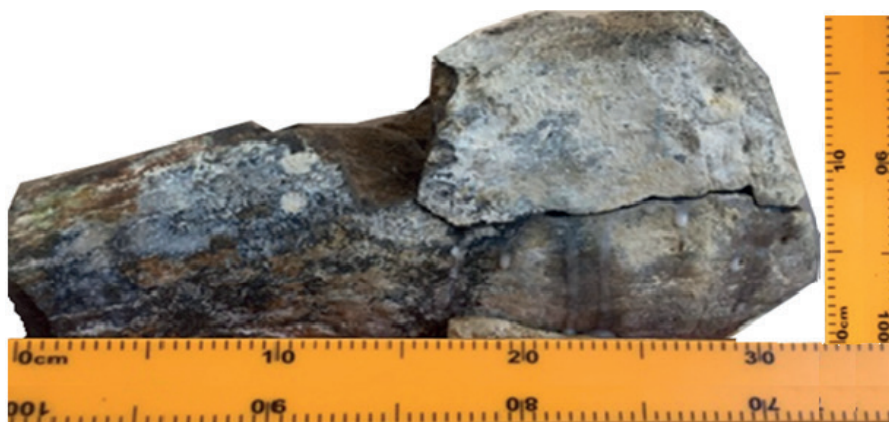

Рис.3. Размеры верхней части костигигантского носорога *paraceratherium zhajrensis*, обитавший в болотах на побережье озер и берегах рек в олигоценовый, миоценовый периоды, обнаруженные в геологическом разрезе «Колькамыс (белый утес)» в долине реки Майтобе

При изучении тем «Классификация пород и минералов, образующих земную кору», «Определение возраста горных пород», «Геохронологическое летоисчисление и геохронологическая таблица» использованы отпечатки ископаемых фауны и флоры верхнего палеозоя занимает особое место в изучении закономерностей формирования осадочных и метаморфических пород, представление о сравнительном возрасте горных пород и минералов, основных элементов геохронологической таблицы, эры, эпохи, периоды и этапы горообразования.

Использование в 8-9 классах отпечатков окаменелостей беспозвоночных ископаемых млекопитающих при прохождении разделов «Литосфера», «Атмосфера», «Биосфера» позволяет

выявить историю эволюции развития жизни, особенности палеоклиматической и палеоэкологической условий на территории Казахстана в кайназойской эре, особенности среды обитания влияющие на изменения.

Использование скелетов ископаемых животных при изучении естествознания, географии, биологии в 6-9 классах имеет большое значение в формировании понятий «окружающая среда», «экология», «экосистема», эволюция развитие жизни.

Схема эволюции развития млекопитающих достаточно сложна, но на рисунке 4 представлен ее упрощенный вариант, включающий только основные пункты.

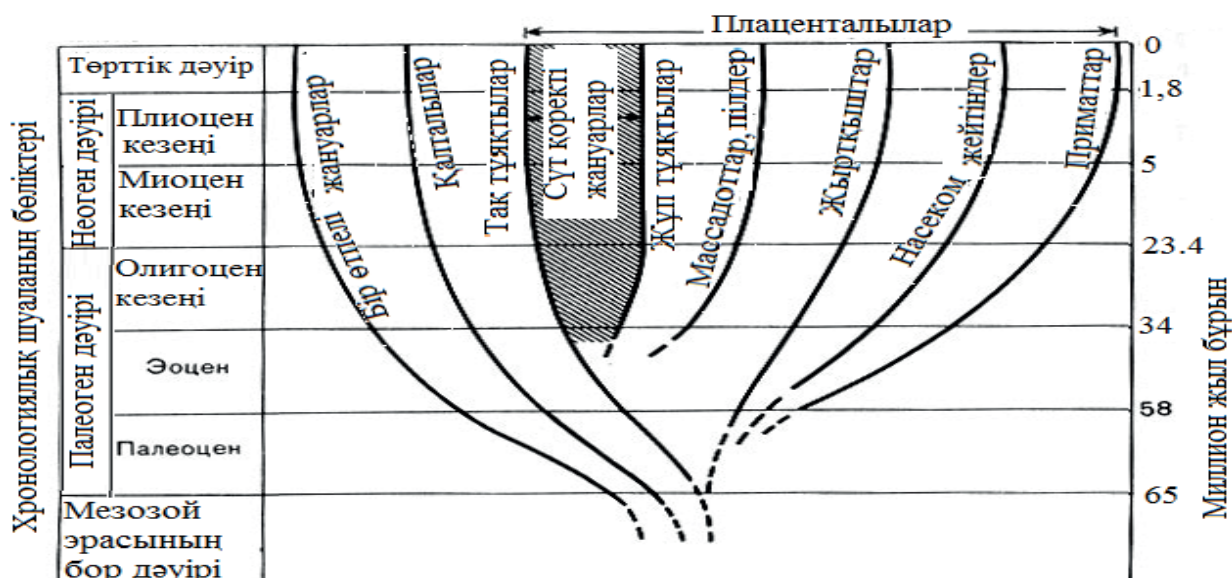

Рис.4. Линии эволюционного развития млекопитающих

Анализ собранных данных показывает, что использование скелетов фауны олигоценового периода, найденных в геологическом разрезе «Акжарта» в долине р. Майтобе, как источник знаний в практической деятельности на уроках

географии, естествознания, биологии для 7-9 классов занимает особое место в формировании понятий «Литосфера», «Биосфера», «Географическая оболочка» обновленной программы школьной географии, а также понятий «окру-

жающая среда», «экология», «экосистема», «питательная цепь», «скелет животных».

Совместный анализ с учащимися с указанием скелетов гигантских носорогов, сохранившихся в озерных песчаных слоях периода олигоцена и миоцена при прохождении вышеописанных глав школьной географии обновленного содержания позволяет самостоятельно определить, населяли ли они экологическую среду заболоченных вод с теплым климатом, достаточно ли питательных веществ для гигантских позвоночных животных.

Причины современных вымираний можно решить путем выявления условий среды, влияющих на изменение климата, увеличение структуры. Для этого важно связать геохронологическую таблицу с древними четвертичными ледниками, начавшимися около 580 000 лет назад и завершившимися 10 000 лет назад, с возобновлением альпийской мерзлоты в конце эпохи неогена и начале эпохи антропогена, Илийским, Терскейским, Жетысуйским Алатаями. Тогда у учащихся формируются представления о значении изучения ископаемых организмов, закономерностях сохранения равновесия в природе.

Основываясь на результатах исследования, ученые получают возможность построить гипотезу о том, какой из видов предшествует тому или иному современному виду. Благодаря работе палеонтологов они получают возможность

отслеживать, как менялся геном с течением времени, различные формы анатомии, ареала обитания и поведения тех или иных видов животных, и, опираясь на эти знания, строить научные предположения об эволюции современных видов животных.

ОСНОВНЫЕ ВЫВОДЫ.

Ископаемые животные и растения, хранящиеся в поверхностном осадочном слое земной коры, являются бесценными ценностями, занимающими особое место в преподавании школьной гелогграфии и биологии обновленного содержания, в умственном, экологическом воспитании, развитии мышления учащихся, в исторической реконструкции развития живой природы в течение геологического времени.

Ископаемые организмы, обнаруженные на территории проведения экспедиционных исследований, сохранившиеся в озерных осадочных слоях олигоцена в долине реки Майтобе, где сохранился Палеобиоценоз, позволяют изучить палеоклиматическую, палеоэкологическую обстановку палеогеновой, неогеновой и четвертичной эпох. Обнаруженные ископаемые организмы позволяют на местном, межрегиональном и Планетарном уровнях изучить развитие и изменения наземных животных, обитавших в регионе, определять эволюционное развитие жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Байшашов Б.У. Находки костей гигантского носорога у пос. Кызылжар // Фауна позвоночных и флора мезозоя и кайнозоя Казахстана. Алматы. 2010. С. 60-67.
2. Байшашов Б.У. Находки костей раннемиоценовых носорогов на Юго-Востоке Казахстана // Известия АН Республики Казахста, серия биологическая, медицинская 2011. № 4 (298) . С. 84-87.
3. Нигматова С.А. Алтын-Эмель – геологический музей под открытым небом// в сборнике труды государственного национального природного парка «Алтын-Эмель»-выпуск 2.-С.11-31.
4. Тоқпанов Е.А., Мазбаев О.Б., Уәлиев Т.О., Асубаев Б.Қ. Географияны оқыту әдістемемсі.-Алматы: Эверо, 2015.-316 б.
5. Kuat M. Baimyrzayev, Erkyn A. Tokpanov, S. K. Kassenov, R. J. Alzhanova, G. J. Nurgaliyeva, A. M. Mausumbaeva, Barkhudar Sh. GussenovThe importance of fossil remains of the paleozoic fauna in the mountains Mukriin studying the relative age of rocks and organic evolution. //Wseastransactions on environment and development.Volume 15, 2019.P65-70.E-ISSN: 2224-3496
6. ФинаровД.П. Методикаобучениягеографииившколе: учеб.пособиедлястудентоввузов / Д.П. Финаров. - М.: АСТ: Астрель, 2007. 285с
7. Lucas S.G., Bayshashov B.U. The giant rhinoceros Paraceratherium from the late Oligocene at Aktau Mountain, southeastern Kazakhstan, and its biochronological significance // N.Jb. Geol. Palaont. Mh. Stuttgart. 1996. H.9. P. 539-548.
8. Nigmatova S.A., Bayshashov B.U., Zhamangara A.K., Lucas S.G., Bayadilov K.O., Kasymkhankyzy A. The new data on biostratigraphy of the basic geological section of the continental Cenozoic deposits of Aktau mountains (south-east Kazakhstan, Ili basin) // News of the National Academy of sciences of the republic of Kazakhstan. Series of geology and technical sciences. 2018. Vol. 5, N. 431, P. 150 – 162.
9. БайшашовБ.У. Находкикостейгигантскогоносорогаупос. Кызылжар // Фауна позвоночных и флора мезозоя и кайнозоя Казахстана. Алматы. 1990. С. 60-67.

УДК 378.4.004

ДЮСЕМБИНОВА САУЛЕ МЫРЗАБЕКОВНА

магистры, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан

МУХИТДИНОВА РОЗА АБДЫГАЛИЕВНА

магистры, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: saule_dyusembinova@mail.ru

БІЛІМГЕРЛЕРІНІҢ ТАНЫМДЫҚ ДЕРБЕСТІКТЕРІН ДАМУҒА БАҒЫТТАЛҒАН, ӨЗЕКТІ ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР АСТАРЛАРЫ

Түйіндеме. Мақалада студенттердің танымдық, өзіндік іс-әрекетін қалыптастыру процесінде өзекті оқытуды қолдану ерекшеліктері, олардың ғылымның дайын тұжырымдарын игеруі қарастырылған. Ол қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінің жетекші элементі болуы керек, оның ішінде оқу курстарының мазмұны, оқытудың әр түрлі түрлері мен студенттердің оқу, өндірістік және ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың тәсілдері.

Оқытуға өзекті көзқарас кәсібилікке, әсіресе мұғалімнің педагогикалық деңгейіне бірқатар талаптар қояды, ол оқыту теориясы, Жалпы таным әдістемесі және оқытылатын пәнді білу ерекшеліктері туралы білімі болуы керек.

Түйінді сөздер: өзекті оқыту, өзекті тәсіл, өзекті жағдайлар, кәсібилік, шығармашылық тәсіл, тәуелсіз, іздеу, қызмет.

ДЮСЕМБИНОВА САУЛЕ МЫРЗАБЕКОВНА

магистр, старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

МУХИТДИНОВА РОЗА АБДЫГАЛИЕВНА

магистр, старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан
E-mail: saule_dyusembinova@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ, НАПРАВЛЕННОГО НА РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности использования проблемного обучения в процессе формирования познавательной, самостоятельной деятельности студентов, с усвоением ими готовых выводов науки. Оно должно быть ведущим элементом современной системы высшего образования, включающего содержание учебных курсов, сочетание разных типов обучения и способов организации учебной, производственной и исследовательской деятельности студентов.

Проблемный подход к обучению предъявляет ряд требований к профессионализму, особенно к педагогическому уровню преподавателя, который должен обладать знаниями в вопросах теории обучения, методологии познания вообще и специфике познания преподаваемой дисциплины.

Ключевые слова: проблемное обучение, проблемный подход, проблемные ситуации, профессионализм, творческий подход, самостоятельная, поисковая, деятельность.

DYUSEMBINOVA SAULE

master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

MUKHITDINOVA ROZA
master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: saule_dyusembinova@mail.ru

SOME ASPECTS OF THE PROBLEM LEARNING USING AIMED AT THE DEVELOPMENT OF THE STUDENTS' COGNITIVE SELF-DEPENDENCE

Abstract. The features of the use of problem learning in the process of forming cognitive, independent activity of students, with their assimilation of ready-made conclusions of science are considered in the article. It should be the leading element of the modern system of higher education, which includes the content of training courses, a combination of different types of training and methods of organizing the educational, production and research activities of students.

A problematic approach to teaching makes a number of requirements for professionalism, especially for the pedagogical level of the teacher, who must possess knowledge in the theory of learning, the methodology of cognition in general and the specifics of cognition of the taught discipline.

Keywords: problem learning, problem approach, problem situations, professionalism, creative approach, self-reliant, searching, activity.

КІРІСПЕ.

Университетте болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлаудың маңызды бағыты көптеген ғалым педагогмен психологтар (Ильина Р.А., Кудрявцев Т.В., Махмутов М.И., Маяюшкин А.М., Шварц И.Е. және т. б.) өзекті оқытуды қарастырады. Өзекті оқытудың мақсаты біріншіден, білім беру ғылымының деңгейі артады, өйткені ол оқу бағдарламаларына ғылым мен тәжірибенің жаңа деректерін, заманауи ғылыми зерттеу қағидаларын енгізу қажеттілігін қамтиды. Екіншіден, білімгерлердің дүниетанымын қалыптастыру қасиетін дамытуға ықпал етеді, өйткені ассимиляцияның жоғары дербестігі Білім белгілі түрде қабылданады, бұл олардың сенімдерге айналу процесін тездетеді. Үшіншіден, жеке тұлғаның кәсіби, танымдық мүдделерін қалыптастырады. Төртіншіден білімгерлердің ойлау, шығармашылық, кәсіби қабілеттерін дамытады.

И. Я. Лернер университетте өзекті оқытудың қажеттілігін көрсетеді: өзекті оқыту оқуға деген шығармашылық көзқарас, бөлім үшін әлі де студент үшін шығармашылық іс-әрекеттің лайықты рәсімдерін игергенге дейін оның жеке басының органикалық ерекшелігі болмаған жағдайда қажет”.

Өзекті оқыту - білімгерлердің дербес іздеу қызметін ғылымның дайын тұжырымдарын игерумен үйлестіретін дамытушылық оқыту түрі. Ол қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінің жетекші элементі болуы керек, оның ішінде оқу курстарының мазмұны, оқытудың әр түрлі түрлері мен білімгерлердің оқу, өндірістік және ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың тәсілдері.

Оқытуға өзекті көзқарас кәсібилікке, әсіресе мұғалімнің педагогикалық деңгейіне бірқатар талаптар қояды, ол оқыту теориясы, Жалпы таным әдіснамасы және оқытылатын пәнді білу ерекшелігі мәселелерінде білімі болуы керек. Ол өзекті жағдайды шешу барысында міндеттер қоя білуі

керек, білімгерлер қиындық туындаған жағдайда бейнелі байланыс ала отырып, проблемаларды ішкі мәселелерге бөлуге көмектеседі және білімгерлерді тек білімін көбейтуден тәуелсіз шығармашылыққа дейін біртіндеп жетелейді.

Мұның бәрі уақытты қажет етеді, ал университетте Оқу мерзімі өспейді. Сұрақ туындайды: бұл жағдайдан қалай шығу керек? Біріншіден, барлық курс өзекті түрде оқылмайды, өйткені басқа технологиялар да қолданылады. Екіншіден, егер мұғалім өзекті оқытуды ұйымдастырудың әдістерін білсе, ал білімгерлер өзекті жағдайларды шешуге үйретілсе, бұл уақытты үнемдеуге әкеледі.

Кредиттік оқыту жүйесі жағдайында жоғағы оқу орындарының оқытушысының басты міндеті-білімгердің жеке дамуы,

Карл Роджерс, американдық психолог, оқытудың екі түрін анықтады:

- фактілерді қарапайым білуді қамтамасыз ететін ақпараттар;

- білім алушыларға өзін-өзі өзгерту және өзін-өзі дамыту үшін қажетті білім беретін маңызды ілім

Әдістемелік тәсілдердің алуан түрлілігімен дамыта оқыту идеясы бірінші орынға шығады, өйткені тәрбие-білім беру процесі білім алушылардың ақыл-ойы мен қабілеттерін дамытуға жан-жақты ықпал етуі тиіс.

Өзекті оқытуды қолдану арқылы оқу мәселелерін шешуде үлкен тиімділікке қол жеткізуге болады.

Өзекті жағдай-бұл қиындық түрінде оқу процесінде туындайтын объективті қайшылық, оны жеңу білім алушыдан қарқынды ақыл-ой әрекетін қажет етеді. Ол кәсіби немесе оқу іс-әрекетінің бұл түрін сипаттайды, онда адам жаңа білімді немесе іс-әрекет әдісін игеруге (ашуға) мұқтаж болады.

Дидактика оқу проблемаларын шешудің мынадай кезеңдерін көздейді: 1) өзекті жағдай жа-

сау; 2) оқу проблемасын қою; 3) гипотезаларды әзірлеу (нәтижеге, оны алу жолдарына, дәлелдемелерге қатысты); 4) гипотезаларды талқылау; 5) оқу проблемасын шешуді техникалық іске асыру; 6) алынған тұжырымдар мен әзірленген әдістерді талқылау.

Бірнеше әдістерді қарастырамыз. Өзекті оқыту әдісі өзекті тапсырмалар жеке - даму сипатына және білімгерлердің тәжірибесі мен қажеттіліктерінен туындайды. Студентті өзекті жағдайға душар ете отырып, мұғалім оның ойлау механизмін "тежеуге" мүмкіндік алады. Өзекті сабақ барысында студентті мәселені тұжырымдауға қосу, оны шешу бойынша гипотезалар терең – дербес ұсыну-тәуелсіз таным үрдісіне, шындықты ашуға деген қызығушылықты тереңдетеді. Өзекті оқыту бір-бірімен өзара байланысқан дәйек- > болжам - > теория - > білім (шындық) қамтиды.

Өзекті мәселелерді шешетін білімгерлерге арналған жадынама:

Мәселені шешудің / кезеңі: мәселені түсіну, қарама-қайшылықты ашу. Мұнда келесі әрекеттерді орындау қажет: сұрақты мұқият оқып шығыңыз, сұрақтың шарты мен талабын табыңыз; шартта не берілгенін және нені табу керектігін анықтаңыз; осы объект немесе құбылыс туралы не білетіндігіңізді, оны қандай себеп-салдарлық байланыстар түсіндіретінін есте сақтаңыз; бұрын алынған білім мен жаңа ақпаратты салыстырыңыз; осындай салыстыру негізінде сұрақта жасырылған қайшылықтарды анықтаңыз.

II кезең. Болжамды тұжырымдау. Құбылыстың (объектінің) пайда болу себептері туралы болжам жасау, гипотезаны қалыптастыру қажет

III кезең. Болжамды дәлелдеу. Бұл кезеңде: жаңа сұрақ қою; гипотезада айтылған болжамдарға сүйене отырып, осы сұраққа жауап беру; мүмкін болса, осы жауапты тексеріңіз.

IV кезең. Жалпы қорытынды. Мұнда келесі әрекеттерді орындау керек - сұрақтарға жауап беру: 1) Сіз қандай жаңа білім алдыңыз? 2) осы құбылысты немесе объектіні түсіндіретін себеп-салдарлық байланыстар туралы не білдіңіз?

Оқытушының міндеті-білімгерлердің сұрақтарына тікелей, біржақты жауап беруден, олардың танымдық тәжірибесін өз тәжірибелерімен алмастырудан аулақ болу арқылы оқу материалын зерттеуді бағыттау.

Өзекті тәсілді жүзеге асыру үшін мұғалімде өзекті сұрақтар мен тапсырмалар жүйесі болуы керек. Сұрақтарды келесі шарттар орындалған жағдайда ғана өзекті деп санауға болады:

-егер мәселе тек ғылымның жетекші идеяларымен, тұжырымдамаларымен және заңдылықтарымен, өзіндік ассимиляциясы білімгерлердің ақыл-ой дамуын қамтамасыз ететін дүниетанымдық мәселелермен байланысты болса;

-егер оқу материалын оқшауланған мәселелер бойынша топтастыру мүмкін болса;

- егер ғылыми танысу әдістеріне келу мақса-

тында проблемаларды, оның ішінде ғылым тарихында туындайтын мәселелерді шешуді ғылыми іздестіру жолдарын ашу мүмкін болса;

- егер қойылған сұрақ негізінде өзекті жағдай тудыру мүмкін болса

Мәселелерді шешу бойынша гипотезаларды өз бетінше ұсыну. Гипотеза кезеңінде білімгерлер өздерінің шешімдерін ұсынуды, оларды түпкілікті талдауды, неғұрлым жеткілікті нұсқаларды таңдауды және олардың дәлелдерін көру жолдарын жүктеуді үйренуі керек. Осы кезеңде ойлау механизмін белсендіру Дауыстап ойлау әдісін қолданғанда, белсендіретін мәселелерді қолданғанда пайда болады. Студент оқытушыдан бір, екі қадам алға жылжитын жағдай жасау. Мұғалім өзінің дәлелінің логикасымен қандай-да бір қорытынды дайындап, білімгерлерге оны «ашуға» құқық береді.

Ақпараттық көзден дайын білімді түсіну әдісі. Білімгерлерге газеттерден, журналдардан, кітаптардан, сөздіктерден және т.б. мәтіндер ұсынылады. Осы материалдар бойынша жұмыс топтар, жұптар немесе жеке адамдар бойынша ұйымдастырылады, содан кейін мәселелер ұжымдық талқылаудан өтеді.

Өзекті мәселені талқылау әдістері - мұғалімнің материалды ауызша ұсынуының үйлесуі және білімгерлердің қойылған сұраққа жеке көзқарасын, оның өмірлік тәжірибесі мен білімін анықтайтын өзекті сұрақтар қою.

Өзекті әдісті қолдануға болатын оқу сабақтарының формалары:

1. *Пікірталас қызметінің негіздеріне:* семинарлар (жеке жұмыс); құрылымдалған пікірталастар (топтық жұмыс); өзекті-практикалық пікірталастар (ұжымдық жұмыс)

2. *Зерттеу қызметі негізінде:* практикалық сабақтар (ұжымдық жұмыс); зерттеу семинарлары (жеке жұмыс)

3. *Жаңа аспектілері бар дәстүрлі сабақтар:* дәріс; семинар; практикалық сабақтар; конференциялар; консультациялар; СӨЖ

4. *Стандартты емес сабақтар:* семинар-аукцион; практикалық сабақ-баспасөз конференциясы; семинар-диссертацияны қорғау; семинар-сот және т. б.

Оқытудың тұтас өзекті түрі-бұл ғылыми танысуды, білім жүйесін дамыту ғана емес, сонымен қатар осы нәтижелерді алу, оқушының танымдық іс-әрекетін қалыптастыру және оның шығармашылық қабілеттерін дамыту процесінің жолы.

Өзекті оқыту кезінде мұғалімнің іс-әрекеті ең күрделі ұғымдардың мазмұнын түсіндіруден тұрады, өзекті жағдайларды жүйелі түрде жасайды, факторларды хабарлайды және олардың оқу-танымдық қызметін ұйымдастырады, осылайша фактілерді талдау негізінде білімгерлер өз бетінше қорытынды жасайды және жалпылайды, оқытушының көмегімен белгілі бір ұғымдар, заңдар қалыптастырады

Мысалы, Қазақстанның геологиялық құрылы-

сын, жер бедерін және пайдалы қазбаларын зерттеу мынадай мәселелерді шешуге алып келуі мүмкін: «Қазақстан аумағында жер бедерінің ірі нысандарының алуан түрлілігі мен ерекшеліктерінің себептерін анықтаңыз». Нәтижесінде білімгерлердің ақыл-ой операциялары дағдылары мен іс-қимыл дағдыларын, білім беру дағдыларын дамытады, ерік-жігер, шығармашылық ойлауы дамиды.

Географияны оқытуда өзекті немесе шығармашылық тапсырмалардың бірнеше түрлері қолданылады. Ерте игерілген білім мен тапсырманы (немесе сұрақты) талап ету арасындағы алшақтықпен тоқтатылған тапсырмалар, өзекті сипат. Мысалы, физикалық географияның негізгі курсына білімгерлер күн жылуының мөлшері ендікке байланысты екенін біледі: ендік неғұрлым төмен болса, соғұрлым жылу көп болады және керісінше.

Әрі қарай, Африканы зерттеу кезінде тропиктік белдеуде жазғы температура (+32°C) экваторға (+24°C) қарағанда жоғары екендігі белгілі болды. Бұл факт бұрын игерілген тәуелділікке қайшы келеді және өзекті тапсырманы қалыптастыру үшін негіз болады: «Атласпен жұмыс жасап, Африканың тропиктік және экваторлық белдеулеріндегі жазғы және қысқы температураны салыстырыңыз. Неліктен тропиктік аймақта шілде айының температурасы жоғары?»

География зерттейтін нысандар мен үрдістердің ерекшеліктері, әдетте, себептер кешенінен туындайды және салдар кешенін тудырады. Сондықтан тапсырмалардың бұл түрі оқытуда кең таралған. Егер бұл ретте білімгерлер білімнің кең ауқымын, оның ішінде басқа да оқу пәндерінен өз бетінше таңдап, қолдануы тиіс болса, тапсырма өзекті сипатқа ие болады, мысалы "Каспий мен Арал теңізін қосатын арнаның бұзылуынан кейін табиғатта қандай өзгерістер болады" (кемінде 8-9 салдарды атаңыз). Немесе: «Қандай факторлар способствовали сол, бұл Еуропа елдерінде және Ресейде қыс задержалась аз?», «Әлемнің көптеген елдері үшін табиғи апатқа айналған су тасқынының себебі неде?» (Кем дегенде 5 себепті атаңыз).

Диалектикалық қайшылықтарды түсінуді, олармен жұмыс істеуді қажет ететін тапсырмалар. Мысалы: «Қазақстанның және басқа елдердің географиясы бойынша білімдерін пайдалана отырып, үлкен аумақтың ел экономикасына қандай әсер ететінін түсіндіру – шаруашылықтың дамуына қолайлы немесе қиындық туғызады» немесе «FTP жағдайында табиғи ресурстардың шаруашылықтың дамуына әсері артады немесе азаяды ма?» Бұл тапсырмалардың ерекшелігі - олар «екеуі де бір уақытта» (а екіншісінің орнына емес) принципі

бойынша ойлауды қажет етеді, яғни білімгерлерге кез-келген мәлімдемені тастамауға, екеуін де аяқтауға тырысу керек.

Ғылыми болжамға негізделген тапсырмалар. Мысалы, мәңгі аяздың пайда болуымен, жердегі климаттың өзгеруімен және т.б. байланысты тапсырмалар. осы гипотезаны ашып, білімгерлер оған қатысты өз пікірлерін білдіріп, оның ғылыми және практикалық маңыздылығын негіздеуі керек.

Парадокс-тапсырмалары, мысалы, «Ресей мен Сібірдің еуропалық өзендері жылына бір рет төгіледі. Шөлді кесіп өтетін өзендер - Амудария, Сырдария – жылына екі су тасқыны-көктем мен жазда. Мұны қалай түсіндіруге болады?» немесе: «Орта Азиядағы өзендер - бұл тіршілік көзі, олардың айналасындағы елді мекендер сирек кездеседі, тек өткелдерде суға мұқтаж болғандықтан, елді мекен одан шөлге кетіп, каналдар арқылы өз суын тартып алды. Бұл фактіні қалай түсіндіруге болады?»

Зерттеу әдісін қолданудағы оқытушының функциясы өзекті тапсырмаларды құру және қалыптастыру болып табылады, ал білімгерлердің қызметі тәжірибеде, түсінуде және барлық мәселелерді шешуде болады.

Оқыту тәжірибесінде дәрістерде өзекті оқыту кеңінен қолданылады. Өзекті дәреже әртүрлі болуы мүмкін. Танымдық дербестікті дамыту үшін оқытушы мәселені шешіп қана қоймай, оны шешу қабілетін де ашуы керек. Кіші курстарда өзекті дәрістерді оқу барлық оқытылатын пәндер бойынша өзекті жағдайларды дамытуды талап етеді. Оларды жоғары оқу орындарындағы білім беру мазмұнының мектеп идеяларына сәйкес келмеуі негізінде құру қажет.

Алайда өзекті дәрістер өз бетінше шешім қабылдау міндетін толығымен шеше алмайды. Сондықтан біз практикалық және семинарлық сабақтарда танымдық тапсырмалар мен проблемалар жүйесін қолдануды ұсынамыз. Сонымен қатар, танымдық тапсырмалар белгілі бір жүйеге сәйкес жасалуы керек және міндетті түрде кәсіби бағытқа ие болуы керек.

Қорытынды. Көктемгі оқу процесіне жететін өзекті оқыту жүйелері Университетте өзекті оқытудың негізгі талабы-бұл білімгердің оқу жұмысының барлық жүйелерінде жүзеге асырылуы керек. Сіз теориялық, практикалық және зертханалық тапсырмалар жүйесін қолдана аласыз, оның орындалуы жаңа білімді игеруден және игерілген білімге танымдық қажеттіліктің пайда болуына әкеледі. Мұндай жүйе білімгерлердің танымдық дербестігін тиімді дамытуға қабілетті болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории М.: Педагогика, 2019. - 368 с.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 2018. 256 с.
3. Шалавина Т.И. Формирование познавательной самостоятельности студентов в условиях сочетания проблемного и объяснительно-иллюстрированного обучения: Дис. . канд. пед. наук. -М.,

2014.-203 с.

4. Лернер И. Я. Современная дидактика: теория и практика.- М., 2012. 243 с.
5. Махмутов М. И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории Текст. / М. И. Махмутов. М.: Педагогика, 2015. - 368 с
6. Кильдишова Н. А. Методика преподавания географии: Учеб. - метод. пособие / Н. А. Кильдишова, Л. В. Сотова. - Саранск: Изд-во Мордовского ун-та, 2003. -300с.
7. Душина И.В. Методика обучения географии в общеобразовательных учреждениях: учебник для Вузов / И.В. Душина – М.: Дрофа, 2007.
8. Финаров Д.П. Методика обучения географии в школе: учеб. пособие для студентов вузов / Д.П. Финаров. - М.: АСТ: Астрель, 2007. 285с.
9. Фомин Н.Г. Методика преподавания географии в средней общеобразовательной школе: Учеб. пособие. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2003. 328с.
10. Смоляров, М.Р. Уроки географии в школе: моделирование и технологизация проведения: методические указания / М.Р. Смоляров, Министерство образования Республики Беларусь, УО «Могилевский государственный университет имени А.А. Кулешова», - Могилев, 2009. – 92 с.
11. 10.Хуторской, А.В. Современная дидактика: учебник для вузов / А.В. Хуторской. – СПб: Питер, 2001. – 544 с.

ЕСЕЙҚЫЗЫ АЙЫМ

«Математика» мамандығының 2 курс докторанты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: aiym.yesseykyzyy@gmail.com

СМАГУЛОВ ЕСЕНГАЛИ ЖЕКЕМБАЕВИЧ

п.ф.д., профессор,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ОЙЛАУДЫ ДАМУҒА ҮШІН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚҰРАСТЫРУДАҒЫ СӨЙЛЕУ ЛОГИКАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Аннотация. Логикалық ойлауды дамыту - жан-жақты бала тәрбиелеудің негізгі факторларының бірі. Әр түрлі тапсырмаларды қолдану логиканы қалыптастырады және миға күш береді деген ғылыми дәлелденген. Ал осы тапсырмаларды құрастырған кезде белгілі бір принциптер мен критерийлері ескеру қажет. Бұл мақалада математикалық есептерді құрастырудағы пропозициялық логиканың синтаксисі мен семантикасы қарастырылады. Қарапайым логикалық сұрақтар құрастыру алгоритмі келтірілген.

Кілт сөздер: логика, математикалық есептерді, даму.

ЕСЕЙҚЫЗЫ АЙЫМ

докторант 2 курса специальности «Математика»,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан
E-mail: aiym.yesseykyzyy@gmail.com

СМАГУЛОВ ЕСЕНГАЛИ ЖЕКЕМБАЕВИЧ

д.п.н., профессор,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ЛОГИКИ ВЫСКАЗЫВАНИЙ ПРИ СОСТАВЛЕНИИ ЗАДАЧ ДЛЯ РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ

Аннотация. Развитие логического мышления является одним из ключевых факторов воспитания разностороннего ребенка. Научно доказано, что использование различных задач формирует логику, и расширяет возможности мозга. И при составлении данных задач необходимо учитывать определенные принципы и критерий. В данной статье рассматривается синтаксис и семантика логики высказываний при составлении математических задач. Дается алгоритм строения простых логических вопросов.

Ключевые слова: логика, развитие, математические задачи.

AIYM YESSEIKYZY

2nd year doctoral student of the specialty "Mathematics" of
ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: aiym.yesseykyzyy@gmail.com

YESSENGALI SMAGULOV

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

THE MAIN ELEMENTS OF THE LOGIC OF STATEMENTS WHEN CREATING TASKS FOR THE DEVELOPMENT OF THINKING

Annotation. The development of logical thinking is one of the key factors in raising a versatile child. It is scientifically proven that the use of various tasks forms logic and expands the capabilities of the brain. And when compiling these tasks, it is necessary to take into account certain principles and criteria. This article discusses the syntax and semantics of propositional logic in the compilation of mathematical problems. An algorithm for the structure of simple logical questions is given.

Keywords: logic, development, mathematical problems.

Статья подготовлена в рамках Гранта «Лучший преподаватель ВУЗа».

Область математической логики, развивающаяся вокруг понятий логической достоверности, доказуемости и вычислений, была создана в первой половине прошлого века группой блестящих математиков и философов, таких как Фреге, Гильберт, Гедель, Тьюринг, Тарский, Мальцев, Генцен и некоторые другие. Развитие этой дисциплины, возможно, является одним из наивысших достижений науки двадцатого века: оно расширило математику до новой области приложений, подвергло логические рассуждения и вычислимость строгому анализу и, в конечном итоге, привело к созданию компьютеров.

Логические исследования сегодня включают в себя как собственно логику, так и металогику. Мы различаем эти предметы по их целям: цель собственно логики - разработать методы логической оценки рассуждений, а цель металогики - разработать методы оценки логических методов. Преследуя цели логики, было плодотворным действовать систематически, то есть конструировать формальные аксиоматические системы различных видов. Эти логические системы представляют собой непосредственный предмет для металогических исследований [Л.Ф. Тихомирова, А.В. Басов].

Металогику, в свою очередь, можно условно разделить на две части: теорию доказательств и формальную семантику. В теории доказательств логические системы рассматриваются как абстрактные математические системы, а вопросы, которые рассматриваются, относятся непосредственно к конкретному набору аксиом и правил, используемых для формулирования системы. В формальной семантике логические системы изучаются с точки зрения их возможных интерпретаций - с особым упором на их предполагаемую интерпретацию, если таковая имеется. Это привело к глубокому анализу структуры языка, который оказался важным для многих философских дискуссий. Хотя невозможно продолжить семантический анализ логической системы без

должного внимания к некоторым теоретико-доказательным результатам, важно подчеркнуть их относительную независимость. Все утверждения относятся к проблеме компактности. Ибо обычная процедура в текстах по логике заключается в использовании результатов теории доказательства, касающихся системы, для установления определенного семантического результата (строгой полноты системы), а затем для вывода компактности как следствия. Но формулировка теоремы компактности не подразумевает никакой ссылки на логическую систему; это касается только обсуждаемого языка. (Рассматриваемая система относится к этому языку, но нет существенной связи между данным языком и любой аксиоматической системой, как мы понимаем эти термины). В таких случаях кажется важным попытаться получить чисто семантические доказательства, не прибегая к теории доказательств [А.А.Столяра].

На тему семантика и синтаксис логики высказываний были проделаны множество исследований, которые определяют важность соблюдение определенных требований при составлении логических задач. В учебнике «A Concise Introduction to Mathematical Logic» автор Вольфганг Раутенберг подробно рассуждает о логических исчислениях, основах теории моделей и теоремы Гёделя о неполноте. Еще одним ярким примером можно взять труды Бас К. ван Фраассен «Формальная семантика и логика» где автор широко раскрывает тему алгоритмы задач математической логики, синтаксис и семантика составления.

Проведенный анализ по российским исследовательским работам показал, что существует ряд исследований, посвященных обучению решению и составлению школьных математических и логических задач (Ю.М. Колягин, Г.И. Саранцев, Е.С. Канин, Р.Г. Хазанкин, П.М. Эрдниев и др.) [Е.Черенкова].

По данным международной реферативной базы данных Web of Science Core Collection (компания Thompson Reuters), в период с 2011 по 2014 наиболее заметными и устойчивыми

областями специализации казахстанской науки стали математическая логика, физика элементарных частиц, ядерная физика, ядерная наука и технология. И это показывает актуальность исследований по направлению математической логики, и принципы составления правильных логических задач.

И тут соответственно возникает вопрос: какая логика является правильной? Этот вопрос не имел бы смысла, пока не была изобретена альтернативная логика, но с появлением интуиционистской, многозначной и квантовой логики он стал важным. В этом вопросе явно есть предпосылка - что существует уникальная правильная логика, - которая сама по себе нуждается в философском исследовании. Здесь семантическая точка зрения может помочь прояснить вопрос.

В формальной семантике мы имеем дело с классом структур, называемых (формальными) языками; их называют языками, потому что считается, что они обеспечивают рациональные реконструкции (частей) естественных языков и, действительно, адекватные реконструкции, относящиеся к определенным целям. Логическая система считается правильной для языка, если она предоставляет каталог действительных выводов на этом языке. Итак, вопрос «Какая логика правильная?» может быть перефразирован так: если предположить, что естественный язык адекватно представлен определенным формальным языком L , какая логика верна для L с семантической точки зрения?

Логика высказываний является простым, в то же время обязательным элементом при составлении логических задач. Основным принципом логики высказываний представляет высказывания на которые ответу будут только да или нет, и которые соединяются простыми связками. Высказывание «Меня зовут Ирина?» является высказыванием этой логики, оно истинно или ложно, в зависимости от того, кто задает этот вопрос. А вот высказывание «Ирина» не относится к логике высказываний (оно не ставит вопроса к ответу да или нет) [Т.И. Тарабарина, Н.В. Елина].

Одна из наших задач - прояснить такие понятия, как «действительный вывод на языке» и «правильный для языка». Это основные проблемы формальной семантики. Но если на поднятый выше вопрос есть правильный ответ, может показаться, что в формальной семантике мы должны рассматривать только языки определенного типа: те, которые адекватно представляют естественный язык.

Но предположение о том, что естественный язык в целом и для всех соответствующих целей адекватно представлен одним известным формальным языком, больше не кажется очень правдоподобным предположением. Это предположение явно было сделано философами-идеологами языка, от Бертрانا Рассела и раннего Витгенштейна до логических позитивистов.

Считалось, что естественный язык имеет некий обнаруживаемый скелет, скрытый в настоящее время только грамматическими причудами и идиотизмом, которые росли во рту вульгарных людей. Действительно, очевидно, что считалось, что этот скрытый идеальный язык получил адекватную реконструкцию в Principia Mathematica с небольшими дополнениями, необходимыми для нематематических предметов.

Идеальной языковой точке зрения мы можем противопоставить точку зрения позднего Витгенштейна, согласно которой естественный язык дает нам ресурсы для игры в различные языковые игры с дивергентной структурой. Таким образом, обычный язык представляет собой набор таких игр, в которые на самом деле играют, и разумной целью становится обеспечение рациональной реконструкции некоторых из этих игр. Таким образом, разные формальные языки могут представлять разные языковые игры, а разные логические системы могут определять действительные правила вывода в разных языковых играх.

Использование термина «игра» не должно означать, что правильные правила вывода произвольны. С семантической точки зрения правильная логика всегда является производной: она обнаруживается путем изучения семантических отношений между утверждениями (определенных в терминах истины, ссылки и т.д.). Таким образом, если понять то, что интуиционист имеет в виду под своими утверждениями, можно увидеть, что интуиционистская логика является правильной логикой для его языка.

Поскольку мы отрицали существование единственной правильной логики, мы должны столкнуться с обвинением в саморазрушающемся релятивизме. Ибо какая логическая система должна управлять оценкой наших собственных рассуждений в семантическом исследовании? Наш ответ на этот вопрос довольно прост: в Metalogic мы используем часть естественного языка, обычно известную как «математический английский», в которой мы описываем и обсуждаем только математические (то есть теоретико-множественные) объекты. Когда понимается этот язык, можно увидеть, что классическая логика (теория функций истинности, кванторов и идентичности, как преподается сегодня на курсах элементарной логики) является правильной логикой для этого языка. Чтобы понять этот язык, может потребоваться понимание наших убеждений относительно того, на что похожи множества и какие множества существуют, - и некоторые из этих убеждений довольно смелые. Может оказаться, что некоторые из этих убеждений несостоятельны; то есть они могут иметь некоторые последствия, несовместимые с нашими собственными логическими стандартами. Но как абстрактная возможность эта опасность существует всегда - мы не можем продемонст-

рировать абсолютную непротиворечивость нашей собственной логики без круговорота [Л.Ф. Тихомирова].

Упомянутые объекты (предложения, наборы предложений, формальные языки, логические системы) всегда являются или могут быть истолкованы как математические объекты. Все математические объекты - это множества, и нашим основным инструментом будет элементарная теория множеств. Наше использование этой теории будет почти полностью интуитивным, и многие из наших аргументов относительно множеств будут обоснованы только на основе принципов логики. Читателю не обязательно изучать теорию множеств как таковую, чтобы следовать нашим аргументам; если он знает квантификационную логику, оставшаяся часть этой главы должна предоставить ему все необходимые математические инструменты.

Мы будем читать предложение вида $A \in B$ как « A является членом B »; когда это правда, B - это множество. (Мы пишем $A / \in B$ для отрицания $A \in B$). Кроме того, существует множество, не имеющее элементов, Λ , нулевое множество. Синонимично с «набором» мы также будем использовать «класс» и «семья», а синонимом «является членом» мы используем «находится в» или «принадлежит», просто чтобы облегчить монотонность нашего уже нищего жаргона. Когда $F x$ - это предложение, возможно, содержащее переменную x , тогда $\{x: F x\}$ - это сингулярный термин, имя набора значений x , для которых выполняется $F x$. То есть мы принимаем принцип (Абс.) Для всех $u, y \in \{x: F x\}$, iff $F u$,

где «iff» означает «тогда и только тогда». Спешим добавить, что «для всех u » следует рассматривать как избыточно эквивалентное «для всех существующих u », и что $\{x: F x\}$ не обязательно существует (в этом случае теперь его иногда называют виртуальным классом, хотя «несуществующий класс» тоже подойдет). Например, класс Рассела

$$R = \{x: x / \in x\}$$

не существует; ибо если бы это было так, принцип (Абс.) привел бы к противоречию

$$R \in R \text{ iff } R / \in R.$$

Какие же тогда наборы существуют? На этот вопрос, хотя и не полностью, отвечают аксиомы теории множеств. Пока читателю нужно только иметь в виду, что эти аксиомы означают обеспечение существования любого множества, серьезно обсуждаемого в математике.

Используя обозначение абстрактного класса,

которое мы только что ввели, и понятия обычной логики, мы можем охарактеризовать некоторые из общих теоретико-множественных понятий следующим образом:

* нулевой набор: $\Lambda = \{x: x \neq x\}$.

* включение: $X \subseteq Y$ тогда и только тогда, когда каждый член X является членом Y .

* дополнение: $X = \{x: x / \in X\}$.

* пересечение: $X \cap Y = \{x: x \in X \text{ и } x \in Y\}$.

* объединение: $X \cup Y = \{x: x \in X \text{ или } x \in Y\}$.

* разность: $X - Y = \{x: x \in X \text{ и } x / \in Y\}$. (Если $X \subseteq Y$, мы называем X подмножеством Y , а Y - надмножеством X .) Мы читаем $x = y$ как « x идентично y », а $x \neq y$ означает нет ($x = y$). Многие аргументы о множествах можно оценить, просто переведя эти символы с помощью обычной логики, принципа (Абс.) И принципа экстенциональности.

(Ext.) $X = Y$ iff $X \subseteq Y$ and $Y \subseteq X$,

то есть, тогда и только тогда, когда X и Y имеют все общие члены (где переменные X и Y имеют диапазон значений). Диаграммы Венна также хорошо помогают в такой оценке.

У пересечения и союза есть бесконечные аналоги. Например, если F - семейство множеств, мы можем говорить о пересечении всех членов F :

$$\bigcap F = \{x: x \in X \text{ для любого } X \in F\},$$

и о союзе всех его членов:

$$\bigcup F = \{x: x \in X \text{ для некоторого } X \in F\}.$$

Это обозначение может быть сокращено по-разному. Если F - конечное семейство, членами которого являются ровно $A_1, \dots, A_n$, пишем

$$F = \{A_1, \dots, A_n\}, \bigcap F = \bigcap_{i=1}^n A_i \text{ и так далее.}$$

Есть и другие очевидные сокращения; например, если F есть $\{X: X = Y \text{ для некоторого } Y \in G\}$, мы также пишем F как $\{Y: Y \in G\}$ и $\bigcap F$ как $\bigcap Y \in G$; аналогично для других случаев. Принципы, управляющие бесконечным объединением и пересечением, в общем являются очевидными аналогами своих конечных аналогов; в любом случае, когда мы захотим это проверить, мы можем перейти к более примитивным обозначениям [5].

Очевидно, что в таком основополагающем направлении, как логические элементы в математике, имеется серьезное конкурентное преимущество. И развитие данной сферы даст нам людей которые быстро адаптируются под разные факторы, также могут использовать логическое мышление для решения различных критических ситуаций, т.к. логика является одним из ключевых факторов мыслительного процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. «Развитие логического мышления детей» Л.Ф. Тихомирова, А.В. Басов.
2. «Давай поиграем» математические игры для детей 5-6 лет. Под редакцией А.А.Столяра.
3. «Лучшие задачи для детей от 3 до 6 лет» Развиваем логику и мышление. Е.Черенкова.
4. «И учеба, и игра: математика» Т.И. Тарабарина, Н.В.Елина.
5. Развитие познавательных способностей детей. Л.Ф. Тихомирова.

ЖАНАТБЕКОВА НАЗЫМ ЖАНАТБЕКҚЫЗЫ

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

БОРИБЕКОВА ФАРЗАНА

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент),
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ОРТА МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА ПӘНІН В.Ф.ШАТАЛОВТЫҢ ТІРЕК-СЫЗБАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Түйіндеме. Мақалада жалпы білім беретін орта мектептерде физика пәнін оқытуда тірек-сызбаларды пайдаланып оқыту мүмкіндіктері қарастырылған.

Кілт сөздер: физика, В.Ф.Шаталов технологиясы, тірек-сызбалар, блоктап оқыту.

ЖАНАТБЕКОВА НАЗЫМ ЖАНАТБЕКҚЫЗЫ

к.п.н., и.о. ассоциированного профессора (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

Борибекова Фарзана

к.п.н., ассоциированный профессор (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова
г.Талдыкорган, Казахстан

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ ФИЗИКИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ С ПОМОЩЬЮ ОПОРНЫХ СИГНАЛОВ В.Ф.ШАТАЛОВА

Аннотация. В статье рассматриваются возможности обучения физике в общеобразовательных школах с помощью опорных сигналов В.Шаталова.

Ключевые слова: физика, технология В.Ф. Шаталова, опорные сигналы, блочное обучение.

ZHANATBEKOVA NAZYM

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

BORIBEKOVA FARZANA

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

EFFECTIVENESS OF TEACHING PHYSICS IN SECONDARY SCHOOL USING REFERENCE SIGNALS OF V. SHATALOV

Abstract. The article provides opportunities for teaching physics in secondary schools using diagrams.

Keywords: physics, V.Shatalov technology, reference drawings, block learning.

Қазіргі таңда оқу үрдісінің өзегі – жаңа технологиялар екені белгілі. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына құрметі мен шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады.

Бүгінгі таңда кез келген мұғалімнің алдында тұрған келелі, әрі жауапкершілігі мол міндеттердің бірі — оқушыға тиянақты білім беру. Осы мақсаттарды жүзеге асыруда мұғалім іздемаздықпен оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін өз тәжірибесінде үздіксіз қолдана отырып жұмыс жүргізеді. Жұмыстың нәтижелі болуы кез келген мұғалімнің таңдап алған әдісті үздіксіз, үнемі, жүйелі қолдануына және оқушының жас ерекшелігі мен білім деңгейін ескеріп отыруына байланысты. Сонымен қатар оқушыны оқу жұмысына белсене қатыстырып, оған белгілі бағыт-бағдар беріп, қадағалап, жұмысын бағалап отыру - жақсы нәтиженің негізі. Оқушы білімінің сапасы мен оқытудың тиімді болуы таңдап алынған оқыту әдісінің пәрменділік дәрежесін көрсетеді.

Физиканы оқытудың тиімділігін анықтау тек білім деңгейімен ғана өлшенбейді, ол оқушылардың өздігінен білімін жаңаша қалыптастыруға байланысты.

Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын туғызу және олардың білімдерін кеңейту, дағдыларын қалыптастыру мақсатында В.Ф.Шаталовтың технологиясына негізделіп жасалған оқытудың интенсивтендіру технологиясын қарастырайық.

Тірек-сызбаларды жүйелі пайдалану – пәннің ерекшелігін ескеріп, тақырыптағы негізгі ұғымдарды меңгеріп, ойлау қабілетін дамытып, оқу материалын тез меңгеріп, үнемделген уақытты оның іскерлік мақсатына жұмсауына мүмкіндік береді.

В.Ф.Шаталов жүйесінің жетістігі – тақырыпты бірнеше мәрте қайталай отырып, қол жеткізетін білімнің мықтылығына талпыныс, білім мен бі-

лік үшін нақты бақылау, оқушының жеке басына құрметпен қарау.

Қазіргі мектептің міндеті – оқушыларға дайын білімді жеткізу ғана емес, оларды өздігінен білім алу әдістеріне баулу.

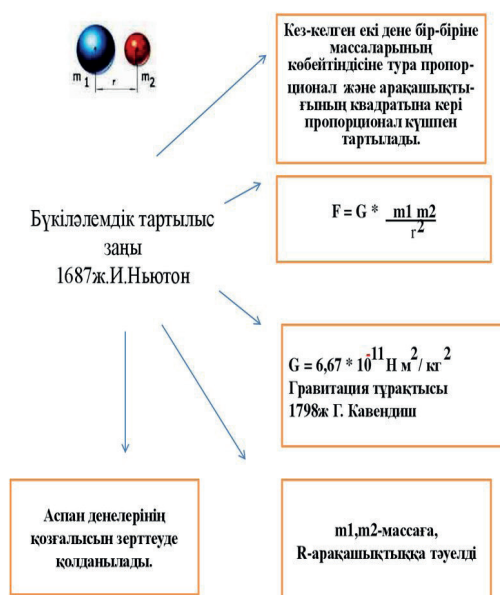
Тірек-сызбалар оқушыға пәннің әрбір тақырыбынан білімді игерудің міндеті талабының көлемін нақты алуына мүмкіндік береді.

В.Ф. Шаталов әдісін сабақта қолдану мұғалімдердің көпшілігінен үлкен қолдау тауып, оқыту үрдісінде кеңінен қолданылуда. Тірек сызба белгілерін пайдалану тиімді. Белгілі бір әдіс, белгілі бір кезең өткен соң өзге бейнеде түрлендіріп берілсе, онда оқушыларда қайта қызығушылық пайда болып, оларды ізденуге жетелейді. Тірек-сызба белгілерін физика сабақтарында

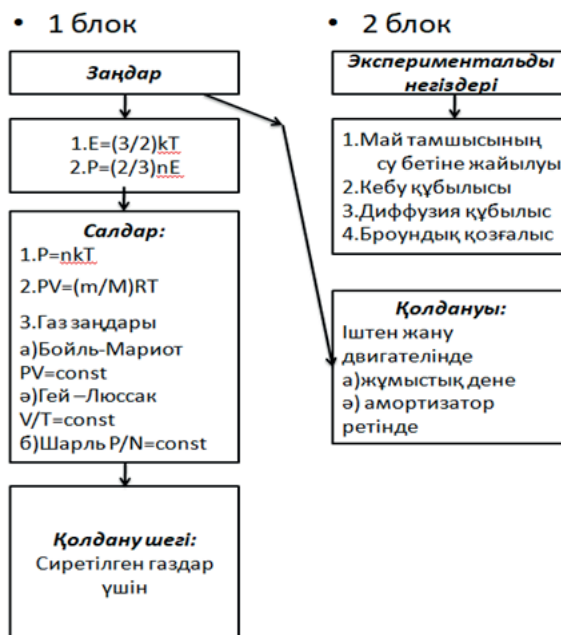
Тірек-сызбаларды физика сабақтарында пайдалану теориялық материал мен аудиториялық жұмыстың уақытын қысқартады, баяу оқып үйренетін оқушыларды жалпы қарқыннан қалмауға мүмкіндік береді. Тірек сызбалар сыныпта және үйде оқушылардың оқу материалын меңгеруі үшін өз бетімен жұмысын анықтайтын тестілермен, өзін-өзі тексеруге арналған сұрақ жүйелерімен қоса жүреді тиімді қолдануға болады.

Сонымен қатар, тірек-сызбаларын физика сабақтарында қолданғанда жұмыс уақыты үнемделеді. Үнемделген уақыт жаттығулар орындауға, қиын тапсырмаларды, есептерді орындауға жаттығуда, өткен тақырып көлемінде оқушылар білімін тексеруге қолданылады. Тірек-сызбаларды жаңа материалды түсіндіруде, оны бекітуде және білімді бақылау мен күнделікті бақылауда қолдануға болады.

Физика пәні бойынша бір жүйедегі оқу материалын бірнеше сабақтарда тұтас қарастыру - оқушының тақырыпты толық зерттеуін қаматамысыз етеді. Тірек-сызбаларды біріктіру арқылы блоктап оқыту жүйесін жүзеге асыруға болады.

“Газдардың молекула-кинетикалық теориясы”

Мұнда негізінен мына мәселелерге назар аударған жөн:

1 Тірек-сызба белгілерін физика сабақтарында мүмкіндігінше барлық сабақтарда пайдалану;

2 Сызба белгілерді оқушылармен бірге талдау жүргізе отырып даярлау.

– оқушыларға белгілі тақырыпқа сай сызба белгі даярлауға негізделген өзіндік жұмыс және үй тапсырмасын беру;

– оқушылардың топпен не екі-екіден жұмыс істеуіне мүмкіндік беру.

Әрбір сабақ - оқу үрдісінің негізгі бөлігі. Тірек-сызбаларды пайдалану арқылы өткізілетін сабақ нәтижесінің негізгі шарттары:

- Дұрыс пайдаланылған уақыт;
- Оқушының өзіндік жұмысының үлесін арттыру;

- Әрбір сабақтың, тақырыптың мазмұндық өрісін кеңейту;

- Әрбір тақырыпқа арналған тірек-сызбаларды біріктіріп, блоктауға болады.

Тірек сызба белгілерін пайдаланып оқытудың тиімділігі:

Мұғалім үшін:

1. Оқыту технологияларын ұтымды пайдалануға дағдыланады;

2. Кәсіби біліктілігі артады;

3. Оқушыны үйрете отырып, өз ойын нақты, дәл жеткізеді;

4. Ынтымақтастықпен жұмыс жасайды;

5. Оқушылардың өздігінен жан-жақты білім алуға жағдай жасайды.

6. Сабақ кезінде уақытты ұтымды пайдалану мүмкіншілігі молаяды;

7. Оқушылардың өзара пікір алмасуына мүмкіндік туғызылады;

Оқушы үшін:

Бірінші: оқығысы келмейтін енжар оқушыны оқуға еріксіз жетелейді.

Екінші: қиын мәтіннен керек жердің негізгісін тауып алуға, өз бетімен жұмыс жасауға мәжбүр ете бастайды. Ойлануға, ой-өрісін дамытуға көмектеседі.

Үшінші: қысқа нұсқа жаза отырып, білімді кеңейте, тұжырымдап дәлелдеп сөйлеуге үйретеді. Оқу материалы жинақы, қысқаша беріледі;

Төртінші: Оқушы топпен және өзара бірлесе жұмыс істеуді үйренеді;

Бесінші: теорияның негізгі түйінін таба білуге, оны дәлелдеуге үйретеді.

Алтыншы: өзекті мәселені көтере білуге (не үшін, қалай, қай жерде қолданылады) деген сияқты мәселелерді қозғай білуге, нәтижелілікке үйретеді.

Жетінші: Оқушылардың сызба-белгілерді түсінуі үшін ойлау, салыстыру, есте сақтау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді;

Сегізінші: Оқушының шығармашылық қабілеттерін арттырады, ізденуге үйретеді.

Тоғызыншы: Оқушы өзінің танымдық деңгейін біледі. Өзін-өзі бағалап үйренеді.

Оныншы: әр оқушының білімін тексеруге мүмкіндік артады.

Сонымен, оқу әдістері оқушылардың танымдық қабілеттерінің дамуына мүмкіндік туғызуы тиіс, яғни, оқушылардың ойын дамытады, өз бетінше ізденіп жаңа білімді игеруге ықпал жасайды.

Барлық педагогикалық әдіс-тәсілдер оқушының танымдық әрекетін қалыптастыруға, оқу ма-

териалын ой елегінен өткізіп, өңдеуге, алған білімдерін іс жүзінде қолдана білуіне, тиянақтауына бағытталуы керек.

«Ойсыз оқу бекер, оқусыз ой қатер», деп ұлы ойшыл Конфуций айтқандай оқу-

шылардың ойлау қабілеттерін дамытуға ұмтыла отырып, ғылым негіздерін меңгеретін, бағдарлы пікірі бар, ұлттың рухын асқақтатып, әлемдік өркениетке ұмтылатын озық ойлы жеке тұлғаны тәрбиелеуде жаңа белеске көтерілетініміз анық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Борибекова Ф., Жанатбекова Н. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. Оқулық. – Алматы, 2014.
2. Шаталов В.Ф. Точка опоры. - М., Педагогика, 1987.
3. Шаталов В.Ф. Физика на всю жизнь. - ГУП ЦРП «Москва - Санкт-Петербург», 2003. – 52 с.

ЖАНАТБЕКОВА НАЗЫМ ЖАНАТБЕКҚЫЗЫ

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

СПАНОВА ГАЛИЯ АБУШАКИПОВНА

ф-м.ғ.к., аға оқытушы,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ЧАЛМАТАЕВА МАРЖАН БЕКСЛЯНОВНА

7М01502-Физика мамандығының магистранты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ОРТА МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Түйіндеме. Мақалада жалпы білім беретін орта мектептерде білім алатын мүмкіндігі шектеулі балаларға физика пәнін оқытуда туындайтын проблемалар туралы қарастырылған.

Кілт сөздер: дефектолог, мүмкіндігі шектеулі балалар, білім беру, инклюзивті білім беру, физика.

ЖАНАТБЕКОВА НАЗЫМ ЖАНАТБЕКҚЫЗЫ

к.п.н., и.о. ассоциированного профессора (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

СПАНОВА ГАЛИЯ АБУШАКИПОВНА

к.ф-м.н., старший преподаватель,
Казахский национальный университет имени ал-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ЧАЛМАТАЕВА МАРЖАН БЕКСЛЯНОВНА

магистрант,
специальность 7М01502- Физика,
Жетысуский университет им.И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ФИЗИКЕ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы, возникающие в обучении физики детям с ограниченными возможностями, обучающимся в средней общеобразовательной школе.

Ключевые слова: дефектолог, дети с ограниченными возможностями, образование, Инклюзивное образование, физика.

ZHANATBEKOVA NAZYM,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

SPANOVA GALIYA

candidate of physical and mathematical Sciences, senior lecturer,
Al-Farabi Kazakh national University,
Almaty, Kazakhstan

CHALMATAEVA MARZHAN,

Master's degree 7M01502 – Physics,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

IMPROVING THE SYSTEM OF INCLUSIVE EDUCATION IN TEACHING PHYSICS IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. The article deals with the problems that arise in teaching physics to children with disabilities who study in secondary schools.

Keywords: defectologist, children with disabilities, education, Inclusive education, physics.

2016-2019 жылдарға арналған ҚР білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында мектепте инклюзивті білім беру жүйесін жетілдірудің басты міндеттердің бірі болып тіркелді. Мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру еліміздің алдыға қойған негізгі міндеттердің бірі болып табылады. ҚР заңнамасында білім беру саласындағы негізгі халықаралық құжаттарға сәйкес мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін білім алуға тең құқықтар қағидаты еңгізілді [Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №118 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасын дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы]. Инклюзивті білім беру кезінде физика пән ретінде келесі ерекшеліктерге ие болады: эксперименттік негізге, теориялық ойлауға және арнайы терминологиялық аппаратқа сүйенуге. Осылайша, 7-9 сыныптарда “оқушы-физиктің” негізгі пәндік біліктіліктері келесідей қалыптасады:

1) эксперименттік және зерттеу жұмыстарын орындау;

2) физикалық есептерді шешу барысында интеллектуалды операцияларды қалыптастыру үшін - танысу, түсіну, қолдану, талдау, синтездеу, бағалау;

3) физикалық терминдерді меңгере білу.

Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың физика пәні бойынша жалпы білім беру бағдарламасын сәтті игеруі үшін ерекше жағдайлар жасалуы керек. Біріншіден, біз оқыту тәсілдерін даралау туралы, оқытуды ұйымдастырудың шарттарын талдауымыз керек, сол арқылы тапсырмаларды орындаудың жеке формалары мен нәтижелерін бағалаудағы сапалы тәсілдерін қарастырамыз [Беленок И.Л., Мишина Ю.Д., 2005].

Соңғы жылдары білім беру жүйесі жаңартылып, қоғамның мүмкіндігі шектеулі балаларға деген қарым-қатынастары мен оларды болашақта оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастыру шарттарының мәселелері заңды түрде қаралған болатын. Қазіргі кезде мектептерде оқытылатын физика

пәнінің басты проблемасы болып отырған мәселе, теориялық заңдарды қолдана білу жалпы орта білім беретін оқу орындарының оқушылары мен мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту барысында олардың деңгейіне қойылатын мемлекеттік стандартты талаптарының бірі болып табылады. Сонымен қатар, проблемаларды шешу барысында оқушылардың теориялық материалдарды меңгеру сапасы бақылаудың әмбебап құралы ретінде қарастырылады. Оқушылар тапсырманы дұрыс орындау тізбегін құруды білмейтіндігі белгілі болды, егер олар тапсырманы дұрыс орындаудың тізбегін білгенде физикалық құбылыстар мен заңдылықтарды, берілген тапсырмалардың шарттары мен оларға қажетті формулаларды дұрыс қолданып, физикалық шамаларды дұрыс жаза алатын еді. Тапсырманың берілгенін толық түсінбегендік, есептің шарты мен оған қолданылатын формулаларды қате жазуға әкеліп соғады. Кейбір оқушылар қажетті физикалық шамалардың орнына дұрыс емес физикалық шамаларды жазады, сөйтіп есептің жауабын қате шығарады. Осылайша, жалпы білім беру бағдарламасындағы инклюзивті білім беруді іске асыру үшін қажетті өзгерістер мен жағдайлар қамтылуда, атап айтар болсақ: әрбір жеке оқушының даралығын қабылдау және әрбір баланың ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру. Педагогтар оқытудың тиімді нысандарын, модельдерін, тәсілдерін, шарттарын құрастырады. Сол арқылы мүмкіндіктері шектеулі оқушылардың оқу белсенділігін дамыту проблемасы, оқытудың маңызды элементтерін ұғынуды талап етеді. Теориялық талдау, педагогикалық тәжірибе арқылы білім беруде психологиялық-педагогикалық жағдай жасау арқылы мүмкіндіктері шектеулі балалардың белсенділігін арттыру арқылы, өзін оқу қызметінің негізгі субъектісі ретінде сезініп, өздерін толыққанды көрсете алуларына мүмкіндік береді [Беленок И.Л., Мишина Ю.Д., 2005].

Қазірге кезде оқу процесінде алгоритмді қолдану жаңалық емес. Әдістемелік әдебиеттердің

кейбір басылымдарында есептерді шешудің дайын алгоритмдері бар. Бірақ оларды қолдану оң нәтиже бермейді. Балалардың ерекшеліктерін ескере отырып, проблемаларды шешудің қолданыстағы алгоритмін бейімдеу (адаптировать) қажеттілігі туындайды. Шартты түрде сандық мәселелерді шешудің бүкіл процесін төрт негізгі бөлікке бөлуге болады:

- оқу және шарттарды талдау;
- шарттардың қысқаша жазбасы және өлшем бірліктерін СИ жүйесіне аудару;
- мәселені жалпы түрде шешу;
- сандық мәндерді дайын формулаға қою арқылы қажетті шаманы есептеу [Павлова М.В].

Мәселені шешу кезінде дәл осындай тармақтар ерекшеленеді. Мидың интегративті белсенділігінің жеткіліксіздігіне байланысты дамуында ауытқушылығы бар балаларға ерекше ұсынылған заттар мен қажетті ақпаратты тану қиынға соғады. Дамудың осы ерекшелігін ескере отырып, алгоритмді дәл осы бағытта бейімдеуге болады, яғни ол төрт бөлімнен тұрады. Алгоритмнің тармағы көп болатын болса, балалар не істеп жатқанын түсіне алмайды. Бұл қызмет аясында әр бөлім қадамдық нұсқаулықтардың көмегімен нақтылануы қажет.

Бір формуланы қолдана отырып сандық есептерді шешудің алгоритмін қарастырайық.

I. Мәтінді оқу және талдау тапсырмасы.

1. Тапсырманың шартын мұқият оқып шыққаннан кейін, тапсырмаға толық талдау жасау қажет:

- а) тапсырмада қандай физикалық дене туралы айтылады;
- ә) берілген жағдайда не сипатталады: дененің сипаттамасы ма, әлде онымен жүретін процесс пе;
- б) егер тапсырмада процесс сипатталатын болса, онда оны қандай физикалық құбылысқа жатқызуға болатынын анықтау қажет.

2. Мәтінде физикалық шамаларды білдіретін сөздерді таңдау.

3. Тапсырмада сипатталған физикалық заңдар қандай жағдайда ақиқат болатынын анықтау қажет.

II. Шарттың қысқаша жазбасы. Өлшем бірліктерін СИ жүйесіне ауыстыру.

1. Белгіленген физикалық шамалар қандай әріптермен белгіленетінін еске түсіру.

2. Тапсырмадағы берілген белгілі шамалар мен табу керек шамаларды анықтау.

3. Әр шаманы қажетті әріппен белгілеп, мәселенің қысқаша шартын “бұрыштап” жазу.

3. Белгісіз физикалық шамалардың өлшем бірліктерін СИ жүйесіне аудару.

III. Мәселені жалпы түрде шешу.

1. Тапсырмада қандай құбылыс немесе дене сипатталғанын жазу.

2. Қажет болса, сурет салу.

3. Белгісіз шаманы есептеуге болатын формуланы анықтау.

4. Егер дайын формула болмаса:

а) белгісіз шаманы қамтитын формуланы жазу;

б) белгісіз физикалық шаманы формуладан алып тастау

5. Формуладағы барлық шамалардың түгел екенін тексеру.

6. Егер физикалық шамалар белгілі болса, онда формуламен жұмыс істей беруге болады. Есептеуді бастау.

IV. Есептеулер.

1. Сандық физикалық шамаларды қорытынды формулаға қою.

2. Есептеулерді орындау, нәтижесін жауапқа жазу.

Қазіргі уақытта мүмкіндіктері шектеулі балалардың көпшілігі білім алу барысында, яғни физика пәнін оқу барысында үлкен қиындықтарды бастан кешіп жатады. Мұндай жағдайда, білім беру ұйымдарындағы дефектологтардың рөлі ерекше. Дефектолог қызметінде кездесетін қиындықтар өте көп. Мысалы, дефектолог мамандығы физика пәнінің мұғаліміне қарағанда тұрақты мамандандырылған көмекті және арнайы жағдайларды талап ететін балаларды оқыту және тәрбиелеуде бірнеше қиындықтарды бастан кешеді. Мұндай қиыншылықтарды шешу үшін, дефектолог мынандай мақсаттарды ұстануы керек: мүмкіндігі шектеулі балаларды мектеп ортасына және балалармен араласуларына бейімдеу керек, сондай-ақ, жалпы білім беретін мектеп жағдайында оқытуда қиындықтарға тап болған оқушыларға уақытында көмек көрсетуді қамтамасыз ету керек [Королева Ю.А., 2016].

Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың қалыпты дамып келе жатқан құрдастарының ортасында оқыту, олардың қарым-қатынас тәжірибесін арттырады, тұлғааралық өзара іс-қимыл дағдыларын қалыптастырады және жалпы балалардың бейімделу мүмкіндіктерін арттырады. Баланың өмірге бейімделуі және қоғамда өз орнын табуы үшін оған белгілі бір білім, білік және дағдылар қажет. Әр баланың білім алуға құқығы бар. Әр бала балабақшаға, содан кейін мектепке барғысы келеді, бірақ бүгінгі таңда кейбір балалардың мұндай мүмкіндігі жоқ. Инклюзивті білім беру – әр балаға қажетті білім алуларына мүмкіндік беретін жол екеніне сенгім келеді. Бүгінгі күні біз үкіметтің, ата-аналар мен білім беру мекемелерінің бірлескен күш-жігерімен инклюзивті білім беру бағытында алғашқы қадам жасап отырмыз [Мовкибаева А., Денисова, Оралканова И.А., 2014].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №118 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасын дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
2. Беленок И.Л., Мишина Ю.Д. Развитие общих способностей личности. - Новосибирск: Издательство: НГУ, 2005.
3. Павлова М.В. Использование алгоритма при решении задач по физике/ Фестиваль «Открытый урок».
4. Королева Ю.А. Жалпы білім беру ұйымдарының педагогтарына инклюзивті білім беруге қатынасы /концепт. - 2016, т.20
5. Мовкибаева А., Денисова, Оралканова И.А. Инклюзивті білім беру. – Алматы, 2014.

ЖАНАТБЕКОВА НАЗЫМ ЖАНАТБЕКҚЫЗЫ

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ЖОЛТАЕВА ГУЛЬНАР НУРБОЛАТОВНА

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент),
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

БОРИБЕКОВА ФАРЗАНА

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент),
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

БІЛІМ БЕРУДЕ ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Түйіндеме. Қазіргі кездегі қоғамның ақпараттану жағдайында ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы адам өмірінің әр түрлі саласына біртіндеп өзгерістер енгізуде. Ақпараттандыру ісі Қазақстанның білім беру жүйесінің даму жолына да ықпалын тигізуде. Ақпараттық технологияның қарқынды дамуына сәйкес электрондық оқыту деп аталатын оқытудың жаңа технологиясы қалыпта-сып нығая түсуде. Электрондық оқыту құрылымы мен мазмұнына, оқыту әдістеріне, оқытудың фор-масына және құрамына қойылатын кешен талаптарды анықтау қажеттігінен электрондық оқытудың әдістемелік жүйесін қалыптастыру мақсаты туындап отыр.

Кілттік сөздер: ақпараттандыру, цифрлық білім беру ресурстары, электрондық оқулық, элект-рондық оқыту, электрондық ресурс.

ЖАНАТБЕКОВА НАЗЫМ ЖАНАТБЕКҚЫЗЫ

к.п.н., и.о. ассоциированного профессора (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ЖОЛТАЕВА ГУЛНАР НУРБОЛАТҚЫЗЫ

к.п.н., ассоциированный профессор (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

БОРИБЕКОВА ФАРЗАНА

к.п.н., ассоциированный профессор (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНЫХ РЕСУРСОВ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. Бурное развитие информационных технологий в современном обществе постепен-но смещается в разные сферы человеческой жизни. Информатизация влияет на развитие казах-станской системы образования. С быстрым развитием информационных технологий набирает обо-

роты новая технология, называемая электронным обучением. Целью системы электронного обучения является создание комплекса требований к структуре и содержанию электронного обучения, методам обучения, форме и содержанию обучения.

Ключевые слова: информатизация, цифровые образовательные ресурсы, электронный учебник, электронное обучение, электронный ресурс.

ZHANATBEKOVA NAZYM

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

ZHOLTAYEVA GULNAR

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

BORIBEKOVA FARZANA

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

OPPORTUNITIES FOR USING E-LEARNING RESOURCES IN EDUCATION

Abstract. The rapid development of information technologies in modern society is gradually shifting to different areas of human life. Informatization affects the development of Kazakhstan's education system. With the rapid development of information technology, a new technology called e-learning is gaining momentum. The purpose of the e-learning system is to create a set of requirements for the structure and content of e-learning, teaching methods, form and content of training.

Keywords: Informatization, digital educational resources, electronic textbook, e-learning, electronic resource.

Мақала №AP08856314 - «Оқушыларды қашықтықтан оқытуға педагогтердің дайындығын қалыптастыру» атты жоба аясында орындалды.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында жаңа білім беру жүйесінің қалыптасуы жүріп жатыр. Осыған орай, алдыңғы қатарлы идеялар мен педагогикалық технологияларды практикалық тұрғыдан жаңарту және оларды ғылыми тұрғыда негіздеу бағытындағы жұмыстар жүргізілуде. Болашақ маман – бүгінгі студент педагогика теориясы мен практикасындағы электронды оқу ресурстарының түрлерін біліп, оларды орта мектептің оқу-тәрбие үрдісінде шығармашылықпен қолдануға тырысуы тиіс. Қазіргі заманғы электронды оқу ресурстарын мектеп тәжірибесінде тиімді қолдану, ең алдымен, оларды терең, жан-жақты оқып-үйренуді талап етеді.

Электронды оқу ресурстары үш түрге бөлініп жіктеледі:

1. Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) – қазіргі кездегі мектептегі оқулықтарға қосымша электрондық компонент. ЦБР-тар мұғалімдерді АКТ-ды ұдайы қолдануға дағдыландырады, қазіргі озық білім беру технологияларын пайдалануға ынталандырады.

2. Күрделі құрылымдық ақпараттық көздер.
3. Инновациялық оқу-әдістемелік кешендер
Электронды оқу ресурстарының жетістіктері төменде көрсетілген:

- кері байланысты қамтамасыз етеді;
- дәстүрлі оқулықта көп іздеуді қажет ететін тиісті мәліметтерді тез табуға көмектеседі;
- гипермәтінді түсіндірмелерді бірнеше рет қарап шығу барысында уақытты анағұрлым үнемдеуге мүмкіндік береді;
- қысқа мәтіндермен қатар көрсетеді, әңгімелейді, жобалайды, т.с.с. (мультимедия-технологияның мүмкіндігі мен артықшылығы тура осы жерде көрінеді);
- әрбір оқушыға дербестік тұрғыдан қатынас жасауға мүмкіндік беріп, олардың өз бетінше білім алуын қамтамасыз етеді;
- белгілі бір бөлім бойынша білімді тексеруге мүмкіндік туады.

Мемлекет басшысының «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы біздерге, ғылым адамдарына нағыз прагматикалық, нақты әрі түйінді, еліміздің болашағы үшін тағдыршешті мәселелерді көтерген атаулы құжат болды. Жолдауда Елбасы: «Біз цифрлы технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды

өркендетуге тиіспіз. Бұл – маңызды кешенді міндет. Елде 3D-принтинг, онлайн-сауда, мобильді банкинг, цифрлы қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керек. Бұл индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдердің экономикаларының құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты», - деп нақты бағдар берді.

Сондықтан орта мектеп физика пәнінің механика бөлімін оқытуда электронды оқу ресурстарын пайдалану, сонымен қатар жаңартылған білім беру бағдарламасы негізінде білім беруде оқушыларды қажет болатын біліммен, іскерлікпен, дағдымен қаруландыру және жастарды ақпараттық қоғамда қызмет етуге дайындауды осы кезеңнен бастау қажеттілігі дипломдық жұмыстың өзектілігін айқындайды.

Электронды білім беру ресурстарын олардың білім беру үрдісінде қолданылу белгілері бойынша классификациялау (әрине, бұл классификация интернет-ресурстарына да тиесілі) неғұрлым ұтымды.

- *Оқушылардың өздік жұмыстары ресурсы.* Бұл категория ресурстарына қойылатын талаптар: континенттің жас ерекшеліктерін есепке алатын мазмұндау қарапайымдылығы, жоғары көрнекілік, оқыту бағдарламасына сәйкестік, оқушыға оқыту нәтижесін дұрыс бағалауға және ары қарайғы сабақтарды ұйымдастыру жөнінде ұсыныс алуға мүмкіндік беретін, білімін бақылау жүйесінің болуы.

- *Мұғалімнің сабаққа дайындалуына арналған ресурстар.* Бұл категорияны тағы да екі категорияға бөлуге болады: көрнекі материалдарды іріктеуге арналған және әдістемелік ресурстар. Ресурстардың бұл түріне қойылатын негізгі талаптар ондағы бар ақпараттың шынайы және мол болуы болып табылады.

- *Мұғалімнің өз білімін көтеру ресурсы.* Ресурстардың бұл категориясына әртүрлі қашықтан оқыту сайттарын, сондай-ақ институттар мен қоғамдар т.б. сайттарын жатқызуға болады. Сабақта практикалық жұмысты ұйымдастыруға арналған ресурс. Мұнда виртуалды эксперименттерді, лабораториялық жұмыстарды т.с.с. өткізу үшін мультимедиялық технологиялар мен интернетті қолдануға мүмкіндік беретін ресурстар жатады.

- *Пән бойынша сабақтан тыс жұмысты ұйымдастыру ресурсы.* Бұл әртүрлі интерактивті викториналар, конкурстары бар, сондай-ақ қызықты тәжірибелерді ұйымдастыру бойынша материалдар т.б. орналастырылған сайттар.

Электрондық оқулықпен оқытудың негізгі мақсаты: оқыту үрдісін үздіксіз және толық деңгейде бақылау, сонымен қатар ақпараттық ізденіс қабілетін дамыту болып табылады.

Электрондық оқулық дегеніміз – ақпаратты бейнелеудің әртүрлі формалары арқылы компьютерлік дискіден оқылатын және дискіде

сақталатын, білім беретін электронды тасымалдығыштағы дидактикалық, әдістемелік және интерактивтік бағдарламалық жабдықтау деп айтуға болады. Электрондық оқулық компьютерлік оқыту жүйесінің бір түрі бола отырып, қойылған мүмкіндіктерге сәйкес әр түрлі үлгіде беріле алады. Электрондық оқулықты автоматтандырылған оқыту жүйелерінің қатарына жатқызуға болады. Электрондық оқыту, негізінен, үш бөліктен құрастырылады: негізгі ақпараттық курс бөлімінен тұратын презентациялық бөлім, алған білімдері бойынша бекітілген жаттығулар, оқушының білімін көлемді түрде бағалау үшін тесттер. Компьютерлік оқыту негізгі оқулықты, анықтаманы, зертханалық жұмыстарды бір-бірімен байланыстырады.

Электрондық оқулықтың тиімді жақтары:

1. Оқушының уақытын үнемдейді, оқу материалын іздеп отырмайды;
2. Оқушы оқулықты қажет етпей-ақ информатика негіздерінен кез келген мәліметті алып, оқып үйренуіне болады;
3. Тақырыптың үлкен, қиын бөліктерін өткенде қосымша бейнехабар, аудиохабарларды пайдаланады;
4. Бағдарламаны меңгеруге арналған тест сұрақтармен қамтамасыз етілген;
5. Көрнекілік құралдарға деген мұқтаждықты азайтады;
6. Мұғалімнің әр оқушымен дербес жеке жұмыс жүргізуіне мүмкіндік туғызады, дүниетанымын кеңейтуге, тану үрдісіне ықпал етеді;
7. Зерттеушілік қабілеті бар тұлға қалыптасарды.

Қазіргі заманауи мектептің даму болашағы қоғамның даму үрдісімен үнемі өсіп отыратын ақпарат көлемінің әртүрлі деңгейінде анықталады. Білім алушыларға білім беруде жаңа оқыту технологияларын қолдану, инновациялық бағытта жұмыс жасау заман талабына сай талап етілуде. Оқу процесінде компьютерді тиімді пайдалану және қолдану кейінгі жылдары айтарлықтай оң тәжірибе беріп отыр. Оқушылардың өз бетімен ізденісі, пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылығын дамытуға, оқу қызметінің мәдениетін қалыптастыруға, дербес жұмыстарын ұйымдастыруға ерекше қолайлы жағдай туғызып отыр.

Сонымен қатар электрондық оқулықтарды сабақта пайдалану кезінде оқушылар бұрын алған білімдерін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды. Әрбір оқушы таңдалған тақырып бойынша тапсырмалар орындап, тестілер шешіп, карталар және кескіндермен жұмыс жасауға дағдыланады.

Электрондық оқулық арқылы түрлі суреттер, видеокөріністер, дыбыс және музыка тындатып көрсетуге болады. Бұл, әрине мұғалімнің тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда тиімді, әрі әсерлі. Меңгерілуі қиын сабақтарды компьютер-

дің көмегімен оқушылар-а түсіндірсе, жаңа тақырыпқа деген баланың қызығушылығы оянады.

Физика пәнінен Білім беруді ақпараттандырудың педагогикалық технологиялар орталығы ұсынған 7-11 сыныптарға арналған электрондық оқулықтарды қолдануға мүмкіндіктер бар. Мұғалімдердің электрондық оқулықтарды қолдануы олардың шығармашылықпен жұмыс жасауына, белсенділігін арттыруына мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің ұсынысы бойынша барлық орта білім беретін мекемелерде Bilimland электрондық сайтын пайдалану қажеттілігі көрсетілген.

Bilimland.kz жобасы технологиялық даму ұлттық агенттігінің қаржылай қолдауы негізінде дайындалды.

Мектеп бағдарламасының негізінде жасалған ресурстар мұғалімдерге таптырмас көмекші және оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін қызықты оқыту құралы болып табылады. Мұғалім іздеу жүйесін немесе құрылымдық картаны пайдалана отырып, мектеп бағдарламасы бойынша өздерін қызықтырған кез келген тақырыпты таба алады. *Bilimland.kz* ресурстарын сыныпта қолдану әдісі мен тәжірибесі мұғалімнің шығармашылық қабілетіне байланысты.

Bilimland сабақтары жаңа тақырыпты түсіндіру барысында презентациялық материал ретінде, тақырыпты қорытындылау барысында тәжірибелік тапсырма ретінде немесе өткен тақырыптарды қайталау барысында қызықты көрнекті материал ретінде қолданыла алады. Оқушылар *Bilimland.kz* ресурстарының көмегімен сыныпқа келмей тұрып жаңа тақырыппен өз беттерінше танысады, ал мұғалім сыныпта уақытының көп бөлігін жаңа тақырыпты түсіндіруге емес, оны талқылауға бөледі.

Bilimland.kz ресурстары мазмұны жағынан мектеп оқулықтарына қарағанда едәуір кең, дегенмен қағаз түріндегі оқу құралдары мен оқулықтарға балама болып саналмайды. *Bilimland* ресурстары – дәстүрлі оқыту тәжірибесін толықтыруға және кеңейтуге арналған дербес оқу кешені. Электронды оқыту ресурстарының артықшылығы – олар әрдайым жаңарып отырады. Әдіскер және пән мұғалімдерінен құралған топ – оқыту ресурстарын мазмұны жағынан қызықты әрі бірегей етіп жасау үшін әрдайым шығармашылық ізденіс үстінде болады.

Мектеп түлектерін Ұлттық Бірыңғай тестілеуге дайындау үшін *iTest* электрондық ресурсын пайдалану оқушылардың БҰТ-ті нәтижелі деңгейде тапсыруына мүмкіндік береді.

iTest электронды ресурсының басты мақсаты – Ұлттық бірыңғай тестілеу (ҰБТ) сынағына дайындықты қызықты әрі жеңілдету болып табылады.

iTest электронды ресурсына тест тапсырма-

ларын дайындауға ҰБТ-ға жауапты ресми мекеменің іріктеуінен өткен кеңесші-әдіскерлер мен оқытушылар қатысты. *iTest* әр пәнге арналған ондаған нұсқасы бар, көп деңгейлі тест тапсырмаларынан тұрады. Оған қоса, қатемен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін түсініктеме (комментарийлер) және тақырыптарға шолу жасайтын конспекттер мен дәрістер топтамасы бар. Электронды кешен жекелеген пәндер бойынша сынақтар тапсырып, дайындалуға жол ашады.

Сонымен қатар, бұл оқыту кешені ҰБТ талаптарына мейлінше жақын жағдайда толық ҰБТ үлгілерін тапсыруға машықтанып, дайындықты ұштауға мүмкіндік береді. *iTest* – мектеп түлектеріне пайдалы көмекші оқу құралы.

Физика пәнін таңдаған оқушылар жалпы физика курсы бойынша түрлі тест тапсырмаларын пайдаланып, өз білімдерін тексеруге мүмкіндік алады. Оқушылар физиканың әр бөлімінің тақырыптары бойынша теориялық материалмен, яғни конспектпен танысып, сол тақырыпқа сәйкес тест тапсырмаларын орындай алады.

Сонымен қатар, орта мектепте физика пәнін оқытуда мұғалімдер *Kahoot* – мобильді құрылғыларда дұрыс жауабы бар онлайн викторина құруға мүмкіндік беретін ресурсты кеңінен пайдаланады. Ол компьютерлер, планшеттер, ұялы телефондар және басқа құрылғылар арқылы орындауға болатын тестілерді, сұрақ-жауаптарды жасауға мүмкіндік береді. Тапсырмаларды орындағаннан кейін сервис тестіге әрбір қатысушы бойынша есепті көрсетеді, оқушылардың білімдеріндегі кемшіліктерді анықтауға және олармен кейінгі жұмысты жоспарлау үшін осы есепті пайдалануға болады.

Ресурсты пайдалану алгоритмі:

- фото және видео қосу мүмкіндігіне ие сауалнама (тест) құру;
- виртуалды кабинеттің номерін (жүйе генерациялайды) беру;
- проектор арқылы тапсырманы экранға көрсету;
- оқушылар мобильді құрылғылар арқылы виртуалды кабинетке кіреді;
- мобильді құрылғыларда тапсырмалар көрінеді және оқушылар орындайды;
- жалпы экранда оқушылардың жауаптарын көрсету. Тез әрі дұрыс жауап берген оқушы жеңімпаз;
- оқушылар дұрыс жауапқа сәйкесінше балл алады.

Болашақ ұрпаққа сапалы да саналы білім беру – қоғам талабы. Жас ұрпақты осындай азамат етіп тәрбиелеу үшін оқу үрдісіне көптеген өзгерістер мен жаңалықтар енгізілуде. Ол өзгерістер мен жаңалықтарды жүзеге асыратын ұстаздар қауымы. Мұның өзі ұстаздарға асқан жауапкершілік пен ізденісті, білім беру көкжиегіндегі жаңалықтарды еркін меңгере отырып, әлемдік білім кеңістігіне енуге батыл қадам жасай ала-

тындай болуды талап етері сөзсіз. Ол үшін білім беру саласында оқытудың білім технологиясын меңгерудің қажеттілігі туындайды. Ол мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтық және басқа да көптеген адами келбе-

тінің қалыптасуына әсерін тигізеді. Оқыту технологиясын таңдап іріктеу оқушының оқу-танымдық іс-әрекетін басқарудың бір буыны десек, оны жүзеге асыратын - бүгінгі мектеп мұғалімі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Осин А.В. Электронные образовательные ресурсы нового поколения в вопросах и ответах. - М.: Агентство «Социальный проект», 2017. - 32 с.
2. Халықова К.З.Абдулқарімова Г.А.Педагогикалық информатика /білім беруді ақпараттандыру. Алматы, 2007
3. Борибекова Ф., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. - А.:ҚР Жоғарғы оқу орындарының қауымдастығы. 2014
4. Галиев Т.Т. Методы опережающего обучения – Ярославль, 2015.
5. <https://bilimland.kz/ru/user>
6. <https://www.itest.kz/ru/about>
7. <https://kahoot.it/>
8. <https://infourok.ru/>
9. <https://bilimdiler.kz/>

УДК 378.147.88
МРНТИ 14.35.09

ЖАНАТБЕКОВА НАЗЫМ ЖАНАТБЕКҚЫЗЫ

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

АБДУЛАЕВА ӘЙГЕРІМ БЕКМҰХАНБЕТҚЫЗЫ

«Физика» мамандығының 2 курс докторанты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: n.zhanatbekova@mail.ru

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ ОЙЛАУЫН ДАМУДАҒЫ ОЙША ЭКСПЕРИМЕНТТЕРДІҢ РӨЛІ

Түйіндеме. Қазіргі заманғы қоғамның әлеуметтік тапсырысы білім алушылардың өтіп жатқан құбылыстардың мәніне кірігу білігін қалыптастыруды қамтиды. Ғылыми ойлауды қалыптастырудағы негізгі міндет ретінде білім алушыларға құбылыстар арасындағы байланысты анықтап талдауға, осы құбылыстардың өту механизмдерін талдау негізінде жалпылаулар жасауға, өзіндік танымдық әрекеттерін ұғынуға мүмкіндік беретін ойлау біліктерін дамытуды қосуға болады. Авторлар білім алушылардың ғылыми ойлауын дамытудағы ойша эксперименттердің рөліне талдау жасаған.

Кілттік сөздер: физикалық эксперимент, ойша эксперимент, ғылыми ойлау, зерттеу әрекеті, бақылау.

ЖАНАТБЕКОВА НАЗЫМ ЖАНАТБЕКҚЫЗЫ

к.п.н., и.о. ассоциированного профессора (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

АБДУЛАЕВА АЙГЕРИМ БЕКМУХАНБЕТҚЫЗЫ

докторант 2 курса специальности «Физика»,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: n.zhanatbekova@mail.ru

РОЛЬ МЫСЛЕННЫХ ЭКСПЕРИМЕНТОВ В РАЗВИТИИ НАУЧНОГО МЫШЛЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Аннотация. Социальный заказ современного общества предполагает формирование умений у учащихся проникать в сущность всего происходящего. Одной из основных задач при формировании научного мышления следует считать развитие таких мыслительных умений, владение которыми позволило бы обучающемуся выявлять и анализировать взаимосвязь явлений, осуществлять обобщения на основе анализа механизмов протекания этих явлений, осмысливать характер собственных познавательных действий. Авторы проанализировали задачу формирования таких мыслительных умений, способность осуществлять которые будет свидетельствовать о сформированности научного мышления.

Ключевые слова: физический эксперимент, мысленный эксперимент, научное мышление, исследовательская деятельность, наблюдение.

ZHANATBEKOVA NAZYM ZHANATBEKKYZY,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

THE ROLE OF THOUGHT EXPERIMENTS IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SCIENTIFIC THINKING

Abstract. The social order of modern society involves the formation of students' skills to get into the essence of everything that is happening. One of the main tasks in the formation of scientific thinking should be considered the development of such thinking skills, the possession of which would allow the student to identify and analyze the relationship of phenomena, to make generalizations based on the analysis of the mechanisms of these phenomena, to comprehend the nature of their own cognitive actions. The authors analyzed the task of forming such thinking skills, the ability to implement which will indicate the formation of scientific thinking.

Keywords: physical experiment, thought experiment, scientific thinking, research activity, observation.

INTRODUCTION

Solving the main problems of teaching physics at the present stage (improving the quality of students' knowledge, developing their cognitive activity and interest in the discipline being studied, forming a scientific worldview) requires close attention to the problem of forming students' scientific thinking.

Physics is the leading science of natural science. In the system of modern education, it continues to form the style of scientific thinking, the initial requirements for research activities, and sets the norms of scientific thinking. The features that characterize physical thinking are also inherent in mental activity in the field of other natural Sciences. Therefore, by developing physical thinking, we thereby form the natural science thinking of students.

Scientific thinking refers to the mental processes used in reasoning about the content of science (such as force in physics), engaged in typical scientific activities (such as designing experiments), or specific types of reasoning that are often used in science (such as inferring that there is a planet beyond Pluto). Scientific thinking involves many General-purpose cognitive operations that people apply in non-scientific fields, such as induction, deduction, analogy, problem solving, and causal reasoning. These cognitive processes are considered in many studies.

A physical experiment, which is a tool for studying the surrounding nature, convinces students of the materiality of the world, of its cognizability. In addition, it gives children a sense of belonging to the receipt of scientific facts, contributing to the fact that they become the fruit of the student's own thoughts, affect and awaken his emotions.

In some cases, thought experiments can perform functions similar to those of real experiments in learning: they serve as a method of presentation, a source of knowledge, and a means of visualization.

It should be noted the following:

– first, a thought experiment is precisely defined cognitive goal is to study the properties of the physical body or phenomenon to predict the behavior of the object in a given situation;

– second, it is produced in strict accordance with the laws of logic, if his performance is acceptable to use mathematical methods;

– third, reflecting the possible physical phenomena, it takes place in the mind, in the imagination and as a result is often made with ideal models of real physical bodies;

– fourth, ideal objects in the course of a thought experiment can be placed in any situation that is acceptable from the point of view of modern science [Быков В., 1968].

MAIN PART

The scope of possible application of thought experiments for educational purposes is quite wide. They can be useful in the introduction of concepts and definitions, in the analysis of individual physical phenomena and laws.

For example, when forming the concept of absolute zero, it is useful to consider the following thought experiment proposed by Maxwell.

Let there be a simple gas thermometer in the form of a long tube, sealed at one end and filled with an ideal gas. The gas in the tube is separated from the external environment by a drop of mercury, oil, or some other liquid.

Place the tube first in the boiling water vapor, noting the position of the liquid droplet, and then in the melting ice, again noting the position of the droplet. This operation makes it possible to determine the "reference" thermometric points and continue the scale both up and down.

Cool the thermometer. The volume of gas in it will decrease, and a drop of liquid will start moving down the scale. It is clear that it can only go down to the bottom of the tube. Calculations show that the thermometer should show a temperature of -273°C . Can the temperature get even lower? Obviously not, since that would mean a negative

volume of gas in the thermometer, which is absurd. Therefore - 273°C – the lowest temperature that can exist in nature.

To illustrate the principle of relativity and the concept of an inertial frame of reference, we can analyze such a thought experiment proposed by Galileo [Мах Э., 2000, с. 180].

We will enter the spacious cabin of a stationary ship and perform a series of mechanical experiments there. We will find that the ball, placed on a smooth horizontal surface, will be at rest, and if it is pushed, it will roll evenly and straight; a free-falling body moves vertically; throwing the ball parallel or perpendicular to the side of the ship, we will not notice a difference in its movement.

If the ship moves uniformly and rectilinearly, none of these phenomena will change, and therefore, we will not be able to determine from mechanical experiments whether the ship is moving (our inertial reference system) or is at rest.

In some cases, thought experiments are well combined with real educational experiences: by idealizing real processes, they help to present them in a «pure» form, and sometimes even give the idea of setting up a feasible experience. Typical examples are the connection between thought and real experiments in the study of Newton's first law, the free fall of bodies, and Lenz's law.

When studying Newton's first law, we first compare the frequently observed motions of bodies on different surfaces: a soccer ball on an asphalt platform and on grass, a hockey puck on snow cover and on smooth ice, then experiments are made with a steel ball moving on rough and smooth surfaces. The results of observations and experiments make it possible to conclude that with a decrease in friction, the movement of the body is increasingly approaching a uniform and straight line. On this basis, we proceed to such a thought experiment:

Imagine a body that does not interact with other bodies, such as a ball that is not affected by gravity and drag forces. How will it move if pushed? Since drag and gravity are excluded, the ball will move uniformly for an unlimited time, and its movement will be strictly straight. Here, real experiments and observations served as the basis for a thought experiment in which inertia manifests itself in a «pure» form [Brown J.R., 2014].

CONCLUSION

The use of thought experiments in a number of educational situations increases the scientific level

of teaching, consciousness of learning, develops the creative imagination of students, educates their physical thinking.

However, it should be clearly noted that thought experiments can in no way replace real experiments, the formulation of which is fundamentally possible. Mindless "thought experimentation" can cause permanent damage. The use of thought experiments, of course, is justified only when the real experiment is fundamentally impossible to implement.

In the most General form, the scheme of formation of students' elements of scientific thinking in the process of teaching physics is as follows. First of all, it is necessary to consistently acquaint students with all the requirements for scientific thinking. After students have learned about the essence of the elements of scientific thinking, they should create situations in the course of training in which they would be convinced of the need to use them to get the right results. Such situations can be created when studying issues, the discussion of which "pushes" the ordinary thinking of a person to the conclusion on the principle of "either this or that", while scientific, dialectical thinking involves the use of the principle of "both". Example of such situations:

There is a charged ball on the demo table. One observer is at rest relative to it, the other is moving; each has indicators of electric and magnetic fields. What will they find?

The first observer will detect the existence of only an electric field, the second – an electric and magnetic field. So is there or isn't there a magnetic field around a charged ball? Which observer is right? Discussion of these issues leads to the conclusion that both statements are true, despite their inconsistency. The magnetic field both exists and does not exist. And no matter how unusual this conclusion is, it is true, since it is confirmed by experience.

Scientific thinking and research behavior can be formed and developed only through the introduction of methods and innovative technologies as special forms of organizing joint activities of teachers and students aimed at personal development, the formation of a scientific Outlook, and the maximum realization of the abilities and scientific potential of each student.

So, the use of a physical experiment makes it possible to interest students, activate their thinking, develop the ability to draw conclusions independently and test them in practice.

REFERENCES:

1. Быков В. Научный эксперимент и экспериментальные методы // Некоторые проблемы методологии научного исследования. М., 1968. С. 87
2. Мах Э. Механика. Историко-критический очерк ее развития. Ижевск: Ижевская республиканская типография, 2000. 180 с.
3. Brown J.R. Thought Experiments // The Stanford Encyclopedia of Philosophy/ Substantive revision Aug 12, 2014. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/thoughtexperiment/>

ИБРАЕВА САЛТАНАТ НУРГАЗЫҚЫЗЫ

П.ф.к.,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықарған қаласы
E-mail: ibraeva62@bk.ru

ТУЛЕМЕТОВА КАМИДА ӘБІЛДАБЕКҚЫЗЫ

«Дарынды балаларға
арналған үш тілде оқытатын М.Арын атындағы №24 «Экономика және бизнес»
арнаулы лицейінің математика пәнінің мұғалімі
Алматы облысы, Талдықарған қаласы

**ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ
АЛУДА ЕСЕП АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ**

Түйіндеме. Мақалада математикалық ұғымды өздігінен оқытушылық есептер арқылы меңгерту қарастырылған. Есеп арқылы оқытуда есептің шешімі арқылы қорытынды жасауға болатындай есептер жүйесін пайдалану көрсетілген.

Кілт сөздер: танымдық іс - әрекет, оқытушылық есеп, өздігінен білім алу, есеп арқылы оқыту.

ИБРАЕВА САЛТАНАТ НУРГАЗИЕВНА

К. п. н.,
Жетысуский университет им.И. Жансугурова,
г. Талдыкорган
E-mail: ibraeva62@bk.ru

ТУЛЕМЕТОВА КАМИДА АБИЛЬДАБЕКОВНА

учитель математики специализированного лицея №24 «Экономика и бизнес»
имени М. Арына с обучением на трех языках для одаренных детей города
Талдыкорган, Алматинская область

**НЕОБХОДИМОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХ ЗАДАЧ
В САМОСТОЯТЕЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ В СИСТЕМЕ ОБНОВЛЕННОГО
СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В статье рассматривается самостоятельное владение математических понятии через обучающие задачи. Предлагается система обучающие задачи с помощью использования ответов решаемых задач, результате которых ученики усваивают умения самостоятельно делать выводы.

Ключевая слова: познавательная деятельность, обучающие задачи, самообразование, обучение через задач.

IBRAEVA SALTANAT NURGAZYKYZY

Candidate of Pedagogical Sciences,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Tal dykorgan
ibraeva62@bk.ru

TULEMETOVA KAMIDA ABILDABEKOVNA

mathematics teacher of the Specialized Lyceum №24 "Economics and business"
named after M. Ar yn with training in three languages for gifted children "
Taldykorgan, Almaty region

**NECESSITY OF TEACHING THROUGH TASKS IN SELF-EDUCATION
IN THE UPDATED EDUCATIONAL SYSTEM**

Abstract. The article studies the independent possession of mathematical concepts through learning problems. In the article is proposed a system of learning use the answers to be solved as a result of which student learn the ability making conclusions in dependently.

Keywords: cognitive activity, teaching tasks, self-study, teaching though.

Білім саласындағы инновациялық өзгерістер оқудың / оқытудың негізі ретінде тұлғалық дамуды қарастырады. А.Әлімов өз еңбегінде «...өздігінен үйрену, өз білімін қолдану, дамытып отыруды көздейді...». Оқушыны өз іс әрекеті негізінде білім алуға үйреткен жөн, осы орайда «...іс-әрекет негізінде туындаған білік пен дағдыларын күнделікті өмірде қолдана алады...» [Әлімов А., 2015]. Жаңартылған білім аясында оқушы білім алып қана қоймай оны орынды жерде тиімді қолдана білу тиіс. Осы орайда білім беруде оқушыларға өзінің білетін білімдерінің негізінде жаңа ұғымды қалыптастыру үшін оқушының сабақтағы танымдық іс - әрекетін жандандырып, белсенді әрекетке жұмылдыру қажет. Оқушының танымдық іс – әрекеттерін, яғни ойлау, оқу, өз ойын айту, тұжырым жасау есеп шығарып қорытынды жасауға бағыттаған жөн. Есеп шығару барысында оқушылар тек математика курсын белсенді игеріп қана қоймай, олар шығармашылық ойлау икемділігін меңгереді.

Б. Баймұханов «Математикалық есеп дегеніміз – оқушылардың ойы мен іс-әрекетін талап ететін және математикалық білімді меңгеруге, практикада қолдана білуге дағдыландыруға, ойлау қабілетін дамытуға бағытталған ситуация» деп анықтама берген [Баймұханов.Б.Б., 1983]. Сондықтан оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсендіруде есептің рөлі жоғары, есеп шығару барысында оқушылардың негізгі математикалық білім, біліктілік, дағдылары қалыптасады.

Әйгілі поляк әдіскер-математигі А.С.Крыговская сөзімен айтсақ, «есеп арқылы оқыту принципі математиканың өзіндік табиғи салдары» [Крыговская А.С., 1966, №6].

Оқушылардың даму мүмкіндігі тек өзіндік жұмыстың барысында ғана қалыптасады деген пікір көптеген белгілі педагогтардың ойларынан шыққан. Г.Песталоцци, А.Дистервег мазмұндау әдісін дұрыс деп санамаған, олар білімділік пен белсенділік принциптерін насихаттады. А.Дистервег «...оқушылар дайын ақиқат ұғымды қабылдамай, сол ақиқат ұғымды өзі есептерді шығару барысында ашу керек» деп жазған [Дистервег А., 1956, 158 б].

Есеп шығару барысында оқушылар тек математика курсын белсенді игеріп қана қоймай, олар шығармашылық ойлау икемділігін меңгереді. Оқыту мақсатында құрылған есептер арқылы оқушылардың есептерді шығарудың тәсілдерін білудегі, шешімдерін жалпылаудағы, теориялық заңдылықтарды ашудағы ойлау іс-әрекетін бір жүйеге келтіреді.

Математикалық білім, біліктілік, дағдыларды қалыптастырудағы негізгі құралы - есептер шы-

ғару. Есептер шығару арқылы оқушылардың алған білімі нақтыланып, олардың ақыл-ой іс-әрекетін басқару жүзеге асырылады..

Математикалық есептерді шығару оқушылардың жеке шығармашылық белсенділігіне байланысты. Сондықтан есеп шығарудың басты мақсаттарының бірі – оқушылардың ойлау қызметін жандандыру арқылы әр алуан салуларды, түрлендірулерді, есептеулерді орындауды, математикалық сөйлемдерді тұжырымдауды үйретумен бірге ойлап талқылауға, математикалық фактілерді салыстыруға, ортақ немесе айрықша қасиеттерге дұрыс қорытынды жасауға баулуы тиіс. Оқу үрдісінде есеп шығару математиканы оқытудың мақсаты ретінде де, оны оқыту әдісі ретінде де бой көрсетеді.

Бұл оқу материалын оқыту әдісіне жаңа тұрғыдан қарауды талап етеді.

Оқу материалдарын оқушыға түсінікті және оның ішкі мазмұнын ашатын оқытушылық есеп жүйесін құру қажеттілігін туғызады. Математиканы есептер арқылы оқыту есептің ішкі мазмұнын меңгеруден, есепті түсінудегі логикалық қадамдардан, алынған қортындылар мен бақылау нәтижелерінен шығады.

Есептер арқылы оқыту әдісі деп - оқушылардың жаңа теориялық материалды белгілі есептер жүйесін шығару мен шешімдер нәтижесін жалпылау негізінде меңгеретін оқыту әдісін айтады.

Ә. Бидосов «... есеп шығару математиканы оқытудың ажырамас бөлігі, себебі есеп шығару математикалық ұғымдарды қалыптастырып, байытуға, математикалық ойлауын өрістетуге, білімдерін практикада қолдануға жол ашады...» [Бидосов Ә., 1989, 12 б] деп көрсеткен.

Л.П. Гурова есеп оқыту құралы ретінде қарайды «есеп-ой жетістігінің объектісі, белгілі және белгісіз элементтер арасындағы байланысты ашуға мүмкіндік беретін кейбір практикалық түрлендіруден немесе теориялық сұрақтарға жауап беретін тікелей шарттарды іздеу...» [Гурова Л.Л., 1996].

Есептер арқылы оқытудың негізгі бір проблемасы теориялық материалдың мағынасын ашатын есептер жүйесін дайындау, сонымен қатар есептерді мұқият таңдау және оларды белгілі бір жүйемен орналастыру болып табылады. Есептерді қолданып оқыту үшін мұғалім оқу материалын мынадай түрде өзгертуі керек: мәтін мазмұны проблемалық және ақпараттық сұрақтар түріндегі танымдық есептер мен оқу тапсырмалар түрінде тұжырымдалуы қажет. Оқыту есептер жүйесін құрастыру әдістемесі оқылатын материал мақсатына сай оқушылардың өздігінен теориялық тұжырым жасауға мүмкіндігі болуы

көздейді. Бұл қандай да бір математикалық объектінің қасиеттерін анықтайтын тұжырым болуы немесе жаңа теориялық жағдайдың дәлелдемесі болуы немесе белгілі бір типтегі есептерді шешу алгоритмі болуы мүмкін.

Математика әдістемесінде оқыту есептер жүйесін құру үшін мына шарттарды ескеру керек:

а) меңгерілетін білім, білік пен дағдының жиынтығын алдын ала айқындау қажет;

б) жаңа ұғымды қалыптастыру үшін тапсырмалар проблеммалық, практикалық бағытта болу керек;

с) Өзіндік таным әрекетін ұйымдастыру үшін ізденіс ситуациясын құру керек;

д) Жаңа теориялық материалды меңгеру үшін оқушының оқу түрткісін дамыту керек.

Есептер арқылы оқыту үшін теориялық материалды қайта өңдеп оқытушылық есептер жүйесі құруда қойылатын талаптар:

1. Теориялық материалды қайта өңдеуден бұрын, жаңа материал жөнінде терең талдау жасалуы керек, оның есептер арқылы оқытылу дәрежесін және теориялық материалды тұтас есеп арқылы оқыту немесе есептер оқу мақсатына сай кейбір локальді бөлігін оқыту мүмкіншілігі;

2. Жаңа материалды талдау кезінде берілген оқу материалының мақсаты, нәтижесінде нені меңгеру керектігі;

3. Оқу материалын білу, түсіну, қайта жаңғырту, бекіту, талдау, практикада қолдану деңгейі айқындалады.

4. Қандай да бір оқу материалын есеп арқылы оқыту әдісінде осы материалды оқытуға бөлінген уақыт пен оның курстағы маңыздылығы, оқытылып кеткен материалмен байланысы, математика курсындағы жаңа тақырыпты оқытуда меңгерілген мағлұматтарды пайдалануы;

5. Есептер жүйесін құруда жаңа материал мен өтілген материалдың арасында пәнішілік байланыстары;

6. Жүйедегі есептердің кез келгенін шығарудың түсініктілігі мен күрделілігі ;

7. Кейбір теориялық қорытындыларды пайымдайтын немесе ізделінді материалдың оқу түрткісі (мотиві) болатын практикалық есептерді құру үшін оқылатын материал мен басқа пәндер бойынша меңгерілген білімдердің пәнаралық байланысы ескеріледі.

8. Егер жаңа ұғымдар енгізетін болсақ, онда әдетте оның заттық белгісі, не осы ұғымды сипаттайтын қасиеттері тұжырымдылып, теориялық дәлелдеудің немесе алгоритмнің негізгі қадамы айқындалады.

9. Теориялық материал берілген материалдың негізгі жағдайы анықталған логикалық білімдерден тұрады.

10. Әр бөлімде басты материал қосалқы бөліктерге бөлектенеді, оны оқып үйренгеннен кейін әрбір бөлікке теориялық тұжырым жасалады.

11. Бөліктің оқып үйрену кезеңі анықталады, яғни, белгілі оқу материалын оқып үйрену жоспары құрылады.

12. Теориялық материалдың әрбір бөлігі үшін сәйкесінше есептер құрылады, не жинақталады, есептің шешімі берілген теориялық материалдың мәнін тура өрнектейді не жалпылаудан кейін қажетті теориялық тұжырым жасалынады.

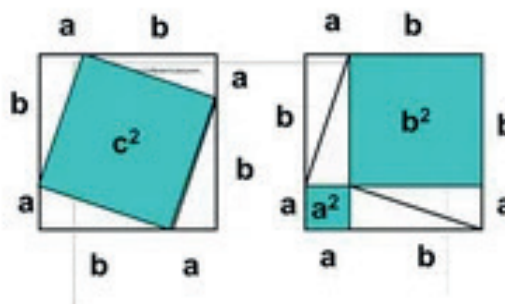
13. Есептерді орналастыру теориялық материалдың сәйкес бөлігін оқыту ретіне байланысты болады.

14. Есептерді орналастыруда төмендегі принциптерге сүйенеді: қарапайымнан күрделіге, дербес есептен жалпыға. Көбінесе, есептерді орналастыру реті есеп шешімінің нәтижесі келесі есептерді шешуге қажеттілігіне сәйкес жүргізіледі. Егер мұны жүзеге асыру мүмкін болса, онда оқушылар бұл оқыту есептер жүйесінің шешімдері кездейсоқ алынбағанына көздері жетіп, оларды шығарудың қажеттілігін түсінеді.

15. Тақырып оқытылмай тұрып, жаңа теориялық білімді қажет ететін практикалық есептерді шығару пайдалы, бұл білімді оқушылар есеп шығару кезінде меңгереді. Мұндай практикалық есептер оқушылардың теориялық мағлұматтарға қызығушылығын, зейінін ерекше аударады. Олар берілген есептердің шешуін іздестіруге көңілі ауады, есептердің шешімдерін қорытындылайды, жаңа теориялық білім алады, жаңа теориялық тұжырым жасайды. Міне, осылайша формальды, жаттанды білім алу жойылады.

Оқытудың белсенді әдістерін қолдана отырып, топқа жұпқа бөлу арқылы тапсырманы орындау барысында бірін- бірі толықтырады, ой қозғайды, тұжырым жасау дағдыларыда қалыптасады.

Мысалы, Пифагор теоремасын оқыту барысында суретте кескінделген квадраттардың аудандарын тауып, тұжырым жасауға мұғалім бағыт бағдар беру керек.

Оқушыларға тапсырманы орындау қол жетімді болу үшін жетекші сұрақтар ұсынған жөн.

1. Квадраттың ауданы бөліктерінің аудандарының қосындысына тең бола ма? Неге

2. Бұл квадраттар тең шамалы бола ма ? Неліктен

3. Екі квадраттың аудандарын теңестіруге бола ма? Неге?

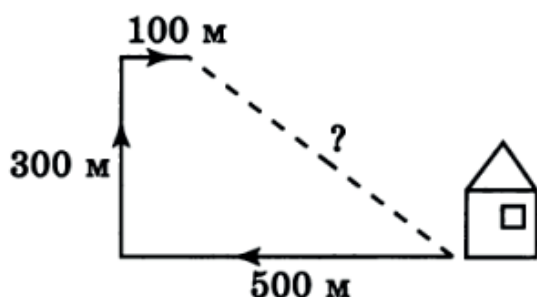
4. Мұндағы тік бұрыштың қандай элементтері?

5. Осы шыққан формуланы тік бұрышты үш-бұрыштың элементтері бойынша тұжырымда.

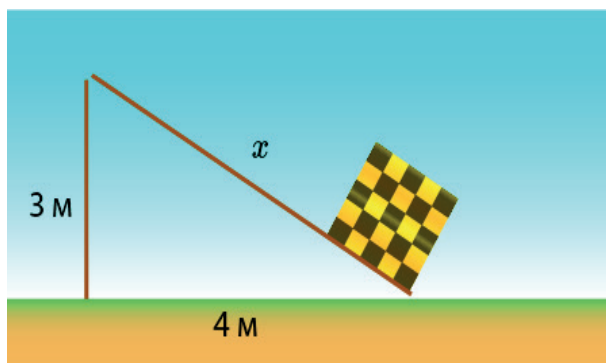
Осы сұрақтар негізінде оқушы тапсырманы орындап, теореманы тұжырымдайды, яғни тереманы біледі, түсінеді. Бұл тапсырманы орындау барысында мұғалім бағыт беруші, оқушы өзбетімен жаңа ұғымды меңгереді.

Келесі тапсырмалар жүйесі оқушылардың меңгерген білімін күнделікті өмірде қолдануға мүмкіндік береді.

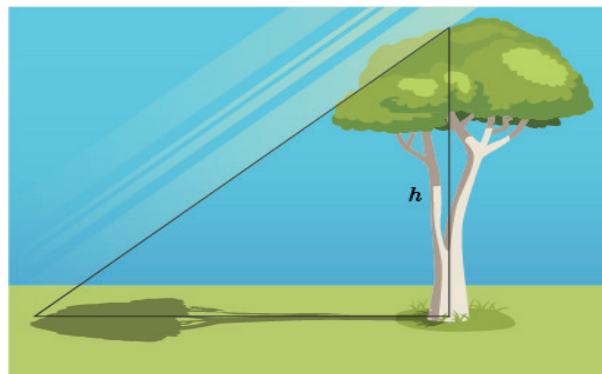
Мысалы, 1. Айнұр үйінен батысқа қарай 500м жүрді, одан кейін солтүстікке бұрылып 300м жүрді. Одан шығысқа бұрылды да тағы да 100м жүрді. Айнұр үйінен қандай қашықтықта болды?

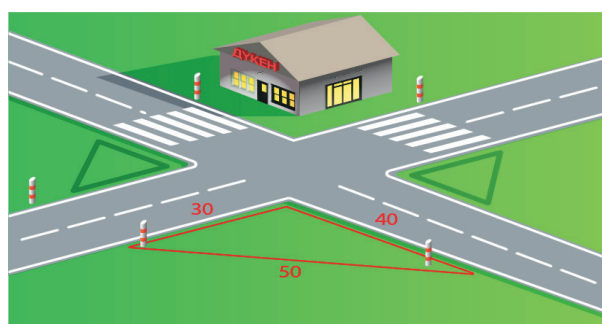
2. Биіктігі 5 м болатын ағаш көлеңкесінің ұзындығы 12 м. Күн сәулесінің ағаш төбесінен жерге дейінгі бөлігінің ұзындығын тап.

3. Жалаусап жерден 3 м биіктікте сынып, бас жағы тұрған жерінен 4 м қашықтыққа құлады. Жалаусаптың құламай тұрғандағы бастапқы биіктігі қандай

4. Бұл көшелер өзара перпендикуляр ма?

Бұл оқытушылық есептерді шығару барысында ұғым қалыптасады, біледі түсінеді, қолданады, талдау жасайды, тұжырымдайды.

Оқыту жүйесіндегі есептерді шығара отырып, оқушылар осы уақытқа дейін алынған білімдерін пайдаланады. Сондықтан бұрында оқытылып кеткен білімдерді қайталау жүргізіледі. Бірақ бұл жерде механикалық түрде қайталау емес, бұрында өтілгендерді жаңа шартты жағдайда қарастырады, олардың белгісіз жақтары байқалады жаңа математикалық объектілермен байланысы ескеріледі, демек, пәнаралық байланыс орнайды да материалдарды формальды түрде жаттауға жол берілмейді.

Арнайы таңдалынып алынған есептер білімді бекітуге, сонымен қатар оқытылатын жаңа математикалық объектілердің қасиеттері жөнінде мағлұмат алуға мүмкіндік береді. Басқа сөзбен айтқанда, мұндай есептер екі түрлі дидактикалық функцияны атқарады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану. Оқу құралы. - Алматы, 2015. - 180б.
2. Баймұханов. Б.Б Математика есептерін шығаруға үйрету. А., «Мектеп» 1983
3. Крыговская А.С. Развитие математической деятельности учащихся и роль задач в этом развитии. // Математика в школе, - М.: 1966. - №6. - С. 19-30
4. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. - М.: Учпедгиз, 1956. – С. 374
5. Бидосов Ә. Математиканы оқыту методикасы. А., «Мектеп» 1989 - 224б
6. Гурова Л.Л. Психологический анализ решения задач. // Воронеж / Издательство Воронежского университета, 1996. - С. 327

ИМАГАМБЕТОВА АЛИЯ АЙТКАЛИЕВНА

магистр, аға оқытушысы,
Педагогика және психология кафедрасы,
Баишев университеті,
Ақтөбе қаласы
E-mail: aliya.k.87@mail.ru

КОМАРОВА ДИНАРА ТУРСУНХАНОВНА

магистр, аға оқытушысы,
Педагогика және психология кафедрасы,
Баишев университеті,
Ақтөбе қаласы
E-mail: kdt2009@mail.ru

ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Түйіндемe. Бүгінгі күнгі білім беру жүйесінде және оның мазмұны мен оқыту технологиясында да өзгерістер орын алуда. Жалпы орта білім берудің жалпы ұлттық деңгейдегі мақсаты – Қазақстан Республикасының әлеуметтік, экономикалық, қоғамдық, саяси өміріне белсенді араласуына дайын, еңбекқор тұлғаны қалыптастыру. Осыған байланысты қазіргі таңда оқушылардың еңбек мәдениетін қалыптастыру маңызды орын алуда.

Сол себептен мақалада авторлар оқушыларды еңбекке тәрбиелеудің маңызы туралы сөз қозғап, оқушылардың бойында еңбек тәрбиесін қалыптастыру мақсатында көптеген ғалымдардың еңбектеріне талдау жасады. Сондай-ақ, оқушыларды еңбекке тәрбиелеудің мәні, рөлі жан-жақты ашылып, еңбек, еңбек тәрбиесі, еңбек мәдениеті ұғымдарына жан-жақты анықтама беріледі.

Кілт сөздер: Оқушы; еңбек; еңбек тәрбиесі; еңбек мәдениеті; оқу процесіндегі еңбек; қоғамдық пайдалы еңбек.

ИМАГАМБЕТОВА АЛИЯ АЙТКАЛИЕВНА

магистр, старший преподаватель,
кафедра Педагогика и психология,
Баишев университет,
город Актөбе
E-mail: aliya.k.87@mail.ru

КОМАРОВА ДИНАРА ТУРСУНХАНОВНА

магистр, старший преподаватель,
кафедра Педагогика и психология,
Баишев университет,
город Актөбе
E-mail: kdt2009@mail.ru

РОЛЬ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ В ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В настоящее время происходят изменения в системе образования и ее содержания и технологии обучения. Цель общего среднего образования на национальном уровне – формирование трудолюбивой личности, готовой к активному участию в социальной, экономической, общественной, политической жизни Республики Казахстан. В связи с этим в настоящее время важное место занимает формирование культуры труда учащихся.

Поэтому в статье авторы говорили о значении трудового воспитания учащихся, анализировали труды многих ученых с целью формирования у учащихся трудового воспитания. Также подробно раскрывается сущность и роль трудового воспитания учащихся, дается всестороннее определение понятий труд, трудовое воспитание, трудовая культура.

Ключевые слова: ученик; труд; трудовое воспитание; трудовая культура; труд в учебном процессе; общественно полезный труд.

IMAGAMBETOVA ALIYA AITKALIYEVNA

master, senior lecturer,
of the Department of Pedagogy and psychology
Baishev University,
Aktobe city
E-mail: aliya.k.87@mail.ru

KOMAROVA DINARA TURSUNKHANOVNA

master, senior lecturer,
of the Department of Pedagogy and psychology,
Baishev University,
Aktobe city
E-mail: kdt2009@mail.ru

THE ROLE OF LABOR EDUCATION IN THE EDUCATION OF STUDENTS

Abstract. Currently, there are changes in the education system and its content and technology of education. The purpose of General secondary education at the national level is the formation of a hardworking person ready to actively participate in the social, economic, social and political life of the Republic of Kazakhstan. In this regard, an important place is now occupied by the formation of a work culture of students. Therefore, in the article the authors talked about the importance of labor education of students, analyzed the works of many scientists in order to form students' labor education. Also, the essence and role of labor education of students are revealed in detail, the comprehensive definition of labor, labor education, labor culture is given.

Keywords: student; labor; labor education; labor culture; work in the educational process; socially useful work.

Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Білім беру ұзақ мерзімді «Қазақстан – 2030» Стратегиясының негізгі приоритеттерінің бірі болып отыр. Қазақстандағы білім беру реформаларының ортақ мақсаты білім беру жүйесінің жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімделуі болып табылады. Қазақстан Президенті әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына республиканы кіргізу туралы мақсат қойған болатын. Осы мақсатты жүзеге асыруда білім беру жүйесін дамыту маңызды роль атқарады» - деген [Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Қазақстан мұғалімі. Астана – 25 тамыз 2010 ж.].

Ғаламдық жаһандану жағдайындағы жаңа қоғамда орын алған ірі экономикалық өзгерістер мен технологиялық жетістіктер – қоғам дамуының қозғаушы күші болып табылатын білім жүйесіне орасан ықпалын тигізіп отыр. Әлемдік қауымдастықтың біртұтас білім кеңістігін қалыптастыруға бағытталған ортақ мүддеге барынша әрекеттенуі – жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген саналы һәм парасатты тұлғаны тәрбиелеу қажеттілігін де алға тартып отырғаны айқын.

Егеменді елімізде соңғы уақыттары жүргізіліп келе жатқан білім реформаларына қатысты түбегейлі бетбұрыстар – жас жеткіншектерге жан-жақты, терең тәрбие беріп, олардың жеке тұлғалық мәдениетін қалыптастыруда ұлттық мәдени

мұраларға ден қою қажеттілігін айқын аңғартып отыр.

Бұл орайда жалпы білім беретін мектептердегі оқушыларға жан-жақты терең білім мен тәрбие беру моделінің бүгінгі жаңа бағыттарының бірі – жоғары класс оқушыларын өмірге, еңбекке дайындау көкейкесті мәселенің бірі болып табылады.

Зерттеу мақсаты – оқушыларды тәрбиелеуде еңбек тәрбиесінің маңызын теориялық тұрғыда негіздеу.

Еңбек – адамның өмірлік құндылықтарының бірі. Еңбек адамды өзін қоршаған ортамен, қоғаммен байланыстырушы дәнекер буын, сол себептен оның уақыт талабына сай жеке тұлға ретінде қалыптасуы үшін, тұтастай адам болмысы үшін өзінің құндылығын жоғалтуы мүмкін емес. Адам болмысы мен тұлғасын еңбексіз көзге елестету де қиын.

Тұлғаның еңбек тәрбиесі, еңбек мәдениеті мәселелерін арнайы қарастырмаз бұрын жалпы «еңбек» ұғымының бүгінгі ғылыми зерттеулердегі анықтамаларына тоқтала кеткеніміз жөн. Ол философиялық, педагогикалық зерттеулер мен энциклопедиялық сөздіктерде бірде бір-біріне өте жақын, бірде алшақ ой-пікірлермен тұжырымдалады.

Философиялық ұғымдағы: «Еңбек – бұл ең алдымен адамның өз іс-әрекеті арқылы бір-бірімен және табиғатпен зат алмасуына жанама әсер етіп, оны реттеп және бақылап отыратын процесс» [Философский словарь /под ред. Т.И.Фролова, 2001, 70 с.].

Сондай-ақ философиялық тұрғыдағы, адамның дүниемен істестігі, қарым-қатынас тәсілі – «заттық іс-әрекет», - деп танылып еңбектің мәнін білдіреді. Өйткені, іс-әрекет арқылы адам талапты шығармашылықпен өзгертеді де, өзін іскер субъект ретінде қалыптастырады және өзі игерген табиғат құбылыстарын іс-әрекет объектісі етеді. Ғылыми топшылауларда адамның психикалық іс-әрекетінің сыртқы және ішкі сипаты көрінеді. Мәселен, сыртқы іс-әрекет сипатында: қолды, аяқты, саусақтарды жұмсау арқылы іске асатын реалды заттарға әсер етудің адамға тән түрлері танылса, ішкі түріне – ой жүгірту арқылы көрінетін іс-әрекет байқалады. Мұнда шынайы заттарға әсер ету жолымен емес, олардың ойлау процесінде жасалатын идеалды динамикалық моделдерін пайдалану арқылы жүзеге асады. Әлгі әрекет сыртқы іс-әрекетке бағдар беріп отырады.

Ал «Еңбек – адамның өз қажеттерін қанағаттандыру үшін табиғат заттарының түрін өзгертуге және оны өз керегіне бейімдеуге бағытталған мақсатқа сай істелетін қызметі, қоғамның өмір сүруінің негізі, адамзат тіршілігінің мәңгілік, табиғи шарты» - деп тұжырымдалатын Қазақ совет энциклопедиясындағы ой қорытындылары біздің педагогика ғылымының өресіне көбірек жақындайды. Мұнда еңбек процесінің моменттері ретінде: мақсатқа сай қызмет, яғни, еңбектің өзі, еңбек заттары мен еңбек жабдықтары аталады. Жалпы адам еңбегіне бағытталған нәрсенің бәрі еңбек заттары деп аталады. «Еңбек құрал жабдығының жәрдемі мен адам өзінің еңбек заттарына ықпал етеді» [Құлбаева А., *Ертегілер арқылы жеткіншектерді еңбекке тәрбиелеу. // Бастауыш мектеп. 2004. №3.*].

Адамның адам болып қалыптасуының құралы – еңбек. Еңбектің нәтижелі болуы әр адамның еңбекке саналы қатынасуына байланысты. Олай болса, бүгінгі таңдағы қоғам қажеттілігі – жас ұрпақтың бойына еңбекке ынталылықты, құштарлықты тәрбиелеу, болашақ еңбек жолын дұрыс таңдауға бағыт-бағдар беріп, еңбек мәдениетін қалыптастыру. Баланың жеке басының еңбекке бейім болып өсуі, оны еңбекке дұрыс баулудың нәтижесі.

Психология ғылымы еңбекті тұлға қалыптасуындағы жетекші іс-әрекеттің бірі ретінде талдап, оған адамзат іс-әрекетінің тарихи алғашқы түрі, әрі ол ең алдымен әлеуметтік категория деп сипаттайды. Психологиялық тұжырымдарға сүйенсек: «Еңбек дегеніміз белгілі қоғамдық пайдалы өнімді өндіруге бағытталған іс-әрекет болып табылады» [Сейталиев Қ., *Жалпы психология: «Білім», 2007. 360 б.*].

Еңбек адамның тұлға ретінде жан-жақты қалыптасу процесінде маңызды рөлді атқарады. Тұлғаның жасампаздық (созидательный) еңбегі – оның рухани өмірінің қажетті шарты. Өмірдің мән-мағынасы жайындағы қиялдар, ар-намыс,

теңсіздік, ашықтық, сұлулық елесі еңбекпен тығыз байланысты болып келеді. Көптеген халықтар еңбек етуді өмір сүрумен байланыстырады.

Ал қазақ халқының дәстүрлі философиялық тұжырымдарына үңіле отырып, мәдениеттанушы ғалым А.Құлсариева ұлттық санамызға сіңген «өмір сүру» деген ұғымның баламасы ретіндегі қолданылатын «тіршілік» сөзі кейбір контексте жасалған осы «еңбекті», яки, іс-әрекет түрін білдіретіндігін айтады [Құлсариева А.Т., 2004. 416 б.]. Ғалым пікірімен біз де толық келісеміз, әрі бұл тұжырым ешқандай дау туғызбайды деп білеміз. Өйткені адамның тіршілігінің мәні де осы еңбек процесі. Демек, халық өз ұғымында адамның тіршілік етуінің мәнін ең алдымен осы еңбек ету процесімен түсіндіреді, яки, еңбек процесі бар жерде, адамның өмір сүруі де болады.

Сонымен, тұжырымдай келе айтқанда, еңбек – материалдық және рухани байлықтардың көзі, сонымен бірге ол адам өмірінің ең бірінші, басты шарты. *Бір жағынан* ол адамның табиғатқа әсер ету процесі, *екінші жағынан*, адамдардың өмір құралдарын табудағы өзара іс-әрекет процесі. Адамдардың бірлесе жүргізетін еңбек процесінде олардың еңбекке кешенді көзқарасы қалыптасады.

Бұл айтылған ой-тұжырымдардың барлығы да біз үшін ерте жастан бастау алып, тұлға өмірінің барлық кезеңін қамтитын еңбек мәдениетінің қалыптасуының негізі еңбек тәрбиесінің мәні мен маңызын айқындайтын факторларды құрайды.

Ал «**еңбек тәрбиесі**» ұғымына педагогика ғылымында түрлі тарихи кезеңдерде әр түрлі мән берілген.

Жалпы тәрбие адамның ақыл-ойын дамытып, белгілі бір мағлұматтар беріп қана қоймайды, күнделікті өмірінде оның түрлі қимыл-әрекетін қамтамасыз етеді. Адам денесінің қозғалысқа түсіп, барлық бұлшық еттерінің дамуына, сомдануына, шынығуына, ми талшықтарының өсуіне мүмкіндік тудырады. Баланың жас шағында алған мақсатты тәрбие мазмұны мен оның ұйымдастырылу деңгейіне қарай еңбекке деген ынтасы өсіп те, өшіп те қалуы ықтимал. Сондықтан баланы ерте жастан ұқыптылыққа баулып қарапайым еңбекке үйрету, жеке басы психологиясы мен мінез-құлқының еңбекке бағытталуын, әсіресе, жас жеткіншектік шақта қамтамасыз етіп тәрбиелеу жөн деп білеміз.

Осы орайда бүгінгі еңбек тәрбиесінің мақсаты – жас ұрпақтың дене және ақыл-ой еңбегіне деген дұрыс қатынасын, өмірде еңбекті қажетсінуін тәрбиелеу болып табылады [Мүсілімов Ә. *Оқушыларды еңбекке даярлаудың ғылыми-педагогикалық негіздері: пед.ғылым. д-ры...дис. автореф, 2003. 44 б.*].

XXI ғасырда ой-санасы дамыған, адамгершілік және дене тұрғысынан салауатты, мәдениетті тұлғаны жан-жақты қалыптастыруды ойлаған Ел-

басы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2030» Жолдауында «Біздің жас мемлекетіміз өсіп жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз онымен бірге ер жетеді. Олар өз ұрпағының жауапты да жігерлі, білім өресі биік, денсаулығы мықты өкілдері болады. Олар, бабаларының игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар бейбіт, абат, жылдам өркендеу үстіндегі, күллі әлемге әйгілі әрі сыйлы өз елінің патриоттары болады», - делінген [Назарбаев Н.Ә. *Қазақстан 2030. «Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» атты Жолдауы*, 1998. 66 б.].

Еңбек тәрбиесі – қоғамда балалар мен жастардың еңбекке адамгершілік қатынастарын қалыптастыратын, белгілі бір мақсатқа бағытталған процесс.

Еңбек тәрбиесінің негізін кезінде К.Маркс, Ф.Энгельс, В.И.Ленин өз еңбектерінде қалаған болатын.

Ал бүгінгі адамзат қоғамындағы жаңа экономикалық, мәдени қарым-қатынастар адам бойында жаңаша еңбекке көзқарас тудыратыны сөзсіз. Қазір, әр адамзаттан өз таңдауына қатысты әр мамандыққа сәйкес келетін жоғары төзімділікті, білім, іскерлік пен біліктілікті іске асыра білуді қажет етеді. Мұның барлығы тек қана адам өз қабілеті мен мақсат, мұратына сай дұрыс мамандық таңдағанда ғана орындалады. Яғни, жасыл құрақтай өсіп келе жатқан жастардың ақ арман жолында өмірлік таңдаудан адаспай, еліміздегі болып жатқан мәдени, әлеуметтік және экономикалық өзгерістерге байланысты дұрыс кәсіп түрін таңдап алуы өте маңызды болып саналады.

Қазақстан Республикасы орта білім мемлекеттік стандартында: «Ғылымның тез қарқынмен дамуы және жаңа технологиялардың енуіне сәйкес кәсіптік мамандыққа қойылатын талаптар өзгеріп, өмірде 2-3 мамандықты меңгеру қажеттігі туындайды» – деп күрделі мәселе қойылған [Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. ҚР МЖМБС 2.3.4.01-2010].

Бұл оқушыларды жоғары сезімді, адамгершілігі мол, өнерлі, еңбекті өмірде қажет етіп өсетін дәрежеде максималды дәрежеде тәрбиелеп өсіру және түрлі шаруашылық түрлеріне дайындаудағы мектептің маңызды міндетіне жоғары талаптар қояды. Себебі, бүгінгі мектеп оқушылары – ХХІ ғасырдың басындағы орасан зор мәдени-әлеуметтік, экономикалық, жаңа технологиялық міндеттерді шешетін ұрпақ. Сондықтан елдің болашақ тарихи тағдыры, нарықтық экономика заңдылығын өмірге ендіріп, оның ілгерілеуі ұрпақ үшін жауапты іс.

Қазақ ағартушысы Ы.Алтынсарин педагогикалық еңбектерінде жас ұрпақ тәрбиесіне аса мән беріп, өз оқырманының санасына өнімді еңбек қана – еңбек тәрбиесінің жетекші құралы деген

тұжырымды сіңіруге талпынса, ал Ұлы Абай нағыз пайдалы еңбек деп әр түрлі қолөнерді, егіншілікті және білім алуды, оқуды жоғары бағалап, ақыл мен білім тек танымдық еңбек арқылы келетіндігін ескертті [Алтынсарин Ы. *Педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі*. 1969, 154 б.]. [Құнанбаев А. *Шығармалардың бір томдық толық жинағы*. 1961. 464 б.].

Жалпы бүгінгі ғылыми әдебиеттерде «еңбек тәрбиесі» ұғымына қатысты түрлі көзқарастар айтылып, бірқатар анықтамалар беріледі. Кең мағынада, ол философиялық, қоғамдық-саяси әдебиеттерде еңбектің адам өмірінде пайда болу процесінің өнегелі орынын анықтау үшін қолданылады. Кең мағынада еңбек тәрбиесі тұлғаның дүниетанымдық ұстанымының пайда болуымен, гуманды, белсенді, іскерлік моралдың бекітілуімен және тұлғаның қоғамдық бағыттылығының қамтамасыз етілуімен байланысты түсіндіріледі. Сондықтан «еңбек, тұлғаның еңбек тәрбиесі мен іс-әрекеті» бүгінде тұлға мәдениетінің негізі ретінде қарастырылады.

А.И.Кочетов пайымдауы бойынша, «еңбек тәжірибесі – білімнің, дағдының және икемділіктің өзара байланыс негізінде еңбекке дайын тұлғаның қалыптасу үрдісі, сол білімдерді қолдану тәжірибесін жасау, күштің және қабілеттің дамуы, рухани әлемінің түрлі қызметтерде өзіндік көрініс табуы» [Кочетов А.И., *Педагогическое исследование* [б.и.], 1975. 178 с.].

Педагогикалық аспектіде еңбек тәрбиесінің кең тұжырымдалу мазмұнына оқушылардың еңбекке дайындығы мен кәсіби бағдар алуы бағынатыны баса көрсетіледі.

Тар мағынада алғанда еңбек тәрбиесі өсіп келе жатқан ұрпақтың еңбек дайындығының құрамдық бөлігі болып табылады, ол тәрбиеленушінің әлеуметтік бағыттылығын, кәсіби оқытудың өнегелі аспектісін, оқушылардың кәсіби бағдарын қамтамасыз етеді. Еңбекке дайындық – бұл ең алдымен материалдық өндірістің шеңберінде еңбекке дайындықтың болуымен анықталады.

«Еңбек тәрбиесі» ұғымы «еңбекке дайындық» ұғымына қарағанда анағұрлым кең ауқымды болып табылады. Еңбек тәрбиесі өз мазмұнына «еңбектің барлық түрлеріне және кәсіби қызметке дайындықты, өндірістің даму бағыттарын ескерудегі оқушы тұлғасының әлеуметтенуін, адамның дарындылығы мен қабілеттілігін, кез келген іс-әрекетке шығармашылық және жауапкершілік қатынасты онсыз тәрбиелеуге болмайтын адамның жалпы мәдениетін» жатқызады.

Бүгінгі көпшілік педагогика оқулықтарында **еңбек тәрбиесінің мақсаты** – жас ұрпақтың дене және ақыл-ой еңбегіне деген дұрыс қатынасын, өмірде еңбекті қажетсінуін тәрбиелеу деп тұжырымдалады.

Жас ұрпақтың мінез-құлқындағы еңбекке бағыт алуы мектептен бұрын отбасында, өзіне-өзі қызмет ету, табиғаттағы еңбек, тұрмыстық-ша-

руашылық еңбек, ойын баласы кезінен басталады да, мектепте білім негіздерін игеру және сыныптан тыс тәрбие жұмыстары кезінде жалғастырылады.

Еңбекке оқыту мен тәрбиелеудің нәтижесінде қалыптасқан білім мен білік, дағды мен іскерлік жастардың өмірге, еңбекке құштарлығын арттырып, мүмкіндігін дамытатын сенімді құралына айналады. Жастарды болашақ мамандығына, икемділігіне сәйкес тәжірибелік еңбекке дайындау, оларға еңбек етудің дағдыларын игерту, барша ұстаздың, әсіресе, технология пәні мұғалімдері мен сынып жеткшілерінің басты парызы.

Білім негіздерін үйренудің өзі – оқушыларды еңбекке тәрбиелеудің негізгі құралы. Өйткені оқу – үлкен ой еңбегі. Ол – оқушының қоғам, халық, ата-ана алдындағы жауапты міндеті. Оқушыларды жүйелі оқу еңбегіне үйрету – кітаппен жұмыс, зертханалық жұмыстарды орындау, бақылау, өздігінен жұмыс істей алу қабілетін дамыту, дағдысын қалыптастыру, жұмыс орнын таза ұстау да – еңбек тәрбиесінің жетекші міндеттерінің бірі.

Ал жұмыс формалары ретінде көпшілікпен жүргізілетін сыныптан тыс жұмыстарда әр оқушыға жеке тапсырма беру тәсілі маңызды орын алады. Еңбек озаттары туралы баяндамалар, әңгімелер, диспуттар, кештер, кездесулер, сияқты т.б. тәрбие түрлері, көркемөнерпаздар үйірмесінің сан салалы жұмыстарына оқушыларды қатыстырып, оларды тиімді өткізудің мәні де зор.

Оқушылардың еңбек тәрбиесі мектепте, арнайы оқу шеберханаларында және кәсіптік техникалық лицейлерде, өндіріс орындарында өткізіледі. Еңбек тәрбиесінің жүйесіне түрлі іс-әрекеттері кіреді.

Сонымен бүгінгі педагогика ғылымының «тәрбие» ұғымы туралы пайымдауларын негізге ала отырып, біз **еңбек тәрбиесі дегеніміз** – жас ұрпақтың бойына еңбек дағдысын, еңбек пен еңбек адамына деген дұрыс көзқарасын қалыптасытыратын мақсатты, жоспарлы, саналы түрде ұйымдастырылатын екі жақты процесс барысы деп тұжырымдаймыз.

Бүгінгі таңда Қазақстан республикасының мектеп оқушыларына жан-жақты терең білім мен тәрбие беру саласының түбегейлі жаңаруы қоғамдағы бірқатар өзгерістермен бірге, ұлттық сананы, әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерімізді, халықтық қадір-қасиетімізді, психологиялық табиғи белгілерімізді жандандыру мен жаңғыртуға айрықша ықпалын тигізуде.

Осы орайда еліміздің білім беру мен тәрбиелеу саласының барлық жүйесінде, атап айтқанда, әрбір отбасынан бастап мектепке дейінгі тәрбие мекемелерінде, мектеп, лицей, колледж, ЖОО-да халықтық педагогика тағылымдарының озық үлгілерін жан-жақты енгізу дәстүрге айналды.

Қазақ халқының балалар тәрбиесіндегі еңбектің мәні туралы идеялары, оның еңбек тәрбиесінің мақсаттары мен міндеттері туралы

көзқарастары халықтың өткендегі әлеуметтік-экономикалық жағдайларымен айқындалады және қоғамдық дамуындағы тарихи қажеттілігін сипаттайды.

Қазақ халқы адам өміріндегі еңбектің рөлі мен маңызын жақсы түсінген. Бұл түсінік еңбек тәрбиесін бағыттаушы күш болып саналады. Өйткені ол, бір жағынан, қоғамның жас ұрпаққа қойып отырған талаптарының жүйесін, екінші жағынан, адамгершілікті бағалау жүйесін қарастырады. Осылардың көмегімен еңбексүйгіштік қасиет тәрбиеленеді, жеткіншектерді еңбек тәжірибесіне бейімдеу процесі және оны еңбек әрекеті мен қоғам өміріне араластыру жүзеге асты.

Қазақ халық педагогикасындағы еңбек тәрбиесінің мақсаты мен міндеттері халықтың ғасырлар бойы жинақталған еңбек тәжірибесінен туындаған. Оларда өткендегімен сабақтастықта байланысып, қалыптасқан еңбек дәстүрлері көрініс тауып, дамыған.

Дәстүрлі қоғамда еңбек халықтың рухани өмірінде белгілі бір орынды қалыптастырады. Этнопедагог ғалым Г.Н.Волков көрсеткендей: «Еңбек – бұл сөздің жанама мағынасындағы ең алғашқы тәрбиесі, еңбексүйгіштік – тәрбиенің соңғы нәтижесі және жасөспірімдердің қалыптасу негізі» [Волков Г.Н., Чувашская народная педагогика. 1958. 259 с.].

Отбасындағы еңбек тәрбиесінің мәні баланың үлкендердің күнделікті әлеуметтік-қажетті практикалық іс-әрекеттеріне, шығармашылығына дағдыланып, қосылуы. Халықтық педагогикадағы тәрбиенің және оқытудың негізі баланың әртүрлі еңбек шығармашылығына ертерек қосылуы болып табылады.

Дәстүрлі тәрбие жүйесін жүргізуде орыс халқы балаларын еңбекке үйрете отырып: «Балаларды еңбекке үйрету. Бұл менің балаларыма мұра етіп қалдыра алатын ең қымбат байлығым», – деп еңбекті баға жетпес байлыққа теңейді.

Осы орайда орыстың ұлы педагог-ғалымы К.Д.Ушинский еңбек тәрбиесі туралы: «Адамның бақытын тек қана саналы және еркін еңбек құруға қабілетті, ал одан ляззат алу тек қана жетелеуші құбылыс қана болып табылады. Бірақ еңбек сондықтан да еңбек, себебі ол қиын, демек ол қымбат, өйткені, бақытқа қол жеткізу де қиын» деген тұжырым айтады [Ушинский К.Д., 1984. 516 с.]. Ғалымның бұл пікірін бүгінгі таңда бүкіл әлем халықтарының педагогикасына ортақ құнды тұжырым деп қарауға болады.

Еңбек – халық өмірінің айнасы іспеттес. Сондықтан еңбекке тәрбиелеу бүкіл тәрбие қызметі мазмұнын анықтайтын тәрбиенің халықтық жүйесінің негізгі өзегі болып табылады.

Еңбек тек іс-әрекеттің ғана емес, сонымен бірге қарым-қатынастың да негізі. Адам туралы халық пікірі адам қалай еңбек етеді, оның үйі қандай, оның шаруашылық жағдайы қандай жағдайда, оның балалары жұмыс істей ала ма, міне

осыған негізделген. Халықта өткен ғасырлардан бері іскерлік, шеберлік мәдениеті болды, ал бекершілік, бос сөздік, жалқаулық өмірге кедергі келтіретін кесір деп мойындалды: «Жалқау тек жатар, жатқанның ырысы қайтар», «Жалқауға күнде мейрам», «Жалқаулық аздырады, еңбек оздырады», «Жігіттің ерінгені, көрімнің көрінгені» т.б. Халық осылайша аз сөзге көп мағына сыйғызып, көп еңбектенуді талап етіп, бұл орайда: «Халық сөзге емес, іске сенеді», «Сөзбен іс бітпейді» деп түрлі тұжырымдар айтқан.

Ал, отбасында еңбектің шегі, басы және аяғы болмайды. Болашақ еңбек адамын тәрбиелеу жұмыстан бос уақытта да, қол боста да үздіксіз өз жалғасын тауып жатты. Шаруа отбасында балалардың қолбостағы іс әрекетін ұйымдастыруда жеке ерекшеліктері мен баланың талабын ескеріп, әрбір баланың іс тәжірибелік пайдалы іске жүйелі қатысуын қамтамасыз ете отырып, оның өмірінде жұмыссыздыққа орын болмайтындай жағдайға қоюы қажет.

Еңбек – өмірдің негізі, ал еңбек ету – адамның басты міндеті деген үлкендердің өсиеттері де, адал еңбек еткен кісі өз халқы алдында құрметке ие болатыны жайлы ересек адамдардың әңгіме-

лері де балаларды еңбекке идеялық, адамгершілік тұрғысынан даярлаудың басты құралдары болып табылады. Осындай мақсаттағы еңбек даярлығынан өткен балалар ертерек жұмысқа араласқысы келіп, еңбекке деген сүйіспеншілігі ерте оянып, үйде, шаруашылықта ата-аналарына көмектесуге талпынған.

Сонымен, адамның жан-жақты және үйлесімді дамып, қалыптасуында еңбек пен мақсатты жүзеге асатын еңбек тәрбиесі шешуші факторлардың бірі болып отыр. Ешбір тұлға еңбексіз қалыптаспайды, дамымайды, ол біртіндеп кері кетеді, азады. Бұдан біз тек еркін еңбек процесінде ғана өзінің және бүкіл қоғам мүшелерінің қажеттілігін қанағаттандыру үшін адам материалдық және рухани құндылықты, яки, мәдениетті жасайды. Творчестволық еңбек процесінде жеке адам өз күшінің шамасын және қабілетін анықтайды. Неғұрлым адам өз еңбегінің қоғамдық маңызына терең түсінсе, соғұрлым оның жұмысы нәтижелі, өз басының бақыты толыса түседі. Ал, адам өміріндегі мәдениеттің өзі ең алдымен осы еңбектен және еңбекке тәрбиелеуден бастау алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Қазақстан мұғалімі. Астана – 25 тамыз 2010 ж.
2. Философский словарь /под ред. Т.И.Фролова / – М.: Республика, 2001 –70 с.
3. Құлбаева А. Ертегілер арқылы жеткіншектерді еңбекке тәрбиелеу. //Бастауыш мектеп. – 2004 . - №3.
4. Сейталиев Қ. Жалпы психология: Оқу құралы. – Алматы: «Білім», 2007. – 360 б.
5. Құлсариева А. Т. Мәдениеттану. – Алматы: Раритет, 2004. – 416 б.
6. Мүсілімов Ә. Оқушыларды еңбекке даярлаудың ғылыми-педагогикалық негіздері: пед.ғылым. д-ры...дис. автореф.:Алматы, 2003.-44 б.
7. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан 2030. «Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» атты Жолдауы. – Алматы: Білім, 1998. – 66 б.
8. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Астана: ҚР МЖМБС 2.3.4.01-2010
9. Алтынсарин Ы. Педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. –Алматы: Мектеп. 1969-154 б. ;
10. Құнанбаев А. Шығармалардың бір томдық толық жинағы. – Алматы,1961. – 464 б.
11. Кочетов А.И. Педагогическое исследование: [текст] учебное пособие. – Рязань: [б.и.], 1975. – 178 с.
12. Волков Г.Н. Чувашская народная педагогика. – Чебоксары: Чуваш. Кн. изд., 1958. – 259 с.
13. Ушинский К.Д. Собр.соч. Т.2. – Москва: АПН РСФСР, 1984. 516 с.

ИСАБАЕВ АНУАР ТОКТАМЫСОВИЧ

магистры, оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан

КЫДЫРБАЕВА АРДАК ТОЛЕГЕНОВНА

магистры, оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: anuar_1089@mail.ru

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ЭЛЕКТРОНДЫ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТЕРІН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ

Түйіндеме. Мақалада қашықтықтан оқыту жағдайында электронды білім беру ресурстарын пайдалану арқылы білім алушылардың танымдық белсенділіктерін арттырудың интербелсенді оқыту жолдары қарастырылған.

Тірек сөздері: қашықтықтан оқыту, ақпараттық-қатынас, құзіреттілік, Macromedis Flash бағдарламасы, мультимедиа.

ИСАБАЕВ АНУАР ТОКТАМЫСОВИЧ

магистр, преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

КЫДЫРБАЕВА АРДАК ТОЛЕГЕНОВНА

магистр, преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: anuar_1089@mail.ru

ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В статье рассмотрены интерактивные пути повышения познавательной активности обучающихся с использованием электронных образовательных ресурсов в условиях дистанционного обучения.

Ключевые слова: дистанционное обучение, информационно-коммуникационное, компетентностное, программа Macromedia Flash, мультимедиа.

ISSABAYEV ANUAR

master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

KYDYRBAYEVA ARDAK

master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: anuar_1089@mail.ru

EFFECTIVE METHODS OF INCREASING THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS WITH THE USE OF ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

Abstract. Interactive ways to increase the cognitive activity of students with use electronic educational resources in the conditions of distance learning reviewed in the article discusses.

Keywords: distance learning, information and communication, competence-based, Macromedia Flash program, multimedia.

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 – бабының 9 тармағында оқытудың жаңа инновациялық технологияларын, оның ішінде қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған.

Мультимедиа кабинетінде электрондық оқылықпен сабақ берудің маңызы зор. Қашықтықтан білім беру технологияларын енгізуге мүмкіндік беретін заманауи электрондық білім беру ресурстары мен платформасының мүмкіндіктерін тиімді пайдалану болып табылады [ҚР мемлекеттік бағдарламасы].

Материалдар мен зерттеу әдістері.

Қашықтықтан оқыту жағдайында электрондық білім беру ресурстарын құру үшін қазіргі кездегі «Macromedis Flash», «Delphi», «3 ds max» сияқты компьютерлік бағдарламаларды пайдаланып, құрылған динамикалық көрнекі құралдар гидросферада жүретін үрдістер мен құбылыстардың түзілу заңдылықтарын, табиғаттағы маңызын жан-жақты ашып көрсетуге мүмкіндік беретін әдістері қолданылды [Розенцвейг Г., 2010, Нургалиева Г.К., Сулеев Д.К., Тусубаева Ж.М., 2018].

Нәтижелер мен талқылаулар. Білімді ақпараттандыру үдерісін оқып-үйрену география пәнінің болашақ мұғалімдеріне кәсіби қызметін жаңа ақпараттық-технологиялық және қатынастық жағдайда жетілдіруі қажет деген қорытынды шығаруға болады. Педагогикалық іс-әрекеттің сұхпаттық сипаты ақпараттық-қатынастық технологияларды пайдалана отырып жаңа міндеттерді шешуді көздейтіндіктен білім алушылардың ақпараттық-қатынастық құзіреттілігін қалыптастыруды жетілдіруді қажет ететін өзектілігін айқындайды.

Жоғарыда аталған мәселені ресей ғалымдары Б.Т. Абықанова ұсынған білім алушылардың қатынастық құзіреттілігін қалыптастыру әдістерін пайдалануға болады. География пәнінің болашақ мұғалімдерінің кәсіби қызметін ұйымдастыруға іс-әрекеттік тұрғыдан қарау ақпараттық-қатынастық технологияны пайдалана отырып іс-тәжірибеге бағытталған екі қатынастық міндеттер тобын қамтиды [Розенцвейг Г., 2010].

Бірінші топқтағы міндеттер ақпараттық және интербелсенді міндеттер алуан түрлі ақпарат көздерінен қажетті ақпараттарды іздеуді, талдауды және оларды электронды мәтін, аудио

көру хабарламасы, электронды сызба-нұсқа, кесте, диаграмма түріндегі әр түрлі әдіспен ұсынуды қамтиды. Сонымен қатар, аталған топқа уәжді, жоспарлауды, бақылауды қамтитын оқытушы мен білім алушылардың бірлескен жұмыстарын ұйымдастыру да кіреді. Мысалы телеқатынастық технологияның мүмкіндіктері электронды почта, білім алу чады, соған ұқсас Messenger, ICQ технологияларын, желілік конференцияларды пайдалана отырып хабарлама алмасу.

Екінші топқа әлеуметтік-психологиялық міндеттер жатады. Біріншіден олар білім алушылардың келбетін қабылдауын, эмпатия, өзара түсіністік, байқампаздық сияқты сапалық қасиеттерімен тығыз байланысты болады. Ақпараттық технологияны пайдалану жағдайында вербалды және вербалды емес ақпараттарды қабылдау сапасына техникалық арналар белгілі дәрежеде әсер ететіндіктен жоғарыда аталған міндеттерді шешу қосымша дайындықты қажет етеді. Екіншіден бұл топқа тәрбиелік міндеттерде кіреді. Оларды оқу-танымдық және тәрбиелік маңызы бар бейне үлгілер құру, телехабарлар, кинофильмдер көрсетуді қамтитын аудиокөру технологиясын пайдалану арқылы шешуге болады. Атап айтсақ, жалпы жертану пәнін өту барысында қазіргі кездегі ақпараттық ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдаланып ең күрделі деген тақырыптарды білім алушылардың қызығушылықтарын арттырып, білімді терең меңгерулеріне және бізді қоршаған дүние жөніндегі дүниетанымдарын қалыптастыруға мүмкіндік береді [Нургалиева Г.К., Сулеев Д.К., Тусубаева Ж.М., 2018, б. 52, Тоқпанов Е.А., Сергеева А.М., 2014].

Күн жүйесімен ондағы ғаламшарлардың пайда болу заңдылықтарын, жер қойнауында жүретін үрдістер мен құбылыстарды анықтауда «Macromedia flash» ақпараттық бағдарламасын пайдаланудың маңызы зор. Дәрістер мен тәжірибелік-зертханалық сабақтарда табиғатта жүретін негізгі үрдістер мен құбылыстардың түзілу заңдылықтарын білім алушыларға терең меңгертіп, дүние танымдарын қалыптастыру үшін аталған бағдарлама негізінде сабақтың мазмұнына сәйкес дыбыстық нәтижелермен көркемделген динамикалық және статикалық күйдегі интербелсенді оқыту құралдары ұзақтығы 2-3 минутқа созылатын шағын тақырыптық бейнекөріністер құрып, оларға дыбыстық нәтиже беру арқылы

жүзеге асырылады [Розенцвейг Г., 2010, Нургаева Г.К., Сулеев Д.К., Тусубаева Ж.М., 2018].

Жоғарыда аталған бағдарламаны «Литосфера және жер бедері» тақырыптарын өткенде динамикалық күйдегі бейнекөріністерді көрсету күн жүйесі мен ондағы ғаламшарлардың, жер қойнауында жүретін эндогендік үрдстер мен құбылыстардың, жер бедерінің ірі пішіндерінің түзілу заңдылықтарын ашып көрсету арқылы білім алушыларға дүние танымдарын қалыптастырып, қызығушылықтарын арттыру.

«Macromedia flash» ақпараттық бағдарламасын пайдаланып тақырыптық шағын бейнеүзіктерді құру бір-бірімен тығыз байланысқан бірнеше кезеңнен тұрады.

Бірінші кезеңде мультимедиа бейне көріністерді құруға қажетті ақпараттарды жинап іріктеу және оларды қимылға келтіру әдістерін анықталады.

Екінші кезеңде жерқойнауында жүретін эндогендік және жер бетінде жүретін экзогендік үрдістердің жүру себептері мен олардың салдарын ашып көрсетіп білім алушылардың қызығушылығын оятатын бейнеүзіктерге қажетті мультипликациялық кескіндер салынады.

Үшінші кезеңде құрылған бейнекөріністер кадрларға енгізіліп, көрсету ұзақтығы анықталып дыбыстық нәтиже беріледі.

Төртінші кезеңде бейнекөріністер мұқият сараланып іс жүзінде сабақта білім алушыларға көрсетіледі.

Білім алушылардың ақпараттық-қатынастық құзиреттіліктерін қалыптастырудың *бірінші кезеңінде* ақпараттық міндеттер MS Office базалық телекоммуникация негізінде шешіледі. Аталған бағдарламаны пайдалану арқылы MS Word мәтіндік редактордың көмегімен білім алушылар болашақ педагог ретінде өзінің кәсіби біліктілігін көрсететін түйіндемелер жасайды. Сонымен қатар білім беру мекемелерін жарнамалық кітапшаларын (MS Publisher), білім беру сипатындағы мультимедиалық ақпараттық көрсету құралдарын құру (MS Power Point) арқылы компьютерді пайдаланудың қарапайым іскерлік-дағдыларын қалыптастырады.

Ақпараттық-қатынастық міндеттерді шешудің *екінші кезеңде* желілік технологияны пайдаланып сұқпаттасуға бағытталады. Бұл кезеңде ең қарапайым web-технология электронды почтаны пайдалану барысында білім алушылар желілік қарым-қатынас мәдениеті туралы түсініктері қалыптасып, сұқпаттасу үрдісінде туындайтын түйінді мәселелерді талдау, арқылы өздерінің дұрыс ой қорытындыларын шығара білу дағдыларын меңгереді. Ақпараттық құзиреттілікті қалыптастыру барысында оқытушы ақпараттық сипаттағы мәселелерді шешуден біртіндеп интербелсенді міндеттерді көшуге көше назар аударуы тиіс.

Ақпараттық-қатынастық құзиреттілікті қалып-

тастырудың үшінші кезеңінде желілік технологияның техникалық мүмкіндігіне байланысты сенсорлық ақпарат шектеулі болған жағдайда білім алушыларға бір емес бірнеше пайдаланушымен сұқпаттасуды көздейтін күрделі міндеттерді шешу көзделеді. Мысалы, білім алушылар желілік педагогикалық конференцияға қатысқысы ол білім алу садында сұқпаттасады.

География пәнінен оқушылардың жалпы және арнайы іскерлік дағдылары мен ақпараттық құзиреттілігін қалыптастыруда өз бетімен білім алуға, нәтижелерін тексеріп бағалауға мүмкіндік беретін кері байланысы бар «3ds max», «Macromedia Flash» ақпараттық бағдарламаларының көмегімен құрылған электронды оқулықтардың маңызы зор. Олардың көмегімен табиғат пен қоғамдағы үрдістер мен құбылыстардың шынайы уақыт жүйесінде жұмыс істейтін үлгілерін көру білім алушылардың теориялық білімдерін тереңдетіп, заманауи оқыту құралдарымен жұмыс істеу дағдылары мен ақпараттық құзиреттіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Атап айтсақ Жалпы жертану, материктер мен мұхиттардың физикалық географиясы пәндерін өту барысында интербелсенді виртуалды карталарды көрсету күннің түсу бұрышының, күн радиациясы мен ауа температурасының, жауын-шашынның экватордан полюске дейінгі аралықта өзгеруінің арасындағы корреляциялық байланысты анықтауға мүмкіндік береді (1-сурет).

Жалпы жертану пәнін өту барысында бірінші курс білім алушыларының ақпараттық технологиялық құзиреттілігін қалыптастыру үшін Литосфера тақырыбын өткенде ішкі және сыртқы ядроның, мантия мен жер қыртысының құрылысы, күйі, заттық құрамы, жер қойнауыда тереңдеген сайын температураның артуы мен оның қозғалуының негізгі себептері, жер қыртысында жүретін қозғалыстардың нәтижесінде туындайтын жер сілкіну, жанартау атқылау үрдістері, тау түзілу кезеңдері, материктер мен мұхит шараларының пайда болуы кезеңдері, магмалық, шөгінді және метаморфты тау жыныстарының түзілу жолдары мен оған эндогендік және экзогендік үрдістердің әсері динамикалық күйдегі көрнекі құралдардың көмегімен көрсетіледі. Ұзақтығы 1-2 минуттан аспайтын динамикалық күйге келтірілген анимациялық бейне көріністерді көріп болған соң оларға талдау жасалып ой қорытындылары шығарылады. Білімді меңгеру деңгейін тексеріп, іскерлік-дағдыларын қалыптастыру мақсатында бағалау тетіктері бар интербелсенді зертханалық-тәжірибелік, өздік жұмыстар мен тест тасырмалары орындалады [Тоқпанов Е.А., Сергеева А.М., 2014].

Кез-келген дәрістер мен зертханалық-тәжірибелік сабақтарда мультимедиа құралдарды көрсету үшін ұзақтығы 2-3 минуттан аспайтын дыбыстық нәтиже берілген анимациялық кадрларды жеке-жеке сақтап іздеу оңай болу үшін

олардың атын жазып жалпы жертану курсының жеке тарауларына сәйкестендіріп жүйелеу қажет.

Анимациялық кадрларды көрсетіп болғаннан кейін негізгі түсініктерді терең меңгертіп, білім алушылардың қызығушылықтарын арттыру үшін өзекті оқыту, ішінара ізденіс әдістерін пайдаланып сұрақтар мен тапсырмалар беру арқылы өзекті жағдай тудырып оны шешуді көздейтін пікі алысу жұмыстарын жүргізу қажет. Белсенді пікір алысу барысында мұғалімнің бағыр-бағдар бере отырып жердің пайда болу жолдары, ішкі құрылысы, ядроның, мантия мен литосфераның заттық құрамы, олардың физикалық күйілеріне талдау жасап, жер қыртысындағы қозғалыстардың туу себептерін, тау түзілу, жанартау атқылау үрдістерінің жүру себептерін анықтату жұмыстары жүргізіледі.

Жер қойнауында жүретін құбылыстар мен үрдістерді білім алушылар жақсы меңгеріп естеріне сақтату үшін қажет болған жағдайда кейбір анимациялық кадрларды баяулатып қайта көрсетуге болады [Бурлаков М.В., 2006].

Ақпараттық-қатынастық міндеттерді шешу үрдісінде білім алушылар ақпараттық технологиялық құралдарды меңгеру дағдылары, ақпараттық технологияны қолдану жағдайындағы жазу арқылы ойді жеткізу, сонымен қатар, педагогикалық іс-әрекетте уәждің жеке қатынастық міндетті шешудегі алатын орыны сияқты ақпараттық-қатынастық құзіреттілікті қалыптастырудың маңызды астарларын жан-жақты қарастырылып оларға зор мән беру қажет.

1-сурет. Білім алушылардың теориялық білмдерін бекітіп жалпы және арнайы іскерлік-дағдыларын қалыптастыруды көздейтін виртуалды картамен жұмысқа арналған тапсырмалар

Ақпараттық-қатынастық технологиялық құзіреттің қалыптасу деңгейін анықтаудың өлшемі ретінде біз білім алушылардың ақпараттық технологиялық құралдарды меңгеру деңгейлері мен өз беттерімен пайдалана алу дәрежесін алдық. Нәтижесінде география мамандығы бойынша білім алатын білім алушылардың басым бөлігі күрделі анимациялық бағдарламаларды қолдана алмағанымен MS Word, MS Power Point бағдарламаларын, электронды почтаны қолдана алатынын көрсетті. Ал білім алушылардың уәжінің деңгейін анықтау үшін «Жалпы жертану», «Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы» пәндерінен танымдық белсенділікті арттыратын интербелсенді тапсырмалар беріліп олардың орындалу сапасына талдау жасалды.

Сонымен білім алушылардың ақпараттық-технологиялық құзіреттілігінің қалыптасуының уәждік, мазмұндық және іс-әрекеттік құзіреттіліктер бойынша өлшемдері, көрсеткіштеріне қарай жоғары, орта және төменгі деңгейін анықтау мақсатында белгілі әдістемелерді басшылыққа алуды мақсат еттік. Біздің жағдайымыздағы әр нысан – білім алушылардың ақпараттық-технологиялық құзіреттілігінің бірнеше жағдайлары немесе деңгейі болуы мүмкін.

Үш өлшемді «3ds max» бағдарламасымен салынған барометрге «Delphi» бағдарламасының көмегімен төменде көрсетілген кестедегі деректерді енгізіп интер белсенді үлгі құру әр түрлі биіктікте атмосфералық қысымның біртіндеп төмендейтінін жеке компьютерде өз беттерімен анықтай алады. Мұнда география пәнінің мұға-

лімі өзекті жағдай тудырып оқушылардың дұрыс ой қорытындыларын шығаруын басқару қызыметін атқарады.

Атмосфералық қысымның әр 10 метр биіктеген сайын 1мм с.б. кемитінін білім алушыларға жан-жақты меңгерту үшін арнайы бағдарламалық ортада екі түрлі үлгі құрып олардың интербелсенді жұмыс істеуін қамтамасызету қажет. Сонда ғана білім алушылар атмосфералық қысым оны өлшейтін құралдар мен оның өлшем бірліктері жөніндегі жалпы және арнайы іскер-

лік-дағдылары қалыптасады.

Білім алушылардың білімі мен іскерлік-дағдыларын қалыптастыру үшін интербелсенді мультимедиа-құралдарды пайдаланып болған соң оларға жан-жақты талдау жасап, атмосфералық қысымның теңіз деңгейінен әр 10 м биіктеген сайын 1мм с.б. төмендеу себептерін білім алушыларға анықтатып, алған білімдерін бекіту мақсатында өзекті немесе шығармашылық тапсырмалар орындату қажет (2-сурет).

2-сурет. Ауа температурасының теңіз деңгейінен әр 1000 метр биіктеген сайын төмендеу көрсеткіштерін анықтауға мүмкіндік беретін виртуалды термометрмен жұмысқа арналған тапсырмалар.

1 тапсырма. 0° температурада теңіз деңгейінде атмосфералық қысым 760мм с.б. болса теңіз деңгейінен 500 метр биіктікте орналасқан Талдықорғанда, 1100 м биіктіктегі Текелі қалаларында, 1350 м биіктіктегі Қапал, 2000 метр биіктіктегі Аманбөктер ауылдарында атмосфералық қысым қанша мм с.б. болатынын анықта.

2 тапсырма. Теңіз деңгейінен 900 метр биіктіктегі Алматы әуежайында атмосфералық қысым 670мм с.б. болса, ұшақ 6000 м биіктікке көтерілгенде атмосфералық қысым қанша мм с.б. болатынын есептеп шығар.

Тапсырманы орындау үшін білім алушылар міндетті түрде барометрдің интербелсенді үлгісін қолданады. Орындап болған соң нәтижесі талданып, ой қорытындылары шығарылады 7-8 сынып білім алушыларна атмосфералық қысымды бірден есптеу қиын болатындықтан мұғалім қалыпты атмосфералық қысым түсінігіне талдау жасап барометрдің интербелсенді үлгісі бойынша жұмыс істеу арқылы берілген есептерді шығарады. Сонда білім алушылар атмосфералық қысымның биіктеген сайын төмендеуінің, ауаның жер бетінен көтерілген сайын сиреуі мен жердің өз білігінен айналуының әсерінен туындайтын магнит өрісінің арасындағы байланысты өз беттерімен анықтап ой қорытындыларын шығара алады [Тоқпанов Е.А., Сергеева А.М., университетінің хабаршысы, №1(53), 2014].

Атмосфералық қысымнан кейінгі оқушылар меңгеру қиынға соғатын түсініктердің қатарына ауа температурасының тәуліктік және жылдық өзгерістері, биіктік және ендік градиенттері, жел, салыстырмалы және абсолют ылғалдылықты жатқызуға болады. Жоғарыда аталған мәселелерді термометрдің интербелсенді үш өлшемді үлгісін құрып, жұмыс істеу қағидаларын ашып көрсететін тапсырмалар жүйесін әзірлеу арқылы шешуге болады.

Шынайы уақыт жағдайында жұмыс істейтін термометрдің, гигрометрдің анимометр мен флюгердің үш өлшемді интербелсенді үлгісін құрдық. Бұл метеорологиялық приборлар мен құралдардың басты артықшылығы оқушылар жеке компьютерде жұмыс істеу барысында температураның теңізден биіктеген сайын және экватордан полюске қарай жылжыған сайын біртіндеп төмендеуін, әр түрлі температура жағдайындағы абсолют ылғалдылық пен салыстырмалы ылғалдылықтың ашық және бұлтты ауа райы жағдайында өзгеру себептерін термометр мен гигрометр көрсеткіштері арқылы анықтайды (1- қосымша).

Қазіргі кездегі «Macromedis Flash», «Delphi», «3 ds max» сияқты компьютерлік бағдарламаларды пайдаланып құрылған динамикалық көрнекі құралдар гидросферада жүретін үрдістер мен құбылыстардың түзілу заңдылықтарын, табиғаттағы

маңызын жан-жақты ашып көрсетуге мүмкіндік береді [М.В. Бурлаков, 2006. 265 б.].

Жоғарыда аталған бағдарламалар табиғаттағы кез-келген құбылыстар мен үрдістердің туу себептері мен қозғалысын шынайы жағдайға келтіретіндіктен гидросфера тақырыбын оқыту барысында оқушыларға меңгерту қиын болатын ең күрделі «Толысу-қайту құбылысы», «Цунами», «Мұхит ағыстары» түсініктерін терең меңгертіп, тақырыптарды оқушылардың қызығушылықтарын арттыруға және су қабатының табиғаттағы маңызы жөніндегі дүниетанымдарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Аталған бағдарламаларды география сабақтарында пайдалану тиімді болу үшін толық аяқталған жүйе ретінде гидросфера тақырыбының үлгісін құру қажет. Гидросфера тақырыбындағы негізгі үрдістер мен құбылыстардың түзілу заңдылықтарын ашып көрсету үшін оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оңай меңгеріп, қызығушылықтарын арттыратын динамикалық және статикалық күйдегі көрнекі құралдардан тұратын дыбыстық нәтижелермен көркемделген 3-5 минуттық шағын мультимедиа бейнеүзіктер, оқушылар қосымша білім алатын гипермәтін, білімін бекітуге арналған интербелсенді тапсырмалар мен сабақ барысында алған білімдерін бағалауға арналған тест тапсырмаларын, негізгі түсініктер сөздігін құруды қамтитын тың атаулар сөздіктерін құру қажет [Петрова Н.Н., Новенко Д.В., Информатика и образование, 2013 №1. 10-13 б.].

Гидросфераны оқыту барысында жоғарыда аталған компьютерлік бағдарламаның негізінде құрылған бейнеүзіктерді өтілетін тақырыптың мазмұнына сәйкес «Су қабатының пайда болу жолдары мен табиғаттағы маңызы», «Дүниежүзілік мұхит», «Өзендер мен көлдер», «Мұздықтар», «Батпақтар мен жер асты сулары» тақырыптарына бөлікке бөліп пайдаланған тиімді. Бірінші кезеңде 6 сынып білім алушыларна мультимедиа тақтамен «Macromedia Flash» компьютерлік бағдарламасымен құрылған дыбыстық нәтиже берілген статикалық және динамикалық бейнеүзіктердің көмегімен гидросфераның пайда болу жолдарын, негізгі қасиеттерін, табиғатта кең таралу себептері мен маңызын шынайы жағдайға келтірілген дина-

микалық бейне үзіктердің көмегімен ашып көрсетіледі. Бейнеүзікті көріп болған соң, оларға талдау жасалып, дүниетанымдарын қалыптастырып алған білімдерін бекіту мақсатында оқушылардың танымдық қызығушылықтары мен белсенділігін арттыратын, орындап болған соң жауаптарының дұрыстығын тексеретін, интербелсенді тапсырмалар жүйесі беріледі. «Macromedia flash» компьютерлік бағдарламасымен құрылған бейнеүзіктерді сабақта пайдалану барысында оқушылардың белсенді шығармашылық ой-әрекеттерін дамыту төмендегі кестеде көрсетілген кезеңдерден тұрады [Ниязова Г.Ж., 2016].

ҚОРЫТЫНДЫ.

Қорыта айтқанда «Macromedia flash» компьютерлік бағдарламасымен құрылған бейнеүзіктерді сабақта пайдалану оқытуды жоспарлаудың бірінші кезеңінде білім алушылардың меңгерген білімі мен қалыптасқан іскерлік дағдыларының бастапқы жағдайын болжаудың деректеріне сүйене отырып алдын-ала іріктеліп алынған бейнеүзіктер жеке сабақтарда көрсетіліп талданады. Көру барысында алынған деректерді басшылыққа ала отырып, білімді толық меңгертіп іскерлік-дағдыларын қалыптастыруға бөлінеті уақыт анықталады. Екінші кезеңінде сабақтың балама түрлерін, білім алушылардың танымдық іс-әрекетімен білім беру ортасында жеке тұлғаның ой-өрісінің жан-жақты дамытуына мүмкіндік беретін оқытудың шығармашылық әдістері іріктеліп алынып бейнеүзіктерге талдау жасалып, білімді іс жүзінде қолдануға мүмкіндік беретін сарамандық жұмыстар жүргізіледі келесі мәселе тәжірибелік-педагогикалық жұмыстардың нәтижелерін бағалаудың өлшемдері мен көрсеткіштерін тандап алу болды. Тәжірибелік-педагогикалық жұмыстардың тиімділігінің негізгі өлшемдері ретінде білім алушылардың ақпараттық-технологиялық құзіреттілігінің қалыптасуы деңгейі бойынша жылжуы ретіндегі толық сипаттаманы қолданудың қажет екендігіне тоқталдық. Нәтижелерді сандық бағалау сәйкестендіру тәсілі бойынша, яғни тәжірибелік-педагогикалық жұмыстардың басында және жұмыс барысында ақпараттық-технологиялық құзіреттілігінің қалыптасуы деңгейіндегі білім алушылардың пайыздық ара қатысы бойынша жүргізілді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
2. Розенцвейг Г. Macromedia Flash. Создание игр с помощью ActionScript, М, 2010. 274с
3. Нургалиева Г.К., Сулеев Д.К., Тусубаева Ж.М. Технология организации дистанционной формы обучения.-Алматы: 2018 – 52с.
4. Тоқпанов Е.А., Сергеева А.М. Makromedia Flash және 3ds-max бағдарламаларымен электронды оқыту құралдарын құрудың әдістемелік астары М.Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің хабаршысы, №1(53), 2014.-50-56б. ISBN1680-0761
5. Бурлаков М.В. Самоучитель Macromedia Flash MX / М.В. Бурлаков. - СПб.: БХВ - Петербург, 2006. 265б.
6. Петрова Н.Н., Новенко Д.В. Комплексное применение интерактивных и аудиовизуальных средств обучения на уроках географии в основной школе.//Информатика и образование, 2013 №1.- 10-13 б.
7. Ниязова Г.Ж. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану кәсіптік білім мамандығы білімгертерінің кәсіби құзырлығын қалыптастырудың маңызды элементі: пед. ғыл. канд. ... дис.: 13.00.02. - Алматы, 2016. - 125 б.

KAZYBAYEVA AIGUL AMANZHOLOVNA

PhD, student
of Kazakh National Pedagogical University after Abai,
Almaty, Kazakhstan
E-mail: kazybaeva_aigul@mail.ru

ISMAGULOVA RAUZIYA SYDYKOVNA

Senior Lecturer, Chair of Pedagogy and Methods of primary education,
Kazakh National Pedagogical University after Abai,
Almaty, Kazakhstan
E-mail: irauzya@mail.ru

THEORETICAL BASES OF FORMATION MULTICULTURAL COMMUNICATION SKILLS THROUGH LISTENING

Abstract. The ability of a student to understand the main idea, to identify and apply the information in practice reveals the formation of listening skills, and the formation of speaking skills helps students to express their thoughts and achieve good results in all subjects that they study at school. If the student learns to find the information he needs through listening, at the same time he learns other three skills (speaking, listening, reading), which means that he will understand the delivered information; he will learn to express his thoughts and communicate with others, to read and understand the information related to the topic, and to express his attitude to the issue in written form. Consequently, the listening activity is involved in formation of other skills. Listening develops the students' ability to communicate, and increases the students' interest and motivation to learn the language.

Keywords: multicultural, linguistic, skill, listening, communication, formation.

КАЗЫБАЕВА АЙГУЛЬ АМАНЖОЛОНА

докторанты,
Абай Атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті
Алматы, Қазақстан

ИСМАГУЛОВА РАУЗИЯ СЫДЫКОВНА

аға оқытушы, бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасы,
Абай Атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті,
Алматы, Қазақстан

ТЫҢДАУ АРҚЫЛЫ МӘДЕНИАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМДЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Түйіндеме. Оқушының негізгі ойды түсінуі, ақпаратты анықтауы мен түсінгенін тәжірибеде қолдана білуі тыңдалым дағдысының қалыптасқандығын айқындайтындығына, сөйлесім мен айтылым дағдыларының дұрыс қалыптасуы оқушының сөйлеуге, айтар ойын жеткізе білуге үйренуіне және мектепте оқытылатын барлық пәндерден жақсы нәтижеге қол жеткізуіне тікелей ықпал ететіндігіне көз жеткіздік. Егер оқушы өзіне керек мәліметті тыңдау арқылы тауып үйренсе, ол басқа үш дағдыны (айтылым, жазылым, оқылым), яғни айтылып жатқан мәліметті түсініп; өз пікірін білдіруді және басқалармен қарым-қатынас жасауды, тақырыпқа қатысты деректі түсініп оқуды, көтерілген мәселеге өз көзқарасын жазбаша жеткізуді де үйренеді. Демек, тыңдалым әрекеті басқа да дағдылардың қалыптасуына қатысады. Тыңдалым оқушылардың тілдік қарым-қатынасқа түсу мүмкіндігін дамытып, тіл үйренуге деген қызығушылықтарын, ынталарын, белсенділіктерін арттырады.

Тірек сөздер: тіл, дағды, тыңдалым, қарым-қатынас, қалыптасу.

КАЗЫБАЕВА АЙГУЛЬ АМАНЖОЛОНА

докторант,
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

ИСМАГУЛОВА РАУЗИЯ СЫДЫКОВНА

старший преподаватель,
кафедра педагогики и методики начального обучения,
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ОБЩЕНИЯ ЧЕРЕЗ АУДИРОВАНИЕ

Аннотация. Способность ученика понимать ключевые моменты, определять и применять информацию на практике поможет развить навыки слушания и правильно сформированная речь и речевые навыки напрямую влияют на способность ученика разговаривать, общаться и добиваться хороших результатов по всем предметам, преподаваемым в школе и мы убеждены в этом. Если учащийся научится находить нужную ему информацию, то он овладеет другими тремя навыками (говорение, письмо, чтение), то есть воспринимать произносимую информацию; научиться общаться и мнение по этому вопросу в письменном виде. Таким образом, аудирование участвует в формировании других навыков: аудирование развивает способность учащихся взаимодействовать с языком и повышает их интерес, мотивацию и активность в изучении языка.

Ключевые слова: язык, навыки, аудирование, общение, образование.

Introduction

First President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev put forward his idea about "Trinity of languages" in October 2006 at the XII session of the Assembly of the People of Kazakhstan. In his 2007 annual address themed "New Kazakhstan in a New World", the President proposed gradual implementation of the "Trinity of languages" cultural project. Along with the spiritual development of the people of Kazakhstan, this idea was determined as an individual direction of our domestic policy. "The whole world should recognize Kazakhstan as a country with highly educated people, who can equally use three languages. Young generation of Kazakhstan should know at least three languages: Kazakh, Russian, English" – he stated, pointing out that acquisition of three languages within the policy of trilingualism by younger generation is one of the requirements of the modern world. [*First President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Abishevich Nazarbayev (Message to the people of Kazakhstan). New Kazakhstan in a New World*] Language training under the updated program involves the acquisition of language skills, and it isn't aimed at acquiring the topic as in the past programs. Language skills are the skills necessary in life. They include listening, reading, speaking, writing. People should have no trouble in using these skills in real life. With this view, language skills are taught in all language classes. Hence, no matter what language is taught, teaching methods and requirements to students are the same. They help align the students' knowledge.

Methods

The updated program focuses on the development of students' skills in four types of speech activity, including the development of listening skills and the development of these skills is explained as a "cognitive process". Speaking and listening be-

long to different forms of speech activity: speaking refers to the expressive form, listening refers to the impressive form. A number of theoretical and empirical research methods were used to achieve the goal of the study. The research material is based on statistical materials of psychological and pedagogical experiment. A comparative analysis of literature sources (psychological and pedagogical) and educational and methodical documentation was carried out during the research.

Discussion

According to the scientist F.Sh.Orazbaeva, "listening" means "understanding through hearing", perception and understanding as a result of the ability to listen to the words, sentences expressed verbally and recorded audio texts. During listening, the listener, who speaks the language, receives and processes oral information, which is spoken by one or more people. The main aim of listening is listening, perception and understanding of language units that help implement communication between people". [Orazbaeva, F.Sh., 2009]

Hearing does not always mean listening. Hearing or auditory perception is a physiological process. If hearing is a perception of sounds as a physical phenomenon, listening is a linguistic activity that involves perception of an audible word, discerning and understanding its meaning. Listening skills are necessary in communication. It plays an important role in human life. The ability to listen is the main indicator of a person's flexibility in communication. It is important to introduce the new facets of the world to the students and to increase their interest in the language by developing simple English speaking, listening, writing and reading skills and abilities.

N.D Galskova distinguishes between *linguistic, psychological and methodological* components of teaching listening. According to the scientist, the

linguistic component of the content of teaching listening includes language and speech materials, i.e. lexical, grammatical, phonetic materials, lingual and cross-cultural, socio-cultural knowledge, and the psychological component includes psychophysiological mechanisms and their usage during listening, communication skills and competence. The methodological component covers reading skills and a set of adapted competences together with speaking skills that build the strategy for understanding the texts for listening. The development of listening skills involves the gradual formation of receptive listening skills while working on lexical, grammatical, phonetic materials, i.e. it aims at formation of skills of recognition and understanding of words, phrases, grammatical relations of lexical units in expressions and phrases. Listening skills are formed through listening exercises. [Galskova, N.D., 2017]

I.A Zimnaya. says that any, even the minimum level of mastering the skills of listening and understanding the English language means mastering of the skills of several basic linguistic activities, the ability to recognize the flow of sounds, perception of the meaning of the language units, the ability to sort out most important information in the text being listened. She distinguishes between three phases of listening: motivational, analytical-synthetic and performing. The motivational phase is realized through communicative tasks. The main source of interest in motivational phase is the theme of the text, the author's or speaker's expressive speech, the ability to make people listen. Analytical-synthetic phase is the main part of listening. Perception of information through auditory channels and processing it through mechanisms of memorization, forecasting, identification are a result of understanding the information. These processes, including the results of listening, are of latent nature, i.e. the performing phase of listening is integrated into analytical-synthetic phase. [Zimnaya. I. A., 2010]

A.A Leontyev points out the necessity to add control phase to these phases. [Leontyev, A.A., 1997] «Looking at there action of the partner, you will know if you understood what had been said. You understand a person if you speak to him/her, and a dialogue takes place if you understand a person.» [Zhinkin N.I., 1998] In order to deliver his idea, a speaker uses a linguistic form, and if action is directed from a content to a linguistic form, in listening an action is directed from a linguistic form to a content, that is, the listener perceives the linguistic form and reveals the content, i.e. listening is explained as "a cognitive process". It is necessary to develop the students' phonemic hearing abilities, which is the ability to discern sounds in individual words, as well as intonation hearing abilities, which is the ability to recognize a phrase by informative signs.

While perceiving information through listening, first, you perceive the communicative side of information. Intonation is the main structural feature by which communicative types of sentences are determined: declarative, interrogative, exclamative. The logical and syntactic side is determined by the fall of intonation and division of phrases into syntagmas. In to nation indicates the mood, feelings of the speaker and helps to understand the meaning of the speech [Artemov, V.A., 1997]. In improving the students' communication skills, their personal characteristics - ambition, ability to draw up a plan, to predict (change), motivation, observation skills, critical eye, creativity, mental abilities and memory are very important and they perform the role of a new activity – "leading activity" (A.N. Leontyev). Each student has a certain set of these qualities, and different level of language skills. Learning activities in elementary school provide systematic development of students' mental abilities in certain directions, stabilize their psyche and gradually develop their concentration, reflection, self-control, and "new properties" like internal action planning (L.S.Vygotsky), as well as the ability to read and write. Reading helps to learn the language, in crease the vocabulary size, memorize grammatical structures, speak in the target language, and improve the speaking skills. Speaking is are verse process of listening. If in speaking the process moves from content to form, in listening the process moves from the form of perception to understanding and it is difficult to control this process.

Listening is human perception of acoustic speech signs (signals) and its understanding. During listening, the listener goes through complex psycholinguistic processes: perception, recognition, understanding of information, internal processing of the information. In addition to the communicative function of listening, additional tasks include motivating the students' communication, management of training process, mastering new material, development of knowledge and competence in other types of speaking activities, receiving feedback from the student, providing effective monitoring and evaluation of knowledge. [Fedotova, N.L., 2013]

Types of listening exercises are created depending on the student's level of language proficiency, age, purpose, and needs in life. At the same time, the texts for listening hould have educational and cognitive value, be attractive and interesting for the student. They should contain monologues and dialogues. Basic requirements set for the content of the text and listened informations hould be the basis to building communication. The effectiveness of language activity also depends on listening, that is, the perception of information depends on the way it was delivered, and understanding of the delivered information. Therefore, like all types of speaking activities, the systems of tasks related to

them are inextricably linked. In accordance with the students' age characteristics and level of language proficiency, short texts, stories, messages, videos, songs, etc. should be an integral part of the tasks in language classes, that is, the information delivered in listening should be related to the daily life of students.

CONCLUSION

In conclusion, in formation of communication skills, correct development of English-speaking skills directly affects the improvement of communication. We believe that in order to master all types of speech activity, it is necessary to take into account such factors as the need to speak a foreign language, the impact of the environment and situation, individual abilities, and to determine the ultimate goal of speech. By motivating the students to ask questions from each other or from a teacher in target language, to exchange own thoughts, to make a group talk about the materials they have read or listened to, to describe, tell, discuss, to make acquaintances in everyday life, teachers can devel-

op students' communication skills. Students' understanding of the basic idea, their ability to identify and apply information in practice show that they have good listening skills. Appropriate formation of speaking skills directly contributes to formation of students' ability to clearly express their thoughts, and achieve meant of good results in all subjects studied at school. If a student learns to find the information he needs through listening, he develops the other three skills (speaking, writing, reading), that is, he learns to understand the delivered information, to express his thoughts and communicate with others, read and understand the material related to the topic, and to express his opinion in written form. It means that listening activity is involved in formation of other skills. Listening develops the students' ability to communicate, and increases their interest and motivation to learn the language. Thus, the formation of the students' communication skills through a foreign language will ensure the comprehensive development of future generation, their adaptation to modern life and competitiveness in market.

REFERENCES:

1. First President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Abishevich Nazarbayev (Message to the people of Kazakhstan). New Kazakhstan in a New World. – Astana, 2007
2. Orazbaeva, F.Sh. The world of language: articles, researches. –Almaty: An-Arys, 2009. – p.368.
3. Galskova, N.D. Methods of teaching foreign languages: textbook / N.D. Galskova, A.P. Vasilevich, N.V. Akimova. –Rostov n / a: Phoenix, 2017.- 350 s
4. Zimnaya. I. A. Educational Psychology [Text]: textbook for universities / I. A. Zimnaya. 3rd ed., Revision. –M.: MPSI; Voronezh: MODEK, 2010. –447 p.
5. Leontyev, A.A. Психология общения, М. Московский психолого-социальный ин-т; Воронеж, Изд-во НПО МОДЭК, 1997,-416 с.
6. Zhinkin N.I. The development of written speech of students of III - VII classes // Zhinkin N.I. Language - speech - creativity. M.: Labyrinth, 1998.S. 183-319.
7. Artemov, V.A. Lectures on psychology, 2nd ed., revised. / V.A. Artemov, Kharkov, 1997.- p.421
8. Fedotova, N.L. Methods of teaching Russian as a foreign language (practical course). – SPb.: Zlatoust, 2013. – p.192.

КЫДЫРБАЕВА АРДАК ТОЛЕГЕНОВНА

магистры, оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан

БИЛИБАЕВА ЖАДЫРА ТУРАРОВНА

2-курс магистранты,
7М01506-География білім беру бағдарламасы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: ardak_jgu@mail.ru

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА MICROSOFT ACCESS ДЕРЕКТЕР ҚОРЫН ҚҰРУДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Түйіндеме. Мақалада жаңартылған білім мазмұнының талаптарына сәйкес қашықтықтан оқыту жағдайында «Microsoft Excel», «Microsoft Access» деректер қорын құру және басқару жүйесін пайдаланып физикалық география, экономикалық география, елтану және саяси география негіздері бөлімдерін өту барысында географиялық деректер қорын ұру арқылы оқушылардың ақпараттық құзіреттіліктерін қалыптастырудың тиімді әдістеріне баса назар аударылған.

Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыратын, мектеп географиясының ірі бөлімдері мен тақырыптарының мазмұны, олардың арасындағы пәнішілік байланыстарды тұтас ұғынуға ықпал ететін тәсілдерге тоқталып, жаңа білім беру талаптарына сәйкес келетін негізгі біліммен іскерлікті жинақтау және жүйелендіру мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: Microsoft Access, деректер қорын құру басқару жүйесі, географиялық дерек қорлары, кесте, өріс.

КЫДЫРБАЕВА АРДАК ТОЛЕГЕНОВНА

магистр, преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

БИЛИБАЕВА ЖАДЫРА ТУРАРОВНА

магистрант 2 курса,
образовательная программа 7М01506-География,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: ardak_jgu@mail.ru

ЗНАЧЕНИЕ СОЗДАНИЯ БАЗЫ ДАННЫХ MICROSOFT ACCESS В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В статье уделено особое внимание проблемам системы создания и управления географическими базами данных Microsoft Access с использованием программы «Microsoft Excel» при изучении разделов физической географии, экономической географии, основ страноведения и политической географии в условиях дистанционного обучения в соответствии с требованиями обновленного содержания образования.

Рассмотрены вопросы обобщения и систематизации навыков с основными знаниями, отвечающими новым образовательным требованиям, с акцентом на содержание крупных разделов и тем школьной географии, способствующих целостному осмыслению межпредметных связей между ними.

Ключевые слова: Microsoft Access, система управления созданием баз данных, географические базы данных, таблица, поле.

KYDYRBAEVA ARDAK

master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

BILIBAYEVA ZHADYRA

master's student of the 2nd year of the educational program
7M01506-Geography
of Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: ardak_jgu@mail.ru

THE IMPORTANCE OF CREATING THE MICROSOFT ACCES DATABASE IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING IN FORMING THE INFORMATION LITERACY OF STUDENTS

Abstract. The problems of the system for creating and managing geographical databases Microsoft Access using the program "Microsoft Excel" studying sections of physical geography, economic geography, the basics of regional studies and political geography in the conditions of distance learning in accordance with the requirements of the updated content of education are considered in the article.

The issues of generalization and systematization of skills with basic knowledge that meet new educational requirements are considered, with an emphasis on the content of large sections and topics of school geography that contribute to a holistic understanding of intersubject relationships between them.

Keywords: Microsoft Access, database creation management system, geographic databases, table, field.

КІРІСПЕ.

Қазіргі заманғы ақпараттық қоғам талаптарының бірі және "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын іске асыру оқушылардың өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыруға, танымдық белсенділігін арттыруға, онлайн-оқытуға орта, арнаулы орта және шығатын білімге көшу жағдайында қашықтықтан білім беру технологияларын енгізуге мүмкіндік беретін заманауи электрондық білім беру ресурстары мен платформасының мүмкіндіктерін тиімді пайдалану болып табылады [ҚР Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысымен бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы].

Мазмұны жаңартылған 7-11 сыныпта оқытылатын мектеп географиясының маңызды құрамдас бөлігінің бірі картаны бақа білім көздерін талдау негізінде Microsoft Access деректер қорын құру және басқару жүйесін пайдаланып географиялық деректер қорын құрудың маңызы зор. Ол өз кезегінде оқушылардың картамен жұмыс істеу, ақпараттық технологияларды білім көзі ретінде қолдану дағдыларын қалыптастырады ерекше орын алады.

ЗЕРТТЕУ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ.

Қашықтықтан оқыту жағдайында географиялық деректер базасын құру үшін Microsoft Access, деректер қорын құру басқару жүйесі, салыстырмалы талдау, жинақтау және бағалау әдістері қолданылды.

ТӘЖІРИБЕЛІК БӨЛІМ.

Заманауи сандық карталарды құратын графикалық бағдарламаларды, Майкрасофт Access деректер қорын басқару жүйесін талдау, жинақтау, үлгілеу дағдыларын толық меңгерген білім алушылар болашақта бәсекелестікке қабілетті білікті мамандарды дайындауға негіз болады [Джонс, Эдвард, 2013].

Жаңартылған мазмұндағы мектеп географиясын оқытудың басты нәтижесі-әлемнің ғылыми-географиялық өзара әрекеттесуі кезінде жеке бейнесін қайта құру болып табылады. Оқытудың заманауи үрдісінің ерекшелігі-оқушылардың өзін - өзі дамытуға және өзін-өзі тәрбиелеуге бағытталған дәстүрлі оқытудан жеке тұлғаға бағытталған оқытуға көшу.

Қазіргі заманғы оқыту кезінде оқушы мен мұғалімнің рөлі ғана емес, дәстүрлі мектеп сабағының мазмұны да айтарлықтай өзгереді. Сабақтың мақсаты мен міндеттері өзгереді.

Ұзақ мерзімді үлгілік оқу бағдарламасының талаптарына сәйкес «Картография және географиялық деректер қоры», «Физикалық география» бөлімінің «Литосфера», «Атмосфера», «Гидросфера» тарауларында 5-7 сыныпта информатика пәнінен алған білімдеріне, қалыптасқан іскерліктері мен дағдыларына негізделіп «Microsoft Access деректер қорын басқару жүйесін, «Microsoft Excel» бағдарламасын қолданып жоғарыда аталған тарауларда қарастырылатын географиялық атаулардың (номенклатура-лардың) деректер қорын құруды көздейтін сара-

мандық жұмыстар және картамен өз беттерімен жұмыс істейтін географиялық деректер қорын құруды көздейтін тапсырмалар жүйесі берілген.

География пәнінің мұғалімі мектеп гелогграфиясын оқытуда «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іс жүзінде жүзеге асыру үшін информатика пәнінен оқушылар алған теориялық білімдері мен қалыптасқан тәжірибелік дағдыларына негізделуі, «Каотография және географиялық деректер қоры» бөлімін өткенде міндетті түрде 8-9, 10-11 сынып оқушыларына «Microsoft Excel» бағдарламасын, «Microsoft Access деректер қорын басқару жүйесін қолданып әр бөлімнің мазмұнын ашатын географиялық атаулар қамтылған географиялық деректер қорын құрғызуды міндетті түрде жүзеге асыруы тиіс.

Атап айтсақ 8 сыныпта физикалық география бөлімінің «Литосфера» тарауында жеке материктердің ірі тау жүйелерінің, «ой жазықтары мен үстірттерінің географиялық деректер қорын

құрғызу таулар мен жазықтардың кеңістіктік таралуын, орташа биіктігін, тектоникалық құрылысын, созылған бағытын, пайдалы қазбаларын, ерекше қорғауға алынған аумақтары туралы мол мәліметтер жинауға, оқушылардың өз бетімен іздену, картада, кеңістікте бағдарлау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Үшінші кезеңде, мәтіндік, сандық және бейне мәліметтерді кестеге енгізу, бірнеше кестені бір-бірімен айланыстыру тәсілдерін оқушыларға үйретеді. Білім алушылардың қызығушылығын арттыру үшін міндетті түрде информатика пәнінен бұрын өткен ақпараттық технологияларды, графиктік бағдарламаларды естеріне түсіріп отырудың маңызы зор.

7-8 сыныптарда бастапқыда кезеңде географиялық деректер қорын құру үшін қолдануы жеңіл «Microsoft Excel» бағдарламасын қолданып компьютер сыныбында «Материктер» тақырыбында деректер қорын құрған тиімді (1-кесте).

1-кесте. «Microsoft Excel» немесе «Microsoft Access деректер қорын басқару жүйесімен құрылтын Материктер» географиялық деректер қоры

Материктің аты	Материктің коды	Ауданы, км ²	Жағалау сызығының ұзындығы, км	Теңіз деңгейінен орташа биіктігі, м	Шеткі нүктелері	Жағалауын шайып жатқан мұхит теңіздері	Жер бедерінің ірі пішіндері	Табиғатына әсер ететін мұхит ағыстары
Африка	3.	30132000	30500	650				

Заманауи сандық ақпараттық технологияларды қолданып географиялық деректер қорын құруды оқушыларға меңгерту үшін мұғалімдердің өздері компьютердің бағдарламалар пакетіне енгізілген «Microsoft Excel» немесе «Microsoft Access деректер қорын басқару жүйесімен жұмыс істеудің тиімді тәсілдерін, деректердің түрлерін, оларды кестелерге енгізу әдістерін толық меңгеруі тиіс. Географиялық деректер қорын құру қажетті ақпаратты жинау, деректер қорын құру, мәліметтерді базаға енгізу, деректерді сақтау, санау, өзгерту, дайын картографиялық өнімдерді талдау және шығару кезеңдерінен тұрады.

Файл жасау. «Жаңа дерекқор» пәрменін таңдағанда, дискінің атын және дерекқорды сақтау

каталогын, сондай-ақ, дерекқордың атауын (файл түрі «Microsoft Office Access дерекқоры» үшін әдепкі бойынша орнатылады) және «Жаңа дерекқордың файлы» диалогтық терезесі ашылады. «Құру» батырмасын басыңыз, кеңейтімі бар файл сақталады [Гурвиц Г., 2010].

Кесте режимінде географиялық деректер қорын құру өте маңызды:

1. Жасау қойындысын, одан кейін Кестені таңдаңыз. Жаңа кесте пайда болады. Өріс атауларын енгізу үшін кез келген тақырыпты таңдап, атын енгізеді.

Деректер енгізуді бастауға болады. Microsoft Access географиялық деректер қорын басқару жүйесі **мәтіндік** (255 таңбаға дейін), **сандық**, **тіркеме** (сурет, бейне) түріндегі деректермен жұмыс істейді (1-сурет).

	Мәтіндік	Сандық	Мәтіндік	Сандық	Тіркеме
Елдер: кесте	Елдің аты	Аумағының ауданы, км ²	Экономикалық дамуы	Халқының саны, млн. адам	Туы
Елдің коды (сандық)	Аргентина	2 800 000	Дамушы ел	43 417 000	

1-сурет. Microsoft Access дерек қорын басқару жүйесінің көмегімен географиялық деректер қорын құғанда қолданылатын деректер түрлері

Суреттер интернеттен табылуы мүмкін, қағаздан сканерленеді немесе графикалық редакторға түсіріледі және графикалық bmp пішімінде бөлек файлдар түрінде сақталады.

Атласта ақпаратты іздеу өте көп уақыт алады. Егер сіз қандай да бір қаланы тапқыңыз келсе, бірақ қандай да бір елде орналасқанын білмесеңіз, онда бұл міндет орындалмайдытыңдызтан Microsoft Access деректер қорын басқару жүйесінмен «Материктер мен елдер» географиялық деректер қорын құру қажет. Қаланың орналасуы туралы ақпаратты неғұрлым көп білсеңіз, оны тезірек табасыз. Егер сіз нысанның географиялық ендігі мен бойлығын білсеңіз, іздеудің ең жылдам жолы географиялық нысандар туралы ақпаратты берудің басқа тәсілі компьютерлік деректер қоры болып табылады [Джонс, Эдвард, 2013].

Географиялық деректер қорын құрудың негізгі міндеттері:

- географиялық нысандар туралы мәліметтер жинақталған деректер қорын жасау, деректерді ыңғайлы көру және жаңа деректерді енгізу мүмкіндігін қамтамасыз ету;

- деректер қорында мүдделі нысандарды іздеу өлшемдерін дайындау;

- құрылған деректер қоры негізінде құжаттардың түрлі түрлерін басып шығару мүмкіндігін қамтамасыз ету;

- қарастырылатын пәндік саладағы реляциялық моделі Жер бетіндегі нысандарға жататын

сыныптарды бөлу.

Әрбір кестеде кілттік ретінде белгіленген санағыш өрісі енгізілген.

Негізінде, кестелерде Материктер мен ел мұндай өрісті енгізбеуге, ал негізгі өрістерге сәйкес келетін материк пен мен елдің атауын жазуға болады. Бірақ бағдарламалық ортада сандық өріспен жұмыс істеу оңай.

Кестеде елді мекенді кілт ретінде географиялық орыны мен алаңшаның екі өрісін бірге таңдауға болады, себебі Жер шарының бір нүктесінде бір уақытта екі қосын орналаса алмайды. Бірақ бұл жағдайда кілт ретінде

санауыш түріндегі код қосынның өрісіне енгізілді, өйткені бағдарламалық

орта құраммен емес, қарапайым кілтпен жұмыс істеу оңай.

Бағдарламалық ортада деректер қорын жасау кезінде өрістердің қысқа аттарын пайдалануға болады. Кестелерді деректермен дұрыс толтыру үшін бойлық пен ендік мәндері туралы келісімді жүргізу қажет [Епанешников, А. М., 2016]. Ендік пен бойлықты көрсетуі саны, орналасқан аралықта [-90, +90], градустарды білдіреді. Ал бойлықты орналасқан [-180, +180] сандары градус аралығында орналасқанын көрсетеді. «+» белгісі солтүстік ендікті және шығыс бойлықты білдіреді, «-» белгісі оңтүстік ендікті және батыс бойлықты білдіреді. Бойлық және ендік мәндерінің мысалдары 2-кестеде берілген.

2-есте. Қалалардың географиялық координаттарының өрімтегі ендіктері мен бойлықтарының мәні

Қала	Географиялық координаттары	Өрістің мәні	
		ендігі	бойлығы
Астана	51°с.е. 73°ш.б.	51°с.е.	73°ш.б.
Каир	30° с.е. 31° ш.б.	30° с.е.	31° ш.б.
Нью-Йорк	42° с.е. 74° б.б.	42° с.е.	74° б.б.

Кестелерді толтыру үшін деректерді географиялық атластан, интернеттен алуға болады. Кестеге объектінің географиялық контурын көрсететін суреттерді (құрлықтар мен елдер үшін), ту мен Елтаңбаны (елдер мен тіпті жекелеген елді мекендер үшін) енгізуге болатынын ескеру қажет.

Суреттерді Интернетте табуға, қағаз тасымалдаушыдан сканерлеуге немесе графиктік редактормен салуға және жеке файлдар түрінде bmp графиктік пішімінде сақтауға болады. Бір түрлі нысандардың суреттері бірыңғай өлшемге келтірілуі тиіс.

Жаңа «Материктер мен елдер» географиялық деректер қорын құру үшін Microsoft Access ортасының интерфейсімен танысып оны іске қосып деректер қорының файлын жасау үшін төменде көрсетілген өзара байланысқан ісәрекеттерді жүзеге асырады:

1. Microsoft Office Access 2010 ортасын іске қосады. 2. Пайда болған

терезеде жаңа деректер базасы пердесін басса оң жағында деректер қорының атын енгізу өрісі пайда болады. «Материктер мен елдер» атауын енгізеді.

2. Жаңа пернесін басқанда деректер қоры терезесі және бір уақытта бірінші бос кесте терезесі пайда болады. Басқа да көптеген Microsoft Office бағдарламаларында сияқты Access ортасында бір уақытта бірнеше терезе аша алады. Оларды қажет болған жағдайда ашуға және жабуға болады. Бірақ бір терезе деректер базасымен жұмыс істеп тұрғанда әрқашан ашық болады.

Кестелерді құру үшін құралдар деректер қорымен жұмыс кестелерін құрудан басталады. Олар бірнеше болуы мүмкін. Олар ақпараттың негізгі қоймасы болып табылады. Кестені құру барысында оның құрылымын құру және деректермен толтыру жұмыс жүргізіледі. Құрылым құру үшін конструктор тәртібі қолданылады. Конструктор тетігін басқанда кесте құрылымының бланкісі ашылады. Сонымен қатар, кесте-

лермен жұмыс мәзірі және таспадағы Конструктор қойындысы пайда болады [Кауфельд, Джон, 2016].

Әрбір өріс үшін өріс аты бағанына атау енгізіп, деректер түрі бағанына деректер түрін көрсету керек. Access деректер базасын басқару

жүйесінде келесі деректер түрлерін көрсетуге болады: мәтіндік, MEMO өрісі, сандық, күні/уақыты, ақша, санағыш, логикалық, OLE нысандарының өрісі, гиперсілтеме. Деректер түрлерінің сипаттамасы 1-кестеде келтірілген [Кошелев, В. Е., 2013].

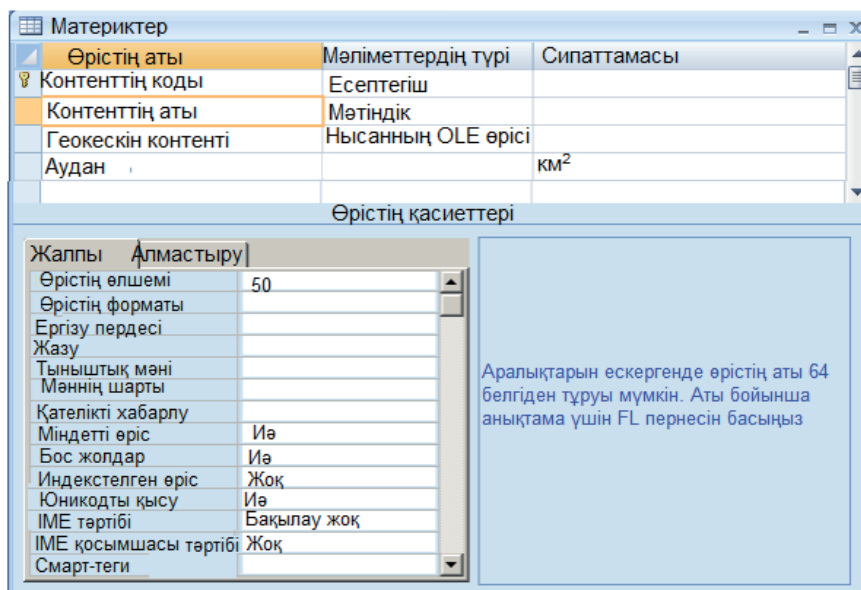
3-кесте. Microsoft Office Access деректер базасын басқару жүйесіндегі мәліметтердің түрлері

Мәліметтердің түрлері	Сипаттамасы
Мәтіндік	Бір мәтін жолы мен үндемеу сөзі жолының ұзындығы белгіленеді және 1-255 таңбаларға дейін орнатуға болады
MEMO өрісі	Бірнеше жолдан тұратын үлкен көлемді мәтін өріс өлшемі 65535 таңбаға дейін болады
Сандық	Байт, бүтін, ұзын бүтін, жарамды сан өлшемін орнатуға болады
күні/уақыты	толық Күн (17.07.2003 15: 34: 20) . ұзрқ Күн (17 шілде 2003), ұзрқ уақыт (15: 34: 20), орташа уақыт (3: 34: 20), қысқа уақыт (15: 34) өлшемдерінің форматтарын орнатуға болады
Ақшалық	Ақша бірліктерінде көрсетілген . Негізгі – әдеттегі ондық сан , ақша-теңгеде, еуро-»еуро» валютасында және басқа мәндерді орнатуға болады
Есептегіш	Әрбір жазбаны қолмен және автоматты түрде енгізілетін бүтін сан, ДҚБЖ тізбекті бүтін сандар жасайды. Негізгі өрістер үшін өріс форматын қос бүтін тыныштық форматы бойынша орнатылады. Сандар қайталанбайды
Логикалық	TRUE немесе FALSE (жалған) мәндерінің бірін қамтиды және логикалық операцияларда басқа ортадағы кірістірілген
OLE нысандар өрісі	Нысандар суреттер, дыбыстық файлдар, Excel кестелері, Word және т. б. құжаттарынан тұрады .
Гиперсілтеме	Осы компьютердегі файлға немесе Интернет желісіндегі Web-бетке гиперсілтеме

Материктер мен елдер географиялық деректер қорының түрін әзірлеуші оны құру кезеңінде емес, бұрын деректер моделін әзірлеу үрдісінде анықтайды. Егер сіз деректер базасына суреттерді салғыңыз келсе, оларды алдын ала дайындау қажет. Бұл графикалық редакторда жасалған, сандық немесе сканерленген суреттер болуы мүмкін.

Кестені құрастыру кезінде конструктор/кілт өрісіндегі немесе контекстік мәзірдегі кілт өрісін

қою керек. Сонымен қатар, жалпы қойындыдағы қосымша өрістер сипаттарын сипаттауға болады. Кестені деректермен толтыру үшін кесте режиміне өту керек. Жұмыстың барлық кезеңдерінде құрылымды өзгерту, өрістерді қосу және жою; өрістердің түрлері мен қасиеттерін өзгерту; деректерді өңдеу-дал емес деректерді түзету, жазбаларды қосу арқылы кестені саралауға болады [Епанешников, А. М., 2016].

2-сурет. Microsoft SQL Server деректер қорымен жұмыс терезесі

Барлық деректер кестелерде сақталады. Сондықтан деректер қорын құру барысында бірінші кезекте олардың арасында кестелер мен байланыстар жасалады. Дегенмен, кестелерді пайдаланып деректерді көру ыңғайсыз. Сонымен қатар, кесте барлық деректерді сақтайтын болған

дықтан, әзірлеушілер әдеттегі пайдаланушыны деректермен тікелей кестелерде жұмыс істеуге жібермеуге тырысады. Сондықтан деректерді көру және енгізу үшін арнайы арналған нысандар – Нысандар пайдаланылады [Кошелев, В. Е., 2015].

3-сурет. Материктер мен елдер географиялық деректер базасын құру барысында материктің пішінін естеге енгізу

Материктер туралы деректерді нысан арқылы енгізеді. Материктің кескінді туралы графиктік деректерді енгізу кестедегі сияқты жүзеге асырылады, тек нысанда сурет бірден пайда болады. Материктің пішінін редакциялау үрдісі кейбір нысанның түрін өзгертуді болжайды. Пішінді өңдеу барысында пішін мен жеке нысандардың өлшемін үлкейтуге немесе азайтуға, нысандардың орналасу тәртібін, жазулардың мәтінін өзгертуге және жаңа жазулар жасауға және т.б. болады. Материктің пішінін редакциялау үшін пішіннің конструкторы тәртібіне өту қажет.

Құрамдасқан нысанын пайдаланып материктер мен елдер туралы деректерді кестенің өрісіне енгізу. Бір-бірімен өзара байланысқан деректерді толтыру кезінде алдымен басты нысандағы жазбаны толтырады. Содан кейін онымен байланысты деректерді бағынышты нысанға

енгізу қажет. Әйтпесе, жаңа елді енгізу үшін, осы ел орналасқан материк туралы мәліметтер құрлықтың кестесіне енгізу керек болады [Кошелев, В. Е., 2013].

НЕГІЗГІ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ.

Деректерді сұрыптау және саралау, сұрыптау және сүзу ұғымдары деректерді өңдеудің негізгі құралдарын саралап жинақтауды, кейбір белгілер бойынша мәліметтерді өсу және кеміту арқылы реттеуді қамтамасыз етеді.

Сандық өрістер үшін өсу немесе кему мәні бойынша реттеу, ал мәтіндік өрістер үшін - алфавит бойынша реттеледі. Егер өрісте қайталанатын мәндер болса, онда сұрыптау кезінде жазбалар бірдей мәндермен топтарға бөлінеді. Егер еденге сұрыптау жүргізілсе, онда барлық жазбалар екі үлкен топқа – ерлер мен әйелдерге бөлінеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысымен бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы
2. Гурвиц, Г. Microsoft Access 2010. Разработка приложений на реальном примере / Г. Гурвиц. - М.: БХВ-Петербург, 2017. - 496 с.
3. Джонс, Эдвард Access 97: книга ответов / Эдвард Джонс, Джарел Джонс. - М.: Питер, 2013. - 400 с.
4. Епанешников, А. М. Практика создания приложений в Access / А.М. Епанешников, В.А. Епанешников. - Москва: Гостехиздат, 2016. - 440 с.
5. Кауфельд Microsoft Office Access 2003 для «чайников» / Кауфельд, Джон. - М.: Диалектика, 2016. - 320 с.
6. Кошелев, В. Е. Access 2003. Практическое руководство / В.Е. Кошелев. - М.: Бином-Пресс, 2013. - 464 с.
7. Кошелев, В. Е. Access 2007. Эффективное использование / В.Е. Кошелев. - М.: Бином - Пресс, 2015. - 590 с.
8. Кошелев, В. Е. Базы данных Access 2007 / В.Е. Кошелев. - Москва: РГГУ, 2013. - 590 с.

КЫСТАУБАЕВА БОТАГОЗ КЫСТАУБАЕВНА

2 курс докторанты,
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
Педагогика және психология факультеті,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған, Қазақстан
Email: botik8181@mail.ru

МАЙЛЫБАЕВА ГУЛЬМИРА САБЫРОВНА

PhD философия докторы,
қауымдастырылған профессоры,
Педагогика және психология факультеті,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған, Қазақстан
Email: gulmirasabyr@mail.ru

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА БАЛАЛАР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУ

Түйіндеме. Мақалада авторлар қазіргі жағдайда сурет салудың стандартты емес әдістерін қолдану арқылы көркем еңбек сабақтарында балалар шығармашылығын дамыту мәселесін қарастырады. Көркем еңбекке үйретудің негізгі идеясы - көркем білім берудің әртүрлі формалары мен әдістері арқылы оқушылардың шығармашылығын, шығармашылық қабілеттерін дамыту. Сондықтан авторлар үшін көркем білім мазмұнына жаңа, дәстүрлі емес сурет салу әдістерін енгізуді ғылыми тұрғыдан түсіну әрекеті маңызды. Бастауыш сыныптардағы «Көркем еңбек» сабақтарында балалар шығармашылығын дамыту мәселесін қарастыра отырып, авторлар қазақстандық, ресейлік, шетелдік ғалымдардың зерттеулеріне сүйенеді және сурет салудың дәстүрлі емес әдістерін қолдана отырып, заманауи оқытудың қалай құрылуы керектігін көрсетеді.

Түйінді сөздер: креативтілік, шығармашылық қабілеттер, сурет салудың дәстүрлі емес техникалары, көркем еңбек, өнер.

КЫСТАУБАЕВА БОТАГОЗ КЫСТАУБАЕВНА

докторант 2 курса специальности,
«Педагогика и методика начального обучения»,
Факультет педагогики и психологии,
Жетысуский университет им. И. Жансугурова
Email: botik8181@mail.ru

МАЙЛЫБАЕВА ГУЛЬМИРА САБЫРОВНА

доктор философии PhD., ассоциированный профессор,
факультет педагогики и психологии,
Жетысуский университет им. И. Жансугурова,
Талдықорған, Казахстан
Email: gulmirasabyr@mail.ru

**РАЗВИТИЕ ДЕТСКОГО ТВОРЧЕСТВА НА УРОКАХ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА**

Аннотация. В своей статье авторы рассматривают проблему развития детского творчества на уроках художественного труда посредством использования нестандартных техник рисования в современных условиях. Главной мыслью обучения художественному труду выступает развитие креативности, творческих способностей школьников через различные формы и методики художественного образования. Поэтому для авторов важным является попытка научного осмысления введения в содержание художественного образования новых, нетрадиционных техник рисования. Рассматривая проблему развития детского творчества на уроках художественного труда в начальных

классах, авторы опираются на исследования казахстанских, российских, зарубежных ученых и показывают как должно строиться современное обучение с использованием нетрадиционных техник рисования.

Ключевые слова: креативность, творческие способности, нетрадиционные техники рисования, художественный труд, искусство.

KYSTAUBAYEVA BOTAGOZ

2nd year PhD student,
specialty "Primary education pedagogy and methodology",
Faculty of pedagogy and psychology,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan
Email: botik8181@mail.ru

MAILYBAEVA GULMIRA

doctor of philosophy PhD, Associate Professor,
Faculty of pedagogy and psychology,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan
Email: botik8181@mail.ru

DEVELOPMENT OF CHILDREN'S CREATIVITY IN ART WORK LESSONS

Abstract. In this article, the authors consider the problem of developing children's creativity in art classes through the use of non-standard drawing techniques in modern conditions. The main idea of teaching art work is the development of creativity and creative abilities of students through various forms and methods of art education. Therefore, it is important for the authors to try to make a scientific understanding of the introduction of new, non-traditional drawing techniques to the content of art education. Considering the problem of development of children's creativity in art classes in primary classes, the authors rely on the research of Kazakh, Russian, and foreign scientists and show how modern education should be built using non-traditional drawing techniques.

Keywords: creativity, creative abilities, non-traditional drawing techniques, artistic work, art.

ВВЕДЕНИЕ

В то время как наша страна движется к глобальному развитию, модернизация системы образования вызвала необходимость модернизации человечества. Нужны предприимчивые и способные специалисты, владеющие лучшими современными технологиями, конкурентоспособные на рынке труда.

В Послании «Казахстанский путь - 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» Глава государства Н.А. Назарбаев отметил: «в системе среднего образования необходимо довести общеобразовательные школы до уровня обучения в Назарбаев Интеллектуальных школах. Выпускники школы должны знать казахский, русский, английский языки. Результатом их обучения должно стать приобретение учащимися навыков конструктивного мышления, самостоятельного поиска и глубокого анализа информации», как он отметил, в настоящее время в целях повышения уровня обучения в организациях основного и среднего образования в Казахстане внедряется множество новшеств [Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый поли-

тический курс состоявшегося государства».

https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie].

В связи с этим с 2016 года во все общеобразовательные школы РК стали постепенно внедрять обновленную учебную программу.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В связи с вышесказанным, мы убеждены в том, что проблема развития творческих/креативных способностей школьников на уроках художественного труда в контексте обновленного содержания образования средствами нетрадиционных техник рисования в условиях реформирования школьного образования особенно актуальна. Развитию творческих способностей школьников в контексте художественного образования посвящены работы зарубежных, российских и казахстанских ученых.

Также в своем научном исследовании мы опирались на труды зарубежных ученых и специализированных институтов художественного образования разных стран мира. В этом контексте нам бы хотелось отметить исследования в области художественного образования Национальной ассоциации художественного обра-

зования США (официальный сайт NAEA <https://www.arteducators.org>). Данная Ассоциация рассматривает художественное образование как фундамент развития человеческого капитала и взаимопонимания через искусство.

Немаловажное значение в нашем исследовании занимает деятельность сети Обсерваторий художественного образования ЮНЕСКО. Среди них: KACES - Korea Arts & Culture Education Service, ее деятельность направлена на улучшение качества культурной жизни общества в целом, и укрепление культурных ресурсов нации; Обсерватория ЮНЕСКО (CARE) в Сингапуре. Целью центра является исследование проблем современного художественного образования. В общеобразовательной школе учебный предмет «Изобразительное искусство» проходит 1 час в неделю в течение - 8 лет; далее обучение изобразительного искусства переходит в профильное направление. После обучения в школе каждый ребенок умеет рисовать, играть на музыкальном инструменте, поддержать беседы об искусстве.

Флагманом Обсерватории в Центральной Азии выступает казахстанская обсерватория ALMOCA. Результаты ее работы выражаются в стремлении способствовать усилению роли предметов художественно-эстетического и технологического профиля на всех ступенях общего образования, увеличение количества часов и перечня образовательных программ по видам искусств с сохранением, развитием и трансляцией аутентичного, народного творчества и многих других компонентов художественного образования.

Говоря более конкретно, надо отметить, что проблеме активизации творчества младших школьников в процессе работы с различными художественными материалами, необходимо заметить, что она давно занимает ученых разных областей науки: психологов, физиологов, педагогов. Наиболее серьезные и интересные исследования в этой области стали проводиться в конце XIX начале XX века. Выделяются три направления в этой области: америкаская школа – с преобладанием моторно-волевых и аналитических процессов над эмоциональными проявлениями [Дьюи Дж., 1925, с.64]; немецкая – с внимательным отношением к процессам свободного творчества в младшем возрасте [Пластед Л., 1915, с.120]; а также школа, объединяющая два предыдущих направления, характерная для русской художественной педагогики [Годфруа Ж., 1992, с.49-55], в которой очень индивидуально группируются и перерабатываются американские и немецкие приемы.

Ближе всех, к решению проблемы активизации детского творчества путем формирования навыков работы с различными художественными материалами у дошкольников подошли американские педагоги объединившиеся вок-

руг Луи Пранга [Пранг Л. 1907, с.27], который в своем курсе изобразительного искусства пытается заложить основы, на которых было бы возможно изучение рисования впоследствии на всех поприщах приложения к искусству, промышленности и технике. Для достижения этой цели занятия включают в себя не только рисование, а множество разнообразных упражнений, которые так или иначе способствуют развитию наблюдательности, памяти, вкуса, технической ловкости, знакомят с памятниками искусства, с видом и формой окружающего человека мира, со способами его изображения посредством красок, карандаша, лепки, чертежа, иллюстрации. Развитию творческих способностей и технических навыков в изобразительном искусстве в младшем школьном возрасте посвящены работы Л.Пластед [Пластед Л., 1915, с.87].

Таким образом, в современных условиях проблема детского творчества волнует умы многих ученых и педагогов мира. Об этом свидетельствуют регулярные международные конкурсы, проводимые различными странами мира: Германия, Россия, Польша, Индия, Китай, Япония и др. Особое место в этом процессе уделяется нетрадиционным техникам рисования.

В контексте нашего исследования мы считаем важным пояснить, что под термином «нетрадиционные техники рисования» мы понимаем способы рисования различными материалами: поролоном, комканой бумагой, трубочками, ниточками, пенопластом, парафиновой свечой, восковыми мелками, сухими листьями и т.д. рисование ладошками, пальчиками, тупыми концами карандашей, ватными палочками и т.д.

Анализ интегрированных программ Назарбаев интеллектуальных школ (Астана) по изобразительному искусству показал, что этот предмет должен быть ориентирован на раскрытие и целенаправленное системное развитие творческого потенциала – одного из главных ресурсов устойчивого развития человечества в XXI веке. Так, в начальной школе учебная программа нацелена на умение исследовать и развивать творческие идеи; формулировать вопросы, ставить задачи и искать простое, красивое и оригинальное решение; работать с разнообразными материалами для творчества; создавать и изготавливать творческие работы; анализировать, оценивать и презентовать свои достижения. В связи с этим возникает объективное противоречие между необходимостью анализа достижений мировой и отечественной художественной педагогики в исследуемом аспекте, и неразработанностью методики обучения изобразительного искусства, основанной на нетрадиционных техниках рисования. Вместе с тем сложившаяся система обучения требует дальнейшего научно-методического осмысления и разработки пропедевтического метода нетрадиционного рисования. Данная ра-

бота раскрывает теоретические и практические аспекты методики развития творческих способностей младших школьников средствами нетрадиционных техник рисования.

Проблемой развития творческих способностей занимались не только зарубежные и российские, но и казахстанские ученые. Психологические стороны развития творческого процесса рассматривали в своих трудах такие отечественные психологи как К.Б. Жарыкбаев, М.А. Кудайкулов, М.М. Муқанов, Т.Т. Тажибаев.

Важный вклад в исследование проблемы использования возможностей изобразительного искусства в учебно-воспитательном процессе в педагогических учебных заведениях были рассмотрены в трудах таких казахстанских ученых, как К.Е. Ералин, М.Ж. Козыбақанов, У. Абдигаппарова, Д.А. Кемешев, Б.А. Тургунбаева, К.К. Болатбаев, С.С. Булатов.

Казахстанский ученый Д.А. Кемешев в своей работе «Формирование творческих способностей младших школьников на уроках изобразительного искусства» дал следующее определение понятию творческие способности – целенаправленная деятельность, направленная на создание чего-то нового [Кемешев Д.А., 2007, б. 47]. В исследовании казахстанского ученого Л.Г. Дирксен, представлена следующая трактовка понятия «творческие способности» – наследственно обусловленные художественные задатки человека, которые непрерывно изменяются в процессе социализации и развиваются при преемственности в творческие способности [Дирксен Л.Г., 2004, с.30].

В своем исследовании ученый К.Ералин дал следующее определение понятию творческие способности – «систематизированная деятельность, направленная на создание и проектирование дизайнерских изделий, графики, живописи и скульптуры». Он указывал на то, что основой творческой деятельности является усвоение изобразительной грамотности, уделял внимание планированию и системности развитию творческих способностей [Ералин К.Е., Халмұратов Ж., 1997, б.56].

Казахстанский ученый К.К. Базарбаева характеризует творческую деятельность по ее основным элементам, в качестве контрастного объекта для сравнения была использована исполнительская деятельность, представляющая собой ее противоположность. Поэлементное сравнение показывает, что творческая деятельность является максимально самостоятельной, в то время как в исполнительской деятельности человек предстает в качестве «частичного субъекта», в большей или меньшей мере отчужденного от своего труда. Поэтому вопросы авторского права, порой приобретающие для субъектов творчества очень большую остроту, для исполнительской деятельности не имеют значения [Ба-

зарбаева К.К., 2008, с.26]. Таким образом, дети с раннего школьного возраста должны проявлять самостоятельность, развивать мышление, самореализовываться. Педагоги и родители должны поддерживать инициативу ребенка, создавать благоприятные условия для творческого процесса.

Для нашего исследования большой интерес представляет работа А.С. Амировой, в которой рассматривается формирование творчества у учащихся начальных классов. Ею разработана концепция формирования творчества у учащихся начальных классов [Амирова А.С., 2007, б. 15].

Казахстанский ученый Б.А.Тургунбаева в своей диссертационной работе «Оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту» [Тұрғынбаева Б.А., 1998, б. 64] выделяет две разные виды деятельности, в которых могут развиваться творческие способности младших школьников. Во-первых, учебная деятельность направленная на усвоение знаний, а при выполнении творческой деятельности каждый учащийся раскрывает свой творческий потенциал. Отличие творческой деятельности от учебной состоит в том, что она ищет новые методы для формирования личности ребенка, реализации его идеи. Ученик старается самостоятельно найти новые пути решения проблемы.

Исследование казахстанского ученого Ж.Н. Шайгозовой содержит утверждение о значимости умения учителя изобразительного искусства создавать творческую работу по мотивам национального искусства, которое характеризует творческое «ядро» личности самого педагога. «Умение развивать творческую деятельность школьников через национальную художественную культуру подразумевает организацию деятельности учащихся на воспроизведение (копирование образцов) и творческую интерпретацию (создание авторских работ) изделий прикладного искусства» [Шайгозова Ж.Н., 2006, с.42].

Немаловажным в рамках нашего исследования имеет ценность исследовательская работа казахстанского ученого А.И. Ибрагимова, в которой есть утверждение о том, что «... традиционная система обучения на уроках изобразительного искусства и труда предполагает, прежде всего, развитие учебно-познавательных умений и воображения средних школьников. Но мы считаем, что современные уроки изобразительного искусства и труда, должны стать настоящими уроками творчества, так как происходящее должно интересовать и волновать их, они должны быть понятны и близки ученикам» [Ибрагимов А.И., 2008, с.56]. Мы согласны с мнением ученого А.И. Ибрагимова современные уроки изобразительного искусства должны решать проблему развития творческих способностей, творческого мышления детей.

Креативность – процесс разработки новых оригинальных идей, отличных от традиционных и признанных схем мышления. Согласно известному американскому психологу А.Маслоу, креативность – это своеобразная врожденная способность, общая для всех, но многие теряют ее из-за воспитания, образования и общественной практики [Маслоу А., 2014, с.35].

Концепция обучения творчеству существует уже довольно давно. Такие ученые, как Э. Торранс, посвятили всю свою жизнь развитию креативности в образовании. В свое время Торранс столкнулся с большой оппозицией по поводу природы творчества. Творчество считалось неизмеримой, естественной способностью. Торранс призвал к четкому преподаванию творчества [Torrance E.P., 1999, p.34]. Он настаивал на том, что это специфический навык, требующий целенаправленного обучения. Работа всей его жизни в конечном счете привела к разработке Тестов Торранса и программ для одаренных людей по всему миру.

Торранс разработал инкубационную модель для развития творчества, которая включает в себя 3 этапа:

- усиление предвкушения: устанавливайте связи между классом и реальной жизнью школьника «создайте желание знать»;

- углубляйте ожидания: вовлекайте учебный план по-новому. Проведите мозговой штурм и создайте возможности для решения новой проблемы.

- продолжайте: продолжайте думать за пределами урока или класса. Найдите способы расширить возможности обучения дома или даже в сообществе [Torrance E.P., 1999, p.56].

Исследования, такие как мета-анализ Торранса [Torrance E.P., 1999, p.67], показывают, что обучение творчеству лучше всего проводить с четкой структурой. Например, рассмотрите руководящие принципы стандартных целей учебной программы и добавьте их в проект. Например, чтение предполагает общение, понимание, слушание, письмо и чтение.

Точно так же Дэвид Хьюз, основатель Decision Labs и профессор UNC Chapel Hill, утверждает, что инновации являются важным навыком для нашей глобальной экономики. Говоря о креативности в школах, он говорит, что большая часть вины за недостаток креативности, а следовательно, и инноваций, может быть прослежена до наших традиционных образовательных систем [Thurstone L.L., Thurstone T.Y., 1998, p.56].

Paul Collard for Creative Partnerships, обсуждает, как 60% английских студентов будут работать на рабочих местах, которые еще не созданы. На современном рынке студенты должны быть в значительной степени инновационными и создавать свои собственные рабочие места. Коллард предлагает преподавателям сосре-

доточиться на обучении определенным навыкам или набору моделей поведения, а не на подготовке студентов к конкретной карьере [Buchanan M., 1995, p.55].

По словам Paul Collard, «творческие способности - это не только хорошие идеи, но и умение воплощать их в жизнь». Он предлагает, чтобы творческие навыки включали в себя 5 основных областей: воображение, быть дисциплинированным или самомотивированным, упругость, сотрудничество. Возложение ответственности на учащихся, чтобы они сами разрабатывали свои проекты [Buchanan M., 1995, p.97].

Рассмотрев очень много точек зрения ученых на данную проблему, мы пришли к тому, что единого определения сущности понятия «творческие способности» нету, но нам импонирует определение данное казахстанским ученым Л.Г. Дирксом, «творческие способности - это наследственно обусловленные художественные задатки человека, которые непрерывно изменяются в процессе социализации и развиваются при преемственности в творческие способности» [Дирксен Л.Г., 2004, с.10]. Для нашего исследования немаловажным является то что мы выяснили, по мнению психологов фундаментом развития творческого процесса является опыт, что только при создании благоприятной среды развиваются творческие способности, творческое мышление, воображение у детей. Творческая деятельность является для ребенка средством самовыражения, что очень значимо для его психологического здоровья. Изучив труды ученых по данной проблеме мы выяснили значимость творческого процесса, творческой деятельности на уроках художественного труда для развития ребенка в целом.

На современном этапе одним из основных требований к учебному процессу является организация его активной деятельности в процессе самообразования ученика. Такой подход способствует овладению не только предметными знаниями, социальными и коммуникативными навыками, но и личностными качествами, позволяющими чувствовать собственные интересы и перспективы, принимать конструктивные решения. При совместном творчестве с учителем и поддержке учителя в качестве партнера, консультанта активные познавательные способности ученика приобретают устойчивый характер.

Художественное творчество является одним из способов эстетического и духовного освоения мира и самовыражения личности через предмет «Художественный труд», который направлен на формирование у учащихся творческих способностей, пространственно-образного мышления, духовно-нравственных ценностей, эстетического, эмоционального восприятия окружающей среды. Формирование художественных знаний и умений по различным областям искусства яв-

ляется основой для формирования целостной картины мира, развития художественных способностей учащихся, пространственного и зрительного восприятия, иллюзии, памяти, внимания и воображения. Использование различных художественных и других материалов, средств и приемов развивает сенсорику, моторику рук и зрительную четкую дозировку учащихся.

Посредством уроков художественного труда повышается значимость творческой деятельности школьников. Развитие у них умения способности творчески мыслить должно способствовать формированию творческого мышления. В образовании и воспитании учащихся можно заметить, что изобразительное искусство играет особую роль в повышении интереса к обучению. Учащиеся не только повысят интерес к обучению, но и смогут применить полученные знания в деятельности, духовной жизни, общественной деятельности. Поэтому практически вся деятельность, осуществляемая на этом уроке художественного труда, помогает сформировать все необходимые качества личности.

Главная ценность изобразительного искусства в сфере образования заключается в его вкладе в обогащение человеческого опыта и формирование отношения к жизни. Предмет «Художественный труд» относится к тем аспектам человеческого сознания, которые не охватываются другими областями знания: эстетическое восприятие зрительного объекта.

Суть предмета «Художественный труд» заключается в формировании функциональной грамотности ребенка. Ученик должен уметь применять полученные в школе знания в жизни. В основе этой программы лежит понятие «связь с жизнью».

Программа дисциплины «Художественный труд» направлена на:

- развитие предметных знаний, навыков и понимания через интеграцию видов искусства;
- формирование нравственных ценностей через знакомство с произведениями искусства в национальной и мировой художественной культуре;
- формирование художественно-творческого и пространственного мышления, нравственно-эстетических чувств к окружающему миру через визуальные и тактильные языки искусства;
- развитие навыков планирования и организации труда и формирование первичных технологических знаний;
- развитие сенсорики, моторики рук, наблюдательности, воображения, творчества;
- использование знаний о жанрах, стилях искусства для развития визуального и эстетического восприятия учащихся, критического понимания художественных произведений;
- формирование опыта самостоятельного ре-

шения различных задач познавательного, коммуникативного, организационного и нравственного характера;

- развитие умения работать с разнообразием информации (находить, отбирать, обобщать) для выполнения своей художественной работы;
- приобретение навыков работы с коллективом и группой в процессе выполнения совместной творческой работы.

Обучаясь по программе, учащиеся достигают:

- изучения и анализа художественных произведений национальной и мировой культуры, представленных в них идей и ценностей;
- умения организовывать свою работу: определять цель, определять этапы работы, находить необходимые инструменты, контролировать и оценивать результаты своей работы;
- использования полученных знаний и умений для творческого создания объемных и плоскостных художественных работ;
- самостоятельно и надежно использовать материалы и инструменты для создания творческого продукта, понимать связь между свойством материала и спецификой результата работы;
- самостоятельно применять различные техники и приемы в искусстве на основе полученного опыта;
- комментировать свою идею и работу и принимать конструктивные предложения;
- умение находить эффективное и уникальное решение в различных ситуациях;
- осознавать и понимать важность соблюдения правил безопасности при использовании различных материалов и инструментов.

Творческий процесс бесконечен. Изучение и разработка, создание и реализация, переосмысление, анализ и оценка идей осуществляются на любом этапе творческого процесса. Учащиеся могут изучать идеи через практическую работу. Идеи развиваются на этапе их создания и исполнения.

Непрерывным процессом, постоянно реализуемым и в целом, и во время индивидуальных занятий, является, в частности, обзор, анализ и оценка. Может записываться в ходе обсуждения мыслей и мнений отдельных учащихся. Учитель, при необходимости, выделяет дополнительное время учащимся для обзора и презентации всех выполненных работ, а также всех работ в форме официальной/неофициальной выставки.

Для улучшения результатов учащихся необходима гибкость со стороны учителя для проведения экспериментов с новыми идеями, их развития, применения различных методов. Учащиеся, имеющие возможность рецензировать свои работы по пройденным разделам с начала года до конца квартала, могут использовать освоенные процессы, методы и материалы для совершенствования своей работы. Руководствуясь идеями образовательной программы по предмету «Ху-

дожественный труд», учащиеся совершенствуют свои навыки в оценке широкого спектра искусства, расширяют представления о том, что ценности, отношения и мечты людей можно изобразить через изобразительное искусство. Они будут развивать свои художественные навыки, расширять возможности, необходимые для создания произведений искусства, которые приведут к творческим решениям, и улучшать способность планировать рождение своих художественных произведений. Для предмета «Художественный труд» важно любое воздействие на мотивацию учащихся, развитие их знаний и навыков, способность к самооценке, конструктивно влиять на процесс развития учебного процесса и результата [Lemov D., 2010, p. 65].

Так как объектом нашего исследования был учебно-воспитательный процесс младших школьников, поэтому мы учитывали возрастные особенности детей данного возраста, потому что знания этих данных создают благоприятные условия для развития творческих способностей детей. В современном преподавании урока «Художественный труд» учителя должны учитывать сензитивные периоды развития психики ребенка, которое оказывает влияние на восприятие искусства в целом.

Учитывая, что в младшем школьном возрасте у детей сильна потребность в игре, необходимо использовать ее как ценное средство воспитания творческой деятельности учащихся. Она вызывает у них живой интерес к процессу творчества. Учитель должен уметь на каждом уроке развивать творческие способности у учащихся начальных классов, формировать логическое и творческое их мышление.

При работе с учениками младших классов мы должны учитывать, что широкая вариативность форм проведения занятий по художественному труду предусматривает применение различных методических приемов, отражающих специфику предмета: рассказ учителя, рассказ ученика, беседа, игра, упражнения, творческая деятельность, размышление, просмотр видеоматериала, рисунков, прослушивание песен, музыки, разминка, инсценирование, общение, которые, мы считаем, требуют разнообразных форм под-

готовки учителя, что предусматривает согласованную деятельность и активное включение в выполнении творческих работ, способствующих быстрому освоению традиционных так и нетрадиционных техник рисования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исходя из проведенного нами исследования обучение учеников начальных классов нетрадиционным техникам рисования на уроках художественного труда способствует развитию творческого мышления (креативности), формирует положительное отношение к изобразительной деятельности, активизирует познавательный процесс, также использование различных художественных материалов как способов самовыражения будут способствовать развитию не только творческих способностей младших школьников, но и реализации арт-терапевтических методик.

Для этого необходимо учитывать, что формы должны стимулировать активную, творческую мыслительную деятельность учеников, результаты подготовки необходимо выявлять по умению ученика использовать нетрадиционные техники рисования. Обучение должно строиться с учетом того, что знания, умения, навыки, прежде чем стать таковыми, то есть быть усвоенными, внутренне (психологически) присущими человеку, должны пройти отработку во внешнем материальном плане (на реальных предметах или их заместителях – учебных задачах как творческих моделях, на чертежах, макетах, картах, схемах и т.п.) и лишь благодаря такой отработке интериоризироваться (перейти «извне – внутрь»), стать внутренним достоянием личности.

Учителя искусства действительно являются ключом к росту творческих лидеров завтрашнего дня, они должны помогать учащимся задавать вопросы, проявлять любопытство, использовать свое воображение, делать обоснованные предположения и быть открытыми для возможности неудачи. В повседневной жизни креативность – способность достигать целей, находить решения проблем с использованием различных подходов, или просто вещи в необычном или оригинальном применении.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazakhstan-2050-novyi-politicheskii
2. Дьюи Дж. Школа и общество. М. Гос.изд., 1925, 164 с. ил.
3. Пластед И. Ручной труд и его место в воспитании раннего детства. – М.: Мир. 1915. 330 е.: ил.
4. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2-х т., —М. Мир, 1992. Т.1, 496 е., Т.2, 376 е.: ил
5. Пранг Л. Элементарный руке художественного образования. Руководство для учителей рисования. —Спб.: ТипоЛитография Б.Авидона, 1907. 36 е.: ил.;

6. Пластед Л. Ручной труд и его место в воспитании раннего детства. – М.: Мир. 1915. 330 е.: ил.
7. Кемешев Д.Ә. Бейнелеу өнері сабақтарында оқушыларды шығармашылыққа баулу. - Шымкент: Нұрлы бейне, 2007. - 47 б.
8. Дирксен Л.Г. Преемственность в развитии творческих способностей детей разновозрастного уровня (Изобразительное искусство): автореферат на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Астана, 2004.- 30 с.
- 9.Ералин Қ.Е., Халмұратов Ж. Қазақстан бейнелеу өнерінің шеберлері. - Алматы, 1997. – 145 б.
10. Базарбаева К.К. Развитие творческих способностей учащихся средне школьного возраста в учебном процессе: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Атырау, 2008. – 164 с.
- 11.Әмірова Ә.С. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың тұжырымдамасы. Алматы, 2007. – 21 б.
12. Тұрғынбаева Б.А. Оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту// 13.00.01 Жалпы педагогика мамандығы бойынша пед.ғыл.канд.. дисс. Алматы, 1998. – 148 б.
13. Шайгозова Ж.Н. Подготовка будущего учителя изобразительного искусства к формированию поликультурной личности школьника: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Омск, 2006. с.172.
14. Ибрагимов А.И. Нравственно-трудовое воспитание учащихся средствами изобразительного и прикладного искусства. Дис.к.п.н, Алматы, -2008, 173 с.
15. Маслоу А. Х. Мотивация и личность. Серия: Мастера психологии (Питер), Питер, - 2014, 135 стр.
16. Torrance E.P. Thinking creatively in action and movement (Research ed.) Bensenville IL: Schjlastic Testing Service, 1999.- 349 p.
17. Thurstone L.L., Thurstone T.Y. Factional studies of intelligence // Psychometrie Monographs., 1998.- №2. – P. 56-78.
18. Buchanan, M. (1995) 'Making Art and Critical Literacy: A reciprocal Approach' in *Teaching Art and Design: Addressing Issues and Identifying directions* [Создание Искусства и Критической Грамотности: Подход, основанный на взаимообучении в преподавании Искусства и дизайна: Обращение к темам и определение направлений]. Continuum: London.
19. Lemov D. (2010). Teach like a champion [Учите, как чемпион].

КЫСТАУБАЕВА БОТАГОЗ КЫСТАУБАЕВНА

2 курс докторанты,
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
педагогика және психология факультеті,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
Email: botik8181@mail.ru

АДАМКУЛОВ ЕРАЛИ МЕРЕКЕБАЕВИЧ

«Көркем еңбек» пәні мұғалімі,
№61 орта мектебі,
Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі,
Алматы қ., Қазақстан
Email: eraliadamkulov@mail.ru

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАБИҒАТЫН ЗЕРТТЕУ

Түйіндеме. Мақала әр заманда өзекті болатын шығармашылық, балалардың шығармашылық қабілеттері туралы мәселелерді зерттеуге арналған. Өзіміздің кішігірім зерттеуіміздің тақырыбын ашу үшін біз негізгі сұрақты келесі түрде қойдық: «шығармашылық», «балалардың шығармашылық қабілеттері» деген ұғымдардың тұп нұсқасын білу, ол үшін шығармашылықтың табиғатын түсіні керекпіз. Ежелгі заманнан осы күнге дейін бұл мәселенің дамуының қысқаша тарихи сараптамасы жасалынды. Мақалада біздің отандық ғалымдардың «шығармашылық қабілеттері» туралы зерттеулері қарастырылған.

Түйінді сөздер: философтар, ғалым-ағартушылар, шығармашылық, шығармашылық қабілеттері, тарихи сараптама, интеллектуалдық ұлт.

КЫСТАУБАЕВА БОТАГОЗ КЫСТАУБАЕВНА

докторант 2 курса специальности,
«Педагогика и методика начального обучения»,
факультет педагогики и психологии,
Жетысуский университет им. И. Жансугурова,
Email: botik8181@mail.ru

АДАМКУЛОВ ЕРАЛИ МЕРЕКЕБАЕВИЧ

учитель художественного труда, средняя школа № 61,
член Евразийского союза дизайнеров,
г. Алматы, Казахстан
Email: eraliadamkulov@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИРОДЫ ТВОРЧЕСТВА

Аннотация. Статья посвящается исследованию проблемы творчества, творческих способностей детей, которая актуальна во все времена. Для раскрытия темы нашего небольшого исследования, мы сформулировали основной вопрос следующим образом: выяснить сущность понятия «творчество», «творческие способности», а для этого необходимо понять саму природу творчества. Был проведен краткий исторический анализ этой проблемы, начиная с античных времен до наших дней. Также в статье рассмотрены исследования наших казахстанских ученых по проблеме развития творческих способностей детей.

Ключевые слова: философы, ученые-просветители, творчество, творческие способности, исторический анализ, интеллектуальная нация.

KYSTAUBAYEVA BOTAGOZ

2nd year PhD student
specialty "Primary education pedagogy and methodology"
Faculty of pedagogy and psychology
Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan
Email: botik8181@mail.ru

ADAMKULOV ERALI

Art teacher, Secondary school No. 61,
Member of the Eurasian Union of designers,
Almaty, Kazakhstan
Email: eraliadamkulov@mail.ru

EXPLORING THE NATURE OF CREATIVITY

Abstract. The article deals with a research of a problem of creativity, creative abilities of children which is topical issue at all times. In order to disclose the theme of our small research, we formulated the main question as follows: to find out essence the concept "creativity", "creative abilities", and for this purpose it is necessary to understand the nature of creativity. A brief historical analysis of this problem was carried out, since antique times up to now. Also research works of our Kazakhstani scientists on a problem of development of creative abilities of children are considered in this article.

Keywords: philosophers, scientists-educators, creativity, creative abilities, historical analysis, intellectual nation

INTRODUCTION

Modern society needs an intelligent, competent, creative-minded person who manages own intellectual activity in interaction with members of society. In the developed national project of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev the following definition is given: "The intellectual nation - is that nation which will be able to be competitive morally, culturally, intellectually, with full information, and has the potential to freely disseminate his own scientific, cultural, educational information" [M.B. Kasymbekov, S.Zh. Praliyev, 2015, p.58]. The level of development of the personality is defined by ability of creativity, and the main goal of education is to deepen and expand the creative potential of the child. Development of creative abilities draws attention of many researchers for a long time.

For modernization of system of secondary education the breakthrough project - a leader "Nazarbayev Intellectual schools" was created. "We have to create the innovative model of secondary education that combines the best traditions of Kazakhstani and world educational systems. These schools will adapt the best international experience in the field of secondary education and translate it to comprehensive schools of Kazakhstan that will promote development of intellectual potential of the nation, formation of an educated, highly moral, critically thinking, physically and spiritually developed citizen seeking for self-updating, self-realization, self-development and creativity".

MAIN PART

Thus, at the turn of the century in our society there is a global interest in gifted children. Gifted, talented children are the strategic capacity of any country allowing it to solve both cultural and economic, and socio-political tasks at the high level. The child is endowed with great opportunities and if we really seek for transformation of society, the goal of education should be the development of human (creative) abilities.

The entire pedagogical community of the country is well aware that the formation of a new Kazakh model of education actualizes the problem of developing creative potential, creative talent of students at all its stages, and art education is no exception. In fact, we are saddened by the fact that in modern schools there is a non-creative approach to learning, as a result of which students lose interest in learning, the level of creative abilities and creative thinking decreases. Although scientists have proven that the most favorable period for the disclosure of children's creative potential is the primary school age. So why are children's creative abilities not revealed, what mistakes do we make when teaching children? What favorable conditions should be created to help children discover their artistic inclinations inherent in nature itself? To answer these questions, we will analyze the scientific literature on the research topic and make a short historical excursion.

In order to disclose the theme of our small research, we formulated the main question as follows: to find out essence of the concept "creativity", "creative abilities" and the nature of this problem. The problem of development of creative abilities, in our opinion, cannot be solved, without understanding the essence of the nature of creativity, therefore it will be more reasonable to carry out the historical analysis of the above-mentioned problem. The analysis of reflections of antique philosophers-thinkers concerning a problem of development of abilities, inclinations, inborn qualities, creativity allowed us to reveal the following: in his philosophical views, the Ancient Greek philosopher, the founder of atomism Democritus believed that education and teaching become effective only when they are carried out taking into account the individual peculiarities of the child, his abilities and inclinations.

Teachers of wisdom – sophists held the opinion that all by nature have identical abilities and the rights. So, Antiphont claimed that by the nature we are equal in all respect. However, as opposed

to opinion of sophists, the Ancient Greek philosopher-thinker Socrates noted various initial abilities of different people, considering that different types of activity are predetermined for different people.

The founder of the European idealism Platon marked out ideal and reasonable ability over all others and considered the basic principle of ethics wise balance of all natural human abilities. The fate of the person, in his opinion, depends on what ability takes up [Losev A., 1969, p. 88].

The Greek scientist and one of the greatest philosophers of all times, Platon's pupil – Aristotle, accented and marked out such norm as "virtue" from the soul nature. The philosopher defined it as activity of improvement of functions and abilities which are inherent in each person. Defining the specifics of virtues, he said: "The sincere movements happen a triple sort: affects, abilities and the acquired properties. By nature in the person only certain inclinations of qualities and abilities of the personality are put and, besides innate, there are also "the acquired qualities of soul" [Kokhanovsky V.P., Yakovlev V.P., 2006, p.91].

Antique philosophers distinguished mind, intellect, and also feelings, belief, sensuality as components of creative activity. So, Democritus paid attention to strong memory and a susceptibility to sciences; Socrates – esthetic and moral assessment of any objects, the phenomena of our life. Antique philosophers laid the foundation for two main directions concerning the nature of the creativity: the first direction connected with understanding of sense of creative process; the second direction relating to components of creative abilities.

The foundation of Medieval philosophy was theocentrism, providentialism. Creativity was estimated by Christian philosophers as creativity of human history in the course of which human beings participate in implementation of the God's purpose about the world, in creation something new, unique and unrepeatable. So, for example, art creativity and scientific creativity were considered as something minor. In this creativity the person is also constantly turned to God and is limited by him [Kokhanovsky V.P., Yakovlev V.P., 2006, p.56-63].

The Arabian thinker Ibn Xing (Avicenna), investigating the developing activity of the person pointed out: firstly, the purpose which is set surely by the person in activity, unlike activity of an animal; secondly, the fact that "human aspirations are almost boundless", and always seek for improvement and wellbeing of either societies, or themselves; thirdly, ability which is very important for the person, "to prepare for the future" which unlike an animal innate feeling differs in reflection process [Losev A., 1969, p.89].

Philosophers of this period considered that the process connected with creation something new unusual cannot be caused by any external factors and is only spiritual activity of the person.

Renaissance gave to the world a large number of unique reflections about abilities, creative activity of the person. Creativity was considered as art, and the genius is understood as the carrier of the creative beginning. Many scientists-humanists of Renaissance studied natural tendencies and inclinations of the person which define his creative activity. So, the Italian humanist Matteo Palmiyeri held the opinion that it is necessary to take into account the natural abilities and inclinations of the person, that is the abilities existing from the birth. The scientist considered it is necessary to the young man, when choosing a course of life, to define the purpose in life and to decide how to become and what way of life to follow; at the same time it is necessary to consider the natural tendencies, possibilities of mind and a body [Kokhanovsky V.P., Yakovlev V.P., 2006, p.50]. The French writer, the philosopher Michel Montaigne was indignant on the fact that the person does not pay attention to the inclinations, does not develop himself and does not plan the course of life [Boguta I.I., 1991, p.56]. Thus, scientists-humanists of Renaissance considered creativity as art process, the steps of which philosophers and artists tried to comprehend. They claimed that the person will be able to approach each kind of activity creatively if gets arts education the basis of which was a philosophy, literature, especially poetry and rhetoric.

In the age of Enlightenment many scientists-thinkers adhered to the concept concerning equality of abilities of people, and about influence of the environment and education on development and formation of the personality. So, T. Hobbes, scientist-materialist, in his works came to a conclusion that the nature created people equal in the relation of physical and mental abilities [Thomas Hobbes, 1964, p.45].

Scientists-materialists attached special significance to the social environment and education in the development of the identity of the person and his creative abilities. They claimed that each of us from the birth of "tabula rasa" (a clean board). Classical idealists paid huge attention to innate inclinations and the ideas for development of the personality. So, the founder of the German classical idealism, I. Kant was an ancestor of the complete concept of creativity. Having analysed creative activity of the person, the scientist called it as productive ability of imagination. The philosopher considered that by means of creativity, the person can change the image of the world, create the new "humanized" world [Kant I., 1997, p.102]. This statement of I. Kant was supported by F. Schelling. The scientist expressed opinion that creative ability of imagination is the unity of conscious and unconscious activity.

So, the huge attention was paid by the German classical idealists to importance of such components of creative abilities as development of sense organs, feelings and perception, and also important

value had the social environment and education in development of the identity of the person, and his creative abilities.

The era of Romanticism is of special interest in studying the problem of development of creative abilities. The question of creativity, of such qualities inherent in the creative person as property of poetic nature was the predominating question to which scientists of this era paid huge attention [Aleksiev P.V., 2008, p. 90-98].

Thus, in the history of scientific research of a problem of development of creative abilities the set of the approaches allocating various parties of this mental phenomenon was created. So in treatises of Ancient Greek philosophers (Aristotle, Platon, Confucius), scientists of the East (Al-Farabi, Ibn Xing, etc.), scientists of Renaissance (M. Montaigne) existence of outstanding abilities in certain people was explained by a "unearthly", divine origin. Supporters of philosophy of the Enlightenment (J. Locke, R. Decart) pointed to a crucial role of education in formation of the person. They built educational influence in degree of the highest force capable to form anything from people.

Considering the essence of the concept of creativity in the definition of foreign scientists. J. Piaget in his research [Piaget, J., 1994, p. 124] called all acts of intellectual creativity creativity. E. TORRANCE identified the following indicators of creativity: fluency, flexibility, originality, sensitivity to problems, insight (depth of penetration into the problem), analysis, synthesis. According to the scientist, the originality indicator, as an indicator of creativity, represents the originality of the proposed idea, determined by the frequency of occurrence of this idea in relation to the group. According to the scientist, the indicator of originality is a system-forming indicator of creativity, because it is present in any act of creative creation, while indicators of fluency or flexibility do not guarantee the production of a creative idea [Torrance E.P. 1980, p. 90]. We are impressed by the point of view of E. TORRANCE, that one of the indicators of creativity is originality, since it is part of the creative process, that is, creativity is characterized by originality.

Problem of development of abilities, psyche, and personality in general was mentioned in the works by Kazakh scientists-educators (Ch. Valikhanov, I. Altynsarin, A. Kunanbayev), and also the advanced Kazakh public figures and scientists of the 20th century (Zh. Aymautov, A. Baytursynov, M. Dulatov, M. Zhumabayev). The great Kazakh philosopher, the educator Abay Kunanbayev said: "The child is born inheriting two beginnings. The first of them demands food, drink and sleep. It is requirement of flesh, without it the body cannot serve as a haven for the soul, will not grow and get stronger. Another is the desire for knowledge. The baby reaches for bright things, takes them in a mouth, tastes, puts to a cheek. He will react when hears the sounds of

a pipe. Having grown up, runs to the dog's barking, voices of animals, laughter and crying of people, loses rest, asking about everything that eyes see and ears hear: "What is it? Why he is doing this?" - this is the need of the soul, the desire to see everything, to hear everything, to study everything. Without having revealed for himself visible and invisible secrets of the Universe, without having explained everything to himself, a person does not become a person" [Boyubayeva S.K., 2007, p.210].

Important contributions to the research of psychological basis of development of creative abilities, creative process were made by prominent scientists of our Republic K.B. Zharykbayev, M.A. Kudaykulov, M.M. Mukanov, T.T. Tazhibayev and many others.

It is necessary to allocate a number of the theses devoted to problems of abilities and creativity which were carried out by such Kazakhstani scientists as B.A. Bayzhumanova (Psychological features of development of creative abilities in children of primary school age); S.N. Danilushkina (Development of creative abilities of students of art faculties of pedagogical higher education institutions at lessons of composition); B.A. Zhetpisbayeva (Formation of the creative personality of seniors in the process of verbal cognitive activity); A.T. Kenzhebayeva (Pedagogical conditions for the formation of creative abilities of students); T.U. Ospanova (Development of creative abilities at the music lessons); R.Sh. Sydykova (Pedagogical bases of development of creative activity of future music teachers); B.A. Turgunbayeva (Development of creative abilities of younger schoolchildren in the teaching process).

We consider the essence of the concept "creativity" which is important for our research. For example, the American psychologist, psychometrist L. Terstoun in his first works noted this difference and conducted a research of a possible role of abilities to quickly acquire and form the ideas of inductive thinking and some features of perception in creative behavior. The received observations and conclusions formed the basis of the concept "creativity" [Thurstone L.L., Thurstone T.Y. 1941, p. 59].

G.M. Kodzhaspirova and A.Yu. Kodzhaspirov in their dictionary on pedagogy give the following definition to this concept: "creativity is an activity, generating something new, not previously, on the basis of reorganization of the available experience and formation of a new combination of knowledge, abilities, products. Creativity has different levels. Use of already existing knowledge and expansion of field of their application is characteristic of one level of creativity; at another level absolutely new approach is created, which change a habitual view of an object or field of knowledge [Kodzhaspirova G.M., Kodzhaspirov A.Yu., 2005, p.333].

There is the following definition of this concept in modern scientific literature dealing with the problems of development of creative abilities: "Creative abilities are complex opportunities of the pu-

pil in accomplishing activities and actions aimed at creating new educational products" [Hutorsky A.V., 2000, p.32].

Thus, the analysis of works of the psychologists concerning problems of creativity and abilities showed that creative abilities represent such individual and psychological features on which one person differs from another and which are related to success of performance of creative activity [Platonov K.K., 1986, p.54].

The Kazakhstani researcher K. K. Zhumadirova, considering the development of creative potential of pupils in the conditions of interaction between the lyceum and the higher education institution, determines the creative potential as set of the social and personal prerequisites which are based on a natural and genetic basis, shown in identity as ability for creativity [Zhumadirova K.K., 2005, p. 13].

In the candidate's thesis of the Kazakhstani scientist A.G. Gizatullina "Improvement of art activity of younger schoolchildren" the following fact was revealed, that improvement of art activity of younger schoolchildren is reached gradually, on the one hand as a result of accumulation and complication of images of perception of the surrounding world, on the other hand mastering ways of the drawing [Gizatullina A.G., p. 54].

The Kazakhstani scientist N. Goncharova [Goncharova N., 2005, p.267] allocates conditions under which creative potential becomes a source of formation of creative activity:

1) External: co-creative subject and subject interaction; individual style of activity; stimulation and management of development of creative potential of the personality.

2) Internal: emotional and valuable relation to creative activity; existence of internal personal freedom.

An outstanding Soviet psychologist, a luminary of the mind L. S. Vygotsky wrote in his scientific works that the Foundation of the creative process is practical experience. Therefore, he recommended that parents and primary school teachers motivate children to creative activities, direct the development of creative abilities in the right directions, and also form a favorable environment that gradually reveals the creative potential of children of primary school age. L. S. Vygotsky argues that creative abilities should be developed without limiting the freedom of action of students. It is necessary to encourage children to take a creative approach to solving absolutely any problem, and it is very important to purposefully organize the pedagogical process to develop the imagination of younger students, since this quality will be necessary in the further development of the child's personality and his active socialization in society. "Children's artistic creativity is necessary first of all for the child himself to develop imagination, emotional and aesthetic sphere, to master speech as a means of transmitting thoughts,

feelings, and the inner world of a person," Vygotsky L. S. argued [Vygotsky L. S., 1980, p.89]. Creative self-expression is the most important condition for personal development.

L. S. Vygotsky believed that sensitive periods are not a biological characteristic of age, but a feature of cooperation between a child and an adult and the training that is carried out during this cooperation. He said that "in the sensitive period, certain conditions, in particular, a certain kind of training, can only affect development when the corresponding development cycles are not yet completed. Once they are finished, the same conditions may already be neutral. If development has already said its last word in this area, the sensitive period in relation to these conditions is over. The incompleteness of development processes is a necessary condition for this period to be sensitive to certain conditions" [Vygotsky L. S., 1980, p.89, p. 28].

An important positive value of the idea of sensitive periods, notes N. S. Leites, is that it comes from the idea of qualitative differences in age stages. "The facts that characterize sensitive periods make it particularly clear that differences in educational opportunities are associated not only with levels of mental development, but also with age-related prerequisites for abilities" [Leites N. S., 1984. p.34]. One of the features of this age is the ability to fantasize, these fantasies do not arise just like that, for example, a child was given a task to draw a drawing, then he begins to imagine, imagine in his mind and gets some image of himself. In this process, it is very important to help the child realize their ideas in art classes. We must protect children from disappointment when they do not succeed as they intended. After all, the consequences of disappointment are very deplorable, the child has self-doubt, interest in visual activities disappears. Therefore, we must take into account this feature of the younger student's personality.

All children are gifted from birth, in order to unlock their creative potential, that is, to transform the inclinations inherent in nature itself into creative abilities, it is necessary to create a favorable environment through organized purposeful creative activity. Also of great importance is the age period of primary school children, which is characterized as the most favorable time for the realization of creative abilities of children of this age. Characteristic features of primary school children: a fine sensitivity to imaginative impressions, a wealth of imagination and imagination, curiosity, increased activity, creative imitation. This age is characterized by the fact that there is an intensive formation of the properties and qualities of the child's personality, which are preserved for life. It is in this short period of time that the child accumulates more experience, due to the formation and development of needs, interests, and behavior mechanisms, than in all subsequent periods. A needs give rise to interests,

cravings for creative self-expression. Thus, at this age, there are prerequisites for the development of children's creative abilities.

In his pedagogical works, academician Zankov L. V. [Zankov L. V., 1999, p.76] attached great importance to teaching children music and fine arts, as this further contributes to the development of creative abilities. In his opinion, creativity should be present in the educational program of primary schools, the teacher needs to create an emotional and creative mood in the lesson, link the subject of fine arts with other subjects, which means conducting integrated lessons. Such lessons are aimed at developing critical and creative thinking, independence, search for new information, and research skills.

The problem of developing the creative abilities of children of primary school age was studied by scientists A. G. Gogoberidze and V. A. Derkunskeya, they believe that creative abilities contribute to the fact that a child discovers himself, something new in himself. The results of creative activity are the results of expressing the inner world, the values of the younger student, therefore the child opens his inner world [Gogoberidze A. G., Derkunskeya V. A., 2005, p.90].

The advantages of the life filled with creativity. Teachers consider that drawing and a molding have a beneficial influence on the development of motor and nervous system, and after a while children are capable to solve various problems independently. Creativity is also used to teach such key disciplines as reading, writing and mathematics. Psychotherapists claim that it helps the child to comprehend the world around him, learns to cope with fear, and also awakens emotions. Ability to creativity is often

called as one of the most important factors of success both the individual, and the organization and even mankind.

CONCLUSION

Creativity is vital. If children are engaged in it, they will succeed also in all the rest. This is also an ability to think in non-standard way, combine unrelated ideas. It helps to solve complex problems and to make improbable discoveries. Creativity is necessary for personal success of our children.

According to the International Children's Art Fund, "researches show that the child who is engaged in creativity becomes original, makes discoveries, introduces innovations and creates intellectual property. They are key signs of personal success and social prosperity in the twenty first century". The world needs more creative thinkers, and their talent has to develop [16].

Thus we tried to disclose essence of the concepts "creativity", "ability", "creative abilities". In the history of scientific research of a problem of development of creative abilities the set of the approaches allocating various parties of this mental phenomenon was created. So in treatises of Ancient Greek philosophers (Aristotle, Platon, Confucius), scientists of the East (Al-Farabi, Ibn Xing, etc.), scientists of Renaissance (M. Montaigne) existence of outstanding abilities in certain people was explained by a "unearthly", divine origin. Supporters of philosophy of Enlightenment (J. Locke, R. Decart) pointed to a crucial role of education in formation of the person. They built educational influence in degree of the highest force capable to form anything from people.

REFERENCES:

1. Eternal people. Textbook. M.B. Kasymbekov, S.Zh. Praliyev, K.K. Zhampeisov, etc. - Almaty: Ulagat, 2015 - 336 p.
2. Losev A. S. History of an antique esthetics. - M.: Art, 1969. - 878 p.
3. History of philosophy: the textbook for higher educational institutions / under the editorship of V.P. Kokhanovsky, V.P. Yakovlev. 4th edition. - Rostov n/D: Phoenix, 2006. - 736 p. p.91.
4. History of philosophy in the summary / translation of I.I. Boguta - M.: Mysl, 1991. - 590 p.
5. Alekseev P.V. History of philosophy. - M.: prospectus, 2008.-240 p.
6. 19 Piaget, J. Selected psychological works. - Moscow: international pedagogical Academy, 1994. - 680 p.
7. Torrance E.P. Thinking creatively in action and movement (Research ed.) Bensenville IL: Schjlastic Testing Service, 1980.- 349 p.
8. Thomas Hobbes. The chosen works in two volumes. Volume 1. - M, 1964. - 583 p.
9. Kant I. Compositions: In 4 t. In German and Russian language / Under the editorship of N. Motroshilova and B. Tushlinga. - M.: IFC, 1997. - 784 p.
10. Boyubayeva S.K. Value of "Words of edification" of Abay Kunanbayev in education of consciousness of the reader//Chistyakovskiy's reading: materials of a regional seminar / Ministry of Education and Science of RK, Kazakhstan-American free university. - Ust-Kamenogorsk, 2007. - p. 210-215.
11. Thurstone L.L., Thurstone T.Y. Factional studies of intelligence//Psychometrie Monographs., 1941. - No. 2. - P. 56-78.
12. Kodzhaspirova G.M., Kodzhaspirov A.Yu. The dictionary on pedagogy. - Moscow: IKTs "March", 2005. - 448 p. p. 333.

13. Hutorsky A.V. Development of endowments of school students: Technique of productive training: Educational program for teachers. - M.: VLADOS, 2000.-320 p. p. 32.
14. Platonov K.K. Structure and development of the personality. – M.: Science, 1986. - 255 p, Rubenstein S.L. Problems of the general psychology. - 2nd edition. – M.: Pedagogy, 1976. - 668 p.
15. Zhumadirova K.K. Development of creative potential of pupils in the conditions of interaction of lyceum and higher education institution: thesis of candidate of pedagogical science. – Astana, 2005. – 29 p.
16. Gizatullina A.G. Improvement of graphic activity of younger school students. Diss.cand.ped.science: Omsk, -2002. – 143 p.
17. Goncharova N. Creative potential as source of formation of creative activity of the identity of future music teacher//Search. – 2005. - No. 1(2). – p. 266-269.
18. Gene Vant of Challahs. Creative education. Art and creativity in a family. Moscow “Manna, Ivanov and Ferber”, 2015. 124 p.
19. Vygotsky L. S. Imagination and creativity in childhood. - Moscow: Enlightenment, 1980. - 80 p.
20. Leites N. S. Abilities and giftedness in childhood. Moscow: Knowledge, 1984. - 79 p.
21. Zankov L. V. Selected pedagogical works. Moscow: House of pedagogy, 1999. - 608 p.
22. Gogoberidze A. G., Derkunskeya V. A. Theory and methodology of musical education of preschool children. – Moscow: Academy, 2005. - 320 p.

МРНТИ 14.25.09
УДК 372.3/.4

МАЙЛЫБАЕВА ГУЛЬМИРА САБИРОВНА

PhD докторы, қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу унәйверситеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ҚАРАТАС ЖОМАРТ МАНДАТҰЛЫ

1 курс докторанты,
«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу унәйверситеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: karatas.88@mail.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНДА АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме. Этномәдени тәрбиені дамыту, тұлғаның шығармашылық дамуы, өскелең ұрпақтың азаматтық қалыптасуы проблемалары ең басты назарға лайық, өйткені біздің қоғамымыздың болашақ бағдарларын, елдің ұлттық қауіпсіздігін айқындайды.

Біздің әрқайсымызда ең бастысы-бұл біздің адамгершілік қасиеттеріміз, сондай-ақ туған жеріміз бен оның дәстүрлеріне деген сүйіспеншілігіміз. Біздің әрқайсымыз оны ерте жастан бастап тәрбиелеуіміз керек. Бұл мақала осы тақырыпқа арналған.

Кілттік сөздер: Бастауыш сынып оқушысы, адамгершілік, құндылық, қазақтың ұлттық ойындары, патриотизм, салт-дәстүр, тәрбие, білім, бала ізденісі.

МАЙЛЫБАЕВА ГУЛЬМИРА САБИРОВНА

доктор PhD, и.о ассоциированного профессора(доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

КАРАТАС ЖОМАРТ МАНДАТОВИЧ

докторант 1 курса,
специальность «Педагогика и методика начального обучения»,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: karatas.88@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ КАЗАХСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГР

Аннотация. Проблемы развития этнокультурного воспитания, творческого развития личности, гражданского становления подрастающего поколения заслуживают самого пристального внимания, поскольку определяют будущие ориентиры нашего общества, национальную безопасность страны.

Самое главное в каждом из нас - это наши нравственные качества, а также любовь к своей родной земле и его традициям. И каждый из нас должен воспитывать это в себе с ранних лет. Именно этой теме посвящена данная статья.

Ключевые слова: Ученик начальной школы, нравственные ценности, Казахские национальные игры, патриотизм, традиции, воспитание.

MAILYBAYEVA GULMIRA SABYROVNA

PhD, Associate Professor (Acting Associate Professor),
Zhetysu university named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

KARATAS ZHOMART MANDATOVICH

1st year doctoral student
of the specialty "Pedagogy and methods of Primary Education",
Zhetysu university named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: karatas.88@mail.ru

FORMATION OF MORAL VALUES AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON THE BASIS OF KAZAKH NATIONAL GAMES

Abstract. The problems of the development of ethno-cultural education, creative development of the individual, civic formation of the younger generation deserve the most attention, as they determine the future orientation of our society, the national security of the country.

The most important thing for each of us is our moral qualities, as well as our love for the native land and its traditions. Each of us should educate him from an early age. This article is dedicated to this topic.

Keywords: Primary School student, moral values, Kazakh National Games, patriotism, traditions, education.

Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесіндегі этномәдени тәрбиені дамыту соңғы жылдары ҚР Білім және ғылым министрлігінің, субъектілердің білім беруді басқару органдарының, барлық типтегі және түрдегі білім беру мекемелерінің қызметіндегі басым бағыттардың біріне айналды.

Мемлекеттің білімді, өнегелі, іскер, таңдау жағдайында өз бетінше шешім қабылдауға дайын, ынтымақтасуға және мәдениет аралық өзара іс – қимыл жасауға қабілетті, ел тағдыры үшін жауапкершілік сезімі бар адамды тәрбиелеуге әлеуметтік тапсырысы аса маңызды құжаттарда Республика Президентінің Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауында, Қазақстан Республикасының азаматтарын патриоттық тәрбиелеудің мемлекеттік бағдарламасында, этномәдени білім беру тұжырымдамасында және басқаларында көрініс табады.

Ұлттық құндылықты дәріптеуде білім беру – бұл әлемдік мәдениет құндылықтарын бір мезгілде игере отырып, ана тілі мен мәдениетіне баулу арқылы тұлғаның этномәдени бірегейлігін сақтауға бағытталған білім беру.

Ұлттық құндылықты дәріптеуде білім беру идеясын қабылдау білім берудің техникалық және ақпараттық жарақтандырылуының әлемдік деңгейін дәстүрлі мәдени құндылықтармен үйлестіретін мәдени және лингвистикалық плюрализм идеясына негізделген оқыту мен тәрбиелеудің ұлттық жүйесін құруды білдіреді.

Өскелең ұрпақтың ұлттық құндылықты дәріптеуде білімінің дамуы біздің қоғамдағы халықтық дәстүрлерге, ойындар мен мәдениетке қызығушылық тудыратын әлеуметтік – саяси және рухани өзгерістерге байланысты. Өз Отанын білетін

және сүйетін азамат пен патриотты тәрбиелеу – қазіргі қазақстандық қоғамның өзекті міндеті және оны өз халқының рухани байлығын терең білусіз, басқа халықтардың мәдениетін игерусіз сәтті шешу мүмкін емес.

Өскелең ұрпақты жалпыұлттық деңгейде тәрбиелеу мен оқытудың басты мақсаты жалпыадамзаттық ұлттық құндылықтар негізінде түйінді құзыреттерге, жеке мәдениетке ие баланың жеке басын дамыту болып табылады. Бұл халықтық адамгершілік-рухани құндылықтар мен идеалдар жүйесі негізінде білім беру мазмұнын жаңартудың заңды қажеттілігін туындатады.

Ұрпақты тәрбиелеудегі мәдени мұраның маңыздылығын көптеген педагог-зерттеушілер атап өтті: А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, М.Х. Балтабаев, С.А. Ұзақбаева, К.Ж. Қожахметова, М.Т. Таникеев, Б.О. Тетенаев, Т.Ж. Бетбатшаев, Т.Ш. Қуанышев және басқалар.

Қазақ халқы мәдениетінің маңызды элементтерінің бірі ғасырлар бойғы тәжірибе мен көптеген адамдардың өмірімен бекітілген тарихи мұра ретінде ұлттық ойындар болып табылады.

Ы. Алтынсарин өзінің педагогикалық қызметінде ертегілерді, мақал-мәтелдерді, жұмбақтар мен ойындарды жиі қолданған. Автордың пікірінше, халықтық өнерді оқу процесінде қолдану балаларға ата-бабаларының салт-дәстүрлерін құрметтеуге көмектеседі.

Көптеген қазақ халық ойындарын жүйелеген, олардың тәрбиелік-дамытушылық маңызын жоғары бағалаған және құнды педагогикалық ойларын білдірген алғашқы адам этнограф А.А. Диваев болды. Ол танымдық процестің басында балалардың сезімін қоршаған шындық туралы жарқын әсер қалдыратын ойындардың ынталан-

дырушы рөлі туралы жазды.

Халық ойындарының тәрбиелік мүмкіндіктері қазақ жазушылары І.Жансүгіров, М. Әуезов, С. Мұқанов және т. б. еңбектерінде жарық көрді.

«Ойын барысында ойлап тапқан және жаттап алатын қызықты ойындар, өрнектер мен санауыштар, – деді І.Жансүгіров, халық шығармашылығының алғашқы түрлерінің бірі деп санауға болады», «балаларға арналған әдебиет баланың тұжырымдамалық және ақыл-ой қабілеттеріне сәйкес құрылуы керек».

М. Әуезовтің айтуынша, қазақ халқының тарихында ғасырлар бойы көптеген қызықты, ойынсауық ойындары болған. Ойын тек ойын-сауық іс-шарасы ғана емес, сонымен қатар балаларға арналған рахат.

Қазір біздің Республикамыз Тәуелсіз болып, ежелгі мәдениет тұрақты жанданып, өнер мен әдебиеттегі ұлттық дәстүрлер дамуда, оған қазақтың ұлттық ойындары кіретін бай мұра кіреді.

Қазақ ұлттық ойындарының өзіне тән ерекшелігі балалардың тез ойлауын, ойлау жылдамдығын дамыту, баланың қиялын байыту және шығармашылық өзін-өзі көрсету мүмкіндіктерінің болуына себепкер болады.

Ойын барысында көрініс тапқан нәрсе балалардың табиғи бейімділігі мен қабілеттерін тікелей көрсетеді. Ойындар баланың болашақта қандай болуы мүмкін екендігі туралы түсінік бере алады. Бұл әркімнің қабілеттері туралы белгілі бір болжамдар жасауға және сәйкесінше баланың тәрбиесін дұрыс бағытқа бағыттауға, табиғи бейімділіктерді, сондай-ақ ашылмаған қабілеттерін дамытуға көмектесетін нұсқаулық болды. Ойындағы мінез-құлық арқылы болашақ ақылды билеушілерді, дана жауынгерлерді, батыл батырларды анықтауға болады.

Қазақтың ұлттық ойынын кіші мектеп жасындағы балалардың ақыл-ой дамуының құралы ретінде қарастыруға болады. Қазақ халқының ұлттық ойындарының мазмұнында баланың ой-өрісін жеткілікті дәрежеде кеңейтетін, оның әлем, ел, туған халық туралы түсініктерін нақтылайтын танымдық материал бар.

Қазақ ұлттық ойындарының сюжеттік тақырыптарын ұлы адамдар мен батырлар өмірінен алынған кейбір эпизодтар, баланың қоршаған орта құбылыстары, табиғат ерекшеліктері, үй және жабайы жануарлардың әдеттері құрайды. Сондықтан да «Жаяу көкпар», «Түйілген орамал», «Қара сиыр» және басқа да көптеген ойындардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыру, жаңа білім алу және оларды игеру үшін маңызы зор.

Мысалы, «Көкпар» ойынының атауы» көк бөрі «сұр қасқыр деген сөзден шыққан. Қасқыр көшпелі малшылардың алғашқы жауы болғандықтан, ежелгі уақытта олар қасқырларды аулаған. Сәтті аң аулаудан оралғаннан кейін жарыстар ұйымдастырылды, жарыс - кім бірінші болып

өлтірілген аңды ауылға әкеледі. Кейін бұл жарыс «Көкпар» ұлттық ойынына айналды.

Ойынның мақсаты-балалардың ептілігін, батылдығын, зейінділігін, ат жарысында, джигитовкаларда және атқа мінудің басқа да түрлерінде күш-жігерін дамыту. Ойыншылар екі командаға бөлініп, бастау сызығының бойында, біреуінде болады. Басшының (жетекшінің) сигналы бойынша барлығы көкпарға қарай жүгіреді. Көкпар иесі ары қарай жүгіреді. Оны қуып жеткен адам көкпар алып, алға қарай жүгіруді жалғастырады. Алда көкпармен жүрген әр адам мәре сызығына қарай жылжиды. Жеңімпаз ойыншы көкпарды бірінші болып жеткізетін команда болады.

«Түйілген орамал» ойыны басқа ұлттық ойындардан ондағы ойнайтын балалар рөлінің өзгешелігімен ерекшеленеді. Бұл ойынның мақсаты-әрекет жылдамдығын, қолдың ептілігін, зейінділікті дамыту. Ойынға қатысушылар шеңберге шығады. Ойынды жүргізуші бастайды. Шеңберде ол кез-келген ойыншыға сүлгі лақтырады және өзі оны қуып жетуге асығады. Сүлгіні алғаннан кейін ойыншы оны тез арада басқасына тапсыруы керек, бірақ сүлгіні жетекші (жүргізуші) ұстамауы керек. Ойыншылар әрқашан бір-біріне сүлгі лақтырады. Сүлгіні жіберіп алған бала жүргізуші болады. Ойынның соңында сүлгіні мүлде жіберіп алмаған ең жақсы ойыншылар атап өтіледі.

Келесі ойын - «Қара сиыр», ол балаларда ұжымшылдықты, тез тапқырлықты және өзінің»-пәнін» қорғау қабілетін қалыптастырудың қуатты көзі болып табылады. Әдетте ойын қара затты (ескі қалпақ, құм дорбасы) пайдаланады. Барлық ойыншылар тығыз шеңбер құрып, көздерін жұмады. Көшбасшының нұсқауы бойынша ойыншылардың бірі шеңберден шығып, өзіне жақын зат қойып жасыруы керек. Ойнайтын балалардың міндеті - оны табу. Тақырып табылған кезде, олар бұл туралы қатты айтады және барлығы табылған заттың айналасына жиналады. Иесі өз затын қорғайды, ал қалғандары оны алдап алуға тырысады. Мұны жасаған адам жүргізуші болады, яғни затты жасыруға барады, ал қалғандары қайтадан тығыз шеңбер құрып, көздерін жұмады. Ойын жаңадан басталады.

Қазақтың ұлттық ойындары халық даналығының бөлшегі, ұлттық және ойын фольклорының үлгісі ретінде көрінеді, онда бастауыш мектеп жасындағы балалардың ақыл-ой дамуының міндеттерін жүзеге асыруға ықпал ететін эмоционалды-сауықтыру, танымдық және тәрбиелік кешендердің негіздері салынған.

Жалпыланған білім ретінде кез-келген ұғым сенсорлық негізде пайда болады, бірақ оның визуалды формасы жоқ. Мысалы, сандар туралы түсінік пайда болмас бұрын, балалар әртүрлі сандармен және олардың қатынастарымен танысуы керек.

Қазақ халқының халық педагогикасында сан-

дық ұғымдар кейбір Қазақ ұлттық ойындарынан тұратын ауызша есептер мен қанатты сөз тіркестерінде қолданылды. Оларды қолдану тәжірибесі көрсеткендей, егер сіз сандық ұғымдарды нақты үлгілерде білдірсеңіз, бастауыш мектеп жасындағы балалар бұл ұғымдарды тезірек және мағыналы есте сақтайды.

Бастауыш мектеп мұғалімдерінің жұмыс тәжірибесінде 6-7 жастағы балаларға Қазақ ұлттық ойындарының көмегімен санаға жалпы сандық ұғымдарды жеткізуге болады.

Санамақ (санауыш) ойынын үлгі ретінде келтіруге болады, ол сандарды зерттеу кезінде сандар туралы алғашқы идеяларды берік игеруге алғышарттар жасайды және күрделі ұғымдарды түсінуге негіз болады. Бұл балалардың қызығушылығын тудырады, олардың ойлауын, есте сақтау қабілетін, зейінін белсендіреді. Мұндай ойындарға «Жануарлар», «Қуыр-қуыр, қуырмаш», «Санапал» және тағы басқаларды жатқызуға болады.

Сонымен, әйгілі орыс фольклористі Г.А. Виноградовтың анықтамасы бойынша, ойыншыларды тез ұйымдастыруға, оларды жүргізуші баланы объективті таңдауға, ережелерді сөзсіз және дәл орындауға мүмкіндік беретін себептер. Бұған ойынның алдындағы санамақтың ырғағы, әуені және тәндік жанжалы ықпал етеді.

Есептегіштерден басқа, эмоционалды көңіл-күй тудыратын, есту қабілетін, эстетикалық талғамын дамытатын, ойын процесін қызықтыратын каламақ (жеребе) бар. Олар балалар командаларға бөлінуі керек жағдайларда қолданылады. Мысалы, ойыншылар есептегішті пайдаланып таңдайды, алдымен жүргізуші, содан кейін есімдер беріп, балалар қалаған жетекші адамдардан сұрайды. Мысалы, ойнап жүрген балалар: «Аспандағы жұлдыз керек пе, Судағы құндыз керек пе?». Жүргізушілердің бірі «Судағы құндыз» дейді. «Құндыз бала» оның жағына өтеді. Осылайша, ойнайтын балалар екі командаға бөлінеді.

Ұлттық ойын барысында жиі қолданылатын жаңылтпаштар (тіл жаңылтпаштары) дыбыстардың дұрыс айтылуына, сөйлеу мен ойлаудың дамуына ықпал етеді. Санауыштар өзіндік мазмұнымен ерекшеленді, сөздік қорын байытып, қоршаған ортамен, күнделікті өмірмен таныстырды және әнді жаттау кезінде бастауыш мектеп мұғалімдеріне белгілі бір көмек көрсетті.

Қазақтың ұлттық ойындары бастауыш мектеп жасындағы балаларға ауызша іс-әрекеттерді шешудің мысалдарын береді, олардың логикалық ойлауын, сондай-ақ математикалық ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Қазақтың ұлттық ойыны алға қойған міндеттерді сәтті шешу іс-әрекеттерді жаңаша түсінуді қамтамасыз етеді және балалардың үлкен қанағат сезімін тудырады, бұл баланың одан әрі дамуына жағымды әсер етеді. Ойындар күрделене түсуі мүмкін, ал сәттілік қуанышы балаларды жаңа, қиын міндеттерді қоюға және оларды шешуге итермелейді. Мысал

ретінде «хан алшы», «Өзімде құр қалдам», «Бұғнай» және басқа да көптеген ойындарды атауға болады.

Мысалы, «Хан алшы» ойынының мақсаты - ойлау, зейін, ұқыптылық пен әдептілікті дамыту. Оған 5-тен 10-ға дейін бала қатыса алады. Ойын жеткілікті асықтарды қажет етеді. Олардың ішінен ең үлкенін таңдап, оны қызыл түспен бояу керек. Бұл асық «Хан» болады. Алдымен санауыштың көмегімен жүргізуші таңдалады, ол барлық асықтарды бір уысқа жинап, содан кейін оларды шеңберде отырған басқа ойыншылардың алдына лақтырып, «ханның» қай жаққа құлағанын мұқият қарап шығуы керек. Егер «хан» «бүк», «шік «немесе» тайқы «жағына шығып кетсе, онда жүргізуші сұқ саусағымен бас бармақтың көмегімен жақын маңдағы асықтарды қағуы тиіс. Сынған асықтарды жүргізуші бала өзіне алып кетеді. Міндетті шарт - «ханды» «ханның» өзімен бірдей тарап кеткен ең соңғы асықпен ғана қағуға болады. Егер жүргізуші кездейсоқ басқа асықтарды қолымен немесе асықпен ұрса, онда ойынды жүргізу құқығы басқа ойыншыға өтеді. Егер «хан» «алчидің» жағына шығып кетсе, онда ойнайтын балалардың әрқайсысы оны өзіне алуға тырысуы керек. «Хан» атанған адам жеңімпаз болады. Келесі ойынды жеңімпаз бастайды.

Қазақтың ұлттық «Бұғнай» ойыны балалардың ойлау процесін, зейінділігін қалыптастырады. Ойнайтын балалар шеңбер құрып отырады. Жүргізуші (лот бойынша таңдалған) ойыншыларды санай бастайды: «бірінші бұғнай, екінші бұғнай, үшінші бұғнай...»және т.б., соңына дейін. Содан кейін жүргізуші бала кенеттен нөмірді атайды, мысалы: «алтыншы бұғнай!». Аталған адам тез орнынан тұрып, өз кезегінде нөмірді атайды, содан кейін тез қазақша отырады. Шақырылған тұрып, сондай-ақ нөмірлердің кез келгенін атайды. Әр жолы: шақырылған адам тез тұрып, нөмірді атайды және тез отырады. Егер біреу, олардың нөмірін атаған кезде, басқа ойыншы тұрмаса немесе тұрмаса, онда оған тапсырма беріледі (сұраққа жауап беру, жұмбақты болжау, билеу, ән айту, бір аяққа секіру және т.б.). Осыдан кейін ол жаңа нөмірді өз қалауы бойынша атайды. Соңында олар ешқашан қателеспегендерді атап өтеді.

Сюжеті белгілі бір мәселелерді шешумен байланысты ойын процесі бастауыш сынып оқушысы үшін қол жетімді және қызықты. Бұдан шығатыны, ойындар эмоционалды зарядқа ие және сонымен бірге қатаң логикалық есептеулерге бағынады.

Ойын барысында баланың ақыл-ой дамуы тәрбиенің басқа аспектілерімен байланысты. Қазақ ұлттық ойындары арқылы тәрбиелеу процесі бірқатар заңдылықтардың: әлеуметтік, биологиялық, психологиялық және педагогикалық іс-әрекеттерімен байланысты.

Әдемі, дұрыс, керемет қазақ тілінің нағыз

мектебі - бұл ауызша ойындар, оның барысында қатысушы нақты сұрақтар қояды, ойынның басқа қатысушысының идеясын аяқтай алады, өз сөздерін бере алады. Бұл сөйлейтін ойыншыға ойды неғұрлым нақты білдіру, ойынның мәніне, оны өткізу талаптарына деген көзқарасын білдіру және барлық ойнайтын балалар түсінуі мүмкіндігін жеңілдетеді. Диалогтың жетекші қатысушылары бір-бірімен ым-ишарамен, мимикамен түсіндіріледі, дауыстың тембрімен және интонациясымен көмектеседі. Қазақ ұлттық ойындары: «Ақ терек», «Айтыс», «Қаламақ», «Тез айту» және т.б.

Мысалы, «Қаламақ» ойыны балаларға командаларға бөліну қажет болған жағдайда қолданылады. Бұл ойынның педагогикалық мүмкіндіктері-балаларда басқа балаға мейірімділік қарым-қатынасын тәрбиелеу, қарым-қатынас жасауға, бір-бірімен достық қарым-қатынас жасауға көмектесу.

Айтыс-бұл екі ақын-импровизаторлардың музыкалық-поэтикалық шеберліктегі сайысы. Балалар айтыс ойындары ересектер сияқты өтті. Ең құрметті және көрнекті орынға екі ақын отырғызылды, ал айналасында екі топқа бөлінген балалар отырады және тұрады, олардың әрқайсысы өз ақыны үшін жанкүйер болады. Дәстүр бойынша айтысты ең танымал және жасы үлкен ақын бастаған. Балалар арасындағы Айтыс жеребеден және алдын ала белгіленген тақырыптардан бас-

талды: адамның ақыл-ойы, сұлулығы, мінезі, достарының өзара қарым-қатынасы, туған жерінің сұлулығы, құрметті адамдардың адамгершілік қасиеттері айтылады. Бұл ойынның педагогикалық мүмкіндіктері - ақылдылықты дамыту, импровизация қабілеті, ойнайтын балалардың қабілеттері мен білімдерін ашу.

Халықтық педагогикада мұндай ойындар өте көп, және бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін ақыл-ой дамуының құралы ретінде олардың бәрі үлкен қызығушылық тудырады.

Қорытындылай келе, егер сізде бастауыш сынып оқушыларында адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру үшін ұлттық ойындар туралы не үшін айтып отырғанымызға қатысты сұрақтарыңыз болса, онда менің тарапымнан жалпыға ортақ көзқараста ойластырылған жауап келеді. Бізге дейін өмір сүрген қазақ халқы, ата-бабаларымыз өте дана адамдар болған және ешқашан салт-дәстүрге қарсы шықпаған. Әрбір ұлттық ойында олар жеке сипаттағы тұтастықты қалыптастырудың өте жақсы іргетасын қалады және уақытты пайдалы әрі көңілді өткізгісі келетін жас ұрпақ біздің ұлттық ойындарымызды ойнап, уақыттарын босқа өткізбейді. Біздің бәрімізге белгілі, бізде бұл уақытша әлемде аз ғана уақыт бар және біздің дана Ақсақалдарымыз жастардың қымбат уақыттарын босқа өткізгісі келмеді, керісінше осы ұлттық ойындар арқылы өте зор мағына қалдырып кеткісі келді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1) Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі Тәрбие тұжырымдамасы //myuniver.kz
 - 2) Қазақстан Республикасындағы 12 жылдық жалпы орта білім беру тұжырымдамасы //myuniver.kz
 - 3) Ұзақбаева с., Айтпаева А. Қазақ халық балалар ойындары. Алматы: Респ. издат. Қазақ білім академиясының кабинеті Ы. Алтынсарин, 2000. 170 б.
 - 4) Таникеев м. т. халық Спорт әлемі. – Алматы: Санат, 1998. 318 Б.
 - 5) Тотенаев Б.Т. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Қазақстан, 1976. 144 б.
 - 6) Сағындықов Е.А. Қазақтың ұлттық ойындары. Алматы: Рауан, 2001. – 175 б.
 - 7) Чубаров Л.А. ойындардың ғылыми шығу тегі / / балалық шақ әлемі және дәстүрлі мәдениет. 2004. № 8. Б.10 11.
 - 8) Абашев А.Н. оқушылармен сабақ барысында Қазақ ұлттық ойындарын қолдану ерекшеліктері // Респ тезистері. ғылыми. практ. конф. 2006. № 4. С. 9.10.
- Сілтемелер:
- <https://infourok.ru/statya-duhovnonravstvennoe-vospitanie-detey-kazahstana-3970256.html>
- <https://multiurok.ru/files/formirovaniie-nravstviennno-dukhovnykh-tsiennostiei.html>
- https://infourok.ru/bastauysh_synyp_oushylyarny_lty_oyyn_aryly_adamgershllke_trbieleu-467880.htm
- <https://stud.kz/referat/show/26234>
- <https://multiurok.ru/files/u-ltyk-oiyndardyn-t-rbielik-man-yzy.html>

МАМБЕТАЛИНА АЙГЕРИМ АЛИМБАЕВНА

магистр, старший преподаватель,
кафедра педагогика и психологии,
Университет Баишев
E-mail: aygerusha@mail.ru

МИРАЛИЕВА АЙЖАН ЖАЙСАНОВНА

к.п.н., PhD,
Университет Баишев
E-mail: aizhan_6465@mail.ru

ТРАДИЦИИ НАРОДОВ КАЗАХСТАНА: ПОТЕНЦИАЛ ТОЛЕРАНТНОСТИ

Аннотация. В статье рассматриваются традиции народов Казахстана. Традиции, которые помогают детям понять о важности толерантности в нашей многонациональной стране. Казахские культуры образовавшиеся своеобразный симбиоз обычаев и традиций, которые удивительно гармонично сочетаются и дополняют друг друга, пронизывая все этапы жизни человека.

Ключевые слова: толерантность, традиция, обычи, культура, патриотизм, гостепримство.

МАМБЕТАЛИНА АЙГЕРИМ АЛИМБАЕВНА

магистр, аға оқытушысы,
педагогика және психология кафедрасы,
Баишев университеті,
E-mail: aygerusha@mail.ru

МИРАЛИЕВА АЙЖАН ЖАЙСАНОВНА

п.ғ.к., PhD,
Баишев университеті,
E-mail: aizhan_6465@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ДӘСТҮРЛЕРІ: ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІ

Түйіндеме. Мақалада Қазақстан халықтарының дәстүрлері қарастырылады. Біздің көпұлтты мемлекетте толеранттылық ұғымының маңызын балаларға түсінуге көмектеседі. Қазақ мәдениеттері адам өмірінің барлық кезеңдерін қамти отырып, бір-бірін ғажайып үйлесім тауып, толықтырып отыратын әдет-ғұрыптар мен дәстүрлердің өзіндік симбиозын қалыптастырды.

Кілт сөздер: Толеранттылық, салт-дәстүр, мәдениет, патриотизм, қонақжайлық.

MAMBETALINA AIGERIM

master's degree, senior lecturer
of the Department of pedagogy and psychology,
Baishev University
E-mail: aygerusha@mail.ru

MIRALIEVA AIZHAN

c.ps.s., PhD,
Baishev University
E-mail: aizhan_6465@mail.ru

TRADITIONS OF THE PEOPLES OF KAZAKHSTAN: THE POTENTIAL OF TOLERANCE

Abstract. The article discusses the traditions of the peoples of Kazakhstan. Traditions that help children understand the importance of tolerance in our multi-ethnic country. Kazakh cultures have formed a kind of symbiosis of customs and traditions that are surprisingly harmoniously combined and complement each other, permeating all stages of human life.

Keywords: tolerance, tradition, custom, culture, patriotism, hospitality.

Если поставить себе задачу, рассказать о всех традициях и обычаях казахского народа в одной статье, то она получится слишком длинной, поэтому мы попытаемся рассказать о наиболее ярких и интересных обычаях и традициях казахов. Богатейшая культура казахского народа сохранила множество традиций и обычаев, почитаемых и передаваемых из поколения в поколение на протяжении многих веков. Большое влияние на их формирование оказали исторические события и религиозные мировоззрения. В частности, многие традиции и обычаи уходят корнями в тенгрианство, языческие представления об устройстве мира, существовавшие до принятия ислама. В то же время они тесно переплетаются с мусульманскими обычаями. Таким образом в казахской культуре образовался своеобразный симбиоз обычаев и традиций, которые удивительно гармонично сочетаются и дополняют друг друга, пронизывая все этапы жизни человека: рождение ребенка, период беременности и родов, и свадьба, послесвадебный период, замужество, воспитание детей на разных этапах развития, обычаи гостеприимства, особенности приема гостей, устройства праздников и поминок, погребально-поминальный обряд и самые разнообразные моменты и сферы жизни [Азимханов Т., 2004. 24-27 с.].

Невозможно не отметить традиционное уважительное и почтительное отношение к старшему поколению, уважение к мудрости, почитание предков. У казахского народа принято считать своим долгом - знать всех своих предков до седьмого колена. Эта традиция исходит из тенгрианства. Согласно древним верованиям, у человека есть душа, которая не нуждается в физической пище, но пищей для нее является дух предков Аруах. Если человек совершает дурной поступок, предаёт честное имя своих предков, то он тем самым оскорбляет духов Аруахов, а значит и Тенгри. Поэтому человек четко осознавал, что его деяния будут отражаться на семи последующих его поколениях. А если человек прожил достойную уважения жизнь, то духи будут благосклонны к его потомкам.

Другой отличительной чертой казахского народа являлось и является гостеприимство. Обычаев и традиций, связанных с гостеприимством у казахов очень много. Так обязанностью хозяина и хозяйки считалось радушно встретить и накормить гостя. Казахская кухня всегда славилась разнообразием вкуснейших мясных блюд и деликатесов, таких как бешпармак, казы, шужук и т.д., а также полезными напитками: кумыз, шубат, айран и конечно чай. К слову, у казахов существует целый обряд правильной разделки мяса при подаче на стол. В нарядной юрте накрывали праздничный дастархан, пели песни, танцевали, играли на музыкальных инструментах. Считалось большим позором для хозяина, не напоить гостя

чаем и не накормить тем, чем богат. Также было высшей бестактностью показать гостю свое плохое расположение духа. У казахского народа существуют множество пословиц и поговорок, связанных с гостеприимством, одна из которых переводится, как «Если гость приходит, счастье в дом приводит!». Хозяева дома всегда стремились, чтобы гость ушел в хорошем настроении, обязательно давали в дорогу гостинец. А если в гости приходил ребенок, то его обязательно угощали чем-нибудь вкусненьким и дарили небольшой подарок. Существовало поверье, что если ребенок уйдет из гостей расстроенный, то заберет с собой счастье из дома [Устинова Н., 2002. 150-152 с.].

Свои особенности имеет и воспитание детей у казахов. Корни их уходят в глубокую древность. Например, такой обычай, как выведение из 40 дней ребенка связан с древними представлениями о том, что первые 40 дней ребенок наиболее подвержен влиянию злых духов, и что они могут наслать на него болезни или подменить ребенка. Поэтому ребенка до 40 дней никому не показывали, кроме самых близких. И даже первые казахские колыбельные скорее напоминают заговоры, чем песни, смысл которых заключается в том, чтобы обмануть злых духов и отогнать их от младенца.

Некоторые традиции и обычаи казахского народа имеют религиозный характер. Например, обрезание крайней плоти у мальчиков или сундет. Обряд этот зародился в арабских странах, и уже позже пришел к казахскому народу вместе с мусульманской религией. Сундет - это очень важное событие для любого мальчика, так как этот обряд присоединяет его к мусульманскому миру, ведь о необходимости обрезания крайней плоти говорится в Коране. Сундет - это далеко не рядовое событие и по этому поводу как правило устраивали большой праздник и ребенка в этот день поздравляли и дарили много подарков [Доклад РК. 2004. 11-12 с.].

Еще одной особенностью воспитания детей у казахов является то, что большую роль в воспитании играли бабушки и дедушки, которые были основными носителями традиций, обычаев, опыта и мудрости народа. Первенцы в семье традиционно считались детьми свекра и свекрови. Усыновленные таким образом дети традиционно были любимчиками в семье. Большую роль в воспитании играл народный фольклор. Как только ребенок учился говорить, его сразу обучали песенкам, поговоркам, стихам. У казахского народа всегда ценилось красноречие, умение импровизировать, экспромтом слагать стихи и песни. Не зря айтыс пользуется такой популярностью и в наше время. Многочисленные дети обучались в игровой форме уже с самых маленьких лет. Всем известно, что нормы общественной и хозяйственной жизни, ценности закладываются

в первую очередь в семье. Дети наблюдая за работой взрослых: дочери - за ремеслами матерей, сыновья - за хозяйскими делами отцов, - постепенно и сами тянулись поучаствовать в процессе и помочь. Так понемногу приобретая жизненные навыки уже к первому жизненному отрезку - мушелю, к 12 годам девочки становились хорошими помощницами матерям, а мальчики - молодыми джигитами. Воспитание девочки изначально больше было направлено на семью, привитию ей главных семейных ценностей, образованию же мальчика уделяли гораздо большее внимания, так как ему предстояло стать главою семьи, решать сложные хозяйственные вопросы [Чернышов Ю., 2004. 46-47 с.].

Еще одной характерной чертой казахского народа является его сплоченность, взаимовыручка и взаимопомощь. Жители одного аула всегда были как одна большая семья. Если у кого-то случалась беда, то соседи и родственники обязательно стремились помочь. Выручали «всем миром». Правило для любого казаха - никогда не оставлять близких и родственников в беде, хранить честь и достоинство своей семьи и рода.

В современном Казахстане многие обычаи потеряли свою актуальность, ввиду изменения ритма и уклада жизни, а также под влиянием исторических факторов. Женщины стали более эмансипированными и уже не обязательно полностью посвящают себя семье и детям, а стремятся достичь карьерных высот наравне с мужчинами. Такой обычай, как воровство невесты хоть и случается, но в большинстве случаев при согласии невесты, когда например родители невесты против свадьбы. Если же подобный факт случается без согласия девушки, то существует ряд уголовных статей предусматривающих наказание в зависимости от инкриминируемой статьи. Но многие обычаи и традиции наоборот возрождаются из забвения. Это - детские обычаи, связанные с рождением ребенка и свадебные. Стало модным проводить традиционную казахскую свадьбу в национальной свадебной одежде жениха и невесты, с соблюдением основных этапов традиционной свадебной церемонии. Свадебная одежда хоть и претерпела изменения, но в современном наряде прослеживаются элементы казахского орнамента, колоритность образа в целом. На голову невесты вновь одевают саукеле. Возрождаются национальные ремесла, такие как валяние шерсти, ювелирное мастерство, выделка кожи, изготовление музыкальных инструментов и т.д. Все это свидетельствует о живом интересе прежде всего молодого поколения к истории своего народа [Репенецкий А., 2004. 154-155 с.].

Все обычаи и традиции казахского народа можно условно разделить на обычаи и традиции, связанные со сватовством и свадьбой, с рождением и воспитанием ребенка, обычаи гос-

теприимства, различные обычаи в быту, и погребально - поминальный обряд.

Территория нашего государства всегда являлась местом пересечения и взаимодействия цивилизаций, культур и религий, оказавших на разных этапах времени огромное влияние на ход исторического развития. Земли Казахстана стали своеобразным мостом между Востоком и Западом, превратившись в один из ключевых отрезков Великого Шелкового пути, который связывал страны посредством торгового и культурного обмена. Поэтому современный полиэтнический и поликонфессиональный Казахстан является наследником вековых духовных и культурных традиций. Казахстан является примером взаимоотношений, которые характеризуются взаимопониманием различных общественных групп, исключая проявления ненависти, розни и любых форм насилия [Тучкова Т., 2004. 53-54 с.].

«Прочным фундаментом казахстанского общества стали толерантность, мир и согласие всех 140 этносов и 46 конфессий. Нам удалось осуществить синтез западных ценностей и восточных традиций», - отметил Президент Казахстана Н.А. Назарбаев, открывая в Астане Саммит Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе. Основой такого положения вещей является не только историческая преемственность традиций толерантности в Казахстане, но и целенаправленная государственная политика, направленная на создание атмосферы терпимости, взаимоуважения, неприятия обособленности, а также этнических и религиозных крайностей, проявлений национальной или конфессиональной розни.

В основе идеи казахстанского патриотизма лежат глубокие исторические корни, традиции толерантности, сформированные под влиянием кочевой культуры. Важными чертами казахского этноса являются восприимчивость и открытость всему новому, коммуникабельность, терпимость. Эти качества позволили казахскому социуму создать уникальное пространство для взаимодействия между двумя цивилизациями Азией и Европой и одновременно предопределили высокую конкурентоспособность казахстанской нации в условиях постоянных перемен. Национальная политика РК строится на прозрачных и четко постулированных принципах, среди которых поиск межэтнического взаимодействия, общественная стабильность и верховенство закона. К достижениям в этой сфере, без сомнения, можно отнести инициативу Президента о создании Ассамблеи народа Казахстана, ее региональных представительств и национально-культурных центров действенных инструментов гражданского общества, учитывающих злободневные интересы и чаяния представителей всех наций и народностей, населяющих Казахстан [Отчет девятой сессии Ассамблеи народов Ка-

захстана «Стратегия и тактика согласия, 2006. 4-5 с.].

Казахстанский патриотизм должен стать реальной основой диалога и мирного взаимодействия представителей разных этнических групп и религиозных конфессий. Задача формирования патриотизма у современной молодежи сегодня может быть отнесена не только к разряду актуальных, но также и наиболее трудных.

В этих условиях механизмы согласия и толерантности, созданные в Республике Казахстан, способны оказать позитивное воздействие на преодоление системных проблем современного миропорядка, связанных с кризисом мультикультурализма, проблем взаимного восприятия друг друга

представителями разных народов и культур.

Таким образом, в Казахстане накоплен уникальный опыт национальной политики, обеспечивающий мирное сосуществование множества различных этносов и конфессий. При этом главным фактором успешности казахстанской модели межэтнического согласия выступает сохранение баланса интересов населяющих страну этнических групп.

Вместе с тем существует ряд факторов, который может оказывать отрицательное влияние на межэтническую стабильность. Потенциальную

опасность представляет проникновение в Казахстан извне различных форм этно-религиозного экстремизма и радикализма. Наши исследования показали, что в воспитательной системе необходимо создание следующих условий:

- обеспечение психолого-педагогического управления обучающихся, сотрудничество с НКЦ и Ассамблеей народа Казахстана;
- создание условий для непрерывного повышения профессионального уровня педагогов в плане воспитательной работы;
- улучшения материально-технической базы учреждения;
- обновление программно-методического материала.

При этом, на наш взгляд, необходимо учитывать следующие целевые ориентации: включение учащихся в активную творческую деятельность, при этом используя такие формы работы с детьми, которые дадут им возможность проявить активность, самостоятельность; создание условий и использование таких форм работы с детьми, которые будут направлены на формирование у учащихся толерантности; приобщение учащихся к сохранению природы и истории своей страны, самобытности, неповторимости, индивидуальности природы и человека, взаимодействия людей друг с другом.

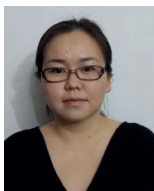
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Азимханов Т. Республиканский научно-методический журнал «История Казахстана». № 5, 2004, Алматы. 24-27с.
2. Устинова Н. Формирование установок толерантного сознания: от морального долга к правовой потребности. - М.: МГУ, 2002. 150-152 с.
3. Доклад РК о состоянии толерантности и профилактики экстремизма в Казахстане. - Алматы, 2004. 11-12 с.
4. Чернышов Ю. Уровень толерантности у различных национальностей. - М., 2004. 46-47 с.
5. Репенцкий А. Этническая толерантность и этнические стереотипы подростков. - Ростов-на-Дону, 2004. 154-155 с.
6. Тучкова Т. Вопрос о проявлении и факторах формирования толерантного сознания. - М., 2004. 53-54 с.
7. Отчет девятой сессии Ассамблеи народов Казахстана «Стратегия и тактика согласия».- Астана, 2006. 4-5 с.

МАНИБЕКОВА МАРАЛДЫМ САЯТОВНА

магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ.
E-mail: mmanibekova@mail.ru

МЕНДЕКИНА БАЯН КАБДОЛДИНОВНА

математика пәнінің мұғалімі,
Назарбаев зияткерлік мектебі,
Талдықорған қ.
E-mail: b.mendekina@mail.ru

ЖИЕМБАЕВ ЖОМАРТ ТУМАРБЕКОВИЧ

ғылыми жетекші,
п.ғ.к., математика және информатика кафедрасының меңгерушісі,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ.
E-mail: jomart73@mail.ru

МАТЕМАТИКАЛЫҚ СТАТИСТИКАНЫҢ ЖАҢА ТАРАУЛАРЫН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ МАҢЫЗЫ

Аннотация. Бұл мақалада математикалық статистика тарауының жаңа тақырыптармен толығы жайлы және осы тақырыптарды оқыту барысында қолданылатын сандық технологиялар жайлы жазылған. Білім беруде сандық технологияларды қолданудың артықшылығы мен кемшілігі қарастырылған.

Тірек сөздер: математикалық статистика, ықтималдықтар үлестірімі, сандық технологиялар, кездейсоқ шама, жиынтықты.

МАНИБЕКОВА МАРАЛДЫМ САЯТОВНА

магистр,
Жетысуский университет имени Ильяс Жансугурова,
г. Талдықорған
E-mail: mmanibekova@mail.ru

МЕНДЕКИНА БАЯН КАБДОЛДИНОВНА

учитель математики,
Назарбаев интеллектуальная школа,
г.Талдықорған.
E-mail: b.mendekina@mail.ru

ЖИЕМБАЕВ ЖОМАРТ ТУМАРБЕКОВИЧ

научный руководитель,
к.п.н., заведующий кафедрой математики және информатики,
Жетысуский университет имени Ильяс Жансугурова,
г. Талдықорған
E-mail: jomart73@mail.ru

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ НОВЫМ РАЗДЕЛАМ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ СТАТИСТИКИ

Аннотация. В этой статье написаны новые темы математической статистики и цифровые технологии при изучении этих тем. Рассмотрены некоторые плюсы и минусы использования цифровых технологий в образовании.

Ключевые слова: математическая статистика, распределение вероятности, цифровые технологии, кумулятивное распределение.

MANIBEKOVA MARALDYM

master,
Zhetysu University after I. Zhansugurov,
Taldykorgan
E-mail: mmanibekova@mail.ru

MENDEKINA BAYAN

teacher of mathematics
Nazarbayev intellectual school,
Taldykorgan
E-mail: b.mendekina@mail.ru

ZHIEMBAYEV ZHOMART

Research advisor,
candidate of pedagogics the science, head of Department of mathematics and computer science,
Zhetysu University after I. Zhansugurov,
Taldykorgan
E-mail: jomart73@mail.ru

APPLICATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING NEW SECTIONS OF MATHEMATICAL STATISTICS

Annotation. This article has written new topics of mathematical statistics and digital technology while exploring these topics. Some pros and cons of using digital technologies in education are considered.

Keywords: mathematical statistic, probability distribution, digital technology, cumulative distribution.

Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2018 ж. 10 қаңтардағы жолдауында әлем Төртінші индустриялық революция дәуіріне, технологиялық, экономикалық және әлеуметтік салалардағы терең және қарқынды өзгерістер кезеңіне қадам басып келеді. Осы орайда «Цифрлық Қазақстан» кешенді бағдарламасы қабылданған болатын [<https://www.akorda.kz>].

Цифрлық технологияларды өмірдің барлық саласында, әсіресе білім беру жүйесінде қолдану - Төртінші индустриялық революция шеңберіндегі әлемдік өзгерістердің болуына сәйкес келетін уақыттың негізгі талаптарының бірі болып табылады. Осы болып жатқан Төртінші индустриялық революцияның бір көрінісі ретінде білім беру жүйесіндегі өзгерістерді айтуға болады.

Қазіргі ұстаздар алдындағы міндет ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс жасай алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Осыған орай, математика пәні бағдарламасында біраз өзгерістер енгізілуде.

Сол себепті, қазіргі заманда әлемде мемлекеттің ұлттық құндылығы мен бәсекелесу қабілеті туралы объективті ақпарат адам ка-

питалының интеллектуалдық өлшемі арқылы анықталады. Бәсекелестіктің жоғарғы қабілетіне жету үшін заманауи әрі тиімді білім беру жүйесін қолдану керек деп санаймын.

Отандық мектеп математикасы академиялық білімге бағытталған. Оның әлсіз тұстарына статистика және ықтималдықтар теориясын жатқызуға болады. Сонымен қатар оқушылардың теориялық білімін практикалық есептермен дамытудың, яғни оқушылардың оны күнделікті өмірде қолдануын қамтамасыз етудің өзектілігі көптеген зерттеулерде айтылған. Заманауи ақпараттық технологияларды (ұялы телефон, инженерлік және онлайн калькуляторлар, MS Excell т.б бағдарламалар) білім алу мақсатында қолдану ісі одан әрі дамытуды талап етеді.

Жаңартылған білім беру мазмұны аясында математика пәнінде математикалық статистика тарауына үлкен көңіл бөлінуде. Математикалық статистика оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Қазіргі мектеп математикасында ықтималдықтың үлестірім заңдарының практикалық маңыздылығына баса назар аударылған, сонымен бірге кеңестік және батыстық математиканың ұтымды тұстары, автордың сабақ беру тәжірибе-

сі ескерілген. Сонымен қатар, оқу мақсаттарын, оқу нәтижелерін бағалауы, үштілділікті жүзеге асыру қамтылған, оқу мақсаттарын меңгеру үшін мұғалімге қажетті педагогикалық ұстанымдар мен ақпараттық-қатынастық технологияларды қолдану, оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту бойынша нұсқаулықтар әзірленген.

Математикалық статистика тарауының қамтитын жаңа тақырыптарына тоқтала кетсек, ықтималдықтар үлестірімі (дискретті кездейсоқ шамалардың ықтималдықтар үлестірімі), кездейсоқ шаманың математикалық күтімі мен ауытқуы (кездейсоқ шаманың математикалық күтімі, кездейсоқ шаманың ықтималдықтар үлестірімінің дисперсиясы (ауытқуы) және т.б.), ықтималдықтардың биномдық үлестірімі (ықтималдықтардың биномдық үлестірімі), ықтималдықтардың Пуассон үлестірімі (ықтималдықтардың Пуассон үлестірімі, ықтималдықтардың биномдық үлестірімін Пуассон үлестірімімен жуықтау, электронды кестелер редакторы Ms Excell арқылы Пуассонның жуықтау формуласын қолдану), ық-

тималдықтардың нормаль (Гаусс) үлестірімі (ықтималдықтардың нормаль үлестірімі, стандартты нормаль үлестірімі, нормаль үлестірімін стандартты нормаль үлестіріміне түрлендіру) және тағы да тақырыптар.

Жоғарыда келтірілген тақырыптарға тоқтала кетсек, сынақ нәтижесінде қандай да бір сандық мәнге тең болатын шаманы кездейсоқ шама деп атаймыз. Мысал үшін ойын сүйегін лақтырғанда тек 1, 2, 3, 4, 5, 6 сандары түсуі мүмкін, олай болса түскен ұпай саны кездейсоқ шама, ал бұл сандар кездейсоқ шаманың мәндері. Шама дискретті деп аталады егер оның мүмкін болатын мәндерінің арасында нақты үзілісті қадам болса.

Ойын сүйегін лақтырғанда нәтижені нақты анықтау мүмкін емес болғанымен, әрбір кездейсоқ шама мәнінің түсу ықтималдығы $1/6$ ге тең. Ықтималдықты математикалық тілде жазу үшін, кездейсоқ шаманы X - деп белгілейміз. Мысалға $P(X=5) = 1/6$ дегеніміз « X кездейсоқ шамасының мәні 5-ке тең болуының ықтималдығы $1/6$ -ға тең» дегенді білдіреді.

1-кесте. X - ойын сүйегін бір рет лақтырғанда түсетін сандардың ықтималдықтарының үлестірімділік кестесі

x	1	2	3	4	5	6	Барлығы
$P(X=x)$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{6}$	1

Жоғарғыдағыдай 1-кестені «Ықтималдықтардың үлестірімділік кестесі» деп атайды. Ықтималдықтардың үлестірімділік кестесін құру үшін жоғарғы жолға эксперимент барысында кездейсоқ шаманың барлық мүмкін болатын мәндерін жазып, ал солардың астына экспериментте сол мәнді қабылдау ықтималдықтарын жазу керек. Барлық ықтималдықтардың қосындысы 1-ге тең.

Ықтималдықтар үлестірімінің қасиеті X кездейсоқ шамасының әрбір мәніне сол шаманың $P(x)$ ықтималдығын сәйкестендіретін графикті, кестені немесе заңдылықты ықтималдық үлестірімі деп атаймыз және оның келесі қасиеттері бар:

- $0 \leq p(x) \leq 1$ – Кез-келген оқиғаның орындалу ықтималдығы теріс емес сан болады және 1 ден артық емес;
- $\sum p(x) = 1$. Кездейсоқ оқиғалардың орын-

далу ықтималдықтарының қосындысы 1-ге тең.

Осы қасиетті қолданып есептің дұрыс шығуын тексеріп отыруға болады.

Кездейсоқ шаманың ықтималдықтар үлестірімінің дисперсиясы (ауытқуы) Математикалық күтімі $E(X)$ тең X кездейсоқ шамасының ықтималдықтар үлестірімінің дисперсиясы $Var(X)$ деп, ал орташа квадраттық ауытқуы σ (сигма) әріпімен белгіленеді.

$$Var(X) = E(X^2) - E(X)^2, \sigma = \sqrt{Var(X)}$$

Кейбір оқулықтарда $Var(X = D(X))$ деп белгілене береді, ал деп $E(X) = M(X) = \mu$ белгіленеді.

Дисперсия мен орташа квадраттық ауытқулар X кездейсоқ шамасы мәндерінің «шашырандылығын» сипаттайды. Дисперсияны мына формуламен есептеген тиімді: Егер X кездейсоқ шамасы

x	x_1	x_2	...	x_n
$P(X=x)$	p_1	p_2	...	p_n

$p_1 + p_2 + \dots + p_n = 1$ заңымен берілсе, онда дисперсия былай есептеледі:

$$Var(X) = x_1^2 * p_1 + x_2^2 * p_2 + \dots + x_n^2 * p_n - (x_1 * p_1 + x_2 * p_2 + \dots + x_n * p_n)^2$$

Математикалық күтім мен дисперсияның қасиеттері:

X пен Y бір-біріне тәуелсіз екі кездейсоқ шаманың математикалық күтімі $E(X)$ пен $E(Y)$ және a, b, c – тұрақты сандар болса:

1. Тұрақты санның математикалық күтімі тұрақты санға тең: $E(C) = C$
2. $E(c \cdot X) = c \cdot E(X)$
3. $E(X + Y) = E(X) + E(Y)$
4. $E(X \cdot Y) = E(X) \cdot E(Y)$
5. $E(aX + b) = aE(X) + b$
6. Тұрақты санның дисперсиясы нольге тең: $Var(C) = 0$
7. $Var(X + c) = Var(X)$
8. $Var(a \cdot X) = a^2 \cdot Var(X)$

Ықтималдықтар үлестірімінің жиынтық кестесіне өмірлік мысал келтіре кетсек, X- шаштаразға 10 минут ішінде келетін клиенттер саны болсын. Бұл кездейсоқ шаманың ықтималдылық кестесі төмендегідей:

Клиенттер саны X	Шаштаразға келуінің ықтималдығы P(X)
1	0,40
2	0,25
3	0,20
4	0,15

Осы кестені былайша оқуға болады: Қандай да бір 10 минут ішінде шаштаразға ешқандай клиент келмеуінің ықтималдығы $P(X=0)=0,4$ -ке тең, тек 1 ғана клиент келуінің ықтималдығы $P(X=1)=0,25$ -ке тең, ал сол 10 минут ішінде шаштаразға 2 клиент келуінің ықтималдығы $P(X=2)=0,20$ -ға тең, т.с.с.

Ықтималдықтар үлестірімінің жиынтығы деп сол шаманы қоса есептегенге дейінгі шамалардың орындалу ықтималдықтарының қосындысын айтамыз. Жоғарыда көрсетілген мысалдың ықтималдықтар үлестірімінің жиынтық кестесі:

Клиенттер саны X	Шаштаразға келуінің ықтималдығы P(X)	Кумулятивті ықтималдығы F(X)
1	0,40	0,40
2	0,25	0,65
3	0,20	0,85
4	0,15	1

$F(X=0) = P(X=0) = 0,4$ - Шаштаразға клиент келмеуінің ықтималдығы;

$F(X=1) = P(X=0) + P(X=1) = 0,4 + 0,25 = 0,65$ - Шаштаразға ең көп дегенде 1 клиент келуінің ықтималдығы;

$F(X=2) = P(X=0) + P(X=1) + P(X=2) = 0,4 + 0,25 + 0,2 = 0,85$ - Шаштаразға ең көп дегенде 2 клиент келуінің ықтималдығы;

$F(X=3) = P(X=0) + P(X=1) + P(X=2) + P(X=3) = 0,4 + 0,25 + 0,2 + 0,15 = 1$ - Шаштаразға ең көп дегенде 3 клиент келуінің ықтималдығы [Жумабаев Р.Н].

Сол себепті, қазіргі заманда әлемде мемлекеттің ұлттық құндылығы мен бәсекелесу қабілеті туралы объективті ақпарат адам капиталының интеллектуалдық өлшемі арқы-

лы анықталады. Бәсекелестіктің жоғарғы қа-білетіне жету үшін заманауи әрі тиімді білім беру жүйесін қолдану керек деп санаймын.

Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын ғана емес, оның жеке бас тұлғасын, білім алу арқылы азамат ретінде дамуын қойып отыр. Дәстүрлі оқыту оқушыларға дайын, жаңаша оқыту технологиясы процесін ұйымдастыру, басқару және бақылау болып табылады. Жаңаша оқыту технологиясы – белгіленген мақсатқа нәтижелі қол жеткізуді қамтамасыз етуде оқытудың формасы, әдістері мен құралдарын ашып көрсетіп, оқу бағдарламасында белгіленген оқытудың мазмұнын жүзеге асыру тәсілі. Оқытуды жаңаша ұйымдастыруда мына міндеттерді қамтуы тиіс:

- оқушыларды оқу үрдісін басқаруға қатыстыру;
- ұжымдық іс-әрекетті ортақ қарым-қатынас құралы ету;
- деңгейіне қарап саралап, ерекшелігіне қарап даралап оқыту.

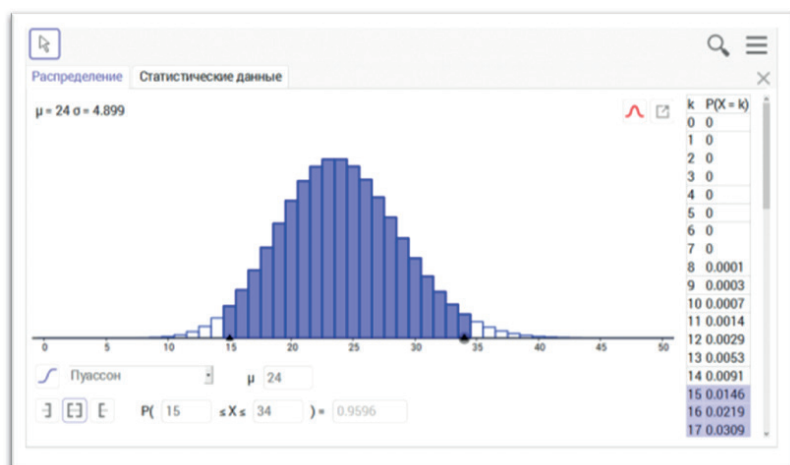
Бүгінгі таңда білім беру саласына көптеген өзгерістер енгізілу үстінде. Солардың бірі – математика. Математика – өте қызықты пән. Десек те, балалардың жас ерекшелігіне, дарындылық қабілеттіліктеріне байланысты пәнді меңгеру деңгейі әр түрлі болады. Оқушылардың пәнді оқуға қызығушылығын арттыру мақсатында сандық технологиямен жұмыс жасау арқылы әртүрлі дағдыларды қалыптастыруға болады.

Математикалық статистика тарауын оқытуда қолданылатын бірнеше сандық технологияларға келетін болсақ, олар: GeoGebra, Desmos - графикалық калькуляторы, Microsoft Excel және тағы басқалар.

GeoGebra – бұл тегін, білім берудің барлық деңгейлері үшін кросс-платформалы динамикалық математикалық бағдарлама.

Бұл бағдарлама білім берудің барлық деңгейлеріне арналып жасалған және құрамында геометрия, алгебра, кестелер, бағандар, статистика және арифметика секілді бөлімдері бар.

Сонымен қатар, бағдарламаның функциямен жұмыс жасау мүмкіндігі мол (графиктер тұрғызу, түбірден шығару, экстремумдар және интегралдар есептеу, т.б.). Бағдарламаны Маркус Хохенвартер Java тілінде жазған. 39 тілге аударылып, қазіргі уақытта белсенді дамып жатыр.

1-сурет. GeoGebra бағдарламасында көрсетілген Пуассон үлестірімінің сызбасы

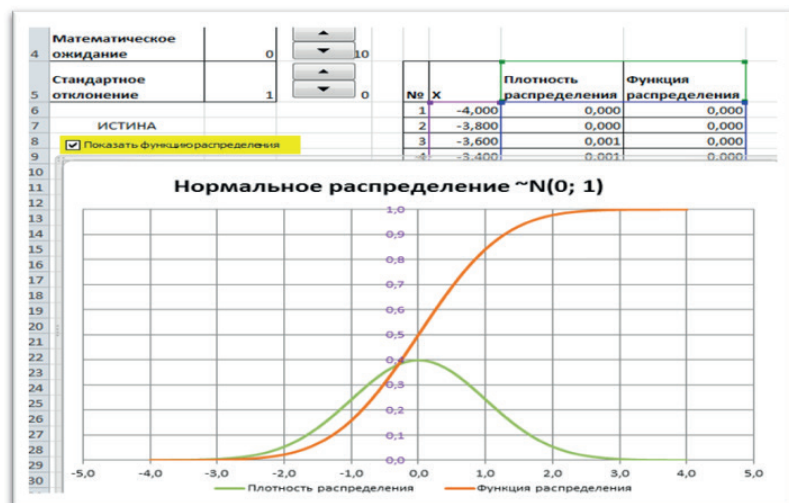
Desmos – графикалық калькулятор, JavaScript тілінде браузерге және мобилді қосымша ретінде жасалған бағдарлама. Бұл бағдарламада теңдеу мен теңсіздіктердің графикалық бейнесі және тізімдер, графиктер, регрессиялар, интерактивті айнымалылар, графтарды шектеу, функцияның бірізгіліктегі графикалық бейнелері мен бөліктеп бейнеленуі, полярлық функцияның графикалық бейнесі, графикалық тордың екі типі бар.

Қолданушыларға өз есептік жазбаларын құра алады және өздері құрған графиктерді сақтауға мүмкіндік береді. Содан кейін пайдаланушыларға кестелерін бөлісуге мүмкіндік беретін тұрақты

сілтеме жасауға мүмкіндік беріледі. Бұл бағдарлама алдын ала бағдарламаланған 35 түрлі графиктерімен қолдануға болады.

Microsoft Excel (Microsoft Office Excel) – Microsoft Windows, Windows NT және Mac OS, және сонымен қатар Android, iOS және Windows Phone корпорацияларымен құрылған, электронды кестелермен жұмыс жасауға арналған бағдарлама.

Ол экономикалық-статистикалық есептеулер жүргізуге, графикалық құралдармен қолдануға мүмкіндік береді [<https://kk.wikipedia.org/wiki/>].

2-сурет. Microsoft Excel бағдарламасында көрсетілген Нормаль үлестірімінің сызбасы

Сандық технологияларды білім беруде пайдаланудың бірнеше артықшылықтары жайлы айта кетуге болады. Мысалы, өз бетімен болуға үйрету, яғни қазіргі білім беру жүйесі өз бетімен жұмыс жасауға бейімдейтіндіктен, бала жастайынан білімге өзі ұмтылуға тырысатын болады. Бұндай тәрбие баланың мінезінің қалыптасуына және педагогтың қамқорынсыз жақсы нәтижелерге жетуіне көмектеседі.

Қағаздармен жұмыстың азаюы, білім беруде сандық технологияларды (компьютерлер, планшеттер және т.б. технологиялар) қолдану оқушыларға бірнеше кітаптар мен дәптерлерді алып жүрудың қажеттігін азайтады.

Болашаққа қадам. Цифрлық білімге көшу-бұл

интернет-технологияларды құрудың маңызды кезеңі. Қазір ғылым үлкен жылдамдықпен дамып келеді, күн сайын жаңа құрылымдар пайда болып жатыр. Оқытуды цифрландыру оқушыларға болашақта ақпараттық әлемде жақсы бағдарлануға көмектеседі.

Сонымен қатар, ғалымдар түс схемасы адамға ақпаратты жақсы есте сақтауға көмектесетінін дәлелдеді. Тіпті ересектерге өз жазбаларын кішкене түрлі-түсті түзетулермен жасауға кеңес беріледі. Бұл сонымен қатар шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Білім беруде сандық технологияларды қолданудың артықшылықтардан басқа кемшіліктерін де атап өтуге болады.

Олар:

– Теріс нәтиже алу қаупі. Бұл өзгерістер, яғни білім беруде сандық технологияларды қолдану түбегейлі өзгеріс болып табылады. Мұндай жаңалық оң бола ма, жоқ па, нақты айтуға мүмкіндік жоқ. Себебі, бұл жүйе алғаш рет қолданылады, сондықтан ұқсас нәрсемен салыстыруға болмайды.

– Ойлау белсенділігінің төмендеуі. Бұл құбылысты қазір байқауға болады. Адамға бір нәрсе туралы ойланудың қажеті жоқ, ол өздігінен ақпарат алуды тоқтатты. Қажетті ақпаратты білу үшін Интернетке кіру жеткілікті. Бұл ойлау қабілетінің әлсіреуіне әкеледі [<https://plusiminsi.ru/cifrovizaciya-obrazovaniya-osnovnye-plyusy-i>].

Педагогтар функциясының төмендеуі, яғни цифрландырудан кейін мұғалім ұғымы толығымен өзгереді. Мамандарды роботтар мен виртуалды жүйелер алмастыра бастайды. Ал педагогтардың оқушылардың тұлға болып қалыпта-

суына үлкен әсері бар деп санаймын.

Қорыта келгенде, жоғарыда жазылған математикалық статистика тарауының жаңадан енгізілген тақырыптарына тоқтала кетсек, олар оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыруда маңызы зор. Статистикалық деректерді алу, өңдеу әдістері және зерттеу мақсаттарына байланысты статистикалық мәліметтерді талдау әдістерін қалыптастырады, сонымен қатар оқушының логикалық ойлауын дамытады және тақырыпты меңгеру барысында қолданылатын сандық технологиялармен жұмыс жасап үйренеді.

Білім беруде сандық технологияларды пайдалану **бәсекелестіктің жоғарғы қабілетіне жету үшін заманауи әрі тиімді жолы болып табылады. Елбасы айтқандай** білім беруде цифрлық ресурстарды дамыту озық білім мен құзыреттілікке қол жеткізуге жол ашады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidentin-nazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylygy-10-kantar
2. Жумабаев Р.Н. Ықтималдықтар үлестірімдерін практикалық есептерді шығаруда қолдану, 11-12 сынып
3. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
4. <https://plusiminsi.ru/cifrovizaciya-obrazovaniya-osnovnye-plyusy-i-minusy/>

МУКАШЕВА ДАНАГУЛ МАДИЯРОВНА

аға оқытушысы, биология магистрі,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ОКСИКБАЕВ БЕРИКЖАН КЫЛЫШБЕКОВИЧ

б.ғ.к., аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: danagul.mukasheva.84@mail.ru

ДИАЛОГТІК ОҚЫТУДЫ ТӘЖІРИБЕГЕ ЕНГІЗУ

Түйін. Диалогтік сұхбаттасу оқытушылар үшін де студенттер үшін де білім алуға қомақты үлес қосатын өзара іс-қимылдың шын мәніндегі тиімді түрі болып табылады. Болашақта сабақ барысында студенттерді қызықтыру үшін, зерттеушілік дағдыларын және сөйлеу мәдениетін қалыптастыру үшін, көп іздену үшін іс-тәжірибелік, дәріс және зертханалық сабақтарда диалогтік оқытуды қолданудың маңызы зор. Диалогтік оқыту студенттерді шығармашылықпен жұмыс жасауға итермелейтініне көзіміз жетті.

Кілттік сөздер: диалогтік оқыту, зерттеушілік әңгіме, зерттеу сабағы, сын тұрғысынан ойлау.

МУКАШЕВА ДАНАГУЛ МАДИЯРОВНА

старший преподаватель, магистр биологии,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

ОКСИКБАЕВ БЕРИКЖАН КЫЛЫШБЕКОВИЧ

к.б.н., старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан
E-mail: danagul.mukasheva.84@mail.ru

ВНЕДРЕНИЕ В ПРАКТИКУ ДИАЛОГОВОГО ОБУЧЕНИЯ

Резюме. Диалоговое обучение является действительно эффективной формой взаимодействия, которая вносит весомый вклад в образование как для преподавателей, так и для студентов. Большое значение имеет использование диалогового обучения на практических, лекционных и лабораторных занятиях для заинтересованности студентов в дальнейшем, для исследования, для формирования культуры речи, для того чтобы развивать познавательную деятельность. Мы убедились, что диалоговое обучение побуждает студентов к творческой работе.

Ключевые слова: диалоговое обучение, исследовательская беседа, урок-исследование, критическое мышление.

MUKASHEVA DANAGUL

Senior Lecturer, Master of Biology,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan city, Kazakhstan

OXIKBAEV BERIKZHAN

k.b.s., senior lecturer,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan city, Kazakhstan
E-mail: danagul.mukasheva.84@mail.ru

IMPLEMENTATION OF DIALOGUE TRAINING IN PRACTICE

Summary. Dialogic teaching is a really effective form of interaction that significantly contributes to education of both teachers and students. Use of dialogic teaching has great importance in practical, lecture and laboratory classes for further interest of students, for researches, for formation of the culture of speech, for cognitive activity development. We were convinced that dialogic teaching motivates students to creative work.

Keywords: dialogic teaching, exploratory talk, research lesson, critical thinking.

Мерсер мен Литлтон өз еңбектерінде диалог сабақта білімгерлердің қызығушылығын арттырумен қатар, олардың білім деңгейінің өсуіне үлес қосатындығын атап көрсеткен. Выготский кіші жастағы балаларды танымдық даму әрекеттері әлеуметтік қарым-қатынас үдерісінде, яғни, анағұрлым қабілетті оқушылармен араласу және мәдениет, қоршаған ортамен өзара қарым қатынас жасау арқылы оқушыларды ересектерше ойлау әдісіне үйрету кезінде қалыптасатын субъект ретінде суреттейді. Выгодский оқушылар өздерінің «Жақын арада даму аймағында» (ЖАДА) жұмыс істесе, танымдық дамудың жақсаратындығын атап көрсеткен. ЖАДА оқушы дамытатын дағды мен қабілеттер, өз бетімен жасай алмайтын тапсырмалар көлемін айқындайды. Сыныптағы диалогтік әңгімені дамытуға келсек Александр – әңгіме барысында идеялар екіжақты бағытта жүріп, соның негізінде оқушылардың білім алу үдерісі алға жылжитын белсенді үдеріс деп тұжырымдайды. Мерсер әңгімелесу оқудың

ажырамас бөлшегі деп оның үш түрін ашып көрсетеді. 1. Әңгіме дебат. 2. Кумулятивтік әңгіме. 3. Зерттеушілік әңгіме. Тәжірибе барысында зертханалық сабаққа диалогтік зерттеушілік әңгімені алдық [«Назарбаев Зияткерлік мектептері», 2015].

Қоғамдық өмірдегі өзгерістер оқытудың жаңа технологияларын қолдануды, жеке тұлғаның жан-жақты шығармашылық тұрғыдан дамуына жол ашуды көздеп отыр. Бұл міндеттерді жүзеге асырушылар білім беру жүйесінің күрделі мәселелерін шешуші кәсіби-педагогикалық шеберлігі жоғары ұстаздар болмақ. Осыған орай тәжірибе барысында 5B011300-«Биология» мамандығының 1 курсы, 111 БҚ тобында 7 модульді ескере отырып, «Өсімдіктер анатомиясы мен морфологиясы» пәні бойынша зертханалық сабақ өткізілді. Сабаққа 12 студент қатысты. Төменде «Өсімдіктер анатомиясы мен морфологиясы» пәні бойынша зертханалық сабаққа жасалынған қысқа мерзімді жоспар берілген.

САБАҚ ЖОСПАРЫ

САБАҚТЫҢ ТАҚЫРЫБЫ: «ЖЕМІСТЕР»

Сабақ: Зертханалық сабақ	ЖОО: І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, жаратылыстану кафедрасы.
Сабақ мақсаты:	Студенттер жемістің құрылысын, жемістің түрлерінің жіктелуін және таралуын анықтап, қорытындылай келе тұжырым жасайды.
Сабақ мақсаттары:	Студенттердің барлығы: • Жеміске анықтама береді; • Жемістің түрлерін (жай және күрделі, құрғақ жемістер және шырынды жемістер) жіктейді. Көпшілігі: • Жарық микроскопымен (Биолам) және Levenhuk цифрлық микроскопымен зерттеу үшін алынған жемістердің дайын микропрепараттарын көреді. Уақытша препараттар әзірлейді. Өсімдік клеткасының құрылысын зерттейді. • Зерттеу үшін алынған жемістерге морфологиялық толық талдау жасап, олардың жемістің қандай түріне жататындығын анықтап әр жеміске сәйкес өз атын береді. • Жеміс түрлерінің және олардың құрылысының суреттерін салады; Кейбіреулері: • Талдау жұмыстарының нәтижесі бойынша кестені толтырады;
Сабақтың түйіндік идеясы:	Жемістер алуан түрлі болып келеді. Жемістер тұқымды қорғауға және оларды таратуға арналған мүше.
Алдыңғы оқу	Гүлдің морфологиясы. Гүлдің формуласы.

Сабақтың барысы:

Жосп. уақыт	Жоспарланған жаттығулар	Оқу үшін бағалау (қалыптастырушы бағалау)	Ресурстар
0-3	Ұйымдастыру кезеңі	Амандасу, түгендеу.	
4-15	Мәселені шешу: Топ 2 адамнан бірігіп жұппен жұмыс істейді. Әр жұпқа зерттеу үшін жемістердің муляждары беріледі. 1 жұпқа – банан, 2 жұпқа – Қызанақ, 3 жұпқа – кәді, 4 жұпқа – пияз, 5 жұпқа – тәтті бұрыш. 6 жұпқа - асқабақ (постер)	Зерттеу үшін алынған жемістерге морфологиялық толық талдау жасап, олардың жемістің қандай түріне жататындығын анықтап, әр жеміске сәйкес өз атын береді. Жұппен берілген тапсырманы қорғайды.	[2,3,4]
16-20	Жарық микроскопымен (Биолам) жұмыс. Levenhuk цифрлық микроскопымен жұмыс.	Зерттеу үшін алынған жемістердің дайын микропрепаратын жарық микроскопымен көреді. Уақытша препараттар әзірлейді. Өсімдік клеткасының құрылысын зерттейді [5, 6].	Жарық микроскопы (Биолам). Levenhuk цифрлық микроскопы.
21-35	Жарық және Levenhuk цифрлық микроскопымен көрген жеміс түрлерін және қауашақ тәрізді жемістер, жаңғақ тәрізді жемістер, жидек тәрізді жемістерді зерттейді.	Жеміс түрлерінің және олардың құрылысын зерттейді.	Зерттеу жұмысы
36-42	Сыни тұрғыдан ойлау. Блум таксономиясы	<i>Блум таксономиясын пайдалана отырып 6 сұрақ қойылады. Студенттерді сыни тұрғыдан ойлауға шақырамыз.</i> 1.Жеміс дегеніміз не? 2.Құрғақ және шырынды жемістердің айырмашылығы қандай? 3.Жидекті жемістерге неліктен алма, жидек, асқабақты жатқызды? 4.Қақырайтын құрғақ жемістерді неге қорапша тәрізді жемістер деп атайды? 5.Жемістен уақытша микропрепарат әзірлеу үшін қандай құрал-жабдықтар керек. 6.Лимонды зерттеп морфологиялық талдау жасап беріңіз.	Сұрақтар
43-46	Бағалау кезеңі. Кестені толтыру	Талдау жұмыстарының нәтижесі бойынша кестені толтырады. <i>Бағалау критерийі</i> - толық және дұрыс орындаған студентке 100 балл. - 1 қате жіберетін болса 90 балл - 2-3 қате жіберетін болса 80 балл - 3-4 қате жіберетін болса 70 балл - Әр студентке кесте үлестіріледі.	Кесте
47-48	Зерттеушілік тапсырма:	<i>Жемістерді белгілеріне қарай жүйелеу</i>	Берілген тапсырманы білімгерлердің орындауы тиіс.
49-50	Бүгінгі сабақта Сіз үшін не құнды болды? Немесе мақсатқа оралып не ұқты соны саралап рефлексия жасайды.	Студенттердің рефлексиясы.	Талдау.

Топ 2 адамнан бірігіп жұппен жұмыс істеді. Әр жұпқа зерттеу үшін жемістердің муляждары берілді. 1 жұпқа – банан, 2 жұпқа – қызанақ, 3 жұпқа – кәді, 4 жұпқа – пияз, 5 жұпқа – тәтті бұрыш. 6 жұпқа – асқабақ (постер). Олар өз бетінше зерттеу үшін алынған жемістерге морфологиялық толық талдау жасап, олардың жемістің қандай түріне жататындығын анықтап, әр жеміске сәйкес өз атын берді. Жұппен берілген тапсырманы қорғады. Бұны Мерсердің «Зерттеушілік әңгімесіне» жатқызамыз. Студенттер өздеріне берілген жемістерді зерттеу үстінде: 1) әр қайсысы ақылға қонымды мәлімет ұсынды. 2) қатысушылар бір-біріне сұрақ дайындап сұрақ қойды. 3) әркімнің идеясы пайдалы деп саналғанымен мұқият бағаланды. 4) қатысушылар сұрақ қойды және айтқандарын дәлелдеді, осылайша әңгімеде дәлелдемелері көрінді. 5) топтағы қатысушылар келісімге жетуге тырысты. Білім беру кезінде жақсы өнім алып, нәтижесіне қол жеткізу үшін зерттеушілік әңгіменің мәні зор екенін, табысты болатынын түсіндік. Зерттеушілік әңгімеде студенттер жұппен жұмыс істеді. Екеуінің ортақ проблемасы бір жемісті зерттеу болды, бұл жұмыс бойынша бірлескен түсінік қалыптастырды, идеялармен пікір алмасып, идеяларды талқылады және бағалады. Диалогтік зерттеушілік әңгімеде мұғалім ↔ білімгер ↔ білімгер ↔ мұғалім арасында қызықты әңгіме орын алып, барлық студенттер қамтылды. Дәлелі ретінде төменде фото сурет берілген (сурет – 1).

1 - сурет. Зерттеушілік тапсырманы орындау барысы.

Зерттеушілік әңгіменің аясында қатысушылар зерттеуге берілген жемістерін зерттеп болғаннан кейін өз жемістерін қорғады. Зерттеушілік әңгіме зерттеу сабағына қарай бағыттайды. Зерттеу сабағы - оқытуды жетілдірудің ерекше тәсілі, ол бірнеше кезеңнен тұрады: проблеманы белгілеу, оны шешу шарттары мен жолдарын талқылау, экспериментті жоспарлау және өткізу, алынған нәтижені талдау және қорыту, қорытынды жасау және ақпарат алмасу.

Зерттеу нәтижесі бойынша: 1 – жұп. Банан. Бананның жемісі жидекті жемістерге жататынын. Отаны Үндістан, Эквадор екенін. Құрамын. Пайдасын зерттеп көрсеткен. 2 – жұп. Қызанақ.

Қызанақтың алқа тұқымдасына жататынын, құрамында қандай витаминдер кездесетінін, гүлі мен жемісінің құрылысын зерттеп көрсеткен 3 – жұп. Кәді. Кәдінің кіндік тамыр жүйесіне, асқабақ тұқымдасына жататынын, отаны Оңтүстік Америка екенін және жемісінің құрылысын зерттеп көрсеткен. 4 – жұп. Тәтті бұрыш. Тәтті бұрыштың алқа тұқымдасына жататынын, айқас тозаңданытынын, және жемісінің құрылысын зерттеп көрсеткен. 5 – жұп. Асқабақ. Асқабақтың гүл түйіні төменгі болып келетін гүлдің, үш жеміс жапырақшасынан пайда болған, экзокарпий қалың, қасаңданған жеміс екенін және бір және көп жылдық шөптесін өсімдік екенін зерттеп көрсеткен. 6 – жұп. Пияз. Пияздың пияз тұқымдасына жататынын, шыққан отаны Қиыр шығыс екенін. Бунақденер арқылы тозаңданатынын, гүлінің формуласын зерттеп көрсетті. Бір-біріне сұрақ дайындап сұрақ қойды. Пікірталас тудыратын жауаптардың жиілігі де артты. Мысалы: 1. Банан қандай елдерде өседі? 2. Банан құрамында қандай витаминдер бар және олардың адам ағзасына маңызы қандай? 3. Бананның отаны? 4. Қызанақ гүлінің формуласы қандай? 5. Қызанақтың құрамында қандай витаминдер бар? 6. Кәдінің отаны? 7. Кәді гүлінің құрылысы мен формуласы қандай? 8. Әр бір жемістің түзілуіне негізгі рөлді аталық атқара ма әлде аналық атқара ма? 9. Перикарпий дегеніміз не? Перикарпий неше қабаттан тұрады? 10. Кәді қандай жемістің түріне жатады? Неліктен? 11. Пияз қандай ауруларға пайдалы? 12. Пияздың құрамында қандай ерекше ұшқыш зат бар және оның адам ағзасына пайдасы қандай? 13. Тәтті бұрышты бұзатын зиянкестердің түрлері? 14. Қазақстанда бұрыштың қандай сорттары егіледі? 15. Асқабақ гүлінің формуласы қандай?

Диалогтік зерттеушілік әңгімені зертханалық сабаққа интерактивті аудитория жасау мақсатында қолдануға болады. Диалогтік оқытуда әрқашан инклюзивтілік болады сол үшін жұппен жұмыс жасау дұрыс. Диалогтік оқытуда үш аспектінің барлығы ескеріледі. Жарық микроскопымен жұмыс кезінде зерттеу үшін алынған жемістердің дайын микропрепаратын жұппен көрді. Барлық жоспарланған зертханалық жұмыстарды жұппен орындады. Олар бірлесіп сұхбаттасты, сұхбаттасу арқылы өз ойларын дәлелдеуге тырысты. Зертханалық жұмыстың қорытындысын жазды және жарық және Levenhuk цифрлық микроскопынан көрген жеміс түрлерін зерттеді. Бір – бірлерінің идеяларын тыңдап, оны дәлелдеп қорытындылады.

Сұрақ қою маңызды дағдылардың бірі, себебі сұрақ дұрыс қойылған жағдайда оқудың тиімді құралына айналады және де студенттердің оқуына қолдау көрсетіп, оны жақсарту және кеңейте алады. Студенттердің тақырыпты түсінгеніне қол жеткізу үшін Блум таксономиясын пайдалана отырып 6 сұрақ қойылды. Студенттерді сыни тұрғыдан ойлауға шақырамыз.

1. Жеміс дегеніміз не? Жемістің қандай түрле-

рін білесіздер?

2. Құрғақ және шырынды жемістердің айырмашылығы қандай?

3. Жидекті жемістерге неліктен алма, жидек, асқабақты жатқызады?

4. Қақырайтын құрғақ жемістерді неге қорапша тәрізді жемістер деп атайды?

5. Жемістен уақытша микропрепарат әзірлеу үшін қандай құрал-жабдықтар керек.

6. Лимонды зерттеп морфологиялық талдау жасап беріңіз.

Сұрақ қою арқылы студенттерді сын тұрғысынан ойлауына ықпал еттік. Ой елегінен өткізе отырып, ойын жинақтауға көмектестік. Тақырып бойынша түсінбегендерін түсіндіріп, қателерін түзеттік. Студенттердің жауаптарын мұқият тыңдай отырып, әңгімені жалғастыруымыз керек. Егер жауап дұрыс болса оны мойындап, қатесі болса түзетіп әңгімені өрбіту керек.

Бүгінгі сабақта Олар үшін не құнды болғанын. Немесе мақсатқа оралып не ұқты соны саралап рефлексия жасады. Студенттердің рефлексиясы:

1. Бүгінгі сабақ мен үшін өте қызықты өтті. Себебі, банан жемісін Айым екеуміз зерттеп, қорғадық. Жемістер туралы көптеген ақпарат алдық.

2. Бүгінгі сабақ өте жоғары деңгейде өтті. Көптеген жемістердің емдік қасиеттерін, адам ағзасына пайдасын білдім.

3. Бүгінгі өткен сабағымыз жемістер жайлы. Лабораториялық жұмыс жасадық. Жарық микроскопы арқылы қызанақтың құрылысын көрдік. Әрқайсымыз өзімізге берілген жемісті зерттеп оның ішкі құрылысын, пайдасын білдік.

Рефлексияны қорытындылай келе студенттердің тақырыпты терең меңгергенін түсіндік. Келесі сабақтарда креативті амалдарды дамытуды жалғастырамыз. Балаға күштеп білім беруден гөрі, баланың білімге деген құштарлығын ояту ең маңызды мақсат деген К.Д. Ушинский. Осыны басшылыққа алғанымыз дұрыс. Оқытушының міндеті барлық білімгерлердің білім алуын қадағалау және білімгерлердің шығармашылық қабілеттерін арттыруға ерекше назар аудару.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша білім беру бағдарламасы. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015.

2. Әметов Ә.Ә. Ботаника - Алматы: Дәуір, 2005 - 512 бет.

3. Иманкулова С.К. Гүлді өсімдіктер анатомиясы: Ботаника пәнінен лабораториялық сабақ жүргізуге арналған әдістемелік нұсқау. – Алматы, 2005.

4. Н.М. Мухитдинов, Ә.Б. Бегенов, С.С. Айдосова. Өсімдіктер анатомиясы және морфологиясы: Оқулық. Алматы: Қазақ университеті, 2001. – 279 бет.

5. М.Д. Касимбекова, А.Н. Калиева. Жиделер тұқымдасының емдік қасиеті мен зерттеу әдістері. Оқу-әдістемелік құралы. Алматы – 2019-42 бет.

6. Калиева А.Н., Дюскалиева Г.У., Икрамова А.Ш., Ньюсам А.С. *Agrimonia* L. Туысы дәрілік өсімдігінің ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістері. Оқу-әдістемелік нұсқаулық. Алматы: 2014-28 б.

ОӘЖ 53(075.8)
МРНТИ 29.01.45

НАМАЗБАЕВ ҚАНАБЕК ТАУБЕКОВИЧ

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор,
И.Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті,
Талдықорған, Қазақстан
E-mail: kanabek_namazbaev@mail.ru

СПАНОВА ГАЛИЯ АБУШАКИПОВНА

ф-м.ғ.к., аға оқытушы,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА «МАССА» ЖӘНЕ «КҮШ» ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме. Мақалада, физикадан білім беруде оқушыларда масса және күш түсініктерін қалыптастырудың қолданылып жүрген тәсілдеріне жан-жақты талдау жасау арқылы олардың ғылыми мағынасын ашатын негізгі тәсіліне басымдық беріліп, оны жүзеге асырудың бірыңғай жолдары көрсетілген.

Кілттік сөздер: мектептің физика курсы, масса және күш түсініктерін қалыптастыру.

НАМАЗБАЕВ КАНАБЕК ТАУБЕКОВИЧ

кандидат педагогических наук, профессор,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
Талдықорған, Казахстан
E-mail: kanabek_namazbaev@mail.ru

СПАНОВА ГАЛИЯ АБУШАКИПОВНА

к.ф-м.н., старший преподаватель,
Казахский национальный университет им. ал-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЙ МАССЫ И СИЛЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ ФИЗИКИ

Аннотация. В статье на основе анализа используемых в школьном курсе физики определений понятий массы и силы, дается предпочтение более научным методам их формирования и предлагается единый подход к осуществлению этих методов.

Ключевое слово: школьный курс физики, формирование понятий массы и силы.

NAMAZBAEV KANABEK

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: kanabek_namazbaev@mail.ru

SPANOVA GALIYA

candidate of physical and mathematical Sciences, senior lecturer,
Al-Farabi Kazakh national University,
Almaty, Kazakhstan

FORMATION OF THE CONCEPTS OF MASS AND FORCE IN TEACHING PHYSICS

Abstract. Based on the analysis of definitions of the concepts of mass and force used in the school physics course, the article gives preference to more scientific methods of their formation and suggests a unified approach to the implementation of these methods.

Keywords: school physics course, formation of concepts of mass and force.

Физиканың негізгі түсініктерін қалыптастыру ұзаққа созылатын, аса күрделі процесс. Өйткені, түсініктермен сипатталатын физикалық құбылыстар мен заңдар, материя қозғалысының формасы бойынша қарапайымнан күрделіге қарай ұзақ мерзімде, біртіндеп оқытылады да олардың ғылыми мағынасын бірден ашудың мүмкіндігі болмайды. Жалпы түсінік кең мағынада қолданылатын сөз. Бірақ бұл жердегі түсінік физикалық шамалар жөнінде болмақ.

Кез келген физикалық шаманың мағынасын, оны басқа, белгілі шамалармен байланыстару арқылы түсінуге болады. Масса мен күш те динамиканың негізгі заңдары мен сол заңдарға қатысты физикалық шамалармен байланыстару арқылы енгізілген физиканың едәуір іргелі түсініктері. Енді осы түсініктерге біраз талдау жасайық.

Масса түсінігі - ғылымдағы ең күрделі және іргелі түсініктердің бірі. Бұл түсінікті элементарлы бөлшектерден бастап Жер бетіндегі және барлық әлем кеңістігіндегі кез келген денелер үшін, өріс бөлшектері үшін пайдаланады. Жалпы алғанда, дүниеде заттың бар немесе жоқ екендігінің негізгі сипаты массада жатыр. Массасы бар дене материя болып саналады, ал массасы жоқ болса материя да жоқ деген сөз. Материя мен қозғалыс тығыз байланысты және бірісіз бірі болмайды. Сондықтан, материяның әртүрлі қозғалысы мен қасиеттеріне байланысты массаны бір сөзбен анықтаудың да мүмкіндігі жоқ.

Масса материяның инерттілік және гравитациялық қасиеттерін сипаттайды. Ньютон заңдары мен импульстің сақталу заңын қарастыру кезінде массаны инерттіліктің өлшеуіші, ал бүкіләлемдік тартылыс заңына байланысты ол гравитациялық қасиеттің өлшеуіші деп анықталып жүр. Бұдан басқа идеал газдың молекулалы-кинетикалық теориясы бойынша масса денедегі зат мөлшеріне пропорционал, ал Эйнштейннің масса мен энергия арасындағы байланысты көрсететін формула бойынша ол энергияның өлшеуіші болып та саналады. Осы айтылғандарға біраз талдау жасайық.

Массаны химия курсында денедегі заттың мөлшері деп анықтайды. Бұл анықтаманы физикаға кезінде Ньютон енгізген. Шындығына келсек, Менделеевтің таблицасындағы элементтердің бір-бірінен массалары жағынан айырмашылығы олардың атомдарының құрамына кіретін элементар бөлшектердің (протон, нейтрон, электрон) санына байланысты. Бұл сан артса масса да пропорционалды түрде артады немесе керісінше. Сондықтан, Ньютон енгізген анықтаманы біртекті денелер үшін физикада да пайдалануға болар еді, оған молекулалық физикадағы зат мөлшері деген шама кедергі келтіреді. Ол мольмен өлшенеді және бір мольде Авогадро санындай ($6,02 \cdot 10^{23}$) молекула бар. Ендеше фи-

зикада массаны зат мөлшері деп анықтаудан бас тартуға тура келеді.

Массаны энергияның өлшеуіші деген анықтаманың да шектеулі екендігін көруге болады. Өйткені энергия дене қозғалысының жалпы өлшеуіші. Ал қозғалысты сипаттайтын негізгі шама жылдамдық. Айтып отырған Эйнштейннің формуласында ($E = mc^2$) және дененің кинетикалық энергиясын анықтайтын формулада ($E = \frac{mv^2}{2}$) энергия жылдамдықтың квадратына тура пропорционал. Массаның потенциалдық энергияны анықтауға да қатысы бар, ал денелердің өзара серпімді әсерлесуінің потенциалдық энергиясының формуласында ($E = \frac{kx^2}{2}$) оның ешбір қатысы жоқ. Сондықтан, массаны энергияның өлшеуіші деген анықтама да бұл түсініктің мағынасын жан-жақты аша алмайды.

Жалпы масса түсінігін механикаға, дененің импульсін анықтау кезінде енгізген И. Ньютон болды. $p = mv$ теңдеуі бойынша дененің импульсі оның еркін қозғалысының жылдамдығына пропорционал, ал m – пропорционалдық коэффициент, берілген дене үшін тұрақты шама, яғни оның **массасы** деп аталды. Осыған эквивалентті масса Ньютонның екінші заңы бойынша анықталды. $f = ma$ теңдеуіндегі m –денеге әсер ететін f күші мен оның тудыратын a үдеуі арасындағы пропорционалдық коэффициент. Бұл жолмен анықталған массаны инерттіліктің өлшеуіші деп атады [А.М. Прохоров, 1984]. Міне Ньютон көрсеткен жолмен қазіргі кездерге дейін орта мектептің физика оқулықтарында массаны *инерттіліктің өлшемі* деп анықтап келеді.

Бүкіләлемдік тартылыс заңына байланысты масса тартылыс өрісінің көзі ретінде саналды. Әрбір дене массаға пропорционал тартылыс өрісін тудырады және ол дене басқа дененің тудыратын тартылыс өрісінің әсерін сезеді. Сондықтан, бүкіләлемдік тартылыс заңының өрнегінен *гравитациялық масса* түсінігі шығады. Осыған байланысты орта мектептің физика курсында массаны *тартылыстың өлшемі* деген анықтама да қолданылып жүр. Жер бетіндегі тартылыс күші дененің салмағы болғандықтан, $P = mg$ формуласы бойынша анықталатын масса, оның тартылыстың өлшемі екендігін нақты көрсетеді. Бірақ көп жағдайларда оқушылар масса мен салмақты шатастырып, оларды әрең ажыратып жатады. Мұның басты себебі, күнделікті тұрмыста масса түсінігі мүлдем қолданылмай, оның орнына салмақ түсінігі қолданылады. Мәселен, базарда көкөніс өнімдерін т.б. сатып алғанда «салмағы мұнша килограмм» деп сатады. Ал шындығына келсек ол салмақ емес – масса. Егер салмақ жөнінде әңгіме болса онда килограмм орнына Ньютон өлшемі пайдаланылуы қажет еді, бірақ оны ешкім де айтпайды. Міне осындай қателіктерден оқушыларды сақтандыру керек.

Мектеп оқулықтарында масса, 7 сыныпта дене жылдамдықтарын өзгерту қабілеттілігін си-

паттайтын шама [Р.Башарұлы, У.Тоқбергенова, Д.Қазақбаева, 2007], 9 сыныпта дененің инерттілігі мен гравитациялық қасиеттерінің сандық сипаттамасы [Р.Башарұлы, Д. Қазақбаева, У. Тоқбергенова, Н. Бекбасар. 2005], ал 11 сыныпта массаның бірлігі ретінде көміртегі $^{12}_6\text{C}$ атомы массасының $1/12$ бөлігі алынады және оны *массаның атомдық бірлігі* дейді [С. Тұяқбаев, Ш. Носохова, 2005].

Сонымен, орта мектепте, оқытылатын заңдылыққа байланысты масса түсінігіне әртүрлі анықтамалар беріліп жүр. Бұл масса түсінігіне бірыңғай талаптың жоқ екендігін көрсетеді. Бір түсінік төңірегінде оқушының ойын өзгерте беру дұрыс нәтиже бермейтіні белгілі. Сондықтан, мүмкін болса әр түсінікке басынан бастап негізгі анықтаманы беруге біртіндеп дайындаған тиімді. Мәселен, тіпті физиканы оқуға дейін оқушылар жаратылыстану пәні бойынша Күн жүйесіндегі планеталар, жұлдыздар жайлы оқиды және олардың біріне бірі тартылатындығы жайлы мағлұмат алады. Кейін 7 сыныпта аспан денелері жөнінде қысқаша түсінік беріледі т.с.с. Ендеше, басынан бастап оқушыларға масса тек заттарға, әртүрлі денелерге, ұсақ бөлшектерге тән қасиет, массасыз зат болмайды, дененің массасы неғұрлым көп болса оның басқа денелерді өзіне тарту шамасы да көбірек және басымырақ болады. Сондықтан, масса гравитациялық тартылыстың өлшемі деп бірден бастағанымыз және солай аяқтағанымыз дұрыс. Ал, инерттілікке келсек, қозғалған затта ғана инерттілік байқалады, қозғалмаған затта ол жайлы әңгіме де болмайды. Сонда, массаны инерттіліктің өлшемі дегеніміз әмбе бап анықтама болмай тұр ғой.

Массаны гравитациялық тартылыстың өлшемі деп анықтау оқушылардың денелердің еркін түсу үдеуімен танысқанынан бастап енгізілуі қажет. Өйткені, әртүрлі инерциялық жүйеде оның мәні де әртүрлі болады. Мәселен, Жер бетінде еркін түсу үдеуі $9,82 \text{ м/сек}$ болса, Ай бетінде ол $1,623 \text{ м/сек}$ болады. Бұл, Жер өлшем бірлігімен есептегенде, Жер бетіндегі 70 кг адамның Ай бетінде $11,83 \text{ кг}$ болатындығын көрсетеді.

Күш түсінігі - денелердің өзара әсерлесуін сипаттайтын шама. Заманауи физикада әсерлесудің төрт түрі белгілі: гравитациялық, электромаг-

ниттік, ядролық – күшті және әлсіз. Механикада олардың ішінде тек гравитациялық әсерлесу болады. Бұған қарап тек гравитациялық табиғаты бар күштерден басқа күш болмайды деп айта алмаймыз. Өйткені, серпімді денелердің әсерлесуін серпімділік күші, бір-бірімен салыстырғанда жанасқан денелердің қозғалысын үйкеліс күші сипаттайды.

Механикада күшті берілген денеге басқа денелердің әсерінің өлшеуіші дейді. Бұл әсер денеге жылдамдық беруі немесе оны деформацияға ұшыратуы мүмкін. Осыған байланысты орта мектептің физика курсына күшке мынандай анықтама беріледі:

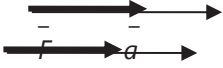
«Күш деп дененің басқа денелер тарапынан болатын әрекетінің нәтижесінде үдеу алатынын сипаттайтын және осы әрекеттің өлшемі болып табылатын физикалық шаманы айтады» [Р.Башарұлы, Д. Қазақбаева, У. Тоқбергенова, Н. Бекбасар. 2005].

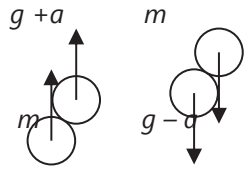
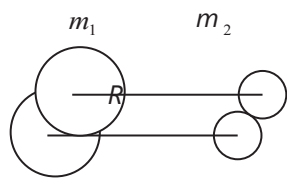
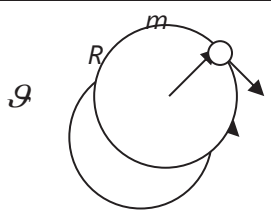
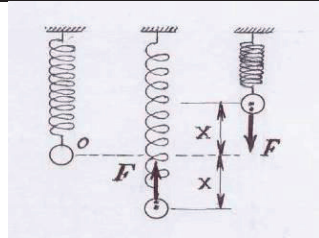
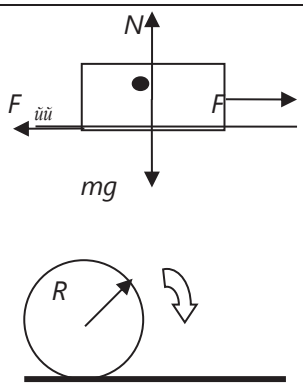
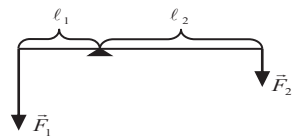
Бұл анықтама денелердің әсерлесуінің нәтижесінде олардың біреуінің қозғалысқа келетін жағдайы үшін дұрыс. Ал денелердің ешқайсысы қозғалысқа келмесе ше? Онда не жылдамдық, не үдеу жайлы сөз болмауы тиіс. Сондықтан, әртүрлі табиғаты бар күштер үшін бұл анықтама жан-жақты бола алмайды, оны ең болмаса тағы да бір жағдаймен толықтыру керек. Ол жағдай-денелердің деформациялануы.

Осыған байланысты механикада «күш» түсінігін былай тұжырымдаған дұрыс болуы мүмкін: *«Күш деп денелердің өзара әсерлесуін сипаттайтын және соның нәтижесінде берілген дененің үдеу алатындығына немесе әсерлесетін денелердің деформациялануына алып келетін сандық мәні бар векторлық физикалық шама»*. Бұл анықтаманың оқушылар әртүрлі механикалық табиғаты бар күштер жайлы оқу материалымен танысқаннан кейін тұжырымдалғаны дұрыс.

Сонымен, механикада гравитациялық табиғаты бар үш күш бар: бүкіләлемдік тартылыс күші; салмақ күші; центрге тартқыш күш. Ал басқа күштерге үйкеліс күші, серпімділік күші, сондай-ақ статикалық күш моменті жатады. Бұлардың әрқайсысына берілетін едәуір толығырақ мәліметтерді төменгі, оқушылар үшін құрастырылған кестеден көруге болады.

1-кесте. Динамикадағы күштер жайлы жүйеге келтірілген білімдер

Реті	Әртүрлі күштер	Негізгі өрнек	Суреттер
1.	Ньютонның екінші заңы бойынша жалпы күш	$\vec{F} = m\vec{a}$ ($H = \text{кг м/с}^2$)	
2.	Гравитациялық күштер:		

A)	Салмақ күші: 1) асқын салмақ 2) салмақсыздық	$P = mg$ $g = 9,8 \text{ м/с}^2$ $P = m(g + a)$ $P = m(g - a)$	
Б)	Бүкіләлемдік тартылыс күші	$F = G \frac{m_1 m_2}{R^2}$ $G = 6,672 \cdot 10^{-11} \text{ Нм}^2/\text{кг}^2$	
В)	Центрге тартқыш күш	$F_{ц.м} = \frac{m g^2}{R}$	
3.	Серпімділік күші	$F_{сер} = -k \Delta x$ $k - \text{қатаңдық}$	
4.	Үйкеліс күші: 1) тыныштық үйкелісі 2) сырғанау үйкелісі 3) домалау үйкелісі	$F_{үйк} = \mu N = \mu mg$ $\mu - \text{сырғанау үйкелісінің коэффициенті}$ $F_{Д..үйк} = \mu_0 N / R, =$ $= \mu_0 mg / R..$ $\mu_0 - \text{домалау үйкелісінің коэффициенті}$	
5	Күш моменті (Рычаг)	$M = F \cdot \ell$ $\left(\frac{F_1}{F_2} = \frac{\ell_2}{\ell_1} \right)$	

Күш ұғымы әсерлесудің басқа түрлерімен танысуға байланысты едәуір толығырақ қарастырылатын болады. Әсіресе электрмагниттік

әсерлесуге байланысты Кулон заңы, Ампер күші, Лоренц күші бұл түсінікті едәуір тереңдетуге мүмкіндік береді [Намазбаев Қ.Т., 2016, 6 334].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Физический энциклопедический словарь. /Гл. ред. А.М. Прохоров. Ред. кол. Д.М. Алексеев, А.М. Бонч-Бруевич, А.С. Боровик-Романов и др.-М.: Сов. Энциклопедия, 1984. - 944 с.: ил.

2. Башарұлы Р. және т.б. Физика және астрономия: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық /Р.Башарұлы, У.Тоқбергенова, Д.Қазақбаева, 2 басылымы, өңделген.-Алматы: Атамұра, 2007. - 224 бет.

3. Физика және астрономия: Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық /Р.Башарұлы, Д. Қазақбаева, У. Тоқбергенова, Н. Бекбасар. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2005. – 248 бет, суретті.

4. Физика: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық /С. Тұяқбаев, Ш. Носохова, Б. Кронгарт, т.б. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2005. – 384 бет, суретті.

5. Намазбаев Қ.Т. Орта мектепте физиканы оқыту әдістемесі. 2 бөлім. Жеке тақырыптар мен тараулар. «Физика» мамандығы бойынша студенттерге арналған оқу құралы.- Алматы: «Отан» баспасы, 2016.-334 б, суретті.

НҰРКЕ МАЙРА СЫЗДЫКОВНА

докторант,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.,
E-mail: maira_nurke@mail.ru.

АДАМКУЛОВ НУРАЛИ МЕРЕКЕБАЕВИЧ

қауымдастырылған профессоры, п.ғ.к.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Қазақстан, Талдықорған қ.,
E-mail: nuraliadamkulov@mail.ru.

**БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН НООСФЕРАЛЫҚ
БІЛІМ НЕГІЗІНДЕ ВИЗУАЛДЫ ӨНЕРДІ ҚАБЫЛДАУҒА
ДАЯРЛАУДАҒЫ ЖОБАЛАУ ЖӘНЕ ЗЕРТЕУШІЛІК АСПЕКТІЛЕРІ
ЖАЙЫНДА**

Аңдатпа. Мақалада автор ноосфералық білімді өркениет дамуындағы ақыл-ой, сана және рухани-адамгершілік басымдықтарының шешуші факторлары болып табылатын табиғат пен қоғамның бірлігі (үйлесімі) деп санайтын ғалымдардың тұжырымдамаларына негіздейді.

Отандық және шет елдік ғалымдардың еңбектерін талдау барысында визуалды өнерге анықтама беріледі. Визуалды өнердің мәдениеттегі орны, дамуы және қазіргі кездегі көкейтестілігі сипатталады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін дайындауда ноосфералық білім негізінде визуалды өнерді қабылдауға даярлаудың өзектілігі көрсетіледі.

Автор Гейдельберг педагогикалық университетіндегі ғылыми тағылымдамасын талдай отырып, неміс білім беру жүйесіне негізделген инновациялық білім берудің жобалық-зерттеу аспектілерін қарастырады. Профессор Марио Урлостың көркем өнер жобаларына сараптау барысында бастауыш білім беру саласындағы көптеген елдерге ортақ, шешуін табуды қажет ететін мәселелер анықталады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ноосфералық білім негізінде визуалды өнерді қабылдауға даярлаудың жобалау мен зерттеушілік әдістерінің маңыздылығы айқындалады.

Түйін сөздер: ноосфералық білім, Визуалды өнер, бастауыш сынып, мұғалімдер даярлау, инновациялық технологиялар, жобалау және зерттеу.

НУРКЕ МАЙРА СЫЗДЫКОВНА

докторант,
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан
E-mail: maira_nurke@mail.ru

АДАМКУЛОВ НУРАЛИ МЕРЕКЕБАЕВИЧ

к.п.н., асоциированный профессор,
Жетысусского университета имени И.Жансугурова
E-mail: nuraliadamkulov@mail.ru

**О ПРОЕКТНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ АСПЕКТАХ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ВОСПРИЯТИЮ ВИЗУАЛЬНОГО
ИСКУССТВА НА ОСНОВЕ НООСФЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В статье автор основывает свое исследование на концепции ученых, которые рассматривали ноосферное образование как единство (гармонию) природы и общества, что являются ключевыми факторами в умственных и духовно-нравственных приоритетах в развитии цивилизации.

При анализе отечественных и зарубежных научных работ дается определение к понятию визуальное искусство и рассматривается его развитие, актуальность и значение в культуре.

Подчеркивается актуальность подготовки будущих учителей начальных классов к восприятию визуального искусства на основе ноосферного образования.

Автор анализирует проектные и исследовательские аспекты инновационных технологий на основе немецкой системы образования, анализируя свой опыт научной стажировки в Гейдельбергском педагогическом университете. Анализ художественных проектов профессора Марио Урлоса определяет проблемы в области начального образования которые свойственны многим странами требует необходимого решения. Рассматривается важность инновационных методов как проектирования и исследования при подготовке будущих учителей начальных классов к восприятию визуального искусства на основе ноосферного образования.

Ключевые слова: ноосферное образование, визуальное искусство, начальная школа, подготовка учителей, инновационные технологии, проекты и исследования.

NURKE MIRA

Doctoral student

Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

E-mail: maira_nurke@mail.ru

ADAMKULOV NURALI

Ph. D., associate Professor

of Zhetysay University named after I. Zhansugurov

E-mail: nuraliadamkulov@mail.ru

ON PROJECT AND RESEARCH ASPECTS OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE PERCEPTION OF VISUAL ARTS BASED ON NOOSPHERE EDUCATION

Abstract. In the article the author bases his research on the concept of scientists who considered noosphere education as the unity (harmony) of nature and society, which are key factors in mental and spiritual and moral priorities in the development of civilization.

At the analysis of domestic and foreign scientific works the definition to the concept of visual art is given and its development, relevance and importance in culture is considered.

The relevance of training future primary school teachers in the perception of visual art based on noosphere education is emphasized.

The author analyses design and research aspects of innovative technology based on the German education system, analyzing his experience as a research intern at Heidelberg Pedagogical University. The analysis of Professor Mario Urlos's art projects identifies problems in primary education that are common in many countries and need to be addressed.

The importance of innovative methods as design and research in preparing future primary school teachers for the perception of visual art based on noosphere education is considered.

Keywords: noosphere education, visual arts, primary school, teacher training, innovative technologies, projects and research.

КІРІСПЕ

Қазіргі жаһандану заманында жоғарғы технологиялармен индустриалды инновациялық даму негізгі бағыттардың бірі болып отырғаны анық. Дамыған 50 елдің қатарына кіру үшін, экономикалық тұрақтылықпен қоғамның әл-аухатын жақсартумен қатар, рухани құндылығы қалыптасқан, табиғат, адам және қоршаған ортаны тұтастықта үйлесімді қабылдайтын, терең білімді интеллектуалды ұрпақ тәрбиелеу басты мәселелердің бірі болып қала бермек [«Қазақстан-2050» стратегиялық бағдарламасындағы білім беру жүйесін модернизациялау]. Осы орайда Қазақстан Республикасы білім беру туралы заңында бәсекеге қабілетті отандық білім беру жүйесін қалып-

тастыруға бағытталғаны белгілі. Бұл білім беру саласын модернизациялау және академиялық мазмұнын жаңартумен қатар әлемдік білім беру кеңістігіне кіруді, интеграциялауды мақсат етеді [Қазақстан Республикасы «Білім» туралы 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы].

2017-2018 оқу жылында ҚР жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастыру оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы әдістемелік нұсқаулықта:

Бағдарлама гуманитарлық пәндердің басқа базалық курстарымен тығыз ықпалдастыруға бағытталған. Ол негізгі мектеп оқушыларының пластикалық өнердің әртүрлі материалдары мен техникаларын қолданып көркем бейне жасауы-

на бағытталған көркем-шығармашылық қызметтің алуан түрлеріндегі бейнелі тілін меңгеруді көздейді: «Өнер туындыларын қабылдау» деп көрсетілген.

Сондайақ, барлық бөлімдер кешенді түрде жалпы көркемдік білім мен тәрбие міндеттеріне бағытталған.

Оқу материалы көркемдік білімнің іскерлік сипаты мен адамгершілік болмысын көрсететін:

- «Өнер мен көркемдік қызметтің адам және қоғам өміріндегі рөлі»;

- «Өмір мен өнердің рухани-адамгершілік проблемалары»;

- «Әсем өнерлер тілі және көркем бейне»;

- «Әсем өнер түрлері мен жанрлары» бөлімдерімен ұсынылған [2017-2018 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері, 2017].

Бұл бағдарламалар баланың табиғатынан берілген зерттеуші-шығармашылық қабілетін ашуға және дамытуға, баланың қоғамдағы орны және өзін-өзі жүзеге асырудағы азаматтық жауапкершілігі, өз іс-әрекетін қоршаған ортамен, табиғаттың тұтастығында қабылдауға баулуда маңызды болып табылады.

Бұдан бүгінгі күні басты мақсат - оқушыларды біліммен қаруландыру емес, оларда жалпы оқу білігі мен дағды, құзыреттіліктерді қалыптастыру, басты міндеті - оқушы тұлғасының жан-жақты, үйлесімді дамуы үшін жағдай туғызу деген тұжырым жасай аламыз. Ол үшін әрбір баланың табиғатына берілген үйлесімділікпен қандай да бір өзіне тән қабілетін ашу және дамыта түсу керек. Қазіргі болып жатқан жаңа бастамалар мен жаңартулар осы күнге дейінгі ғылыми-зерттеулерде жан-жақты тақырыптарда қарастырылған.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ.

Дүниежүзі бойынша қазіргі өскелең жастың сұранысын қанағаттандыратын, олардың талабына жауап бере алатын, қоршаған табиғат ортасын сақтайтын және адамның тіршілігін одан әрі жалғастырып дамыта алатын үшінші мыңжылдықтың жаңа білім беру моделі қарастырылуда. Білім берудің жаңа моделі БҰҰ шешіміне сай тұрақты даму стратегиясымен тығыз байланыста болып табылады. Адамның және адамзаттың ақиқатты тануының нәтежиесі білім және оның ақиқатпен сәйкес келуі білімнің шындығымен сипатталады. Әрбір жаңа білім адамның қоршаған орта мен өзін тануын тереңдетеді, кеңейтеді және ақиқатқа неғұрлым саналы көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге ақиқатты танып білуге және оның заңдарын ашуға мүмкіндік беретін салыстырмалы үйлесімділік пен тұрақтылық тән, ғылыми еңбектерде: философияда таным процесін құраушы екі бағыт бөлініп, сезімдік (түйсік, қабылдау, елестету) және рационалдық (ұтымды) әр түрлі нысандарда ой-

лау, ұғымдау, пайымдау, зерделеу, қорыту, болжам т.б. алынады.

В.И. Вернадскийдің әзірлеген, кейінірек заманауи ойшылдардың, атап айтқанда, А.Д. Урсул, Н.Ф.Реймерс, В.П.Казначеев, Н.Г.Куликов, және Н.Н. Моисеевтің зерттеген «ноосфера» идеясы [Субетто А.И., 2012], неоосфералық білім саласында Ресейлік ғалымдардың еңбектерінде жалғасын тапты М.С. Гончаренко, Н.В. Маслова, Н.Г. Куликова т.б [Гончаренко М.С., Маслова Н.В., Куликова Н.Г., 2011]., сондайақ дүниетануда адам, табиғат, қоршаған ортаны тұтастай қарау мәселелерін отандық ғалымдар К.Ж.Жүнісова [Жүнісова К.Ж., Бірмағамбетов Ә.Б., Аймағамбетова Қ., 1999], Ш.Майғаранова еңбектерінде қарастырылған [Ш.Майғаранова, 2001, б. 37].

Ғалымдар ноосфераны өркениеттің дамуында ақыл-ой, сана мен рухани-адамгершілік басымдықтарды шешуші факторлар болып табылатын, табиғат пен қоғамның бірлігі (үйлесімділігі) саласы ретінде айқындайды.

Ноосфера - бұл жеке және ұжымдық интеллект пен руханилықтың бірлігі, ойлау тұтастығының жаңа сапасы. Ноосфералық даму - бұл адамның, қоғамның және табиғаттың саналы түрде бағдарланған бірлескен дамуы, мұнда халықтың өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру болашақ ұрпақ пен ғаламның мүдделеріне нұқсан келтірмей жүзеге асырылады. Ноосфераны дамыту планетадағы экологиялық тепе-теңдікті қалпына келтіруге және ойлаудың жаңа сапасы - тұтас ойлаудың белгісі болатын жаңа адамның пайда болуына бағытталған.

Ноосфералық білім - бұл жеке білім беру ойларының бейнелерін ұйымдастыруға және олардың бойындағы энергияны іске асыруға негізделген білім, білік және дағдыларды берудің әлеуметтік-мәдени процесі. Ноосфералық білім берудің мақсаты - ой бейнелері арқылы тұтас динамикалық ойлауды үйрету.

Ноосфералық білім берудің мақсаты - логикалық (сол жақ жарты шар) және бейнелі (оң жақ жарты шар) ойлауды саналы ұжымдық иеленуге негізделген үйлесімді, тұтас, экологиялық таза ойлауды қалыптастыру. Бұл адамға әлемді тұтас бейнелеуге мүмкіндік беретін және ғаламдық мәселелерді шешуге және қоғамның ноосфералық дамуына көшу құралы бола алатын ойлау түрі [Маслова Н.В.].

«Ноосфера» саласын түсіндіруді әлеуметтік бағдарламаның мақсаты деп қарастыруға болады. Демек, біртұтас дүниетанымның дамуы, адамның экологиялық сауаттылығы мен рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытуға бағытталған білімді ноосфера деп атауға болады. Ноосфералық білім берудің маңызды міндеті - біздің ойымызша келесі ерекшеліктермен сипатталуы тиіс жеке тұлғаның ноосфералық дүниетанымын оқыту мен тәрбиелеу процесінде дамыту: біріншіден, жоғарыда аталған орыс ғарыштық

философиясының негізгі идеяларына назар аударылады; екіншіден, білімнің әртүрлі салаларын - ғылыми, техникалық, гуманитарлық, этикалық, философиялық, мәдени және басқаларын біріктіруге негізделген тұтастық, үшіншіден, адамның өзі туралы және оның айналасындағы әлемдегі орны, оның тағдыры туралы білуі; Әлеуметтік табиғи (нооосфералық) этика нормаларын ұстанымы, олардың іс-әрекеттерінде практикада бірізділікпен қолдана білуі.

Сонымен, арнайы әдебиеттерге жүргізілген талдау арқылы неосфера білімі көптеген ғалымдардың еңбегінде зерттелгенімен, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ноосфералық білім негізінде визуалды өнерді қабылдауға даярлау мәселесі жеткілікті түрде зерттелмегендігі, белгілі болды.

ҚР Білім және ғылым министрлігінің Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында: "Технология және өнер" білім беру саласы пәндерінің мазмұны қоршаған ортаны біртұтас қабылдауды қалыптастыруға, оны *визуалды өнер* мен музыка құралдары арқылы тануға; бейнелеу өнерінің, қолөнер мен музыканың адам өміріндегі рөлі туралы алғашқы түсініктерді дамытуға, қазақтың ұлттық сәндік-қолданбалы өнеріне, музыкалық салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпына, әлемдегі басқа халықтардың өнеріне құрметпен қарауға тәрбиелеуге; өнердің алуан түріне адам өмірінің көрінісі ретінде адамгершілік-эстетикалық көзқарасын тәрбиелеуге, бастауыш мектеп білім алушыларының көркем және музыкалық-шығармашылық дамуына бағытталған»-деп көрсетілген [ҚР Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы №604 бұйрығына 2-қосымша]. Бұл тұрғыда бастауыш білім беруде визуалды өнерінің болуы мәселесін зерттеу ерекше өзекті болып табылады.

Бастауыш сыныптардағы жаңартылған оқу бағдарламасының ерекшелігі «Бейнелеу өнері» және «Еңбекке баулу» оқу пәндерін біріктіретін «Көркем еңбек» кіріктірілген пәнін енгізу болып табылады. Ол кеңістіктік және көру елестерін, қиялы мен байқағыштығын түрлі шығармашылық қызметте көркем-технологиялық білім, білік және дағдыларды қалыптастыруға бағытталған [Әдістемелік нұсқау хат, Астана 2017]. «Көркем еңбек» пәнінде оқылатын Визуалды өнер - бұл кескіндеме, сызу, гравюра, мүсін, керамика, фотография, видео, киноөндіріс, дизайн, қолөнер және сәулет сияқты өнер түрлері. «Визуалды өнер» терминінің қазіргі қолданысында бейнелеу өнері, қолданбалы немесе сәндік өнер де бар.

Демшина А.Ю. ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып Визуалды өнердің құбылыс ретінде де, бір жақты емес процесс ретінде де институционалануын айта келіп, «XXI ғасырдың басында адамға визуалды әсер ету тәсілдерін анықтау, мәдениетті ерекше тұтас ретінде түсіну аясында

әр түрлі көркемдік және көркемдік емес тәртіпті процестердің арасындағы байланысты іздеу проблемалары үлкен мәнге ие болып отыр. Жаһандану жағдайында визуалды өнер тілі мәдениеттер арасындағы қарым-қатынастың ең әмбебап тәсілдерінің біріне айналуға, бұл көп мәдениетті кодтарға, метаэстетикалық бағалауға негізделген жалпы мәдени құндылықтарды қалыптастыруға, көбінесе виртуалды кеңістікті дамытуда қалыптасатын ассоциативті, бейнелі, сызықтық емес ойлауды дамытуға әкеледі»-деп көрсетеді [Демшина Анна Юрьевна, 2011].

Эксетер университетіндегі Ирен Цимбукидудің ғылыми еңбегі «Оқушылар мен мұғалімдердің визуалды өнер туралы білімі: Грециядағы ең жаңа көркемсурет орта мектебінің негізінде жүргізілген зерттеу» тақырыбында болған. Мұнда визуалды өнер пәнін оқытатын бастауыш мектеп педагогикасы кафедрасының бакалавриат бағдарламасының бөлігі ретінде анықталған. Визуалды білім берудегі постмодерндік көзқарас тұрғысынан мектептің педагогикалық бөлімі; және осыған байланысты оқу курсына қайта құруды ұсынған [Pupils' and teachers'].

Монреалдағы Конкордия Университетіндегі Скотт Макмастер өз еңбегінде «Визуалды сауаттылық» ұранымен жан-жақты талқыланатын бірнеше маңызды тақырыптар анықтайды; визуалды ақпарат пен тұтынудың өсуі, визуалды сауаттылық пен танымал визуалды мәдениеттің сабақтастығы, *Өнер - бұл визуалды обрыздар тілі оны оқуды үйренуі керек*. Көркемсурет сабақтарында біз визуалды суреттер жасаймыз, бейнелік суреттерді зерттейміз»- деп жазады [<https://www.researchgate.net>].

Көптеген отандық және шет елдік ғалымдардың еңбектерін талдау барысында визуалды өнердің ноосфералық білім негізінде қарастырылмағаны арасындағы қарама-қайшылықтар байқалады. Дегенмен ғалымдар өз зерттеулеріне оқу мен оқытудың иновациялық білім беру жүйесінде, интербелсенді әдіс тәсілдердің негізінде құраған. Жүйелі-әрекеттік тәсілі, коммуникативтік тәсіл, интегративтік тәсіл, ойын арқылы оқыту және ерекше көңіл бөлінетіні жобалау және зерттеу тәсілдеріне негізделетіні мәлімделіп отыр. Осы көрініс Гейдельберг педагогикалық университетінде өткен ғылыми тағылымдама барысында да көрініс тапты. Мұнда бейнелеу өнері кафедрасының меңгерушісі, профессор Марио Урлостың дәрісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін дайындаудың неміс жоғары оқу орындағы ерекшеліктерімен таныстық. Карлсруе қаласындағы Орталық өнер және медиа мұражайында (ZKM) бастауыш мектептің 3-ші сынып оқушыларының сабағына қатысып, визуалды өнер сабағының әдістемесімен таныс болдық. Сәулет өнері тақырыбында өтілген сабақта мұражайға кірмес бұрын балаларға кейс-стадитәсілінде тақырыпқа байланысты сұрақтар қойылды, әр оқушы сәулет өнерінің қандай түрлерін білетінін, өз ойларын еркін әрі белсенді білдіріп отырды (сурет-1). Оқытушы келесі кезекте коммуникативтік тәсілді

қолданып, оқушыларды жұптасуға шақырды. Әр жұпқа сурет салуға арналған қағаз, қалам таратылды. Тапсырма:

Сіз ауданды жоспарлап жатырсыз. Екі шарт бар: ол арзан және көптеген адамдар үшін болуы керек. Болашақ үйлер қандай болады?

1. Даммерстокте желдеткіші бар ванна бар. Ол қалай аталады және ол қай жерде орналасқан?

2. 1929 жылы 228 пәтер салынды. Пәтерлердің неше түрі болды?

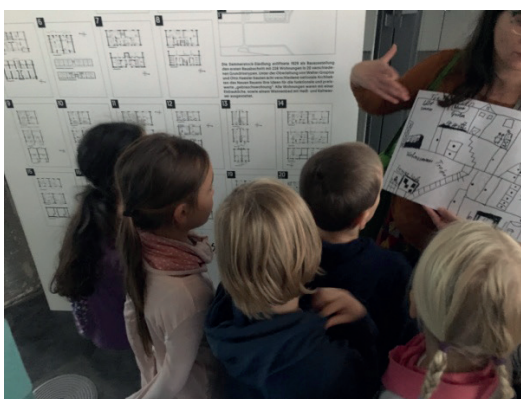
ҚОРЫТЫНДЫ

Осы сұратар бойынша әр жұп бірлесе отырып өздерінің ойластырған тұрғылықты ауданның кешенін жобалауға және оны қағазда сызып көр-

сетуге тапсырма алды(сурет-2,3). Оқушылардың шығармашылық жұмыстары бір біріне мүлдем ұқсамайтын болып шықты. Тек осыдан кейін ғана әр жұп өздері салған сәулет жобаларын алып мұражай залындағы сәулетшілердің шығармашылығымен танысуға мүмкіндік алды. Оқытушы әр оқушының салған суреттеріне сілтеме жасап, сәулетшілердің жобаларымен оқушылардың салған суреттерінің ұқсатығын көрсете отырып сәулет өнерінің әр түрлілігін, тарихын және дамуымен таныстырды(сурет-4). Оқытушы интербелсенді тәсілдерді шебер қоланды және әр оқушының сәулет жобаларындағы шығармашылық ізденістің маңыздылығына ерекше көңіл бөле отырып, сабақты мағыналы әрі қызықты өткізді.

Сурет-1 Кейс-стади Сурет-2. Жұптық жұмыс

Сурет-3. Жұптық жұмыс Сурет-4. Оқушымен сәулетші сызбасы

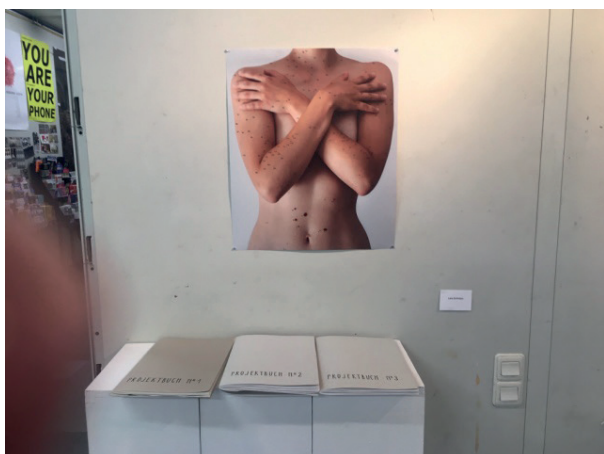
Германияның қалаларында Интерактивті мұражайлар көптеп кездеседі. Бұл балаларға өте қызықты себебі, оларға барлық нәрсеге жеке өздерінің қатысумен тәжірбе алып, жаңалық ашуға бағытталуымен ерекшеленеді. Солардың бірі Heilbronn Kraneninsel қаласындағы Экспериминта мұражайында болуға мүмкіндік алдық. «Тәжірибе арқылы білім»: бұл Эксперименттің ұраны. 2009 жылдан бастап бұл мұражайда балалар, жастар, мектеп сыныптары мен отбасылар ғылым мен техниканы, білім мен тәжірибені ерекше жолдармен қарастырады. Ауданы 25000 шаршы метрді құрайтын эксперимент Германиядағы ең ірі ғылыми орталық болып табылады. Төрт та-

қырыптық әлем, 270-тен астам интерактивті экспонаттар бар, қызығушылық танытқан келушілер біріге қосыла, отырып зерттеулер жүргізіп, шығармашылықпен айналысып, жаңа дүниелер жасай алады. Қолданыстағы ғимаратта мектеп сыныптары мен балабақша топтары үшін әр түрлі курстары бар жоғары сапалы тоғыз зертханалар, оқушыларға арналған ғылыми-зерттеу орталығы, жас инноваторлар үшін кеңістік және ғылым мен зерттеулерге қатысты соңғы тақырыптарды талқылауға арналған қызықты форум жасалған. Оның залдарында физика, математика, информатика заңдарын түсіндіретін және визуалды өнерді ашатын көптеген экспонаттарды тамаша-

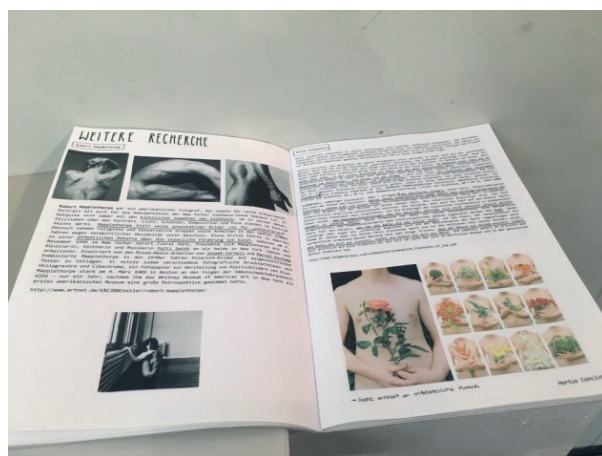
лай алдық. Бірақ мұндағы балаларға мұғалімдерді тыңдаудың қажеті жоқ, олар өздігінен немесе басқа жас келушілермен бірге эксперименттік үлгіні іске қосып, оның қалай жұмыс істейтінін түсіну үшін әрекет етуі керек. Білім алушылардың осындай иновациялық мұражайларда тәжірбе жасауы ноосфералық білім беруде визуалды өнерді қабылдауға кеңінен мүмкіндік ашқан болар еді [<https://www.dieter-schwarzl.com>].

Еліміздің білім беру бағыты әлемдік біртұтас білім жүйесіне енуді мақсат етіп қойғаны белгілі. ҚР білім стандартында мұражайларда өтілетін сабақтарға арнайы сағат бөлінген ал, ауылдық жерлерде электронды мағлұматтардың болатындығы айтылған. Дегенмен, бұл мәселе әліде болса көңіл бөлуді қажет етеді себебі, жекелеген оқытушылар тарапынан оқушылардың білім деңгейі бағаланатын пәндерге көбірек мән беріп, визуалды өнер сабақтарына бөлінген сағатты үлгермей жатқан басқа пәндерге қолданып, жағдайлар кездесіп отыратыны байқалады. Елімізде Интерактивті жоғары технологиялармен жабдықталған келушілердің өзі тәжірбе жасау арқылы ғылыми және шығармашылық жаңалықтар ашуға бағытталған мұражайлар жеткіліксіз деп айтуға болады.

Гейдельберг педагогикалық университетінің көрме залында бейнелеу өнері студенттерінің шығармашылық туындылары ілінген. Бұл Студенттердің өзін-өзі танудың аутогностикалық идеяға негізделген концептуалды бағытағы визуалды өнердің заманауи жобалары еді. Студент Лора Шницер өз денесіндегі меңдердің қатерлі немесе қатерлі емес даму қарқынын дәрігердің қадағалауымен, бақылауында болған құжаттарды ұсына отырып визуалды өнерде жоба жасап, өзі жайлы үш бөлімнен тұратын күрделі де ауқымды зерттеу жүргізген (сурет-5). Американо-аустриялық фотографы Роберт Мэпплторп және Мирон Шмүккелешығармашылықтарнан өз тақырыбына ұқсастық таба отырып талдау жасаған (сурет-6).

Сурет-5 Лора Шницер визуалды жобасы
Сурет-6 R. Mapplethorpe, M. Schmücker

Ресей ғалымы Лысенко В.С. өзін-өзі тану жүйесі ретінде қазіргі заманғы мектеп білімінің мазмұнын аутогностика негізінде өзгертудің жаңа тәсілін ұсынатын еңбегінде «Қазіргі заманғы мектеп балалардың денсаулығын нығайту және сақтау міндетін қаншалықты орындайды - бұл риторикалық мәселе. Іс жүзінде орындамайды. Денсаулық тек физикалық емес. Нағыз сау адам - бұл ең алдымен моральдық, психикалық, әлеуметтік жағынан сау; бұл жағдайда физикалық денсаулық психосолеуметтік және моральдық денсаулықтың табиғи салдары ретінде алынады.

Бұл педагогикалық аномалия студенттер өздерінің денсаулығына (теорияда және практикада) байланысты болатын жағдайға түскенде ғана болады, ал ата-аналар мен мұғалімдер көмекші, кеңесші, менеджер ретінде әрекет етуі керек. Мұндай жағдайлар өзін-өзі танудың жан-жақты білім беру бағдарламасы - аутогностика арқылы жасалады.

Осы тұрғыдан алғанда, аутогностика ноосфералық ойлауды қалыптастыратын және сол арқылы біздің еліміздің (содан кейін бүкіл әлемнің) ноосфералық даму жолына өтуіне ықпал ететін қажетті білім саласы» [Лысенко В.С., 2006].

Гейдельберг педагогикалық университетіндегі студенттер мен профессор оқытушы құрамының бастауыш білім беру мен визуалды өнердегі еңбектерімен танысу барысында, өздері нақты ноосфера біліміне тоқталмаса да Лысенко В.С. сияндай әлемнің ноосфералық даму жолына өтуінің қарқынды жүріп жатқаны айғақтайды. Осы жағдай Профессор Марио Урлостың «Көркемдік жобалармен жұмыс жасаудың метаморфиялық тәсілдері» және «Өнер сыныбы құрылыс алаңы ретінде» деп аталатын ғылыми жобаларында да көрініс тапты.

«Көркемдік жобалармен жұмыс жасаудың метаморфиялық тәсілдері» атты жобасының көкейтесті мәселелерінің бірі көркемсурет сабақтарында, әсіресе бастауыш сыныпта жиі кездесетін жағдайлар, балалардың өз қалауымен тәуелсіз шешімдер қабылдауына рұхсат етілмеуі және оқушылардың осының салдарынан зардап шегетіндігі екенін айтады. Мұның себебі, мұғалімнің жеке эстетикалық талғамы, бұл әдетте өзгеріссіз бір-

келкі болып қалыптасқан тапсырмалар мен жұмыстардың қайталануын құрайды деген ойға тоқтайды. Өнер сабақтарын ондаған жылдар бойы әдеттегідей біркелкі, ешбір өзгеріссіз қайталана беретінескітақырыптарда өткізіп, оны қатырып тастағандай деген сын айтады. «Сын, көбелектерді, кірпі, қызғалдақтарды, күзгі ағаштарды немесе ақ қалаларды салуға қарсы емес. Керісінше, шын мәнінде күрделі болып келетін табиғи немесе басқадай құбылыстардың білімнің жеделдетілген, үстүрт өңдеуде болатын, асығыс жасалатын шартты бөлігіне айналдырылғанына қарсы».

«Көркемдік білім беруде «көрнекі жоба» тек оқыту мен үйрету әдісі ғана емес. Мұны білім, білік, дағды, әлеуметтік құзыреттілік пен әрекет қабілеттілігін көбірек тәуелсіз меңгеруді қамтитын оқу процесі деп түсіну керек. Балалар бұл өнер түрін оқуда дамымаған, сонымен қатар қабілетсіз болып табылады. Оқушылар өнер сабақтарында жеке қызығушылықтарын дербес жүзеге асыратын актер ретінде қабылданбай отыр»- деген ойымен бөліседі [Mario Urla B Fliegen lassen Metamorphe Zugänge in künstlerischer Projektarbeit].

Профессор Марио «Көркемдік жобалармен жұмыс жасаудың метаморфиялық тәсілдері» жобасында өзі көтерген көкейтесті мәселелердің шешімін ұсынады. Наурызда басталып, жазғы демалыстың алдында аяқталған алты ай ішінде, сабаққа қатысқан екінші сыныптағы 21 оқушы балалары тақырыптың әртүрлі аспектілерін зерттеуге, зерделеуге және жобалауға, оларды кеңейтуге және саралауға, визуалды зерттеудің жеке тәсілдерін ұстануға мүмкіндік алған. Оқушылар көбелектің метаморфиялық үдерісін табиғи жағдайда қадағалап, зертеп, өзгерістерін жүйелі бақылай отырып визуалды өнердің түрлі құралдары мен тәсілдерін еркін қолдану арқылы өз оброздарын бейнелей білген. Оқушылардың шығармашылық идеяларда жасаған жұмыстарын аяқтағаннан кейін ғана белгілі кәсіби суретшілердің туындыларымен ұқсастығы сәйкестендіріліп сарапталған. Бұл тәсілдің әдетте оқытушының мысал ретінде көрнекі құрал-репродукцияны оқушыға алдын ала көрсетіліп қоятын көп қолданылатын әдістен ұтымды жағы: баланы идеяны басқадан бейсаналық түрде көшіруден қорғайды деген ой келеді. Жоба барысында сабаққа арнайы эколог маман шақырылған және көбелектердің табиғаттағы маңызын ашып, оқушылардың сұрақтарына жауап берген. Бұл білім берудегі қоршаған ортаны тұтастай танудың бір жолы. 90 минуттық сабақ апта сайын өткізілген және көркемдік жоба Вислочтағы ұзартылған күндізгі мектеп тұжырымдамасына енгізілген. Бастауыш мектептің натуралист және суретші Мария Сибилла Мерианның есімімен аталуы және күрделі көбелектер әлемі тақырыбымен үйлесімді қарастырылғаны жобаның идеясының кәсіби шеберлікпен құрылғанын дәлелдейді.

Профессор Марио Урлостыңвизуалды өнерді оқытудағы көтеріп отырған көкейтесті жағдайаттары тек қан Германияның бастауыш мектептерінде ған емес әлемдік деңгейде шешуін табуды қажет ететін маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Осындай проблемаларды адами капиталды дамыту саласындағы жетекші сарапшылардың бірі Кен Робинсон өз еңбектерінде заманауи білім беру жүйелері көптеген адамдардың таланттарын не үшін және қалай бұзатындығына назар аударған. Ол оқу процесін өзгерту үшін өзіндік және шығармашылық идеяларды ұсынады.Қазіргі таңда алыс жақын шетелдік кәсіби мамандардың бір бірімен тәжірбесімен бөлісуі аса маңызды болып отыр.Қазақстандағы Академиялық Алмасудың Германдық Қызметі (DAAD) тағылымдамалық жобаларды жүйелі әрі нәтижелі жүргізуде. DAAD стипендиясыстуденттермен ғалымдардыңғылыми зерттеулер жасауына бағалы үлесін қосып келеді. Бұл білім саласындағы күрделі мәселелерді ортақтаса отырып шешуге ықпал етеді. Осы тұста ғаламдық тұтастықтың, ноосфералық білім мен ноосфералық ойлаудың ұтымдылығы байқалады.

Жоғарыда қарастырғандай еліміздің білім туралы нормативтік құжаттарында білім алушының жан-жақты дамуына барлық мүмкіндіктер қарастырылған. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартыныңкөркем еңбек пәнінің мақсаттарының жүйесінде: оқыту мақсатының мазмұны пәннің мінездемелік білімін білуі және білімі ғана емес, сонымен қатар, оны нақты тәжірибеде қолдану, АКТ-ны пайдалану, пәнаралық және сабақаралық байланысты іске асырады, коммуникативті дағдыларды және сөйлеу белсенділіктерінің түрлерін дамытуды қарастырады және үш бөлім арқылы жүзеге асырылады.

1-бөлім «Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту»

2-бөлім «Шығармашылық жұмысты жасау және дайындау»

3-бөлім «Презентация, талдау және бағалау»

Визуалды өнердің негізі «шығармашылық идея». Идеяны зертеу мен дамытуда, шығармашылық жұмысты жасау және талдаубарысында ноосфералық білімге негізделу маңызыболып отыр.

Жаңартылған білім бағдарламасында зерттеу мен жобалау тәсілдері мектеп орындарында да ЖОО да кеңінен қолданылады. Дегенмен шығармашылық идеяның түбегейлі жаңалық ашуға бағытталмауы салдарынан, осыған дейін қарастырылған дәстүрлі тақырыптарға азды көпті өзгерістер енгізіліп қайталанып отыратынжобалар жиі байқалады. Бұл жағдай болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін визуалды өнерді қабылдауға дайындауда серпін беретін,жаңа идеялармен келуді қажет етеді:өзін-өзі тануда аутогностикалық зерттеулер жасау, өзін және қоршаған орта-

ныүйлесімді тұтастықта қабылдау, сабақтардың интерактивті тәжірбе арқылы білім алуға мүмкіндік жасайтын мұражайларда өтілуі. Бұл мәселелер болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ноосфералық білімнің негізінде визуалды өнерді

қабылдауға дайындауда жаңа идеяларға бағытталған көркем жобалар мен зертеулер жасаудың маңыздылығын ашады және келешекте ғылыми тәжірбелік шешімін табатын ізденістер жасауға талпындырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Қазақстан-2050» стратегиялық бағдарламасындағы білім беру жүйесін модернизациялау. – Астана 2014 жыл;
2. Қазақстан Республикасы «Білім» туралы 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. (11-бап. Білім беру жүйесінің міндеттері)]
3. 2017-2018 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері Әдістемелік нұсқау хат, Астана 2017
4. Субетто Александр Иванович Ноосферная научная школа в России: итоги и перспективы/ Под научн. ред. доктора философских наук Зеленова Льва Александровича. – СПб.: Астерион, 2012. – 75с.
5. Гончаренко М.С., Маслова Н.В., Куликова Н.Г. Ноосферное образование ключ к здоровью. М: Институт холо-динамики, 2011. –124 с.: ил
6. Дүниетану [Текст] : жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық / Жүнісова К.Ж., Бірмағамбетов Ә.Б., Аймағамбетова Қ. - Алматы : Атамұра, 1999. - 176б. с
- Майғаранова Ш. Тұлғаны рухани дамыту мәселелері // Қазақстан мектебі. - 2001. - № 6.-37-39б. http://old.ihst.ru/~biosphere/Mag_2/maslovaN.htm Маслова Н.В. Общая характеристика концепции ноосферного образования
7. ҚР Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы №604 бұйрығына 2-қосымша. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты
8. Демшина Анна Юрьевна. Визуальные искусства в ситуации 'л глобализации культуры: институциональный аспект. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора культурологи Санкт-Петербург 2011.
9. Pupils' and teachers' perceptions of visual art education:A case study based on one of Greece's new secondaryarts schoolsVolume 1 of 2Submitted by Irene Tsimboukidou to the University of Exeteras a thesis for the degree of Doctor of Philosophy in EducationIn September 2010
10. <https://www.researchgate.net> Visual Literacy and Art Education: A Review of the Literature By Scott McMaster Concordia University, Montreal
11. <https://www.dieter-schwarz>
12. Лысенко В.С. Введение в аутогностику и теорию знания «Маджериком» 2006 году
13. Mario Urla ß Fliegen lassen Metamorphe Zugänge in künstlerischer Projektarbeit

ОЖАРОВА ГУЛЬНАРА МАХАТАЕВНА

аға оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

АХМЕТОВ БАҚЫТ БАЗАРБЕКОВИЧ

аға оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

АХМЕТОВ ЕСЖАН БАЗАРБЕКОВИЧ

оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Қазіргі заман жаппай компьютерлендіру мен жаңа инновациялық технологиялар қоғамы ретінде ерекшеленеді. Осы тұрғыдан қарайтын болсақ, өзгерістер қоғамның барлық салаларыда жалпылай хабарландырудың жеткілікті болуымен тығыз байланысты. Сондықтан білім беру саласында да түпкілікті өзгерістер болды. Бұл мәселеге қатысты басылымдарды талдау барысында және де компьютерді оқу процесінде тиімді пайдалану тәжірибесіне сүйене отырып, компьютерді қолданып оқытудағы айтарлықтай ерекшеліктерін сараптап, басты психолого-педагогикалық проблемаларды айқындау жұмыстары жүргізілді.

Кілт сөздер: технология, жобалау, дизайн, білім, графика.

ОЖАРОВА ГУЛЬНАРА МАХАТАЕВНА

магистр, старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

Ахметов Бақыт Базарбекович

магистр, старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

Ахметов Есжан Базарбекович

магистр, преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. Современность выделяется как общество массовой компьютеризации и новых инновационных технологий. С этой точки зрения изменения тесно связаны с наличием достаточного всеобщего информирования во всех сферах общества. Поэтому в сфере образования тоже произошли кординальные изменения. В ходе анализа публикаций по данной проблеме, а также на основе опыта эффективного использования компьютера в учебном процессе, была проведена работа по анализу существенных особенностей обучения с использованием компьютера, выявлению основных психолого-педагогических проблем.

Ключевые слова: технология, проектирование, дизайн, образование, графика.

OZHAROVA GULNARA

Master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

AKHMETOV BAKYT

Master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

AKHMETOV YESZHAN

Master, teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS IN THE USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. Modernity stands out as a society of mass computerization and new innovative technologies. From this point of view, changes are closely related to the availability of sufficient universal information in all spheres of society. Therefore, there have also been drastic changes in the field of education. During the analysis of publications on this issue, as well as on the basis of the experience of effective use of a computer in the educational process, work was carried out to analyze the essential features of computer-based learning, identify the main psychological and pedagogical problems.

Keywords: technology, design, design, education, graphics.

Педагогика ғылымы мен практикасының алдында білім беруді ұйымдастыруды, мазмұны мен әдістерін жетілдірудің, білім беру саласына оқытудың жаңа технологияларын енгізудің маңызды міндеттері тұр. Бұл міндетті шешудің маңызды жолдарының бірі Қазақстан Республикасының Білім беру қызметі саласындағы барлық нәрсені жан-жақты жоспарлы компьютерлендіру болып табылады.

Жоғары хабардарлық жағдайында білім беру жүйесіндегі келесі өзгерістерді болжауға болады:

1. Білім берудің мақсаттары мен міндеттері өзгеруге тиіс.

2. Ақпараттандыру деңгейіне байланысты оқыту мазмұны өзгеруі тиіс.

3. Негізгі талаптардың бірі компьютерде жұмыс істеу мүмкіндігі болады.

Қолда бар жарияланымдарды талдау, сондай-ақ білім берудің әртүрлі деңгейлерінде оқу процесінде компьютерлерді сәтті қолданудың біртіндеп жинақталған тәжірибесін түсіну бізге компьютерлік оқытуды психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етудің жалпы тәсілін анықтауға мүмкіндік берді.

Оқушыларды тәрбиелеу, оқыту және дамытудың өзекті мәселелерін шешуде педагогтар, психологтар мен мамандар күш-жігерін біріктіру туралы бұрыннан шақыруұраны қазіргі кезде компьютерлік техниканы қолдану негізінде оқу процесін құрудың түбегейлі жаңа мүмкіндіктері пайда болған кезде ерекше өткір болып отыр.

Оқытудағы компьютер мәселесін дәстүрлі (компьютерге дейінгі) оқытудың психологиялық-педагогикалық проблемалары контекстінде ғана

емес, сонымен бірге адам өмірінің әртүрлі салаларын қамтитын компьютерлендірудің Жалпы проблемалары контекстінде де талқылаған жөн. Ақпараттандыру процесі педагогикалық саланы да айналып өтпеді. Ең алдымен, әсіресе жас ұрпақтың жалпы компьютерлік сауаттылығын қалыптастыруға әлеуметтік тапсырыс пайда болды.

Оқытуда компьютерлік техниканы қолданудың негізгі бағыттары Б. Нұрмаханов, Ж. Караев, Д. Әбілдабекова және басқалардың еңбектерінде ашылды.

Олар компьютерлерді оқу процесінде қолдану логикалық ойлаудың қарқынды дамуын, танымдық қызметті белсендіруді, компьютерлік дағдыларды игеруді, КТ-ны заманауи технологияның элементі ретінде пайдалану тәжірибесін қамтамасыз ететіндігін көрсетті.

Сонымен бірге, оқытуды компьютерлендірудің бай дидактикалық мүмкіндіктерін іске асыру қажетті оқыту әдістерінің жеткіліксіз дамуымен шектеледі. Компьютерлік техниканы қолданудың дидактикалық мәселелерін У. Қарымсақов, Н.Т. Ермаков және т. б. көптеген оқытушылар мен мамандар қарастырды. Олардың еңбектерінде техникалық Оқыту құралдары мен компьютерлік техниканың дидактикалық мүмкіндіктерін ашатын дамыған идеялар жүйесі ұсынылған, сабақтарға арналған техникалық оқыту құралдарын тиімді пайдалану әдістері жасалынған, оларды қолдану жағдайында оқу процесін ұйымдастыру және материалдық қамтамасыз ету мәселелері қарастырылған.

Оқытуда компьютерлерді қолданудың психологиялық мәселелері Г. Тоғабаева, Т. Абуов, К.

Кусаинова және басқалардың зерттеулерінде қарастырылады.

Ғылым негіздерін оқытуда компьютерлік техниканы қолдану әдістемесі Л. Нуркушева, А.Тасмаганбетова, Х.Суербаяев, К.Беркінбаев және басқалардың еңбектерінде қарастырылған.

Жалпы ғылыми мәселелермен қатар, оқу-ды компьютерлендірудің сәттілігі, соның ішінде Дизайн ББ пәндері бойынша сабақтарда КТ-ны ұтымды пайдалану, жетекші орындардың бірі, сөзсіз, олардың психологиялық-педагогикалық негіздерін дамытуға жатады.

Университетте ОП дизайн сабақтарында компьютерлік техниканы қолданудың психологиялық-педагогикалық мәселелерін талдауға кірісе отырып, біз білім беру саласындағы оқытуды компьютерлендірудің жалпы теориялық мәселелеріне сүйенеміз, өйткені компьютерде Графикалық дизайн объектілерін жобалау жалпы көркемдік білім берудің негізгі пәні бола отырып, бүгінде оның аз ғана бөлігін құрайды.

Жаппай компьютерлік сауаттылық біздің қоғамымызды түбегейлі қайта құру мақсатын құзыретті шешу үшін қажетті білімді, қабілеттер мен дағдыларды кейін де (кәсіби дайындық деңгейінде) терең игеру үшін өте маңызды.

Зерттеу нәтижелері компьютерді қолдану оқытушының да, білімгердің де іс-әрекетін, оның мазмұнын, операциялық құрылымын өзгертіп, олардың арасындағы қарым-қатынас жүйесін қайта құратындығын көрсетті.

Соңғы жылдары оқыту саласындағы заманауи теориялық жетістіктерді пайдалану негізінде дәстүрлі дидактикалық принциптер жүйесі қайта құрылуда. Бұл өзгерістер дизайн өнеріне, атап айтқанда компьютерлік жобалауды оқытуға қатысты.

Міндет - бейнелеу өнерін оқытудың дәстүрлі әдістеріне сүйене отырып, компьютерге бейімделген жаңа әдістерді ойластыру. Компьютерлік және дәстүрлі оқыту әдісі арасында оңтайлы пропорцияларды орнату қажет. Осы әдісті қолдана отырып, бейнелеу өнерінің дәстүрлі әдістерінен компьютерлік шығармашылық әдістерге көшу кезінде білімгерлерде пайда болатын психологиялық кедергіні жеңу керек. Бұл мәселені шешу үшін зерттеу жұмыстары жүргізілуде, оның мақсаты барлық психологиялық, педагогикалық және нақты мәселелерді зерттеу болып табылады. Осы бағыттағы жұмыс тәжірибесі оқу процесіне компьютерлік технологияны енгізудің белгілі бір ерекшеліктерін атап өтті. Шығармашылықтың жаңа технологияларға көшуі, оқыту әдістеріне мүлдем жаңа, бұрын зерттелмеген тәсілдерді ашты. Жаңа оқу бағдарламалары құрылды, олар оқу процесінде сынақтан өткізілді, талданды, ал нәтижелері ғылыми-әдістемелік құралдар түрінде ресімделді.

Компьютерлендірілген оқыту жағдайында студенттердің оқу-танымдық қызметін ұйымдас-

тырудың тиімді тәсілдерін іздеу және негіздеу өте өзекті міндет болып табылады. Бұл келесі мәселелерді шешуге байланысты сұрақтардың барлық жиынтығын білдіреді:

- оқуға деген қызығушылық пен мотивацияны қалыптастыру;
- тиісті оқу ақпаратын ұсыну мен игерудің барлық кезеңдерінде студенттердің компьютермен ұтымды педагогикалық негізделген диалогтық байланысын орнату;
- компьютерлік оқытудың жеке, топтық және ұжымдық нысандарының үйлесімі;
- студенттердің оқу-танымдық қызметін жандандыру, олардың дербестігін дамыту;
- оқу процесін кейіннен (қажет болған жағдайда) түзете отырып, оқу-танымдық және шығармашылық қызмет нәтижелерін жедел бақылауды және өзін-өзі бақылауды ұйымдастыру;
- студенттердің шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың тиімді жолдарын анықтау;
- компьютерлік және дәстүрлі оқыту арасындағы оңтайлы пропорцияларды белгілеу;
- мұғалімдер мен студенттердің, сондай-ақ студенттердің бір-бірімен өзара ынтасының соңғы нәтижелері бойынша ең өнімді ұйымын анықтау.

Тәжірибе көрсеткендей, компьютер студенттердің белсенді компьютерлік-танымдық қызметін жүзеге асыратын оқытудың ең жақсы құралы болып табылады. Оқытуды әдістемелік тұрғыдан дұрыс қою кезінде компьютер оқу процесінің маңызды, ажырамас элементтерінің біріне айналады.

Кез-келген тұжырымдаманы анықтауда әдіснамалық көзқарастар іргелі мәнге ие, олардың ұстанымымен зерттелетін құбылысты талдау жүргізіледі. Әдебиеттерді талдау келесі қорытындыға келді: кез-келген мамандық үшін, ең алдымен, бизнесті білу, кәсіби дағдылардың белгілі бір жиынтығына ие болу қажет.

Н.Ажиганов, А.Нұрұллаев, Г.Ниязова, М.Құдайқұлов және т. б. еңбектерінде дағдылардың жалпы педагогикалық мәселелері қарастырылды. Алайда, бұл жұмыстарда арнайы пәндерді оқытуда компьютерлік және графикалық дағдыларды қалыптастыру процесі қарастырылмады.

Компьютерлік графика саласындағы заманауи ақпараттық технологиялар суретші-педагогтардың, дизайнерлердің кәсіби өсуіне жаңа мүмкіндіктер ашады:

- жаңа ақпарат көздеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді;
- шығармашылық қызметтің жаңа және тиімді құралы ретінде қызмет етеді;
- әр түрлі кәсіби дағдылар мен әдістерді игеруге және бекітуге мүмкіндік береді;
- оқытудың түбегейлі жаңа нысандары мен әдістерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Компьютердің көмегімен көркем және графикалық бейнелерді жасау шығармашылық про-

цесті неғұрлым жүйелі және тиімді етуге, визуалды қабылдау мен ойлауды жаттықтыруға мүмкіндік береді. Негізгі екпін түпкілікті нәтижеден процеске, таным әдістемесіне ауысады. Сонымен қатар, өз бетінше білім алу дағдыларының негіздері қаланады, “жаңа білім алуға іздену” қажеттілігі туындайды. Компьютермен сұхбат режимі (Интерактивті режим) шығармашылық ойлауды ынталандырады, ойды, қолды және көзді үйлестіруді жақсартады, дерексіз ойлауды дамытуға ықпал етеді.

Бірақ компьютерлерді өнерде сәтті қолдану үшін бірқатар мәселелерді шешу қажет. Қазіргі уақытта дизайнерлер мен суретшілерді компьютерлік графика саласында оқытудың заманауи әдістері жоқ.

Қойылған мәселелерді шешу үшін бірқатар жағдайлар жасау қажет:

- маман-дизайнерлерді даярлауға арналған әдістемелерінің болуы;
- компьютерлік графика бойынша мамандандырылған аудиторияның болуы;
- оқыту үшін қажетті графикалық редактор-

лардың (CorelDRAW, PhotoShop, Pagemarker, AutoCAD және т. б.) болуы;

- кафедрада компьютерлік графика мамандарын дайындау бойынша ғылыми-әдістемелік зерттеулер жүргізу;

- пән бойынша бекітілген Білім беру бағдарламалары бойынша қажетті академиялық сағаттар санын бөлу;

- компьютерлік графика бойынша оқу жұмыс бағдарламасының болуы.

Осылайша, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау және біздің зерттеулеріміздің нәтижелері студенттердің күнделікті, соның ішінде компьютерлік оқулықтарды игеру міндеті оқытудың негізгі өзекті міндеттерінің бірі екенін көрсетті. Бұл дағдыларды игеру болашақ жұмыс үшін ғана емес, білім алудағы еркіндік, оларды бейтаныс жағдайларда қолдану, компьютерді қолданудағы еркіндік, іс-әрекеттің әдістері мен тісілдерін әр түрлі салаларда ауыстыру сияқты дағдыларды қалыптастыруға байланысты екенін айта кету керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Б. Н. Нұрмаханов, Д. Д. Әбілдабекова, У. Т. Қарымсақов. Компьютерлік графика. Алматы. Дәуір, 2013.
2. Ермаков, Н.Т. Компьютерлік графика. Астана. Фолиант, 2020.

ОКСИКБАЕВ БЕРИКЖАН КЫЛЫШБЕКОВИЧ

б.ғ.к., аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы ЖУ,
Талдықорған қ., Қазақстан

АЙДАРБАЕВА ДОКТОРХАН КАЙСАРБЕКОВНА

б.ғ.д., профессор,
Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан
E-mail: berikjan-kil@mail.ru

ТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ ЖОҒАРЫ ЖҮЙКЕ ІС-ӘРЕКЕТІ КӨРСЕТКІШТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Түйін. Зерттеу жұмысында түрлі жастағы оқытушылардың жоғары жүйке іс-әрекеті көрсеткіштері анықталды. Жас ерекшеліктеріне қарай оқытушылардың жоғары жүйке әрекетінің белсенділік деңгейі бағаланды.

Кілттік сөздер: оқытушылар, жас ерекшелік, жоғары жүйке әрекеті, ақыл-ой қабілеті.

ОКСИКБАЕВ БЕРИКЖАН КЫЛЫШБЕКОВИЧ

к. б.н., старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

АЙДАРБАЕВА ДОКТОРХАН КАЙСАРБЕКОВНА

д.б.н., профессор,
КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан
E-mail: berikjan-kil@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ НЕРВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ РАЗНОГО ВОЗРАСТА

Резюме. В исследовательской работе были определены показатели высшей нервной деятельности преподавателей разного возраста. В зависимости от возраста оценивался уровень активности высшей нервной деятельности преподавателей.

Ключевые слова: преподаватели, возрастные особенности, высшая нервная деятельность, умственные способности.

OXIKBAUEV BERIKZHAN

c.b.s., senior lecturer,
Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

AIDARBAYEVA DOKTORHAN

d. b. s., professor,
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan
E-mail: berikjan-kil@mail.ru

RESEARCH OF HIGHER NERVOUS ACTIVITY INDICATORS OF TEACHERS OF DIFFERENT AGE

Summary. The research work revealed indicators of higher nervous activity of teachers of different ages. Depending on the age, the level of activity of the higher nervous activity of teachers was assessed.

Keywords: teachers, age characteristics, higher nervous activity, mental abilities.

Елбасы Жолдауындағы ұстаз мәртебесін көтеру туралы хабар тек барлық қоғам мүшелерін қуантты десе де болады. Білім жүйесі дегіміз ұрпақтан ұрпаққа берілетін мұра. Оны біріктіретін ерекше қоғамдық байланыстар. Сондықтан педагог мәртебесін мемлекеттік деңгейде нақтыламай, білім беру жүйесінде жетістіктерге жету қиын болады. Жалпы елдің тұрақтылығы, бірлігі болып жатқан өзгерістер кезінде, экономикалық тұрақсыздық кезінде қоғамға, әсіресе, ұстаздарға ерекше мән беріп, ерекше мейірімділікпен сол проблемаларға қарау, біздің елдің келесі дамыған сатысында екенін көрсетеді [https://egemen.kz].

Педагогикалық қызметтің жоғары мектеп оқытушыларының психологиялық және функционалдық жағдайына әсері туралы зерттеулер аз.

Мәселенің маңыздылығы денсаулық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін және кәсіби қызметтің ерекшелігіне негізделеді. Жоғары мектеп оқытушыларының кәсіби қызметі-оқу, әдістемелік, ғылыми және тәрбие жұмысының бірыңғай кешені. Функционалдық міндеттердің үлкен көлемі, жоғары дамыған жеке жауапкершілік сезімі, студенттердің табыстылық мәселелерімен байланысты кәсіби сақтану жоғары мектеп педагогын денсаулық жағдайына қатысты елеулі қауіп-қатер дәрежесімен жұмыс істейтін мамандар қатарына әкелуі мүмкін [Резник, С.Д., 2010].

Соңғы жылдары оқытушыларға кәсіби, интеллектуалдық және жеке қасиеттерге қойылатын жоғары және үнемі өсіп келе жатқан талаптар қойылып қана қоймай, сонымен қатар бұл талаптар үнемі артып келеді. Белгілі бір қызмет саласындағы мамандар арасында стресстің жоғары деңгейінің себептерін анықтауға бағытталған әдістерде: «Соңғы алты айда сіздің мекемеде жаңалықтар болды ма?» деген сұрақ туындауы кездейсоқ емес. Бұл сұраққа сенімді жауап бергенде, кәсіби стрессті дамыту қаупі артады. Кәсіби іс-әрекеттің мұндай шарттары оқытушылар арасындағы алаңдаушылықтың жоғарылауына себеп болады [Багнетова Е.А., Литовченко О.Г., Нифонтова О.Л., Современные проблемы науки

и образования. 2015. № 6. с. 174-182].

Оқытушы кәсіби ортасында өзінің нақты функционалдық жай-күйін қоршаған ортасынан жасыру тәсілдерін меңгереді. Мұндай жағдайларда қызметтің күрделі жағдайларында функционалдық резервтердің шамасының азаюы, көбінесе жүрек-қантамыр және жүйке жүйесінің аурулары түрінде өзін соңғы себеп ретінде көрсете алады [Климов, Е.А., 2005, с. 304].

Осылайша, түрлі жастағы ЖОО оқытушыларының жоғары жүйке әрекетінің функционалдық жағдайын зерттеудің өзектілігі күмән тудырмайды және айқын болып табылады.

Зерттеу жұмысының мақсаты: Түрлі жастағы оқытушылардың жоғары жүйке іс-әрекеті көрсеткіштерін зерттеу.

Зерттеу нысаны: Талдықорған қаласының І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің жаратылыстану факультетінің ұстаздары.

Зерттеу жұмысының әдістері мен әдістемелері. Зерттеуге Жетісу Мемлекеттік Университетінің 18 оқытушысы қатысты, Тексерілуші оқытушылар үш жас-тәжірибе тобына бөлінді: Бірінші топ 35-40 жас (6 адам); екінші топ 41-45 жас (6 адам) және үшінші топ 46 дан жоғары (6 адам). Жұмыс өтілдері – 5-30 жыл. Лауазымдары оқытушы, аға оқытушы, доцент.

Орталық жүйке жүйесінің функционалдық жағдайы туралы уақыт бойынша қарапайым көру-моторлы реакция және компьютерлік бағдарламалар көмегімен анықталатын күрделі таңдау реакциясын арқылы баға берілді [В.Д. Балин, В.К. Гайда, В.К. Гербачевский, 2000].

Жедел жады көлемі анықталды [Ильин Е.П., 2003].

Ақыл-ой жұмыс қабілетін диагностикалау үшін Б. Бурдонның «түзету сынаması» пайдаланылды [Ильин Е.П., 2001].

Орта көрсеткіштер бойынша мұғалімдердің физиологиялық жағдайын зерттеудің негізгі нәтижелері 1 және 2-кестелерде көрсетілген. Зерттелетін әртүрлі жастағы топтардың әрбір параметрлері бойынша олардың жеке ерекшеліктеріне байланысты пайыздық қатынаста бірдей топтарға бөлуге болады.

Кесте 1. Түрлі жастағы адамдардың жоғары жүйке іс-әрекетінің көрсеткіштері ($M \pm m$)

Көрсеткіштер	Зерттелушілер		
	1 топ (n = 6)	II топ (n = 6)	III топ (n = 6)
Қарапайым сенсомоторлық реакцияның уақыты (с)	0,280 $\pm$ 0, 01	0, 350 $\pm$ 0, 01*	0, 290 $\pm$ 0, 01**
Күрделі сенсомоторлық реакцияның уақыты (таңдаумен) (с)	0, 360 $\pm$ 0, 01	0, 400 $\pm$ 0, 01*	0, 390 $\pm$ 0, 01
Жедел жады көлемі (шартты бірлік)	33, 20 $\pm$ 2, 31	35, 36 $\pm$ 0, 55	28, 30 $\pm$ 2, 47**
Назар аударудың өнімділігі (шартты бірлік)	823, 80 $\pm$ 60, 08	864, 60 $\pm$ 21, 24	829, 00 $\pm$ 46, 23**

Назар аудару концентрациясы (шартты бірлік)	88, 40 ± 20, 43	115, 24 ± 12, 75*	143, 20 ± 51, 38**
Тапсырманы орындау дәлдігі (шартты бірлік)	0, 97 ± 0, 01	0, 96 ± 0, 02	0, 96 ± 0, 01
Тапсырманы орындау қарқыны (шартты бірлік)	2, 84 ± 0, 23	2, 88 ± 0, 07	2, 87 ± 0, 13

Ескертпе: $p < 0.05$ — I және II топ арасындағы айырмашылық, * — $p < 0.05$ — II және III топтар арасындағы айырмашылықтар шынайылығы.

Қарапайым сенсомоторлы реакция уақыты ОЖЖ ағымдағы функционалдық жағдайын көрсетеді және нейронды тізбектер бойынша қозудың таралу жылдамдығын және рефлекторлы доға сәйкес орталық аппараттардың қозу деңгейін сипаттайды [Секоян И.Э., Психотерапия, 2008, №6. с. 30-35].

II топ оқытушыларда қарапайым сенсомоторлы реакция уақыты I және III топтағы оқытушылардан жоғары болды. ($p < 0,05$) (1-кесте), бұл қозудың басымы екенін, жүйке процестерінің салыстырмалы жоғары қозғалғыштығын (қозу және тежеу) көрсетеді. Жеке деректерді талдау оқытушылардың қарапайым реакциясының уақыты I және III топтарда екенін көрсетті. Қалыптан төмен болды, ал оқытушылардың II тобы 50% көрсетті және орташа мәнге жетті. Бұл I және III топ оқытушылардың орталық жүйке жүйесінің II топтағы мұғалімдермен салыстырғанда функционалдық жағдайының жақсы екендігін көрсетеді.

Мүмкін, бұл II топ оқытушыларының өндірістік жүктемесінің үлкен көлемімен байланысты, өйткені олар кафедраның негізгі жұмыс күші. Таңдау реакциясы-психикалық функциялардың ауысу жылдамдығы мен дәлдігін, яғни ОЖЖ жоғары бөлімдерінің аналитикалық-синтетикалық қызметінің жоғары деңгейін талап ететін аса күрделі үдеріс. I топ оқытушыларының күрделі таңдау реакциясының уақыты II және III топтағы оқытушылардан әлдеқайда қысқа болды және талдау-синтетикалық қызметтің жоғары жүру жылдамдығын көрсетеді. Сонымен қатар, жеке мәндерді талдау I және III топтағы оқытушылардың күрделі реакцияның жоғары жылдамдығы болғанын көрсетті (сәйкесінше 83% және 67%), бұл жоғары сенсомоторлы реактивтілікті, яғни, аналитикалық-синтетикалық қызметтің жылдамдығы жоғары екенін көрсетеді. II топ оқытушыларының көпшілігінде (50%) қарапайым және күрделі таңдау реакциясының уақыты орташа мәндерге жетті, бұл аналитикалық-синтетикалық қызметтің орташа өту жылдамдығына сәйкес келеді.

Жұмыс өтілі артқан сайын ақыл-ойдың жұмыс қабілеттілігінің орташа көрсеткіштері елеусіз өзгередігі көзге түсті. Бұл нәтижелер педагогикалық қызметтің ерекшеліктерімен байланысты болуы мүмкін, өйткені ақыл-ой жұмысын ұзақ уақыт орындаған адамдарда назар көрсеткіштері басқа адамдарға қарағанда жақсы. Назар аударудың негізгі қасиеттерін зерттеу барысында барлық топтағы оқытушыларда тапсырманы орындаудың

дәлдігі мен қарқыны іс жүзінде бірдей екендігі атап өтуге болады. Негізгі айырмашылықтар өнімділік көрсеткіштеріне және назар аударуға қатысты болды (1-кесте). II топ оқытушыларының назар аударуының негізгі қасиеттерінің көрсеткіштері I және III топтағы оқытушылардан жоғары болды. Мәселен, I топ оқытушыларының 67% және III топ оқытушыларының 33% назар аударудың өнімділігі қалыптан төмен болды, ал II топ оқытушыларының 50% орташа мәнге жетті. I және III топ оқытушыларында назар аударудың төмен мәні байқалса, ал II топ оқытушыларында - орташа мән байқалды. Барлық оқытушыларда тапсырманы орындаудың дәлдігі қалыпты шекте болды, ал тапсырманы орындаудың ең үлкен қарқыны II топ оқытушыларында болды.

Зейін қасиеттерінің жасы бойынша нашарлауы негізгі жүйке үдерісінің күші мен қозғалуының әлсіреуін білдіреді. Жас оқытушыларда көрсеткіштердің төмендеуі әлеуметтік қолайсыздық, материалдық мәселелерден болуы мүмкін, себебі эмоционалды стресстер, толқулар, мазасыздықтан назар аудару мүмкін болмайды, соның салдарынан оның тұрақтылығының нашарлауына әкеп соқтырады. Жекелей қарасақ, ақыл-ойдың жұмыс қабілеттілігінің орташа көрсеткіштері II топ оқытушыларының көпшілігінде байқалды, ал I және III топ оқытушыларының көпшілігінде ақыл-ойдың жұмыс қабілеттілігінің орташа көрсеткіштерінің төмендігі көрінді. Жедел жады жоғары психикалық функция ретінде ақпаратты өңдеу жылдамдығы мен көлемін анықтайды. Жедел жадыны зерттеу кезінде келесі ерекшеліктер анықталды: оқытушылардың III тобында жедел жадының көлемі I және II топ оқытушыларынан төмендігі байқалды ($p < 0,05$).

Жедел жадының ең жоғары көрсеткішіне II топ оқытушылары ие болды, бұл жүйке процестері мен мидың жұмыс істеу қабілеттілігінің жоғарылығын көрсетеді. I және II топ оқытушыларының көпшілігінде жедел жады көлемі орташадан жоғары болды (I топта 53%, II топта 67%), ал оқытушылардың III тобында - орташа (50%).

Алынған нәтижелер бойынша келесідей қорытынды жасауға болады:

Ақыл-ойдың жұмыс қабілеттілігінің орташа көрсеткіштері 41-45 жас аралығындағы оқытушыларының көпшілігінде байқалды, ал 30-35 жас және 46-дан жоғары жас аралығындағы оқытушылардың көпшілігінде ақыл-ойдың жұмыс қабілеттілігінің орташа көрсеткіштерінің төмендігі көрінді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1 <https://egemen.kz/article/175766-ustaz-mereyin-osirgen-dgoldau>
- 2 Резник, С.Д. Преподаватель вуза: технология и организация деятельности: учеб. пособие / С.Д. Резник, О.А. Вдовина. - М.: ИНФРА-М, 2010. - 389 с.
- 3 Багнетова Е.А., Литовченко О.Г., Нифонтова О.Л. Оценка качества жизни, психологического и функционального состояния педагогов // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 6. С.-174-182.
- 4 Климов, Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. пед. вузов / Е.А. Климов. - 2-е изд., испр. - М.: Академия, 2005. – 304 с.
- 5 Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: Учебное пособие / В.Д. Балин, В.К. Гайда, В.К. Гербачевский и др. / Под общей ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева. – СПб: Питер, 2000. – С. 254.
- 6 Психомоторная организация человека: Учебник для вузов / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003. - 384 с.
- 7 Ильин Е.П. Эмоции и чувства. – СПб: Питер, 2001. – С. 514.
- 8 Секоян, И.Э. Анализ взаимосвязи депрессии с некоторыми психофизиологическими характеристиками / И.Э. Секоян // Психотерапия. 2008 . №6. с. 30-35.

ОНГАРБАЕВА АЛИЯ ДУЙСЕНГАЛИЕВНА

магистр, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: aliaod_80@mail.ru

АБДЫКАРИМОВА АЛИЯ ТЛЕУЛИЕВНА

магистр, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ МЕН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Түйіндеме. Электрондық білім беру ресурстары оқу процессін жақсартуға өте кең мүмкіндіктер береді. Ең алдымен, ЭББР (электрондық білім беру ресурстары) студенттердің танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді, оқытудың тиімділігін арттыруға, оқу процесін жақсартуға көмектеседі. ЭББР дәстүрлі оқыту құралдарымен салыстырғанда артықшылығы бар: пайдалану ыңғайлылығы, жағдайларды модельдеу және болжау мүмкіндігі, сезім мүшелеріне кешенді әсер ету, аудио-визуалды эффектілерді күшейту, ақпараттық және зерттеу және іздеу мүмкіндіктерін арттыру. Электрондық оқыту құралдары компьютерлік технологиялардың мүмкіндіктерін ақпарат берудің дәстүрлі құралдарымен біріктіруге, оқу процесін қызықты, серпінді, дәстүрлі емес, қызықты етуге, оқушыны белсенді ынтымақтастық процесіне тартуға мүмкіндік береді.

Зерттеушілер электронды білім беру ресурстарының әртүрлі функцияларын ұсынады. Біздің зерттеуімізде информатика пәндері бойынша ЭББР негізгі функциялары келесідей: танымдық функция, дамыту функциясы, модельдеу функциясы, зерттеу функциясы, АКТ құзыреттілігін қалыптастыру функциясы, кері байланыс функциясы, өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі бағалау функциясы.

Кілттік сөздер: электрондық білім беру ресурстары, білім беруді ақпараттандыру, әдістеме, функция, көрсеткіштер.

ОНГАРБАЕВА АЛИЯ ДУЙСЕНГАЛИЕВНА

магистр, старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан
E-mail: aliaod_80@mail.ru

АБДЫКАРИМОВА АЛИЯ ТЛЕУЛИЕВНА

магистр, старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
Талдықорған қ., Қазақстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ И ПУТИ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. Электронные образовательные ресурсы предоставляют богатые возможности для повышения качества обучения. Прежде всего ЭОР позволяет активизации познавательной деятельности обучающихся, способствует повышению эффективности обучения, улучшению учебно-воспитательного процесса. ЭОР обладает преимуществом по сравнению с традиционными средствами обучения: удобство использования, возможность моделирования и прогнозирования ситуаций, комплексное воздействие на органы чувств, усиление аудио-визуальных эффектов, увеличение информационных и исследовательских и поисковых возможностей. Электронные средства обучения позволяют объединить возможности компьютерных технологий с традиционными средствами предоставления информации, сделать процесс обучения зрелищным, динамичным, нетрадиционным,

интересным, вовлечь ученика в процесс активного сотрудничества.

Исследователи предлагают различные функции электронных образовательных ресурсов. В нашем исследовании основными функциями ЭОР по предметам информатики определены следующие: познавательная функция, развивающая функция, моделирующая функция, исследовательская функция, функция формирования ИКТ компетенций, функция обратной связи, функция самоорганизации и самооценки.

Ключевые слова: электронные образовательные ресурсы, информатизация образования, методика, функция, показатели.

ALIYA ONGARBAYEVA

Master, senior lecturer,
ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: aliaod_80@mail.ru

ALIYA ABDYKARIMOVA

Master, senior lecturer,
ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

USE OF ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES AND WAYS TO IMPROVE THEM IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Summary. E-learning resources provide rich opportunities for improving the quality of education. First of all, EER allows to activate the cognitive activity of students, helps to increase the effectiveness of training, improve the educational process. EER has an advantage over traditional learning tools: ease of use, the ability to model and predict situations, complex effects on the senses, enhanced audio-visual effects, increased information and research and search capabilities. Electronic learning tools allow you to combine the capabilities of computer technologies with traditional means of providing information, make the learning process spectacular, dynamic, non-traditional, interesting, and involve the student in the process of active cooperation.

Researchers offer various functions of electronic educational resources. In our study, the main functions of EER in computer science subjects are defined as the following: cognitive function, developmental function, modeling function, research function, the function of forming ICT competencies, feedback function, self-organization and self-assessment function.

Keywords: electronic educational resources, Informatization of education, methodology, function, indicators.

КІРІСПЕ

Электрондық білім беру ресурстарын құрудың теориясы мен технологиясын зерттеуде, болашақ информатика пәні мұғалімдерінің даярлығын қалыптастыруда келесідей жалпы ғылыми әдістерін қолдандық: педагогикалық бақылау, логика-тарихи, талдау, синтездеу, жүйелеу және жалпылау, педагогикалық эксперимент пен математикалық статистика.

Логика-тарихи әдісін қолдану электрондық білім беру ресурстарын қолдану мен өңдеу мәселелерінің дамуы мен электрондық білім беру ресурстары теориясының қалыптасуын қалыптастырудың бақылауға мүмкіндік береді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Мультимедиялық технологиялардың пайда болуынан білім беру ауданында қолданылу мүмкіндіктері зерттеледі. Осылайша тек техникалық қана емес сонымен қатар білім беруде қолданылуының дидактикалық мүмкіндіктері де кеңейті-

леді. Графикалық құралдар иллюстрацияны ұсынуды жақсартады, осыған байланысты оқу материалының көрнекілігі жүзеге асады. Гипермәтін мен мультимедиа технологияның мүмкіндіктері виртуалды шынайылық, телекоммуникация, күрделі процестерді динамикалық ұсыну мүмкіндігін береді [Гергей Т., 1985, 43 б.; Гриценко В.И., 1998, 245 б.]. Берілген технологиялардың көмегімен түрлі оқыту құралдары құрылады, және де оқу процессінің қатысушылары «Электрондық оқулық», «Электрондық анықтамалар және энциклопедия», «Компьютерлік тренажерлар», «Компьютерлік тестілеу» және т.б., түсініктермен кездеседі. Олар кешенінде «электрондық білім беру ресурстары» біріңғай түсінігін береді [Бекбоев И.Б., 2003, 203 б.; Бужинская Н.В., 2012, 201 б.].

Электрондық білім беру ресурстарын қолдану оқушылардың активті танымдық қызметінің түрін болжамдайды. Мұғалімнің тапсырмасы мен оқу ақпараттары ЭББР-ында танымды

ұйымдастыру құралдары, және жекелеген зерттеу қызметін ұйымдастырады. Білім алушы бұл процессте педагогпен қатар қызмет субъектісі ретінде әрекет етеді, ал жеке дамуы негізгі білім беру мақсаттарының бірі оқудың нәтижесі табылады [Абдулина Г.Б., 2017, 816; Кушниренко А.Г., 1994, 316.].

Электрондық білім беру ресурстарын қолдану тәжірибесін талдау оның: [Лихачев Б.Т., 1998, 514 б.]:

- жеке, өз бетінше оқу қызметін жүзеге асыру шарттарын құруға, өзін-өзі оқыту, дамыту, жетілдіру, жүзеге асыру;

- қазіргі АКТ мүмкіншіліктерінің барлық спектрін қолдану, сонымен қатар тіркеу, жинақтау, сақтау, ақпаратты өңдеу, интерактивті диалог құру;

- оқу процессінде мультимедиа, гипермиді және гипермедиа жүйелерін қолдану;

- білім деңгейін объективті диагностикалау, оқу даярлығы деңгейінің нәтижесін талаптарға сәйкес бағалау;

- оқытушылар мен оқушылар арасында тұрақты және жылдам қарым қатынасқа негіз құруға, оқу тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда жас ұрпақтың электрондық білім беру ресурстары арқылы білім алу және қызығушылықтарын арттыру мен қоса мейлінше тиімді ету қол жетімді. Оқушы осы ресурстарды қолдану арқылы өз мүмкіндіктерін арттырады. Мұғалімдер өз кезегінде әдістемелік көмек көрсетеді.

Электрондық білім беру ресурстары әдеттегі оқыту құралдарына қарағанда артықшылықтарға ие. Маңыздылары болып: қолдануда ыңғайлылығы, модельдеу мүмкіндігі мен жағдайды болжау, сезім мүшелеріне кешенді әсер ету, аудио-визуалды эффектілерді арттыру, ақпараттық пен зерттеу және іздеу мүмкіндіктерін арттыру. Электрондық оқыту құралдары ақпаратты берудің дәстүрлі құралдар мүмкіндіктерін біріктіруге, оқу үрдісін қызықты, серпінді етуге оқушы белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Оқыту сараланған, тұлғаға бағытталған, түсіндірмелі-иллюстрациялық тәсілінен іс-әрекетке көшу Оқыту сараланған, жекеге бағытталған және мобильді, түсіндірмелі және иллюстрациялық оқыту әдісінен белсенділікке көшу жүреді. Оқу іс-әрекетінің белсенді субъектісі бола отырып студент білімді саналы түрде игереді, бұл әрине танымдық белсенділік пен оқуға деген ынтаны арттыруға ықпал етеді.

Электрондық білім беру ресурстарын оқыту құралы ретінде оқытудың кез-келген кезеңінде оқу құралы ретінде пайдалануға болады, бірақ оны қолдану ойластырылған болуы керек. Үй тапсырмасын тексеру мен жаңа материалды түсіндіру, тақырыпты бекіту, оқылған материалдың игерілуін бақылау, оқу материалын жалпылау мен жүйелеу және т.б. үшін пайдалануға болады. Өздік жұмысты орындауға қолдануға болады.

Олар тесттер, бақылау сұрақтары мен тапсырмаларды ендіреді.

Талдау нәтижесі бойынша білім беру процесінде әр түрлі типті ЭББР қолданылуы мүмкін. Кей түрлерінің орындылығы мен тиімділігі ғалымдар мен әдіскерлердің еңбектерінде талқыланады [Александрова Н.В., 2008, 115 б; Онгарбаева А.Д., 2016, 185 б.]. Жоғарыда аталғандай ЭББР түрлерін келесі құралдарды айрықшалауға болады. [Калдыбаев С.К. т.б., 2016, 160 б.]:

- ақпараттық объектілер: фотосуреттер, видеофрагменттер, дыбыс жазбаларын, мәтіндік құжаттар, анимациялар, интерактивті модельдер, тесттік түрдегі тапсырмалар;

- ақпараттық объектілер комбинациясын нақты тақырыпқа, нақты оқулыққа, пәндік облысқа байланыстыру;

- интернет сілтемелер, құнды деректерді ендіретін сандық ресурстар, теориялық және практикалық материалдар, бақылау құралдары және т.б.;

- оқушының жеке және топтық оқу-танымдық қызметін қолдайтын интерактивті тапсырмалар;

- түрлі заманауи электрондық құрылғыларда ойнатылатын, оқу материалдарының жүйелік жүйелік мазмұны бар мультимедиялық интерактивті құралдар.

Электрондық білім беру ресурстарының функцияларын анықтау бойынша жұмыстарды талдауда зерттеушілер тұжырымдаманың мәнін зерттей отырып электронды білім беру құралдарымен орындалатын нақты әрекеттерді анықтап, оларды ЭББР функциялары ретінде белгілейді. Кейде зерттеушілер функция ретінде ЭББР түрлі мүмкіндіктерін белгілейді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Кез-келген әрекет немесе мүмкіндікті емес функциялар анықтама бойынша тиімді нәтижеге қол жеткізуге бағытталған іс-әрекетті көрсетуі керек. Функция жүйе бүтіндігін қамсыздандыруға бағытталады. ЭББР функциясын анықтау үшін ЭББР бүтіндігін қамтамасыздандыру мен сапалы нәтиже алу үшін ЭББР тағайындауы қандай болуы керек деген сұраққа жауап беру керек.

Бұл сұрау бойынша зерттеушілер келесідей ЭББР функция құрамын ұсынуға мүмкіндік береді.

Танымдық функция. Электрондық білім беру ресурстарын оқу процесінде қолдану зерттелетін тақырып туралы үнемі жаңа білім алу. Электрондық білім беру ресурстары оқу процесінде қалыптасуы керек білім көлемін және іс-әрекет әдістерін белгілейді.

Дамытушылық функция. Электрондық білім беру ресурстары дамытушылық функцияны тиімді және сапалы жүзеге асырады. Арнайы дамытушылық бағытқа ие. ЭББР қолдануда студенттер сенсорлық қабылдауды, зияткерлік, эмоционалды, мотивациялық бағыттары жүзеге асырылады.

Модельдеу функциясы. ЭББР қолдану шарттарында жағдайды модельдеу жүзеге асырылады. Кей пәндерде ауқымының кеңдігі бойынша процесті меңгеру мүмкін емес. Бұл физикалық немесе өндірістік процестерді меңгеруде жақсы көрінеді.

Зерттеу функциясы. Ғылыми және шығармашылық ойлау қабілетін дамыту мен ғылыми түсініктерді формалдау қалыптасытырады. Зерттеу функциясы тұлғаны дамыту мақсатына нәтижесінде студенттерде интеллектуалды даму мен зерттеудің ойлау стилі қалыптасады.

АКТ құзіреттіліктерін формалдау функциясы. Оқу процесінің тиімділігі оқытушының пәнді оқыту әдістемесі ауданында ғана емес сонымен қатар ақпараттық коммуникациялық технологияларды тиімді қолдануына байланысты. АКТ ауданыдағы құзіреттілік бұл Компетентность в области ИКТ – оқуда және кәсіби қызметте әр түрлі компьютерлік құралдар мен технологияларды жоғары дәрежеде қолдану студенттің бел-

сенді жеке сипаттамасы.

Кері байланыс функциясы. Кері байланыстың болуы-ол қарым қатынас процесінің шарттарының бірі. Кері байланыс нәтижесінде оқушылардың белсенділіктері артады. Мұндағы мұғалімнің ролі оқу процесінде түзетулер енгізу туралы шешімді түсіну және дамыту бойып табылады.

Өзін өзі ұйымдастыру және өзін өзі бағалау функциясы. Бұл ЭББР дағдыларды өз бетінше дамытуға арналған тапсырмалардың болуына байланысты. Студент жеке өздік жұмысты орындау мақсатында ақпаратты жеке іздеуді жүзеге асырады, қойылған міндеттерге сай алынған ақпаратты өңдейді.

Зерттеушілер атап өткендей электрондық білім беру ресурстарын құрудың әмбебап технологиясы жоқ. ЭББР құруда әр автор өз жеке тәсілін ұсынады. [Калдыбаев С.К., 2018, 456; Онгарбаева А.Д., 2018, 686; Христочевский С.А., 1998, 116]. Алайда барлық зерттеушілер ЭББР құру процесін белгілі бір кезеңдерге бөлу керек деп келіседі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Гергей Т. Психологические проблемы эффективности применения компьютеров в учебном процессе / Т. Гергей, Е.И. Машбиц / Вопросы психологии – М., 1985. – №3. – С.41-48.
2. Гриценко В.И. Информационная технология: вопросы развития и применения / В.И Гриценко, Б.Н. Паныпин. – Киев: Наукова думка, 1998. – 265с.
3. Бекбоев И.Б. Инсанга бағыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери / И.Б. Бекбоев. – Бишкек: Педагогика, 2003 – 332 б.
4. Бужинская Н.В. Применение электронных образовательных ресурсов в процессе обучения программированию будущих учителей информатики / Н.В. Бужинская / Педагогика: традиции и инновации: материалы II междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2012 г.). – Челябинск: Два комсомольца, 2012. – С. 199-202.
5. Абдулина Г.Б. Дидактическая целесообразность применения электронных образовательных ресурсов в обучении дисциплине «Моделирование производственных и экономических процессов» / Г.Б. Абдулина / Вестник «Өрлеу» – KST. – Кустанай, 2017. – № 4 (18). – С. 80-82.
6. Кушниренко А.Г. Активные гипертекстовые среды на уроках информатики. / А.Г Кушниренко., М.Р. Эпиктетов. / Информатика и образование. – М., 1994. – №1. – С. 27-36.
7. Лихачев Б.Т. Педагогика: Курс лекций / Учеб. пособие для студентов педагог, учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК. / Б.Т. Лихачев. – М.: Юрайт-М, – 607 с.
8. Александрова Н.В. Подготовка будущих учителей гуманитарных специальностей к применению и созданию электронных образовательных ресурсов. Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02. / Н.В. Александрова – Екатеринбург, 2008. – 187 с.
9. Калдыбаев С.К., Касымалиев М.У., Онгарбаева А.Д. О роли информатизации в системе образования / Международный журнал экспериментального образования. – Москва, 2016. – №6. Часть 2. – С.211
10. Онгарбаева А.Д. Электрондық білім беру ресурстарын оқу процесінде болашақ мұғалімдерді оқытуда қолдану / Известия НАН РК Серия физико-математическая. – Алматы, 2016. – № 4(308). – С. 184-187.
11. Данилова О.В. Подготовка студентов педагогического вуза к проектированию электронных образовательных ресурсов: автореф. канд. пед. наук. – Чебоксары, 2010. – 23 с.
12. Калдыбаев С.К., Онгарбаева А.Д. Вопросы создания электронных образовательных ресурсов / Alatoo Academic Studies – Б., 2018. – №1. – С. 44-51.
13. Онгарбаева А.Д. Вопросы методики подготовки будущих учителей информатики к созданию электронных образовательных ресурсов / Alatoo Academic Studies – Б., 2018. – №3. – С. 68-77.
14. Христочевский С.А. Методические основы проектирования электронных учебников / С.А. Христочевский / Проектирование образовательных информационных ресурсов, систем и технологий: Сб. докладов, сообщений. – М., 1998. – С.9-17.

ОНГАРБАЕВА АЛИЯ ДУЙСЕНГАЛИЕВНА

магистр, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: aliaod_80@mail.ru

ЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚҰРУҒА БОЛАШАҚ ИНФОРМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ДАЯРЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІ

Түйіндеме. Мақалада болашақ информатика мұғалімдерінің ЭББР құруға дайындық көрсеткіштері қарастырылады. Дайындықты біз жоспарланған әс-ірекеттерді орындау үшін ресурстарды жұмылдыру мүмкіндігін білдіреді. Болашақ мұғалімдерді электрондық білім беру ресурстарын әзірлеуге дайындығының маңызды құраушылары; білім, тәжірибе және мотивация болып табылады.

Болашақ мұғалімдердің дайындығының білім сапасының қалыптастыру көрсеткіштері оқу процесінде ЭББР тағайындалуы мен тиімділігі, ЭББР құруда бағдарламалардың көрсеткіштері мен айырмашылықтарын, ЭББР құрылатын пән бойынша мазмұнын білу. ЭББР әзірлеу бойынша қызмет тәжірибесін қалыптастыру көрсеткіштері болуы мүмкін: қолданыстағы ЭББР құрылымын талдау, әртүрлі ЭББР арасындағы салыстырмалы талдау, және тиімділікті бағалау, ЭББР құру үшін педагогикалық жағдай жасау. Болашақ мұғалімдердің мотивациялық көрсеткіштері болуы мүмкін: ЭББР құруға деген ұмтылысы мен талпынысы, құру қажеттілігін түсіну, ЭББР жасаудағы мұғалімдердің жаңа ролін түсіну.

Кілттік сөздер: электрондық білім беру ресурстары, готовность будущих учителей болашақ мұғалімдердің даярлығы, критерийлер, көрсеткіштер, даярлық

ОНГАРБАЕВА АЛИЯ ДУЙСЕНГАЛИЕВНА

магистр, старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г. Талдықорған, Казахстан

ПОКАЗАТЕЛИ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНФОРМАТИКИ К СОЗДАНИЮ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ

Резюме. В статье рассматриваются показатели готовности будущих учителей информатики к созданию ЭОР. Готовность понимается нами как состояние или характеристика, означающая возможности личности для мобилизации ресурсов по выполнению намеченной деятельности. Важнейшими составляющими готовности будущих учителей к разработке ЭОР являются: знание, опыт и мотивированность. Показателями знаниевой характеристики являются знание о назначениях и эффективности ЭОР в учебном процессе; знание о возможностях и различиях программных обеспечений для создания ЭОР; знание содержания о предмете, по которому создается ЭОР. Показателями сформированности опыта деятельности по разработке ЭОР могут быть: анализ структуры существующих ЭОР; сравнительный анализ между различными ЭОР и оценка эффективности; умение работать с программными обеспечениями для создания ЭОР; создание педагогической ситуации для создания ЭОР. Показателями мотивированности будущих учителей к разработке ЭОР могут быть: желание и стремление создать ЭОР; осознание необходимости создать ЭОР; осознание новой роли учителей в разработке ЭОР.

Ключевые слова: электронные образовательные ресурсы, готовность будущих учителей, критерии, показатели, готовность.

ALIYA ONGARBAYEVA

master, senior lecturer,
ZhU named after I. Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan

INDICATORS OF READINESS OF FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS TO CREATE ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES

Summary. The article discusses the indicators of readiness of future computer science teachers to create EER. Readiness is understood by us as a state or characteristic that means the ability of an individual to mobilize resources to perform the intended activity. The most important components of the readiness of future teachers to develop EER are: knowledge, experience and motivation. Indicators of knowledge characteristics are knowledge about the purpose and effectiveness of EER in the educational process; knowledge about the capabilities and differences of software for creating EER; knowledge of the content of the subject on which the EER is created. Indicators of the formation of experience in the development of EER can be: analysis of the structure of existing EOR; comparative analysis between different EER and evaluation of effectiveness; ability to work with software for creating EER; creating a pedagogical situation for creating EER. Indicators of motivation of future teachers to develop EER can be: the desire and desire to create EER; awareness of the need to create EER; awareness of the new role of teachers in the development of EER.

Keyword: Electronic educational resources, willingness of future teachers, criteria, indicators, readiness.

КІРІСПЕ

Болашақ информатика мұғалімдерінің ЭББР құруға даярлық деңгейін қалыптастыруға ұсынылатын әдістеме «дайындық» ұғымының мағынасын түсінуге мүмкіндік береді. Негізінде, болашақ информатика мұғалімдерінің дайындығы әдістеменің негізгі түпкі мақсатын құрайды. Ғалымдар «дайындық» ұғымының мәнін қарастыруды ұғымды талдаудан туындайды. Бір жағынан дайындық даярлықтың нәтижесі.

«Даярлық» түсінігі мен оның мазмұнын қарастырайық. Бір істі жасауға не кез-келген адам қандай да бір әрекетті орындауға дайын деп даярлық бұл күйі сипатталады. Ресей ғалымдары бұл туралы қызықты ойларды айтады. Белгілі ғалым педагог П.И. Пидкасистый жұмысқа дайындық бойынша көптеген еңбектерді ұсынады. Жас ұрпақтың еңбекке дайындығын еңбекке баулу немесе еңбекке деген қажеттіліктің болуымен анықталған психологиялық жағдайдың осы кезеңіндегі психологиялық жұмылдыру жұмылдыру нәтижесі ретінде түсінеді [Пидкасистый П.И., 1991, 76 б].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Ғалымдардың еңбектерінде болашақ мұғалімдердің психологиялық сондай ақ еңбекке дайындығы күрделі психологиялық және жеке тұлғаның маңызды сапасы екендігі байқалады. Олар мұндай сапа бірнеше компоненттерден тұрады деген пікірмен келіседі, олар: мотивациялық, танымдық, белсенділік, бағалау компоненттері. В.А. Сластенин мұғалімнің кәсібилігінің маңызды критерийлерінің бірі ретінде қарастырады және келесі маңызды жақтарын атап көрсетеді:

- Қызығушылық, қажеттілік, ынталандыру және т.б. сияқты әртүрлі бағыттарды қамтитын психологиялық дайындық;
- Ғылыми теориялық даярлық мұғалімдердің кәсіби қызметі үшін қажетті педагогикалық-психологиялық және әлеуметтік білімнің қажетті көлемінен тұрады;
- Тәжірибелік даярлығы бұл негізінен педагогикалық қызметті жүзеге асырудың психология-

лық ерекшеліктерін білдіреді;

- Психофизиологиялық даярлық кәсіби қызметті жүзеге асырудың психологиялық ерекшеліктері;

- Физикалық даярлық, физикалық даму мен денсаулықтың кәсіби қызмет пен жұмыс қабілетінің талаптарына сәйкестігі ретінде сипатталады.

Болашақ мұғалімдерді электрондық білім беру ресурстарын дайындауға дайындығы мәселелерін Ж.Ж. Карбозова, Н.Ю. Куликова, Н.А. Морева, О.В. Данилова, А.А. Телегин, және басқа ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған.

Н.А. Морева еңбектерінде аудиовизуалды құралдарды қолдануға кәсіби дайындық туралы қарастырылады және келесі компоненттерден тұрады [Морева Н.А., 2005, 14 б.]:

- танымдық компонент, білім беруде осындай құралдардың мәнін түсіну, маңыздылығын бағалау, педагогикалық міндеттерді болжай білуді;
- мотивациялық компонент, мұғалімнің болашақ қызметінде табысқа жету ұмтылысының байқалуы;
- ерікті компонент, оның көмегімен құралдарды жобалау бойынша күштерді жұмылдыру дәрежесін және құралдарды пайдалана отырып жұмыс істеудегі белгісіздікті жеңу күшін білдіреді.

О.В. Данилова диссертациясында дайындықты маңызды сипаттама ретінде анықтайды және электронды білім беру ресурстарын дамытуға дайындықтың негізгі үш компонентін анықтайды [Данилова О.В., 2010, 22 б.]:

А) Мотивациялық-құндылық компонент. Бұл компонент студенттердің болашақ кәсіби қызметінде электрондық білім беру ресурстарын пайдалануға бағытталуымен сипатталады, олар ЭББР дамыту саласында білім алуға және өзін-өзі тәрбиелеуге қажеттіліктерді, мотивтерді, ұмтылыс пен қызығушылықтарды көрсетеді;

Б) Когнитивті компонент. Мұнда педагогикалық ЖОО студенттерінің ЭББР түрлерін, оларды әзірлеу кезеңдерін, оларды даярлауға бағдарламалық құралдардың мүмкіндіктерін, электрондық білім беру ресурстарына қойылатын психо-

логиялық-педагогикалық, эргономикалық және техникалық-технологиялық талаптарды, оларды қолдана отырып оқу процессін ұйымдастырудың әдістемелік аспектілерін біледі;

В) Операциялық-әрекетті компонент. Бұл компонентте студенттердің білім алушылар мен ЭББР арасындағы интерактивті өзара іс-қимылды жүзеге асыру, мультимедиа құралдарының көмегімен оқу ақпаратын визуализациялау, оқу ақпаратын электронды түрде сақтау қабілеті, оқу жетістіктерін бағалау. Электронды білім беру ресурстарының құрамына қажетті мәтіндік, графикалық, видеоматериалдарды өңдеу, электрондық білім беру ресурстарын пайдалана отырып білім алушылардың оқу қызметін жоспарлау және ұйымдастыру дағдыларының басымдылығы.

А.А. Телегин білім беру ресурстарын өңдеуде мұғалімдердің даярлығы ретінде келесілерді қарастырады [Телегин А.А., 2006, 21 б.]:

- ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың дидактикалық қасиеттері туралы білу және оларды қолдана білу;
- мұғалімдердің желі арқылы білім беру ресурстарының мазмұндық қалыптастыру қағидалары туралы білу, олардың интерфейсі мен визуалды бейнесін құрылымдауды білуі;
- білім беру ресурстарының сапасын анықтай алуы,
- информатика пәні бойынша білім беру ресурсын жобалай алуы.

М.В. Лежнина болашақ мұғалімдердің мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуда электрондық білім беру ресурстарын пайдалануға дайындығын қалыптастыру процессін зерттеді. [Лежнина М.В., 2014, 45 б.]. Оның пікірінше болашақ мұғалімдердің электрондық білім беру ресурстарын пайдалануға дайындығы келесі компоненттерден тұрады:

- мазмұндық – мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту үшін пайдалану туралы жалпы және арнайы білімді қамтиды;
- тұлғалық – табысты педагогикалық қызметке қызығушылығы мен талпынысынан мектеп жасына дейінгі жоғарғы топ балаларының тілін дамыту;
- іс-әрекеттік- мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту бойынша практикалық іс-әрекетте ЭББР қолдану дағдыларын ендіреді.

Сондықтан, ғалымдардың болашақ мұғалімдердің ЭББР жобалауға дайындығын анықтауға қатысты ұсынылған нұсқаларын ескеріп, қарастырған сипаттамалардың сабақтастығы мен тұтастығына ерекше назар аудару орынды ұсыныс болады деп санаймыз. Біздің ойымызша ғалымдардың ұсынған компоненттері мен сипаттамаларын үш үлкен топқа біріктіруге болады: білім, тәжірибе, мотивация. Бұл сипаттамалар арқылы болашақ мұғалімдердің ЭББР даярлауға шынайы даярлығын біле аламыз.

Болашақ мұғалімдердің ЭББР құруға даярлығының бірінші сипаттамасы болып білім

табылады. ЭББР өңдеуге даяр болашақ мұғалімдер электрондық білім беру ресурстарының маңызын білулері қажет. Маңызын ашу арқылы мақсатын: Раскрывая сущность ЭОР они должны раскрывать их назначение в учебном процессе: материалды бастапқы игерудегі олардың рөлі туралы, дәстүрлі оқытумен салыстырғанда артықшылықтарын.

ҚОРЫТЫНДЫ

ЭББР құруға дайын болашақ мұғалімдер ақпараттық технологиялар туралы қажетті білімге ие болуы қажет. Жыл сайын жаңа бағдарламалық өнімдер, жаңа ақпараттық технологиялар пайда болады, сондай ақ мұндай технологиялардың мүмкіндіктері де жақсарады. Бұл тұрғыда маңызды қызметтерді мультимедиялық технологиялар ұсынады. Жаңа аудио және видео құралдар оқытуды ұйымдастыруға керемет мүмкіндіктер береді.

ЭББР құруға болашақ мұғалімдердің даярлығының екінші сипаттамасы – бұл жұмысты жүзеге асырудағы *тәжірибесі*. Тәжірибені қалыптастыру іс-әрекет процессінде жүреді. Білім, дағдыларын жалпылау негізінде тәжірибе пайда болады.

Білім мен тәжірибе жиынтығы тұлғаның құзіреттілігін қалыптастырады. Демек, ЭББР құру туралы білім бар ЭББР іс-жүзінде дамыта алатын болашақ мұғалім ЭББР құру саласында құзіретті тұлға болып саналады.

ЭББР құруға болашақ мұғалімдердің даярлығының үшінші сипаттамасының маңызы болып ресурстарды құруға *мотивация*. Мотивация-адамның іс-әрекетке бейімділігі. Әс-әрекет етуге дайын оған деген ынтасы күшті. Сәйкесінше, егер болашақ мұғалімнің әрекеті уяжелген болса қойылған мақсатқа тиімді жетуге бағытталады [Калдыбаев С.К. және т.б., 2016, 211 б.; Онгарбаева А.Д., 2016, 185 б.].

Болашақ информатика мұғалімдерінің электрондық білім беру ресурстарын жасауға дайындығының сипаттамаларын талдау, жасау бойынша зерттеулерді жалпылау (Ж. Карбозова, Н.Ю. Куликова, М.В. Лежнина және басқалары) олардың қалыптастыру көрсеткіштерін жалпыланған түрде тұжырымдауға мүмкіндік береді. Болашақ мұғалімдердің дайындығының білім *сапасының қалыптастыру көрсеткіштері* оқу процессінде ЭББР тағайындалуы мен тиімділігі, ЭББР құруда бағдарламалардың көрсеткіштері мен айырмашылықтарын, ЭББР құрылатын пән бойынша мазмұнын білу. ЭББР әзірлеу бойынша қызмет тәжірибесін *қалыптастыру көрсеткіштері* болуы мүмкін: қолданыстағы ЭББР құрылымын талдау, әртүрлі ЭББР арасындағы салыстырмалы талдау, және тиімділікті бағалау, ЭББР құру үшін педагогикалық жағдай жасау. Болашақ мұғалімдердің *мотивациялық көрсеткіштері* болуы мүмкін: ЭББР құруға деген ұмтылысы мен талпынысы, құру қажеттілігін түсіну, ЭББР жасаудағы мұғалімдердің жаңа ролін түсіну.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Пидкасистый П.И. Процесс обучения в условиях демократизации и гуманизации школы: Учебное пособие / П.И.Пидкасистый, Б.В.Горячев. – М: МОПИ им. Н.К. Крупской, 1991. – 76 с.
2. Морева Н.А. Технологии профессионального образования: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. / Н.А. Морева. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 432 с.
3. Данилова О.В. Подготовка студентов педагогического вуза к проектированию электронных образовательных ресурсов: автореф. канд. пед. наук. – Чебоксары, 2010. – 23 с.
4. Телегин А.А. Совершенствование методической системы обучения учителей разработке образовательных электронных ресурсов по информатике. Дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. / А.А. Телегин. – Курск, 2006. – 205 с.
5. Лежнина М.В. Формирование готовности будущих педагогов к использованию электронных образовательных ресурсов в развитии речи старших дошкольников. Дисс. канд. пед. наук: 13.00.08. / М.В. Лежнина. – Йошкар-Ола, 2014. – 186 с.
6. Калдыбаев С.К., Касымалиев М.У., Онгарбаева А.Д. О роли информатизации в системе образования / Международный журнал экспериментального образования. – М., 2016. – №6. Часть 2. – С.211-213
7. Онгарбаева А.Д. Электрондық білім беру ресурстарын оқу процесінде болашақ мұғалімдерді оқытуда қолдану / Известия НАН РК Серия физико-математическая. – Алматы, 2016. – № 4(308). – С. 184-187.

ПІРІМЖАНОВА АЛТЫНАЙ ПІРІМЖАНҚЫЗЫ

магистрант,
Қ.Жұбанов ат. АӨУ
Ақтөбе қ., Қазақстан
E-mail: pirimzhanovaa@mail.ru

ШУРИЕВА АЙСЛУ БАУРЖАНОВНА

магистр, аға оқытушысы,
Педагогика және психология кафедрасы,
Баишев университеті,
Ақтөбе қ., Қазақстан
E-mail: aislusha_90@mail.ru

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУҒА КӘСІБИ ДАЯРЛАУ

Аңдатпа. Критериалды бағалау-бұл оқушылардың оқу жетістіктерін білім беру процесінің барлық қатысушыларына (оқушыларға, мектеп әкімшілігіне, ата-аналарға, заңды өкілдерге және т.б.) білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін және оқушылардың оқу-танымдық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін нақты анықталған, ұжымдық әзірленген және алдын ала белгілі критерийлермен салыстыруға негізделген процесс. Критериалды бағалаудың мәні белгілі қабылдамау емес.

Критериалды бағалау студенттерге оқу іс-әрекетін жаңғыртуға, мақсаттарын, міндеттерін, оларға қол жеткізу жолдарын анықтауға, жұмысының нәтижесін бағалауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Оқушы; сынып; оқу жетістіктері; критериалды бағалау; кәсіби даярлау.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К КРИТЕРИАЛЬНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

ПІРІМЖАНОВА АЛТЫНАЙ

магистрант,
АРУ им. К.Жубанова,
г. Ақтөбе, Қазақстан
E-mail: pirimzhanovaa@mail.ru

ШУРИЕВА АЙСЛУ БАУРЖАНОВНА

магистр, старший преподаватель,
кафедра Педагогика и психология
Баишев университет,
г. Ақтөбе, Қазақстан
E-mail: aislusha_90@mail.ru

Аннотация. Критериальная оценка-это процесс, основанный на сопоставлении учебных достижений учащихся с четко определенными, коллективно разработанными и заранее известными всем участникам образовательного процесса (учащимся, администрации школы, родителям, законным представителям и др.) критериями, соответствующими целям и содержанию образования и способствующими формированию учебно-познавательной компетентности учащихся. Смысл критериальной оценки состоит не в том, чтобы отклонить отметку. Критериальная оценка позволяет учащимся воспроизводить свою учебную деятельность, определять цели, задачи, пути их достижения, оценивать результат своей работы.

Ключевые слова: ученик; класс; учебные достижения; критериальное оценивание; профессиональная подготовка.

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR THE CRITERIA-BASED ASSESSMENT OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS OF PRIMARY CLASSES

PIRIMZHANOVA ALTYNAI

undergraduate,
K.Zhubanov Aktobe regional university,
Aktobe city
E-mail: pirimzhanovaa@mail.ru

SHURIYEVA AISLU BAURZHANOVNA

master, Baishev University,
Aktobe city
senior lecturer of the Department of Pedagogy and psychology
E-mail: aishusha_90@mail.ru

Annotation. Criteria-based assessment is a process based on comparing students' academic achievements with clearly defined, collectively developed, and known in advance to all participants in the educational process (students, school administration, parents, legal representatives, etc.) criteria that correspond to the goals and content of education and contribute to the formation of educational and cognitive competence of students. The point of criteria-based assessment is not to reject the mark.

Criteria-based assessment allows students to plan their educational activities, determine goals, tasks, ways to achieve them, and evaluate the result of their work.

Keywords: student; class; academic achievements; criteria assessment; professional training.

The modern Kazakh school period is experiencing when cardinal approaches to the development of materials and its proportions change not only students, but also the source of knowledge and the method of assessment and performance. The 2016 critical assessment was attributed to an elementary school. She explained how progressive it is, and what are the features of meeting students and their parents after digitization-the content of the main article. This was the second year after the water, which was given critical assessments in the Kazakh school. However, the entire methodology for determining the level of knowledge and understanding of children about these rules by parents. If you decide to define, critical evaluation and we will review the basic kind of concept of technology that we give you. Modern people need an intelligent society, smart, capable and fast analysis of new technologies. This was due to progress. By its features, this structure is the main task of the school. This should be relevant in connection with the improvement of the education system. Of course, external changes (the second curriculum, a new topic) will be ineffective if the behavior of students has also changed, primarily for their assessment of knowledge, skills and abilities. In meetings with school students, the teacher evaluated the subjective assessment of children, with the exception of many parents. Some teachers encourage and anger children so that they are punished for having too little honey, it is rightfully deserved. Corruption is ever too serious and can be motivated. Most likely, the assessment works as a teacher, is focused on the level of knowledge of students, and on average, each student learns not at the level of personal achievements. In addition, the company's valuation methods have changed. Your work will be accepted in order for your career, you have a school certificate (diploma and sick leave) with a small role-play-

ing game. Not interested primarily in the employer as an employee, because they know they have an honest and diligent God knows they have creative problem solving, and they are interested in whether self-study is thrown in. For this reason, a new strategy has been created that will help you determine the level of knowledge of your students. Moral assessment students mark acute technological progress and mastery of knowledge, their content by comparing the criteria of both students and the materials studied depending on the goal. Together, they developed criteria. All of them are known who is involved in the training process of parents, teachers, and school management.

The purpose of the Academy is to objectively assess the abilities and determine the consciousness of children. Develop a technology for solving practical problems that allows you to determine the level of students' knowledge in material terms and solve a number of practical problems. The result is an individual approach to students. Students' academic performance and personal achievements follow the dynamics. They are aimed at developing the capabilities of children. As a result, the student takes responsibility for stimulating the children. His children were motivated to learn. Distribution of work types by size of various ratings. An objective picture of the success of teachers, students and their parents, school and child development is one of the main means of communication. Such an assessment is the key characteristics of objectivity; the advantage of self-assessment; this is the direction of development; reliability; openness; validity.

There are two types of training: formation and effective. This happens throughout the course. Its task is to improve the educational function by changing the adaptation of pedagogical children and improving the results of educational activities. Summative. It occurred at a certain time, after

its completion, (sections, quarter, semester in the years of study). During the quarterfinals, several major subjects of the teaching child were evaluated by the teacher. At the end of the quarter (reading and year), and shows the teacher's overall score. Critical evaluation stop evaluation, control ways is to curb children to educational activities. The trigger had a value and it was correct. Children need to understand the extent to which they want to improve themselves and achieve results. Thanks to objectivity and technologies that allow children to determine the level of education and skill, this will be evaluated, since this process itself is directly involved in learning.

These different types can be used. Along with self-assessment, the teacher has a set, for example, an assistant for money: reflexive assessment (or self-assessment), children themselves determine their behavior. As it gets (by criterion) and it should be given; predictive assessment is an assessment that gives its students the knowledge and skills if necessary or another issue; assessment that students already have the ability to assess the fulfillment of obligations; practical assessment is an assessment that, after reading, it has taken control, independence and other services are limited. Thus, the truth is not behind the fact that they allow you to objectively evaluate your education with more specific goals.

According to the organization's assessment criteria, first-graders started work on the assessment of achievements in 2016, which includes criteria that will be mastered by students of all grades of primary school. Each child and teacher to improve the effectiveness of the use of various teaching methods and independently assesses performance, objectively assessing the performance, accountability of the child and releases separately from themselves and their child.

In addition to control by teachers, this type of Therapy is used in control, supervision, and self-control. Children grow, their capabilities, set goals and teach them how to achieve them, comparing their knowledge and skills with the same results, as well as their classmates. While studying, children evaluate the lesson, the formation of images: the teacher sets a task for the child-to find out what and where

he can get used to. Creating an algorithm and providing it to children who have completed functions (step, sequence). Criteria for evaluating Greek geometric algebra (list of control types). Suggested to some extent an estimate. Students should give advice and analyze the success of their children, trying to figure out what results should be or improve them.

Certain requirements are put forward for the implementation of technology by teachers and students. The organization of the educational process should pay special attention to teachers at the following stages: the task and goals of its achievement, the study of a specific subject, i.e., children should know and know what works. Specific skills are the functions of electoral forms. To solve the problems of schoolchildren, a sequence of movements is organized. Criteria for evaluating the effectiveness and overall assessment of the effectiveness of work with children. Further development of the student's skills in the improvement plans. At this stage, they are also conducted jointly with students. At this stage, the teacher communicated with the students. For each textbook, algorithms are used that show (and) all the steps to achieve the result; criteria for evaluating participants are used; self-assessment and evaluation methods are implemented; training activities are conducted based on long-term plans of greek geometric algebra. The score is always given a higher degree of criticism, as these children's disturbing technology can significantly reduce noise levels: how to stop taking it to stimulate it. Assessment of objectivity makes sense: what the teacher and parents see and see, what knowledge and skills are effective for children. In addition, children's learning is actively involved in the process of becoming passive. Without active participation in their formation, there is no progress in educational projects, to improve their level, to achieve their goals and promotion. The role of the teacher has changed: the punishment, for example, has been turned into his assistant and adviser, teaching their leaders.

The near future will show how effective this method is. Like any innovation, it has its pros and cons. However, its implementation demonstrates the humanization of education, focus on results.

REFERENCES:

1. Agranovich M. L. A Few words about monitoring. What else can I ask? // School management. - 2013. - № 5.
2. Bolotov V. A., Valdman I. A., Kovaleva G. S., Pinskaya M. A. Analytical review " RSOKO. Main lesson». Russian training center (RTS) of the HSE Institute of education. [Electronic resource] // Mode of access URL: <http://www.rtc-edu.ru/resources/publications> (reference date: 15.04.2015)
3. Vasin S. M., Mamonova O. A. Nature and essence of the concept of efficiency of the enterprise management system // Vector of science TSU. - 2012. - № 4.
4. Osetrova V. V. System of evaluating the effective activity of an educational organization as a tool for managing changes: Master's thesis // HSE Saint Petersburg, 2013. 151 p.

5. Ratings in education: from one-time practices to cultural solutions; Collection of materials / Societies. the chamber Grew. Russian Federation, Commission for the development of science and education; HSE Institute of education. -- Moscow: Publishing house of the Higher school of Economics, 2014.

6. Yastrebov G. A., Bessudnov A. R., Pinskaya M. A., Kosaretsky S. G. the problem of contextualization of educational results: schools, the social composition of students and the level of deprivation of territories // Education issues-2013-No. 4-pp. 188-24.

7. Yastrebov G. A., Pinskaya M. A., Kosaretsky S. G. using contextual data in the system of education quality assessment: experience in developing and testing tools // Education issues-2014-no. 4 p. 58-92.

SAKIBAYEVA BELA

Doctoral student of specialty 8D01502-Physics,
Zhetysu University named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

AKZHOLOVA ALIYA

PhD, senior lecturer,
Zhetysu university named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

SPANOVA GALIYA

candidate of physical and mathematical Sciences, senior lecturer,
Al-Farabi Kazakh national University,
Almaty, Kazakhstan

FORMATION OF RESEARCH SKILLS AND ABILITIES OF PHYSICS STUDENTS USING COMPUTER MODELING

Abstract. The article is devoted to the issue of the formation of research skills and abilities of students in the study of physics with the use of computer and information technologies. It is shown that the development of students' research skills is one of the necessary conditions for the formation of the professional competence of a future specialist.

Keywords: research skills and abilities, the formation of research skills, computer modeling.

САКИБАЕВА БЭЛА РАЗАХОВНА

8D01502-Физика мамандығының докторанты,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

АҚЖОЛОВА ӘЛИЯ ӘБДІРАЙЫМҚЫЗЫ

PhD, аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

СПАНОВА ГАЛИЯ АБУШАКИПОВНА

ф-м.ғ.к., аға оқытушы,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

СТУДЕНТ-ФИЗИКТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУ DAҒДЫЛАРЫМЕН БІЛІКТІЛІГІН КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме. Мақала компьютерлік және ақпараттық технологияларды қолдана отырып физиканы оқытуда студенттердің зерттеулік дағдыларымен біліктілігін қалыптастыру мәселесіне арналған. Білім алушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту - болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың қажетті шарты екендігі көрсетілген.

Түйін сөздері: зерттеу дағдылары мен біліктілігі, зерттеу дағдыларымен біліктілігін қалыптастыру, компьютерлік модельдеу.

САКИБАЕВА БЭЛА РАЗАХОВНА

докторант специальности 8D01502-Физика,
Жетысуский университет им. И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

АКЖОЛОВА АЛИЯ АБДИРАЙЫМКЫЗЫ

PhD, старший преподаватель,
Жетысуский университет им. И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

СПАНОВА ГАЛИЯ АБУШАКИПОВНА

к.ф.-м.н., старший преподаватель,
Казахский национальный университет им. ал-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ-ФИЗИКОВ ПРИ ПОМОЩИ КОМПЬЮТЕРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ

Аннотация. Статья посвящена вопросу формирования исследовательских умений студентов при изучении физики с применением компьютерных и информационных технологий. Показано, что выработка исследовательских умений студентов является одним из необходимых условий формирования профессиональной компетентности будущего специалиста.

Ключевые слова: исследовательские умения, формирование исследовательских умений и навыков, компьютерное моделирование.

В условиях обновления содержания образования возросла потребность в подготовке учителя, способного улучшить содержание своей деятельности посредством освоения и применения достижений науки, техники и передовых педагогических новаций. Современный этап педагогической практики является переходом от информационно-объяснительной технологии обучения к деятельностно -развивающей, формирующий широкий спектр личностных качеств обучающихся. На данном этапе обучения происходит интенсивное внедрение компьютерных технологий в образовательный процесс. Новые информационные технологии обучения физике в образовании основаны на использовании в образовательном процессе компьютерных и информационных технологий, обучающих и моделирующих программ.

В последние годы происходят кардинальные изменения в структуре, организации и проведении научных физических исследований. Огромное влияние на темпы развития науки, в частности физики, оказывает использование компьютерной техники и технологий. Применение обусловило обновление методологической базы современной науки: выбор стратегии научного поиска, отбора методов, средств проведения различных исследований и экспериментов и анализа их результатов, которые в настоящее время осуществляются с применением компьютерных технологий. Изменения, происходящие в структуре исследовательской деятельности отражаются на требованиях, предъявляемых к ор-

ганизации исследовательской деятельности студентов. Возникает необходимость приведения в соответствие с современными требованиями методики развития исследовательской деятельности, которая должна осуществляться с использованием компьютерных и информационных технологий. Поэтому образование должно обеспечить формирование умений и навыков студентов использовать компьютерные и информационные технологии для проведения учебных исследований физических явлений, владеть познавательными методами и средствами, обладать потребностью и готовностью находить решения проблем разного уровня сложности.

Результативность и действенность решений во многом определяется уровнем сформированности познавательных умений специалиста, в том числе исследовательских умений и навыков, позволяющие определять уровень профессиональной и социальной компетенции специалиста.

Одними из важнейшими качествами личности являются инициативность, способность творчески мыслить, находить нестандартные решения, умение выбирать профессиональный путь, которые могут развиваться посредством вовлечения в различного рода творческие занятия, исследовательские проекты, что требует определенного уровня сформированности исследовательской компетенции [Хуторской А.В., 2003, с. 58]. Применительно к высшему физическому образованию происходят изменение целей, задач, функций, обновление структуры и его

содержания.

Основными целями обучения являются знания, умения и навыки. Для эффективной реализации новых целей и требований образования необходимо усилить профессиональную направленность обучения студентов путем введения в занятия элементов профессиональной деятельности. Для этого важно вовлечь студентов в исследовательскую деятельность, выступающую как основное направление совершенствования содержания и структуры профессионального образования.

Повышение творческой активности студентов зависит от условий, созданных в вузе для исследовательской деятельности. Стимулирование исследовательской деятельности студентов рассматривается как одно из необходимых условий формирования профессиональной компетентности будущего специалиста.

Компьютеризация физического образования становится предметом все более широких исследований, как в практике, так и в теории. Наиболее перспективным направлением применения компьютерных технологий при изучении физики является использование его как инструментального средства, что позволило считать компьютерное обучение одной из современных тенденций в методике преподавания физики.

Современному физическому образованию свойственна ориентация на формирование индивидуального стиля мышления, социокультурное и мировоззренческое самоопределение обучающегося, его целостную ориентировку в окружающем мире. Учитель физики в условиях современного образования должен уметь ставить задачи, разрабатывать оптимальные методы их решения, создавать ситуации, которые направлены на активизацию мировоззренческих взглядов, на повышение интереса к предмету [Каирова Л.А., 2019, с. 19]. Подготовка учителя физики проводится на основе универсализации педагогического, психологического, физического и математического образования с использованием компьютерных и информационных технологий.

Для развития исследовательской компетентности, начиная с бакалавриата при подготовке учителя физики, необходимо уделять внимание эволюции исследовательской компетентности в процессе обучения, что требует усовершенствования традиционных и подготовку новых способов приближения в разработке содержания и реализации фундаментальной подготовки бакалавров. Студент-физик должен решать следующие профессиональные задачи: освоить методы научных исследований, теории и модели; проводить исследования, обрабатывать их результаты; работать с научной литературой; знать основы организации и планирования физических исследований; участвовать в организации и проведе-

нии семинаров и конференций, уметь писать и оформлять научные статьи и отчеты.

Физика обладает широкими возможностями для развития исследовательских умений студентов. Это определяется многообразием физических дисциплин, при изучении которых используются различные методы и приёмы деятельности, реализацией различных форм организации учебных занятий, позволяющих развивать исследовательские умения.

Формирование исследовательских умений студентов-физиков включает мотивационный, когнитивный, процессуальный, креативный и рефлексивно-оценочный компоненты. Мотивационный компонент обусловлен осмыслением мотивов и цели исследовательской деятельности студентов, позволяющий обосновать важность и перспективы проводимого исследования. Когнитивный компонент включает специальные исследовательские знания о методологии и технологии научного исследования, предметные знания, необходимые для изучения и выяснения явлений, процессов и фактов. Процессуальный компонент обеспечивает целенаправленное накопление опыта научно-исследовательской деятельности студентов и включает в себя специальные, интеллектуальные и предметные исследовательские умения. К специальным умениям относятся умения работать с научной и методической литературой, электронными ресурсами; умение выдвигать гипотезы, строить план исследования и формулировать решение. К интеллектуальным умениям относят самостоятельную разработку и теоретическое обоснование методики проведения эксперимента, ведение дискуссии, поиск альтернативного и выбор рационального решения, оценка границ применимости, умения систематизировать, выявлять причинно-следственные связи, моделировать исследование, экспериментировать и проектировать результаты опыта (исследования). К предметным (физическим) исследовательским умениям относятся умения, связанные с использованием знаний из смежных дисциплин при проведении эксперимента; составление схем, подбор необходимого оборудования для проведения эксперимента, сборка установки, настройка приборов, устранение неисправностей, самостоятельное проведение эксперимента с применением различных измерительных приборов и устройств, работа с различными виртуальными моделями, умение проводить наблюдения, расчет погрешностей измерений, обработка и анализ полученных результатов, соблюдение техники безопасности при выполнении эксперимента. Креативный компонент направлен на самостоятельное создание творческого продукта исследовательской деятельности. Рефлексивно-оценочный компонент ориентирован на развитие способности и готовности студентов к самостоятельной

научно-исследовательской деятельности, самостоятельному освоению, усовершенствованию научных знаний и применению их на практике.

При формировании исследовательских умений студентов учебный процесс должен быть ориентирован на принципы целеполагания, объективности, системности, преемственности, дополнительности, управляемости, непрерывности, научности, индивидуализации и дифференциации.

Процесс формирования исследовательских умений и навыков студентов носит этапный характер, при котором каждому последующему этапу характерен новый элемент исследовательской деятельности.

Формированию и развитию исследовательских умений студентов способствует креативная организация учебного процесса с диалоговыми формами обучения, такими как: проведение дискуссий и поисковых бесед; исследовательские наблюдения, эксперименты и опыты; выполнение практических заданий, творческая работа, решение проблемных задач и ситуаций. При-

менение компьютерных технологий включает в себя обучение программированию, работе на вычислительной технике, умению решать различные задачи с помощью компьютера, умение работать с компьютерными моделями различных физических систем, позволяющими студентам исследовать их посредством интерактивного взаимодействия.

В настоящее время разрабатываются различных учебные компьютерные модели, моделирующие среды, различные программы для вычислительного эксперимента. Изучение и анализ литературы, посвященной роли компьютерных технологий, вопросам развития информационной компетентности обучающихся, показывает, что образование определяет перспективы развития экономики, науки, техники технологий и современные технологии являются важной составляющей информационной среды каждого учебного заведения, что требует осмысления новых возможностей компьютерных и информационных технологий обучения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. - Москва, 2003. № 2. С. 58-64.
2. Каирова Л.А. Формирование исследовательской культуры будущего педагога. Сборник научных публикаций научно-педагогических сотрудников вузов. - РАНХ и ГС, Барнаул, РФ, 2019. С.19.

СЕИТОВА САБЫРКУЛЬ МАКАШЕВНА

педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

КОЙШЫБЕКОВА АЙЖАН КУМАРБЕКОВНА

«Математика» мамандығының 1 курс докторанты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: aizhankym@inbox.ru

«ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ҰЙЫМДАСТЫРЫЛАТЫН БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ»

Түйіндеме. Білімгерлерге білім беру процесінде өзіндік жұмыстарды ұйымдастыруды жетілдіруді күшейту оларда кәсіби бағыттылықты қалыптастыру жолдарының бірі. Себебі, қандай саладан болса да өз мамандығының шебері, өздігінен ізденуге мүмкіндігі бар, кәсіби бағыттылығы жоғары маман даярлау мәселесі қазіргі заманның басты талабына айналды. Сондықтан болашақ маманға қойылатын заманауи білікті талаптар өте жоғары. Білімгерлердің өзіндік жұмысының рөлі артып келеді, осыған байланысты қазіргі заманғы білім беру практикасында білімгерлердің дербестігі мен шығармашылығын ынталандыратын өзіндік жұмыстар, олардың түрлері ерекше мәнге ие болады.

Кілттік сөздер: өзіндік жұмыс, ынталандыру, кәсіби бағыт, жұмыс түрлері, әдістері.

СЕИТОВА САБЫРКУЛЬ МАКАШЕВНА

доктор педагогических наук, профессор,
Жетысуского университета имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

КОЙШЫБЕКОВА АЙЖАН КУМАРБЕКОВНА

докторант 1 курса специальности «Математика»,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: aizhankym@inbox.ru

«ВИДЫ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ, ОРГАНИЗУЕМЫХ В ВУЗЕ»

Аннотация. Усиление совершенствования организации самостоятельной работы обучающихся в образовательном процессе является одним из путей формирования у них профессиональной направленности. Ведь главным вызовом современности стал вопрос подготовки высококвалифицированных специалистов, способных самостоятельно искать, в какой бы сфере они ни находились. Поэтому современные квалифицированные требования к будущему специалисту очень высоки. Возрастает роль самостоятельной работы обучающихся, в связи с чем в современной образовательной практике особое значение приобретают самостоятельные работы, их виды, стимулирующие самостоятельность и творчество обучающихся.

Ключевые слова: самостоятельная работа, мотивация, современное образование, формы, методы работы.

SEITOVA SABYRKUL

Doctor of pedagogical Sciences, Professor
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

KOISHYBEKOVA AIZHAN

1st year doctoral student of the specialty "Mathematics"

of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: aizhankym@inbox.ru

«TYPES OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS ORGANIZED AT THE UNIVERSITY»

Abstract. The improvement of independent work organization of students in the educational process is one of the ways to form their professional orientation. Besides, the main challenge of our time has become the issue of training highly qualified specialists who are able to independently search in whatever field they are located. Therefore, modern requirements for a future specialist are very high. The influence of independent work of students is increasing, and therefore in modern educational practice, independent work, their types that stimulate students' independence and creativity, are of particular importance.

Keywords: independent work, stimulate, modern education, forms, methods of work.

Соңғы кезде білімгерлерді өмірге, еңбекке бейімдеуге, олардың бойында өзіндік ойлау, белсенді өмір позициясын қалыптастыруға көп көңіл бөлінуде. Сондықтан да оқыту құралдары мен әдістерін жетілдіру, олардың тиімді белсенді формаларын ұсыну міндеті үнемі алға тартылуда.

Білімі мен білігін, икемділік дағдысын үнемі жетілдіру, өз бетімен білім алуға ұмтылу әрбір маманның өмірінің негізгі бөлігі екені даусыз. Сол себепті жоғары оқу табалдырығынан аттанған жас жеткіншектерді осындай икемділіктер мен біліктілікті игеруге икемдеген тиімді. Ол үшін пәннің барлық мүмкіндіктерін, мазмұнын, оқу жұмысының әдістері мен формасын қолданған тиімді.

Педагогикалық ғылымда «білімгердің өзіндік жұмысы» деген түсінікке бірыңғай анықтама берілмеген. Бұл сұрақ әлі даму үстінде. Білімгер білімді өз бетімен жинақтау қажеттігін дамытуы керек. Ал осы педагогикалық міндетті шешу оқытушымен оқытудың ғылыми - әдістемелік деңге-

йін көтеруді, пән ішілік және пән аралық байланыстарды дамытуды талап етеді.

Білімгерлердің өзіндік жұмысының теориялық сипатын айқындау мақсатында көптеген ғылыми зерттеулер жүргізілген, еңбектер талқыланды. Саралай келе зерттеуші ғалымдардың пікірлерін 3 бағытта топтастыруға болады:

1-ші топ ғалымдары өзіндік жұмысты **сабақты түрлендірудің бір тиімді әдісі** ретінде қарастырады (О.Сүлеев, Р.Сейсекенова, С.Елубаев);

2-ші топ ғалымдары өзіндік жұмысты **оқушылардың өздігінен жетілу құралы** деп сипаттайды (М.Ф.Роганова, Б.П.Есипов, т.б.);

3-ші топ ғалымдары өзіндік жұмысты **білімгерлердің ешкімнің көмегінен орындалатын іс-әрекеттері** деп анықтайды (М.И.Моро, А.О.Бурдин, Н.А.Менчинская, т.б.).

«Өзіндік жұмыс» дегеніміз – жеке адамның өзіндік әрекеті. Ол мынандай екі фактормен сипатталады (1-сурет).

1 сурет-Өзіндік жұмысты сипаттаушы факторлар.

– жеке адамдағы бар білім, білік және дағды жиынтығымен;

– жеке адамның іс-әрекет үрдісіне, оның жүзеге асу шарты және нәтижелеріне тигізетін әсері.

Сонымен қатар іс-әрекет процесінде болатын басқа адамдармен байланысымен де сипатталады. Бұл екі фактор бірімен-бірі өзара байланысты. Жеке адамның әрекеті ретінде өзіндік

жұмысты қалыптастырудың шартын анықтау қарастырылып отырған мәселенің негізі болып табылады. Өзіндік жұмыс – жеке адамның жалпы абстрактылы сипаты емес, ол – жеке адамның мінез-құлық, жүріс-тұрысымен сәйкестендірілген сипаты. Іс-әрекеттің бір саласында өзіндік әрекетті көрсете алатын адам, басқаларында өз бетінше бола алмауы әбден мүмкін [Корпешова Г., 1986, 6.56].

Қазіргі кезде «ақпараттық қоғам» деген ұғым бар. Бұл қоғамның мақсаты – адамдарды жан-жақты ақпараттар ала білуге және оны пайдалана білуге үйрету, азаматтардың неғұрлым көпшілігін өз бетімен, белсенді әрекет ете білуіне, шешім қабылдай білуіне, күнде өзгеріп отырған өмірге бейімделе білушілікке баулу.

Қазіргі заманғы ақпараттық қоғам, жоғары оқу орындардың алдына білімгерлерді мыналарға:

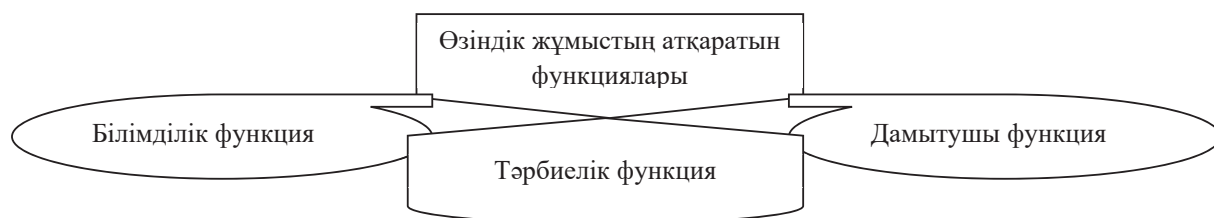
- өз бетімен қажетті білімді ала отырып, оны пайда болған проблемаларды шешу үшін іс жүзінде пайдалану арқылы әртүрлі өмірлік жағдайларға бағдарлана білуге;
 - өз бетімен сыни ойлау, пайда болған проблемаларды көре білу және қазіргі технологияларды пайдалана отырып, оларды шешудің тиімді жолдарын іздестіру, жаңа идеяларды пайдалануға, шығармашылықпен ойлауға қабілетті болуға;
 - ақпаратты сауатты пайдалана білуге (дәлелді қорытынды жасау, статистикалық және логикалық заңдылықтарды орнату, белгілі бір проблемаларды шешу үшін, оларға талдау жасау үшін фактілер жинау);
 - әртүрлі әлеуметтік топтармен ымырашыл болу, командада жұмыс жасай білуге;
 - өзінің адамгершілігін, құлықтылығын, зияткерлігі мен мәдениет деңгейін дамыту жолында өз бетімен жұмыс жасауға қабілетті етіп даярлау міндетін қояды.
- Оқыту процесі екі жақты процесс болғандық-

тан білімгердің өзіндік жұмысы, дербес іс-әрекеті оқытушының басшылығымен қатар олардың ізденімпаздығын, белсенділігін, өз ықыласымен жасайтын әрекетін де қажет етеді.

Өз бетінше ізденімпаздықпен жұмыс істей білу, яғни оқу материалын таңдау, жаңаны қабылдау мен меңгеру, алған білімін іс жүзінде қолдана білу, оңтайлы әдістерді таңдап алу, белгілі бір нәтижеге жетуге ұмтылу – білімгерлердің шығармашылық дербестігін қалыптастырудың алғы шарты. Шығармашылық дербестік, өзіндік жұмыс істеу шеберлігі мен дағдылары өзінен-өзі пайда болмайды, ол мақсат оқу қызметінің нәтижесінде және өз кезегінде шығармашылық, практикалық сипаттағы әр түрлі тапсырмаларды орындау процесінде қалыптасады.

Математика сабағында тек түсініктер мен формулаларды оқытып қана қоймай, проблемалық және зерттеу әдістерін қолданып, ережелерді, анықтамалар мен заңдылықтарды білімгерлердің өздері қорытып шығаратындай дәрежеге жеткізген жөн.

Өзіндік жұмыс дегеніміз - білімгерлердің жаңа білім, дағды, икемділіктер мен ғылым әдістерін меңгерудің маңызды жолы. Егер өзіндік және сөздік-көрнекілік әдістер білім алушылардың таным әрекетінің алғашқы екі пайымдау мен абстрактылы ойлауды қамтамасыз етсе, ол оны іс жүзінде тексеру тек өз бетімен жұмыс кезінде іске асады. Өзіндік жұмыстың тұтасымен алғанда оқу процесі сияқты атқаратын функцияларын 2-суреттен көруге болады.

2 сурет – Өзіндік жұмыстың атқару функциялары

Өзіндік жұмыстың білімділік функциясы математика ғылымының негізгі әдістерін игеруде көрінеді. Оған жататындар: сараптау іскерлігі, есептеу есептерін шығару дағдысы, математикалық тілді дұрыс меңгеруі, үлгілеу икемділігі және т.б.

Тәрбиелік функциясы дара тұлғаның кейбір ерекше қасиеттерін қалыптастыруға байланысты. Олар еңбек сүйгіштік, қиыншылықты жеңе білу, табандылық, өз-өзіне сенімділік.

Дамытушы функциясы - дербестік пен тәуелсіздікті, зияттылық шеберлігін дамыту (өзіндік бақылау, негізгіні бөліп көрсету, тұжырымдау, ой қорыту, байқағыштық, сезімталдық және т.б.)

Білімгерлердің өзіндік жұмысының маңызы мынада:

- білім алушылардың саналылық деңгейін арттырып, білімді меңгеру беріктігін көтереді;
- білімгерлер бойында белгілі бір икемділік пен дағдыны қалыптастырады;
- алған білімін өмірде қолдана білуге үйретеді;

- білімгерлердің танымдық қабілетін дамытып, ойлау әрекетін жоғарылатады.

Қазіргі кезеңде білімгерлердің өз бетімен жұмысты орындау деңгейі, дербестігі жайлы мәселелер ең негізгі, келелі мәселеге айналып отыр.

Бүгінгі таңда қоғамымыздың даму бағытында жан-жақты дамыған, сауатты, саналы азамат тәрбиелеу мәселесі жүктеліп отыр.

Өзіндік жұмыс білімгерлердің шығармашылық қабілеті мен біліктерін дамытуда олардың

барысында тиімді, әрі өнімді еңбек етуіне мол мүмкіндіктер жасайды. Өзіндік жұмысты оңтайлы ұйымдастыру елеулі практикалық міндет және маңызды ғылыми проблема болып табылады [2].

Өзіндік жұмысты ұйымдастыру мәселесіне көптеген зерттеулер арналған. Олар педагогикалық әдебиеттерде алғаш өзіндік жұмыс мәселелерін В.К.Буряк, Е.Я.Голант, Б.П.Есипов, Р.Г. Лемберг, Р.М. Микельсон, И.И. Пидкасистый, Е.С.Саблик, М.Н. Скаткин еңбектерінде зерттелініп, оқу процесінде білім алушылардың өзіндік жұмысын жүйелі түрде қолдану негіздері қарастырылды [Р.Б.Исмаилова.,2012,б.105].

Білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың мәнін дидактикалық тұрғыда қарастырағандарға: А.Е.Абылқасымова, Н.А.Адельбаева, С.И.Архангельский, М.В.Буланова-Топоркова, М.Г.Гарунов, И.И. Кобыляцкий, Р.Н. Низамов еңбектері арналған [Павлюченко А.С.,2004].

Жоғарғы оқу орындарында жүріп жатқан түбегейлі өзгерістерге байланысты СӨЖ-дің маңызы артқанын, ондағы оқытушының орнын, оқыту жүйесінде оны ұйымдастырудың кейбір ерекшеліктері мен мәселелерін отандық зерттеушілер С.Е. Калдыкозова, А.Головчун және ресейлік зерттеушілер Е.Галицких, Ю.Попов пен В.Оробинский, И.Г. Ковалевский, Г.Ларионова еңбектерінде қарастырылады.

Өзіндік жұмыстың маңыздылығы мынада:

- білімгердің өз беттерімен жұмыс орындай алуларына,
- оқуға белсенділігінің артуына,
- шығармашылығын қалыптастыруға ықпалында. Өз бетімен жұмыс жасау барысында білімгер өздігінен істейтін жұмыстарды әрекет сипатына қарай жаттығу, зерттеу, шығармашылық жұмыстар деп топтастырады.

Шығармашылық еңбекте білімгердің іскерлік қабілеті, білім көлемі, білім молдығынан туатын толық дербестігі айқын көрінуі тиіс. Шығармашылық жұмыстар білімгерлердің дүниетанымы-

на, ізденімдік қабілетінің дамуына, тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар өздігінен ой қорытып, шешім шығаруға, дұрыс сөйлеп, сауатты жазуға, тіл байлығын арттыруға жәрдемдеседі.

Өзіндік жұмыстың түрлері сан алуан. Оларды топтастыру-өте күрделі мәселе. Сондықтан білімгерлердің өзіндік жұмыстарын топтастыру үшін бірнеше шарттар мен талаптарды ескеру керек.

Оқытудың мақсат, міндеттеріне және пәннің мазмұнына, оқыту әдістерінің ерекшеліктеріне, білімгердің даму дәрежесіне қарай өзіндік жұмыстарды бірнеше топқа бөлуге болады. Оның негізгі жиі кездесетін бір тобы - **сабақ мақсатына қарай** қолданылатын жұмыстың түрлері. Олар мыналар:

- жаңа білімді меңгеруі (материалды жан-жақты талдау, оқытушының ауызша баяндауының жоспарын, конспектін жасау т.б. тәсілдерге үйрену);
- жаңа білімді бекіту (түрлі жаттығулар, есеп шығару, түрлі жазбаша, графикалық, практикалық т.б. жұмыстар);
- білім мен дағдыларды қайталау, бақылау және тексеру.

Жоғару оқу орнында **дербес өзіндік жұмыстың** көптеген түрлері болады – лекцияға, семинарларға, лабораториялық жұмыстарға, сынақтарға, емтихандарға, реферат орындауға, тапсырмаларға, курс жұмыстарына және жобаларына дайындық, ал қорытынды кезеңде - диплом жобасын орындау. Өзіндік жұмыс тиімдірек болады, егер ол жұппен орындалса немесе оған 3 адам қатынасса. Топтық жұмыс себептілік факторын күшейтеді және өзара интеллектуалдық белсенділігін, білімгерлердің танымдық іс-әрекетінің тиімділігін жоғарылатады, ол кезде өзара тексеріс көмек жасайды. Өзіндік жұмыстың өтілу формаларына байланысты бөлінуі 3-суретте берілген.

3 сурет- Өзіндік жұмыстың өтілу орнына қарай бөлінуі.

Білімгерлердің орындайтын өзіндік жұмысының түрлерін сипаттайық:

1) Реферат – әдебиеттерге міндетті түрде шолу жасай отырып, мәселені жазбаша мазмұндау немесе ғылыми жұмыстың, кітаптің мазмұнын талдай отырып баяндау.

2) Коллоквиум – оқу материалын меңгеру са-

пасын анықтау мақсатымен пәннің оқылған тақырыптары бойынша сұхбаттасу түрінде өткізілетін білім алушының өзіндік жұмысын бақылау формасы. «Коллоквиум» сөзі латынның «collocvium» - сөйлесу, әңгімелесу деген сөзінен шыққан.

3) Эссе – сын, публицистика және сол сияқты т.б. жанрдағы өзекті мәселе бойынша өзінің жеке

көзқарасының жазбаша түрдегі мазмұнамасы.

4) Мақсаттар ағашы – мәселені таңдап, деңгей бойынша мақсаттарын белгілеуді; барлық деңгейдегі тапсырмалар мен оларды орындау алгоритмін анықтауды; мақсатқа жету жолдарын анықтауды; жұмыс сапасының көрсеткіштері мен тапсырманы бақылау түрлерін таңдауды көздейтін тапсырма.

5) Презентация – белгіленген мәселе бойынша негізгі қағидаларды слайд, бейнеролик және т.б материалдар арқылы көрсете отырып жасайтын ауызша баяндама.

6) Жағдаяттық тапсырма – әртүрлі жағдайлардың сипаттамасы мен оларға байланысты тапсырмалар тізімдемесі.

7) Іскерлік ойындар –білім алушының болашақ кәсіби қызметіне байланысты дағдыларды қалыптастыруға бағыттылған және алдын-ала дайындық пен өз бетінше аяқтауды талап ететін кез-келген процестің имитациясы.

8) Топтық жоба – 3-5 білім алушыдан тұратын топтың жоба жасауына арналған тапсырма.

9) Жеке жоба – дайындық деңгейі жоғары білім алушылар үшін өзекті тақырып бойынша зерттеу жобасын әзірлеуге арналған тапсырма.

10) Глоссарий (тізбек сөздер) – берілген тақырып бойынша терминдер мен түсініктердің қысқаша анықтамасы.

11) Эвристикалық әңгіме - гректің «эврика» - таптым деген сөзінен шыққан. Өзіндік жұмыстың бұл түрі, оқытушы білімгерлердің алдына белгілі бір міндет қойып, оны шеберлікпен тыңдалған сұрақтар арқылы оның шешу мақсаты қойылғанда қолданылады.

12) Тест әдісі – сабақ үрдістерін бір-бірімен байланыстырып, білімді тексеру, бекіту, қайталау, жүйелеу құралы. Тағы бір тиімді жағы уақыт үнемделеді, білімгерлер қызығып, белсенділіктері артады. Тест – ағылшын сөзі, аударғанда «байқау», «бақылау», «зерттеу» деген мағына білдіреді.

Тестік тапсырмалардың әр түрлі типтері болады. Олар: толықтыру тесті, еске түсіру, балама, таңдау, салыстыру, ретімен маңызына қарай тізбелеу, құрастырмалы, кәсіптік бағдарлы тестілер. Тест тапсырмаларының жауабын цифр немесе перфокартаның көмегімен беруге болады.

1.Ашық тапсырма немесе толықтыру тесті – сөйлемдегі жетіспей тұрған сөздің сөз тіркесінің, сандар мен формулалардың орнындағы көп нүктенің тиісті жауаппен алмастырады.

2.Еске түсіру тесті – сөз, сан, формула, бейне түріндегі бір ғана жауапты керек етеді.

3.Таңдау тесті – онда сөйлемнің басы беріледі де, соңынан бірнеше үлгілері жауап ретінде ұсынылады, оның ішінде дұрысы да, қатесі да бар. Дұрыс жауап нөмірін карточкаға белгілеп көрсетуге болады.

4.Балама тесті – Қандай да бір ұғымды растайтын сөйлемдерден құрастырылады. Жауап дұрыс

немесе қате, немесе жоқ түріндегі сөздермен беріледі.

5.Салыстыруға арналған тест – ол да бір бағанада тапсырма тек сөйлеммен, ал екінші бағанада берілген сұрақтан екі-үш есе көп жауап беріледі.

6.Ретіне қарай тізбелеу тесті құбылыстар, шамалар, сипаттамалардан тұрады.Оларды тәртіппен, яғни маңыздылық мөлшері бойынша реттеу керек . Берілген тізім жауаптың құралуына негіз болады

7.Құрастырма тест - әр түрлі типтегі тапсырмалардан тұрады. Білімгерлер оның жауабын берілгендердің ішінен таңдайды.

13) Курстық жұмыс (жоба)– жоғары білім мекемесі білімгерлерінің белгілі бір мерзімде және белгілі бір талаптар бойынша орындайтын тапсырмасы. Курстық жұмыс (жоба) – бұл, реферат, баяндама және бақылау жұмысына қарағанда, оқу курсының таңдалған проблемасын терең әрі көлемді қарастырады. Жиі жағдайда курстық жұмыстар мамандық бойынша негізгі болып табылатын пәндер бойынша орындалады [Асанов Н., 2013].

14) Өзіндік жұмысты жүйелі құрып, нақты тапсырмаларға бағыттау үшін тиімді әдістердің бірі – «Жобалау» әдісін қолдану тиімділігін танытты.

Білімгердің өзіндік жұмысы аудиторлық жұмыспен бірге, оқыту процесінің негізгі бөлігі болып табылатын СӨЖ-нің жүйелі түрде орындалуы оқытушының жоспарлау және бақылау қызметі нәтижесінде қалыптасады.

Білімгердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудағы қызметі: өз әрекетін өзі ұйымдастырушы; өз бетімен ізденіп, шығармашылық әрекет жасаушы; өз тағдырын өзі басқаруш.Оқыту процесінде,яғни білім беру барысында ұйымдастырылатын өзіндік жұмыстың түрінің көптігіне қарамастан, олардың бәріне ортақ мақсат – білімгерлердің кәсіби бағыттылығын қалыптастыру, құзыреттілікке жетуге талпыныс тудыру тұрғысында дайындау, кәсіптік іс-шаралар ұйымдастыруға, оның жүргізу жолдарын білуге, орындаудың әдіс-тәсілдерін меңгеруге жаттықтыру мәселелерін қарастырады.

Болашақ маманға жоғары оқу орны теориялық білім берумен қоса, өз бетімен ізденісі мен зерттеушілік әрекеттерін дамытып, алған білімді ғылыммен, кәсіби әрекеттермен байланыстыра білу дағдысын қалыптастыруды көздейді. Оқу орнынан алған дағдысы бойынша маман өмір бойы ізденеді, білімін толықтырады, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы нәтижеге қол жеткізеді.Білімгерлерге жоғарыдай бағыт беруді жетілдірудің жолдарының бірі – білім беру процесінде олардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыруды күшейту деп санаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Корпешова Г. Білімгерлердің қызығушылығын арттырудағы көрнекіліктің рөлі / Г.Корпешова // Қазақстан мектебі. - 1986.- № 4.С. 56.
2. Абілқасымов А.Е. «Білімгерлердің іздемпаздығын қалыптастыру» Алматы, 1994. С. 85.
3. Р.Б.Исмаилова Білімгерлермен жүргізілетін өзіндік жұмыстарды ұйымдастырудың ерекшеліктері.// 2012. С. 105.
4. Павлюченко А.С. Организация самостоятельной работы студентов: Виртуальный семинар [Электронный ресурс] /НГПУ. – Электрон. дан. – Новосибирск, 2004. – <http://www.nspu.net/index1.html>
5. Асанов Н. Өзіндік жұмыстардың ерекшеліктері.Алматы, 2013. С. 58.

СМАГУЛОВ ЕСЕНГАЛИ ЖЕКЕМБАЕВИЧ

п.ф.д., профессор,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ДЖАКУПОВА АЙМГУЛЬ НУРЛАНОВНА

«Математика» мамандығының 1 курс докторанты,
Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау қ., Қазақстан
E-mail: aimgul.djakupova@mail.ru

БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІ ҮШІН «КӘСІПКЕРЛІК» КУРСЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Түйіндеме. Теориялық зерттеу бірқатар негізгі мәселелерге арналған, олар мамандықтың болмауына, мамандық таңдаған адамға сараланған көзқарастың болмауынан, білікті кадрлардың жетіспеуінен және қазіргі еңбек нарығының нашар бақылауынан тұрады. Бұл мақалада болашақ математика пәнінің мұғалімдері үшін «Кәсіпкерлік» курсының әдістерін қолданудың өзекті мәселелері, сонымен қатар балалардың қосымша мамандық таңдауға психологиялық дайындығының маңыздылығы, сонымен қатар кәсіптер мен олардың қызмет бағыттарының көкжиектері неғұрлым терең кеңеюі көрсетілген.

Кілттік сөздер: мұғалім, математика, әдістер, кәсіпкерлік, кәсіби таңдау, жеке ерекшеліктер.

СМАГУЛОВ ЕСЕНГАЛИ ЖЕКЕМБАЕВИЧ

д.п.н., профессор,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ДЖАКУПОВА АЙМГУЛЬ НУРЛАНОВНА

докторант 1 курса специальности «Математика»,
Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова,
г.Кокшетау, Казахстан
E-mail: aimgul.djakupova@mail.ru

СПОСОБЫ ПРИМЕНЕНИЯ КУРСА «ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО» ДЛЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ

Аннотация. Теоретическое исследование посвящено кругу основных проблем, которые заключаются в отсутствии индивидуального, дифференцированного подхода к личности выбирающего профессию, нехватке квалифицированных кадров, слабом мониторинге современного рынка труда. В данной статье отображаются актуальные проблемы использования методов курса предпринимательство для будущих учителей математики, а также важность психологической готовности детей к выбору дальнейшей профессии, а также более углублённое расширение кругозора профессий и сфер их деятельности.

Ключевые слова: учитель, математика, методы, предпринимательство, профессиональный выбор, индивидуальные особенности.

YESSENGALI SMAGULOV

Doktor of Pedagogical Sciences,
Professor of ZhU named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

AIMGUL DJAKUPOVA

1st year doctoral student of the specialty "Mathematics" of
KU named after Sh.Ualikhanov,
Kokshetau, Kazakhstan
E-mail: aimgul.djakupova@mail.ru

METHODS OF APPLICATION OF "ENTREPRENEURSHIP" COURSE FOR FUTURE MATHEMATICS TEACHERS

Abstract. The theoretical study is devoted to a range of main problems, which consist in the absence of an individual, differentiated approach to the individual who chooses a profession, the lack of qualified personnel, and poor monitoring of the modern labor market. This article reflects the current problems of using the methods of the entrepreneurship course for future mathematics teachers, as well as the importance of the psychological readiness of children to choose a further profession, as well as a more in-depth expansion of the horizons of professions and areas of their activity.

Keywords: teacher, mathematics, methods, entrepreneurship, professional choice, individual characteristics.

**Статья подготовлена в рамках Гранта
«Лучший преподаватель ВУЗа»**

КІРІСПЕ

Бұл жұмыстың мақсаты - болашақ математика пәнінің мұғалімдерін «Кәсіпкерлік» курсы және білім беру саласындағы компьютерлік технологиялармен, атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Президентінің алға қойған міндеттері негізінде таныстыру.

Қарастырылған белгілі ғылыми-әдістемелік зерттеулер, негізінен жоғары оқу орындарында фундаменталдық курстарды (оның ішінде «**Кәсіпкерлік**») кәсіби бағдарлап оқыту қажеттігін негіздеуге арналған, бірақ ол курстың мазмұнының мүмкіндігі толық қолданылмаған яғни:

1) оның болашақ математика мұғалімінің математикалық дайындықтарын жетілдіретін мүмкіндіктері айқындалмаған;

2) әдістемелік білік пен дағдыларын дамытатын әдістер заманауи талаптарға сай құрылмаған;

3) курстың мазмұнының кәсіби бағыттылық мүмкіндіктері толық қолданылмаған [Кулекеев Ж.Ә., 1991];

Негізгі бөлім

Осыған орай, математика мамандығы бакалаврларын дайындауда кәсіби бағдарлап оқыту және қолдану әдіснамалық тұрғыда негізделінген.

Сонымен, біріншіден, қазіргі кезде болашақ математика мұғалімдерінің кәсіби дайындығының тиімділігін көтеру үшін таңдаулы курстардың тақырыптарын кеңейту қажет. Математикадан таңдаулы курстар студенттерді математиканың заманауи мәселелерімен таныстырады, өзбегімен зерттеу жұмысымен айналысуға жұмылдырады. Педагогикалық жоғары оқу орындары таңдаулы курстардың көмегімен мамандарды дайындаудың сапасын арттырып, мектептердің талаптарына сай өзгеріс енгізіп, жаңа таңдаулы дайындық жүргізулеріне болады.

Таңдаулы курстар мен таңдаулы семинарлар мектептің және педагогикалық жоғары оқу орындарының мұғалімдеріне білім алушыларға тек білім беріп қана қоймай, оларды шығармашылық іс-әрекетке тәрбиелеулеріне және оқушылардың ғылымның бір саласынан терең білім алып заманауи жаңалықтармен танысуларына мүмкіндіктері бар.

Қазіргі қоғам талабына сай білім жүйесінде кәсіби бағдарлап оқытудың мазмұнын өзгерту қажеттігі пайда болды. Сондықтан бүгінгі күнде жоғары педагогикалық оқу орындарында болашақ мамандардың кәсіби тұлғалық қасиеттерін, білімдарлығын, алған білімін өмірде қолдана білуін, оқытудың жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларын қолдану біліктілігін қалыптастыру мәселесін шешу қазіргі білім берудің көкейкесті мәселелерінің бірі.

«**Кәсіпкерлік**» курсы негізінде құрылған таңдаулы курстар студенттерді оның қолданбалы жерлерімен танысуларына мүмкіндік туғызады. Мұның маңызы зор, себебі болашақ мұғалім мектепте жұмыс істегенде оқушыларға сандар туралы ұғымды, функционалдық байланыс туралы ұғымды қалыптастырудың соңғы деңгейінде, комплекс сандардың және комплекс айнымалы элементар функциялардың қасиеттерін факультативтік сабақтарда элементар математиканың есептерін шығарғанда, сонымен қатар комплекс сандардың және комплекс айнымалы элементар функциялардың физиканың, механиканың т.б. кейбір есептерін шығарғанда қолданысымен таныстырып, алған білім, білік және дағдыларын қолдануларына болады. Аталған таңдаулы курстардың мазмұны, оларды жүргізу әдістері мен тәсілдерін негіздеуге байланысты мәселелер, біздіңше әлі толық шешілмеген.

Сонымен, екіншіден, қазіргі кезде математикалық үлгілеудің және есептеу экспериментінің теориясы ақпаратнаманың негізгі ғылыми бағыттарының бірі болып табылады. Ақпаратнама,

есептеу техникасы, ақпаратнаманың бағдарламалық жасақтамасы және алгоритмдік құралдар сияқты ақпаратнаманың негізгі барлық компоненттерінің прогресін қамтып көрсететін, математикалық үлгілеудің дамыған әдіснамасына негізделеді. Математикалық үлгілеудің және есептеу экспериментінің әдіснамасы ғылыми зерттеудің, қазіргі заманғы компьютерлердің көмегімен іздеудің және болжаудың заманға сай әдіснамасы бола отырып, ақпаратнаманы ғылым, «технологиялар жиынтығы» және адамдар қызметінің саласы деп санауға мүмкіндік береді. Заманауи кезеңде есептеу машиналары адамның зияткерлік қызметінің барлық санасына ене отырып, ғылыми-техникалық прогресті жеңілдетудің шешуші факторларының біріне айналады.

Әр түрлі құбылыстар мен үрдістерді зерттеуде қолданылатын тәсілдердің ішінде ең кеңінен қолданылатыны, оларды үлгілері бойынша зерттеу болып табылады. Бүгінгі таңда ғылыми зерттеулер мен инженерлік есептеулерде үлгілеудің көптеген түрлері қолданылады [Смагулов Е.Ж., Жанатбекова Н.Ж., Хаймулданов Е.С., 2018].

Өндірістік және экономикалық жұмыстардың қарапайым үлгілері. Бұл тақырыпта жұмыс өндірісте бұйым шығаруға бағытталған болғандықтан, бұл өндірістік жұмыстарға жатады. Бұл тұста, қосымша, шығындалатын қаржы мәселесі де қаралып отырғандықтан, оны экономикалық жұмыстарға да тиісті деп айта аламыз. Бұл тұста, қосымша, шығындалатын қаржы мәселесі де қаралып отырғандықтан, оны экономикалық жұмыстарға да тиісті деп айта аламыз. Осындай өндірістік және экономикалық есептерді шешу, келесідей кезеңдердегі жұмыстарды орындауды талап етеді.

Сызықтық программалау есептеріне келетін жұмыстардың үлгілері, бұл тақырыпты берілген экономикалық жазылымдағы есеп шарттарындағы барлық деректерді математика тіліне көшіру үшін атқарылатын жұмыстарды талдаймыз, яғни ол есептердің математикалық үлгілерін құруды үйренеміз.

Сызықтық емес және геометриялық программалау есептеріне келетін жұмыстардың үлгілерін, бұл тақырыпты Өмірде кездесетін көптеген өндірістік және экономикалық есептердің үлгісін құрғанда, ол, әлде мақсаттық функция, немесе шектеулер жүйесі, кейде олардың екеуі де, олардағы айнымалары бойынша сызықтық емес өрнектермен анықталуы мүмкін. Осындай жалпы жағдайда алынатын есептерді сызықтық емес программалау есептері деп атайды;

Тәжірибе нәтижесінде алынған деректерге теориялық функцияларын таңдау негіздерін, бұл тұста қарапайым тәсілдерді қарастырып отырғандықтан, таңдалатын функцияларды да қарапайым функциялар ішінен іздеп, ізделінген функция және в екі параметрлі функция болсын деп қабылдаймыз.

Технологиялық үрдістердің үлгілерін, мұндай сызба граф деп аталады, яғни граф – төбелер мен оларды байланыстыратын қабырғалардың жиынтығы болып табылады. Бүгінгі таңда графтың төбелерін цифрлармен, ал қабырғаларын кіші әріппен белгілеу қалыптасқан. Егер графтың қабырғалары қосымша бағытталған болса, онда мұндай граф бағдарлы граф, ал олардың қабырғалары доғалар деп аталады.

Баршаға қызмет көрсету жүйелерінің үлгілерін, баршаға қызмет көрсету теориясы ықтималдықтар теориясының бір бөлімі ретінде кейінірек ашылып, дами бастады. Бұл сала бойынша алғашқы еңбектер жиырмасыншы ғасырдың басында жарық көре бастады. Және олар өмір сұранысына, атап айтқанда, телефон желілеріне байланысты қажет болды.

Технологиялық жүйелерді еліктей үлгідеу негіздерін, құру тәсілдері мен теориялары мүмкіндігінше толық қамтылып берілді, бұл тақырыпқа көшердің алдында, осы жетілімділік графының өзін тұрғызу үрдісіне қайта, яғни оның нақты алгоритмнің құруға тоқталады. Ол үшін жетілімділік графының төбелерін тамырлық төбе; терминалдық төбе; қайталанымды төбе және шекаралық төбе деп жіктеген тиімді. Қайталанымды төбелер ішкі төбелер болып саналады.

Сонымен, әрбір тақырыптарға бөлініп, тақырып бойынша, алдымен жаңа сабаққа қатысты негізгі ұғымдар мен негізгі ережелер жазылып, одан кейін, тақырып бойынша бір-екі есеп толық шығарылып көрсетіліп, сабақта шығарылатын және үй тапсырмасына берілетін есептер жиынтығы беріліп, соңынан өзін-өзі тексеруіне мүмкіндік беру қажет.

Әрбір тақырыпты оқығанда, жаңа мәліметтермен танысқаннан кейін есеп шығаруға кіріспей тұрып, оқып шығып, оларға жауап бере алатын деңгейге жеткеннен кейін есептердің шығарылу тәртібін үйреніп, берілген есептерді шешуге кіріскен жөн.

Соңында қолдануға ұсынылатын әдебиеттер тізімі толық көлемде берілгені жөн [Шукаев Д.Н., 2004].

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылар. Біріншіден, болашақ математика мұғалімдері мансаптық бағдарлау процесіне қатысуы керек. Бұл өте маңызды, өйткені болашақ математика мұғалімдері үшін “кәсіпкерлік” курсы, әр оқушының жай-күйі туралы ақпаратқа ие және бұл олардың кәсіби таңдаумен тікелей байланысты, яғни егер оқушы таңдаған мамандығына деген бейімділік, қабілет және тілек болса, онда оның физикалық қарсы көрсетілімдері, денсаулыққа қатысты проблемалары болуы мүмкін. Жоғары сынып оқушыларына арналған кәсіптік бағдар беру тақырыбы бойынша психологтың біліктілігін үнемі жаңартып отырудың маңызы зор, өйткені психологтың жұмысы тек

диагноз қоюмен шектеліп қалмауы керек, психолог сонымен қатар кеңестерге қатысып, медицина қызметкерімен бірлесе жұмыс жасап, әр оқушыға ұсыныстар жасауы керек.

Екіншіден, мектеп оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысының ерекшелігі туралы айтсақ, еңбек нарығының қажеттіліктерін ескеру және жаңа мамандықтарды бақылау сияқты маңызды сәттер жіберіліп алынды. Кәсіби бағдар беру жұмысын жеке жеке сипаттамаларға сүйене отырып құру мүмкін емес, өйткені сыртқы жағдайлармен бірге ішкі алғышарттарды ескеру қажет, содан кейін сыртқы және ішкі факторларды талдауға сүйене отырып, мансаптық бағдарлау жұмысын одан әрі құру қажет.

Үшіншіден, жоғары сынып оқушыларын кәсіби өзін-өзі анықтау үшін бағалау критерийлері жоқ. Тек кәсіби тілектерді бағалау негізінде студенттің жеке тұлғасы туралы сапалы қорытынды жасау мүмкін емес, мұнда терең жеке және кәсіби диагностика және студенттермен әңгімелесу қажет. Әр оқушының жеке басының кәсіби, ком-

муникативті және құзіреттілік сипаттамаларын білу қажет. Егер қандай да бір деңгей түсіп кетсе, онда түзету әрекетін осы бағытқа қою қажет. Оқушының кәсіби таңдауға толық дайын болуы үшін барлық параметрлерге, сипаттамаларға, психологиялық және жеке ерекшеліктерге әр жастағы сәйкестігі маңызды. Егер оқушының дамуында барлық таңдаулар бойынша норма сақталса, онда кәсіби таңдауды қалыптастыру үшін сапалы жұмыс туралы сөз болады.

Қорытындылай келе, жалпы білім беру сапасын жақсарту үшін жасалған жағдайлардың ішінде Қазақстан Республикасындағы әр мектептің оқушыларына кәсіптік бағдар беру жүйесінде оқушыларды психологиялық қолдау үшін жоғарыда аталған жағдайларды жасауға назар аудару қажет, сонымен қатар оқушыларға кәсіби қызығушылықтарды, бейімділіктерді анықтауға көмектесу қажет. Бір немесе бірнеше таңдаған мамандықтарды игерудің нақты мүмкіндіктерін талқылауы тиіс [Feng Li, Qi Zhu and Zhenzhi Yang, 2013].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Кулекеев Ж.Ә. Сызықтық программалау негіздері. Алматы, КазНИИНКИ баспасы, 1991. – 273 б.
2. Смагулов Е.Ж., Жанатбекова Н.Ж., Хаймұлданов Е.С. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету – бәсекеге қабілетті болашақ кепілі. МАТЕРИАЛЫ международной научно-практической конференции «СОВРЕМЕННОЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ОПЫТ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ». Кокшетау, 8-9 июня, 2018. - стр. 366-370.
3. Шукаев Д.Н. Компьютерное моделирование. Алматы: КазНТУ. 2004. -136 с.
4. Feng Li, Qi Zhu and Zhenzhi Yang. Birding tourism development in sichuan, china. - Vol 19. - № 2. - april 2013
5. <http://www.acdsystems.com/index.htm>

СМАГУЛОВ ЕСЕНГАЛИ ЖЕКЕМБАЕВИЧ

п.ф.д., профессор,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ТКАЧЕВ АЛЕКСАНДР ВЛАДИМИРОВИЧ

«Математика» мамандығының 2 курс докторанты,
Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау қ., Қазақстан
E-mail: tkachev1981@mail.ru

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАР МЕН КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ӘЛСІЗ МЕКТЕПТЕРДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАР ҮШІН МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕРДІҢ ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҒЫН ПАЙДАЛАНУ

Түйіндеме. Мақала математикалық модельдеуді қолдана отырып, экономика бойынша интерактивті электронды оқулық жасау мәселелеріне арналған. Автор студенттерді экономикалық модель мысалында Жаңа математикалық ұғымдармен таныстыруды ұсынады, электронды оқулықты ұйымдастырылған баспасөз конференциясы қағидаты бойынша қолдану арқылы, онда студент БАҚ өкілі, ал офлайн оқулық-баспасөз конференциясын ұйымдастырушы рөлін атқарады. Бұл ресурсты құрудың өзектілігі коронавирус пандемиясына байланысты Қазақстан Республикасында жарияланған карантин кезеңінде қашықтықтан білім беруді енгізуден туындады. Сондай-ақ, ел үкіметінің интернет-инфрақұрылымның онлайн сабақтар өткізу үшін барлық мектеп оқушыларын қамтуға қабілетсіздігі туралы фактісін айқындаумен. Біздің осы саладағы зерттеулеріміз мүмкіндігі шектеулі балалардың мәселесін шешуге көмектеседі.

Кілттік сөздер: электронды оқулық, қашықтықтан оқыту, Экономистерге арналған математика, баспасөз конференциясы, көп қатарлы түсініктемелер.

СМАГУЛОВ ЕСЕНГАЛИ ЖЕКЕМБАЕВИЧ

д.п.н., профессор,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

АЛЕКСАНДР ВЛАДИМИРОВИЧ ТКАЧЕВ

докторант 2 курса специальности «Математика»,
Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова,
г.Кокшетау, Казахстан
E-mail: tkachev1981@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНИКА ЭКОНОМИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ И ОБУЧАЮЩИХСЯ В ШКОЛАХ СО СЛАБЫМИ КОММУНИКАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ

Аннотация. Статья посвящена вопросам создания интерактивного электронного учебника по экономике с применением математического моделирования. Автор предлагает знакомить учащихся с новыми математическими понятиями на примере экономической модели посредством примене-

ния электронного учебника по принципу организованной пресс-конференции, где обучающийся будет играть роль представителя СМИ, а офлайн-учебник – организатора пресс-конференции. Актуальность создания данного ресурса вызвана введением дистанционного образования в период объявленного карантина в Республике Казахстан в связи с пандемией коронавируса. А также констатацией факта правительства страны о неспособности интернет - инфраструктуры охватить всех школьников для проведения онлайн-уроков. Наши исследования в данной сфере также помогут решить проблему детей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: электронный учебник, дистанционное обучение, математика для экономистов, пресс-конференция, многопорядковые объяснения.

Статья подготовлена в рамках Гранта «Лучший преподаватель ВУЗа»

YESSENGALI SMAGULOV

Doktor of Pedagogical Sciences,
Professor of ZhU named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

ALEXANDER TKACHEV

2nd year doctoral student of the specialty "Mathematics" of
KU named after Sh.Ualikhanov,
Kokshetau, Kazakhstan
E-mail: tkachev1981@mail.ru

USE OF AN ELECTRONIC TEXTBOOK OF ECONOMIC MODELS IN TEACHING MATHEMATICS TO CHILDREN WITH DISABILITIES AND STUDENTS IN SCHOOLS WITH WEAK COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Abstract. The article is devoted to the creation of an interactive electronic textbook on Economics using mathematical modeling. The author suggests introducing students to new mathematical concepts on the example of an economic model by using an electronic textbook on the principle of an organized press conference, where the student will play the role of a media representative, and an offline textbook – the organizer of a press conference. The relevance of creating this resource is caused by the introduction of distance education during the declared quarantine in the Republic of Kazakhstan in connection with the coronavirus pandemic. As well as a statement of the fact of the government of the country about the inability of the Internet infrastructure to reach all students for online lessons. Our research in this area will also help solve the problem of children with disabilities.

Keywords: electronic textbook, distance learning, mathematics for economists, press conference, multi-order explanations.

Пандемия коронавируса запустила цифровую трансформацию образовательного процесса на всех его уровнях, и происходит она гораздо быстрее, чем планировалось последние несколько лет в рамках государственных программ.

В рамках Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы стоит одна из задач это: «Сокращение разрыва в качестве образования между городскими и сельскими школами, регионами, учебными заведениями, обучающимися» [Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988]. Данный аспект достаточно сложно решить, т.к. школы находящиеся в отдаленных регионах нашей страны имеют слаборазвитую инфраструктуру интернет доступа.

Интернет в Казахстане не приспособлен для проведения онлайн-уроков для школьников, заявил министр образования и науки Асхат Ай-

магамбетов.

«Мы видим, что здесь есть очень много вопросов. Когда 1 апреля мы проводили пробные уроки, только через онлайн подключилось свыше одного миллиона наших детей. В целом в пробных уроках через Интернет приняли участие 2,5 миллиона учеников. Мы увидели, что есть как плюсы, так и очень большие минусы. Использовались разные системы: кроме того, что использовали Zoom, были использованы «Кунделик», другие мессенджеры и ресурсы, – сказал министр. – В итоге мы увидели, что в целом наши коллеги за такое короткое время успели приспособиться к дистанционному обучению, была проведена очень большая работа. Но в то же время мы увидели много неудобных моментов, в том числе технического плана. Мы увидели, что в целом подключение через онлайн-стриминг, на самом деле, в масштабах всей страны просто нереально. И в связи с имеющимися проблема-

ми – неэффективно».

Он добавил, что для дистанционной учебы школьников будут использованы платформы «Кунделик», «Билимленд» и «Дарын-онлайн», на которых не требуется онлайн-стриминг: «Мы должны больше доверять нашим детям и коллегам-педагогам, и должно быть меньше бюрократии», – сказал министр. Видеоуроки будут проводиться через телеканалы «Балапан» и «Еларна», а также через «Казахское радио». Также предусмотрено обучение через почту. Обратная связь будет осуществляться через мессенджеры и электронную почту.

Ведущий телеграм-канала «ЗаТелеком» и директор некоммерческой организации «Общество защиты интернета» Михаил Климарев критикует выводы казахстанского министерства. По его мнению, фундаментальная ошибка в том, что в дистанционном обучении применили старую модель, когда «учитель говорит, а детки-лапочки сидят и слушают». По мнению Климарева, эта модель тянется со времен Сократа и методически утверждена Янушом Корчаком в XIX веке: «Зачем эту же модель тащить в интернет – я не понимаю. Ну, не было раньше технической возможности показывать хорошие уроки прекрасных педагогов миллионм детишек. Потому приходилось пользоваться сотнями тысяч посредственных учительниц – они просто пересказывают книжки, написанные другими, более умными. Сейчас можно взять, и посмотреть ролик на ютубе самого распрекрасного преподавателя и понять гораздо больше. В XXI веке появились такие возможности для обучения, как моделирование, коллективное творчество, проектное обучение и еще миллион прекраснейших методик, включая «скоростное гугление». Нет, мы берём и тащим в интернет бубнёж косноязычных тёток и опрос по списку (Петров! К доске!). В Зуме по расписанию. А потом удивляемся, что «интернет-каналы не выдержали».», – считает Михаил Климарев [Казахстан не осилил дистанционное обучение].

Возможно, нынешняя чрезвычайная ситуация подтолкнёт учебные заведения внедрять более инновационные методы дистанционного обучения, отойдя от устаревшей модели с уроками/лекциями, зубрёжкой и домашними заданиями.

Решение данной проблемы, на наш взгляд, сможет решить наш интерактивный электронный учебник, а также наш ресурс поможет охватить детей с ограниченными возможностями, не посещающих школу. Обновление системы образования сегодня непосредственно связано с использованием такого мощного средства, как компьютер. Он может играть роль эффективного средства учебно-познавательной деятельности, являться инструментом обработки и анализа педагогической информации, инструментом уп-

равления и организации учебно-воспитательного процесса.

Возможны следующие применения компьютера в процессе обучения:

- средство иллюстрации текста учебника;
- средство имитации работы различных устройств и объектов;
- средство моделирования различных явлений и процессов;
- видеолaborатория;
- тренажер, позволяющий учащимся закреплять знания, умения и навыки;
- вычислительное устройство;

– локальная информационно-справочная система и др. Эффективность использования педагогических программных средств в обучении зависит от их качества. Педагогические программные средства должны служить развитию мыслительных процессов, лежащих в основе формирования тех или иных навыков, то есть акцент в них должен быть сделан и на процесс, и на результат. Только в этом случае учащиеся будут выступать в роли активных участников учебного процесса, конструирующих собственные мыслительные схемы, а не просто как пассивных получателей информации.

Существуют самые различные подходы к классификации педагогических программных средств. Отметим один из них, который нам представляется наиболее полным [В.А. Далингер, 2011].

1) Управляющие программы, выполняющие некоторые традиционные функции учителя, в частности управления классом.

2) Обучающие программы, направляющие обучение исходя из имеющихся у учащихся знаний и индивидуальных предпочтений; как правило, они предполагают усвоение новой информации.

3) Диагностические программы, предназначенные для тестирования, оценивания или проверки знаний, способностей и умений.

4) Тренировочные программы, рассчитанные на повторение или закрепление пройденного и не содержащие нового учебного материала.

Идея предлагаемого нами варианта электронного учебника для обучающихся по предмету «Экономика» в 11-12 классах состоит в следующем. Обучение происходит по принципу и правилам проведения пресс-конференции. Пресс-конференция – мероприятие, проводимое для средств массовой информации, в целях сообщения общественно значимой новости или события, в связи с которыми желают дать комментарии, включает диалог между организаторами и СМИ [Берлова О.А., Захаров В.П., Колесникова В.Б., Кочинева А, 2003].

Экран электронного учебника разделен на две части: правая сторона учитель (организатор пресс-конференции), левая сторона ученик

(представитель СМИ). Роль учителя в данном случае выполняет наш интерактивный учебник. Одно из правил организации пресс-конференции гласит: «Тексты выступлений (заранее отпечатанные) размещаются или на специальном столике, или на информационном стенде. Их включают и в информационный пакет документов (пресс-кит). Вполне допустимо читать текст по бумажке. Иметь печатный текст перед глазами не вредно в любом случае. Но сплошное чтение полностью снимет эффект естественности, который желателен на пресс-конференции».

Лекция строится по принципу разложения материала «вопрос-ответ». К материалу предполагается, что ученик будет задавать вопросы зависимости усвоения материала лекции. А наш электронный учебник заранее будет знать, какие это вопросы – по принципу пресс-конференции. Изучаемая тема урока – это и есть повестка пресс-конференции. Чем больше обучающийся будет задавать вопросы электронному учебнику, тем больше и эффективнее он будет усваивать информацию.

Удовлетворившись ответами учебника, ученик переходит на изучение следующих тем и изучает материал по такому же принципу. В конце каждого раздела либо темы учебник предлагает оценить полученные знания ученика

Цикл мероприятий вокруг пресс-конференции завершает пресс-клиппинг – контроль и анализ вышедших в СМИ материалов, которые крайне необходимы как для определения степени эффективности акции, так и для формирования планов на будущее. По аналогии с правилами организации пресс-конференции, интерактивный электронный учебник будет осуществлять контроль полученных знаний обучающегося.

Контрольные вопросы обучающемуся будут составлены таким образом, примеры из конкретной экономической ситуации, где ученик не получит возможность находить ответ в интернете с помощью поисковых систем, а самостоятельно заполняет вкладку ответа, где система антиплагиат ученика проверяет процент уникальности текста с лекционным материалом. Процент уникальности и взаимосвязь текста с лекционным материалом, т.е. использование терминов и понятий этой лекции в своем письменном ответе и т.п. оценивает система нашего учебника без учителя. Так же имеется возможность, когда ученик пожелает выслать выполненное задание учителю. Эта система также облегчает процедуру оценивания ученика учителем.

В условиях информационных технологий обучения эффективны многопорядковые объяснения. Первое объяснение учебного материала должен проводить учитель. Однако, как уже отмечалось выше, в условиях дистанционного обучения в некоторых случаях это не возможно. При этом объяснение должно быть таким,

чтобы оно было доступно всем учащимся. Это достигается за счет сокращения объема сообщаемого материала, намеренным упрощением изложения. Уровень первого объяснения должен быть таким, чтобы он давал тот минимум обязательных результатов обучения, который позволяет понимать материал следующих тем курса; первый уровень объяснения должен давать пусть и упрощенное, но целостное и верное представление об изучаемом объекте, явлении. Такое объяснение строится на максимально доступном материале.

Последующие объяснения могут быть организованы посредством компьютера и представлять собой более высокий уровень, учитывающий способности и склонности наиболее подготовленных учащихся. Повторные «компьютерные» объяснения должны содержать подробности и тонкости учебного материала, они должны отличаться строгостью и глубиной изложения материала. Эти объяснения направлены на развитие тех учащихся, которые проявляют интерес к предмету. Наш интерактивный электронный учебник будет нести именно эту функцию.

По школьному предмету «Экономика» будет использован контрольно-тематический план, рекомендованный АО «Назарбаев интеллектуальные школы», где в тематику предполагается включать решение простых моделей производственных и экономических задач. Обучающийся получит математические навыки с выполнения следующих периодов [Мендигалиева Г.Х., Смагулов Е.Ж., Бостанов Б.Г., Дамекова С.К., Жиембаев Ж.Т., Смагулов Б.Е., 2020].

1-й этап. Детально ознакомиться с условиями.

2-й этап. Создание образца на бумаге.

3-й этап. Составление математической модели.

4-й этап. Выбор способа решения.

5-й этап. Выбор программы и запись для решения задачи на электронных вычислительных машинах (ЭВМ).

6-й этап. Решение задачи на ЭВМ.

7-й этап. Анализ полученных результатов.

Авторская методика обучения математике на базе элективного курса, основанного на математическом моделировании реальных экономических и производственных процессов, описываемых линейными моделями, является эффективным средством и механизмом формирования познавательной самостоятельности учащихся профильных классов экономической направленности [Смагулов Е.Ж., Ткачев А.В., журнал Наука и жизнь Казахстана, №7/1, 2020. с.141-145].

Каждый раздел электронного учебника будет содержать определения основных математических и экономических понятий и будут приведены другие необходимые теоретические

сведения. Основные и наиболее важные вопросы математики и экономики будут описаны более подробно и систематически. Интерактивный электронный учебник будет содержать общие методы решения задач экономико-математи-

ческого моделирования и методы нахождения оптимального решения. Графический метод симуляции, симплекс-метод, двойные вычисления, транспортные отчеты и т.д. будут приводиться различные примеры.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы / <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>
2. Казахстан не осилил дистанционное обучение / <https://habr.com/ru/news/t/495632/>
3. Избранные вопросы информатизации школьного математического образования: [электронный ресурс] монография / В.А. Далингер; науч. ред. М.П. Лапчик. –2-е изд. стереотип. – М.: ФЛИНТА, 2011. – 150 с.
4. Берлова О.А., Захаров В.П., Колесникова В.Б., Кочинева А. Л. Б. Игра на информационном поле. Журналистика и PR для «зеленых». – М.: Изд-во МСоЭС., 2003.— 207 с.
5. Мендигалиева Г.Х., Смагулов Е.Ж., Бостанов Б.Г., Дамекова С.К., Жиембаев Ж.Т., Смагулов Б.Е. Основы моделирования производственных и экономических задач: учебное пособие – Талдыкорган, Издательский центр Жетысуйского Государственного университета имени И. Жансугурова, 2020. – 227 с.
6. Смагулов Е.Ж., Ткачев А.В. Построение гипотезы исследования проблемы обучения математике экономических моделей // ISSN 2073 – 333X Международный научный журнал Наука и жизнь Казахстана. Спец выпуск Южно-казахстанский государственный университет им. М. Ауэзова №7/1 2020, Шымкент, 2020. С.141-145.

УДК 519.6:517.977.56:629.764

СМАГУЛОВ ЕСЕНГАЛИ ЖЕКЕМБАЕВИЧ
п.ғ.д., профессор,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ТОКАНОВ МАНСУР МАРАТОВИЧ
«Математика» мамандығының 1 курс докторанты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: smagulovezh@mail.ru

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ОҚУШЫЛАРҒА ЖОҒАРЫ МАТЕМАТИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУ

Түйіндеме. Мақалада жоғары сынып оқушыларына математиканы оқытуда ақпараттық технологияларды қолданудың әдістемелік аспектілері қарастырылған. Жоғары білім беруді оқыту процесінде ақпараттық технологияларды енгізудің негізгі бағыттары мен ерекшеліктері ашылды.

Кілттік сөздер: оқытудың ақпараттық технологиялары, кәсіби құзыреттілік, жоғары сынып оқушыларын математикалық даярлау, компьютерлік басқару.

СМАГУЛОВ ЕСЕНГАЛИ ЖЕКЕМБАЕВИЧ

д.п.н., профессор,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

ТОКАНОВ МАНСУР МАРАТОВИЧ

докторант 1 курса специальности «Математика»,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан
E-mail: smagulovezh@mail.ru

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ШКОЛЬНИКОВ ЭЛЕМЕНТАМ ВЫСШЕЙ МАТЕМАТИКИ

Аннотация. В статье рассмотрены методические аспекты использования информационных технологий при обучении старших школьников математике. Выявлены основные направления и особенности внедрения информационных технологий в процесс обучения высшей школы.

Ключевые слова: информационные технологии обучения, профессиональная компетентность, математическая подготовка старших школьников, компьютерный контроль.

YESSENGALI SMAGULOV

1Doktor of Pedagogical Sciences,
Professor of ZhU named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

MANSUR TOKANOV

1st year doctoral student of the specialty "Mathematics" of
ZhU named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: smagulovezh@mail.ru

APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES WHEN TEACHING PUPILS IN THE ELEMENTS OF HIGHER MATHEMATICS

Abstract. The article deals with the methodological aspects of the use of information technologies in teaching mathematics to senior schoolchildren. The main directions and features of the implementation of information technologies in the process of teaching higher education are revealed.

Keywords: information technologies of teaching, professional competence, mathematical training of senior schoolchildren, computer control.

Статья подготовлена в рамках Гранта «Лучший преподаватель ВУЗа».

КІРІСПЕ

Динамикалық түрде өзгертін әлемде сапалы білім барған сайын құнды бола түсуде. Сапалы білім алу үшін студенттердің белгілі бір пәндік салаларды қолданбалы материалдармен зерттеу процесінде алған білімдерінің теориялық негіздерін сындарлы түрде біріктіру қажет. Білім беру саласындағы инновациялық қызметтің маңызды бағыттары студенттерге жоғары математика элементтерін оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану болып табылады.

Оқытуды саралау мен дараландыру құралы ретінде білім беру саласындағы инновациялық іс-әрекеттің маңызды бағыттарын түсініп, оқу процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуының өзгеруіне байланысты мектеп оқушыларының қызығушылықтарын, бейімділіктері мен қабілеттерін толығырақ ескеруге, олардың кәсіби өзін-өзі анықтауына ықпал етуге болады деп есептейік. Бұл тәсілдің артықшылығы айқын – мектеп оқушыларын қызығушылықтары мен қабілеттері бойынша саралау, біріншіден, әр баланың әлеуетін барынша ашуға мүмкіндік береді, екіншіден, білім берудің өнімділігі мен жетістігінің өсуін қамтамасыз етеді, сонымен қатар мектеп оқушыларын болашақ мамандығын таңдауға жақсы дайындайды. Мектеп оқушыларының математикаға деген тұрақты қызығушылығы мамандық таңдауға үлкен әсер етуі мүмкін, екінші жағынан, мамандыққа деген тұрақты қызығушылық мектеп пәніне деген танымдық қызығушылықтың дамуына оң әсер етуі мүмкін. Зияткерлік мазмұны жоғары мамандықтарға деген қызығушылықты қалыптастыру мектеп оқушыларының оқу үлгерімін арттыруға көмектеседі [Дзалилова З., Смагулов Е.Ж., Нургожаев Ш.Н., Наука и жизнь Казахстана. №10 2019 стр. 48-53].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Оқытудың жаңа технологияларының барлығы оқушылардың өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Оқыту технологиясы – оқу мен мазмұнын өңдеуге, көлемі мен мақсатын тұжырымдауға арналған әдістер мен құралдардың жиынтығы. Сонымен қатар, оқытушының оқыту барысында қажетті ақпараттық, техникалық құралдарды пайдаланып, оқушының терең білім алуына жағдай жасайды.

Бұл жағдай адам мен ақпараттық ортаның («мұғалім-компьютер (ақпаратты-үйрету орта) – оқушы»; «оқушы-компьютер-компьютер») арасындағы өзара жеке тұлғалық бағыттағы қарым-

қатынасты зерттеуді қажет етеді.

Аталған екі үрдістен және компьютердің көпфункциональды мүмкіндігінен туындайтын, информатиканы басқа пәндердің ішінде интеграциялық мазмұнымен ерекшелейтін «аралық» үрдіс те бар. Бұл бағыттың болашағы зор, өйткені информатиканың мұндай синтездеуші мазмұныны оқушыларды ақпараттық қоғамда өмір сүре білуге жан-жақты дайындап, олардың өзіндік танымдық қабілеттерін дамытуға жағдай жасайды.

Оның жетістігін тыңдаушылардың жалпы білімдік құзыреттер жүйесін меңгеруімен бірлікте қарастыру маңызды, олардың арасында ақпараттық маңызды орын алады. Осыған байланысты, біз мамандандырылған оқыту аясында ақпараттық технологияларды пайдаланудың екі бағытын белгілейміз:

- ♦ компьютерлік технологиялар, соның ішінде интернет негізінде ақпаратты сақтау мен өңдеудің әртүрлі әдістерін меңгеру процесінде студенттердің белсенділігін арттыру;

- ♦ оқушылардың өз қызығушылықтары мен білім беру бейінін ескере отырып, осындай әдістерді таңдауын қамтамасыз ету. Осы бағыттарды ескере отырып, мамандандырылған мектепте ақпараттық технологияларды қолдануға негізделген принциптерді тұжырымдауға болады:

- о жүйелі (оқыту кезінде компьютерді тұрақты, үзінді емес пайдалану);

- о күрделілік (компьютерді студенттердің оқу және сыныптан тыс жұмыстарында, базалық пәндерді оқыту процесінде, пән мұғалімі, психолог, әлеуметтік педагогтың педагогикалық процесінің барлық қатысушыларының іс-әрекетінде қолдану).

Бұл принциптер дидактикалық принциптермен бірге, олардың арасында сана, шығармашылық белсенділік және тәуелсіздік принципі маңызды рөл атқарады, оқушылардың компьютермен өзара әрекеттесуінің негізгі механизмдерін ашады. Оларды практикалық іске асыру оны ұйымдастырудың белсенді формаларын қолдануды талап етеді (мысалы, жобалық іс-шаралар, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары) және мамандандырылған білім беру мазмұнын таңдау мен құрылымдауға ерекше талаптар қояды [Бабаев Д.Д., Смагулов Е.Ж., Хаймұлданов Е.С., 2018].

Ақпараттық технологиялар әр түрлі қабілеттерде әрекет ететіндей түрде жүргізілуі керек: оқыту мақсаты ретінде (ақпараттық құзыреттілікті дамыту); ғылымның әр түрлі салаларына және адамдардың практикалық қызметіне байланыс-

ты күрделі мәселелерді шешу құралы ретінде; танымдық іс-әрекеттің объектісі ретінде, өйткені кез-келген тапсырмада ақпараттық аспектіні ажыратуға болады, ал білім берудің компьютерлік бағдарламаларының алуан түрлілігі олардың арнайы пәндік мазмұны мен дидактикалық мүмкіндіктері тұрғысынан зерттеу объектісіне айналады. Ақпараттық технологиялар пайда болған кезде білім сапалы түрде жоғары деңгейде жүзеге асырылу мүмкіндігін алады деп атап өткен жөн. Ақпараттық технологиялар қалыптасқан үлестірілген оқыту жүйесі арқылы жүзеге асырылатын студенттердің оқуын желілік ұйымдастырудың моделін құруға мүмкіндік береді.

Мектептерде оқытуды желілік оқыту үлгісі бойынша құруды ұсынамыз, бұл басқа мектеп модельдеріне қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие:

1) шалғайдағы мектептерден оқушыларды оқытуға жағдай жасайды;

2) оқушылардың коммуникативті ортасын кеңейтеді;

3) желілік жобаларды іске асыру үшін жағдайлар жасайды;

4) оқушылардың ынтасын күшейтеді және пәндерді оқуға деген қызығушылықты арттырады;

5) жалпы орта және жоғары кәсіптік білім берудің тәжірибелі оқытушыларын оқу үдерісіне қатыстырады;

6) жеке білім беру траекториясын құруға мүмкіндік береді.

Оқу кезіндегі желілік модель мыналарға мүмкіндік береді:

1) әр түрлі оқу орындарын, ғылыми мектептерді, оқытушылардың кең ауқымын тарта отырып, студенттерге арналған ғылыми және білім кеңістігін кеңейту;

2) студенттер үшін оқу материалдары мен білім беру технологияларын таңдауды кеңейту;

3) бейіндік, жоғары оқу орындарының кадрлық әлеуетін тарта отырып, мақсатты жоғары оқу орнына дейінгі дайындықты жүзеге асырады;

4) ауылдық мектептердегі мұғалімдер үшін жүйелі байланыс кеңістігін құру, бұл үздіксіз кәсіби дамумен пара-пар [Ilyasov, D.F., 2018].

ҚОРЫТЫНДЫ

Жаңа ақпараттық технологияларды енгізудің арқасында мұғалім сабаққа дайындалуға, атап айтқанда, оны безендіруге уақытты үнемдеуге мүмкіндік алады: презентацияға енгізілген иллюстрациялық материалды бірнеше рет қолдануға болады (қағаздағы түсініктен айырмашылығы), тіпті сабақтан кейін өзгертуге болады, сабақтың тәжірибесін ескере отырып. Осы сабақ дизайнының эстетикалық аспектісі де маңызды. Оқу процесін ұйымдастыруда жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып, мұғалім осы арқылы оқушылардың пәнді оқуға деген ынта-

сын арттырады, студенттерді ғылыми-зерттеу қызметіне қосуға ықпал етеді, бұл сайып келгенде барлық пәндер бойынша білімдердің тереңдеуіне әсер етеді. Оқу үдерісін басқаруға және ұйымдастыруға заманауи инновациялық технологияларды енгізу оның барлық түрлерінде пән мұғалімінің компьютерде қарапайым дағдыларға ие болуы қажет: компьютерде оқу бағдарламалары бар компакт-дискіні қолдана білу, мәтінмен компьютерде жұмыс істеу идеясы болуы керек, графика, өз еңбегіңіздің өнімін ұсына білу.

Оқытушының оқу үрдісіне инновацияларды енгізуге дайындығы көбіне университетте оқыған кезеңінде анықталады. Болашақ мұғалімді дайындаудағы жүйелік іс-әрекеттік тәсілге сәйкес оның университеттегі білім беру процесі маманның қалыптасу процесін мақсатты түрде жүргізуге мүмкіндік беретін оқытушының жеке басы мен іс-әрекетінің моделіне бағытталуы керек.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде мектептің де, қоғамның да жаңа типтегі мұғалімге деген қажеттіліктерін көрсететін және әлемдік білім беру кеңістігінің даму тенденцияларына бағытталған модельдер ұсынылған. Қазіргі педагогикалық білім берудің стратегиясы - жедел білім беру мәселелерін шешуде жауапкершілікпен және кәсіби іс-әрекет жасай алатын мұғалімнің жеке тұлғасын қалыптастыру. Бұл стратегия біртұтас гуманистік дүниетанымы бар, кәсіби терең білімі бар, кәсіби іс-әрекетте өзінің шығармашылық әлеуетін жан-жақты жүзеге асыратын мұғалімнің рухани дамыған, мәдени тұлғасын қалыптастыруға бағытталған білім беру процесінің мазмұны, формалары мен әдістерінің бағытталуынан тұрады.

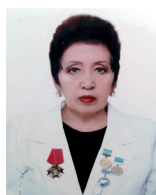
Тәжірибеде мұғалімдердің едәуір бөлігі, олардың тәжірибесі мен біліктілігіне қарамастан, оқытудың жаңа технологияларының барлығы оқушылардың өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Оқыту технологиясы – оқу мен мазмұнын өңдеуге, көлемі мен мақсатын тұжырымдауға арналған әдістер мен құралдардың жиынтығы. Тек осындай түсінік пайда болғаннан кейін ғана қайталап жаттығу нәтижеге жеткізеді. Бір ескертетініміз, бұл алдын-ала белгілі әрекеткеологиялық реакциялар тізбегі болып табылатын программаларға ғана қатысты емес, сонымен қатар адамның спорттағы, музыкадағы, ойындардағы және т.б. күрделі қозғалыс процесінде орындайтын программаларға да қатысты.

Жаңа білім беру моделін қалыптастыру жағдайында мұғалімнің мамандандырылған дайындық жағдайында мектепте жұмыс істеуге даярлау мәселесін өзектендіретін, оның инновациялық қызметті игеруімен байланысты педагогикалық функциялары дамып келеді [Smagulov E., Smagulov B., Zheksenbay A., 2016].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Дзалилова З., Смагулов Е.Ж., Нургожаев Ш.Н. Психолого-педагогические основы использования информационных и коммуникационных технологий. ISSN 2073 -333X /Международный научный журнал Наука и жизнь Казахстана./ №10 2019 стр. 48-53 Алматы, 2019.
2. Бабаев Д.Д., Смагулов Е.Ж., Хаймуданов Е.С. Математиканы оқытуда ІТ технологияларды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері. ВЕСТНИК Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова. Серия «Математика и естественно-технические науки». Стр.11-15. Талдықорган, 2018.
3. Ilyasov, D.F. Educational Technopark: New Opportunities for Improving the Quality of Education / D.F. Ilyasov, V. N. Kespikov, M.I. Solodkova, E. A. Kouzova, T. A. Danelchenko, A. V Koptelov, G. V. Yakovleva // Modern problems of science and education. - 2018. - № 5 .; URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=25289> (access date: 10/14/2018).
4. Smagulov E., Smagulov B., Zheksenbay A. On the role of tasks in the formation and development of students' mathematical thinking. Proceedings of the international scientific - practical conference "PROBLEMS OF MATHEMATICAL EDUCATION IN THE INFORMATION SOCIETY", dedicated to the 85th anniversary of the doctor of pedagogical sciences, professor Burkit Baymukhanov, April 8, 2016. S.247-250. Almaty, 2016.

УДК 37. 016. 02:004 (574)

ТАУБАЛДИЕВА ЖУМАТАЙ ШАМКЕНОВНА

қауымдастырылған профессоры, п.ғ.к.,
Шығармашылық білім беру кафедрасы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: z.taubaldieva@mail.ru

ЕРМЕКОВА НАБИРА САГИДУЛЛАЕВНА

оқытушысы, п.ғ.м.,
«Математика және информатика» кафедрасы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: nabira.ermekova@mail.ru

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САБАҒЫНДА ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУ

Түйіндеме. Мақалада жаратылыстану сабағында халықтық педагогика элементтерін қолдану арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту проблемасы қарастырылған. «Танымдық қызығушылық» ұғымының мәні ашылған. Оқыту процесінде қолдануға мүмкін болатын халықтық педагогика элементтерінің түрлері, оларды пайдаланудың маңызы баяндалған, әдістемелік ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: оқушылар, оқу үрдісі, халықтық педагогика элементтері, танымдық қызығушылық.

ТАУБАЛДИЕВА ЖУМАТАЙ ШАМКЕНОВНА

кандидат педагогических наук,
ассоциированный профессор (доцент),
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан
E-mail: z.taubaldieva@mail.ru

ЕРМЕКОВА НАБИРА САГИДУЛЛАЕВНА

магистр педагогических наук, преподаватель,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан
E-mail: nabira.ermekova@mail.ru

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ ПУТЕМ ПРИМЕНЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы развития познавательного интереса учащихся посредством естествознания путем применения элементов народной педагогики. Раскрыта сущность понятия «познавательный интерес». Изложены виды элементов народной педагогики, используемые в учебном процессе, их значение и методические рекомендации к их использованию.

Ключевые слова: учащиеся, учебный процесс, элементы народной педагогики, «познавательный интерес».

TAUBALDIEVA ZHUMATAY SHAMKENOVNA

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: z.taubaldieva@mail.ru

DEVELOPMENT OF INFORMATIVE INTEREST OF PUPILS OF PRIMARY SCHOOL THROUGH THE USE OF ELEMENTS OF FOLK PEDAGOGY

Abstract. The article considers the problem of the development of the cognitive interest of students in natural science through the use of elements of traditional pedagogy. The hidden essence of the concept of "cognitive interest". The essence of the concept of "educational interest". Stated kinds of items to of folk pedagogy used in the learning process, their importance methodical recommendations to their application.

Keywords: primary school, learning process, elements of folk pedagogy, "educational interest."

Егеменді еліміздің өсіп келе жатқан ұрпағын ойындайсың, өзіне – өзі сенімді, интеллектуалдық деңгейі биік азамат етіп тәрбиелеуде мектептің алатын орны ерекше. Бастауыш саты – білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Біздің міндетіміз – жеке тұлғаны жаратылыстану арқылы дамытып, білімге деген сенімін нығайту, оқуға қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру.

Заманауи ғылыми – техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына үлкен мақсаттар мен жаңа міндеттер жүктейді. Жас ұрпақты жан – жақты жетілген, ақыл – парасатты, ой – өрісі биік, бәсекеге қабілетті азамат етіп тәрбиелеу – қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Бұл әр мұғалімнің шығармашылық ізденіспен жаңаша жұмыс істеуін қажет етеді.

Оқушылардың *танымдық қызығушылығын* дамытудың негізгі факторы олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен бірге, баланың маңызды психикалық қызметтерін, ақыл – ой жұмысының тәсілдерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқу процесін жолға қою болып саналады. *Танымдық белсенділік* – оқушының оқуға, білімге деген ынта – ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі.

Таным теориясы оқу әрекетіне тікелей қатысты. Білім игеру әрқашан таныммен байланысты. Оқудың міндеті – табиғат, қоғам және оқушының психикалық процестерінің даму заңдылықтарын оқушы санасына ендіру. Таным мен оқу арасында жалпы ортақтастық көп.

Мектеп – оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын кезең. Осыған сәйкес оқушыға белгілі бір көлемдегі білім, білік-дағдыларды меңгерту, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы. Ана тіліміздің, мемлекеттік мәртебеалып, оны өркендету кезеңінде жас бүлдіршіндерді халықтың салт дәстүрі, әдет-ғұрыптары арқылы оқытып – тәрбиелеу өтетиімді жұмыс. Себебі жастайынан халықтық тәлім-тәрбие негізінде тәрбиеленген жеткіншек болашақта өз халқын, өз жерін

ардақтайтын адал да парасатты азамат болып өсетіні сөзсіз. Сондықтан да мектепте балаларға білім беруде жаратылыстану сабағында ұлттық тәрбие дәстүрлерін басшылыққа алу басты талап бұл міндетті шешудегі шаралардың қайнар бұлағы сарқылмас көзі-*халықтық педагогика*. Әл-Фараби «Тәрбиесіз білім – адамзаттың қас – жауы» болады деп ескерткен. Білім беру мен тәрбиелеу – біртұтас әрекет екендігі дәлелденген ғұламалар соған байланысты өз шығармаларындасол екі негізге байланысты құра білді [ҰБ-СЭҚ, 1970, 194 б].

Қазіргі кезеңде оқушыларға әрбір пән бойынша берілетін білімнің тарихи жағы мейлінше тереңдетіліп, сапасы және оларға қойылатын талаптарда түседі. Бұл үшін мұғалімдер оқушылардың өз беттерімен ізденуін; ойлау қабілеттерін, пәнге қызығушылығын тәрбиелеу жолында жұмыс істеулері қажет. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін бастауыш мектеп мұғалімдеріне жаратылыстану сабағында оқушыларға оқулықтағы ноталарды берумен ғана шектелмей, қосымша әдебиеттер пайдаланып, оларға тарихи жаратылыстануны тыңдатып, оқулықта жоқ кейбір халық әндерін орындауын қарастыруы, сондай-ақ сабақтан тыс жұмыстарды (әртүрлі кештер, викториналық сұрақтар, қызықты ойындар, олимпиадаларда т.б.) ұйымдастыруы қажет болады.

Жаратылыстану сабағында этнопедагогика элементтерін пайдаланудың маңызы зор. Өйткені бүгінгі мектеп оқушылары ертеңгі өнер жаңашылдары, болашақ жаратылыстану мамандары. Сондықтан оларға өнер негіздерін игертіп, әртүрлі құбылыстарды бақылауда дұрыс қорытынды жасап, қарапайым заңдылықтарды анықтай білуді үйрету керек. Білімге, еңбек сүйгіштікке берілетін әндерді шығармашылықпен орындап, ынтасын өрістетуге, жаратылыстанулық қабілетін дамытуға назараудару болашақ жаратылыстану мұғалімдеріне жүктелетін негізгі міндет. Бұл міндетті жүзеге асыру үшін жаратылыстану пәні бойынша қазақтың халық әндерін қолданудың әдістемелік жүйесін жасап, ол мектеп

бағдарламасымен тығыз байланыстыру қажет болады.

Этно педагогика элементтерімен үйретілген әндероқушылардың дүниетанымын қалыптастырады.

Әр халықтың дәстүрлі әндеріде әртүрлі болады. Оған себеп: сол халықтың ежелден келе жатқан тұрмысы, мен тіршілік еткен географиялық ортасы, әлеуметтік-экономикалық жағдайы, өмірге көз қарасы, шаруашылық тіршілігі және т.б. Сондықтан да халық дәстүрінің жаратылыстанусы қай-қайсысы болсын ортақ ой, ортақ өмірден туған ортақ қазынаға жатады.

Қазақ халқының ұлттық ән дәстүрлері көп салалы «Өнералды қызыл тіл» деп, әуелі аталы сөзді құрметтеген. Мұнысы даналықты, ақыл-парасатты, тапқырлықты құрметтегені. Не бірасыл ой, ардақты сезіммен, әніменен, тілмен айтылған.

Халық педагогикасының бала тәрбиесіндегі мүмкіндіктерін ұлы ағартушыларымыз Абай, Шоқан, Ыбырай негіздеген. Педагогикада қайта жаңғырту, реформалау барысында «этнопедагогика», «халықтық педагогика», «тәрбиенің ұлттық жайы» және т.б. ұғымдар қалыптасты.

Халық педагогикасы-ежелден халықпен бірге жасасып келе жатқан тәлім-тәрбие мектебі.

Жаратылыстану пәні - дүниетану ғылымдарының негізі және тіршіліксіз олардың бірде - біреуін терең меңгеруге болмайды деуге болады.

XXI ғасырдың ұрпағы жаппай компьютерден сауатты, интернет, мобильді телефондар, смартфондар мен айфондарды толығынан бала жасынан меңгерген. Бұл өз кезегінде балалардың терең ойлау, логикалық талдау мүмкіндіктеріне ықпал етері хақ. Демек, оқушыларға жаратылыстану сабағында халық әндерін үйрену арқылы, жаратылыстануны дұрыс қабылдаудың қиындығын оқушыларға түсінікті, қызықты бейнелі түрде халық «тілінің» көмегімен игерту қажеттілігі туындайды.

Оқушыларға жаратылыстану сабағына қызығушылығын қалыптастыру үшін қазақ халық педагогикасы идеяларын өз кезегінде тиімді қолданудың маңызы зор. Олардың түрлері:

- қазақ халқының ауыз әдебиетіндегі әндері, ертегі, аңыз әңгімелер;
- санамақ, жаңылтпаш, жұмбақтар;
- ұлттық ойындар;
- ауызша әндер орындау;
- төрт түлік туралы жырлар, тақпақтар.

Қазақ педагогикасының тұрмыс-салт әндерінің астарларына үңілер болсақ, олар біресе жұмбақ, біресе өлең, біресе ұйқас табу, ертегі, ойын, біресе мақалдап сөйлеу, біресе ертегі, біресе даналы ой түрінде беріледі.

Халық педагогикасының негізіне халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлі әндері,

халық ойындары, үйренген тәжірибелері т.б. жатады. Демек, халық педагогикасы – ғасырлар бойы өмір тәжірибесіне негізделген ұрпақ тәрбиесіндегі дәстүрлер ментұрмыс-салтәндері, әдет-ғұрыптың, мәдени ой-пікірлердің жиынтығы болып саналады [Нұғысова А., Алпысбаева Н.С., 2014, 316-322 бб.]. Демек, оқушылардың өн бойында білім, білік, дағды әрекеттерін қалыптастыру негізіндесаналы, сапалы ұрпақ тәрбиелеу, оның бойындағы адами қасиеттер мен тұрақтылықты қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болады. Мысалы, мектеп оқушыларының белгілі бір арнаулы пәнге, атап айтсақ жаратылыстануға қызығушылығы мен ынтасын қалыптастыру бала тәрбиесінің жауапкершілігі мен бала бойына руханилықты дарытудың негізі болып табылады.

Жаратылыстану сабақтарында халқымыздың ұрпақ тәрбиелеудегі өмір тәжірибесінен, салт-дәстүрлерінен, шаруашылық жүргізу тәсілдерінен, ұлттық табиғи, экономикалық, экологиялық ерекшеліктерді тиімді қамтып отыру, жаратылыстану сабағында өзіне тән: ақыл алғырлығы, зерттеу ынталылығы, заңдылықтарды табуға қызығушылығы, дәлелдеуді логикалық ой тұжырымы арқылы іске асыруы, дедуктивтік ой қорытындылауы, жалпылама және ықшамды пікір айтуға ұмтылуы сияқты сапалы сипаттамаларының басымдылығына ықпал етуімен қатар дамытуға қозғаушы күш береді. Осы арқылы жаратылыстануны түсінуге, ілім-білімге тән ынталылық, қызығушылық, ән орындағанда ойлау, білу, сезіну, сапалылық орындауын қалыптастырады.

Халық педагогикасының тарихында өткен ұрпақтың ғасырлар бойғы жинақталған терең рухани тәжірибесінің үлкен маңызы бар. Ол мұраның ішіндегі ең үздіктерін қазіргі заманғы жас ұрпақтың тәрбиесіне, көзқарасының қалыптасуына, ойлау қабілетіне және мінез-құлқын қалыптастыруға пайдалануға болады.

Халық ойындарын жаратылыстану сабағында пайдалану оқушының алған білімін күнделікті өмірмен берік ұштастыра түсуге қолайлы мүмкіндік жасайды. Жаратылыстану сабағында халық ойындарын қолданудың түрлі жолдары бар.

Ұлттық ойынның қасиеттерін халық ерте танып, өмірлік мәні зор ойындардың алуан түрлері ойлап шығарған. Қазақ халқы – халық ойындарына өте бай және оның түрлері де алуан салалы болып келеді. Солардың бір парасы логикалық ойлау мен жаратылыстану сабағында жаратылыстануны тыңдау арқылы негізделсе, енді бір тобы тез ойлап, жедел шешуді талап ететін ауызша жаңылтпаштар, сондай - ақ философиялық ой түйіндерін жасауға арналған ойындар болып келеді. Бұл ойындарды жүйелі, тиімді пайдалана білсе, жастардың ой-өрісін дамытып, дүниені танып, білу қабілеттерін кеңейте берері сөзсіз.

Тарихи әндер – кеңірек ойлануды қажет етеді.. Сондықтан әндерді орындау барысында ойлап, образға кіріп, көрнекілікпен астарластыру болуы ықтимал. Мұндай әндерсезімменен орындауға, ойлауға, қиялдауға, ұстамдылыққа, тәрбиелейді.

Біз зерттеуімізге қатысты жаратылыстанулық қызығушылықтың критерийлері мен ұғымдарын нақтылауда қызығушылықтың кейбіра-нықтамаларын басшылыққа алдық:

- қызығушылықты (соның ішінде танымдық) эмоционалдық-танымдық бағыттылыққа айналатын тікелей дәлелді әрекет немесе пәнге эмоционалдық-танымдық қатынас (эмоционалдық-танымдық әсерленудің негізінде) тұрғысында анықтауға болады (Н.Г.Морозова);

- қызығушылық ақыл-ой мен эмоционалдық белсенділікті анықтауда тұрғысында анықталады (С.Л.Рубинштейн);

- қызығушылық интеллектуалды және эмоционалды процестердің бірлігі болып саналады (Л.А.Гордон);

- қызығушылықтан әрекетке деген тенденция (дамушылық) байқалады (Психологиялық терминдер сөздігі).

Осы жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, сонымен бірге бірқатар қазақстандық ғалымдардың (Ж.М.Ақпарова, М.А.Оразалиева, Ж. Сүлейменова, Н.В.Черкасова) «көркемдік қызығушылық», «жаратылыстанулық қызығушылық» ұғымдарына берген анықтамаларына сүйене отырып, біз жаратылыстанулық қызығушылықтың мазмұнын былай деп анықтадық: «Жаратылыстанулық қызығушылық дегеніміз – жинақталған тәжірибе мен жаратылыстану шығармаларын эмоционалды тұрғыда бағалап, әсерлену негізінде пайда болатын жеке тұлғаның эмоционалды-танымдық бағыттылығы. Ол жаратылыстану шығармасына деген ынтадан, эмоционалды ықыластан, шығарманың жаратылыстану тілінің өзіндік ерекшелігін таңдай білуден, жаратылыстануы тыңдауды қажетсінуден байқалады және жаратылыстану шығармаларын ұдайы тыңдау барысында дамиды». Ұлттық дәстүрдің аясын тарылтпай, оны оқу процесінде қолданудың жаңа әдістерімен толықтыра отырып, жас ұрпақты тәрбиелеу бүгінгі жараты-

лыстану мұғалімінің міндеті болып саналады. Мұғалімдердің жаратылыстану сабақтарында жоғарыда келтірілген халықтық тәсілдерді қолданулары өз пәндеріне деген қызығушылықты арттырады, сабақтарды қызығалықты өткізуге мүмкіндік алады, әрі жаратылыстану сабағында оқушыларға халықтық салт-дәстүрден мол мағлұмат береді. Мұндай сабақтардан кейін балаларда халықтық педагогикаға деген қызығушылық туындап, өз бетінше де жұмыс жасауға талпынады. Қарастырылып отырған проблема бойынша ойымызды қорыта келе мынадай тұжырым жасағанды жөн санадық:

- Қазақ халқының ұлттық педагогика идеяларын мектепте жаратылыстану мұғалімдерінің өз сабақтарында қолдануы оқушылардың бойындағы пәнге деген қызығушылығын арттырады.

- Бастауыш сыныпта жаратылыстану сабағында оқушыларға қазақ халқының салт-дәстүрлерімен тереңірек танысуға мүмкіндік жасайды.

- Балалардың мақал-мәтел, жаңылтпаш, жұмбақ түрлерінде берілген ойындарды жаттап алулары, өз бойларындағы танымдық және эмоцияналдық қабілеттерін кеңейте түсулеріне ықпал етеді.

- Бастауыш мектепте жаратылыстану сабағын оқыту процесінде халықтық педагогика элементтерін пайдалану арқылы **оқушылардың танымдық қызығушылығы дамиды**, яғни:

- халықтық педагогика элементтерін оқыту оқушыларды ұлтын, халқын, Отанын сүйуге тәрбиелейді;

- халықтық педагогиканың құрамды бөліктері: қазақтың ұлттық ойындары, әндері, мақал-мәтелдері, жұмбақтар, ертегі-есептер, санамақтар және т.б. жас буынның ой-өрісін кеңейтеді;

- халықтық педагогика элементтерін оқыту оқушыларды ұлттық сана сезімі оянтқан, рухани ойлау дәрежесі биік, талғамы жоғары, ар-ождан мол, еңбекқор етіп тәрбиелейді;

- мектепте жаратылыстану сабағында оқыту процесінде халықтық педагогика элементтерін пайдалану әдептілік, сыпайылық, қайырымдылық, еңбек сүйгіштік, ілтипаттыққа тәрбиелейді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Большая советская энциклопедия. ҰБСЭҚ 3-е изд.: в 30 т. М.: Сов. энциклопедия, 1970 - 1978. Т. 14.
2. Нұғысова А., Алпысбаева Н.С. Студенттерді дидактикалық құралдар арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға даярлау: Оқу-әдістемелік құрал. - Талдықорған. І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті. 2014. - 134 б.
3. Әбдіғалиев Қ. Шоғырландырып қарқынды оқыту жүйесі // Қазақстан мектебі. – 1998. – №11. – 24-35 б.
4. Жаратылыстану: Жалпы білім беретін 5 – ші сыныпқа арналған оқулық / Ш.Б. Құлманова, Б. Сүлейменова, Т. Тоқжанов. – Алматы, 2017. – 65 б.
5. Жаратылыстану сабағында ән үйрету әдістемесі / Б. Мұстафин, Ж.Ш. Таубалдиева, З. Смақова. – Талдықорған: Жетісу университеті баспа орталығы, 2012. – 260 б.

УДК 378.147.88

ТОЙБАЗАРОВ ДАРХАН БОЛАТОВИЧ

старший преподаватель, магистр математики,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

СЕИТОВА САБЫРКУЛЬ МАКАШЕВНА

д.п.н., профессор,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: toibazarov_darhan@mail.ru

ПРИКЛАДНЫЕ ЗАДАЧИ В МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ - МАТЕМАТИКОВ

Аннотация. В связи с обновлением содержания казахстанского школьного образования актуализировалась проблема повышения качества подготовки студентов-математиков в педагогических ВУЗах, важной составляющей которой является их методическая подготовка. Одним из средств ее осуществления на наш взгляд служат прикладные задачи. В статье рассматриваются прикладные задачи в курсе математики педагогического вуза, а также представлена их классификация. Дана методика решения прикладных задач, где процесс решения производится по трехэтапной схеме с помощью метода математического моделирования.

Ключевые слова: математика, математическая грамотность, классификация, PISA, этап решения, математические дисциплины.

ТОЙБАЗАРОВ ДАРХАН БОЛАТОВИЧ

аға оқытушы, математика магистрі,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

СЕИТОВА САБЫРКУЛЬ МАКАШЕВНА

п.ғ.д., профессор,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: toibazarov_darhan@mail.ru

МАТЕМАТИК-СТУДЕНТТЕРДІ ӘДІСТЕМЕЛІК ДАЙЫНДАУДАҒЫ ҚОЛДАНБАЛЫ ЕСЕПТЕР

Түйіндеме. Қазақстандық мектептегі білім беру мазмұнының жаңаруына байланысты педагогикалық жоғары оқу орындарында математик-студенттерді даярлау сапасын арттыру проблемасы өзектілендірілді, оның маңызды құраушысы олардың әдістемелік даярлығы болып табылады. Біздің ойымызша, оны жүзеге асырудың негізгі құралдарының бірі қолданбалы есептер болып табылады. Мақалада педагогикалық жоғары оқу орнында оқытылатын математика курсына қолданбалы есептер қарастырылған, сонымен қатар олардың классификациясы берілген. Сондай-ақ шешу үрдісі математикалық модельдеу әдісі арқылы үш сатылы схема бойынша жүзеге асырылатын қолданбалы есептерді шешу әдістемесі берілген.

Кілттік сөздер: математика, математикалық сауаттылық, классификация, PISA, шешу кезеңдері, математикалық пәндер

TOIBAZAROV DARKHAN

Senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

SEITOVA SABYRKUL

Doctor of Pedagogical Sciences, professor of
ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: toibazarov_darhan@mail.ru

APPLIED PROBLEMS IN METHODOLOGICAL TRAINING OF MATHEMATICS STUDENTS

Abstract. In connection with the updating of the content of Kazakhstan's school education, the problem of improving the quality of training of mathematics students in pedagogical Universities was updated, an important component of which is their methodological training. In our opinion, one of the means of its implementation is applied tasks. The article deals with applied problems in the course of mathematics at a pedagogical University, and also presents their classification. A method for solving applied problems is given, where the solution process is performed according to a three-stage scheme using the method of mathematical modeling.

Keywords: mathematics, mathematical literacy, classification, PISA, solution stage, mathematical disciplines.

Одним из основных средств развития у студентов умений критически мыслить в процессе обучения математики, являются задачи. Чтобы уметь решать задачи по математике, необходимо знать порядок действий в процессе поиска ответа, а также иметь представления о структуре решения задачи. Особенно важно для овладения навыками решения задач, то, насколько каждый из обучаемых осознает последовательность этапов решения задач.

Абылкасымова А.Е. в своих научных исследованиях отмечает, что «после обучения в ВУЗе школа должна получить грамотного, квалифицированного специалиста, который любит математику, умеет обучать школьников пользоваться математическим аппаратом для решения разнообразных жизненных и профессиональных задач, а также стремящегося к постоянному личностному развитию» [Абылкасымова А.Е., 2014, 27 с].

В настоящее время математические методы находят все большее применение в физике, химии, биологии, а также в других науках. Это можно видеть по школьной программе, где взаимосвязь математики с другими науками проявляется все сильнее, в заданиях ЕНТ по математической грамотности встречается большое количество задач прикладного характера.

По уровню математической грамотности за 2018 г. в исследовании PISA учащиеся РК показали более низкие баллы по сравнению со странами Азии, такими как Китай, Южная Корея, Сингапур и Малайзия. Результаты тестирования PISA являются следствием существования методических проблем при обучении школьников и студентов педагогических вузов РК практическим приложениям математики. В связи с этим назрела необходимость комплексного обновления системы среднего так и высшего образования, которая должна соответствовать современным требованиям.

Ученые – педагоги Забелина С.Б. и Пинчук И.А. считают, чтобы устранить проблемы в обучении решению прикладных задач необходимо:

- уделить должное внимание методической подготовке студентов-математиков в педагогических ВУЗах;

- знакомить студентов с методикой практико-ориентированного обучения;

- формировать у студентов и школьников умения выделять математические закономерности в окружающей действительности;

- оценивать возможность и необходимость применения математических знаний к решению конкретных реальных проблемных ситуаций;

- нужно готовить к такой деятельности как обучающихся средней школы, так и студентов-математиков педагогических ВУЗов [Забелина С.Б., Пинчук И.А., 2017, №2].

По нашему мнению, этот перечень требований по устранению проблем в обучении решению прикладных задач может быть распространен как на студентов-математиков педагогических ВУЗов, так и на учащихся общеобразовательных школ, к нему необходимо добавить:

- обучение математическому моделированию студентов и учащихся.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что обучение математическому моделированию позволяет сделать возможным полноценное овладение учащимися методами познания и способствует развитию их мыслительной деятельности [Семкин А.В., 2017, №2]. В немалой степени обучение моделированию может помочь в совершенствовании таких видов мышления учащихся, как критическое и творческое. На наш взгляд – это то, чего не хватает казахстанским учащимся при решении тестовых задач PISA по математике.

Как было отмечено выше, с 2017 года Единое Национальное тестирование (ЕНТ) проводится в обновленном формате. В тестовые задания до-

бавлен обязательный предмет «Математическая грамотность», в который были включены вопросы логического и прикладного характера. В содержании вопросов к прикладным задачам присутствуют схемы, таблицы и диаграммы, что усложняет понимание условия задач. В связи с этим, содержание тестовых заданий ЕНТ по предмету «Математическая грамотность» [Ахметова К.П., 2017, с.5], направлено для оценки математической грамотности учащихся и соответствует содержанию заданий, используемых в международных сравнительных исследованиях в области образования (PISA, TIMSS и т.д.).

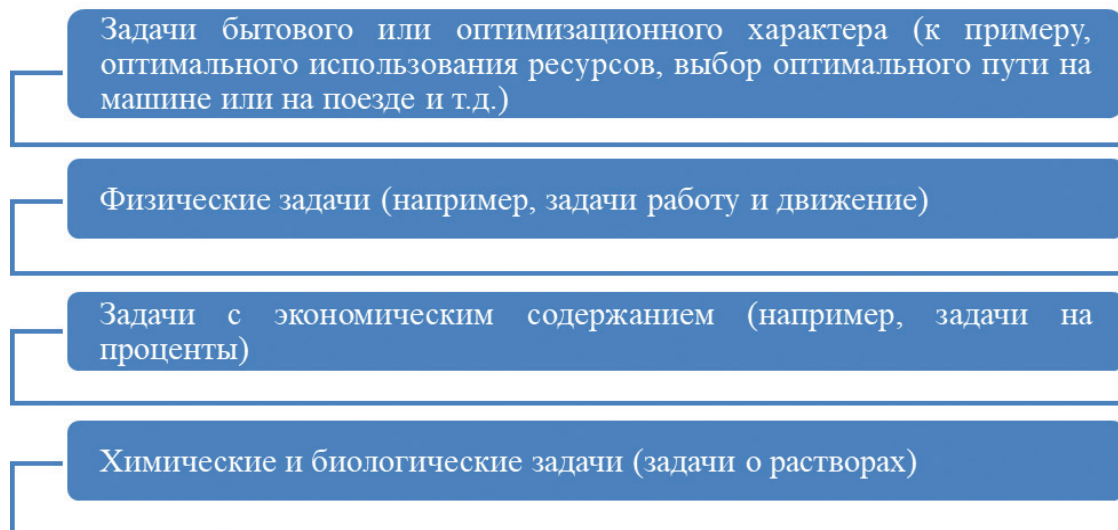
Решением прикладных задач все больше внимания уделяется в школах, колледжах и ВУЗах. Сейчас наличие данных задач в учебниках является необходимым условием для полной реализации требований обновленных учебных программ. В современных школьных учебниках математики по обновленной программе, можно заметить, что в каждом параграфе встречаются прикладные задачи с экономическим, физическим, химическим и биологическим содержанием которые играют важную роль при обучении математике. К примеру, в учебнике «Алгебра» за 9 класс коллектива авторов Г.Н.Солтан, А.Е.Солтан, А.Ж.Жумадилова, в прикладных задачах с экономическим содержанием используют данные Комитета по статистике Министерства националь-

ной экономики РК, а также материалы о достопримечательностях Казахстана.

Однако в учебниках и учебных пособиях по курсу математики в высшей школе, крайне мало внимания уделено практическим приложениям, прикладным задачам и методу математического моделирования. В настоящее время перед преподавателями и учителями встает задача обновить содержание математических задач и дополнить существующий список новыми прикладными задачами.

В курсе математических дисциплин в педагогическом ВУЗе прикладные задачи не выделяются по содержанию (экология, физика, химия, биология, экономика), а подаются в соответствии с учебными темами. В то же время есть потребность дополнить курс математики подборками задач, которые касаются определенных направлений науки. Такие задачи помогут студентам лучше понять применение методов математики и более сознательно их использовать в решении прикладных задач. В будущей профессиональной деятельности учителя смогут использовать эти задачи для реализации прикладной направленности школьного курса математики [Дмитриенко О.А., 2013, №10].

Классификацию прикладных задач в преподавании математики в ВУЗах, обычно подразделяют по предметной области к которой относится задача (Рис.1):

В преподавании математических дисциплин в педагогических ВУЗах необходимо раскрывать студентам происхождение математических понятий из запросов практики, давать интерпретацию полученных результатов применительно к прикладным задачам, в частности, в области физики, химии, биологии, экономики, а также показывать влияние задач из других областей науки на развитие математических методов.

Рассмотрим пример прикладной задачи и представим методику ее решения.

Задача 1. Расстояние между двумя столбами равно 12 м. Между ними натянут силовой кабель, концы которого закреплены на одинаковом уровне в точках A и B . Под действием силы тяжести силовой кабель имеет форму дуги параболы с прогибом $d = 0,5$ м. Найти длину кабеля (Рис.1).

Решение: 1. Построение математической модели:

Пусть парабола пересекает ось OX , а ее вершина лежит в начале координат. Ось OY пер-

пендикулярна оси OX , т.к. вершина параболы лежит в начале координат то уравнение параболы будет иметь вид $y = cx^2$. Парабола проходит через точки A и B , соответственно зная их координаты можно найти неизвестный параметр c . Возьмем координаты точки $B(6;0,5)$ подставляя в уравнение параболы найдем параметр c :

$$0,5 = c \cdot 6^2, c = \frac{1}{72}.$$

Подставляя значение $c = \frac{1}{72}$ в уравнение параболы получим. Так как $y = \frac{x^2}{72}$ и кривая симметрична оси OY , искомая длина кабеля может быть найдена помощью интеграла:

$$L = \int_0^6 \sqrt{1 + \left(\frac{x}{36}\right)^2} dx = 2 \int_0^6 \sqrt{\frac{x^2 + 36}{36}} dx = \frac{1}{18} \int_0^6 \sqrt{x^2 + 36} dx$$

Математическая модель данной задачи сводится к нахождению определенного интеграла.

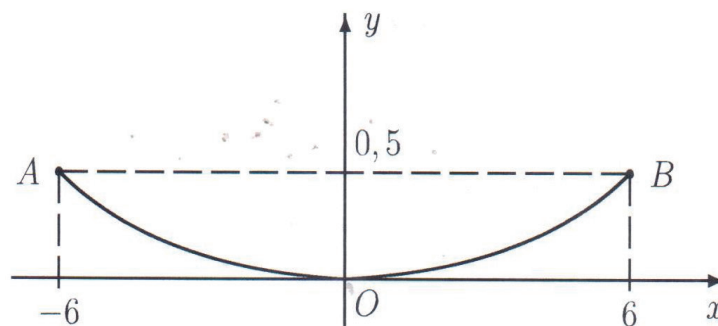

Рисунок 1

2. Решения задачи в рамках выбранной математической модели: Математическая часть задачи сводится к нахождению определенного интеграла, который вычисляется следующим образом.

$$\int u(x)dv(x) = u(x) \cdot v(x) - \int v(x)du(x)$$

Рассмотрим неопределенный интеграл $I = \int \sqrt{x^2 + a} dx$, который может быть найден при помощи формулы интегрирования по частям:

Интегрируем по частям наш интеграл $u = \sqrt{x^2 + a}$, $dv = dx$ тогда $du = \frac{x dx}{\sqrt{x^2 + a}}$, $v = x$ и подставляя в формулу, получим:

$$I = x\sqrt{x^2 + a} - \int \frac{x^2}{\sqrt{x^2 + a}} dx = x\sqrt{x^2 + a} - \int \frac{(x^2 + a) - a}{\sqrt{x^2 + a}} dx = x\sqrt{x^2 + a} - \int \sqrt{x^2 + a} dx + a \int \frac{dx}{\sqrt{x^2 + a}} = x\sqrt{x^2 + a} - I + a \ln|x + \sqrt{x^2 + a}|.$$

Слагаемое I переносим в правую часть равенства получаем,

$$2I = x\sqrt{x^2 + a} + a \ln|x + \sqrt{x^2 + a}|, \text{ следовательно интеграл}$$

будет иметь вид:

$$I = \int \sqrt{x^2 + a} dx = \frac{1}{2} \left(x\sqrt{x^2 + a} + a \ln|x + \sqrt{x^2 + a}| \right) + C$$

Применяя полученную формулу, найдем длину кабеля:

$$L = \frac{1}{18} \cdot \frac{1}{2} \left(x\sqrt{x^2 + 36^2} + 36^2 \ln|x + \sqrt{x^2 + 36^2}| \right) \Big|_0^6 = \frac{1}{36} \left(36\sqrt{37} + 36^2 \ln|6 + 6\sqrt{37}| - 36^2 \ln 36 \right) = \\ = \sqrt{37} + 36 \ln \frac{1 + \sqrt{37}}{6} \approx 12,055$$

3. Интерпретация результатов:

Данная задача является задачей прикладного характера, где решение производилось по трехэтапной схеме с помощью метода математического моделирования. Применяя формулу для вычисления длины дуги, мы нашли длину кабеля.

В настоящее время назрела необходимость, того чтобы студенты ВУЗов и школьники акцен-

тировали особое внимание на прикладные задачи и осваивали способы их решения. Также необходимо чтобы учащиеся и студенты сами смогли бы найти применение полученных знаний на занятиях по математике к занятиям по физике, химии, информатике и т. д., особенно при решении задач.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Абылкасымова А.Е. Теория и методика обучения математике: дидактико-методические основы. Учебное пособие. – Алматы: Мектеп, 2014– стр.27.
2. Забелина С.Б., Пинчук И.А. Учебные прикладные задачи в методической подготовке учителя математики // Вестник Московского Государственного Областного Университета. 2017 - № 2, стр. 89-90.
3. Семкин А.В. Психолого-педагогические и методико-дидактические основы обучения математическому моделированию учащихся старшего школьного возраста // Вестник омского регионального института. –2017.-№ 2, стр.100-101.
4. Ахметова К.П. Математическая грамотность - Часть 1 // Алматы: Дайыр Баспа. 2017 – стр. 5.
5. Дмитриенко О.А. Система прикладных задач в курсе математического анализа // Международный журнал экспериментального образования – 2013. – № 10 (часть 1) – стр. 132-135.

ТОКЖАНОВА АЙГУЛЬ МАКСАТОВНА

п. ф. к., доцент,
Педагогика және психология кафедрасы,
Баишев университеті,
E-mail: aigul_tokzhan@mail.ru

ИСИНА ШЫНАР АМАНГЕЛЬДИЕВНА

магистр, аға оқытушысы,
Педагогика және психология кафедрасы,
Баишев университеті,
E-mail: shicca-ai78@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Бұл мақалада инклюзивті білім беру мәселесіне теориялық зерттеулер келтірілген. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаға жалпы білім беру стандартынан өзгеше ерекше білім беру бағдарламаларын қолдану қажет. Мақалада баланың дамуындағы бұзылулардың түрлері, сондай-ақ педагогтың алдына қойылған жаңа мақсаттар мен міндеттер қарастырылады.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, бейімделген білім беру бағдарламасы, мүмкіндігі шектеулі балалар, медициналық-педагогикалық түзеу, психологиялық қолдау.

ТОКЖАНОВА АЙГУЛЬ МАКСАТОВНА

к.п.н., доцент,
кафедра Педагогика и психологии,
Университет Баишев,
E-mail: aigul_tokzhan@mail.ru

ИСИНА ШЫНАР АМАНГЕЛЬДИЕВНА

магистр, старший преподаватель,
кафедра Педагогика и психологии,
Университет Баишев,
E-mail: shicca-ai78@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье приводятся теоретические исследования проблемы инклюзивного образования. Ребенок с особыми образовательными потребностями – это ребенок с нарушениями, вследствие которых к нему нужно применять особые образовательные программы, отличные от стандартных. В статье рассматриваются виды нарушений развития ребенка, а также новые цели и задачи, которые ставятся перед педагогом.

Ключевые слова: инклюзивное образование, адаптированная образовательная программа, дети с ограниченными возможностями здоровья, медико-педагогическая коррекция, психологическая поддержка.

TOKZHANOVA AIGUL,

c.p.s., associate Professor of the Department
of pedagogy and psychology,
Baishev University,
E-mail: aigul_tokzhan@mail.ru

ISINA SHYNAR

master's degree, senior lecturer
of the Department of pedagogy and psychology,
Baishev University,
E-mail: shicca-ai78@mail.ru

PROBLEMS OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE EDUCATION SYSTEM

Abstract. This article presents theoretical studies of the problem of inclusive education. A child with special educational needs is a child with disabilities that require special educational programs that differ from the standard ones. The article discusses the types of child development disorders, as well as new goals and tasks that are set for the teacher.

Keywords: inclusive education, an adapted educational program, children with disabilities, medical and pedagogical correction, psychological support.

ҚР-да білім беру жүйесін дамытудың қазіргі кезеңінде инклюзивті білім беруді жаппай енгізудің маңызы артуда, ол ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың физикалық, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, тілдік және өзге де ерекшеліктеріне қарамастан, оларды жалпы білім беру ортасына қосуды, олардың сапалы білім алу үшін барлық кедергілерді жоюды, олардың әлеуметтік бейімделуін және қоғамдық өмірге кірігуін көздейді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев “Қазақстан-2050 “Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты” атты Қазақстан халқына Жолдауында Мүмкіндігі шектеулі адамдарға қамқорлық жасаудың маңыздылығын атап өтті: “...мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Осы адамдардың қамын ойлау-біздің қоғам мен өз алдындағы парызымыз” [<http://www.akorda.kz>].

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттарына әркімнің сапалы білім алу құқықтарының теңдігі және әрбір азаматтың зияткерлік дамуын, психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, халық үшін барлық деңгейдегі білімнің қолжетімділігі жатады (“білім туралы” ҚР Заңының 3-бабының 1, 2-тармақтары) [<https://e.edu.kz/68>]. ҚР-дағы білім беруді жаңғырту және демократияландыру процестерінің нәтижесі ретінде, барлығы үшін сапалы білімге қолжетімділік жағдайларын қалыптастыруға бағытталған инклюзивті білім беруді атап кеткен жөн.

Денсаулығында кінәраты бар балалардың білім алу құқығының кепілдіктері Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстан Республикасының “Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы”, “білім туралы”, “Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы”, “Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы”, “арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы” заңдарында бекітілген.

1-Кесте - Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуге қажетті педагог маманға қойылатын талаптар.

1) балаға бағытталған қарым-қатынас:	- мүмкіндігі шектеулі балаларға оң көзқарас және олармен жұмыс істеуге дайын болу;
	- мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналармен ынтымақтастық стратегиясы;
2) зияткерлік икемділігі:	- мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған жеке бағыттарды әзірлеу дағдылары;

Қазіргі кезеңде балалардың құқықтарын қорғау Комитеті ұсынған “Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы баяндамадан ” көрініп отырғандай, орта білім беру ұйымдарында балалардың 30,5% - ын инклюзивті оқыту үшін жағдай жасалған. Онда дені сау құрдастарымен қатар, мүмкіндігі шектеулі 25 633 бала (27%) арнайы жағдай жасай отырып оқиды. Алайда, ҚР-дағы балалардың барлығы инклюзивті білім алуда емес, 2021 жылға қарай мектептердің 70% - ында инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау, мүгедек балалардың 20%-ы үшін “кедергісіз қолжетімділікті” қамтамасыз ету, мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы санынан балалардың 50% - ын инклюзивті білім берумен қамтуды жеткізу көзделген.

Денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалардың (бұдан әрі-ДМШ) ұдайы өсуіне байланысты Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері бекітілді (БҒМ 2015 жылғы 1 маусымдағы №348 Бұйрығы) [Инклюзивное обучение]. Статистика көрсетіп отырғандай, даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың саны тұрақты өсуде, 2015 жылы 141952 адам болған, 2014 жылы 138 513 адамға қарағанда, инклюзивті білім берумен: мектеп жасындағы 46340 (55%) бала (84 120 баланың ішінде); 14717 (35,2%) мектеп жасына дейінгі бала (41805 баланың ішінде) қамтылған.

Кемтар балалардың әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдауды тегін алуға; мемлекеттік медициналық ұйымдарда тегін тексерілуге және тегін медициналық көмек алуға; дене немесе психикалық кемістігі анықталған кезден бастап тегін медициналық-психологиялық-педагогикалық түзеуге құқығы бар.

Инклюзивті білім беру денсаулығында кінәраты бар балалар білім беру үдерісіне қосылуы керек, ал білім беру мекемелері бұл үшін оларға тиісті жағдай жасауы керек.

Мүмкіндігі шектеулі баламен жұмыс істейтін педагогтардың жұмысы 1-кестеде көрсетілгендей келесі сипаттамалардың дамуы ерекше өзекті болады.

3) кәсіби құзыреттілік:	- пәнаралық командаларда жұмыс істеу үшін қажетті білім мен дағдылар; - мүмкіндігі шектеулі балаға қолдау көрсетудің арнайы технологияларын білу; - мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған жеке білім беру бағытының траекториясын құру үшін педагогикалық диагностика жүргізу дағдылары;
4) мінез-құлық икемділігі:	- жеке білім беру бағыты бойынша мүмкіндігі шектеулі баланы қолдау дағдылары;

Педагог оқу-тәрбие процесінің барлық қатысушыларымен: мамандар тобымен, әкімшілікпен, ата-аналармен және оқушылармен бірлесе отырып, сыныптағы инклюзивті процестің үйлестірушісі болады. Инклюзивті білім беру ортасында педагог үшін өзіндік зерттеу іс-әрекетінде

тәжірибені, белгілі бір сыныпқа арналған сабақ жоспарларын жасау дағдыларын, сонымен қатар белгілі бір бала үшін оқу жоспарын шығармашылықпен өңдей және оқыту әдістерін оқушылардың ерекшеліктеріне бейімдей білу маңызды.

Инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттары 1-суретте көрсетілген.

Инклюзивті білім беру принциптері		
- мүгедек балаға-жалпы білім беру мекемесінің оқушысына қатысты:	→	оқу процесінде алған академиялық білім мен әлеуметтік дағдылардың тепе - теңдігі оның жеке типологиялық ерекшеліктеріне және бала мен оның отбасының қажеттіліктеріне сәйкес келеді;
- инклюзивтік сынып оқушылары – ДМШ бар баланың серіктестеріне қатысты: бағдарлардың үштұғырлығы	→	жалпы білім беру бағдарламасын (академиялық білім) жағары деңгейде игеру;
	→	конструктивті әлеуметтік белсенділік (әлеуметтік құзыреттілікті дамыту)
	→	ынтымақтастық (толеранттылық, өзара көмек);
- инклюзивті сынып педагог-мұғаліміне қатысты:	→	оқушылардың жеке ерекшеліктері мен айырмашылықтарын білу, қабылдау және есепке алу;
	→	барлық оқушылар үшін жағымды жағдай жасау;
	→	оқу-тәрбие процесіндегі ұжымдық және жеке баланстың болуы;
	→	жалпы және арнайы оқытуда белгілі бір келсімге келу;
	→	сыныпта қабылдау, төзімділік, ынтымақтастық атмосфера-сын құру және қолдау;
- мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын жалпы білім беретін мекемеге қатысты:	→	білім беру процесінің, білім беру ортасының, мекеменің оқу-әдістемелік кешенінің бейімделуі;
	→	әлеуметтік бейімдеу мен оңалту тәсілдерінің, әдістері мен нысандарының өзгермелілігі; оқыту мен әлеуметтендіру процесін ұйымдастыратын педагогтердің командалық өзара іс-қимылы, оны психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу;
	→	білім беру процесіне қатысушылардың толерантты өзара іс-қимылын дамыту, ата-аналар қауымдастығымен ынтымақтастық;
	→	оқыту және әлеуметтендіру процесін қаржылық - экономикалық қамтамасыз етуді оңтайландыру;
жалпы қаланың (ауданның, елді мекеннің) білім беру жүйесіне қатысты:	→	- тұрғылықты жеріне жақын жерде мүгедек балаларға инклюзивті білім беруді іске асыру үшін базалық жалпы білім беру мекемелерін құру бойынша қалалық білім беру жүйесінің (материалдық-техникалық, нормативтік-әдістемелік, қаржы-экономикалық, ұйымдастырушылық) ресурстарын оңтайландыру;
	→	инклюзивті білім беруде инновацияларды қолдау; педагогикалық қоғамдастық пен жұртшылықтың психологиялық-педагогикалық мәдениетін арттыру.

Сурет 1. Инклюзивті білім беру принциптері

Жалпы білім беру кешендерінде денсаулығында кінәраты бар балаларға инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттарын іске асыру келесідегідей талаптар мен ұйымдастыру жағдайларына негізделеді:

- академиялық білім мен үздіксіз құзыреттілікті дамыту бойынша білім алушының – денсаулығында кінәраты бар баланың жеке оқу жоспары және жеке білім беру бағдарламасы бойынша білім алуға;
- білім беру орнында және одан тыс жерде мүгедек баланы әлеуметтік оңалту орталығының қызметін қолдануға;
- оқыту және әлеуметтендіру процесінде мүгедек баланы психологиялық-педагогикалық қолдау көмегін алуға;
- білім беру мекемесінің психологиялық-педагогикалық консилиумы өтуге;
- денсаулығында кінәраты бар мүгедек баланың жеке психологиялық-педагогикалық даму картасының болуы;
- арнайы білім беру курсынан өткен жалпы білім беру саласындағы әлеуметтік бейімдеу және оңалту саласындағы педагогтың қызметі;
- инклюзивті білім беру саласында жалпы білім беру мекемелері педагогтардың біліктілігін арттыру өтуін қамтамасыздығы;
- білім беру стандарттарына сәйкес денсаулығында кінәраты бар балалардың инклюзивті білім беру жағдайында білім беру бағдарламасының пәндерін меңгерудің жұмыс бағдарламаларының болуы;
- оқу үрдісінде денсаулығында кінәраты бар балаға тьюторлық қолдау көрсету;
- арнайы бейімделген білім беру ортасы мен мекеменің басқа да қажеттіліктерге байланысты қызмет орындардың қолжетімділігі (кедергілерді жою, мекеменің ұйымшыл болуын қамтамасыз ету);
- бейімделетін білім беру ортасы-білім беру үдерісін заманауи технологиялармен (ыңғайлы және тиімді қолжетімділікті қамтамасыз ететін техникалық құралдармен жарақтандыру);
- бейімделетін білім беру ортасы-оқытудың және әлеуметтенудің түзете-дамытушы пәндік

ортасы;

– бейімделетін білім беру ортасы-демалуға, жұмысқа қабілеттілікті қалпына келтіруге арналған үй-жайлар (аймақтар) құру;

– оқушылар ұжымын біріктіру, ынтымақтастық, өзара іс-қимыл және өзара көмек дағдыларын дамыту;

– білім беру процесіне қатысушылардың толерантты қабылдауы мен қарым-қатынасын қалыптастыруға және дамытуға мекеменің тәрбие жүйесінің бағдары [Н.А Палиевой, 2012].

Бүгінгі таңда инклюзивтік білім беру үшін кейбір кедергілерді атап өтуге болады:

• ыңғайлы білім беру стандарттарының толық болмауы;

• жаппай мектептің оқу жоспарлары мен оқыту мазмұнының баланың ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келмеуі;

• жалпы үлгідегі білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымының арнайы дайындығының болмауы, түзету педагогикасы мен арнайы психологияның негіздерін білмеуі;

• жаппай мектеп педагогтарында мүмкіндігі шектеулі балалардың психологиялық, физикалық даму ерекшеліктері, денсаулығында кінәраты бар балалар үшін білім беру және түзету үдерісін ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдері туралы қосымша білімдердің болмауы;

• жалпы үлгідегі білім беру мекемелерінің штат кестесінде медицина қызметкерлері, сурдопедагогтар, логопедтер, педагог-психологтар үшін қосымша сағаттардың болмауы [Серикбаева А.Б., Вестник КарГУ, 2012].

Қорытындылай келе, инклюзивті білім берудегі мәселелерді талдауда көрсетіп отырғандай Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді енгізуді нормативтік-құқықтық қамтамасыз етілген, соған қарамастан инклюзивті білім беру кезінде білім беру және тәрбие процесін қамтамасыз ететін мамандарды оқытудың бірқатар проблемалары, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған жалпы білім беретін мектепке дейінгі мекемелер мен мектептерде материалдық-техникалық жабдықтармен қамтамасыз ету проблемалары ойдағыдай шешілуде.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-17-yanvary-2014-g
2. <https://e.edu.kz/68>
3. Инклюзивное обучение Приказ №348 МОН РК от «01» июня 2015 года № 348.
4. Организация работы с учащимися с ограниченными возможностями здоровья в условиях внедрения инклюзивного образования: методические материалы / Под научной ред. Н.А Палиевой, д.п.н.. - Ставрополь: ГБОУ ДПО СКИРО ПК и ПРО, 2012. - 152 с. С.15-16.
5. Серикбаева А.Б. Особенности включения инклюзивного обучения в образовательный процесс// Вестник КарГУ, 2012. (электронный ресурс <http://articlekz.com/article/5824>).

ТУРЕБАЕВА БАЯН ЗАРЛЫКОВНА

старший преподаватель, кандидат педагогических наук,
кафедра педагогики и психологии,
Университет Баишев

ИЗТЛЕУОВА САМАНТА ШЕКЕРНАЕВНА

старший преподаватель, магистр педагогики и психологии,
кафедра «Педагогика и психология»,
Университет Баишев

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОЗИЦИЯ КАК ОДИН ИЗ КЛЮЧЕВЫХ КОМПОНЕНТОВ УСПЕШНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

Аннотация. Статья посвящена актуальной в современных условиях проблеме изучения педагогической позиции преподавателя вуза как ключевого компонента профессиональной деятельности. Основой профессиональной педагогической позиции становится личностная активность человека, которая является показателем зрелости, умения занимать в жизнедеятельности в целом или в конкретной ситуации профессионального выбора позицию субъекта. В статье представлен поиск новых способов организации процесса изменения профессиональной позиции преподавателя в системе института повышения квалификации и переподготовки кадров Баишев университета.

Ключевые слова: педагогическая позиция, профессионализм, самоопределение, педагогическая деятельность.

ТУРЕБАЕВА БАЯН ЗАРЛЫКОВНА

аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының кандидаты,
«Педагогика и психология» кафедрасы,
Баишев университеті

ИЗТЛЕУОВА САМАНТА ШЕКЕРНАЕВНА

аға оқытушысы, педагогика және психология магистрі,
«Педагогика и психология» кафедрасы,
Баишев университеті

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰСТАНЫМ ЖОО ОҚЫТУШЫСЫНЫҢ ТАБЫСТЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІНІҢ БІРІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Мақала қазіргі жағдайда өзекті болып табылатын кәсіби қызметтің негізгі компоненті ретінде ЖОО оқытушысының педагогикалық ұстанымын зерттеу мәселесіне арналған. Кәсіби педагогикалық ұстанымның негізі кемелденудің және жалпы өмірде немесе кәсіби таңдаудың нақты жағдайында субъектінің позициясын алу мүмкіндігінің көрсеткіші ретінде адамның тұлғалық белсенділігі болып табылады. Мақалада Баишев университетінің біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау институты жүйесінде оқытушының кәсіби ұстанымын өзгерту процесін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін іздеу ұсынылған.

Түйін сөздер: педагогикалық ұстаным, кәсібилік, өзін-өзі анықтау, педагогикалық қызмет.

TUREBAYEVA BAYAN

senior lecturer of the Department "Pedagogy and psychology",
candidate of pedagogics,
Baishev university

IZTLEUOVA SAMANTA

senior lecturer of the Department "Pedagogy and psychology",
master of pedagogy and psychology,
Baishev university

PEDAGOGICAL POSITION AS ONE OF THE KEY COMPONENTS OF SUCCESSFUL PROFESSIONAL ACTIVITY UNIVERSITY LECTURER

Abstract. The article is devoted to the current problem of studying the pedagogical position of a lecturer as a key component of professional activity. The basis of the professional pedagogical position is the personal activity of a person, which is an indicator of maturity, the ability to take the position of a subject in life in General or in a specific situation of professional choice. The article presents the search for new ways to organize the process of changing the professional position of a teacher in the system of the Institute for advanced training and retraining of Baishiev University.

Keywords: pedagogical position, professionalism, self-determination, pedagogical activity.

ВВЕДЕНИЕ

Потребности государства в квалифицированных кадрах и вступление Казахстана в международное образовательное пространство диктуют выработку нового подхода к педагогической деятельности преподавателей вуза. В современных условиях от специалистов требуется более гибкое мышление и готовность адекватно реагировать на постоянно меняющиеся ситуации. Новые условия выдвигают новые потребности в сфере высшего образования. Роль преподавателя вуза и его педагогическая позиция влияют на конечный результат образовательной деятельности. Образовательный процесс в вузах претерпевает качественные изменения, становясь все более сложным по своим целям, содержанию и технологиям. Общеизвестно, что эффективность учебного процесса в значительной степени зависит от того, как преподаватель организует и реализует образовательный процесс. В этой связи на первый план выходит система убеждений, ценностей и позиций каждого конкретного преподавателя. Такое понятие как «педагогическая позиция» играет важную роль в структуре личности преподавателя вуза, так как успешность образовательного процесса напрямую зависит от того, насколько он четко осознает свою профессиональную позицию и готов ли реализовывать ее в самых разных ситуациях.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Определение «педагогическая позиция» в педагогической научной литературе трактуются по-разному. Многие исследователи понятие «позиция» связывают его с понятием «отношение» (Б.Г. Ананьев, А.Н. Леонтьев, В.Н. Мясищев, А.В. Петровский, С.Л. Рубинштейн и др.). Такой подход к определению категории «позиция» заключается в рассмотрении этого понятия в контексте системы отношений. Согласно основным положениям «теории отношений» В.Н. Мясищева, психологическим ядром личности является индивидуально-целостная система ее субъективно-оценочных, сознательно-избирательных отношений к действительности [Ковалев А. Г., 2003].

По мнению исследователя М.Т. Громковой «педагогическая позиция преподавателя проявляется как его сознание (осознание собствен-

ного жизненного опыта): система потребностей, система норм, система способностей, их взаимосвязи и регуляция» [Громкова М.Т., 2003, с.362].

Е.В. Бондаревская считает, что социально-значимая педагогическая позиция, – это «достижение педагогом некоторой гармонии, дающей ему социальную устойчивость и продуктивную включенность в общественную жизнь и педагогический труд, а также психологический комфорт. Она утверждает, что формирование активной педагогической позиции является центральным моментом жизненного и профессионального самоопределения педагога в мире общекультурных и педагогических ценностей» [Бондаревская Е.В., 1995, с. 74]. Позиция педагога – позиция человека, который самоопределяется в своей профессии. В нашем исследовании мы придерживаемся определения педагогической позиции, предложенной Е.В.Бондаревской.

Многие исследователи (Р.М. Асадулин, Е.В. Бондаревская, А.И. Григорьева, С.В. Гринько, Н.К. Сергеев, В.В. Сериков и др.) предлагают формирование гуманистической позиции в качестве одной из основных целей профессионально-педагогической подготовки. Позитивная педагогическая позиция – первое из условий, способствующих эффективности адаптации студентов к профессионально-педагогической деятельности [Борытко Н.М., 2001].

Надо отметить, сколько бы ни принимали новые стандарты образования, сколько бы ученые не предлагали новые модели образования, все это не отразится на результате деятельности преподавателя в смысле «приращения» в сознании обучающегося, если все эти ценности не осознаны самим преподавателем, не превратились в его ценности, убеждения и позиции.

Специфика преподавательского состава высших учебных заведений проявляется в том, что с одной стороны большинство преподавателей – магистры, кандидаты и доктора наук со специальной подготовкой, с другой стороны – многие из них не имеют педагогической подготовки. В этой связи в квалификации каждого преподавателя выделяют два важных компонента, которые базируются на специальной и педагогической науках. По мнению исследователя М.Т. Громко-

вой «педагогическая подготовка преподавателя в образовании взрослых содержит следующие ключевые компоненты:

- функциональное самоопределение преподавателя в педагогической деятельности (кто я? для чего я? каковы мои функции и мое предназначение?);
- педагогические знания о критериях педагогической деятельности (являются ли мои действия в учебном процессе педагогическими?);
- педагогические способности (как я реализую образовательный процесс? в какой степени овладевают обучаемые моими методами?);
- рефлексия педагогических действий на каждом интервале педагогического процесса (для чего? что? как? что получилось?)» [Громкова М.Т., 2003, с. 350].

В современных условиях огромное значение имеет также внутренняя готовность преподавателей высшей школы к восприятию новых организационно-управленческих форм подготовки специалистов. Каждый преподаватель должен осознавать личную ответственность за результат своей деятельности. Как известно, основой профессиональной педагогической позиции становится личностная активность человека, которая является показателем зрелости, умения занимать в жизнедеятельности в целом или в конкретной ситуации профессионального выбора позицию субъекта. Для того чтобы человек смог реализовать себя в качестве субъекта, он должен уметь согласовывать свои способности и возможности с внешними требованиями, носящими для него характер объективных и необходимых требований.

Преподаватель в новых социальных условиях становится силой, которая способна оказывать влияние на мировоззрение студентов, что приводит к необходимости изменения педагогической практики. В настоящее время оказывается востребованным преподаватель, ориентирующийся на осознание своей деятельности и её соотносённости с социокультурными условиями, в которых эта деятельность осуществляется. Личность преподавателя в контексте изменяющейся педагогической реальности выступает ключевой фигурой обновления вузовской системы. Преподаватель становится активным созидателем и преобразователем воспитательно-образовательного процесса. В этой связи нам представляется наиболее перспективными уровни развития профессионального самоопределения, предложенные Е.Ю. Пряжниковой: «1 - формирование общей готовности к самостоятельному и осознанному профессиональному и жизненному самоопределению (ценностно-нравственной, информационной, когнитивной, морально-волевой и т. п.);

2 - выбор конкретной профессии, учебного заведения или места работы;

3- освоение профессии и уточнение специализации в ходе профессиональной подготовки;

4 - самостоятельное совершенствование и переподготовка в ходе самой трудовой деятельности;

5 - освоение смежных и новых видов профессиональной деятельности (уровень междисциплинарной интеграции и выхода за рамки своей профессии)» [Пряжникова Е.Ю., 1994, с.68].

Как нам представляется, современный преподаватель, в первую очередь, должен четко осознавать цель своей деятельности «здесь» и «сейчас». Быть психологически готовым развивать свой профессионализм всегда и принять стратегию на непрерывное самообразование на протяжении всей жизнедеятельности. Осознание и принятие личной ответственности за подготовку специалистов, понимание и переживание важности своей работы для конкретных людей и общества в целом. Для получения определенного результата в какой-либо деятельности необходимо проявление соответствующего уровня физиологической, психической и социальной активности личности, способствующего достижению принимаемых человеком целей. А для этого личности требуется владение инновационными формами и методами работы, индивидуальная коммуникативная культура. Также преподавателю необходимы умения грамотно ориентироваться в межличностных отношениях, то есть способность к диалогу со студентами, коллегами; чувство эмпатии к ним. Преподаватель является той движущей силой, которая осуществляет переход на новую парадигму образования на практике в процессе своей повседневной педагогической деятельности. В настоящее время сложилась ситуация, которая требует чтобы сам преподаватель готовил себя к новому содержанию образования, переосмысливал свою деятельность и себя относительно реальной социокультурной ситуации.

Практика образовательной деятельности Баишев университета показывает, что в организации педагогической деятельности меняется роль преподавателя, связанная с переходом на новую модель, то есть от трансляции знаний и способов деятельности к проектированию индивидуальной траектории интеллектуального и личностного развития каждого студента, осуществление личностно-ориентированного обучения, обеспечивающего поддержку обучающегося. Однако мы видим, что наиболее трудным остается вопрос изменения профессиональной позиции преподавателя, так как успех всех преобразований зависит именно от того, насколько преподаватель осознал ценность этих преобразований и сформировал свое отношение к ним. Профессиональное развитие преподавателя должно рассматриваться как неразрывный процесс изменения личностных и деятельностных составляющих его профессиональной позиции.

В данном контексте поиск новых способов организации процесса изменения профессиональной позиции преподавателя позволил нам

выявить, что профессиональному развитию преподавателя способствует комплекс условий в системе института повышения квалификации и переподготовки кадров Баишев университета, который обеспечивает рост профессионализма и формирование четкой и ясной позиции преподавателя. К примеру, в университете функционирует «Школа молодого преподавателя», которая нацелена на проблематизацию содержания своей педагогической деятельности, структурирование содержания обучения и практической деятельности на основе проектирования учебно-воспитательного процесса, право выбора слушателями своей позиции по отношению к обсуждаемым вопросам, высокий профессионализм преподавателей системы повышения квалификации. На этих курсах создана доброжелательная комфортная академическая атмосфера на занятиях между преподавателями и слушателями, также акцент сделан на актуализацию личностных смыслов процесса самообразования, преодоление заблуждений и поощрение рефлексивных механизмов. В институте повышения квалификации и переподготовки кадров Баишев университета проводятся семинары, вебинары, тренинги, на такие темы как «Новые информационные технологии в преподавании учебных дисциплин» (тренинг), «Проблемы кризиса в современном образовании» (вебинар), «Формирование гибких навыков у молодых специалистов» (семинар), «Оказание методической помощи в повышении профессионального мастерства молодых специалистов» и «Особенности проверки и оценивания результатов обучения обучающихся» (практические занятия). На курсах повышения квалификации и в работе «Школы молодого преподавателя» используются технологии активного и интерактивного обучения, каналы обратной связи со слушателями, различные варианты сотрудничества в послекурсовой период, использование мониторинга результатов изменения профессиональной позиции.

Особую актуальность приобретает позиция преподавателя в нынешней ситуации, связанной с введением карантина повсеместно, когда преподаватели вынуждены строить межличностное общение в виртуальном дистанционном формате. Отсутствие реального контакта между преподавателем и обучающимся, возросшая

многократно нагрузка, необходимость освоения новых цифровых платформ, подготовка видеолекций, презентаций – все эти и другие проблемы потребовали от каждого преподавателя жизнестойкости, четкой профессиональной позиции, самоэффективности и других личностных ресурсов. Преподавателю в условиях постоянного стресса и возникающих форс-мажорных обстоятельствах приходится преодолевать внутренние кризисы, психологически пережить их и актуализировать свои личностные ресурсы, а также придерживаться профессиональной позиции для успешного решения образовательных задач.

Дистанционное обучение в условиях карантина и самоизоляции потребовало от преподавателей так называемых «излишних» знаний, когда сегодня может понадобиться одно, а завтра – другое. Также именно сейчас преподавателю необходимо развивать свой творческий потенциал, так как в цифровой среде он должен создавать творческое пространство для обучающегося, чтобы удержать его внимание и в какой-то степени не отставать от него в цифровой грамотности и показывать модель правильной позиции в профессиональной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, необходимость четкой профессиональной педагогической позиции в современной социальной ситуации, на этом основании быть психологически готовым модернизировать собственную педагогическую деятельность является ключевым компонентом успешной педагогической деятельности преподавателя. К сожалению, долгие годы высшее образование отождествлялась с обучением, в котором преуспела, но при этом проглядела воспитание и развитие. Поправить это положение может только высокий профессионализм преподавателя, его педагогическая подготовка и занимаемая позиция, которые позволили бы ему каждое действие соотносить с критериями педагогического процесса.

Итак, педагогическая позиция преподавателя становится показателем его включенности в процессы развития системы образования, проявляясь как сущностная характеристика его профессионального развития.

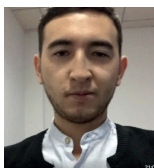
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ковалев А. Г. Психология отношений, В. Н., Мясичев / под ред. А. А. Бодалева. М., Воронеж, 2003.
2. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности. Москва. - Изд. Юнити - Дана, 2003.
3. Бондаревская Е.В. Педагогическая позиция и профессионально-личностные качества педагога//Введение в педагогическую культуру: учеб. пособие. Ростов-н/Д, 1995. С. 74–80.
4. Борытко Н.М. Педагог в пространствах современного воспитания: монограф. Волгоград: Перемена, 2001.
- 5.Пряжникова Е.Ю. Факторы профессионального самоопределения преподавателей педагогических вузов// Вопросы психологии. – 1994. - №6. – С.64-73.

TURSYNBAYEVA DINARA

Master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

ZHAPSARBAY GALYMBEK

2nd year master's student,
ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan Kazakhstan

KAKIMZHAN AKERKE

2nd year master's student,
ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan Kazakhstan

TEACHING METHODS OF DYNAMIC LAWS IN PHYSIC AND MATEMATIC PROFILE SCHOOLS

Abstract. The article shows the appropriate teaching methods, provides examples for interaction, taking into account the level of their students, their available materials and goals.

Keywords: force, mass, action, reaction.

ТУРСЫНБАЕВА ДИНАРА АХМЕТОВНА

магистр, старший преподаватель,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ЖАПСАРБАЙ ГАЛЫМБЕК АМАНГЕЛДИНОВИЧ

магистрант 2 курса,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

КАКИМЖАН АКЕРКЕ ГАЛИЗАТОВНА

магистрант 2 курса,
ЖУ имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ ЗАКОНОВ ДИНАМИКИ В ШКОЛАХ ФИЗИКО-МАТИМАТИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

Аннотация. В статье показаны соответствующие методы обучения, приведены примеры для взаимодействия с учетом уровня своих учеников, имеющихся у него материалов и поставленных целей.

Ключевые слова: сила, масса, действие, реакция.

ТУРСЫНБАЕВА ДИНАРА АХМЕТОВНА

аға оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ЖАПСАРБАЙ ГАЛЫМБЕК АМАНГЕЛДЫУЛЫ

2 курс магистранты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

КӘКІМЖАН АҚЕРКЕ ГАЛИЗАТҚЫЗЫ

2 курс магистранты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ПРОФИЛЫНДЕГІ МЕКТЕПТЕРДЕ ДИНАМИКА ЗАҢДАРЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Түйіндеме. Мақалада динамиканы оқыту әдістері көрсетілген, оқушылардың деңгейін ескере отырып, олармен өзара әрекеттесу үшін мысалдар келтірілген.

Кілттік сөздер: күш, масса, әрекет, реакция.

INTRODUCTION

In this research work the motion of objects was described with the quantities of kinematics such as displacement, velocity, and acceleration. However, these quantities cannot describe all aspects of motion, for example what starts objects moving and what causes change in their motion. In this work the causes and factors affecting motion will be discussed, using the concept of force and mass. The three fundamental laws of motion, discovered and formulated by Isaac Newton will be discussed. These laws explain rest, constant motion, accelerated motion, and they also describe how balanced and unbalanced forces behave, and thus give rise to various states of motion. The branch of physics dealing with the causes of motion is called dynamics.

The third law of motion

Newton realized that a single isolated force could not exist. Forces always occur in pairs.

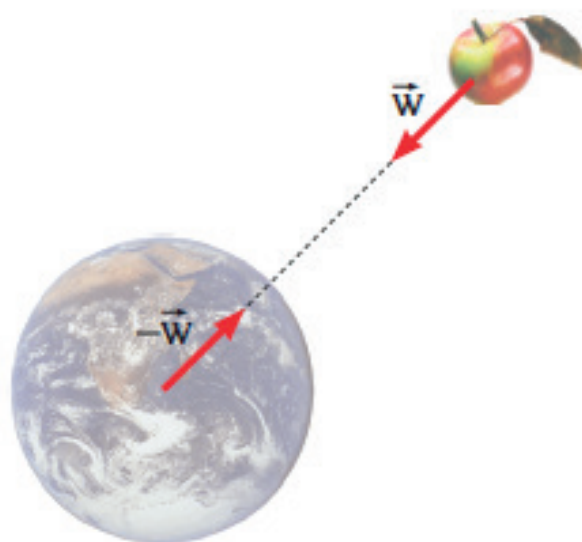
Thus, Newton stated the third law of motion as follows: when one object exerts a force on a second object, the second object exerts an equal but opposite force on the first.

The force that the first object exerts on the second is called an action force and the force that the second object exerts on the first is called a reaction force.

This law is sometimes expressed as: to every action there is an equal and opposite reaction.

These forces have the following properties:

- Action-reaction pairs are equal in magnitude, but opposite in direction, and they act along the same line. For example, the force exerted by the Earth on an apple is the weight of the apple, $\vec{w}$. The reaction to this force is the force exerted by the apple on the Earth, $-\vec{w}$, where $\vec{w}$ and $-\vec{w}$ are equal in magnitude (see Figure 1.3.1).

1.3.1 figure. The Earth pulls on an apple, the apple pulls on the Earth

Due to the force $\vec{w}$, the apple accelerates towards the Earth. Also the Earth accelerates toward the apple due to the reaction force, $-\vec{w}$. However, since the Earth has a huge mass, its acceleration is negligibly small.

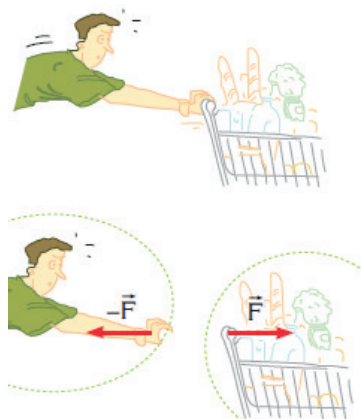
- Action-reaction pairs act on different objects. If two forces which are equal in magnitude and opposite in direction act on the same object as in 1.3.2 figure the forces cancel each other.

1.3.2 figure. Two equal and opposite forces acting on the same object cancel each other.

However, although action and reaction forces are equal in magnitude and opposite in direction,

they do not cancel each other out, because they act on different objects. For example, when a force, $\vec{F}$ is exerted on a grocery cart by a shopper, as in 1.3.3 figure the cart reacts on the shopper with a force of $-\vec{F}$.

1.3.3 figure. A shopper exerts a force on the grocery cart, and the grocery cart exerts an equal but opposite force on the shopper. Therefore these forces do not cancel each other out, since they act on different objects [Баранова Я.Ю., Андреева Н.В., 2016, №3].

Since $\vec{F}$ acts on the cart and $-\vec{F}$ acts on the shopper, the cart moves.

- Action-reaction pairs are of the same type; either two contact forces or two field forces.
- Action-reaction pairs act for the same time interval.

Here are some simple experiments of the third law of motion:

a) Assume that you and a friend are standing on ice skates facing each other, as shown in 1.3.4 figure.

1.3.4 figure. Pushing a friend forwards means pushing yourself backwards.

If you push your friend away from you, you will observe that as he moves away from you, you will also move backwards because of his equal and opposite reaction force upon you [Giancoli,

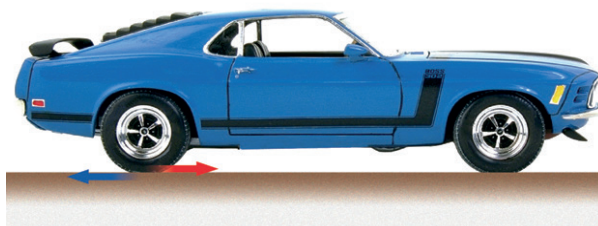
Douglas C., 2009].

b) You can only walk due to the reaction force of the ground on your shoes when you yourself exert an action force on the ground, as shown in 1.3.5 figure.

1.3.5 figure. A pedestrian pushes the ground backwards; the ground then pushes the pedestrian forwards.

c) The tyres of a car push on the ground, thus, the ground pushes on the tyres, as shown in 1.3.6 figure, and the car moves.

1.3.6 figure. The tyres of a car push the ground backwards; the ground then pushes the tyres forwards.

CONCLUSION

Methods of research is choosing language of work, figures from daily life etc. Results of research is interest students in learning physics and english language. Region of using is for physics teachers in classroom. I hope you will get benefit from this work.

REFERENCES:

1. Баранова Я Ю., Андреева Н.В. Определение ускорения свободного падения с помощью обратного маятника // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 3.
2. Giancoli, Douglas C. Physics for scientists and engineers with modern physics/ Douglas C. Giancoli. – 4th ed. 2009.

УДК 378.016.02:539.18(574)
МРНТИ 14.35.09

TURSYNBAYEVA DINARA

Master, senior teacher of
ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

ZHAKPAYEV KUANYSH,

doctoral student of Natural Sciences,
ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

USING THE LEVEL METHOD FOR SOLVING PROBLEMS IN THE «FIRST CONDITION FOR EQUILIBRIUM»

Abstract. This article provides examples in the section “Friction Force” with solutions for the formation of the basic concepts of dynamics for students. Also in the article illustrated diagrams with projections of forces and tables for the visual perception and development of abstract thinking.

Keywords: power, frictional force, reactive force, projection, relative motion.

ТУРСЫНБАЕВА ДИНАРА АХМЕТОВНА

аға оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған қ., Қазақстан

ЖАҚПАЕВ ҚУАНЫШ,

6D01501-Физика мамандығының докторанты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған қ., Қазақстан

«ТЕПЕ-ТЕҢДІК ЕРЕЖЕСІ» БОЙЫНША ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕ ДЕҢГЕЙЛІК ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ

Түйіндеме. Бұл мақалада «Үйкеліс күші» бөлімі бойынша студенттерде динамиканың негізгі түсініктерін қалыптастыруға арналған мысалдар туралы мысалдар келтірілген. Сондай-ақ мақалада көрнекі қабылдау мен абстрактілі ойлауды дамытуға арналған күштер проекциясы көрсетілген диаграммалар мен кестелер келтірілген.

Кілттік сөздер: күш, үйкеліс күші, реакция күші, проекция, салыстырмалы қозғалыс.

ТУРСЫНБАЕВА ДИНАРА АХМЕТОВНА

магистр, старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

ЖАКПАЕВ КУАНЫШ,

докторант 2 курса специальности «Физика»,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УРОВНЕВОГО МЕТОДА ПРИ РЕШЕНИИ ЗАДАЧ ПО «ПЕРВОЕ ПРАВИЛО РАВНОВЕСИЯ»

Аннотация. В данной статье приведены примеры по разделу «Первое правило равновесия» с решениями для формирования основных понятии динамики у учащихся. Так же в статье приведены схемы с проекциями сил и таблицы для визуального восприятия и развития абстрактного мышления.

Ключевые слова: сила, v , реактивная сила, проекция, относительное движение.

INTRODUCTION

To get this topic we have to understand that force is any kind of push or pull on an object. Such a force between two objects which are in contact is called a contact force. There are also forces, called field forces, which act even when objects are separated by a distance. Gravitational force, magnetic force and electric force are known as field forces. If more than one force acts simultaneously on the same object, it is the net force that determines the motion of the object. The net force, $\vec{F}_{net}$, is the vector sum of all forces acting on the object. It is also called the resultant force, or the unbalanced force. Forces are added by the rules of vector addition. Also tasks of work to learn topics such as: the first law of motion, the second law of motion, the third law of motion, applications of the laws of motion, force of friction, first condition for equilibrium, torque, second condition for equilibrium.

An object at rest (which continues to stay at rest) is said to be in static equilibrium. An object moving or rotating at a constant rate is in dynamic equilibrium.

For an object to be in equilibrium, two conditions must be fulfilled.

First condition for equilibrium

For an object to be in equilibrium, the resultant force (vector sum of all forces) on it must be zero.

$$\vec{F}_{net} = 0$$

If n forces are acting on the object,

$$\vec{F}_1 + \vec{F}_2 + \vec{F}_3 + \dots + \vec{F}_n = 0$$

Accordingly the components of these forces must also add up to zero

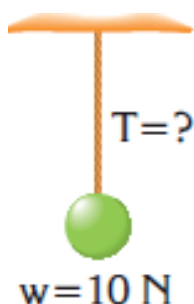
$$\vec{F}_{1x} + \vec{F}_{2x} + \vec{F}_{3x} + \dots + \vec{F}_{nx} = 0$$

and

$$\vec{F}_{1y} + \vec{F}_{2y} + \vec{F}_{3y} + \dots + \vec{F}_{ny} = 0$$

Example 1.6.1. First condition for equilibrium

A 10 N lamp, suspended from the ceiling by a cord of negligible mass, is at rest, as shown in the 1.6.1 figure [Баранова Я Ю., Андреева Н.В., 2016, №3].

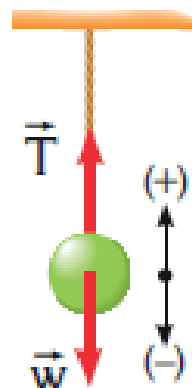

1.6.1 figure

Find the tension in the cord.

Solution:

If the object stays at rest, the forces on it are in equilibrium.

$$\vec{F}_{net} = 0$$

$$\vec{T} + \vec{W} = 0$$

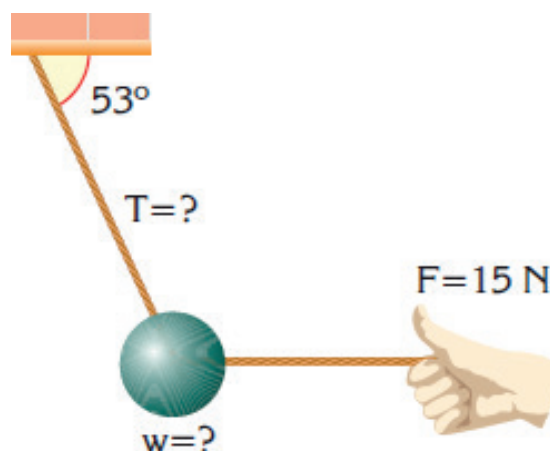
$$T - w = 0$$

$$T = w$$

$$T = 10N$$

Example 1.6.2 First condition for equilibrium

An object suspended from the ceiling is pulled by a horizontal force of 15 N, as shown in the 1.6.2 figure [Giancoli, Douglas C., 2009].

1.6.2 figure

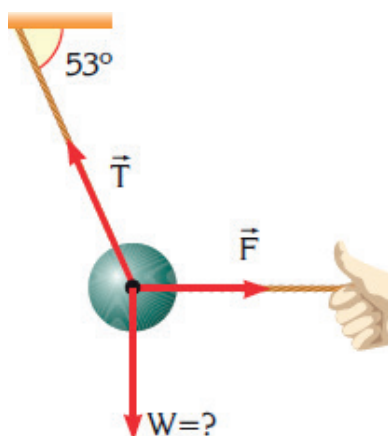
Find the tension in the string and the weight of the object.

(Take $\sin 53^\circ = 0.8$; $\cos 53^\circ = 0.6$)

Solution:

There are three forces acting on the object in equilibrium. These forces are; the weight of the object ($\vec{w}$), the applied force ($\vec{F}$) and the tension ($\vec{T}$) in the string.

The forces acting on the object can be transferred to the xy coordinate system and then the first condition for equilibrium can be applied to the object on both the x and y axis.

$$\vec{F}_x = 0$$

$$F - T_x = 0$$

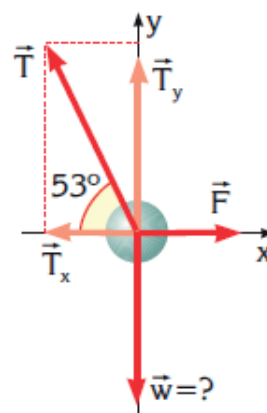
$$T_x = F$$

$$T \cdot \cos 53^\circ = 15 \text{ N}$$

$$T \cdot 0.6 = 15 \text{ N}$$

$$T = 25 \text{ N}$$

Using the first condition for equilibrium on the y axis, weight w can be obtained;

$$\vec{F}_y = 0$$

$$T_y - w = 0$$

$$T_y = w$$

$$T \cdot \sin 53^\circ = w$$

$$(25 \text{ N})0.8 = w$$

$$w = 20 \text{ N}$$

CONCLUSION

Objects of research: In this work we prepared to the topic dynamics for 10 th grade. 10 th grade students approximately sixteen years old, in this year they need not only teacher they need also friend. So we have to know how to behave with them during the lesson. For example, we used many figures in explaining, because of understanding easily. Especially figures from daily life is good to learn, because you do, see, listen and feel it in your life, thats why you can imagine it. Also solving problems is very important, cause of they have big examination in last year, 11 th grade. They have to solve many physic's problems to train their brains in solving problems. I thing that I give enough examples and problems about dynamics.

REFERENCES:

1. Баранова Я Ю., Андреева Н.В. Определение ускорения свободного падения с помощью оборотного маятника // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 3.
2. Giancoli, Douglas C. Physics for scientists and engineers with modern physics/ Douglas C. Giancoli. – 4th ed. 2009.

УКУШЕВА ТОЛКЫН КАЛИАСКАРОВНА

магистры, аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған қ., Қазақстан

БАХТАУЛОВА АЛЕФТИНА СЕМБАЕВНА

доцент, б.ғ.к.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: ukushevatolkyn@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЗЕЙІН ҚАСИЕТТЕРІН АНЫҚТАУ

Түйіндеме. Мақалада кеңестік және шетелдік әдебиеттердегі талдаулар зейін мәселелерінің тал-қыланғанына себеп болады. Зейіннің қасиеттері зерттеліп, іс-әрекеттің нақты бір типіне байланысты құрылымы да анықталған. Жалпы іс-әрекетте зейін мен жеке қасиеттердің қызметі анық және жеткілікті түрде берілген. Бірақ осы жүйелердің сипаттамасы іс-әрекетте аз өңделген.

Тірек сөздер: зейін, физиологиялық процесс, іс-әрекет, әдістемелер, мінез-құлық, көрнекі-құралдар.

УКУШЕВА ТОЛКЫН КАЛИАСКАРОВНА

магистр, старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан

БАХТАУЛОВА АЛЕФТИНА СЕМБАЕВНА

к.б.н., доцент,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдықорған, Казахстан
E-mail: ukushevatolkyn@mail.ru

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ВНИМАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В статье рассматривается анализ в советской и зарубежной литературе, где обсуждаются проблемы внимания. Изучены свойства внимания, определена структура в зависимости от конкретного типа деятельности. В общей деятельности четко и достаточно выражены функции внимания и личностных качеств. Но описание этих систем минимально сокращено в действии.

Ключевые слова: внимание, физиологический процесс, действие, методики, поведение, наглядные пособия.

UKUSHEVA TOLKYN

Master, senior lecturer
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

BAKHTAULOVA ALEFTINA

k. b. n., associate Professor
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: ukushevatolkyn@mail.ru

DEFINING THE FEATURES OF ATTENTION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation. Analysis in Soviet and foreign literature contributes to a sufficient discussion of attention problems. The properties of attention are studied, and the structure is determined depending on the

specific type of activity. In General, the functions of attention and personal qualities are clearly and sufficiently expressed. But the description of these systems is minimally abbreviated in action.

Keywords: attention, physiological process, action, methods, behavior, visual AIDS.

Kipicne. Сабақтағы оқушылардың көңіл-күйі, олардың танымдық іс-әрекетінің өнімділігінің маңызды шарты болып табылады. Сондықтан мұғалім оқушылардың назарын, оның сипаттамаларын, пайда болу және өзгеру жағдайларын жақсы білуі керек. Бұл оған сабақ барысында зейінді басқарудың қажетті режимін таңдауға мүмкіндік береді. Өйткені, сабақ барысында оқушылардың назарын аудару, сонымен қатар сабақ барысында оны қолдау, мұғалім кәсібінің маңызды ерекшеліктерінің бірі.

Әлеуметтік, экономикалық дамудың жеделдеуіне байланысты болашақ ұрпақты даярлайтын мектептердің жауапкершілігі артады. Біздің қоғамның міндеттері тек сауаттылықпен ғана емес, сонымен бірге оқушылардың белсенділігімен, алға қойылған міндеттерді қызығушылықпен орындауымен байланысты.

Білім беруді жаңғырту жағдайында орта мектепті дамытудың басты бағыты білім беру сапасын арттыру, оқыту жүйесін жетілдіру арқылы әрбір оқушының жеке басын дамыту үшін жағдай жасау болып табылады. Танымдық белсенділікті, оқушылардың назарын, зерттелетін материалға тұрақты танымдық қызығушылықты қалыптастырмай және дамытпай, мұғалімнің алдына қойылған міндеттерді шешуде жетістікке жету мүмкін емес. Оқушылардың шығармашылық ойлауының маңызды шарты-олардың жалпы ойлау мәдениетінің болуы. Сондықтан сабақтағы оқу іс-әрекеті, ең алдымен, оқушылардың зияткерлік қабілеттерін дамытуға бағытталған: талдау, синтездеу, себеп-салдарлық байланыстарды табу, қорытындылау, қорытынды жасау, жіктеу, салыстыру.

Оның негізінде белсенді, өзіне сенімді, ақыл-ой қызметіне шоғырланған қалыптасады. Әрине, егер зейін аудару қасиеттерінің деңгейі қалыпты болмаса, мұндай қасиеттердің көрінісі қиындайды.

Физиология саласында қарым-қатынас пен зейін мәселелері қарастырылады. Зейін аударудың бір түрі емес, ол адам қызметінің құрамдас бөлігі ғана болады. Іс-әрекеттегі зейіннің әртүрлі формаларын зерттей отырып, біз оның мазмұны мен формасының шоғырлану құрылымын бірлікте екенін түсінеміз. Іс-әрекеттегі мазмұнды зейіннің нәтижесінде динамикалық ерекшеліктер мен оның қасиеттерінің көп жақты байланыстары пайда болады [Буева П.П., 1978, Борисова А.А., 1990].

И. П. Павлов егер ми қабығының қыртысында қозу процесі пайда болса, онда осыған байланысты қалған тежеу процестері пайда болады дейді. Мысалы, егер адам жұмыс істегісі келсе, басқа нәрселер туралы ойлана алмайды. Сонымен қатар, мидың бір массивінде қуатты процесс

жүреді, ал айналадағы массивтерде ингибиция жүреді (теріс индукция заңы).

Оқушылардың топтық іс-әрекетін реттеуші және адамгершілік, эстетикалық құндылықтарды, мінез-құлықтың топтық нормаларын қалыптастыру құралы болып табылатын оқушының жеке басын қалыптастыру факторларының бірі болып табылатыны белгілі [Кольцова В.А., 2008].

Сондықтан оқушылардың оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастыру, олардың зейін аудару деңгейін анықтау үшін өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта мектеп ғылым негіздері туралы білім беріп қана қоймай, оқушыларды ойлауға, қабілеттер мен қасиеттерді дамытуға, әр оқушыға өзін көрсетуге мүмкіндік беруі керек. Білім берудің негізгі мақсаты-баланың зияткерлік тапсырмалары мен ақыл-ой қабілеттерін орындау. Бұл тұрғыда оқушылардың зейінін дамыту маңызды орынға шығады. Егер баланың зейіні жеткілікті деңгейде дамитын болса, студенттер үлгерім деңгейін арттырып, жетістікке жете алады. Демек, бастауыш сыныптардан бастап оқушылардың ойлау қабілетін дамытудың өзектілігі артып келеді.

Күнделікті оқу процесінде оқушының зейінін дамыту оның білім деңгейін арттыруға, алған білімінің беріктігін қамтамасыз етуге, білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Кез-келген оқыту дамып келеді. Егер оқу процесінде ол оқушының зейінін дамытуға бағытталған болса, онда оқушы басқа пікірден дұрыс қорытынды жасай алады, өз ойларын толық жеткізе алады және қиялын жоя алады.

Зейін адамның өмірі мен іс-ірекетінде көптеген қызмет атқарады. Ол сол кезеңге қажетті психологиялық және физиологиялық процестерді күшейтеді, қажет емес, қалаусыз процестерді тежейді, қажет болған жағдайда ағзаға түсетін хабарламаларды таңдайды, бір объектіге немесе іске ұзақ зейін аударуды қамтамасыз етеді. Зейін аудару, іріктеу, процестерді білу байланысты. Зейінді қабылдаудың нақтылығы мен детальдығы, есте сақтау әрекетінің беріктігі мен іріктемесін, ойлау бағыты мен өнімділігін анықтайды. Зейіннің негізгі түрлерін қарастырамыз. Бұған табиғи және әлеуметтік үйлесімді зейін, тікелей зейін, еркін және мәжбүрлі зейін, сезімтал және ақыл-ой зейіні кіреді.

Зейін аударудың тәсілі - жаттығу және тапсырманы орындау. К.Д. Ушинский: "оқуды бала үшін қызықты ете білу керек, сонымен қатар оған қызықты емес тапсырмаларды орындауды талап ету керек". Зейінің дамуындағы сыртқы жағдайлардың маңыздылығын ескеру қажет. Шу, радио, теледидар, баланың сабақтарына қатысы жоқ қажетсіз әңгімелер болмауы керек. Бізге жарық пен таза ауа қажет.

Зейінді оқыту сабақтың жақсы ұйымдастырылуына байланысты. Сабақ кестесін, жоспарлау әдістерін уақтылы қолдану қажет. Баланы орынсыз нәрсемен алаңдатпаңыз. Кестеге әртүрлі күрделілік пен жеңілдіктегі заттарды дұрыс орналастыру керек.

Жедел ақыл-ойды дамыту үшін оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту және олардың түсінігін арттыру қажет. Баланың жалпы ақыл-ойы өскен сайын оның еріксіз зейіні дамиды.

Ата - аналар баланың режимін сақтауы керек. Теледидар алдында тұру, ересектерге арналған жаңалықтарды көру, кеш жату және ерте тұрмау, демалыс күндері киноға бару, кешке бару, үйге кеш келу - бәрі бала үшін қиындық тудырады. Дүйсенбіде көптеген балалар мектепке дайын емес, қабілетсіз, бей-жай қарамайды, бірінші сабақта ұйықтай алмайды, оқу материалдарын қабылдай алмайды.

Көптеген психологтар (Лурия А.Р.) бұл бір бағытты қортындыны мойындамады, қазіргі уақытта дерлік барлық психологтар зейінді өз объектісіне бағытталған және сол әрекеттің дұрыс орындалуын жақсартатын процесс ретінде қастырады. Бір- ақ бұл көзқарастың да бағытталғанына және топтастырылуына әр түрлі мағына береді, сондықтан кейбір совет психологтары зейін түсінігін осы белгілермен нұсқаулармен ғана шектейді. Бірі оның бағыттылығын, ал екіншілері – топтастырылуына көңіл бөледі [Кальческо Е.И., 2009].

К.Н.Корниловтың жұмыстарында бір объектінің басқа объектілерден айырмашылық ерекшелігі зейіннің субъективті күйзеліс түрінде елестейді, сезеді және оны объективті құбылыстармен салыстырады, сезім мүшелеріне орнату жұмыс бағыты арқылы. Бұл тенденция Л.С. Выготскийдің еңбектерінде де көрсетілген, яғни орнатудың екі түрін зейінмен байланыстырған, сенсорлы жақсы қабылдауға көмектесуші және моторлы қабылдауға жақсы жауап беруші. Сол жылдардың өзінде-ақ совет психологиясы орнатудың адамның қоғамдық тәжірибиелеріне бағынышты екендігін дәлелдеуге тырысқан. В.И.Страхов былай деп жазды, адамның өмірлік қызығушылығы зейіннің негізінде жатыр [Борисова А.А., 1990].

Зейін қасиеттерін (көлемін, тұрақтылығын, шоғырлануын) эксперименталды зерттеу.

Эксперименталды зерттеу жұмысының міндеттері:

1. Қарым-қатынас үрдісінде зейін қасиеттерін (көлемін, тұрақтылығын, шоғырлануын) эксперименталды зерттеуге әдістемелерді таңдап алу.

2. Қарым-қатынас үрдісінде зейін қасиеттерін (көлемін, тұрақтылығын, шоғырлануын) анықтайтын әдістемелерді жүргізетін оқушылар тобымен танысу.

3. Зейіннің қасиеттерін (көлемін, тұрақтылығын,

шоғырлануын) анықтайтын әдістемелерді таңдалған топтарға жүргізу.

4. Таңдалған әдістемелердің көмегімен алынған эксперименттің нәтижелерін талдау, өңдеу.

Эксперименталды зерттеу жұмысының объектісі: Қарым-қатынаста зейін қасиеттерін зерттеу (11-ші сынып оқушылары).

Эксперименталды зерттеу жұмысының болжамы: зейін қасиеттері (көлемі, тұрақтылығы, шоғырлануы) эффективті түрде орын алғанда қарым-қатынас нәтижелі болады.

Зерттеу жұмысының әдістемелері:

1. Зейіннің көлемін зерттеу.

2. Зейіннің тұрақтылығын анықтау (Бурдон кестесі).

3. Мюнстерберг әдістемесі.

Зейін көлемінің деңгейін зерттеу әдістемесі.

Әдістеме 1. Зейіннің көлемін зерттеу.

Зерттеуді орындау үшін топ парларға бөлінеді. Әрбір зерттеу қатысушылар мен экспериментатордан тұрады. Соңғысының функциясы хронометриялық пен сыналушылардың мінез-құлқын бақылаумен қортындыланады. Тапсырманы орындап болғаннан кейін зерттеуге қатысушылардың рөлдері ауысады. Тапсырманы орындау уақыты екі минут.

Нұсқау: Сіздердің алдарыңызда тестік кесте, онда 25 ерікті орналасқан сандар. Сіз ол сандарды өсу ретіне қарай аналогиялық жұмыс кестесіне жазуыңыз керек. Уақыт шектелгендіктен жылдам жұмыс жасауға тырысыңыз.

Әдістеме 2. Зейін тұрақтылығының деңгейін анықтау.

Мақсаты: Бурдонның корректуралық кестесінің көмегімен зейіннің

тұрақтылығын анықтау.

Тәжірибе жүрісі: тәжірибенің мақсатымен таныстыра отырып, сыналушыларға алдын ала жасалған екі Бурдон кестесі таратылады (пробалық және негізгі тәжірибе үшін).

Бурдон кестесі (пробалық тәжірибе үшін).

Г Х Б П К Ш З П Ю В Р Б Х П А Е Т Д Д Ж С Г Р В
Х С Г И К В Р Г М А И Т К О Б Е М Ф О И Ю Ш Л З Ж
В В П Е П А Ч Н В С Ю Р Х Б Я З Ш И О С В Ч Е Х Т
Е С П М Н Н О Ж Х Ш Н А Е Ч Ж Б Л Ю Ф О В П А
К Ч М К Ч З Ш А Ж К Я Д Х И С В П Б Ю П В У Ю
Ш А Т Х С Г М К Р А Т Ю Д Д Р Г Р Л В Р Г Г А М К
Е З О У Б Х Ф П Л Ж Ш Я И С Ю Д Ю Х В Т У Ч П Я
И Х Н Л У Т В Б К О Г З М Х Я Я Р Д А Ч Ю Ж С Ф
Н П Д С Р К Г А О Ю Д Я

Одан кейін алда тұрған жұмысты хабарлайды: кестені мұқият қарай отырып, тік сызықпен А, М, К, З әріптерін сызыңыз.

«Бастадық» деген бұйрықта барлық сыналушылар жұмысқа кіріседі. «Болды!» деген сөзде оны аяқтайды. Пробалық тәжірибе бір минут жүргізіледі. Бұнда сондай-ақ тік сызықпен А, М, К, З әріптерін сызып шығу керек. Сондай-ақ сыналушыларға әрбір минуттан кейін «птичка қой»!

деген бұйрық болатыны жайлы да ескеру керек. Бұл белгі бұйрық қай әріптің жанында айтылса, сол жерге қойылады. Пробалықтан негізгі тәжірибенің айырмашылығы төрт минут беріледі. 2 және 4 минуттан кейін қосымша тітіркендіргіш енгізіледі. Мысалы метронмен 1 минутта 60-80 қоңырау соғылады.

Бурдон кестесі (негізгі тәжірибе үшін) АМКЗ

ЮТЛЕФГЖИУПЩСҒДЕАТЛБЗКИН
СЯВПМОЗАГНБПСВИОМШСЯСНЛЧ
ОЖВМФЕЮЗУХДРТГКБИАНДКХУТЦ
ГЗШЯНБХЮАВЧЮФДПСЗИХПЧЖГО
БШЖСВУАРЛМТПБДКОМВЗСЮХНГ
ЯЖВСЮИМПЕТРШУХКПЛЖИУЧФРТ
ЕЗНГАРХМФПУЮНКЯЗГШВЛПТЕБР
ЖНЧОКБРЧМСДЛОУЖАГЗДВЮЯИФ
МСХУКШЛПТЕБРЖНЧОКБРЧМСЗС
ХИГХЛЯЧЗДЕЖОФОНБГУШТКЖМА
ПИБРВЕНПАКВКРАМОЧРПДХИЮП
ЖШГВФСЗБОЯЖХЛЮВЕБДКТФСУЛП
ЕЗБУТНВСОЮМЮПЖЕШЖНВРТХСК
ЛПАХИШДАГЦМТРГЖМЖУЗХДЛПА
ЕКБРНЮИЧБФЯОГТШСАДКОЧХИБ
ФСЕНСМФЮОНЯЯХЛРЕАУДВЖТГШ
ВИКБЛНПВЗФАУРГОЛКЮХУШЮМН
ВПСЯСХЕЗНПЧОЖФАЖНТБІСДВИР
ЧЗЕКМНХТЮЖЧБРВГСБЖПИЮУДП
ХАЕНСШМЛЗДЖМПДЖУШСЕМПТО
НЮАВКБИЧРЛЯУДФЗГКОАНГБНЛП
БЗЯЮБОЖХМУФДТПАЧГЗСКЕВРНЛ
ИШИВТФХЖГАЖМПГТКПУРОИДНВ
ЧУЛСЯЕХФБЗАШЖМДКОСШКЧНЛХ
БНЯОЧШЛФХМСЗАЕВПГТКИДЮРБ
УЮРБУЮРИЗУЯМДТФЕКИГЮСХВЯ
ГСЖДЖТЕАПХБРВЮПЗШАКОШЯИД
ВАКНХЮРХЛУЖСВНЧПЕПВЖЗЛШЮ
ИСФМЕГИБМРБДКОМВЗСЮХНГЯЖ
ВСЮИМПЕТРШУХКПЛЖИЧФРКИРЧ
ЗЕКМНХТЮЖЧБРВГСБЖПИЮУДПХ
АЕНСШТМЛЧГЗШЯНБХЮАВЧЮФДП
СЗИХПЧЖГОБШЗСВУАРЛМТШЛПЕ
ЗБУТНВСОЮМЮПЖЕШЖИВРТХСКЛ
ПАХИШДАГ

Әдістеме 3. Мюнстерберг әдістемесі.

Экспериментатор нұсқауды оқып, тапсырманы орындау уақытын белгілейді.

Нұсқау. Сіздердің алдарыңызда ретімен басылған әріптердің арасында сөздер бар сынақ материалы. Осы ұсынылған сынақ материалының ішінен сөздерді тауып, астын сызыңыз (әріптер тізбегі орыс алфавиті бойынша берілген). Мысалы: ПЮКЛБЮСРАДОСТЬУФРНКП

Тапсырманы мүмкіндігінше жылдам орындауға әрекеттеніңіздер. Сынақ бланкісі:

БСОЛТЩЕТРОЦРАЙОНЗГОЦЮВО
СПХЭЫГЧАФАКТУЕКЭКЗАМЕПТРО
ЧЯГШГЦПРОЮТОРЩРЕТАБЕСТЕОР
ИЯЕНТЕДЖЖЬМХОККЕЙЫХТРОНЦ

ЫФЩУЙГЗХТЕЛЕВЮОРБОЛДЖШЗХ
ЮЭЖШЬБПАЛКТЫОГХЕЮЖИНДРШ
ХЭШВОСПРИЯТЖЖЦУКЕНДШИЗХЬ
ВАФЫАПРОЛДБЛЮЕОВЬАБФЫРПЛ
ОЕСЛЖСШКТАІСЛЬЯЧСІШТЬБАЮЖ
ЮЕРАДОСТЬВУФЦНЭЖДЛЖРИНАР
ОДШЛДЖЬХЭГОКУЫФЙШРЕПОРТА
ЖЗЖДОРЛАФЫВЮЕФЫДДКОШУТС
ЗЖЙФЯЧЫЦУБСКАПФЛИЧНОСТЬЭ
ХЖЭЬСЮДШНГЛЬЭПРПЛАВАШЕДТ
ЛЭЗБЬТРЛШРЖТШРКЫВКОДПЯЪШ
ЛДКЦУЙФОТЧАЯШІЕЗФРЯЧАТЛДЖ
ЭХТЬФТАСЕНЛАБОРАТОРИЯГШДШ
НРУЦГРГШЩТЛОСНОВАШІЕЗШРЭ
МЪТДИТАОНРИКГВМСТРПСИХИА
ТРИЯБПЛЛЕТЧЪЙФЯОНТЗАЦЭЪАН
ТЗАХТЛИО

Оқушылардың зейінің дамыту жолдары. Зейін өздігінен жеке-дара психикалық үрдіс те, жеке адамның қасиеті де болып саналмайды. Өздігінен және сыртқы бақылаулар бойынша зейін кез келген психикалық іс-әрекетке бағыттылық, шоғырлану, сондай-ақ осы іс-әрекеттің тек бір жағы немесе қасиеті сияқты ашылады. Зейін әрқашан адамның өмір тәжірибесіндегі іс-әрекетіне, таным үрдістеріне тікелей қатысты болып, оның қызығуын бағытын көрсетеді. Зейіннің өзіндік жеке өнімі болмайды. Кез келген іс-әрекеттің жақсаруы зейіннің бірігуінің нәтижесі болып табылады. Осы өнімнің сипаты сәйкес келетін функцияның басты дәлелі ретінде қызмет атқарады. Зейінде осындай өнімнің болмауы зейіннің психикалық іс-әрекеттің жеке формасына қарсы екендігі жайлы айтылады.

Іс-әрекеттің барысында қарым-қатынас іске асырылады. Қарым-қатынас бұл адамның өзара әрекеттесіп, әр түрлі коммуникациялық құралдардың көмегімен бір-бірімен пікір алысуы.

Бір қарағанда іс-әрекет ұғымын зейін сияқты спецификалық үрдіске қолдану қиын. Бірақ шындап келсе ол олай емес.

Біріншіден адамдарда сыртқы қарым-қатынасты қалыптастыратын ерікті зейіннің жоғарғы формасы қалыптасады. Сондай-ақ осы кезде адам зейіннің актілерін реттеп отыратын белгілі нормаларды меңгереді. Өзінің жеке зейінін реттеу, жайлы белгілі көріністері болады. Айталық көптеген бірлестіктерде қарсыласқа ұзақ уақыт кез аламай қарау әдепсіздік болып саналады. Бұл зейін, үнемі еріксіз болады. Мысалы, сіз метрода кетіп бара жатырсыз, және ұзақ уақыт біреуден кез алмай қарап тұрсыз. Басқа адамның реакциясы немесе сіздің зейініңіздің объектісі - не ашулану, не түсінбеушілік болады. Өйткені, адамның басқа адаммен қатынасқа түсуіне байланысты зейін салу не салмауы жоспарына қатысты саналы қалыптасатын, тұрмыстық практикада жинақталатын нормалар бар. Зейін аудару

адамдар арасындағы қарым-қатынастың бірінші алғы шарты болып табылады. Дегенмен қарым-қатынасты ауқымдырақ қарастырсақ, онда зейінді қарым-қатынас процесіндегі маңызды компоненттердің бірі деп айтуға болады.

Зейіннің негізгі қызметі таным процестерінің таңдамалылығымен, адам іс-әрекетінің мақсатқа бағыттылығымен және оның белсенділігімен қортындыланады. Таным процестері таңдамалылығының нәтижесінде адам өзіне пайдалы ақпараттар мен айналыспай, тек сол сәтте өзінің өмірінде маңызды рөл атқаратын нәрселерді қабылдайды. Адам өз зейінін қандай да бір нәрсеге шоғырландырып және сол нәрсеге ұзақ уақыт сақтап тұрып, оны бір әрекеттен басқа әрекетке аудара отырып, адам өз іс-әрекетіндегі мақсатқа бағыттылықты қолдайды, әрі сақтайды. Біз зейінімізді шоғырландырғанда немесе керісінше, өз зейініміз бөлінгенде, біз бірнеше әрекеттерді орындаймыз, бірақ олар ішкі әрекет болады.

Тапсырманы орындап болғаннан кейін нәтиже тексеру кестесі арқылы салыстырылды. Егер сіз белгілі бір уақытта 18 немесе оданда көп санды дұрыс қойсаңыз, онда сіздің зейін көлеміңіздің деңгейі нәтижелі іс-әрекетті орындауға жеткілікті, жоғары, 15-17 сан болса, сіздің зейін көлеміңіздің деңгейі жақсы. 12-14 сан - сіздің зейін көлеміңіздің деңгейі орташа, яғни оны жаттықтырудың мәні бар, 11 немесе оданда аз - сізге міндетті түрде зейініңіздің көлемін жаттықтырумен айналысу керек (1-кесте).

Кесте 1. Зейін қасиеттерінің деңгейін тексеру кестесі

2	7	8	13	16
18	21	29	34	35
38	40	43	46	54
56	60	65	67	77
80	84	92	98	99

Қарым-қатынаста зейін қасиеттерінің деңгейін анықтауға арналған зерттеу жұмысының нәтижесін жеке-жеке көрсеттік.

Зерттеу жұмысының көрсеткіштері бойынша зейін көлемінің деңгейі сыналушылардың (ұлдар) 75%-да төменгі көрсеткішті көрсетсе, 5%-да жақсы, 20%-да орташа көрсеткішті көрсетті.

Зерттеу жұмысының көрсеткіштері бойынша зейін көлемінің деңгейі сыналушылардың (қыздар) 5% -да төменгі көрсеткішті көрсетсе, 15%-да орташа көрсеткішті көрсетті, 65%-да жақсы көрсеткішті, ал 15%-да жоғарғы көрсеткішті көрсетті.

Ереже бойынша белгілі бір уақытта 18 немесе оданда көп санды дұрыс қойса, сыналушының зейін көлемінің деңгейі нәтижелі іс-әрекетті орындауға жеткілікті деп танылады, жоғары. 15-17 сан болса, зейін көлемінің деңгейі жақсы. 12-14 сан - зейін көлемінің деңгейі орташа, яғни

оны жаттықтырудың мәні бар. 11 немесе оданда төмен болса -сыналушылар міндетті түрде зейінінің көлемін жаттықтыруы тиіс. Көрнекілік үшін алынған мәліметтерді кесте арқылы көрсетеміз (2-кесте).

Кесте 2. Бірінші жарты оқу жылында зейін көлемінің деңгейлері

Зейін көлемінің деңгейлері	Қыздар зейін көлемінің деңгейі	%	Ұлдар зейін көлемінің деңгейі	%
Жоғары	18	15	–	–
Жақсы	15	65	–	5
Орташа	12	15	12	20
Төмен	10	5	11	75
Сыналушылар саны:	20	100	20	100

Зерттеу жұмысының көрсеткіштері бойынша зейін көлемінің деңгейі сыналушылардың (ұлдар) 45%-да төменгі көрсеткішті көрсетсе, 25%-да жақсы, 30%-да орташа көрсеткішті көрсетті.

Зерттеу жұмысының көрсеткіштері бойынша зейін көлемінің деңгейі сыналушылардың (қыздар) 2% -да төменгі көрсеткішті көрсетсе, 20%-да орташа көрсеткішті көрсетті, 63%-да жақсы көрсеткішті, ал 15%-да жоғарғы көрсеткішті көрсетті (3-кесте).

Кесте 3. Екінші жарты оқу жылындағы зейін көлемінің деңгейлері

Зейін көлемінің деңгейлері	Қыздар зейін көлемінің деңгейі	%	Ұлдар зейін көлемінің деңгейі	%
Жоғары	18	15	18	–
Жақсы	16	63	15	30
Орташа	13	20	12	25
Төмен	11	2	10	45
Сыналушылар саны:	20	100	20	100

Сонымен, эксперимент барысында 11 сынып оқушыларының 1-ші оқу жылының жартысында зейін көлемінің деңгейлерін анықтадық. Зейін

көлемін зерттеуден алынған мәліметтер Стюденттің корреляциондық коэффициентінің көмегі арқылы көрнекті түрде өңделді.

Зейінді дамытудың дұрыс жолы-әр түрлі жағдайларда өз бетімен жұмыс жасау жұмыс істей білуге үйрету. Жалпы назардың аудармасы үш жолмен жүреді.

– Назарды объектіден объектіге жылдам аудару мүмкіндігі;

– Маңызды нысанды таңдау;

– Оңтайлы маршрутты таңдау мүмкіндігі;

Сондықтан біз қарым-қатынаста зейіннің қасиеттерін дамыту үшін әртүрлі психотехникалық жаттығулар өткіземіз.

Назар аудару-бұл барлық іс-әрекеттегі адамдардың күнделікті қарым-қатынасының маңызды факторы. Зейіннің қасиеттері адамдар арасындағы қарым-қатынастың қажетті құрамдас бөлігі бола отырып, айналасындағы адамдармен байланысты тереңдетуге ықпал етеді.

Қорытынды. Біздің зерттеу жұмысымызда оқушылардың зейінін дамыту тәсілдері қолданылды, эксперименттік зерттеулер жүргізілді. Біз оқушылардың зейінінің көлемі мен деңгейін анықтадық, зерттелетін тестерлердің (ұлдар мен қыздар) зейінінің қасиеттерін зерттеу нәтижелеріне көз жеткізіп, дамыту жаттығуларын ұсына алдық.

Жылдың басында және соңында жүргізілген зерттеулердің нәтижелері салыстырылады және кестеде анық көрсетіледі. Эксперименттік зерттеу жұмысында әзірленген әдістердің нәтижелері студенттердің корреляциялық коэффициентін қолдана отырып өңделді. Осылайша, нақты статистикалық математикалық есептеулермен расталған кестелер айқын көрсетілді. Арнайы тиімді жаттығуларды жаттықтыру және арнайы физиологиялық түзетулерді қолдану кезіндегі көрсеткіштермен салыстырғанда зейіннің қасиеттері арасындағы айырмашылықты көрсетті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Боева П.П. Человек: деятельность и общение М.: 1978. с. 276-281.
2. Борисова А.А. Проницательность как проблема психологии общения// Вопросы психологии 1990, №4. с.117-122.
3. Кольцова В.А, Общения и познавательные процессы // Познание и общение М.: 2008.
4. Вьюжск Т. Логические игры, тесты, упражнения М.: 2004. с. 47-55.
5. Кальческо Е.И. Гигиеническое обучение и воспитание в школе.-Чебоксары, 2009 -164с.
6. Сердюковская Г.Н., Кляйнпетер У. Охрана здоровья детей и подростков – важнейшая социальная проблема.- М.: Медицина, 2013 .-С.14-16.
- 7.Борисова А.А. Проницательность как проблема психологии общения// Вопросы психологии 1990, №4. с.117-122.

ЧУКЕНАЕВА ГУЛИМ ТОЛЕУОВНА

PhD, аға оқытушы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

РАХИМОВА АЙНА МАРАТОВНА

PhD, аға оқытушы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ЛИНГВОЭКОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ

Түйіндеме. Мақалада лингвоэкологияны оқытудың дидактикалық ұстанымдары, оны оқытуда оқу үдерісінде оқытушының алдында туындайтын қиындықтар қарастырылған. Авторлар лингвоэкологияны оқытудағы әдіснамалық амалдарды, атап айтқанда құзыреттілік, қатысымдық, гуманитарлық-антропологиялық, мәдениеттанымдық, жобалық амалдарды ұсынған.

Тұлғааралық қатысым үдерісін талдау негізінде анықталған ізгіліктік, педагогикалық өзара әрекет, сыни сауаттылық, тілдік талғам қалыптастыру ұстанымдары сипатталған. Сонымен қатар, мақалада тіл экологиясын оқытуда дидактикалық мәселелерді шешуде тиімді болып табылатын «тіл-мәдениет» байланысы сипатталған.

Түйін сөздер: лингвоэкология, тілдік тұлға, тілдік орта, лингвоэкологиялық құзыреттілік, педагогикалық ұстаным, оқыту әдістері.

ЧУКЕНАЕВА ГУЛИМ ТОЛЕУОВНА

PhD, старший преподаватель,

Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

РАХИМОВА АЙНА МАРАТОВНА

PhD, старший преподаватель,

Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ ЛИНГВОЭКОЛОГИИ

Аннотация. В статье рассматриваются дидактические принципы в обучении лингвоэкологии, трудности с которыми преподаватель может столкнуться в учебном процессе. Авторами статьи представлены методологические подходы обучения лингвоэкологии, а именно, компетентностный, коммуникативный, гуманитарно-антропологический, культурологический, проектный.

Охарактеризованы принципы, выделенных на основе анализа процесса межкультурной коммуникации, такие как принцип гуманизма, педагогического взаимодействия, критического рационализма. Среди дидактических задач в обучении основными являются определение целей обучения, которые связаны с развитием лингвоэкологической компетенции будущего специалиста и умение развивать языкового вкуса. Также в статье описана взаимосвязь «язык-культура», которая представляется авторами эффективной для решения дидактических задач в преподавание экологии языка.

Ключевые слова: лингвоэкология, языковая личность, языковая среда, лингвоэкологическая компетенция, педагогические принципы, методы обучения.

GULIM CHUKENAEVA

PhD, Senior Lecturer,

Zhetysu University named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

RAKHIMOVA AINA

PhD, Senior Lecturer,

Zhetysu University named after I.Zhansugurov,

Taldykorgan, Kazakhstan

PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF LEARNING LINGUOECOLOGY

Abstract. The article discusses didactic principles in teaching linguoecology, difficulties with which a teacher may face in the educational process. The authors of the article present methodological approaches to teaching linguoecology, namely, competence-based, communicative, humanitarian-anthropological, cultural, project-based.

The principles identified on the basis of the analysis of the process of intercultural communication, such as the principle of humanism, pedagogical interaction, critical rationalism, are characterized. Among the didactic tasks in training, the main ones are the definition of training goals, which are associated with the development of the linguo-ecological competence of the future specialist and the ability to develop linguistic style.

The article also describes the relationship "language-culture", which is considered by the authors to be effective for solving didactic problems in teaching the ecology of language.

Keywords: linguoecology, linguistic personality, linguistic environment, linguoecological competence, pedagogical principles, teaching methods.

Мақала №AP08053050 – «Қазақстан Республикасында лингвоэкологиялық білім беру моделін қалыптастыру: теориясы мен тәжірибесі» атты жоба аясында орындалды.

КІРІСПЕ.

Педагогикалық лингвоэкология – педагогикалық үдеріс барысында өскелең ұрпаққа көп-ғасырлық тілдік тәжірибені жеткізуді, сонымен қатар, жеке тұлғаның тілдік санасының, тілдік әрекетінің, тіл мәдениетінің тазалығын сақтауға жауапкершілігін, тіл мен тілдесімді бүлінуден және тілдік «сырқаттардан» қорғау сезімін тәрбиелеуді көздейтін лингвоэкология мен педагогикадағы жаңа ғылыми-тәжірибелік бағыт [Сущенко Е.А., 2013, с.15]. Басқаша айтқанда, педагогикалық лингвоэкология – педагогикалық үдеріс субъектілерінің өзара әрекеті барысында тілді, қоршаған ортадағы лингвистикалық құбылыстарды, олардың заңдылықтарын және ауытқыған құбылыстарды тану мақсатына бағытталған үдеріс.

Кәсіби педагогика мәселелері күрделі және кешенді болғандықтан оны тікелей зерттеу мүмкін емес. Сондықтан құбылыстардың педагогикалық заңдылықтарын анықтау үшін зерттеушілерге қолжетімді құбылыстар модельдерін қолдану керек.

Модель – таным объектісінің орнын басатын және ақпарат көзі болып табылатын материалдық жүйе, нақтылы объектіні, үдерісті немесе құбылысты ықшам әрі шағын түрде бейнелейтін жасанды құрылған объект. Дидактикада модельдеуді оқу материалының құрылымын оңтайландыру, оқу барысын жоспарлауды жетілдіру, танымдық қызметті басқару, оқу-тәрбие үдерісін басқару, диагностика, болжау жасау, оқытуды жобалау үшін пайдаланады.

Студенттердің лингвоэкологиялық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін модельдеу Н.В. Боровская [2001. 512 с], В.И. Загвязинский [2007. с.

208], В.В. Краевский [2008, с. 176] т.б. еңбектерінде қарастырылған педагогикалық зерттеулердегі модельдеу теориясы негізінде жасалды.

Модель студенттердің лингвоэкологиялық құзыреттіліктерін интербелсенді әдістер арқылы қалыптастыру үдерісінің құрылымдық және динамикалық сипатын көрсетеді. Сонымен қатар, модель өзгерістерді тану, болжау және іске асырудың құралы болады. Модельдеуде зерттелетін үдерістің тұтастығы сақталады, сондықтан ол келесідей ерекшеліктерге ие: модель компоненттерін, олардың өзара байланысын көру мүмкіндігі; үдерісті ол шынайы жүзеге асқанға дейін зерттеу мүмкіндігі; ықтимал кедергілердің, салдардың алдын алу; зерттеліп отырған құбылыстың құрылымы мен қойылған мақсатын түсіну мүмкіндігі.

Аталған педагогикалық модельдеу негізгі мақсатты, міндеттерді, амалдарды, ұстанымдарды, құрылымдық компоненттер мен олардың байланыстарын көрсететін педагогикалық үдерістің құрылымдық-қызметтік моделін жасауға мүмкіндік береді. Модельдеу лингвоэкологиялық білім беру үдерісін логикалық тұрғыда бірізге түсіруге, оны көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Модель студенттердің лингвоэкологиялық құзыреттілігін интербелсенді әдістер арқылы оқу тәжірибесі барысында қалыптастыруға бағытталған білім беру үдерісінің психологиялық-педагогикалық, философиялық негіздеріне сүйенеді.

Модельді жасаудың әдіснамалық амалдары *құзыреттілікті, қатысымды, тұлғалық-әрекеттік, ізгілікті, гуманитарлық-антропологиялық, контекстік, мәдениеттанымдық, жобалық* амалдар болып табылады.

Құзыреттілікті амал студенттердің кәсіби және лингвоэкологиялық құзыреттіліктерін иге-

руіне бағдарланған. Бұл амал барлық мамандар үшін әмбебап болып табылатын құзыреттіліктер жиынтығын (когнитивті, қатысымдық, мәдениаралық, әлеуметтік-мәдени) қамтиды. Оқыту үдерісінде құзыреттілікті амалды іске асыру ЖОО-да білім беру үдерісінің прагматикалық және ізгілікті бағытын нығайтады.

Қатысымдық амал студенттердің адамзаттың қатысымдық тәжірибесін, кәсіби қызметінде іскерлік және тұлғааралық қатынас формаларын игеруге бағдарланған. Қатысымдық амалды іске асыру қатысымның вербалды және бейвербалды амалдарын ескере отырып, кәсіби өзара әрекеттің әртүрлі жағдаяттарында жалпы қатысымдық қағидаларды түсіну мен қолдануға, ауызша және жазбаша сөйлесімді меңгеруге, қатысым әдістерін, тактикасын меңгеруге, әлемдік ықпалдасу жағдайында бір шетел тілін білуге байланысты. Қатысымдық амалды жүзеге асыру өзара қарым-қатынас пен түсіністікке қол жеткізу үшін тілдік қауымдастық мүшелері арасында лингвосоциоменталды ақпарат алмасуды қамтамасыз етеді. Қатысымдық амал аясында қатысымдық құзыреттілік лингвоэкологиялық құзыреттіліктің өзегі ретінде танылады. Қатысымдық амалды іске асыру қатысым деңгейінде (мақсатты түрде мәлімет, ақпарат алмасу), тілдесім деңгейінде (тұлғааралық деңгейдегі диалог), жағдаяттық, оқиғалық деңгейде (рухани бірлік) жүргізіледі. Қатысымдық амал оқытудың интербелсенді әдістері негізінде лингвоэкологиялық құзыреттілік қалыптастырудың критерийлері мен шарттарын анықтауға мүмкіндік береді.

Көп жағдайда қатысым дидактикалық компоненттердің тиімді жүзеге асуын анықтайды. Оқытушы қызметінің негізі қыры – сөзді жетесіне жеткізе білу, басқаша айтқанда қатысымдық құзыретті меңгеру. Ол турасында В.А.Сухомлинский: «Сөз – ең маңызды педагогикалық құрал, оны еш нәрсемен ауыстыра алмайсың» десе, Ы.Алтынсарин: «Мұғалім балалармен істес болады: егер олар бір нәрсені түсінбесе, онда мұғалім шәкірттерді кінәламай, оларға дұрыс түсіндіре алмағаны үшін өзін-өзі кінәлауы керек. Мұғалім балалармен сөйлескенде ашуланбай, күйгелектенбей, сабырлылықпен сөйлеп, шұбалаңқы сөздер мен керексіз терминдерді қолданбастан, қарапайым тілмен түсіндіру керек» деп атап өткен.

Тұлғалық-әрекеттік амал білім беру үдерісінде студенттің жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескеруді көздейді. Оқытушы мен студент бұл амал аясында әрекеттің субъектілері болады. Тұлғалық-әрекеттік амалға сәйкес тұлға дамуының шешуші шарты, негізгі құралы әрекет болып табылады, әрекет аясында лингвоэкологиялық құзыреттілік қалыптасады. Ал субъективтілік студенттердің өзі ұйымдастыратын, өз бетімен бақылайтын белсенді әрекетке мұқтаждығы ретінде танылады. Тұлғалық-әрекеттік амал болашақ педагогтың тұлғалық әлеуетін, оның болашақта-

ғы кәсіби және өмірлік жағдаяттарда орын алатын құзыреттілік әрекеттерге қабілеті мен мүмкіндіктерін «баптауға» бағытталады.

Ізгіліктік амал тұлғаның бірегейлігі, құндылығы жайлы идеяларды мойындауға, оның әлемдік және отандық мәдениет құндылықтарының бір бөлшегі болу құқығына, өзіндік бағдарын айқындауға, оқытудың жеке траекториясын таңдауға, шығармашылық, еркіндік және білім беру ортасының шарттарына сәйкес дамуына негізделеді.

Контекстік амал білім беру үдерісінде біртұтас кәсіби әрекетті игеруге бағдарланған, білім мұнда бағдарлау негізі, оны іске асыру құралы болады. Контекстік амалды жүзеге асыруда студентті «оқудан еңбекке» жетелеу үшін психологиялық-педагогикалық және дидактикалық шарттарды ескере отырып, оқу әрекеті кәсіби әрекетке айналдырылады. Контекстік амал студенттер әрекетінің үш базалық формасына негізделеді: академиялық типтегі оқу әрекеті; өндіріс пен қарым-қатынастың мазмұнын, динамикасын, онда еңбектенетін адамдарды сипаттайтын кәсіби әрекет моделі; студент зерттеу және тәжірибелік қызмет атқаратын оқу-кәсіби әрекет. Студенттер әрекетінің бұл базалық формаларына үш оқыту моделі сәйкес келеді: семиотикалық – болашақ қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі қызметінің теориялық ақпараттары жайлы білімді қамтамасыз етеді; имитациялық модель – теориялық ақпараттар негізінде талдауды және шешім қабылдауды талап етеді; әлеуметтік оқыту моделі – оқытудың интербелсенді әдістерін пайдалану үдерісінде іске асырылады.

Мәдениеттанымдық амал модельді мәдениет субъектісі, мәдениетті жасаушы, өз бетімен мәдени дамуға қабілетті, мәдени құндылықтар әлемінде өз орнын таба алуға қабілетті тұлға ретінде студентке бағдарлайды. Мәдениеттанымдық амал студенттердің әрекетін шығармашылыққа, жасапмаздыққа, шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталады. Студенттің жалпы және кәсіби мәдениетті игеруі оның шығармашылық әрекет тәсілдерін де меңгеруін көздейді.

Гуманитарлық-антропологиялық амал студенттердің лингвоэкологиялық құзыреттілігін қалыптастыруды студенттерді шығармашылық қызметтің, таным мен қатысымның субъектісі ретінде дамытуға, олардың ішкі әлемін, жан-дүниесін дамыту мен сақтауға бағытталған, білімгерлерге жоғары құндылық ретіндегі қатынас аясында жүзеге асырады.

Бұл амал жалпыадамзаттық құндылықтарға (адам, ақиқат, таным, қатысым), ғылымға, дәстүр мен тәжірибеге негізделеді. Ол ЖОО-да оқыту үдерісінде және одан әрі тиімді кәсіби қызмет деңгейіне дейін үздіксіз білім алуы барысында болашақ қазақ тілі пәнінің мұғалімдерінің санасына адамшылық дәнін егудің негізгі факторы болып табылады. Ол жобалық-өзгертпелі сипатқа ие.

Гуманитарлық-антропологиялық амал адам факторына басымдық беру ұстанымына, адамның адамшылығын дамытуға, серіктестікті дамытуға, қарым-қатынастың демократиялық мәдениеті негізінде топтық әрекет кезінде өзара сыйласымдықты дамытуға, кәсіби қатысымдық құзыреттілікті дамытуға негізделеді.

Жобалық амал педагогты дайындаудың, оқытудың интербелсенді әдістеріне байланысты білім беру инновациясының мәдени астары ретінде инновациялық әрекетке бағытталған түрі ретінде қарастырылады. Амал аясында жобалық әрекет лингвоэкологиялық білім беруге бағытталады. Жобалық амалды іске асыру тәжірибелік маңызы зор ғылыми, өмірлік мәселелердің шешімін табу арқылы жаңа білім алуға негізделеді. Жобалаудың тәжірибелік нәтижені көздеуі студенттердің жалпы мәдени құзыреттіліктерді, кәсіби құзыреттіліктерді, лингвоэкологиялық құзыреттіліктерді игеруіне жағдай жасайды, мәселені шешу үшін ақпарат іздеуді; әрекетті жоспарлауды, шығармашылық үдерістің басқа да қатысушыларымен әрекетті ұйымдастыруды, көпшілік алдында сөйлеу қабілетін меңгеруді қамтамасыз етеді. Лингвоэкологиялық құзыреттілікті қалыптастыру үшін жобалық амалды іске асыру студенттердің сөйлесім компоненттерін, өз көзқарасын дәлелдей алуын, өзге адамның пікірін қабылдай алуын, белсенді тыңдауын, көпшілік алдында сөйлеуін дамытады. Бұл амал аясында интербелсенді әдіс ретінде жобалау әдісі, кейс әдісі, пікірталас әдісі қолданылды.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ.

Тіл экологиясын оқыту студенттерге берілетін білім мен құзыреттіліктердің саралануына, оларды игертудің әдістемелік жүйесін дұрыс жоспарлай білуге тікелей байланысты. Ол оқытудың ұстанымдарын анықтап алуды қажет етеді.

Жоғары оқу орындарында лингвоэкологияны меңгертуде дәстүрлі және арнайы ұстанымдар басшылыққа алынады.

Тіл экологиясын меңгертудің бірізділігін қамтамасыз ету үшін *білімнің жүйелілігі ұстанымын* негізге алдық. Ол оқу материалдарын қарапайымнан күрделіге қарай, жеңілден ауырға қарай ұсынуды көздейді. Бұл ұстаным лингвоэкологиялық білімді **тілдік ортаның саламаттылығын қамтамасыз ету → тілді сақтау → ұлтты сақтау** идеясына шоғырланған жүйемен кезең-кезең бойынша меңгертіледі. Бағдарламада тіл экологиясы терминдерін меңгеруден бастап, тілдік ортаға эколингвистикалық мониторинг жүргізу, тілдік жағдаятқа шынайы баға беру, лингвоэкологиялық құзыреттілікті игеруге дейінгі берілетін білім жүйеленген.

Тіл экологиясын оқытуда негізге алынатын келесі ұстаным – *қатысымдық ұстаным*. Тілдік тұлғаның дамуы үшін ең «қолайлы орын» қатысымдық әрекет саласы екендігі белгілі. Қазіргі

заманда батыл, іскерлік қадамдарға барып, шешім қабылдай алатын адамдарға деген қажеттілік күннен күнге артып келеді. Әлденені ойлап табу жеткіліксіз, өз ойларын жұртқа түсінікті, анық жеткізіп, оған адамдардың тарапынан қызығушылық туғызу қажет. Мұны іске асыру өзіңнің сөздік, тілдік әрекетіңді нақтылы жағдаймен сәйкестендіргенде ғана мүмкін. Ол үшін маман тілдік қатысым әрекетінің барлық түрлерін кемел меңгерген болуы керек. Қазіргі кезеңде халықаралық байланысы күшті барлық елдерде тілдік қатынас мәселесіне ерекше мән беріліп отыр. Тілдік қатынастың бүкіләлемдік маңызы ел мен елдің, ұлт пен ұлттың саяси байланысына жан-жақты жол ашудан көрінеді.

Бұл ұстаным бойынша сөйлесім компонентінің барлық түрінде әдеби тілдің нормаларын, ортологиялық қағидаларын сақтауға дағдыландыруға, қатысымды адамгершілік-этикалық талапқа сәйкес құруына, өз ойын лингвоэкологиялық тұрғыда жеткізе алуына назар аударылады. Қатысымдық ұстаным пікірталас, тренинг әдістерін пайдалануда негізге алынды.

Модельдеу ұстанымы. Тіл экологиясының мәселелері тіл саясаты, тілдік жағдаят, тілдік импульс сынды мәселелермен тығыз байланысты. Сондықтан оны зерттеуде де, оқытуда да қоғамда қалыптасқан жағдайдың моделін жасау оңтайлы. Осылайша, тілдік ортаға ықпал ететін экстралингвистикалық, интралингвистикалық факторлардың өзара байланысын да нақты сипаттауға болады. Сонымен қатар, лингвоэкологиялық білім беруде оқу тәжірибесінен соң лингвоэкологиялық құзыреттілікті игерген студенттің моделін, алған білімін, оның деңгейі мен сапасын, меңгерген дағды мен іскерліктерін анықтауда да модельдеу ұстанымына сүйенеміз.

Білімнің студенттің психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес болуы ұстанымы лингвоэкологиялық білім беру мазмұнының, оны оқыту әдіс-тәсілдерінің студенттердің психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып құрылуын, таңдалуын көздейді. Мұнда студенттің жалпы жоғары психикалық ерекшеліктерімен қатар, тұлғалық сипаты да ескеріледі. Тіл ұлттың рухы, құндылықтың қайнары болғандықтан оны оқыту үдерісі ұлттық болмысқа сай жоспарланды.

Білімді ізгілендіру ұстанымы тіл экологиясы мазмұнының өн бойынан көрініс тауып, оның негізгі мақсатымен астасып, мәселелерді шешу жолын ұсынуда сүйенетін ұстаным. Ол тілге деген құндылықтық қатынасты қалыптастыратын, тілді сақтаудың жаһандық, ұлттық маңызын сезіндіретін, тілдік тұлғаның ана тілінің болашағы үшін жауапкершілігін нығайтатын тапсырмалардың өзегі. «Біздің өмір сүріп отырған ортамыз, соның ішінде тілдік ортамыздың дені саламатты, жемісті, өнімді, әртүрлі зиянды қоспалардан таза, жаңару мен жаңғыруға, рухани түлеуге жарамды болуға тиіс» [Уәли Н., 2007, 6.82]. Лингвоэколо-

гиялылық қағидасына негізделген қатысымды меңгерту арқылы адамгершіліктік-ізгілікті ережелер сақталады. Эмотивті лингвоэкология бағытының мақсат-міндеттерін, нысанын оқыту арқылы да білім мазмұнын ізгілендіреміз.

Лингвоэкологиялық құзыреттілікті игерту *тілдік талғам қалыптастырумен* тығыз байланысты. М.Балақаев айтқандай, «тілдік талғамы нашар адамның тіл мәдениеті де төмен болады, тіл мәдениетінің басты талабының бірі – тілдің халықтық қасиетін дамыту, ана тілінің байлықтарын талғам елегінен өткізіп молынан әдеби тілге енгізу» [М.Балақаев, М.Серғалиев, 2013]. Тілдік талғам қалыптастыра оқыту ұстанымы бойынша тіл экологиясын оқытуда тіл тазалығының ой тазалығына байланысы, адам жаны сұлулыққа, рухани тазалыққа жетуі үшін ең алдымен тілдік талғамы биік болуы қажеттігі түсіндіріледі.

Оқытуда *эмоционалдық әсерлілікті күшейту ұстанымы* студенттің санасында ана тілінің дәрежесін үстем ету үшін оның санасына сәуле түсіріп, тіл өміршеңдігі үшін жауапкершілік сезімін оятуға, тілдік нигилизммен күресу қабілетін нығайтуға бағытталады. Өйткені ана тілін мақтанаш тұтатын табиғи сезімнің болмауы – тілдік тұлғаның ұлттық санасындағы кемшілік. З.Қабдолов «Ана тілі» газетінде: «Ана тілін білу, бәрінен бұрын, адам қоғамын сол кемтарлықтан – рух жетімдігінен, мәңгүрттіктен емдеу, тазарту деген сөз» - [Әлкебаева Д., Ана тілі, 2007, №9, б.14] деп жазған. Тілдің экологиялық мәселелері жайлы Алаш көсемдерінің ойларына талдау жасау, әлемдегі қазіргі тілдік алуандық мәселелерін саралау олардың сезіміне әсер етері анық. Бұл, әсіресе, бүгінгідей ағылшын тілі экспансиясының қаупі туындап тұрған кезеңде аса маңызды.

Педагогикалық өзара әрекет ұстанымы студенттер мен оқытушылар арасындағы тұлғааралық қатынастарды көздейді және субъект – субъектілік қатынастардың барлық қасиеттерімен сипатталады. Педагогикалық өзара әрекет оқу әрекетін, студенттер мен оқытушылар арасындағы тұлғааралық әрекетті, педагогикалық қауымдастық ішіндегі өзара әрекетті қамтиды. Педагогикалық өзара әрекет нәтижесінде тәжірибе, құндылық, білім, әрекет тәсілдерімен алмасу жүргізіледі.

Ж.Омаров студент пен оқытушы арасындағы педагогикалық қарым-қатынастың екі түрін көрсетеді:

1. Әлеуметтік-бағдарлы қарым-қатынас барысында әлеуметтік маңызы бар міндеттер шешіліп, әлеуметтік өзара әрекеттестік пен қоғамдық қатынастар жүзеге асырылады.

2. Жеке-бағдарлы қарым-қатынас – белгілі бір бірлескн әрекеттерге бағытталған іскерлік қарым-қатынас [Омаров Ж., 2010, 26 б].

Оқытушы мен студент қарым-қатынасын талдау нәтижесінде педагогтың дискурсивті қызметін анықтайтын негізгі құндылықтық қағида-

ларын көрсетуге болады. Олар: студентке деген құрмет, шынайылық, гуманизм қағидалары.

Бірінші қағида студенттің өмірлік ұстанымы мен жеке ерекшеліктеріне деген құндылықты қатынасты қалыптастыруда байқалады. «Оқытушы мен студент арасындағы тұлғааралық қарым-қатынастың негізгі моральдық нормалары бар, олар – өзінің тыңдаушыларының әрқайсысының қадір-қасиетін құрметтеу, ішкі дүниесіне ықыласпен және сеніммен қарым-қатынас жасау, қайырымдылық пен мейірбандық таныту» [Омаров Ж., 2010, 26 б., Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»]. Аталған қағиданың вербалдануының бір тәсілі – студентке бағытталған әділ бағалаушытық пікірлердің білдірілуі. Оқытушы мен студенттің өзіндік пікірлері үнемі бір арнаға тоғыса бермейді. Мұндай жағдайдың шиеленісуі не тілдесушілердің ымыраға келуі олардың сөз саптауына, яғни коммуникативтік құзыреттілікке тікелей байланысты. Құрмет қағидасы студентке деген қамқорлық арқылы да білдіріледі.

Шынайылық қағидасы оқытушының студентке өзі жүргізетін пәні бойынша, қоғамдық-саяси оқиғалар, әлеуметтік мәселелер, кәсіби қызметте кездесетін қиындықтар жайлы объективті ақпарат беруі кезінде байқалады. Сөздің көркемдігі мен құндылығы – шындығында. Бұл қағида Б.Момышұлының «Өтіріктің балын жалап тірі жүргенше, шындықтың уын ішіп өлген артық» деген ойын қарым-қатынаста білімгердің санасына сіңдіруді мақсат тұтады. Мәселенің екінші жағы шындықты жеткізудің экологиялылығына байланысты. Өйткені шындық айтқанға оңай, бірақ арқалар жүгі ауыр келеді. Сондықтан ұсынылатын ақпарат студент үшін пайдасы тұрғысынан іріктелуге тиіс. Ол педагогикалық қарым-қатынастың экологиялылығының артуына не кемуіне ықпал ете алады.

Ізгілік қағидасы студенттің білім алуына оңтайлы жағдай жасау, оның психоэмоционалды жағдайын жақсарту арқылы сипатталады. Ол екі түрде: позитивті ойлауға дағдыландыру және қатысымдағы серіктестің жеке ерекшеліктерін ескеру арқылы жүзеге асады. Позитивті ойлауға дағдыландыру ең алдымен ынталандыру, жігерлендіру, істің нәтижелі болатынына сендіруден басталады. Үйрену үдерісінде өз жұмысы мен әрекеттерінің сәтті шығуына ниеттелмеген шәкіртте өмірінің басқа мезеттерінде өз ісінің ойдағыдай аяқталуына сенімі болмайды. Сондықтан қарым-қатынас барысында үнемі студентті жігерлендіретін құрылымдарды пайдалану да тиімді. Қазір оқытушы басым болатын, студент тек оқытушының айтқанын ғана орындайтын субъект-объектілі коммуникацияның орнын тілдесушілердің серіктестігіне негізделген субъект-субъектілі қатынас алмастырды. Студент субъекті болу үшін өзін-өзі тану, өзін-өзі көрсету, өз-өзіне сену, өзін-өзі анықтау сияқты үдерістердің мәні

мен маңызын ұғына білуге тиіс. Мұндай қарым-қатынаста әр студенттің жеке ерекшелігі, мінез-құлқы ескеріледі.

Білім беру мақсаты мен еңбек нарығы талаптарының ұштастырылуы ұстанымы тіл экологиясын оқыту мақсатына сай анықталды. «Лингвистикалық экология – мемлекеттік тапсырыспен жеке пән ретіне оқытылуы керек. ...тіл жанды құбылыс болғандықтан, оның өмір сүруіне кедергі келтіретін әрекеттер барлық ұлт тіліне де төнетін қауіп екені шындық. Ал қазақ тілінің бүгінгі жағдайына келетін болсақ, лингвистикалық экологияның рухани мәдениеттің жойылып кетпеуіне тікелей ықпал ететін фактор екені аңғарылады. Сондықтан бізге бұл пәнді енгізу аса қажет [Әлкебаева Д., Ана тілі, 2007, 01. №9, б.14].

«Жалпы адамзаттық дамудың технократтық, экономикалық және мәдени-рухани ілкімді кірігулері (интеграция) ұлттық төлтумалыққа қауіп төндіріп, ұлттық мемлекеттердің қорғаныс сезім-әрекетін оята бастады. Бұл орайда, Францияның тілге қатысты, Жапонияның оқу жүйесіне қатысты, Германияның этникалық тұтастануға қатысты, Англияның салт-дәстүр тазалығына қатысты, Қытайдың экономиканы эконетникалық ерекшелікке бейімдеуіне қатысты мемлекеттік деңгейде жүргізген шараларына ден қоюға болады. Демек, алдағы даму үрдісінде елдердің, халықтардың, мемлекеттердің ерекшелігін саяси немесе экономикалық система белгілемейді, ең алдымен сол елдің мәдени-өркениетті төлтумалығы белгілейді» [Сейдімбек А., 1997]. Ал халықтың төлтумалығының негізі қазақ тілінің болашақта қандай болуы бүгінгі қазақтардың лингвоэкологиялық құзыреттіліктерді игеруіне тікелей байланысты.

Өзімнің әрекет етіп үйренуіме көмектес ұстанымы. Қазақ қоғамында сөз құдіретті деп қабылданған. Бір ауыз сөз жауларды бітімге келтірген, ел ішінде бірлік орнатқан, ел жақсыларын пендешілік әрекеттерден тоқтатқан. Ал қазіргі күні сөз өзінің бұрынғы қадірін жоғалтқан, бүгінгі қоғам – сөзден әбден жалыққан, айтылған сөздің жауапкершілігін сезінбейтін қауым. Бүгінде сөз – арзан. Сол себепті да сөйлей саламыз, уәдешілміз, айтқан сөздерімізге еш жауап бермейміз, оқытуда да сөзді үйретудің негізгі құралына айналдырғанбыз.

Бүгінде педагогикада тек сөз арқылы ғана үйрену мүмкін еместігі дәлелденіп отыр. Керісінше, білімді әрекет арқылы ғана игеруге болады. Адам тек өз қолымен жасағанды жадында сақтап, осы әрекеттерінің негізінде туындаған білік пен дағдыларын күнделікті өмірде қолдана алады: «Менің өзіме жасатсаң – үйренемін!» (Конфуций). Сондықтан да әр сабақта үйренушілер бұрынғыдай тек тыңдап және көшіріп қана қоймай, белсенді әрекеттер атқаруы керек: ойлау, оқу, сөйлеу, талқылау, жазу, пікірлесу, пікір таластыру.

Бүгінгі күні педагогикада білім алу мен қоғам

мүдделері тығыз қарым-қатынаста қабылданады. Мұндай көзқарас бойынша білім қоғамда өмір сүріп, ұлттық, әлеуметтік мәселелерді шешумен байланысты болуы керек. Бұл – *сыни сауаттылықты дамыту ұстанымы*. Сыни сауаттылық ұстанымы білімді өмірлік мәселелерді шешуге арналған құрал деп түсінеді. Студент басына орасан зор көлемде мәлімет жинап алып, олардың өмірде не үшін керектігін және қалайша қолданылатындығын білмей жүрсе, ондай білімнің қажеті қанша? Бұл білім бе, жоқ әлде тек есте сақтау қабілеті мен жадының керемет үлгісі ме? Білім – өмірде өз қажетін таба алатын білік пен дағды. Сондықтан не үйренсек те, оның барлығы да өмірмен тығыз байланыста болғаны жөн.

Білім беру кеңістігінде еркіндік, таңдау жасау мүмкіндігін тудыру ұстанымы адамды әмбебап, белсенді, еркін, жауапты жеке тұлға, өзінің өмірлік стратегиясының субъектісі ретінде қабылдауға негізделеді. Еркіндік, таңдау, сәттілік жағдайы оқу үдерісінде тұлғалар тең құқылы, позициялары тең жағдайда, оқытушы мен студент шешімді бірге іздейтін, біржақты бір логикадан екінші логикаға ойысу жоқ жерде орын алады. Бұл позитивті нәтижеге қол жеткізуді көздейді. Бұл ұстаным шағын топтарда жұмыс ережелері сақталғанда, әр студентке қолайлы жағдай туғызу үшін серіктестік пен төзімділікті, өзгелерді қабылдай алу қабілетін дамытуға арналған сабақтар жүргізілгенде іске асады.

Интеллектуалды кәсіпкерлік ұстанымы мұғалімдік қызметінің маңызды ерекшеліктерін сипаттайды және шығармашылықпен, инновациямен, мәселені ресурстар жеткіліксіз, қарапайым, үйреншікті жағдайда оңтайлы шешу қабілетін дамытумен байланысты. Бұл ұстаным техникалық прогресті, өндірістің инновациялық дамуын, қоғамның алға жылжуын қамтамасыз етуге және сақтауға бағытталады, болашақ мамандардың шығармашылық қабілеттерін шыңдап, шығармашылық бастамашылық қабілетін дамытады.

ҚОРЫТЫНДЫ.

«Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алады. Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін.

Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек» [http://www.akorda.kz]. Лингвоэкологиялық құзыреттілігі қалыптасқан тұлға қалыптастыру жоғарыда талданған ұстанымдар арқылы іске асырылады.

Нәтижесінде әдеби тілдің ауызша, жазбаша түрлеріне тән нормаларды жақсы меңгерген, сөздің қатысымдық сапасына байланысты ортологиялық, этологиялық нормаларды сақтай білетін, жеке тұлғаның тілдік санасын қалыптастыратын факторлардың орны мен маңызын анықтай алатын, пікірталас мәдениетін, сөз мәдениетін кө-

теру жолдарын белгілей алатын, қазақ тілінің өмір сүру ортасына, қызметіне бөгет болатын нигилистік көзқарастармен күресуге қабілетті, тілдік тұлға санасында ана тіліне деген құрметті ояту жолдарын ұсына білетін, экологиялық ұстанымына негізделген қатысым құра алатын тілдік тұлға қалыптасады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Сущенко Е.А. Педагогическая лингвозкология как фактор безопасности жизнедеятельности субъектов образовательного процесса: автореф. . док. пед. наук. – Санкт-Петербург, 2013. –С.62.
2. Бордовская Н.В. Диалектика педагогического исследования: логикометодологические проблемы. - СПб: Изд-во РХГИ. 2001. 512 с.
3. Загвязинский, В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования.- 4-е изд., - М: Издательский центр «Академия», 2007. с. 208.
4. Краевский, В.В. Основы обучения. Дидактика и методика: учебное пособие. - Москва: Академия, 2008. с.176
5. Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филол.ғыл.док. ... дис. -Алматы, 2007. -328б.
6. М.Балақаев, М.Серғалиев. Қазақ тілінің мәдениеті. Оқулық. –Алматы: «Дәуір-Кітап», 2013ж. -240б.
7. Әлкебаева Д. Лингвистикалық экология. // Ана тілі, 2007, наурыз 01. -№9. -14б.
8. Омаров Ж. Оқытушылар мен студенттердің тұлғааралық қарым-қатынасын оқыту үрдісінде қалыптастырудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. док. ... автореф. – Түркістан, 2010. – 26 б.
9. Сейдімбек А. Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау. Оқу құралы. –Алматы: Санат, 1997. - 464б. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. Астана, 2017. //
10. Palmer J.D. The language policy course and language ecology.– P. 1-11. //www.files.eric.ed.gov
11. Haugen E. The Ecology of language. – Standford: Standford University Press, 1972. – P.325.
12. Панченко Н.Н. Правда и искренность в экологичной / неэкологичной коммуникации // Научный диалог. -2012. -№12. -С.124-133
13. Н. Өмірсерікова Филолог-маманның қатысымдық құзыреттілігін қалыптастырудың жолдары. // Bulletin KazNU. Filology series. -2014. -№ 1(147). 190-194 б.

УДК 378.147.34
МРНТИ 14.35.09

ШЕНДЕЛЬ АНАСТАСИЯ ВЛАДИМИРОВНА

магистр, преподаватель,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

СПАНОВА ГАЛИЯ АБУШАКИПОВНА

к.ф.-м.н., старший преподаватель,
Казахский национальный университет имени ал-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. В данной статьи описывается современное состояние информатизации образования в школах Казахстана, преимущества использования средств информационно-коммуникационных технологий в обучении, а также методика использования этих средств в процессе обучения физики в школе.

Ключевые слова: Информатизация образования, информационно-коммуникационная технология, компьютерные модели, физические явления и законы.

ШЕНДЕЛЬ АНАСТАСИЯ ВЛАДИМИРОВНА

оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

СПАНОВА ГАЛИЯ АБУШАКИПОВНА

ф.-м.ғ.к., аға оқытушы,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Түйіндеме. Бұл мақалада Қазақстан мектептеріндегі білім беруді ақпараттандырудың қазіргі жағдайы, оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарын қолданудың артықшылықтары, сондай-ақ мектепте физиканы оқыту процесінде осы құралдарды пайдалану әдістемесі сипатталған.

Кілттік сөздер: білім беруді ақпараттандыру, ақпараттық-коммуникациялық технология, компьютерлік модельдер, физикалық құбылыстар мен заңдар.

ANASTASIA SCHENDEL

Master, teacher,
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

SPANOVA GALIYA

candidate of physical and mathematical Sciences, senior lecturer,
Al-Farabi Kazakh national University,
Almaty, Kazakhstan

METHODS OF TEACHING PHYSICS USING MODERN TECHNOLOGIES

Abstract. This article describes the current state of Informatization of education in schools in Kazakhstan, the advantages of using information and communication technologies in teaching, as well as the method of using these tools in the process of teaching physics at school.

Keywords: Informatization of education, information and communication technology, computer models, physical phenomena and laws.

Задача современного обучения состоит не просто в сообщении знаний или в превращении знаний в инструмент творческого освоения мира, на первый план на современном этапе развития общества, выходят требования сохранения и развития личностных качеств ученика, развитие его творческого потенциала и интеллекта, жизненно-ценностных ориентаций.

Вопрос же о том, как специальными педагогическими средствами целенаправленно развивать интеллект ученика, его творческое мышление, формировать научное мировоззрение и активную жизненную позицию, остается открытым. Это проблема номер один современных инновационных поисков. Поэтому важным и актуальным остается вопрос изучения и применения информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательном процессе, так как комплексное использование технических средств обучения всех видов создаёт условия для решения основной задачи обучения – улучшения качества подготовки специалистов в соответствии с требованиями современного научно-технического прогресса. Каждый педагог должен понимать ту роль, которую он может сыграть в формировании личности учащегося, быть готов использовать средства информатизации и информационные технологии в обучении, воспитании и развитии своих обучаемых [Левиптес Д.Г., 2009].

Использование ИКТ на уроках физики открывает новые возможности. Главным становится не трансляция фундаментальных знаний, а развитие творческих способностей, создание возможностей для реализации потенциала личности. ИКТ используются не как цель, а как еще один педагогический инструмент, способствующий достижению цели урока.

Качество проведения занятий также зависит от изложения, от умения учителя сочетать живое слово с образами, используя разнообразные технические средства обучения, которые обладают следующими дидактическими возможностями [Есенгабылов И.Ж., 2012]:

- являются источником информации;
- рационализируют формы преподнесения учебной информации;
- конкретизируют понятия, явления, события;
- организуют и направляют восприятие;
- наиболее полно отвечают научным и культурным интересам и запросам учащихся;
- активизируют познавательную деятельность учащихся, способствуют сознательному усвоению материала, развитию мышления, пространственного воображения, наблюдательности;

- являются средством повторения, обобщения, систематизации и контроля знаний;
- экономят учебное время, энергию преподавателя и учащихся за счет уплотнения учебной информации и ускорения темпа.

Использование ИКТ вызывают интерес своими изобразительными возможностями, тем, что даже известный материал, представленный в экранно-звуковом виде, приобретает новые стороны, выглядит иначе, чем представлялось.

Дидактические задачи, которые решаются с помощью ИКТ

1. Совершенствование организации и повышение индивидуализации обучения.
2. Повышение продуктивности самостоятельной подготовки студентов.
3. Индивидуализация работы преподавателя.
4. Ускорение тиражирования, а также доступа к завоеваниям педагогической практики.
5. Повышение мотивации к обучению.
6. Активизация учебного процесса, возможность привлечения учащегося к исследовательской деятельности.
7. Обеспечение гибкости обучения.

Внедрение ИКТ в физическое образование осуществляется по следующим направлениям [Есенгабылов И.Ж., Алдабергенова А.О., Жиёмбаев Ж.Т., 2015]:

1. Создание презентаций к урокам
2. Работа с ресурсами Интернет
3. Использование готовых обучающих программ.

В частности, использование интерактивной доски в классе способно преобразить формат преподавания и обучения, сделать учебный процесс более эффективным и привлекательным.

Если кабинет физики оборудован интерактивной доской – это такой визуальный ресурс, который помогает излагать новый материал очень живо и увлекательно. Благодаря разнообразию материалов, которые можно использовать на интерактивной доске, учащиеся гораздо быстрее усваивают пройденный материал. Качество уроков заметно улучшается.

Рассмотрим более подробно некоторые направления, по которым осуществляется внедрение ИКТ в физическое образование.

1. Использование презентаций в учебном процессе дает учащимся более полную, достоверную информацию об изучаемых физических явлениях, повышает роль наглядности в учебном процессе, экономит учебное время.

Эффективность применения презентаций в ходе преподавания физики объясняется возможностью оформления текстовой информации в виде графиков, логических схем, таблиц, формул, что широко используется в разделах, посвященных теоретической механике, сопротивлению материалов, теории механизмов и машин. При оформлении мультимедийной презентации выделяют два блока - оформление слайдов и представление информации на слайдах.

При оформлении слайдов следует соблюдать единый стиль, учесть, что холодные цвета вызывают снижение эффективности умственной деятельности, а теплые цвета улучшают мыслительную деятельность, для фона и текста использовать контрастные цвета, не следует злоупотреблять анимационными эффектами, особенно нежелательны такие эффекты, как вылет, вращение, волна, побуквенное появление текста.

Представление информации на слайдах: заголовки должны привлекать внимание аудитории; размер шрифта должен соответствовать площади аудитории (лекторий или аудитория для практического занятия); использовать единый тип шрифта для всей презентации; ключевые моменты должны изображаться по одному на каждом отдельном слайде; на одном слайде не должно быть более двух рисунков, нельзя совмещать статические и динамические рисунки [Есенгабылов И.Ж., Алдабергенов А.О., Исаева Г.Б., Смагулова Л.А., 2016].

К типичным недостаткам можно отнести отсутствие титульного листа, отсутствие введения, в котором представлены цели и задачи изучения темы и краткая характеристика содержания, отсутствие оглавления (для развёрнутых разработок), отсутствие логического завершения презентации, содержащего заключение, обобщение и выводы.

2. Роль ресурсов Internet в образовании, безусловно, огромна. Практика показывает, что с помощью Сети Internet учащиеся часто и охотно занимаются самообразованием, общаются со своими сверстниками, находят общие интересы. Среди сетевых образовательных проектов можно выделить конкурсные, обучающие и смешанные. К последним, например, можно отнести проект дистанционных обучающих олимпиад по физике. Задачами таких олимпиад является повышение интереса учащихся к предмету, формирование навыков сетевого общения, обмен опытом между педагогами. Средствами информационных технологий могут быть собраны информационные базы данных о разработках учащихся, что будет стимулировать детей к новым творческим наработкам. Для этой цели может служить как информационная база данных, так и Web - ресурс, позволяющий обмениваться опытом как между учащимися из одного образовательного учреждения, так и между учащи-

мися из других подразделений. Виртуальный клуб творческих разработок позволяет объединить талантливых учеников. Сеть Internet открывает доступ и позволяет использовать другие распространенные ИКТ-технологии, к их числу относятся группы новостей, электронная почта, чат, списки, рассылки. Кроме того, разработано специальное программное обеспечение для общения онлайн (в режиме реального времени), позволяющее после установления сеанса передавать текст (вводится с клавиатуры), а также звук, изображение и различные файлы. Такой софт дает возможность организовать совместную связь удаленных пользователей, с запущенным на локальном персональном компьютере обеспечением [Баймұханов Б.Б., Ұлт тағлымы 2012. №1 с. 226-229].

3. В образовании, и не только в физическом, ИКТ используется для создания компьютерных учебных курсов (популярное название CBTS) и справочников, таких как энциклопедии и сборники. CBT позволяет пользователю пройти через серию презентаций, тематического текста и связанных с ним иллюстраций в различных форматах представления информации. Edutainment - неофициальный термин, используемый, чтобы объединить образование и развлечение, особенно мультимедийные развлечения. Теория обучения за последнее десятилетие была значительно развита в связи с появлением средств ИКТ [Жаманкарин М.М., Макенова М.Х., Молодой ученый 2015, №1, с. 226]. Выделилось несколько направлений исследований, такие как теория когнитивной нагрузки, мультимедийное обучение и другие. Возможности для обучения и воспитания почти бесконечны. Идея медиа-конвергенции также становится одним из важнейших факторов в сфере образования, особенно в сфере высшего образования. Определяемая как отдельные технологии, такие как голосовые (и функции телефонии), базы данных (и производные приложения), видео-технологии, которые сейчас совместно используют ресурсы и взаимодействуют друг с другом, синергетически создавая новые оперативности, медиа-конвергенция - это стремительно меняющийся учебный курс дисциплин, преподаваемых в университетах по всему миру. Кроме того, она меняет наличие, или отсутствие таковой, работы, требующей этих «подкованных» технологических навыков.

Результативность использования ИКТ на уроках физики:

- положительная мотивация на уроках с применением ИКТ, создание условий для получения учебной информации из различных источников (традиционных и новейших);
- повышение уровня использования наглядности на уроке,
- повышение производительности урока.
- применение ИКТ способствует развитию

познавательного интереса учащихся и умения оперировать полученными знаниями [Меллер К., 2013].

В заключение необходимо подчеркнуть, что внедрение в учебный процесс использование средств ИКТ вовсе не исключает традиционные методы обучения, а гармонично сочетается с

ними на всех этапах обучения: ознакомление, тренировка, применение, контроль. Но использование компьютера позволяет не только многократно повысить эффективность обучения физике, но и стимулировать учащихся к дальнейшему самостоятельному изучению предмета.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Левиптес Д.Г. Теоретические основы моделирования образовательных технологий в условиях последипломного образования педагогов. Автореф. дисс. докт. пед. наук – СПб, 2009-48с.

2. Есенгабылов И.Ж. Проблемы использования компьютерных программных средств в учебном процессе. // «Европа и современная Россия. Интегративная функция педагогической науки в едином образовательном пространстве»: Материалы IX Международной научной конференции, 18-19 августа 2012г., Мадрид: - М.: МАНПО, 2012.-584 с.

Есенгабылов И.Ж., Алдабергенова А.О., Жиембаев Ж.Т., Использование информационно-коммуникационных технологий в обучении физике в школах казахстана, Журнал «УСПЕХИ СОВРЕМЕННОГО ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ» Журнал зарегистрирован в Centre International de l'ISSN. ISSN 1681-7494. – 2015г. - №1.(5) - С. 850-852, Импакт-фактор РИНЦ = 1,275

3. Есенгабылов И.Ж., Алдабергенова А.О., Исаева Г.Б., Смагулова Л.А., Contemporary Period of Civilized Society Development is Characterized the Process of Informatization, International Journal of Applied Engineering Research ISSN 0973-4562 Volume 11, Number 2 (2016) pp 955-957© Research India Publications. <http://www.ripublication.com>

4. Баймұханов Б.Б., Использование информационно-коммуникационных технологий в образовании, «Ұлт тағлымы», Алматы, 2012. №1 с. 226-229.

5. Жаманкарин М.М., Макенова М.Х. Развитие информационно-коммуникационных технологий в Казахстане // Молодой ученый. – 2015. – №4. – С. 175-176.

6. Меллер К. Конвергенция СМИ. Путеводитель по саморегулированию сетевых СМИ. Вена, 2013, с. 15.

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫ ФИЛОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА PHILOLOGICAL SCIENCE

ӘӘЖ 82:81-26(092)(512.122)

АЛБАТЫР ИЛЕСБЕК

аға оқытушысы, магистр,
журналистика және филология кафедрасы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
E-mail: azamat_520@mail.ru

АШИМОВА МАЛИКА ГЕНИЕВНА

аға оқытушысы, магистр,
журналистика және филология кафедрасы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

САЯСИ ТАҚЫРЫПТЫҢ ЖАЗЫЛУЫ

Түйіндеме. Бұқаралық ақпарат құралдары, саяси журналистика әлеміндегі саясат тақырыбын көтеру мәселелері қозғалды. Ақпараттық қоғам дамыған сайын журналистика трансформация процесіне көшті. Бұл уақыт талабы болғандықтан, қазіргі кезде журналистердің саяси ақпарат беру шеберлігі қарастырылды.

Кілт сөздер: БАҚ, теледидар, тұрақты саяси идеология, корреляциялық.

АЛБАТЫР ИЛЕСБЕК

старший преподаватель, магистр,
кафедра журналистики и филологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова
E-mail: azamat_520@mail.ru

АШИМОВА МАЛИКА ГЕНИЕВНА

старший преподаватель, магистр,
кафедра журналистики и филологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

НАПИСАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕМЫ

Аннотация. Были затронуты вопросы повышения темы политики в мире СМИ, политической журналистики. По мере развития информационного общества журналистика перешла к процессу трансформации. Так как это требование времени, в настоящее время рассматривались навыки журналистов в передаче политической информации.

Ключевые слова: СМИ, телевидение, политическая идеология, корреляционная, континуитивная.

ALBATYR ILESBEK

senior lecturer of the Department of journalism and Philology, master's degree,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
E-mail: azamat_520@mail.ru

WRITING A POLITICAL TOPIC

Abstract. Issues of raising the topic of politics in the world of mass media and political journalism were discussed. As the information society has developed, journalism has moved into a process of transformation. Since this is a time requirement, the skills of journalists in transmitting political information were currently being considered.

Keywords: media, television, political ideology, correlation, continuum.

БАҚ әлеміндегі саясат тақырыбының көтерілуі, саясат журналистикасы туралы ой қозғалды. Ақпарат қоғамы дамыған сайын журналистика түрлену процесіне көшкені баршаға аян. Бұл заман талабы болғандықтан, қазіргі таңда журналистердің саяси ақпаратты жеткізудегі шеберліктері қарастырылды. «Журналистер ақпаратпен көрерменді хабардар етіп қана қоймай, оның міндетіне иландыру, нандыру жатпайтынын» ескерген жөн [Байділдинов Л.Ә., 2005, 43 б]. Сондықтан да билік органдарымен БАҚ арасындағы өзара байланыс қоғамдық қатынастардың аса күрделі салаларының бірі ретінде қарастырылады. Оның үстіне қазіргі заманғы жаһандану мен ақпараттар үрдістері БАҚ-ның беделін едәуір көтеретіні шындық. Соңғы жылдары БАҚ әсіресе, телевизия қоғам және мемлекет туралы ақпараттың негізгі көзіне айналды. Мұны мемлекеттік билік органдары өз қызметінде ерекше сезінеді және оған объективті түрде мүдделі. Бұл мәселенің бірнеше қыры бар. Біріншіден, бүгінде БАҚ-сыз еліміздегі қоғамдық-саяси жүйенің қалыпты қызмет жасауы мүмкін емес. Екіншіден, олар қоғамның демократиялық жолмен дамуының аса маңызды құралы болып табылады. Үшіншіден, демократия мен азаматтық қоғамның әлеуметтік үрдісінде дамуы тележурналистикада кең құқықтық өріс алып, қызмет жүйесін заңмен реттеуге мүмкіндік берді. Саяси жүйенің барлық элементтері қызметіне әсер ете отырып, тележурналистика олардың іс қимылына жаңалықтар әкеліп, серпінділік береді, жан бітіреді, әлеуметтік топтың мүддесімен байланыстырады. Саясат – қоғамдық сананың маңызды формасы. Бұл тұрғыда француз әлеуметтанушысы Р.Ж.Шварценберг саяси журналистиканы: «Саяси ақпараттың берілу процесі мен саяси жүйенің түрлі элементтері арасындағы ақпараттың таралуы» деп айқындайды. Ал Д.Макквейл БАҚ қызметінің саяси деңгейін төмендегідей төрт топқа бөледі:

1. Ақпараттық: елдегі, әлемдегі болып жатқан оқиғаларды хабарлау, оған басқарушы топтың қарым-қатынасын белгілеу;

2. Корреляциондық: ақпаратты түсіндіру және талдау, әрекеттегі үкімет пен үстемдік етуші нормалардың қолдауын қамтамасыз ету, әл-

еуметтендіру, жекелеген субъектілердің күшін үйлестіру;

3. Континуитивтік: басым мәдениетті трансляциялау, әлеуметтік құндылықты қолдау;

4. Көңіл көтерушілік: көңіл көтеру құралдарын қамтамасыз ету, әлеуметтік ауыртпалықты жеңілдету [<https://stud.kz/referat/show/41189>].

Саясат – мемлекет қызметін, адамдар тобының (әлеуметтік, этникалық, кәсіби, жыныстық, жас ерекшеліктік) арасындағы қоғамдық қарым-қатынастарды реттеудегі билік органдарының қызметін көрсетеді. Осы қызметтердің бақылаушысы әрі насихатшысы ретінде тележурналистикадағы саяси бағдарламалардың пішініне орай оқиға үш бағытта өрбиді. Егер саясаткер жаңалық жасаушы болса, ол теле студияға үлкен құрметпен шақырылатыны сөзсіз. Егер хабарға қатысушы тұлғаның саяси танымалдығы аз болса, «журналист тарапынан қозғалар тақырыптың ауқымы да тар деген сөз. Хабарға қатысушы тұлғаның ұстанымы, саяси көзқарасы телеарна басшылығының пікіріне қайшы келсе, ол саясаткерге бұл телеарнадан ешқашан да мінбер ұсынылмасы» анық [Барманқұлов М., 2007, 54 б]. Журналист, әрі ғалым Н.Омашев хабар таратудың сан қырлы міндеттерін үшке топтастырады:

1) Ақпараттық;

2) Қоғамды әлеуметтік топтастыру міндеті (интеграциялық міндет, қоғамдық пікірді жеткізу мен қалыптастыру, қарым-қатынас, тәрбие, үгіт-насихаттық және ұйымдастырушылық функциялары);

3) Мәдени-ағартушылық міндеттері: эстетикалық, ағартушылық және ойын-сауықтық функциялары» [<http://netref.ru/ouli-astana-2009>].

Функция – латынның *functio* яғни «жасау, орындау, қызметтің мақсаты, міндеті» деген мағынаны білдіреді. Болгарлық ғалым Вл. Симеонов: « БАҚ – хабарлау, жарнамалық, ағартушылық, ұстаздық, эстетикалық, басқарушылық, қарым-қатынастық, бұқаралық пікір қалыптастыру т.с.с функциялар атқарады», деген пайым айтады. Ал Вашингтондағы Американ университетінің журналистика саласындағы ғалым Лэйрд Андерсон АҚШ бұқаралық ақпарат құралдарының функцияларын: «Біріншіден, елді ақпаратпен қамтамасыз ету, екіншіден талдап,

сараптау жасап түсіндіру, үшіншіден көңіл көтеру, төртіншіден философиялық ой тастап, эстетикалық тәрбие беру, бесіншіден экономикалық миссия, яғни, жарнама арқылы халыққа қызмет көрсету», деп бес бағытқа бөліп атап көрсетеді [Масғұтов С., 1976. 25 б].

Саяси идеология тележурналистикамен тығыз байланысты. Бүгінгі таңда олар қоғамдық сананы қалыптастыруда шынайы болмыстан кейінгі негізгі құрал болып отыр. Демократиялық қоғамда тележурналистика қоғамлық пікірлермен қатар заңға сүйенеді. Олар өздері журналистік тергеу жүргізе алады. Тергеу қорытындылары жарық көргеннен кейін маңызды саяси шешімдер қабылданады. Саяси оқиғаларды шынайы бейнелеу, тарату мемлекеттің тұрақтылығын арттырады. Қоғамды тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Тележурналистика «... саясаттың субъектісі ретінде саяси сана мен қоғамның саяси мәдениетін қалыптастырады» [Барманкулов М., 1974. 56 б]. Саяси қатынастарды бейнелеп, оларды түсініп-сезінетін, адамдардың бұл саладағы іс-әрекеттеріне бағыт-бағдар беретін әлеуметтік түсініктер, көзқарастар жиынтығы саяси идеологияның маңызды қызметтері: идеологияның танымдық рөлі. Ол саяси жүйені, саяси өмірді суреттеп түсіндіреді. Екінші, бағдарламалық қызметі, ол қоғам, әлеуметтік прогресс, тұлға және билік және т.с.с түсініктер туралы мағлұмат беріп, адамның іс-әрекетіне бағыт-бағдар көрсетеді. Ал жұмылдыру, іске тарту қызметі қоғамның жоғары, құнды идеяларын алға тартып, мақсат-мүдделерді айқындап, қоғамдық әлеуметтік топтарды бір мүддеге жұмылдырады, рухтандырады. Саяси идеологияның төртінші қызметі амортизациялық деп аталады. Бұл саяси іс-әрекетті түсіндіру тәсілі болып, идеология әлеуметтік шиеленістерді бәсеңдетеді. Бесінші, бағалау қызметі идеология халық санасына қоғамның қазіргі және болашақтағы дамуына өлшемдік баға берелік жағдай жасайды, үстемдік етіп отырған қоғамдық тәртіпке белгілі бір көзқарас тудырады. Тележурналистиканың рөлі Президент, парламент сайлаулары кезінде, әсіресе, артады. Олар үгіт-насихат, жарнама т.б арқылы саяси серкелер туралы кеңейтілген мағлұматтар беріп, арнайы имидждік бейнесін жасайды. Бүгінгі ақпараттық қоғамда күшті қаруға айналған бұл үдерістерге барлығымыз куә болып келе жатқанымыз баршаға аян.

Бұқаралық ақпарат құралдарында тақырыптың таңдалуы – редакцияның тапсырысы мен журналистің мамандануына қатысты болатын тұстары бар. Сондықтан тақырып деген ұғымға журналистің субъективтік мінезі ықпал етпей тұрмайды. Тақырыпқа талғампаздықпен қараудың да бірнеше шарттары бар: журналист таңдаған тақырыбын жетік танып, игеруі керек, оны көрерменнің ұғымынан әлдеқайда артық, терең біліп пайымдауға міндетті. Екіншіден, та-

қырып, сол кезеңдегі міндет-мақсатқа сай келіп, көрерменнің сұранысы мен қажеттілігін өтейтін деңгейде болуы шарт. Қоғамдық қозғалыстың жаңа кезеңдерін журналист өзгелерден бұрын сезінуге тиіс. Ең маңызды, өткір мәселені дұрыс таңдап алудан тақырыптың тағдыры шешілмек. «Белгілі бір тақырып бойынша көрсетілім жасау дегеніміз айтуға оңай болғанымен іс жүзінде өте күрделі іс. Ол үшін журналист, публицист өзіне жоғары талап қоя білуі керек, өзін қатаң тәртіпке бағындыруға тырысуы қажет. Тақырып дегеніміз журналистің тәжірибесінен туындайтын, оны таңдап алу талғамы арқылы анықталатын өмірдің өз өнімі» [Ибраева Г., 1995].

Қазіргі ақпарат құралдарының функцияларын белгілі журналист, ғалым Қуандық Шамақайұлы: «Бірінші, ақпарат тарату; екінші, танымдық; үшінші, ұйымдастырушылық; төртіншіден басқару құралы (бақылау, жасау арқылы); бесіншіден, қарым-қатынастық; алтыншы, көңіл көтеру (эстетикалық тәрбие)» сияқты алты топқа жіктейді. Әрине бұл пікірді белгілі Француз ғалымы Б.Вуайеннің: «Қоғамдағы топтар материалдық байлықты өзара айырбастамай тұра алмайды. Сол сияқты көзқарастар, көңіл-күй ауаны, ақпараттар да өзара алмастырылмаса, қоғамдағы байланыс үзіледі. Топтардың және қоғам мүшелерінің ортақ мүдделері жойылады» деген сөзі ақпарат таратудың қаншалықты маңызды екендігін айғақтай түседі.

Жоғарыда айтылған ғалымдар пікірін ескеріп саяси журналистиканың сапасын арттырмасақ «төртінші билік» пен басқарушы, атқарушы, сот биліктерінің арасындағы қарым-қатынас мәселесі туындайды. Сондықтан да ұлттық журналистикамыздың атқарып отырған функциялары мен қоғамдық қажеттігін бүгінгі талаптарға негізделе отырып түйіндесек, мынадай алты басты принципті жүйелеуге болады:

1. Шынайылық. 2. Жеделдік. 3. Ашықтық. 4. Жариялылық. 5. Бұқарашылдық. 6. Тепе-теңдікті сақтау.

Аталған жүйе бойынша жұмыс істеу бүгінгі қазақ қоғамы тіпті, әлемдік БАҚ үшін өте маңызды. Сонда ғана саяси биліктің қызметін саяси журналистиканың қоғамдық идеологиялық, насихатшылдық қызметтерімен салыстыра қарауымызға болады. Қоғамда ұйымдастырушылық, идеологиялық, мәжбүрлеу, көндіру, келісім қызметі, басқару қызметтерімен мәртебесі биік саналатын билік тәжірибесінде «фактіні жеткізетін бірнеше қысқа сөйлем аудиторияның эмоциясын тудырып, бірнеше минут уақыттың ішінде көрерменнің өз пікірі қалыптасып үлгеретіні» дәлелденген. Сондықтан да тәуелсіз ел, мәңгілік құламайтын қоғам үшін жұмыс істейтін саяси ақпарат таратушы: «Халық ақпаратты шынайы, қаз қалпында қабылдай ала ма? Дерек және ой пікірді, комментарийді тең деңгейде түсіне ме? Жасаған қорытынды, ай-

рықша дерек, оның себептерінің ықпалы бола ма? Нәтижесінде ақпарат қабылдаушының объективтік жағдай туралы түсінігінде қандай ілгерілеушілік болады?» деген өрімді ой, салиқалы тұжырым, мәйекті мәселенің шешімі негізінде қызмет етуі қажет. Әлемдік жазушы М. Горькийдің: «Әрбір дерек сан жүздеген жіптермен шырмалған түйіндердің қосындысы яғни, рухани ой – ақыл, жүрек қаны мен көз жасы, дарын-қабілеттің тамшысы. Әр дерек өмірмен терең

тамырлас келеді» деген тағылымнан тәрбие алған кез-келген журналист дiттеген мақсатына жетеді. Тек саяси журналистикада емес өзге тақырыптарда да өз қолтаңбасын қалдыратыны анық. Ендеше, елдің мұң-мұқтажын жырлайтын, халықтың қамына қызмет ететін, ел егемендігі үшін емірене жазатын азаматтарымыз көп болсын демекпіз. Біз білгенімізді қаузадық, білікті маман атану, бағы бар журналист болу тағдыр-төлегімізге байланысты!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1.Байдiлдинов Л.Ә. Теориялық саясаттану.-Алматы: ОФППИ Интрлигал, 2005.-43 б.
- 2.<https://stud.kz/referat/show/41189>
3. Барманқұлов М. Телевизия: бизнес әлде билік?.-Алматы: Қазақ университеті, 2007.-54 б.
- 4.<http://netref.ru/ouli-astana-2009-azastan-respublikasini-bilim-jene-filim-minis.html?page=2>
5. Масғұтов С. Көгілдір экран-өмір айнасы-Алматы: Мектеп, 1976.-25 б.
6. Барманкулов М. Жанры печати, радиовещания и телевидения.-Алматы: 1974.-56 с.
7. Ибраева Г. Телевидение Казахстана в условиях становление демократической государственности. –Алматы: Қазақ университеті, 1995.-с.230.

ӘОЖ 811.512.122: 639.1

АСЫЛОВА РАУШАН ОМАРОВНА

ф.ғ.к., аға оқытушы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
E-mail: raushan_dina@mail.ru

СЫРЛЫБАЕВА ГУЛЬНАРА ТОРЕБЕКОВНА

ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
E-mail: gulnara_s.t81@mail.ru

Т.АХТАНОВТЫҢ «ШЫРАҒЫҢ СӨНБЕСІН» РОМАНЫНДАҒЫ ЭТНОМӘДЕНИ ҰҒЫМДАРДЫҢ МӘНІ

Түйіндеме. Мақалада Тахауи Ахтановтың «Шырағың сөнбесін» романындағы ұлттық этномәдени құндылықтарды көрсететін атаулардың семантикалық, тілдік-танымдық мәні талданған. Шығармадағы наным-сенім негізінде қалыптасқан, салт-дәстүрге қатысты этномәдени атаулардың (көзінің үсті тарту, азан шақырып ат қою, жеке отау құру, ораза ұстау, қадір түні, кіндік шеше болу) ұлттық мәдени сипаты түсіндірілді.

Кілт сөздер: этномәдени, семантика, сюжет, микроәтін, лингвистика.

АСЫЛОВА РАУШАН ОМАРОВНА

к.ф.н., старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: raushan_dina@mail.ru

СЫРЛЫБАЕВА ГУЛЬНАРА ТОРЕБЕКОВНА

к.ф.н., и.о. ассоциированного профессора (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: gulnara_s.t81@mail.ru

ЗНАЧЕНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ПОНЯТИЙ В РОМАНЕ Т. АХТАНОВА «СВЕТ ОЧАГА»

Аннотация. В статье проанализировано семантическое, языково-познавательное значение названий, отражающие национальные этнокультурные ценности в романе Тахауи Ахтанова «Свет очага». В произведении интерпретирован национальный характер этнокультурных названий, сложившихся на основе убеждений, касающихся традиций и обычаев (подергивание глаза, наречение, создание нового очага, держание поста, ночь предопределения, быть повитухой).

Ключевые слова: этнокультурность, семантика, сюжет, микротекст, лингвистика.

ASSYLOVA RAUSHAN

c.of ph.s., senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: raushan_dina@mail.ru

SYRLYBAYEVA GULNARA

c.of ph.s., Associate Professor
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: gulnara_s.t81@mail.ru

THE MEANING OF ETHNO-CULTURAL CONCEPTS IN T. AKHTANOV'S NOVEL «THE LIGHT OF THE HEARTH»

Abstract. The article analyzes the semantic, linguistic and cognitive meaning of names that reflect national ethno-cultural values in the novel "The light of the hearth" by Takhaui Akhtanov. The work interprets the national character of ethno-cultural names formed on the basis of beliefs concerning traditions and customs (eye twitching, naming, creating a new hearth, keeping a fast, night of predestination, being a midwife).

Keywords: ethnoculturality, semantics, plot, microtext, linguistics.

Әдетте оқырманнан Тахауи Ахтановтың «Шырағың сөнбесін» романы не туралы деп сұрасақ, соғыс тақырыбында жазылған роман деп жауап естуіміз заңды. Бұл жөнінде академик Р.Сыздық мынадай пікір білдіреді: «Заманымыздың ірі жазушысы Тахауи Ахтановтың «Шырағың сөнбесін» атты көлемді романы, сырт қарағанда, Ұлы отан соғысы тақырыбына арналған сияқты көрінеді. Кітаптың аннотациясында да осылай таныстырылған. Бір жағынан, дұрыс та болар: оқиға XX ғасырдағы ең сұрапыл соғыстың ең бірінші күнінен бастап, аяқталған кезіне дейінгі мезгілде өтеді, кейіпкерлердің баршасы – осы өрт жалынында шарпылып жатқандар. Әрі-беріден соң, жай қызықтап қана оқып шықсаң роман шымшытырық оқиғалы туынды болып та көрінуі мүмкін. Тіпті, шіркін «мұның сюжетін киноға да алуға болар ма еді!» деп те ойлайсың. Ғаламат кино болып шығар еді, бірақ онда тек әрекет-қимылдарын, ұрыс-шайқастарды, босқын-қашқындардың бастан кешкендерін ғана көрер едік» [Сыздық Р., 2014, 180 б.].

Әдебиет зерттеушілері де Тахауи Ахтановтың жазушылық шеберлігін, аталған романның ерекшеліктерін зерттеген болатын. Бұл ретте мандай пікір айтылады: «Шындықты қызарта да, бозарта да боямай, ақиқат қалпының бар заңдылықтарымен көрсету, өмір ағысының, адамдар қатынастарының мазмұнына зерттей үңіліп, әр әрекет пен құбылыстың себебін терең ашу адамгершілік мәселесі мен қоғамдық әлеуметтік проблеманы ұштастыра, жымдастыра өру – Тахауи Ахтанов прозасының басты ерекшелігі» [Ғабдуллин Н., 1981, 49 б.].

Жазушы кейіпкерлерді өзара сөйлету арқылы олардың мінез-құлқын, өмірге түсінігін, ой өрісін, адамдар арасындағы сан алуан қарым-қатынасты береді. Кейіпкердің өзіндік сөйлеу мәнерінен мәдениеті, алған тәрбиесі көрінеді. Ғалым М.Серғалиев көркем әдебиет тілі жөнінде: «Көркем әдебиеттің тілі сөз болғанда, әсіресе оны құрайтын екі компонентті ескермесек болмайды. Олардың бірі – авторлық баяндаудың тілі де, екіншісі – кейіпкер тілі. Шындыққа жүгінсек, кейіпкер тілі деп отырғанымыз да автордың шығармалардағы оқиғаларға араласып жүрген адамдардың аузына салатын сөзі болып табылады. Демек, автор тілі дегеніңіз де кейіпкер тілі дегеніңіз де жазушының қаламынан туатын, жазушының қабілеті мен талантына байланысты қағаз бетіне түсетін сөздер жиынтығы екендігі мәлім» - деген теориялық пайымдауына ерекше мән берген жөн [Серғалиев М., 2006, 140 б.].

Расымен де роман бас кейіпкер Нәзіраның атынан баяндау арқылы оқырманға ұсынылған, әңгімелеу мәтіні стилінде екендігін білеміз. Романның тілдік ерекшелігі, жазылу стилі, ондағы көркемдегіш элементтері, роман тілінің синтаксисі т.б. ерекшеліктері Р.Сыздықтың зерттеуінде кеңінен әрі жан-жақты талданып берілген.

Ғалымның аталған шығармаға қатысты мына бір келтірген тұжырымы кез-келген зерттеушіге жаңа бір ой салады екен: «Роман – соғысқа қатысты оқиғалы шығарма емес, ұлттық этномәдени құндылықтарды көрсетуге арналған туынды деп танылатын сияқты. Әңгімеші-автор – ең алдымен, қазақ халқының өкілі. Оның қазақтығы бүкіл болмысынан, түсінен бастап ой түйіндерінен, қарым-қатынасынан көрінеді. «Қара жерден кіндігін үзбеген қазақтың қызымын ғой, бозды бұйратта, өлеңді тепсеңде асыр салып аунап-қунап... жусан мен топырақ исін қолқама сіңіріп өскенмін, бой жеткен кезімнің өзінде де кейде тіпті көк майсаға аунағым келіп, аусарым ауып тұратын (284 б.)» - деп, қазақы табиғатын өзі атап береді [Сыздық Р., 2014, 189 б.].

Расымен де шығармада ұлтымыздың наным-сенімін, салт-дәстүрін, ұлттық құндылықтарын көрсететін тұстары бар. Наным-сенімдер адамзат баласының ертеректегі дүниетанымы негізінде қалыптасқан десек, мұны да қазіргі этнолингвистикада салт-дәстүрдің бір саласы ретінде қарастыру бар. Аталған ұғымдардың мәнін түсіндіріп кету үшін мына бір микромәтінге тоқталып өтсек: *Елде менің Қамқа деген әжем бар. Жақсылық пен жамандықты күні ілгері сезетін «көріпкелі» бар адам. Оң көзі тартса, қуанады; сол көзі тартса, ренжиді, болашақ көп нәрсені түсінде көреді де, соларын айнытпай жориды. Үйге ақша түсе қалса: «Е, бәсе, кеше уысым қышып еді», – деп; алыстан сағынған адамы келсе: «Алдыңғы күні түсімде бір табақтан ас ішіп отыр едім-ау», – деп, бәрінің үстінен түсетін. Жасым он тоғызға қараған дырдай келіншек болсам да, Қамқа әжемнің сол «көріпкелі» маған қонбапты. Қырық бірінші жылдың жиырма бірінші июнь күні маған жамандық емес, жақсылық әкеле жатқандай көрініп, жағам жайлау, жайбарақат жайсаң күн болды да, бар оқиғасы бадырайып көз алдымда тұрып қалды («Шырағың сөнбесін», 18-бет).*

Кейіпкердің Қамқа әжесінің оң көзінің тартуын – жақсылыққа, сол көзінің тартуын – жамандыққа балауы наным-сенім негізінде қалыптасқан ұғым. Ал «алақанның қышуы», «уысының қышуы» халқымыздың ақша болады, қолға байлық, олжа келеді деп ырымдауына негізделсе керек.

Ежелден халқымыз түсті тек жақсыға жорыған. Сондай-ақ, түс жорудың өзін үлкен қасиет деп танып, оны жори алатын адамға көбінесе көнекөз қариялар мен ақ жаулықты әжелерге жорытқан.

Түс жору. Қазақ ұғымындағы тәңірлік түсініктің бірі – түс көру және оны жорыту болып табылады. Ерте замандарда түнде көрген түсін күндізінде үй ішіне жария етіп айтып отыру бір салт болған. Одан ертерек кезде түсті, түс жорушы балгер адамдар ерекше қасиетті деп саналып, оларға түс ақысы, ақтық беру арқылы түс жорыту кең етек алған... [Қайдар Ә., 2013, 713 б.].

*Бір жетіден кейін Қасымбек екеуміз бөлек зіл-мәнкеге көштік. Ол бұрын Абандармен бірге жатып жүр екен, енді кәдімгідей отау болдық. Абан келіп, «Нәзира жеңгей, сізге **отам тізіп** қойдық, жүріңіз» деп медпунктен алып келгенде, кәдімгідей жүрегім лүпілдеп кетті («Шырағың сөнбесін», 285-бет).*

Этнолингвистикалық сөздікте *отам тізу* ұғымын рухани-мәдениетке қатысты салт-дәстүрлерге, оның ішінде келін түсіруге байланысты салт-дәстүрлер қатарында қарастырып, түсінік берілген. Сөздікте: «Отау тігу. Күйеу келген соң, қалыңдық пен жігітке арналып ақ отау тігіледі. Ақ отау күйеудің әкесінің оң жағына тігілген. Шаңырақ көтеруге жақсы атағы жайылған ана таңдалған» [Қайдар Ә., 2013, 338 б.] – деп берілген. Кейіпкеріміздің айтып отырғаны да осы. Жастарға бөлек отау тігу.

Абан келіп нәрестенің құлағына: «Дулат! Дулат! Дулат!» деп үш қайтара айқайлады.

– *Қазақтың осындай әдеті бар. Бала өз есімін жаттап алу керек, - деп өзгелерге түсіндіріп жатыр («Шырағың сөнбесін», 294-бет).*

Қазақтың дәстүрі бойынша нәрестеге үш күннен қалмай ат қойылған. Бұл мән мәтінде азан шақырып ат қою дәстүрінің көрінісін байқауға болады. Кейіпкеріміздің *«Дулат! Дулат! Дулат!» деп үш қайтара айқайлауы* осының дәлелі.

Бұл жөнінде «Дәстүрлі қазақ этнографиясы» атты еңбекте мынадай түсінік берілген: «Қазақ отбасында нәрестенің дүниеге келуіне байланысты қазақ халқы ат қоюға ерекше мән берген. Бала дүниеге келгеннен кейін нәрестеге үш күннен кейін атасы мен әжесі немесе ауыл ақсақалы, кейде үлкен қуаныштың үстіне келіп қалған «құтты аяқ» құдайы қонақ балаға ат қояды. Ат қою дәстүрінде халықтың ұлттық ерекшелігі, наным түсінігі, салт-санасы, арман-мүддесі айқын көрінеді. Ерте заманда қазақ елінде қалыптасқан дәстүр бойынша ат қоюшы адам баланың құлағына: «Сенің атың ... (баланың аты айтылады)», – деп үш рет қайталайды. Ат таңдаған кезде түрлі ырымдар, түсініктер, тілектер ескеріледі. Қазіргі таңда ат қоюды мешітке нәрестені алып барып молдаға қойғызады немесе молданы арнайы үйге шақыртып қойғызады» [Артықбаев Ж.О.,

Сабданбекова Ә.Ә., Елемесов Ә.Қ., Дауенов Е.Н., 2008, 49 б.].

Дәл осы нәрестеге ат қою дәстүрінің жалғасы ретінде қазақ келінінің қайын жұртындағы әрбір туысының атын атамай, салт бойынша ат қою дәстүрін де осы шығармадан көреміз: *Дариға қазақтың салты бойынша менің атымды атамайды, бірақ меншіктен ен салып, ат та қоймайды, жәй «қыз-ау» дейді. Ішіне сыймай баратқан жаңалығы, не өсегі болса қасыма жүгіріп келіп, шымыр білегімен мойнымнан құшақтап алып: «қыз-ау, сен естідің бе?» деп ыстық лебімен құлағымды шарпып сыбырлай жөнеледі («Шырағың сөнбесін», 31-бет).* Контексте Нәзіраның жеңгесінің қазақ дәстүрі бойынша салт бойынша атын атамауы, бірақ арнайы ат қоймаса да «қыз-ау» деуінің өзі әдептілікті танытады.

«Қалыптасқан дәстүр бойынша келін алдымен, түскен жерінің үлкен-кішісі, ер-әйелдеріне жас мөлшер мен ерекше белгі қасиеттеріне, туыстық қатынасы мен мәртебесіне қарай ат қояды. Әрбір қисыны тауып қойылған ат та келіннің тапқырлығы мен ақылдылығы танылады. Бұл дәстүр жас келінді әдептілікке баулудың бастамасы [Құралұлы А., 1998, 70 б.].

Шығармадағы тағы бір туыстық атаудың мәніне зер салайық. Бұл – кіндік шеше. Романда: – *Ал, Нәзира жеңгей, қол-аяғыңыз жеңіл болсын. Нәрестеңіздің бауы берік болсын. Баланың кіндігін мен кестім. **Кіндік шеше** болам, жолдас лейтенант. Бұйырса бір көйлек киетін шығармыз («Шырағың сөнбесін», 268-бет).*

Кіндік шеше – қазақтың салтындағы сыйлы ана болып саналады. Баланың кіндігін елге сыйлы аналарға кестірген. Бала кіндігін кескен адамға ұқсайды деп санаған. Баланың мінез-құлқы, жүріс-тұрысы, ақылы, адамгершілігі, еңбекқорлығы кіндік шешеге тартады деген түсінік бар. Кіндік баланың бойынағы мінезі мен ақыл-ойын кіндік анасына теліп отырады. Кіндік шеше де кіндік баласын жақын тартып, өз баласындай еркелетеді. Егер нәрестенің кіндігін ер адам кессе, оны «кіндік әке» деп атаған.

Ал романда берілген: **Кіндік шеше** болам, жолдас лейтенант – дегендегі Абанның айтайын дегені «кіндік әке» болу.

Кіндік баласын оның өз анасынан кем санамауы керек. «Кіндік шеше» кейін келіп бала үйінен өз қалауын ала алатын болған екен. Осыған дәлел ретінде кейіпкерлердің диалогы былай өрбиді:

Бұйырса бір көйлек киетін шығармыз.

– *Көйлек емес, трофойден тон кигіземін, – деп күледі Қасымбек.*

Романда Назира оқиғаны баяндау барысында әжесінің, үлкендердің, жеңгесінің тағы басқалардың әңгімелерін шығарма барысында қосып айтып отырады. Мәселен:

Мен өзім білмейтін, не шала білетін үлкендердің жаулығына шек келтірген жоқпын, әлі де солаймын. Тек...

Біздің жақта ораза айтынан кейін, Қадір түн күзетеді. Егер Құдай тағала қаласа – қараңғы түн қақ жарылып, бір сәтке жарқ ете қалады екен. Осы жарқ еткен кезде, не айтып үлгерсең сол тілегің айнымай қабыл болады дейді. Әйелдердің көбі Құдайдан бала тілейді. Кішкене кезімде әйелдермен бірге қадір түнді мен де талай күзеткем. Бірақ аспан бір жарылмай-ақ қойған. Ал жаңағы Төлегеннің әкесі Шандыбай түнде орыстың шошқасын күзетіп жүргенде, Қадір түн жарқ ете қалыпты. Со кезде Шәкең: «Я, Құдай, мал мен бас» деп айтып үлгерген екен, содан со кісі байып, бала-шағасы да көп болды десетін («Шырағың сөнбесін», 194-бет).

Берілген үзіндіде дінге байланысты атаулар бар: *ораза айт, қадір түні, тілек тілеу*.

Айт – діни салт. Айт мұсылмандардың діни мерекесі. Ол ораза айты, құрбан айты деп аталады. Ораза айты отыз күн ораза біткеннен кейін болады.

Қадір түні – қасиетті түн. Ислам дінінің түсіндіруінде жұмақтың есігі ашылып, пенделердің тілеген тілегі қабыл болатын түн [Кеңесбаев І., 1977, 303 б.].

Тілек тілеу, тілек ету, тілек қылу, тілек айту – өзінің арман мүддесін білдірді, өтінді деген мағынаны білдіретін тұрақты тіркес. Бұл тіркеспен қоса тілімізде *мойнына бұршақ салып тілеу* тіркесі қатарласа қолданылатыны бар. Бұл көне фразеологизм, мағынасы – жалына тіледі, жалбарынды.

Қорыта келе, Тахауи Ахтановтың «Шырағың сөнбесін» романы соғыс тақырыбындағы шығарма, психологиялық туынды ғана емес бір бағытта болса да ұлттық этномәдени құндылықтарды танытуға арналған туынды екенін аңғардық. Автор бас кейіпкерін сөйлете отырып қазақ ұлтының наным-сенімі, салт-дәстүрі, дінге байланысты қалыптасқан атаулар мен көне атауларды да шығарма барысында қолданып, кей тұстарында түсінігін де бере кеткен.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Сыздық Р. Сөз құдіреті. көптомдық шығармалар жинағы. – Алматы: Ел-шежіре, 2014.Т.6. – 296 бет.
2. Ғабдуллин Н. Уақыт сыры. – Алматы: Жазушы, 1981. – 232 бет.
3. Серғалиев М. Көркем әдебиет тілі. – Астана, 2006. – 223 бет.
4. Қайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде: этнолингвистикалық сөздік. - Алматы, 2013. – 728 б.
5. Артықбаев Ж.О., Сабданбекова Ә.Ә., Елемесов Ә.Қ., Дауенов Е.Н. Дәстүрлі қазақ этнографиясы: оқу-әдістемелік құралы. – Павлодар: «Кереку», 2008. – Б. 2. – 260 бет.
6. Құралұлы А. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің анықтамалығы. Жалпы ред.басқ. Ғ.Халықұлы. – Алматы, 1998. – 128 бет.
7. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1977. – 712 бет.
8. Ахтанов Т. Бес томдық шығармалар жинағы. Төртінші том. Алматы, Жазушы.1984. – 412 бет.

YELEUSSIZOVA SHOLPAN SERIKOVNA

the 2nd year doctoral student of the Kazakh language and literature,
Foreign languages and translation studies department
Zhetysu university named after I.Zhansugurov,
Kazakhstan, Taldykorgan

RAKHIMOVA AINA MARATOVNA

PhD, senior lecturer
Department of Kazakh language and literature
Zhetysu university named after I.Zhansugurov,
Kazakhstan, Taldykorgan

DEVELOPMENT OF GENDER STUDIES IN LINGUISTICS

Abstract. The article focuses on gender studies which still causes a lot of controversy and is interpreted in different ways. These various concepts are connected with the classical feminist theory (to which it owes much for its appearance), the sociology of gender, gender psychology, post-feminism, etc. The prehistory of gender studies in linguistics is going away its roots in antiquity, when the understanding of categories began natural gender (sexus) and grammatical gender (gender), as well as a symbolic-semantic concept of the category of genus (genus) arose, considering it in close connection with immediate reality: the presence of people of different sex.

This article talks about the different gender labeling of persistent words that may reflect distinctive features each of the languages and cultures under consideration and are revealed during their comparative analysis, taking into account ethnocultural prepositions.

Keywords: gender studies, socio-cultural definitions, feminist linguistics, speech asymmetry, concept.

ЕЛЕУСИЗОВА ШОЛПАН СЕРИКОВНА

қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 2- курс докторанты,
Шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

РАХИМОВА АЙНА МАРАТОВНА

PhD, аға оқытушы,
Қазақ тілі және әдебиет кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ЛИНГВИСТИКАДА ГЕНДЕРЛІК ЗЕРТТЕУЛЕРДІ ДАМУ

Түйіндеме. Мақала гендерлік зерттеулерге арналған, олар әлі де көптеген пікірталастар тудырады және әртүрлі жолмен түсіндіріледі. Бұл әртүрлі ұғымдар классикалық феминистік теориямен (оның пайда болуына байланысты), гендерлік әлеуметтанумен, гендерлік психологиямен, постфеминизммен және т. б. байланысты. Лингвистикадағы гендерлік зерттеулердің тарихы ежелгі дәуірден басталады, табиғи жыныс (sexus) және грамматикалық жыныс (gender) категорияларын түсіну басталған кезде, сонымен қатар тұқым категориясының (genus) символикалық-семантикалық тұжырымдамасы пайда болды, оны тікелей шындықпен тығыз байланыстырады: әр түрлі жыныстағы адамдардың болуы. Бұл мақалада қарастырылып отырған Тілдер мен мәдениеттердің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктерін көрсете алатын тұрақты сөздердің әртүрлі гендерлік таңбалануы туралы айтылады және оларды этномәдени ұстанымдарды ескере отырып салыстырмалы талдау кезінде анықталады.

Түйін сөздер: гендерлік зерттеулер, әлеуметтік-мәдени анықтамалар, феминистік лингвистика, сөйлеу асимметриясы, тұжырымдама.

ЕЛЕУСИЗОВА ШОЛПАН СЕРИКОВНА

докторант 2 курса кафедры казахского языка и литературы,
Кафедра иностранных языков и переводческого дела,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

РАХИМОВА АЙНА МАРАТОВНА

PhD, старший преподаватель,
Кафедра казахского языка и литературы,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

РАЗВИТИЕ ГЕНДЕРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация. Статья посвящена гендерным исследованиям, которые до сих пор вызывают много споров и трактуются по-разному. Эти различные концепции связаны с классической феминистской теорией (которой она во многом обязана своим появлением), социологией пола, гендерной психологией, постфеминизмом и т. Д. Предыстория гендерных исследований в лингвистике уходит своими корнями в античность, когда началось осмысление категорий природного пола (*sexus*) и грамматического рода (*gender*), а также возникла символическо-семантическая концепция категории рода (*genus*), рассматривающая ее в тесной связи с непосредственной реальностью: наличием людей разного пола. В данной статье говорится о различной гендерной маркированности устойчивых слов, которые могут отражать отличительные черты каждой из рассматриваемых языков и культур и выявляются при их сопоставительном анализе с учетом этнокультурных препоозиций.

Ключевые слова: гендерные исследования, социокультурные дефиниции, феминистская лингвистика, асимметрия речи, концепт.

INTRODUCTION

Gender studies occupy an essential position in modern linguistics, largely reflecting the trends of the 21st century. Gender studies are based on the concept of gender, which still causes a lot of controversy and is interpreted in different ways by various concepts of the classical feminist theory (to which it owes much for its appearance), the sociology of gender, gender psychology, post-feminism, etc.

It is noted that in the United States, gender studies have received the status of an official academic and scientific discipline. The definition of *gender* in reference books are interpreted in the following way: "A term introduced by feminists to highlight the social aspect of gender differences. When one speaks of the difference between male and female creatures as the difference of "sex", we mean their biological difference. When they talk about gender, they proceed from certain socio-cultural definitions of the concept of a woman and a man and assume that their social status is different" [Horsby J., 2005, p. 305].

The formation of the concept of "gender" occurs through the definition of its place and role as an element of the three-member opposition gender :: gender :: genus. The concept of "gender" does not coincide either with grammatical gender as a linguistic category, or with gender as a biological determinant of a person.

American sociologist E. Giddens, defining the concept of gender, notes: "If the sex of an individual is biologically determined, then gender is cultural-

ly and socially given. Thus, there are two genders (male and female) and two genders (masculine and feminine)" [Giddens E., 2005, p.53].

MAIN PART

In linguistics, the topic of gender studies is not recent, since the questions of the nature and role of sex differences, their connection with language and the possibility of transferring these differences using linguistic means date back to the times of antiquity and the Middle Ages. Suffice it to recall that even Aristotle contrasted the masculine gender, associated with action and energy, with the feminine gender - passive and "enduring". Later, the great German linguists of the late 18th - early 19th centuries (W. Humboldt, J. Grimm, I. Herder) believed that the differences between the sexes in a language are associated with the difference between the sexes in nature. For example, J. Grimm considered the grammatical gender of names "as the spread of the signs of the natural biological sex to all objects, generated by the fantasy of language. Human imagination sees in various things the personification of the male and female principles" [Olshanskiy I.G., 1997, p. 22-35].

In the course of the development of the women's movement and feminism in Western linguistics over the past 25-30 years, the questions about the conceptual conditionality of the gender category from the point of view of the individual's social belonging have become actual. For example, the question of the presence of a gender-neutral

meaning in masculine nouns was considered [Kirilina A.V., 2013, p. 15-20]. The linguistic mechanism of "inclusion" in the grammatical masculine gender was also analyzed: the language prefers masculine forms, if it means persons of both sexes. So, if steward and stewardess are meant, it is enough to say "stewards" [Kirilina A.V., 2013, p. 51-58].

Thus, in the first place in the linguistic description of the grammatical gender (already at the beginning of the 20th century), a social plan began to be put forward, considering language in connection with society and the linguistic personality.

In the late 60s - early 70s, gender studies in language received a powerful impetus thanks to the so-called new women's movement in the USA and Germany, as a result of which a peculiar direction arose in linguistics, called feminist linguistics (FL), or feminist criticism of language. The fundamental work was the work of R. Lakoff, who substantiated the androcentricity of language and the inferiority of the image of a woman in the picture of the world reproduced in the language [Lakoff R., 2013, p. 45-79]. The specificity of feminist criticism of language can be attributed to its pronounced polemical character, involvement in the linguistic description of the results of the entire spectrum of human sciences (psychology, sociology, ethnography, anthropology, history, etc.), as well as a number of successful attempts to influence language policy. The most widespread FL was in the USA and Germany with the appearance of works by S. Tremel-Pletz and L. Push.

In FL, two directions are considered: the first relates to the study of language in order to identify asymmetries in its system directed against women. These asymmetries are called linguistic sexism. We are talking about patriarchal stereotypes fixed in the language and imposing on its speakers a certain picture of the world, in which women are given a secondary role and mostly negative qualities are attributed [Hellinger M., 2016, p. 91-98]. The second direction of FL is the study of gender characteristics of communication in same-sex and mixed groups. Research of this kind is based on the assumption that different strategies of speech behavior of men and women develop on the basis of patriarchal stereotypes fixed in the language. A. V. Kirilina points out that FL complements the theory of speech acts of Austin-Searle, referring to the consideration of the expression of power and dominance, formulates in a new way the conditions for observing the Grice's principle of cooperation, expands the concept of communicative failures, including interruption of the speaker, the inability to complete the statement, loss of control over the subject of discourse and clarifies a number of other parameters [Kirilina A.V., 2013, p. 51-58].

According to M. Hellinger, methods of comparative linguistics are important for FL. The task of comparative FL is to describe the commonality and

differences of linguistic phenomena associated with linguistic sexism in different languages [Hellinger M., 2016, p. 91-98]. Within the framework of comparative FL, the following gender patterns are distinguished, which are common to many languages:

1) the masculine principle is a social norm, and the feminine is a deviation from it, which is most clearly manifested at the morphological and lexical-semantic level;

2) the masculine principle is associated with the positive, and the feminine - with the negative, which is often noted in the study of the meanings of words and in the description of lexical fields;

3) the masculine principle dominates the language, while the feminine is "invisible"; this rule is proved, first of all, by examples of designations of persons (for example, names of professions) from the point of view of the possibility of adequate self-identification of their carriers using linguistic material.

Comparative PL uses, on the one hand, synchronic research methods; it examines two or more linguistic systems in order to identify how they reflect social asymmetries between men and women. On the other hand, within the framework of comparative FL, the historical development of languages is considered and questions are posed about whether patriarchal language models arose and developed and why, for example, related languages follow different paths [Hellinger M., 2016, p. 91-98].

The linguistic expression of gender in different cultures of the world, as well as studies of gender differences within the same national-linguistic context, are defined in different ways. The explanation for this comes from the history, culture, different social and economic development of the country. In the United States, for example, one of the central places is occupied by the study of certain areas of the vocabulary and speech behavior of men and women, and the main research method is a psychological experiment, which, as a rule, consists in questioning or interviewing informants. One of such studies is presented in the work of the American linguist Linda Bebout, who is studying modern usage and new trends in changing the meanings of lexical units, comparing it with similar data obtained by her ten years ago [Bebout L., 1995, p.163-185]. The author dwells on the consideration of such correlated gender-labeled word pairs as lady / gentlemen; woman / man; girl / boy. The analysis of these oppositions is carried out in the following aspects: parallel / synchronous use of lady / gentlemen - woman / man; determining the status of these words; the degree of sexuality implied by the use of these oppositions; consideration of entrenched stereotypes in stable terms 'the real man / the real woman' setting the age boundaries of such oppositions as woman:: man (lady :: gentleman); young woman :: young man; girl :: boy; and also identifying the so-called priorities in the use of

the words lady / gentleman / woman / man / girl / boy by informants to describe people in various situations, i.e., for example, when talking with a child about a stranger of one gender or another or when addressing an unmarried person or a person of the opposite sex, etc.

Considering the parallel / synchronous use of these word oppositions, as well as their social status, Linda Bebout makes the following conclusions: 1) in the man / gentleman pair, the word man is a common, unmarked word; gentleman is seen as a special type of man; in the pair lady / woman, lady is an unmarked member of the opposition; in modern language, as the author notes, it becomes synonymous with the word woman (and in some cases its euphemistic equivalent), for example, in one of the ads published several years ago, clothes for "men and ladies" were offered; 2) examining the status of these words, Linda Bebout points out the fact that the word lady is associated with professions of a lower social status, requiring a low level of competence, as well as with professions related to the domestic sphere of activity. The lower status of lady contrasts with the higher status of the word woman. In the survey, most people would use the word 'lady' (not woman) in relation to a cleaner from among the suggested pairs of words "*housemaid :: saleswoman*", and in the pair "*amateur artist :: professional artist*" the word lady, according to informants, refers rather to the word amateur artist. This position is not borne out by considering the words gentleman and man. The word man, in contrast to woman, with which it constitutes an opposition, in most cases the informants would use in relation to the cleaner, and not to the seller.

The author also notes an increase in the relevance of the word female in comparison with the status of this word a decade ago, when it was possible to speak of a "descending scale of" female names: "lady" is identical to "lady", "female" is not identical to "lady", but "woman" occupies an intermediate position between "lady" and "female" [Bebout L., 1995, p.163-185]. The study of gender-marked oppositions in various areas of the lexicon of any language is extremely important for a complete and adequate perception and understanding of linguistic realities in general.

In addition, the problem of language and speech asymmetry plays an important role. Some researchers argue that although there is one language for both sexes, there are still differences in the language behavior of men and women. As concrete linguistic material shows, language is structured from a masculine position and more often captures a picture of the world from a masculine point of view. So, in the Kazakh linguistic picture of the world, as well as in the English and Russian, there is a mechanism of "inclusion" of women in the male sex: this is evidenced by the existing designations of the type of activity and their borrowed forms,

for example, *есенші* (accountant), *жазушы* (writer), *minister*, *deputy*, *academician*. Analysis of the following examples also confirms the effectiveness of this mechanism. So, *аға-лейтенант/старший лейтенант*, lit. *аға* - elder brother, referring to an older man. Although the first component of the lexeme is gender-marked, it serves the same military rank for both men and women. By analogy, the designation *мәраға* /chairman is used. In English and Russian, due to the presence of morphological means that serve to designate females, this mechanism does not always manifest itself. [Ismagulova G.K., 2005, p. 8-9].

But at the same time, feminine nouns are derived from masculine nouns: actor - actress. In addition, there are some designations of the type of activity from which female forms are not formed: locksmith. The mechanism under consideration does not function in the opposite direction, since the use of feminine forms cannot have a neutral color relative to gender: for example, *scrubwomen*, *housemaid*, *медбиби/бикеш* (nurse). Since the second base of composite units is gender-oriented and denotes a female person *биби/бикеш* (young girl, woman), lady, maid (woman), their lexical meanings do not include men.

Interest in gender linguistic manifestations is stimulated by changes in the cognitive and social status of women in the modern world. The gender approach in the study of the implementation of strategies in certain communicative situations is one of the urgent areas of analysis of dialogical interaction. In this regard, we should dwell on the work of a group of American scientists: Mary Ann Fitzpatrick, Anthony Mulak and Catherine Dindia, who conducted a detailed and in-depth analysis of gender differentiation in the communication activities of men and women [Fitzpatrick M.A., 1995, p. 18-39].

Comparing men and women in conversation with strangers, as well as conversation between spouses, gender differences were examined in terms of social interaction. Scientists put forward the following hypotheses: 1) most of the differences in the use of gender-preferential language are explained by the relationship between the interlocutors, and not by the gender of the communicants; 2) compared to mixed sex groups, interlocutors in same-sex couples will use the language that characterizes them as representatives of one sex or another; 3) the language style of men and women who are unfamiliar to each other, and the language style of the spouses will differ, in married couples there will be a tendency towards a decrease in the use of their own gender-preferential style; 4) married couples will show a tendency towards greater convergence, which is understood as a strategy with the help of which individuals adapt to the communicative behavior of each other in a wide range of linguistic-prosodic-verbal means in comparison

with interlocutors in unfamiliar same-sex and opposite-sex couples [Fitzpatrick M.A., 1995, p. 18-39].

CONCLUSION

During the development of these hypotheses, the following conclusions were identified: when talking with a woman, a man with great difficulty adapts to the interlocutor. This feature indicates the conservatism of men, who, in the process of communication, are strictly oriented towards a certain speech model of behavior and the use of a certain set of linguistic means. The more a man is conservative, the more difficult it is for him to adapt to a woman's linguistic style. It is also noted that a man, when communicating with his wife, shows great flexibility and the ability to adapt and even accept the "female language style". But this does not happen when talking to a stranger. The results of the study of linguistic differences showed that communication between two people of the same sex, and not between a man and a woman, is an indicator of stereotyped gender-preferential linguistic use [Fitzpatrick M.A., 1995, p. 18-39].

Thus, women, communicating with each other, spend more time discussing their personal experiences and future social activities. If men participate in the conversation, then the priorities are shifted towards the discussion of relationships with other people, sports, and sometimes study. Men, on the other hand, talk more about themselves (than about others) in conversation with each other, and in the presence of women, the emphasis shifts towards

intellectual topics (culture, politics, etc.) [Dunbar R.I.M., 2005, p. 231-246].

Using the results of this study, we can draw the following conclusions: a) social topics dominate conversations between representatives of different sexes; b) there is a change in the topic of conversation when representatives of the opposite sex interfere in the conversation (orientation is mainly towards men); c) the exchange of social information is the main function of language [Dunbar R.I.M., 2005, p. 231-246].

Thus, it should be noted that, without any doubt, the gender factor should be taken into account in speech influence and speech interaction in the most careful way, since it directly affects the effectiveness of communication.

The current level of scientific knowledge is such that separate "layers" of the gender picture of the world are represented by various disciplines - linguistics, history, philosophy, semiotics, sociology, psychology, etc. The gender picture of the world (GPW) is an ordered, relatively consistent and internally connected set of ideals, orientations, attitudes existing in everyday consciousness, in which the sociocultural differentiation of the sexes is reflected. One of the main structural components of the GPW is the gender component. Review and accounting of the gender component in linguistics contribute to obtaining a full-fledged, adequate understanding of not only the gender, but also the linguistic picture of the world as a whole.

REFERENCES:

1. Burukina O.A. Gender in translation. The problem of transformation of mentality // Gender studies in the humanities: Modern approaches: Materials of the international. scientific. conf., Ivanovo, 15-16 Sept. 2000 - Part 3: History, language, culture. – 6575pp.
2. Abdraimova G., Altynbekov A. Universal labor society: world experience and Kazakhstan // Kazakhstan-2050 Strategy: long-term sustainable development and priorities for further partnership with Russia": proceedings of the II international conference. scientific-practical Conf. - Moscow, 2013. - 191-198 pp.
3. Giddens E. Sociology // Editorial. - Samara, 2005. -- 153 p.
4. Summers D. Psychological and pedagogical aspects of moral education in Kazakhstan [Electronic resource] / D. Summers, S. Salish, A. Karabalina, V. Kubieva, A. Erbulatova, B. Almurzayeva, G. Nazarova // Bulletin of national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan ISSN 1991-3494. – 2018. – Vol. 3, No. 373. – P. 121-129. – Access mode: <https://doi.org/10.32014/2018.2518-1467>.
5. Kirilina A.V. Gender category in linguistics // Woman in Russian society. - M., 2013. - № 2. - 15-20 pp.
6. Kirilina A.V. Development of gender studies in linguistics // Philol. science. - M., 2013.- № 2. - 51-58 pp.
7. Kirilina A. V. Gender: Linguistic aspects - M., 1999. -189 pp.
8. Malishevskaya D.Ch. Basic concepts of culture in the light of the gender approach: (On the example of the opposition "Man / Woman" // Phraseology in the context of culture. - M., 1999. – 180-184 pp.
9. Ismagulova G.K. Linguocultural aspect of gender relations: a comparative aspect. Abstract. Tyumen - 2005.
10. Karimova A. The Social Role Approach of Family Education in Adolescents Development / A. Karimova, L. Alekeshova, M. Yesengulova, B. Kulbaeva, M. Sarkulov // European Proceedings of Social & Behavioural Sciences. – 2016. – P. 164-174. DOI:10.15405/epsbs.2015.08.2
11. Olshanskiy I.G. Gender studies as one of the directions of sociolinguistics // Problems of sociolinguistics and multilingualism. - M., 1997. -- 22-35 pp.
12. Hellinger M. Contrastive Feminist Linguistics // Feminism and Gender Studies: A Reader. - Tver, 2016. – 91-98 pp.

13. Bebout L. Asymmetries in male / female word pairs: A decade ago // American speech. -Tuscaloosa AL, 1995. - Vol. 70, № 2. - 163-185 pp.
14. Dunbar R.I.M, Duncan N.D.C., Marriott A. Human conversational behavior // Human nature. -N.Y, 2005. - Vol. 8, №. 3. - 231-246 pp.
15. Fitzpatrick M.A., Mulac A., Dindia K. Gender-preferential language use in spouse and stranger interaction // J. of lang. a. soc. psychology - L., 1995. - Vol. 14, № 1/2. - 18-39 pp.
16. Fowler R. Language in the news/ discourse and ideology in the press. - L., 1991. - 254 pp.
17. Horsby J. The Oxford Companion to Philosophy. New Edition Hardcover – Illustrated, May 26, 2005. - 305 p.
18. Lakoff R. Language and women's place // Lang. in society. - Cambridge, 2013. - № 2. - 45-79 pp.

СОВЕТ ЕРХАНАТ

қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 3-курс докторанты,
 І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
 Талдықорған қ. Қазақстан Республикасы
 E-mail: erxanat.sovet.86@mail.ru

КОЖАГУЛОВ САЙЛАУХАН ҚАЖЫБЕКҰЛЫ

қауымдастырылған профессоры м.а.,
 филология ғылымдарының кандидаты,
 Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
 Талдықорған қ. Қазақстан Республикасы

КЕМЕЛ ТОҚАЕВ – ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ДЕТЕКТИВ ЖАНРЫНЫҢ ШЕБЕРІ

Түйіндеме. Мақалада детектив жанрының теориясы және қазақ әдебиетіндегі негізін қалаушы Кемел Тоқаев туралы жазылған. Қазақ әдебиетінде детектив жанрында прозалық шығарма жазған жазушылар жоқ емес, алайда осы жанрда көлемді еңбек жазған жазушы Кемел Тоқаев. Сондықтан қазақ әдебиетінде XX ғасырдың екінші жартысында ең көп тиражбен тараған Кемел Тоқаевтың шығармалары болған.

Негізгі бөлімде Кемел Тоқаевтың «Қастандық» және «Сарғабанда болған оқиға» повестері сюжетіндегі айлакерлікпен ойластырылған қылмыс, қылмыстың ізін жабу, тергеуді шатастыру, қылмыскерге құрылған тұзақ оқиғалары Конан Дойль мен Эдгар Поның шығармалармен салыстырылы талданады. Сонымен қоса тергеушілер мен қылмыскерлер бейнесін ашып көрсетеді.

Қорытынды бөлімінде Кемел Тоқаев жайында жазушылардың жазған пікірлерін келтіре отырып, жазушының шығармалары оқырмандар арасында өте кең тарағандығы туралы жазылған.

Түйінді сөздер: детектив, тергеуші, із кесуші, тыңшы, хат, логика.

СОВЕТ ЕРХАНАТ

докторант 3-курса, специальность - казахский язык и литература,
 Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
 Республика Казахстан, город Талдыкорган
 E-mail: erxanat.sovet.86@mail.ru

КОЖАГУЛОВ САЙЛАУХАН ҚАЖЫБЕКҰЛЫ

ассоциированный профессор, кандидат филологических наук,
 Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
 Республика Казахстан, город Талдыкорган

КЕМЕЛ ТОКАЕВ – МАСТЕР ДЕТЕКТИВНОГО ЖАНРА В КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В статье написано о теории детективного жанра в казахской литературе и его основателе - Кемеле Токаеве. В казахской литературе немало писателей, которые пишут детективы в прозаическом жанре, однако Кемел Токаев имеет огромные труды на этом поприще. Поэтому, во второй половине XX века в казахской литературе распространены произведения Кемеля Токаева.

В основном разделе «Қастандық» и «Сарғабанда болған оқиға», хитроумные преступления, сокращение его, путаница в следствии, ловушки, устроенные преступнику, сравниваются и анализируются с произведениями Конан Дойля и Эдгара По. Наряду с этим, раскрываются образы преступника и следователя.

В заключительной части приводятся мнения писателей о творчестве Кемеля Токаева, о его произведениях, которые распространены среди широкого круга читателей.

Ключевые слова: детектив, следователь разведчик, письмо, логика, сыщик.

SOVET YERHANAT

the 3rd year doctoral student of the Kazakh language and literature,
Zhetysu university named after I.Zhansugurov
Kazakhstan, Taldykorgan
E-mail: erxanat.sovet.86@mail.ru

KOZHAGULOV SAILAUHAN KAZHYBEKULY

An acting Associate Professor,
candidate of Philological Sciences
of Zhetysu University named after Zhansugurov,
Kazakhstan, Taldykorgan

KEMEL TOKAYEV – THE MASTER OF THE DETECTIVE GENRE IN KAZAKH LITERATURE

Abstract. The article describes the theory of the detective genre in Kazakh literature and its founder, Kemel Tokayev. In Kazakh literature, there are many writers who write detective stories in the prose genre, but Kemel Tokayev has enormous works in this field. Therefore, in the second half of the 20th century, the works of Kemel Tokayev were widespread in Kazakh literature.

In the main section “Qastandyk” and “Sargabanda bolgan oniha”, cunning crimes, hiding it, confusion in the investigation, traps set up for the criminal are compared and analyzed with the works of Konon Doil and Edgor Poe. Along with this, the images of the criminal and the investigator are revealed.

The final part contains the opinions of writers about the work of Kemel Tokayev, about his works, which are widespread among a wide range of readers.

Keywords: detective, investigator intelligence, letter, logic, sychik.

Тоқаев Кемел 1923 жылы 2 қазанда Алматы облысы, Қаратал ауданында дүниеге келген. Жиырмаға толар-толмас шағында Ұлы Отан соғысына аттанып, 226-атқыштар дивизиясында, кейінірек 7-гвардиялық танк полкінің құрамында Сталинград, Белоруссия, Украина жерлерін азат етуге қатысқан. Майданда екі жарым жыл шайқасқан ол оң аяғынан ауыр жарақат алып, II топтағы мүгедек болып елге оралған. С.М.Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетін бітірген соң Жамбыл облыстық газетінде қызмет еткен, кейін Алматыға келіп, «Лениншіл жас», «Қазақстан пионері», «Социалистік Қазақстан» газеттерінде жұмыс істейді.

Аудармашы, детектив жанрының жанкүйері Заманбек Әбдешовтің жазбаларына жүгінсек, шығармалары кезінде Ішкі істер министрлігінің шытырман оқиғалы детектив жанрына тағайындаған арнайы сыйлықтарын иеленген Кемел Тоқаевтың бір кітабы 450 мың данамен шыққан кезі де болыпты. Соған орай сол кездегі баспа ісі саласының басшысы Шерияздан Елеуенов «Әуезовтің шығармалары да мұндай тиражбен шықпаған» деген екен [old.baq.kz/kk/news/ruhaniyat/kemel-gumirli-kemel-46274].

«Кемел Тоқаев – қазақ детективінің негізін қалаушы» деген тұжырымнан шындық ұшқыны төбе көрсететіні сөзсіз. Неге десеңіз, шығармашылық жолын бірыңғай осы жанрға арнап, өмірінің соңына дейін сол бағытта жұмыс істеп кеткен өзгедей қазақ қаламгері жоққа тән. Басқа жанрда еңбек етіп жүрген жазушылардың арасынан аракідік детективке қарай ат басын бұрып қоятындардың кездесіп қалатыны рас. Немесе

бірыңғай осы жанрда жазғысы келген талапкерлер болса, көркемдік талаптарының тиісті деңгейінде көріне алмай жатады.

Тұңғыш кітабы – «Жұлдызды жорықты» жазушы республика пионерлерінің өміріне арнаған. Одан кейін Кемел Тоқаев милиция қызметкерлерінің ауыр еңбегі туралы «Тасқын» атты көркем туынды жазады және ол тек қазақ оқырмандарының ғана емес, Қырғызстан, Өзбекстан, Моңғолия оқырмандарының да жүрегіне жол табады. Артынша жазушының кеңес чекистері тақырыбына арналған 10-нан астам кітабы, сондай-ақ «Қызыл комиссар», «Қылмыскер кім?», «Сиқырлы сырлар» пьесаларының, «Қыс қарлығаштары», «Болашақ туралы ойлар», «Түнде атылған оқ» повесі, «Ұясынан безген құс», «Соңғы соққы», «Солдат соғысқа кетті» іспетті басқа да романдары қазақ және орыс тілдерінде басылып шықты [Рахимова Ж., 2013, б.6].

Кемел Тоқаевтің детектив жанрында жазылған кей туындылары Шерлок Холмстың жазылған әңгімелер цикліне ұқсайды. «Қастандық», «Сарғабанда болған оқиға», «Түнде атылған оқ» повестерінде бір оперативтік топтың түрлі қылмысты әшкерелеу барысындағы әрекеттері суреттеледі. Яғни, детективтің полициялық түріне жатқызуға болады, ішінара тыңшылық детектив элементтері де кездеседі. Үш повестің экспозициясы біріне-бірі ұқсамайтын өзгеше. «Қастандықты» өзімізше алғашқы оқиға деп түйдік. Оған дәлелдер де жоқ емес.

«Қаудырлақ көнетоз плащ киген, шүңірек көз, жирен сақал, арық адам қылмысты іздеу бөлімінің бастығына келді. Есікті ашып, босаға-

да бір сәт тұрды. Қабырғаға тақау қойылған стол басында біреу шұқшиып қағаз жазып отыр. Бұл майор Кузьменко екенін жирен сақал айнымай таныды» [Тоқаев Кемел, 2007, 6.4]. Оқиға бірден жұмбақ оқиғадан басталып кетті. Жазушы екі маңызды кейіпкермен ә дегеннен таныстырды. Кузьменкоға келіп тұрған Петрушкин Александр Алексеевич. Алдағы уақытта тек Петрушкин деп баяндалады. Әйелін жоғалтып, арыз жаза келген түрі. Автор оны контузия алған Ұлы Отан соғысы ардагері екенін оқырманына таныстырып өтеді. Оқып отырып еріксіз көзіңе жас аласың. Майор Кузьменконың күмәні орынсыз деп есептейсің. Алайда, кереметі сол – қылмыскер біз жапа шеккен кісі деп ойлаған Петрушкин болып шығады. Бұл жоғарыда айтылған Э.Поның пікірлерімен сай келеді. Қылмыскеріміз өте әккі, актерлық шеберлігі тамаша кісі болып шығады, оқып отырып өтірік-шынын ажырата алмай қаласың. Рас, туындының алғашқы бетінен ойландыратын жайттар бар. Оқиға Конан Дойль мен Эдгар Подағыдай жеке-ізкесушінің бөлмесінен бастау алмаса да, полициялық детектив болған соң майор кабинетінен өрбиді. Алдымызда қылмыскер отыр, арыз беруші. Шаңқай түсте жасы үлкен кісі Петрушкиннің әйелі Матрена Онуфриевна жоғалып кетеді. «Кузьменконың сезіктенгенін аңғарғандай Петрушкин лезде құбыла қалды. Тағы жылап-сықтай бастады. Сөзін ұғу қиын. Әйелінің атын атаса, боздап қоя береді. Мұңын жеткізе алмай қиналады. Әлгінде ғана айбар көрсеткен Петрушкинге ұқсамайды. Петрушкиннің ұзақ әңгімесінен оның ұққаны мынау болды: Петрушкиннің әйелі екі кештің арасында ың-жыңсыз ғайып боп кетеді. Алғаш Петрушкин мән бермейді. Күн өтеді, іздей бастайды. Таныс үйлерден сұрау салады. «Көрдік, білдік» деген жан кезікпейді» [Тоқаев Кемел, 6.5-6]. Петрушкиннің айтуы бойынша жұбайы екеуі базарға барып, ертерек үйге қайтып кетеді де, әйелі бір келіншекпен сөйлесіп тұрып қалып қояды. Осы жерден Эдгар По көрсеткен тағы бір тармаққа сәйкес келетін жала жабылған адамды кездестіреміз. Ол Матренаның сөйлесіп қалған кісісі.

« - Бұл кім? – деп дауыстады да: - Ә-Ә, Майлыбаевпысың? Амансың ба, Талғат? Мына отырысыңнан өзіңді тану қиын. Көзілдірік салғанда кәдімгі ғұламаға ұқсап қалады екенсің? Кәне, не оқып отырсың? – деді.

Кузьменкоға амандасып, орнынан атып тұрған Майлыбаев:

- Жәй, әншейін, майор жолдас. Қызмет алдында көз жүгіртіп шығайын деп едім, - деп көзілдірігін алып, төс қалтасына салды» [Тоқаев Кемел, 2007, 6.10]. Осылайша біз негізгі ізкесушімен танысамыз. Ары қарай оның ой ұшқырлығы мен индуктивті, дедуктивті әдістері әр қырынан көріне бастайды. «Шарбақтан үй жаққа қарап тұрған Кузьменко мен Байкин қақпаны аша беріп, кілт тоқтады. Өз көздеріне өзі сенбеген секілді. Ағаш

көлеңкесінде, сәкі үстінде, лейтенант Майлыбаев үй иесі Масловамен рақаттанып шай ішіп отыр. Ақ самаурын столға жаңа қойылған тәрізді. Буы бұрқырап тұр. Тамақ түр-түрімен қойылған. Алдарында жылтырауық ыдыстар көп. Өздері ұзақ көріспеген жандардай қызық әңгімеге кіріскен. Әйелдің сыңғырлаған күлкісі жиі естіледі» [Тоқаев Кемел, 2007, 6.21]. Талғат әңгіме-дүкен құрып отырған әйел Матренаның жоғалуына басты күдікті. Майор мен полиция қызметкері Байкин де аң-таң. Екеуі қылмыскерді таптық деп келгенде, біздің ізкесуші оны тауып қана қоймай, мәселенің ақ-қарасын ажыратып та үлгерген. Оның мұндай әрекеті Шерлок Холмсқа да ұқсайды. «Кузьменко Талғаттың балбыраған жүзіне кейіген түрмен:

- Пәлсапашым, өмірді әлі зерттеп жүрмісің? Кәне, не білгенің бар? – деді.

Майлыбаев тіке жауап қатпады. Қасын керіп, сәл езу тартқандай болды. Күлкі белгісінен гөрі реніш, мысқыл бар тәрізді. Мұндайда қисық қасын тіліп өткен тыртығы қабыршақтанып, жиырыла қалады» [Тоқаев Кемел, 2007, 6.22]. Холмс секілді бұл да мысқыл білдіре алады. Милиция қызметкерлері тек фактімен ғана жұмыс істейтініне қарамастан, Талғат түйсігіне көбірек сенім артады. Маслованың кінәсіз екеніне көзі жетіп, ақтап алғысы келді. Шерлоктың ақылын көрсетуге қажетті полиция офицері Лестрейд болса, мұнда да осындай кейіпкер бар. Ол - Қожаш Байкин. Басқаша айтқанда «Жеңілдің асты, ауырдың үстімен жүретін» образ. Кемел Тоқаев та бұл кейіпкерді Талғаттың артықшылығын көрсету үшін енгізген тәрізді. Маслованың үйін де Талғатты аңду арқылы тауып, майор Кузьменкоға өзі жақсы іс тындырып жүргендей етіп көрсеткісі келді. Айтқандай біздің ізкесушіде Холмстағыдай темекіге әуестік жоқ. Темекі демекші заманы бөлек, ортасы бөлек бұл туындыда Шерлок Холмсқа қарағанда темекі түрлерінен таңдау мол. Талғат өзі шекпесе де, қалтасынан тастамайды. «Майлыбаевтың өз басы темекі тартпайтын. Сонда да папиростың біреуін алып, қыршып бөлді де, болымсыз темекі қалдырып тұтатты» Тағы бірде:

- Сіріңкеңіз бар ма?

Хакім Талғаттың бас-аяғына состия қарады. Қалтасынан сіріңке алып шықты.

- Темекі тартатын кісінің қалтасында сіріңке жүруі керек.

Талғат сигаретаны үсті-үстіне сорып, түтінін жұтпай сыртқа шығарды» [3,102]. Керек кісісімен осылайша қарым-қатынас орнатуға болады. Әрине, ол күдік те тудырмайды. Талғаттың ақыл-ойын танытатын тағы бір тамаша көрініс. Петрушкиннің шаштаразға мөлшерден тыс төрт сом отыз тиын төлеуінің шешімін табатын тұста көрінеді. Әрине, Майлыбаев пен Кузьменконың долбары дұрыс болып шығады.

Автор оқиғаның байланысы мен дамуында біраз түсініксіз оқиғаларды баяндайды. Дегенмен

шиеленісуінде-ақ нағыз қылмыскер Петрушкин екенін, әйелін өзі өлтіріп, күдік келтірмес үшін іздеу салып, арыз жазғанын баяндайды. Автор Конан Дойлдай оқырманын түрлі шешім шығаруға мүмкіндік бермей өзі айтып салады. Және іске-сушінің өзінен де емес, өз тарапынан баяндайды. Сол себепті оқиғаның шешімі күтпеген, таңқаларлық әсер бермейді. Қылмыс себебі айқын, қылмыскер анық тек оны нақты дәлелдермен қолма-қол ұстап алу керек. Оқиғаның шарықтау шегі сондай әрекеттерден тұратын бірнеше оқиғаларды жинақтайды. Сол оқиғалар негізінде Талғаттан бөлек Кузьменконың да образы нақтылана түседі.

«- Мен Петрушкиннің үйіне кіргенде шифоньерден сол жақ қолдың таңбасын көрдім. Ал оның сол қолы жоқ қой. Олай болса, оған біреу келген. Онда басқа біреу болды. Кім болуы мүмкін?» [Тоқаев Кемел, 2007, 6.23].

«Петрушкин жан-жағына ұрлана қарап, жапсырылған қағаздың біреуін жұлып алды. Онда төрт кісілік әсем, жарық бөлме өткізілетіндігі, үй иесіне студент болғаны қолайлы екені жазылған. Қағазды алғаннан кейін көп аялдамай, кенеп қабын колтығына қысып, көк базарға бет алды. «Динамо» магазинінің алдында кідірді. Магазин іші жөнделіп жатқандықтан қызу сауда сыртта, лавка үстінде болатын. Екі аңшы қосауыз мылтықтың ұңғысына үңіліп, шаппасын, шүріппесін ұстап көріп, сынасып таласып жатқанда, Петрушкин олардың қасына келді. Қарамен қапталған құс мылтыққа қолын созып:

– Бері әкелші, көрейін! – деп киліге кетті. Әрі-бері аударып, ұңғысын сығалады. – Шіркіннің бұрандасында мін жоқ екен. Жарқырап тұр. Оғы қаңғымай дәл тиетін шығар». Осы жұмбақтың шешуін Талғат Кузьменконың көмегімен шешеді.

« Әлден уақытта майор Кузьменко:

– Сондай бөлме пәтерге беріле ме, анықтадың ба? – деді.

–Білдім. Бірақ үй иесі ол бөлмені бұдан екі жарым ай бұрын пәтер берсе керек. Онда салт бастылар тұрады. Үй иесі «Студент болғаны жөн» деген сөзді жазбаған.

–Таңқаларлық жай екен бұл. – Майор Кузьменко қағаз бетін шимайлап біраз отырды. – Шашта-раз сенің төрт рет, түсіндің бе, төрт кісілік бөлме емес, төрт рет шашта-разға барғаныңа қатты күдіктенген. Сигалов: «Студент болса жақсы, ал аңдушыға ұрынсақ қайтем?» деп Петрушкиннен ақыл сұраған. Әрине, бастығы бұл іске қалай болса солай қарай алмайды. Шашта-раздың әшкереленуі оның өзіне қатер. Сигаловты шартты жерге шақырып, мылтықты көрсету арқылы жауабын айтады. «Ұңғысында мін жоқ. Жарқырап тұр. Оғы қаңғымай дәл тиетін шығар» дегенін «Жаңа дәрінің әсерінде мін жоқ, айнымай дариды» деп жоруға болады. Шартты белгімен тілдесуге бұрынғы хабарландыруды пайдаланған. Осылай ұғысқан

соң, олар сөйлесіп қайтеді?» [Тоқаев Кемел, 2007, 6.67-68]. Кузьменконың ақыл-ой ұшқырлығының куәсі боламыз. Детективте ақылсыз әрекет мүмкін де емес. Талғаттың Холмс секілді логикалық ойлауының алғашқы нышандарын осы қастандықтан байқаймыз. Оның бойында тек толысқан ақыл-ой ғана емес, қиналған сәтте көмекке ұмтылатын мейірімділік пен ержүректіліктің де жоқ емес екенін аңғарғандаймыз.

«Сарғабанда болған оқиғада» Талғат өзінің дедуктивті әдістерін әлдеқайда жетілдіре түседі. Бұл оның жұмыс бабында жүріп, жиналған тәжірибесінің нәтижесі деп қараймыз. Оқиға былай басталған еді.

« - Е, жаратқан. Жалғызымның жанын сақтай гөр! Дүние қызығын көрмей өткен сорлы пенденді аясаңшы. Жиырма жыл бойы мәпелеп өсірген бақытым, үмітім емес пе еді. Менің көрген азабым аз ба? Жақсылығыңды мен бейбақтың басына үйе бер. Тек жалғызымның жанын қалдыр! – Зембілдің жақтауын саусағымен демеп келе жатқан Сәндібала бөртпе шәлісінің ұшымен көзінің жасын сүртіп, зарлап келеді» [Тоқаев Кемел, 2007, 6.140]. Бұл - баласы Рахымы жараланып, қан жұтып келе жатқан апасының зары. Ауыр жағдайда ауруханаға жеткізген Рахым аздап тілге келеді. Оны қаумалап келген бірнеше ағайындары, дәрігер Цой да бар. Жапа шегуші өзін жәбірлеген адам осы екенін, оған сенбеу керек екенін айтып, дүниеден озады. Осы жағынан қарағанда бұны полициялық детективпен бірге, шектеулі детективке де жақын деуге болады. Кінәлі шектеулі адамдардың ішінде. Тек дәлелдер табу керек. Бұл жұмбақтың шешуін Талғаттың басқаруындағы оперативтік топ табады. Айта кету керек, Талғат Майлыбаев Сарғабандағы оқиғада өзін-өзі дамытқан, өзін шыңдаған қызметкер ретінде көрінеді. Оқиғалардың логикалық шешімі де жетілдірілген. Автордың басқа детективтік туындыларымен салыстырғанда осы повесінің шоқтығы биік. Конан Дойлдың туындыларына ұқсастығы соншалық «Баскервиль төбетіндегідей» адал төбет Көкмойнақ та бар. Есіңізде болса баскервиль төбеттің жазылу тарихына тоқталып өткен болатынмын. Көкмойнақ та иесін қорғау үстінде қаза табады.

«Рахымға жабылып, пышақтап жатқанда, Көкмойнақ арсылдап жетіп келіп, азу тісін салып, жұлқына иесін арашалауға кіріскен. Иттің талағаны жанына батқаны сонша, қылмыскер мылтық дауысы естіліп қалады деген сақтықты ұмытып, жанын сақтау үшін дереу пистолетін суырып алып атады. Оқ Көкмойнақтың көзіне тиеді. Қорыққанда ит те өзіне пана іздейтіні белгілі. Ол ауылға қарай қашады. Жұрт оны сол кезде көрген. Қыңсылап ұли берген соң, балалар оны қуып жібереді. Ол қайтадан өріске жүгіріп кетеді» [Тоқаев Кемел, 2007, 154 б.]. Өзі жарала болса да, қашып кетпей, қайтадан иесіне қарай барып өлім құшқан иттің адалдығы сүйсіндіреді.

Дүние жүзінің тарихында мұндай иттер бейнесі әдебиетке арқау болғаны белгілі. Оны көпшілік білетін Хатикодан да байқауға болады.

Талғатың логикасы дамып қана қоймай, шені жағынан да көтерілген. Оқиғада біз лейтенант Майлыбаевпен емес, капитан Майлыбаевпен танысамыз. Көркем кейіпкер көз алдымызда өсіп, өркендеп келеді. Автор бізге оның жеткен жетістігіне қуанумен қатар, оның әттеген-ай деп өкінген сәттерін бірге сезінуге мүмкіндік беріп отырды. Туындының Шерлок Холмспен ұқсастығын аңғартатын тағы мынадай жәйт бар. Автор бізге Уотсонды да таныстырады. Ол – Нұржан Мақатаев. Уотсон секілді дәрігер болмаса да, шені жағынан Талғаттың кіші лейтенант. Ізкесу ісімен енді ғана айналысып жүрген жас жігіт. Талғаттың индуктивті, дедуктивті әдістерін зерттеп, үйреніп жүреді. Тек осы повесть барысында ғана Нұржанды кездестіре аламыз. Кім білсін, ол да өзінше соқпақ тауып кеткен болар. «Талғат кілт тоқтап, жүресінен отыра қалды. Таяқ батқан шұңқырды шимен сызып:

– Жоқ, бұл емес, – деді.

Талғаттың не жайында айтқанын Нұржан ұқпады. Төңірекке қарап, әрбір шұңқыр – ізге үңілген Талғатқа:

– Күні бойғы жүрісіміз бекер әурешілік пе деймін, жолдас капитан. Күн кешкіріп қалды. Қайтайық. Бәрібір мылқау дала қылмыстыларды анықтап бермейді. Осы жерді майор екеуміз кезгеніміз бар. Дәнеме таппадық, – деді. Талғат кілт тоқтап, қолын көтеріп, Нұржанның кеудесіне алақанын тақап:

– Тапжылма, осылай тұр, – деді де, өзі отыра қалып, кішкене шұңқырды шимен сызып, белгілер жасай бастады. – Гипс қайда? Шапшаң бері әкел. – Талғат әлгі шұңқырлардың бірнешеуін гипске таңбалап алды. Көңілденіп орнынан тұрды. – Нұржан, сен мылқау даланың қандай көмегі бар деп, күмәданған едің. Көрдің бе, қылмыскердің қандай адам екенін дәл анықтап берді.

Нұржан еш нәрсенің жайын түсінбеген еді. Талғаттың әлгі сөзіне:

– Жолдас капитан, мені күлкі етейін дедіңіз бе? – деп ренжіп те қалды.

– Сен мына таяқ батқан шұңқырды анықтап қарап алшы, – деді Талғат Нұржанның иығынан құшақтап. – Саған дамыл бермеген себебім, мен күні бойы осы шұңқырды іздеп жүрдім. Енді Рахымды өлтірген қылмыскердің біреуі бізге белгілі. Оның бір аяғы жоқ, күпшекттей ағаш аяқпен жүреді. Ағаш күпшектің темір өкшесінің жерге батқан таңбасына қарағанда кесек, ірі денелі адам. Салмағы 85-90 килограмм. Сірә, алпыстың айналасындағы жасы келген кісі секілді.

Талғаттың сөзін тыңдап тұрған Нұржан:

– Жерге батқан ағаш күпшектің таңбасынан оның салмағын білдіңіз делік. Мұндай ілімнен хабарымыз бар. Ал оның жасын қалай анықтай қойдыңыз? – деді.

– Бұл жай логикалық ойдан шыққан түйін. Өзіңе белгілі, кембағал жас адамдар көбіне арнайы жасалған жеңіл протез киеді. Ал мұндай қолдан жасалған күпшекті салақ, үнемқор, пайдакүнем, ескі әдет бойынан кетпеген қарт адам киеді» [Тоқаев Кемел, 2007, 6.157-158]. Көріп отырғандай, Талғат өзінің Уотсонына түсіндіру жұмыстарын кабинетінде емес, дәл көрген-түйгенінің үстінде жүргізеді. Талғаттың Нұржанмен әңгімесінің үстінде фактілерді ойша қорытып, жүйелей алу шеберлігі Шерлоктікіне ұқсайтынын аңғару қиын емес.

«Қастандықтағыдай» автор Сарғабан оқиғасын да дамуына жеткен тұсында қылмыскердің сыйлы дәрігер Б.В.Цой екенін де, оның ағаш аяқты жолдасы Борис Натановичті де жария етеді. Дегенмен алғашқы бөлімге қарағанда оқырман қылмыскерді іздеп, ойлануға мүмкіндік алады. Біз оқиғаның басында Рахым көрсеткен адамдар ішінде Б.В.Цойдың да барын білеміз. Цой да өте ақылды. Талғаттың ойлағанын бұл да ойлады. Сыбайласымен кездескен бетте ағаш аяқты өртеп жібереді. Тамаша сақтық шарасы. Аяғын қапқан адам құтырма ауруын жұқтырмағанын анықтау үшін міндетті түрде дәрігерге көрінуге тиіс. Ал ауруханаға мұндай шағыммен келген адам болмаған. Демек, оның сыбайласы дәрігер болуы ықтимал деген қорытындыға келесің. Және ойың дұрыс болып шығады. Енді тек себебін білу ғана қалды. Ойың сан-саққа жүгіреді. Ешкімге зияны жоқ, жас жігіт Рахымды өкпесіне ине тығып, тырнағын жұлып қинап өлтіруінің себебі не? Олардың оны қинап жауап алғанына қарағанда Рахым маңызды бір жәйттар туралы білетіні хақ. Бірақ ол не болуы мүмкін? Оқиға осындай сұрақтар төңірегінде шиеленіседі. Жауаптарымызды Талғаттан білетін боламыз.

Жала жабылған Матрена секілді, мұнда Рахымның нағашысы Рысбек сындылар бар. Рахым көрсеткен топтың ішінде бұл да болған. Талғат Рахымды өздеріне қызмет етуге шақырады. Ондағы мақсаты нағыз қылмыскерлер полиция қызметкерлерін қате жолмен кетті деп ойлап, емін-еркін әрекет етуін қалады. Мұнысы дұрыс та еді. Оқиғаның шиеленісуінде Талғатқа еріп Нұржан да дәлелді ойларын жеткізе алатынын көреміз. Уотсонға қарағанда ол полиция қызметкері, логикалық ойлай алуы да орынды. Оның үстіне туынды жеке ізкесушіге арналмаған, полициялық болған соң, жеке Талғаттың әдіс-тәсілдерін емес, ізкесуші топтың іс-әрекеті баянадалады. «Нұржан аз бөгеліп сөйледі:

– Сіз Рахымның қылмыстылардан жасырғаны алтын немесе гауһар тас, әйтеуір, қымбат дүние дедіңіз. Егер мен сондай көз қимайтын асыл затты тауып алсам және оны жасырғым келсе, жерге көмбес ем. Адам психологиясы қызық қой. Алтын жерден қазылып алынғанымен, оны көмсе былғанып қалатын сияқты көрінеді. Сондықтан ондай асыл дүниені тауып алған адам

оны жоғары, биік жерге сақтағысы келеді. Ағаш бұтағының арасына жасырды дейтін мұнда қалың орман жоқ. Сонда ол қайда тығуы мүмкін? Әрине, өзінің бойы жететін бір жерге жасырды. Тауып алған адам ат үстінде жүрсе, сөз жоқ ол оны жарқабақтың қуысына, құстың ұясына, не інге жасырар еді. Анау-мынау жаяудың қолына түспес үшін суды кешіп барып, ат үстінде тұрып, бүркеп тығуы мүмкін. Жарды жағалап, ұяларды, үңгір-қуыстарды көрсек қайтеді? – деді» [Тоқаев Кемел, 2007, б.174]. Шынында, олар алтынды жануар інінің ішінен табады. Нұржанның Талғаттың әдістерін жетік меңгере бастағанын Борис Натановичпен купеде болған оқиғадан да байқауға болады. «Нұржан жолда өз көргендерін баяндады:

– Ол өзін купедегілерге Самсонов Борис Натанович деп таныстырды. Қызыл күрең сақалы бар, еңгезердей толық кісі. Бірақ ебедейсіз семіз деп айтуға келмейді. Денесі шымыр, тұтас, сом тұлға секілді. Мен оған тіпті назар аудармас едім. Ондай адамдар кездесіп жүр ғой. Ал мынау протез аяқпен, әрі баспалдақпен жүруге мүлде дағдыланбаған. Рысбектей шапшаң емес, жүріс-тұрысы тым сылбырлау көрінеді. Соғыстың біткеніне талай жылдар өтті. Мүгедектердің протезге үйренгені сонша, кейде аяғы жоқтығын аңғармай қаласың. Әуелде ол қолдан жасалған күпшек ағаш аяқпен жүрген бе деп ойлады» [Тоқаев Кемел, 2007, б.226]. Нұржанға Талғаттың тәсілдері жұққан деп ойлап майор оған ризашылық білдірді.

«Өздеріңіз қараңыздар, терезенің астыңғы табаны мен жерге дейін бір жарым метр екен. Ал туфлидің таңбасы терезенің астыңғы табанына мүлде жақын түскен. Арасы не бары бес-ақ сантиметр. Айталық, мен терезенің крест түрінде салынған темірінің біреуінен ұстап, аяғымды қабырғаға тіреп көтерілдім дейін. Сонда мен жерде тұрып, аяғымды бір жарым метр соза аламын ба? Бұл мүмкін емес. Мейлі менің аяғым табалдырыққа дейін жетсін делік. Онда мен ішке кіре алмас едім. Тізем кеудеме тіреліп, кедергі келтірер еді.

– Сонда қабырғадағы туфлидің таңбасы қайдан келген? – деді Нұржан Талғаттың сөзін бөліп.

– Мен де соны айтайын деп едім. Қойманы тонаушы ұрыны әйел етіп көрсету үшін туфлидің қолына кигізіп, бар күшімен қабырғаға басқан. Таңбаға қарағанда мұны жасап жүрген адам мол күштің иесі емес, әлжуаз әлсіз жан, бойы да биік болмаса керек» [Тоқаев Кемел, 2007, б.201]. Осылайша, әділдікті жаны сүйетін әрі қорғаусыз жанға қол ұшын беруге дайын тұратын Талғат

Рысбекті ғана емес, Аида Глухова есімді медбикені де негізсіз жаладан құтқарып қалады. Түсінікті болу үшін оқиғаны баяндап өтейін. Бірнеше күн бұрын Цой басқаратын аурухананың төсек-жабдықтарын жаңалау үшін жаңа заттар беріледі. Сол заттарды біреулер қойманың терезесін ашып, алып кеткен. Қабырғаға отыз алтыншы размерлі әйел адамның туфлиінің ізі түскен. Талғаттың дәлелдеп шығатыны осы жағдай еді. Медбике Цойдың әрекеттерінен күдіктене бастаған еді. Әлбетте, дәрігер Цой мұны Аида Глухованың көзін жою үшін әдейі жасайды.

Оқиғаның шешімінде Цой мен сыбайласы Самсоновты қолдарындағы алтын толы сөмке-сімен ұстап, тұтқындайды. «Сарғабанда болған оқиға» - суреткердің батыс классикалық детективтеріне ең жақын тамаша туындыларының бірі. Тағы да қазақ повесінде де ашкөздік қылмысқа негізгі себепкер екені дәлелденді. Жанр төңірегіндегі өзге туындыларының ішіндегі шоқтығы биігі де осы туынды. Әрине, өзімнің пайымдауым бойынша. Эдгар По мен КонанДойлдың туындыларын оқығаннан кейін оқырманның детективке деген көзқарасы қалыптасатыны анық. Ал Кемел Тоқаевтың туындылары сол көзқарастың үдесінен шыға бермейді. Жоқ, бұл кемшілік емес. Керісінше жанр саласын дамытудағы автордың өзіндік қолтаңбасы ретінде қарар ем. Оған жазушының өзге де туындары дәлел бола алады.

Сонымен Кемел Тоқаевтың детективтік туындылары қандай әсер қалдырды соған тоқталатын болсақ.

Ең бірінші жазушының қазақы ұғымдар мен сол кезеңдегі жаңалықты үйлестіріп сипаттай алғанына сүйсіндік. Оқиғалары шынайы, боямасыз. Адамның өмірде кездесетін түрлі пиғылдары мен қатігездіктері бүкпесіз баяндалады. Шығармаларының әр жолын оқығанда отанына, еліне деген сүйіспеншілікпен қатар, қоғамдағы жат мінез-құлықтардан жиренуге шақырғаны тайға таңба басқандай білініп тұрды. Нұрлан Оразалинше айтсақ: «Қаламының желі бар қарапайым қара бала қараша қазағына тосын – детектив жанрын әкеліп, осынау тың бағытты жоғары деңгейге шығарды. Және сол биіктен ешбір аласармай, жазушылық ісіне көлеңке түсірмей, жауапкершілік жүгін абыроймен көтеріп, өскелең ұрпаққа шынайы шеберлік үлгісін көрсетті», - дегеніндей Кемел Тоқаевтың өнегелі өмір жолы, еңбекқорлығы мен адами қасиеттері жас ұрпаққа үлгі болуға лайық. Ал оның туындылары әдебиет тарихындағы асыл қазына, өшпес мұра болып қала бермек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. old.baq.kz/kk/news/ruhaniyat/kemel-gumirli-kemel-46274
2. Рахимова Ж. Аты да, заты да – Кемел // Алаш айнасы. – 2013. – 1 наурыз. -6-7 б.
3. Тоқаев Кемел. Түнде атылған оқ: Повестер. – Астана: Елорда, 2007.-368 б.

ӘОЖ 811.512.122'373.422

СЫРЛЫБАЕВА ГУЛЬНАРА ТОРЕБЕКОВНА

ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
E-mail: gulnara_s.t81@mail.ru

І. ЖАНСҮГІРОВ ФЕЛЬЕТОНДАРЫНДАҒЫ АНТРОПОНИМДЕРДІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ АСПЕКТІЛЕРІ

Түйіндеме. Мақалада Ілияс Жансүгіров сатирасындағы антропонимдер, олардың қойылу себептері мен лингвомәдени ерекшеліктері талданады. Ілияс Жансүгіров сатирасында қолданған антропонимдер тақырыптық жағынан жіктеледі, лингвомәдени, семантикалық мәні анықталады.

Кілт сөздер: проза, сатира, фельетон, антропоним, лингвомәдениет, семантика.

СЫРЛЫБАЕВА ГУЛЬНАРА ТОРЕБЕКОВНА

к.ф.н., и.о. ассоциированного профессора (доцент),
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: gulnara_s.t81@mail.ru

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ АНТРОПОНИМОВ В ФЕЛЬЕТОНАХ И. ЖАНСУГУРОВА

Аннотация. В статье анализируется специфика применения антропонимов и лингвокультурные особенности в сатире Ильяс Жансугурова. Антропонимы применяемые в сатире И.Жансугурова классифицируются по группам и определяется лингвокультурологическое, семантическое значение.

Ключевые слова: проза, сатира, фельетон, антропоним, лингвокультура, семантика.

SYRLYBAYEVA GULNARA

c.of ph.s., Associate Professor
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

LINGUOCULTURAL ASPECTS OF ANTHROPONYMS IN I. ZHANSUGUROV'S FEUILLETONS

Abstract. The article analyzes the specifics of the use of anthroponyms and linguistic and cultural features in the satire of Ilyas Zhansugurov. The anthroponyms used in I. Zhansugurov's satire are classified into groups and determined by their linguistic and cultural, semantic meaning.

Keywords: prose, satire, feuilleton, anthroponym, linguoculture, semantics.

Әрбір халықтың ұлттық ат қою дәстүрі түрліше болып келеді. Дүниеге келген балаға есім беру сол халықтың ұлттық тарихына, тіліне, салт-дәстүріне, әдет-ғұрпына, дініне, дүниетанымына және тағы да басқа өзіндік ерекшеліктеріне тікелей байланысты қалыптасады. Бұған дәлел ретінде А.Құралұлының «Қазақ дәстүрлі мәдениетінің анықтамалығында» балаға ат қою дәстүрінің 15 түрлі ерекшелігін атап көрсетеді: артық саусағына қарай ат қою; балаға тіл-көз тимейді деген ниетпен ат қою; баланың дені сау, жаны берік болу үшін ат қою; баласы шетіней берген үйде жас сәбиге ат қою; бала-шағаларының өмірі ұзақ болсын, көп жасасын деген ниетпен ат қою; бұрын-соңды болған қару-жарақ аттарына байланысты ат қою; елдің ардақты азаматтарының

атын солардай батыр, дана, өнерлі болсын деген ниетпен жаңа туылған балаға ат қою; ерекше көзге түсетін белгілеріне қарай ат қою; ислам дінінің әсеріне байланысты ат қою; қыз аттарына аспан әлемінің, аңдардың, асыл тастардың, қымбат маталардың нәзік өсімдіктердің атын қою; мерзімінен бұрын дүниеге келген балаға ат қою; мұрат-мақсатыма жеттім-ау деген ниетпен ат қою; соңғы балаға ат қою; төрт түлік мал, аң мен құстарға байланысты ат қою; ұлы жоқ үйде қыз туғанда, ат қою» [Құралұлы А., 1998,74 б].

Көркем шығармада кейіпкер аттары деп беріліп жүрген антропонимдердің тілдік табиғаты, лингвомәдени мәні, автордың неге ондай есімдерді таңдап алғандығы кез-келген оқырманды қызықтырады анық. Лингвомәдениеттанудың

зерттеу нысаны – қайсібір этнос болмысындағы белгілі бір халық жайындағы мәдени ақпараттарды жеткізуші тіл, ұлттық материалдық, рухани мәдениет және адамзат арасындағы өзара байланыс, қарым-қатынас болып табылады. Олай болса, сатиралық шығармалары кеңінен тараған Ілияс Жансүгіровтің кейіпкерлерінің есімдері кімдер, оларға ат қалай қойылған, оларды қалай жіктеуге болады және лингвомәдени сипаты қандай деген мәселеге тоқталсақ.

«1917-1930 жылдар аралығында Қазақстанда шыққан газет-журналдар беттерінде бізде жұмбақ бүркеншік аттар кездеседі. Бұл материалға қарағанда, сол кездегі жазушылар мен журналистер бүркеншік ат пайдалануды дәстүрге айналдырған. Сол кезде жиі қолданылған бүркеншік аттар: «Бұйрас», «Быж», «Ақық», «Арғын», «Арқа», «Екеу», «Жөнеу», «Қапсыңқа», «Матай», «Таңқыбай», «Сот», «Ә.Қ.», «С.Ж.», «Ж.С.», «М.Б.», «Ш», «Ж», «Ж.Б.», «Ү», «К.Ш.», «К», «Қ.Ш.», «А т.б.» [Жанұзақов Т., 1971, 89 б.].

Антропонимдер мәселесін айтқан кезде псевдоним деген терминге тоқтала кетсек. **Псевдоним** (бүркеншік ат) – қаламгердің шын аты-жөнін жасырып, басқа есіммен танылуы. І.Жансүгіровтің сатиралық шығармаларының өзі бүркеншік атпен жарияланған екен. Сықақтарын көбіне «Матай», «Құйқалық», «Балгер», «Таңқыбай», «Жа-жа», «Сақа», «Ағын», «Салпаңқұлақ» сияқты бүркеншік аттармен газет беттеріне шығарған деген деректер бар.

Ұлтымызда дүниеге келген сәбиге азан шақырып ат қояды. Ал жазушы, сатирик шығармасындағы кейіпкерлеріне қалай ат қояды? Көптеген шығармаларды оқып отырсақ, автор кейіпкерлеріне мінез-құлқы, сыртқы бейнесі, ішкі жан дүниесі, ерекше қасиетін ескере отырып есім береді. Кейде кейіпкерлерінің прототипі болған жағдайда дыбыстық жағынан сәл ғана айырмашылық бар аттарды да беріп жатады. Мысалы: Ілияс Жансүгіровтің «Сұрпақпай сұғанақ» деген фельетонында кейіпкеріне неге мұндай ат қойылғанын өзі түсіндіріп жазып кеткен болатын. Бұл тұста автор кейіпкердің өзін сөйлетеді: *Сұрпақтап алғаным еді деппін. Көпшілік бетіме түкірді. Сонан бері «Сұрпақпай сұғанақ атандым» да кеттім. Әйтпесе, атым «Сыдық» еді, руым – төре еді... деп өзінің қалайша Сұрпақпай сұғанақ» атанғандығын айтқаны есіме түсіп отыр.*

Сатириктің келесі бір кейіпкерлері – Қожанасыр, Мырқымбай.

Мырқымбай есіміне қатысты Г.Қ.Қортабаева: «Мырқымбай атын бүгін айтпаған күнде сол кездің өзінде-ақ мырқымбайшылау, мырқымбайлар деген сөз жалпақ жұрттың аузында жүрді. І.Жансүгіровтің «Газет емес, концерт» фельетонында Қостанай мырқымбайлары, мырқымбайлар қалаға ағылды, Мырқымбайлардың екі көзі сахнада, Ардақты Мырқымбай, Қопандаған мырқымбайлар деп қолданысының өзі қазақ шаруа

бейнесін Мырқымбайдан артық елестету мүмкін еместігін дәлелдейді» – деген болатын [Қортабаева Г.Қ., 2013, 20 б.].

«Қожанасырдың өткір әрі күлкілі қалжыңдары мен ажуа сөздері түркі халықтары арасына кең тарап, жағымды аңыз тұлғаға айналған. Қожанасыр сөздерінен оның жалпылық мағынадағы философ екені, сопылығы, және дана адам болғаны байқалады. Оның қызық оқиғалары мен қалжың сөздері әрі қарапайым, әрі астарлы мағынада болып келеді.

Қожанасыр туралы әңгімелер бүкіл Орта, Кіші және Алдыңғы Азия, Арабия, Грекия, Румыния, Сербия, Еділ бойы, Кавказ халықтары фольклорында кезігеді, онда ол Молла Насреддин, Қожа Насреддин, Насреддин Әпенді деген аттармен кең тараған» [Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық, 2010].

Ілияс Жансүгіровтің әзіл-сықақ әңгімелерінде Қожанасыр дәл осылай әрі күлкілі, әрі әпенді қалпында берілген. Автор «Қожанасыр айтқандай» деп сықақ өлеңдері мен фельетондарында оның айтқан әжуа сөздерін де келтіріп кеткен:

«Осы үйде не жұма тұрсын, не мен тұрайын», – деп Қожанасыр айтқандай: Жетісуда не қосшы, Не бай, манап, тұрсын!» («Жарқынбай, Беркінбай»).

«Не жұма тұрсын, не мен тұрайын» деп, Қожанасыр айтқандай, «не бақ пен байлық», «не ар, не ұят» екеуінің бірімен ғана байланысың болу керек екен! («Бақтың әдісі»).

Ал Қожанасырдың кім екендігін мына бір үзіндіде толық ашып көрсеткен: *Садағасы кеткір Қожанасыр отағасы аңқау дейін десем арамза, арамза дейін десем аңқау. О кісіні біреу әулие дейді, біреу әумин дейді, біреу таңірдің ерке, шолжаң досы дейді, біреу сопы дейді. «Бұқа болсын, шорт болсын, балаларға сүт болсын» деп өзі айтқандай кім болса, о болсын, менің білуімше әйтеуір қылғанға қылып өткен адам. Бұл – бір. «Алыстан арбалағанша, жақыннан дорбалаған» үй арасы – ұры адам. Бұл – екі. Асқан суайт адам. Бұл – үш («Ұяның ұясы – қожаның дорбасы»).*

Келесі бір ерекшелік, сатириктің туындыларында әйел адамдардың есімдері сирек ұшырасады. Санаулы ғана кездеседі десек қателеспейміз. Олар: *Балжан, Әлиме, Қатша, Баяу, Алтыннай, Ұлжалғас, Мәрияш.*

Қазақ, орыс тағы басқа халықтарда да лақап ат қою адамның бет-пішініне, мінез-құлқына, істейтін кәсібіне немесе бір ерекшелігіне байланысты қойылады. Кейбір тура тауып қойылған есімдер, сол адамға өмір бойы қосалқы ат болып қалады. Кісі аттарымен бірге лақап аттардың болатыны рас. Сонымен бірге «лақап аттардың» о бастан-ақ, нағыз кісі аты емес, сол кісі атының орнына ғана қолданылатынын байқауға болады. Кісі аты мағынасына қарай адамның өзіне тән, үйреншікті келеді. Лақап аттар, әдетте, кісінің өз аты сияқты болып көрінеді. Олар адамның фи-

зиномиялық және психологиялық ерекшеліктеріне байланысты қойылады.

Ілияс Жансүгіров фельетондары мен сын-сықақ өлеңдерінде төмендегідей лақап есімдер бар: **Сары сақал; Қожанасыр; Сұрпақбай сұғанақ; Селпеңбай; Жаман ауыз; Жыланкөз; Бұқа мойын; Бұзау тамақ; Тоня; Настасия; Тоқабас; Жөкең; Тоқаң т.б.**

«Қазақ отбасында нәрестенің дүниеге келуіне байланысты қазақ халқы ат қоюға ерекше мән берген. Бала дүниеге келгеннен кейін нәрестеге үш күннен кейін атасы мен әжесі немесе ауыл ақсақалы, кейде үлкен қуаныштың үстіне келіп қалған «құтты аяқ» құдайы қонақ балаға ат қояды. Ат қою дәстүрінде халықтың ұлттық ерекшелігі, наным түсінігі, салт-санасы, арман-мүддесі айқын көрінеді. Ерте заманда қазақ елінде қалыптасқан дәстүр бойынша ат қоюшы адам баланың құлағына: «Сенің атың ... (баланың аты айтылады)», – деп үш рет қайталайды. Ат таңдаған кезде түрлі ырымдар, түсініктер, тілектер ескеріледі. Қазіргі таңда ат қоюды мешітке нәрестені алып барып молдаға қойғызады немесе молданы арнайы үйге шақыртып қойғызады» [Артықбаев Ж.О., Сабданбекова Ә.Ә., Елемесов Ә.Қ., Дауенов Е.Н., 2008, 43 б.].

Ұлттық дәстүріміз бен мәдениетін жоғары бағалаған қазақ халқының ырымға да ерекше мән бергендігін осы тұста айта кеткен жөн. Себебі, көз тимесін, аман болсын, ешкім мән бермесін, назар аудармасын деген мақсатта балаларына құлаққа жағымсыз естілетін есімдерді де берген. Алайда бұл сатиралық шығармаға таңдалған кейіпкерлерге есім беруде керісінше ме деген ой келеді. Қазақ халқында кісі аттарының қойылу заңдылығы туралы шектелген ереже яки меже жоқ. Осындағы автордың кейіпкерлеріне берген **Сұрпақбай, Серпеңбай, Жаманауыз, Жыланкөз, Бұқамойын, Бұзаутамақ** есімдері де семантикалық жағынан ерекше мән-мағынаға ие, ырымдап қойылған антропонимдер қатарына жатпайды. Керісінше сатира стиліне тән есімдер. Мысалы: «Құқ» фельетонында Ілияс Жансүгіров осыларды тізіп береді: *Комсомолдар яғни, бозбалалар шу ете түсті:*

– *Сұрпақпай, Серпеңбай, Жаманауыз, Жыланкөз, Бұқамойын, Бұзаутамақ... Жиналысты той-бастағандай қылды. Аттары аталғандардың бәрі де қағазға қозыдай көгенденді («Құқ»).*

Мысалы, мына бір кейіпкеріне де халықтың қойған аты бар екен. Фельетонында автор бұл жайлы былай деп жазған: *Тоғызбайдың ырысы – Батырбек. Батырбек өмірі Тоғызбаймен шығысып келеді. Мұны ауыл балалары Қара күшік дейтін. Батырбек – тықырлау, үңірек қара шал; биыл қырықтың алтауында. Бұл осы ауылға баяғыдан қойшы («Қойшы мен аэроплан»).*

Ілияс Жансүгіров сатирасында қолданған антропонимдерді тақырыптық жағынан былай топтастыруға болады:

□ Қосалқы есімдер. Қосалқы аттар бірі толық, бірі қысқарған формада келеді. Ілияс Жансүгіров сатирасында қысқарған формадағы қосалқы кейіпкер есімдері кездеседі: *Батырбек/Бәкең, Мәукебай/Мәуке, Құлжаман/Күлжекең, Иван, Колька, Тоня т.б.*

Бәкең қойды ұмытып, көзді бір сүртіп, қамшылар жағына қарады: Шудың көккала бұлдыр өлкесі («Қойшы мен аэроплан»).

– **Мәукебай** өлген жылы. Ауыл осы Сырдың бойында. **Мәукең** үйінің өркеші киіз үйдей түйесі өле қалды («Сұрпақпай сұғанақ»).

Бұған **Құлжаман** деген дарымшы дем салып отыр. **Күлжекеңнің** қайдан ұстағанын кім білсін, қамысты екі бүктеп басына бір бөрте шаптар бүйіні қысып алыпты («Төрешідіктің түрлері»).

➤ Лақап аттар: *Сұрпақпай Сұғанақ, Қожанасыр, Шойынқұлақ, Шықбермес Шығайбай, Мырқымбай.*

Шиырбай деген кісі тамыздағы қонаққа мал соймай, сүр асып берген бір үйдің табағына былай бата қылыпты: «Сені мен жас ет десем сүр екенсің, Шық бермес **Шығайбайдың** бірі екенсің. Өлді деп Қарынбайды естуші едім, Қарынбай әлі тірі жүр екенсің», – деген екен («Сұрпақпай сұғанақ»).

Сұрпақпай сұғанақ жақында сопаң етіп осы Қызылордадан шыға келді («Сұрпақпай сұғанақ»).

Мырқымбайлардың ойынды күтіп екі көзі сахнаға қадалды да қалды («Газет емес, концерт»).

➤ Бай сөзімен тіркескен есімдер: *Жұмабай, Шиырбай, Мәукебай, Қарысбай, Жанабай, Жайсаңбай, Боранбай, Құттыбай, Балғынбай, Тұлғабай, Ықшылбай, Жарқынбай, Беркінбай, Жақсыбай, Туғанбай, Бұқарбай, Досайбай, Тоғызбай.*

Сіңірі шығып, ыңыршығы құрап оңбай жүрген **Досайбай, Байқаштар** «Союз Қосшыға» жазылып, бір-бір қаралы болып қалды («Бақтың әдісі»).

Тоғызбай ауылы ел ішіндегі жуан ауылымыз («Қойшы мен аэроплан»).

➤ Әйел есімдері: *Балжан, Әлиме, Қатша, Баяу, Алтынай.*

– **Алтынай!** Ай, Алтынай! Табыла ма бір қасықтай май?! («Ит-ай»).

Қарысбайдың **Баяуы** деген әйел күбідей жуан, сары кісі еді («Төрешідіктің түрлері»).

➤ Бек сөзімен тіркескен кейіпкер есімдері: *Мұсабек, Исабек, Батырбек, Есімбек, Назымбек, Намазбек, Қоразбек ұлы Бексұлтан, Бектас, Зиябек, Әуелбек, Жайлаубек.*

Жайлаубек басынан өткен он күнінің тарихын түгел айтып шықты («Жайлаубектің жауыры – аурудың ауыры»).

Намазбек, осы елдің аузына қараған кісісі. Өзі оқыған адам («Шешілмеген жұмбақ»).

➤ Діни ұғымға, ескі сенімге байланысты кейіпкер есімдері: *Зікір, Иса, Жапар, Ұлжалғас*

(ұлды болсам деген сенім негізінде қойылатын есім), Молжан (молшылықта өмір сүрейік деген сенімнің негізінде қойылған).

Қорыта келе, Ілияс Жансүгіров фельетондарында кейіпкерлері алуан түрлі мінезді, олардың бірі өлімнен қорықса, бірі аузы көпірген ақыл-

гөй, бірі шала сауатты ауыл қазағы болса, бірі қу басының қамын ойлаған молда кейпінде суреттеледі. Сондай-ақ, әр кейіпкер өзіндік мінез-құлқы мен жеке қасиеттеріне қатысты қойылған есімдерімен әр сатиралық туындыда ерекшеленеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Құралұлы А. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің анықтамалағы. – Алматы, 1998. – 128 бет.
2. Жанұзақов Т. Қазақ есімдерінің тарихы (Лингвистикалық және тарихи-этнографиялық талдау). – Алматы, 1971. – 218 б.
3. Қортабаева Г.Қ. Қазақ ономастикасы: кейіпкер аттарының этнолингвистикалық сипаты (сатиралық-юморлық шығармалар бойынша): монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 178 б.
4. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010.
5. Артықбаев Ж.О., Сабданбекова Ә.Ә., Елемесов Ә.Қ., Дауенов Е.Н. Дәстүрлі қазақ этнографиясы: оқу-әдістемелік құралы. – Павлодар: «Кереку», 2008. – Б. 2. – 260 б.
6. Жансүгіров І. Сатира және фельетондар. Көп томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Абзал-Ай, 2019. – 208 б. 5-том. (Құрастырушы: Г.Т.Сырлыбаева).

UDC – 582.734.3

TASTEMIROVA ALMAGUL ERBOLAEVNA

Senior lecturer,
Foreign languages and translation studies department
Zhetysu university named after I.Zhansugurov

USING INTERNET RESOURCES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Abstract. Today, the development of information technologies leads to new ways of using the Internet. Being very interactive, Internet technologies create a unique educational and informative environment that can be used for various tasks in teaching a foreign language (for example, educational, informational and cultural). One of the main advantages of computer telecommunications is an electronic information environment that allows students and teachers to work with a computer as a universal means of information processing. This advantage facilitates the process of learning and mastering foreign languages.

Keywords: educational environment, maximum self-realization, new approaches, integrated computer system, various search engines, gaps in knowledge and skills.

ТАСТЕМИРОВА АЛМАГУЛЬ ЕРБОЛАЕВНА

аға оқытушы,
шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

ШЕТЕЛ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Аннотация. Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардың дамуы Интернетті пайдаланудың жаңа тәсілдерінің пайда болуына алып келеді. Өте интерактивті бола отырып, интернет-технологиялар шет тілін оқытуда (мысалы, білім беру, ақпараттық және мәдени) түрлі міндеттерді шешу үшін пайдаланылуы мүмкін бірегей білім беру-ақпараттық ортаны жасайды. Компьютерлік телекоммуникацияның басты артықшылықтарының бірі-студенттер мен оқытушыларға компьютермен ақпаратты өңдеудің әмбебап құралы ретінде жұмыс істеуге мүмкіндік беретін электрондық ақпараттық орта. Бұл артықшылық шет тілдерін үйрену мен меңгеру процесін жеңілдетеді.

Түйін сөздер: білім беру ортасы, өзін-өзі барынша іске асыру, жаңа тәсілдер, интеграцияланған компьютерлік жүйе, әртүрлі іздеу жүйелері, білім мен дағдылардағы олқылықтар.

ТАСТЕМИРОВА АЛМАГУЛЬ ЕРБОЛАЕВНА

старший преподаватель,
кафедра иностранных языков и переводческого дела,
Жетысуский университет им. И. Жансугурова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Аннотация. Сегодня развития информационных технологий приводит к новым способам использования Интернета. Будучи очень интерактивным, Интернет - технологии создают уникальную образовательную и информативную среду, которая может использоваться для различных задач в преподавании иностранного языка (например, образовательного, информационного и культурного). Одно из главных преимуществ компьютерных телекоммуникаций - это электронная информационная среда, позволяющая студентам и преподавателям работать с компьютером как с универсальным средством обработки информации. Данное преимущество облегчает процесс обучения и овладения иностранными языками.

Ключевые слова: образовательная среда, максимальная самореализация, новые подходы, интегрированная компьютерная система, различные поисковые системы, пробелы в знаниях и навыках.

INTRODUCTION

Today in this globalized world development of information technology leads to new ways of using Internet. Currently, consistent and sustainable movement in the world is being observed to build an information society that is intended to create the best conditions for maximum self-realization of each individual. The grounds for such a process are the rapid development of computer and telecommunication technologies and development of information and educational environment.

Currently, the actual problem is the introduction of information and communication technologies in a learning process, development of specific models and technologies, new approaches to teaching foreign languages.

The aim of this article is to identify the pros and cons of using a computer as a means of information and communication technologies in learning and teaching foreign languages.

Informatization of education is directly connected with the development of telematics - integrated computer system of media, combining computer networks, television, satellite communications, which allow the creation of local, professional, regional and global information systems [Andreev A.A, 2003, p.42].

Internet network has become the leader in telecommunication technologies. Today, a variety of means of multimedia technologies empowers teachers; optimize learning languages making it a fascinating process of opening the unknown world of a foreign language and culture.

Being highly interactive Internet - technology creates a unique educational and informative environment that can be used for a variety of tasks in teaching a foreign language (for example, educational, informational and cultural). This is one of the main advantages of computer telecommunications - it closes the electronic information environment, allowing students and teachers to work with a computer as a universal means of information processing.

MAIN PART

Education by using Internet resources is a fusion of new information technologies with a new teaching on the one hand, changing the teacher's position, who stops to be a "source of knowledge" and becomes the organizer of a research process, information processing when doing creative works in implementation of an active approach in education.

Internet develops social and psychological characteristics of students: their self-confidence and their ability to work in a team; it creates a favorable atmosphere for learning, speaking as a means to an interactive approach [Panina G.S., Vavilova L.N., 2006, p.23].

Interactivity does not only create real situations of life but also makes students to respond ade-

quately by using a foreign language. And when it starts to turn, we can speak of linguistic competence even if there are errors. The main requirement is to respond spontaneously and harmoniously to other students' and teacher's statements, expressing their feelings and emotions, adjusting and reconstructing in conversation ie we can consider interactivity as a way of self-development through Internet: an opportunity to observe and copy the use of language skills, behavior patterns of partners; take new valuable problems during their joint discussions.

Learning a foreign language is a multifaceted process and its main goal - the development of students' personality, ability to participate in cross-cultural communication in a target language and improve their proficiencies in foreign languages and attain fluency in speech activity [Azhel Y.P., 2011, p.116]. Universities prepare their graduates directly to practice in various specialties that is why the preparation to use a foreign language in connection with a future profession gets the professional orientation.

There are the following proficiency levels concerning the use of Internet technologies in teaching foreign languages:

- Elementary level - the possession of basic skills of reading and writing;
- Intermediate level - a sufficient level of proficiency to perform tasks of medium difficulty;
- Advanced level - the ability to realize communication in a foreign language relatively free.

Teachers of foreign languages must learn students read articles concerning their specialty, take a variety of information, and write reports in a foreign language. When teaching language Internet helps in practicing communicative skills as well as in teaching vocabulary and grammar providing a genuine interest and, hence, efficiency. Moreover, Internet develops skills that are important not only for learning foreign languages. Primarily, it deals with such operations as analysis, synthesis, abstraction, comparison, comparison, verbal, semantic prediction and etc. [Berkimbayev K. M., Mukhamedzhanov B. K., Nyshanova S. T., Kerimbayeva B.T., 2012, p.98].

By using internet information resources, integrating them into the educational process we can solve a number of didactic tasks:

- develop reading skills directly online using materials of various difficulties;
- improve listening skills through authentic audio texts from Internet and prepared by a teacher as well;
- improve writing skills individually or compose replies to partners, participate in preparation of reports and essays;
- enrich their vocabulary by the vocabulary of modern English language; reflect a certain stage of development of people's culture, social, economic

and political structure of society;

- familiarize themselves with cultural studies including speech etiquette, especially verbal behavior of various peoples in terms of communication and culture and traditions of the country of the studied language.

These factors lead to the need for extensive use of Internet resources in education. The introduction of information technologies in the educational process takes place more and more in teaching a foreign language.

Information provided by Internet resources high school can be used in three main ways:

1. Using the information from Internet as additional materials of the studied topics and the search can be carried out by students on their own with the help of various search engines (Yandex, Rambler, Yahoo, Google, etc.);

2. Using the information from Internet as additional materials of the studied topics students can search for specific addresses selected by their teacher;

3. Combined approach when there is the use of information from Internet as additional materials of the studied topics ie, students are given a list of links to electronic resources selected by the teacher but in addition, they also perform their own search for the information using other search engines.

The third way of using electronic resources in learning a foreign language is the most optimal because it allows students to use the resources selected by their teacher but in addition they also do their own search for the information using search engines. [Slastenin V. A., 2007, p.42].

Internet Information System offers its users a variety of information resources: all the newspapers of the world web page in English-cultural sites and encyclopedia. Students at practical classes of a foreign language work using computer dictionaries as well as the regional geographic sites which give opportunity to get some useful information about life and culture of the target language country. Also in Internet students can find a variety of websites dedicated to teaching foreign grammar. There is no doubt that this kind of work is productive when developing and updating grammatical and lexical skills and interesting for students because it reflects the contemporary reality - the computerization of all spheres of human activity [Dychkivska I.M., 2006, p.295]. The most positive use of Internet is its informative function as well as a great role in increasing the motivation of learning and consequently, the effectiveness of teaching. Students clearly imagine why they need good language skills. All of this is developing autonomy in learning the language, forms information and language competences of future professionals, contributes to the development of analytical skills.

Education with the assistance of Internet technology has a lot in common with the English language, which is particularly relevant in today's world. Proper use of new types of independent work of students

and Internet communication in teaching a foreign language allows to optimize the educational process and create authentic communication situations and improve the motivation level of students in learning a foreign language. [Bartkiv O., 2010, p.52].

The use of new information technologies in teaching foreign languages undoubtedly has a great pedagogical potential of being one of the tools that make learning a foreign language the living creative process. Of course, we should not forget that teachers teach, not computers. Computers - just complicated machines in the service of a man and they will never replace a teacher. However, let us quote Bill Gates "All computers will not change anything in the world without the presence of enthusiastic students, skilled and dedicated teachers."

CONCLUSION

Summarizing the above, it should again be noted that the online resources provide students with an excellent opportunity to creatively apply the passed language material on the basis of their expertise and to allow students to adapt to the real and potential situations. Being an interactive method of teaching, it is gaining a positive attitude on the part of students, who see it as an opportunity to take the initiative, to feel self-sufficiency in the development of theoretical positions and practical skills.

The most important tasks that can be implemented when learning a foreign language by means of Internet technologies in high school are the followings:

1. The development of foreign language communication skills in different areas and situations;

2. The formation and improvement of language skills;

3. Development of skills of independent and research work of students at the expense of specially organized activities with the use of Internet technologies which contribute to the initiation of independent activity and eliminate the gaps in knowledge and skills;

4. Increasing the motivation and capacity needs in learning a foreign language;

5. Implementation of individual approach by taking into account the individual characteristics of students through the use of communication services in Internet;

6. The formation of communicative skills and cultural communication.

Summarizing it should be noted that online resources provide students with an excellent opportunity to apply the passed language material creatively on the basis of their expertise and to allow students to adapt to the real and potential situations. Being an interactive method of teaching, it is gaining a positive attitude on the part of students, who see it as an opportunity to take the initiative, to feel self-sufficiency in the development of theoretical positions and practical skills.

REFERENCES:

1. Andreev A. A. Introduction to Internet education. Textbook. - M.: Logos, 2003. -76 p.
2. Panina G. S., Vavilova L. N. Modern ways to activate learning: Textbook.manual for students. higher. studies'. institutions / T. S. Panina, L. N. Vavilova; edited by T. S. Panina. - Moscow: Publishing center "Academy", 2006.p.23
3. Azhel Y. P. Features of the introduction of Internet technologies in the organization of independent work of students when teaching foreign languages in a non-linguistic University // Young scientist. - 2011. - no. 6. Vol. 2. - p. 116-119.
4. Berkimbayev K. M., Mukhamedzhanov B. K., Nyshanova S. T., Kerimbayeva B. T. Use of Internet resources in teaching foreign languages in higher education //Bulletin of the peoples ' friendship University of Russia.-Series of information. -2012. - №. 2. pp. 98-105.
5. Slastenin V. A. Readiness of the teacher for innovative activity /V. A. Slastenin, L. S. Podymova / / Siberian pedagogical journal. - 2007. - №. 1. - p. 42-49.
- 6.Dychkivska I.M. Innovative pedagogical technologies: Navchalnyjposibnyk / I.M. Dychkivska. – K.: Akademvydav, 2004. – p.295.
7. Bartkiv O. Teacher's Readiness for innovative professional activity / O. Bartkiv // problems of modern pedagogical training. -2010. - №. 1. - pp. 52-58.

UDC - 81'243 (043)

TLEGENOVA GULNUR ALMUHAMBETOVNA

Senior lecturer,
Foreign languages and translation studies department,
Zhetysu university named after I. Zhansugurov,
Kazakhstan, Taldykorgan

MENDEKENOVA AIGERIM DAULETKYZY

Lecturer,
Foreign languages and translation studies department,
I. Zhansugurov Zhetysu University,
Kazakhstan, Taldykorgan

SIMULTANEOUS TRANSLATION PROBLEMS STUDY

Abstract. This article is dedicated to the determination of simultaneous translation problems. The historical development of simultaneous translation is described in details in the article. The problems, which simultaneous translation has experienced so far and dilemmas it is exposed to in current time are defined. Advantages and challenges of simultaneous interpretation are highlighted in the article.

Keywords: simultaneous translation, translation, consecutive translation interpreter, translator, problems, advantages, challenges.

ТЛЕГЕНОВА ГУЛЬНУР АЛМУХАМБЕТОВНА

аға оқытушы,
шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

МЕНДЕКЕНОВА АЙГЕРІМ ДАУЛЕТҚЫЗЫ

оқытушы,
шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ІЛЕСПЕ АУДАРМА МӘСЕЛЕЛЕРІН ЗЕРТТЕУ

Түйіндеме. Бұл мақала ілеспе аударманың мәселелерін анықтауға арналған. Мақалада ілеспе аударманың тарихи дамуы қарастырылады. Ілеспе аудармада осы уақытқа дейін кездескен мәселелер мен қазіргі уақытта кездесіп жатқан дилеммалар анықталды. Мақалада ілеспе аударманың мәселелері мен артықшылықтары баяндалған.

Түйін сөздер: ілеспе аударма, жазбаша аударма, ауызша ізбе-із аударма, аудармашы, мәселелер, артықшылықтар, қиындықтар.

ТЛЕГЕНОВА ГУЛЬНУР АЛМУХАМБЕТОВНА

старший преподаватель,
кафедра иностранных языков и переводческого дела,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова
г. Талдыкорган, Казахстан

МЕНДЕКЕНОВА АЙГЕРІМ ДАУЛЕТҚЫЗЫ

преподаватель,
кафедра иностранных языков и переводческого дела,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова
г. Талдыкорган, Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА

Аннотация. Эта статья посвящена определению проблем синхронного перевода. В статье подробно описывается историческое развитие синхронного перевода. Определены проблемы, с которыми синхронный перевод столкнулся до настоящего времени, и дилеммы, с которыми он сталкивается на данный момент. В статье освещены преимущества и проблемы синхронного перевода.

Ключевые слова: синхронный перевод, письменный перевод, устный последовательный перевод, переводчик, проблемы, преимущества, трудности.

INTRODUCTION

In our century a great necessity of translation activity institutionalization was required completely during international and regional conferences where not all representatives were highly educated and from aristocratic elite. They were multilingual audience unable to manage without linguistic intermediaries.

If modern simultaneous translation with microphones, headphones and recording equipment is relatively new phenomenon, the translation art – is as ancient as humanity.

Activity of translators is diverse from the earliest times: they worked as missionaries, envoys, couriers and intermediaries in the negotiations. Translators often conducted negotiations during Punic Wars, and XII century dragomen, official interpreters appointed by local authorities, were specialists in international relations, whom delicate talks were often trusted. Performing all these roles interpreters translated the language as well as culture and politics.

In medieval Europe Latin was a communication mean of the entire continent, and there was not an urgent need of translators till distinctly different national languages appeared.

MAIN PART

In XIX century Europe did not need high-leveled translators as French was the common language of diplomats and all educated people.

In our century a great necessity of translation activity was required during international and regional conferences where not all representatives were highly educated and from aristocratic elite. They were multilingual audience unable to manage without linguistic intermediaries. In 1919 at Paris Peace Conference a consecutive translation was practiced the first time, and in 1928 the first experience with simultaneous translation was at the 6th Congress of Commenters in Soviet Union.

The first patent for simultaneous translation equipment was issued in the name of American radio engineer and employee of IBM Gordon Finley, then microphones and headphones ceased to be exotic and began to improve gradually.

Since the 20s simultaneous translation had developed rapidly in the Soviet Union as well. In 1935

at the International Physiological Congress XV in Leningrad opening speech of Academician I.P. Pavlov could be listened in English, French and German. At Communist Party Convention XX simultaneous translation was carried out in six languages and at Convention XXI in simultaneous translation 184.

The first "large-scale experiment" proved the reality of simultaneous translation was Nuremberg judgment of Nazi war criminals which began in 1945. First translation aroused great international interest. Many of the translators on this process were immigrants and refugees from different countries, who mastered Russian, French and German to a certain degree, United Nations Organization after the process they transferred to the newly created United Nations Organization.

In Russia simultaneous translation had been practiced since the end of the XX century, which was the completion of a certain era of consecutive translation. New way acquired immense popularity due to its practicality and efficiency.

Until the 1920s, all international conferences used uncomfortable, outdated method of translation: speeches from rostrum were repeated three or four times depending on the number of working languages or translators forced to "whisper" speech translations to delegates.

The first patent for simultaneous translation equipment was issued in the name of American radio engineer and employee of IBM Gordon Finley in 1926, then microphones and headphones ceased to be exotic and began to improve gradually.

In Soviet Union the first simultaneous translation was applied at Communist International Congress VI in 1928. Translators were sitting on chairs in front of the rostrum with a bulky device around their necks to support microphone. There were no headphones; the sound was heard directly from the rostrum.

In 1933 the first specially equipped cabins appeared at Executive Committee Plenum XIII. Translators began to receive speech sound speaker through headphones.

In 1935 at the International Physiological Congress XV in Leningrad opening speech of Academician I.P. Pavlov could be listened in English, French and German. At Communist Party Convention XX simultaneous translation was carried out in six languages and at Convention XXI in simultaneous translation 184.

In foreign countries there is evidence about attempts to organize simultaneous translation at international conferences held in 1927 in Geneva, in 1938 in Holland, and in 1936 simultaneous translation was inducted at meetings of bilingual Belgian parliament.

However, simultaneous translation did not become a professional activity until the end of the World War II. Simultaneous translation became widespread sphere of action after World War II. In 1945 proceedings against the major German and Japanese war criminals began at Nuremberg and Tokyo [Goffman E.A., 1963, p. 195].

Simultaneous translators faced a number of serious difficulties in their work. First, caused by an unusual setting: a translation in the headphones, the need to coordinate speech and auditory perception of the next sentence, translation of chairmen's remark who interrupted the speech. Second, the difficulties were purely of linguistic character: complex and quite extensive German legal terminology and its equivalents in the Russian language, knowledge of the realities associated with the German proceedings, translation by ear of extremely difficult periods of read out documents.

Furthermore, the tasks of translators were complicated in the light of their translation had been steno graphed and the representatives of the Soviet prosecution and press were oriented by transcripts.

How was the translation at Nuremberg judgment organized? Each delegation provided a translation into their native language at International Military Tribunal. American translators did translation into German. In each of the four open-top cabins three translators were sitting at the same time according to the number of working languages. Portable microphone was installed, used by one of the translators depending on what language speaker made statements, on the table of cabin in front of the glass where there was prisoner's dock. Shifts were performed during breaks of meetings. The audience listened to a translation through headphones [Shveiser A.D., 1989, p. 131-135].

Soviet translators were young graduates; translators of other countries (mostly Americans) were of advanced age and people with more translation experience. Considerable parts of them were immigrants, for whom two or three foreign languages were equally native. The attitude of translators to work was completely different: Soviet translators worried about their work, every speech contributing all their effort and knowledge; foreign ones worked dispassionately without any interest and love, they just earned dollars. Sometimes speakers continued in spite of translators' signals. In such cases American translators refused to work, meeting was stopped, speaker could continue only after apologizing to translator. Foreign delegations delimited strictly interpreters and translators. In the evenings, after work and during shift breaks Soviet translators

compared their transcripts with the original, edited them, translated documents and speeches, acted as interpreters in negotiations with representatives of other delegations. So nearly a year passed. The proceedings was finished but Soviet translators continued working firstly in Nuremberg, and then in Leipzig on transcripts processing. This work was completed only in 1947 [Goffman E.A., 1963, p. 195].

Soviet interpreters had been translating gradually into Russian both in United Nations Organization, New York and European department of U.N.O., Geneva since 1961.

In Geneva 1948, the first school for the training of professional interpreters was opened, and in 1962 at M. Toreza Moscow Institute the courses were held that trained interpreters specifically for U.N.O.

Nowadays the services of qualified interpreters are required by not only government agencies or television Space Bridge and videoconferences organizers but also company managers involved in computers, satellite communication and many other types of global communications. Without simultaneous translation into several languages contemporary international conference would be inconceivable [Visson L., 1999, p.54].

Simultaneous translation satisfied quickly both speakers and translators.

Speakers were content because he could expel a translator who accentuated his illiteracy and solacism hurting his pride. As for translators, their seclusion and verbal juggling by two languages put a halo around them and granted certain independence.

One cannot help adding actual challenges of simultaneous interpreter profession. First, the work of an interpreter in synchronism requires constant attention and continuous speaking mobilization. And it leads to the fact that after 20-30 minute translation simultaneous interpreter has an articular apparatus fatigue, language becomes a "feeble", self-control reduces and there can be serious errors in the translated text. For this reason at least forty-minute rest is supposed to be after twenty minutes work, and, consequently, teams consisting of 3-4 people in each cabin.

Second challenge of simultaneous translation is connected with a reaction of interpreters to be exact with his reactivity. Simultaneous interpreter forced to react instantly every second to the perceived words or phrases. That is why slow people scare simultaneous interpretation despite of their excellent level of language. Good knowledge of two or more foreign languages is not a condition of simultaneous interpreters' success [Shiryayev A.F., 1979, p.181-185].

Such a condition is rather the presence of his indispensable reserve of lexical units equivalent pairs interconnected by sign allowing to translate not through analysis and synthesis, but in terms of

the model "stimulus - response", i. e. not through thinking, through reflexes. These simultaneous interpretation difficulties are repaid by its invisible advantage. Summing up common positions, simultaneous translation is really carried out at the same time with the speech of a speaker that gives a considerable gain of time and putting out of conference halls minutes and hours of endless longing seized by attenders waiting for a speech translation in an unknown language to them. That is why the interpretation became mandatory attribute reputable international conferences. Certain tolerance and relevant training able to develop an interpreter's speech reactivity are required to do simultaneous interpretation. Simultaneous interpretation is easier and better done from native language into a foreign but not vice versa, as many believe. Taking into consideration above said, one can state that "election" of simultaneous interpreter is only in the appropriate training, which is known to be required for any specialist.

CONCLUSION

Simultaneous interpreters listen to the voices of speakers through headphones. Most interpreters prefer wearing only one ear bud to hear better his own voice and the translation.

Simultaneous interpreter must learn to focus on the speaker and the listening of his own translation simultaneously. Interpreters himself toggles on and off his microphone, which allows him to consult or talk with a colleague during translation. [Moser B., 1987 p.49].

However, the microphone in the cabin should not amplify the voice of the interpreter; otherwise loud sound of his own voice can drown out the voice of the speaker. Another most difficult and fundamental problem of simultaneous interpretation is to capture the tone of a speaker, to understand whether he says with irony, dispassionately or violently. However, an interpreter should not give their personal relationship to delegates or discussed issues. Interpreters have to deal with the terminology of political negotiations, geography, literature, and world history during work, the rules and procedures of conducting meetings are out of the question.

Professional interpreters must also be knowledgeable in such areas as science and technology, which are very often discussed at scientific conferences. The better he knows the language, semantic matching between the languages and the principles that govern the construction of phrases and sentences, the more chances he has to improve his interpretation – to make it adequate and smooth.

REFERENCES:

1. Visson L. Simultaneous translation from Russian into English/ 2nd edition Focus Publishing Newburyport. – 1999. -P.54-55.
2. Goffman E. A. To the history of simultaneous interpretation/ Translator's notebooks. – 1963.No 1. - P. 195.
3. Shiryayev A.F. Simultaneous translation. Activities of a simultaneous interpreter and teaching methods of simultaneous translation. – 1979. - P.181-185.
4. Shiryayev A.F. Some results of an experimental study of simultaneous interpretation. – 1999. -P.161.
5. Shveiser A.D. Translation and linguistics. – 1989. - P. 131-135.
6. Moser B. Simultaneous interpretation: a hypothetical model and its practical application. –1987. -P.49-55.

ӘӨЖ 82:81-26(092)(512.122)

ТУРЫСБЕКОВА АСЕМ ЕРИКОВНА

аға оқытушысы,
журналистика және филология кафедрасы,
филология ғылымдарының кандидаты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
E-mail: asemerikovna85@gmail.com

АШИМОВА МАЛИКА ГЕНИЕВНА

аға оқытушысы, магистр,
журналистика және филология кафедрасы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

ӘБИШ КЕКІЛБАЕВТЫҢ АҢЫЗДЫҚ ЖЕЛІГЕ ҚҰРЫЛҒАН ТУЫНДЫЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Түйіндеме. Аңызды пайдалануда кәсіліп қалам тартып, өзінің көркемдік шешімін әлемге танытқан үлкен суреткердің бірі - Әбіш Кекілбаев. Оның «Күй», «Ханша- дария хикаясы», «Шыңырау» повестері аңыздық желіге құрылғанымен, арғы түбі шын өмірде болған оқиғаларға, аңызға негізделген. Осы аңыздар арқылы адамзат баласын, оның ішінде ұлтты да азапқа салып тоздырып жүрген даңқ-құмарлық, таққұмарлық, баққұмарлық, күншілдік, күндестік, іштарлық, қатігездік, өзімшілдік, кеудемсоқтық, тойымсыздық, бәсекелестік, тәрізді жағымсыз менталитеттерді әшкерелеп, бүгінгі саналы ұрпақ еске сақтап, зұлымдықтың жер қаптырмай қоймайтынына назарларын аудартады.

Кілт сөздер: аңыз, миф, рух, менталитет, күйші, кек, өнер.

ТУРЫСБЕКОВА АСЕМ ЕРИКОВНА

старший преподаватель,
кандидат филологических наук,
кафедра журналистики и филологии,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
E-mail: asemerikovna85@gmail.com

АШИМОВА МАЛИКА ГЕНИЕВНА

старший преподаватель, магистр,
кафедра журналистики и филологии,
Жетысуский университет им. И. Жансугурова

ОСОБЕННОСТИ ЛЕГЕНДАРНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИИ АБИША КЕКИЛЬБАЕВА

Аннотация. Один из величайших художников - Абиш Кекилбаев, проявивший свое художественное решение в использовании легенды. Его повести «Күй» история, «Ханша - Дарья», «Шыңырау» построены на легендарной сети, но основаны на реальных событиях, легендах. Через эти мифы раскрывают такие негативные менталитеты, как славословие, таккуманизм, баккуманизм, солнечность, повседневность, подлость, жестокость, эгоизм, кокетливость, ненасытность, соперничество, славословие, которые мучают человечество, в том числе и нацию, и обращают внимание на то, что сегодня сознательное поколение помнит и знает, что зло не может быть безземельным.

Ключевые слова: легенда, миф, дух, менталитет, куйши, месть, искусство.

TURYSBEKOVA ASEM

senior lecturer of the Department of journalism and Philology,
candidate of philological Sciences,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
E-mail: asemerikovna85@gmail.com

ASHIMOVA MALIKA

senior lecturer of the Department of journalism and Philology,
master's degree,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov

FEATURES OF ABISH KEKILBAYEV'S LEGENDARY WORKS OF ART

Abstract. One of the greatest artists - Abish Kekilbayev, who showed his artistic solution in using the legend. His novels " Kui "the story of" Hansha-Darya " "Shynyrau" are based on the legendary network, but are based on real events and legends. Through these myths, they reveal such negative mentalities as praise, takkumanism, bakkumanism, sunniness, everyday life, meanness, cruelty, selfishness, coquetry, insatiability, rivalry, praise, which torment humanity, including the nation, and draw attention to the fact that today the conscious generation remembers and knows that evil cannot be landless.

Keywords: legend, myth, spirit, mentality, kuishi, revenge, art.

Әлем әдебиетінде миф, аңызға ден қоюшылық – оны көркем әдебиетте пайдалану әуелден бар, жиі пайдаланып жүрген үрдіс. Тіпті шығыс дас-тандарында аңызсыз мифсіз оқиға суреттелінбей-ді, дамымайды. Қазақ қаламгерлерінің ішінде де Әбіш Кекілбаев, Оралхан Бөкеев, С.Санбаев тағы да басқалар аңызды жиі пайдаланған. Аңызды пайдалануда көсіліп қалам тартып, өзінің көркемдік шешімін әлемге танытқан үлкен суреткердің бірі – Ә.Кекілбаев. Оның «Күй», «Ханша-дария хикаясы», «Бәсеке», «Шыңырау» повестері аңыздық желіге құрылғанымен, арғы түбі шын өмірде болған оқиғаларға, ақиқатқа негізделген. Жазушының «Күй» повесі – батырлық адамгершілік, өнер рухын, құдіретін асқақтата, суреттеп, үлкен әлу-меттік мәселелерді көтере білген шоқтығы биік туындысы. Повестің «Күй» аталуының да үлкен мәні бар. Мұнда суреттелетін барлық оқиғаны күй айтып тұр. Оның күрделі болатыны да сол себеп-тен. Тіпті «Нар идірген» күйінде күй құдіреті адам түгіл айуанды елітіп, байланып қалған 62 тамырды босатып, тасемшекті жібітпейді ме? Әрбір күйдің өзіндік тарихы бар екені даусыз.

Халық басынан қандай күй кешсе де, қазақтар оны айна қатесіз күй тіліне түсіре білген. Сондық-тан, қазақ халқы күйдің мәнін терең түсінеді және оны қастерлей біледі. Сондықтан да күй, қазақтың халықтық өнер дәстүрінде үлкен орынға ие ал-дымен аңызға негіз болған тарихи дерек – Абыл күйшінің түркімендердің қолына түсіп (тұтқын бо-лып) өнері арқылы азат болуы. Екіншіден «Күй» повесінде негізгі арқау болған – Қарақалпақтың дөңіне байланысты айтылатын бүкіл Маңғыстау білетін аңыздар. Осы екеуін қаламгер бір-бірімен байланыстыра, сабақтастыра отырып, көптеген аңыздарды қабығынан аршып, өмірдің шынды-ғына қарай бұрып әкелген.

Қазақ күйінің құдіретін жазушы анық мына бір жолдарда көрсеткен: «Күйші қадалып ал-ған. Домбыраның қос ішегін еміне сауып, есілтіп отыр. Қара шанақтың көйгөйі көкірегіңді қысып ырқыңды алып барады. Қанша қатты болсаң да иликтірмей қоймайтын өз көкірегінен шыққан ерке сәбидей еліктіріп, ерітіп барады. Жүрегі шымыр-лады. Көмейі бітіп, көзінің алды жыбырлап кетті. Даулетжаны тап осындай қылқылдаса қабағынан қар жауып отыра алар ма еді. Мына күй қыршын кеткен боздақтарын, қаңырап қалған қара шаңы-рағын, жападан-жалғыз қуарып қалған қу басын бәрін-бәрін есіне салды» [Кекілбайұлы Ә., 1999,

102-б]. Міне, оқиғаның шарықтау шегі – осы. Құ-дай-ау өмір бойы ат үстінде жорықта бірде же-ңіп, бірде жеңілгенде де мұндай күйге түспеп еді. Айналасындағы адамдарға білдірмегенімен, дәл қазір жұмыртқадай қара домбырадан оңбай же-ңілгенін сезіп-ақ отыр. Жүйке-жүйеңді босатқан қара шанақ онымен қоймай отырғандардың бар-лығын бітімге, бірлікке, татулыққа шақырғандай. Қазақ күй арқылы өзінің өткені мен бүгінін тани-ды. Төл өнерінің қатпар-қалтарысын қапысыз ұға-тын ұлттық рух, менталитетінің құпиясын күйінен аңғарасыз.

Жауларының арасында отырып, өз өнерінің асқақтығын мойындатқан күйшінің құдіретін өнер рухын қаламгер жоғары биікке көтереді. Жауы-ның өзін жуасытып, жеңіліс тапқызады. Жеңіс – өнердікі, өнер – рухынікі.

Повестің соңында күйшіні жазалау Жөнейттің өз басына сор болып жабысады. Жан дүниесіндегі арпалыс оны күндіз күлкіден, түнде ұйқыдан айы-рады. Көзін жұмса көретіні – бір түс. Ол – күйшіні тірідей көмгенінің өкініші. Түс арқылы жазушы-ның озық көркемдік табысын зерттеуші Г.Пірә-лиева: «Ә.Кекілбаевтай түске терең мән берген, оның мағыналық мәнін, табиғатын, поэтикасын танып, оны бояуы қанық көркем психологиялық көріністерімен кестелей білген суреткер сирек» [Дүйсенбаева Ж., Ә.Кекілбаев., 1991, 3-б], – деп ба-ғалайды. Жазушы повестің басынан соңына дейін осы түсті қайталайды. Себебі, ол – негізгі шешуші деталь. Түсінде ол қу бастан қашып келе жатып шошып оянады. Төсектен атып тұрып, қос құла-ғын қолымен баса есікке қарай қашады. Әлдене-ге сүрініп, маңдайын есіктің маңдайшасына ұрып алған ол табалдырық үстінде жан тапсырады. Жер үшін өмір бойы бір-бірімен шайқасып келген түр-кімен, қазақ халқы магиялық тылсымға сенген. Жаманшылығын сол түстен сезініп, іштей күйзе-летін әдет екеуіне де тән.

Жазушы кейіпкер психологиясына талдау жа-сау негізінде философиялық ой түйген. Ол – «кек», «намыс» деп жазықсызға тырнағын батырған жеңдеттің аруақ түгендейміз деп жүріп, өзінің аруаққа айналғанын, көл – көсір жерге тірісінде сыймай, өзара қырқысқан адамның тағдыры ту-ралы ой. Осының бәрі де бір Жөнейттің басынан табылады. Ол – сол типтес жуандардың жиынтық бейнесі. Аруақты сыйлау, аруақтан қорқу, табыну екі халықтың да менталитетіне тән.

Жазушының аруақ алдындағы тірінің күнәсін

ойлап аласұруын: «Жөнейт бір күннің ішінде жақ сүйегі салдырап, сылынып шықты. Буын – буынын діріл алып, қолы қалтырайтынды шығарды. Кейде қараптан – қарап отырып, өзімен – өзі күбірлеп сөйлеседі. Ұйқыдан шошып ояғанда да сөйлеп оянатын болып жүр. Қазір ұйықтасам, түсімде күйшінің өлгенін көремін деп түнімен көз ілмей, бақырайып жатады да қояды» [Кекілбайұлы Ә., 1999, 117-6]. – деген сынды жолдардан көруге болады. Бұл – Жөнейтті мазалаған ар – ождан, жан азабы. Ол өзін кек қайтардым деп жұбатқанмен, істеген ісіне оның бүкіл жан дүниесі қарсы. Оның тағдыры, өлімі – соның көрінісі. Автор Аннадүрдің баласы Құрбанның Адай күйшінің күйін бір естігеннен қағып алып, сол күйді тартуы арқылы өнердің өміршеңдігін көрсеткен. Күйшіні тірідей көмгенмен, оның өнерін өлтіруге Жөнейттің құдіреті жетпейді. «Күйдің» бас кейіпкері де өнер адамының зұлмат дүниедегі аянышты тағдырын елестете отырып, өнердің мәңгілік екенін, қашанда рухы биік тұратынын паш етеді.

Жазушы аңыздық деректен ауытқи отырып, күйшіні өзінше азаптап, өзінше шешім шығарады. Жөнейт онсыз да өзі қолға түсіп, қасқа, соры қайнап, кісенде отырған тұтқынды айдаладағы түлейге апарып көмдірді: «Тұтқын күйші аттан түсірілді. Екі жігіт оны кісендеулі күйінде шұқырдың ішіне салды. Күйші айналасына алақ-жұлақ қарағанмен, ешкім оның жүзіне назарын тіктемеді. Қызыл төмекті шұқырдың ішіне қайта ата бастады. Жігіттер басын жерден көтермей шұқырды тез көмді. Қызыл төмек жым – жылыс жоғалды. Жігіттер атына мінді. Айдалада айдау қара жолдың бойында жаутаңдаған қос жанар тасұр – тұсыр шауып бара жатқан аттардың соңынан көз алмай қарап қала берді» [Кекілбайұлы Ә., 1999, 107-6]. Көшпенділердің жауына ерімейтін қатыгездігі де сорын қайнатқан жексұрын менталитет еді.

Бұл осылай болу керек деп ұйғарған жазушының өз шешімі.

Қай кезде де өнер адамының өмірі мұңсыз, қиындықсыз болмаған. Бір кезде өзінің туысына жасалған қиянаттың кегін кектеп, оның домбырасының үнінен шындықты естігені үшін сұмдық жаза кесті. Содан барып Жөнейт өзі өкінді. Оны өкіндіріп отырған күйшінің кінәратсыздығы. Ол жерде Дүйімқараның өзі, не інісі болса, Жөнейт түк те өкінбес еді. Оның санасын өлерінің алдында «Соным бекер болды-ау, қиянат жасадым – ау, соның қаны нақақ төгілді-ау» [Дүйсенбаева Ж.ғ. Ә.Кекілбаев., 1991, 3-6] деген өкініш түзетеді. Күйшіні көмгенмен, өзіне жау болған өз ісінен, ар ісінен, дөп басып айтқан күйдің өршіл үнінен айыға алмады. Күй рухы оны өле-өлгенше жеп бітті. Тіпті ажалы да содан болды. Қанша күштеп қару ұстатқанмен, марқұм күйші Дәулеттен мықты күйші шықпады. Жазушы бұл кезде өнер мен қатігездіктің үш қайнаса сорпасы қосылмайтынын аңғартады. Оның еркек кіндікті бүкіл ұрпағы қылыш пен қару ұстаудың жолында құрбан болған еді. Сөйтіп

оның енді қалған ұрпағы Құрбан қолында қылыш емес дутар ұстады. Өлім себетін қарудан өнермен жүректі емдейтін дутар артық қой.

«Күй» хикаятында жазушының кредосын – нысанасын айқын танытар мынандай жолдар бар: «Адамшылықтың басы – аяушылық». Аяушылық жоқ жерде адамшылық та жоқ. Өзің бөтен елге жасанып барсаң, жараланып қайтқаныңа ызаланба! Ол үшін көктегі құдайды да, жердегі жауыңды да қарғама, өзіңді-өзің қарға!... Айуан екенің бар, өзгеден адамшылық күтпе! Кейіпкеріне осынау ауыр сөз айтқызған қаламгер оқырман алдында өзінің өмірлік нысанасын ашып салған секілді. Ол нысана – ханнан да, қолбасыдан да, батырдан да, қарадан да, адамшылық мұратын іздеу. Демек, жауына да, досына да адамшылықты бірінші жасауға тырысу – қазақ менталитеті.

Қай аурудың болса да емі бар. Ел мен елдің, көрші халықтардың осындай ойсыз жауласушылығын тоқтатар күшті зорлыққа зорлықпен жауап беруден іздеу мүмкін емес еді. Ол өмірі бітпейтін зорлықтарды тудырап еді. Сондықтан, жазушы қол күшіне емес, ой күшіне жүгінеді. Ол зорлықшының санасына сәуле түсіріп, ойландыратын өнер күшін таңдайды. Бұл жазушының ойдан шығарған дүниесі емес. Халық ұғымына сіңген, ізгілікті уағыздайтын аңыздық сипаттағы сюжеттер болатын. Әбіш Кекілбаев осыны Маңғыстау қазақтары мен түркімендер арасындағы ғасырларға созылған жауласушылық оқиғаларынан алып, ұлттық санаға ыңғайлап жазды. Хикаяттың көркемдік жетістіктері оның идеясында ғана емес, Маңғыстау даласы мен түркімен құмдарының суреттерінен, жер дауы, жесір дауы сияқты сылтаулармен шабысқан ел психологиясынан, өздері күресіп жүрген сылтауды шындық деп ұғып, соның жақтаушысы болып, намыс пен кек қуып жүрмін деп ұғынатын адасушылық сезімнен көрінеді. Ақыры қазақтың ұлттық рухы ескен күйші өнері барлық оқиғаларға тоқтау береді де, негізгі зорлықшы Жөнейт ханның өзі ойланып қалады. Ол өткен күндердің ащы шындығы қалай туғаны жайында, алыс-жұлыс, тартыс, адамға деген өшпенділік кекшілдік не үшін жасалатыны, оның қайдан туатыны туралы ой тоқтатады. Адамшылық басы жек көруде, жауласушылықта емес, достасуда, аяушылықта екені «Күй» хикаяты арқылы көрінген. Халықтық сананың, парасаттың жемісі «Күй» ұлы Даланың құдіреті не деген философиялық ой түйгізеді.

Қай заманда болсын, зорлықты тудырушы – билік иесі, не соған жақын топ. Олардың қалың халықпен табыса алмауы да ұғым-түсінігінің сәйкеспейтіндігінен, рухани жақындықтың жоқтығынан. Өйткені, өзгені құлдыққа ұстағысы келген адам – өзін жер тәңірісі санайтын астам көкіректің адамы.

Жазушының аңызға негізделген екінші шығармасы «Ханша-дария хикаясы». Мұның алдындағы «Күй» повесі және осы хикаят жөнінде, Мұрат Әуезов, Г.Бельгер, Л.Аннинский, Е. Сидоров сияқ-

ты сыншылар, жазушыға шығармашылық табыс тілеп, әдебиетке ерекше дарынды өкіл келгенін айтқанды. Суреткердің «Ханша-дария хикаясы» - әйгілі монғол жаулаушысы Шыңғыс хан өмірінің соңғы сәтін (жорығын) бейнелеген шығармасы. Монғол шапқыншылығы, Шыңғыс хан туралы аңыздармен Әбіш Кекілбайұлы бала кезінен таныс. Тарихтан Шыңғыс шапқыншылығы Таңғұт деген елді жер бетінен жойып жібергені белгілі, жазушы хикаятта баллада жанрына сәйкес соңғы рет Таңғұт патшалығын талқандауындағы Шыңғыс өмірінің ақырғы сәтін бейнелеген. Хикаяда Қасар мерген аузынан айтылатын Таңғұт патшасының ханшасы Гүрбелжін сұлуға байланысты айтылатын аңыз сөз болады.

Енді сол аңыздан үзінді келтірейік: «Шыңғыс хан соңғы рет таңғұт елін жаулап, сол елдің әкімінің ханшасы Гүрбелжін сұлуды алдырады. Ханшаның сұлулығын көріп, хан есінен танып қала жаздайды. Сонда сұлу сызылып: «Тақсыр, менің келбетімді сіздің әскерлеріңіздің ат тұяғының шаңы басып, реңім солғындап қалды. Өзенге барып жуынып, шайынып келсе рұқсат па екен?» дегенде, дегбірі кеткен хан оны күтушілерімен өзенге қоя берді. Сонда ханшайым: «Мен қара өзенге түсіп өлемін менің сүйегімді ағынға қарай емес, ағысқа қарсы іздеңдер», - деп жазған хатын тістеді. Сол түні әккі сұлу ханды өлтіреді де, өзенге түсіп өледі. Содан кейін, Қара өзенді «Қатын» өзені, немесе «Ханша-дария» деп атап кетеді [Кекілбайұлы Ә., 1999, 213-б].

Аңыз бен жазушы суреттеуі арасында айтарлықтай айырмашылық жоқ, жазушы тек көркем суреттеп берген. Шығармаға көңіл аударсақ: «Күтушілер Гүрбелжін аруды шатырдың тасасына шешіндіре бастайды. Ар жағынан айдай нұрлы аппақ мүсін жарқ етті. Жеті еркек ауыздарын ашып, аңырады да қалды. Тіпті сұлудың көйлегінен, сусып түскен көйлегінің астынан пыр етіп көгершін ұшқанын да көрмеді. Өзінен-өзі үркіп тұрған аруға қарай төне түсті... Құмарлықтың дүлей желігіне бір жолата беріліп, құдды бір жағаға шығып қалған балықтай тынысы тарылып, елден ерек сұлулықтың хош иістері аңқып, сұлуға енді төне бергенде, ұлы әмірші оқыс ышқынып, сылқ етіп, сұлу үстінен ауып түсті.

Гүрбелжін ханым төсектің аяқ жағына түсіп қалған желең көйлегін қолына іле-міле сыртқа сып берді. Ұлы әмірші екі санын жауып бара жатқан қызыл жоса қанға шошына қарап отырып қалды.» [Кекілбайұлы Ә., 1999, 215-б]

Шектен шыққан анайы нәпсіқұмарлық, тойымсыздық хан деп қара деп талғамай-ақ, талайлардың түбіне жеткен. Шыңғыс хан өлімі әрқилы айтылып, жазылғанымен, жазушы өзіне керек оқиғаларды ғана таңдап алған. Суреткер аңызды көркем тілімен баяндай отырып, ханның дүние жүзін жаулап, қанды жеңіске жеткенімен, түптің түбінде сазайын ханнан да қарадан да күші асқан батырдан да емес, төмен етектегі әйелден тартқан-

дығын көрсетеді. Әйелді құрметтей, сүйе, сүйгізе білсең - әйел - жар да; зорлық намысын таптау, қорлау үстемдік еткен жерде - ажалын Гүрбелжін ару ерлігі арқылы жазушы қазақ әйеліне де тән ерлік, қайсарлық, сертке берік ұлттық менталитетті айтқысы келген.

«Ханша - дария хикаясы» ғасырлар түпкірінен алтын күректей есіп, замандастарының көп құлақ, көп көз, көп көңілге әшкере болған жайдақ сезімдерінен тоңып жаураған жаныңды жылытып сіресіп қатқан мұзды ерітерлік қуатымен ерекшеленеді. Шыдамсыз, намысқой, күйгелек Шүйдіргімен некесі қиылғанына жыл жарым ғана уақыт өткенімен, оның қайсар, дініне қаттылығы жұмыр жерді құлағынан басып бағындырған, тағдыры қолында тұрған бас жендет - Шыңғыс хан қаһарынан қаймықпай, еңсесін тік ұстаған батырлығы сүйсіндіреді. Жұмыр жердің жартысын қанға бөктірген жыртқыш, қанқұмар император оған текке керегі жоқ.

Бұл әңгіме-хикаялардағы кейіпкерлердің дені дерлік қарапайым, өзіміз өмірде күнде көріп жүрген қатардағы жандар. Әрине, олардың өскен әлеуметтік орталары да, мінез-құлықтары да, болмыс-бітімдері де, өздері өмір сүрген қоғаммен замандастарымен қарым-қатынастары да әр түрлі болуы заңды.

Әлемді бағындырған, көктегі хақ Тәңірден басқадан қымсынбайтын бас жендетті жеңгеннің көзсіз ерлігі, адамгершілік пәк сезімнің салтанаты, биік адамдық пен ізгілік үкімі, нақақ төгілген қанның өтеуі, төгілген ар, тапталған намыстың сұрауы, зұлымдық пен зымияндықтың әшкереленуі деп қабылдаған жөн.

Міне, жазушы осындай сан қилы, сан түрлі тағдырлардың ішкі жан-дүниесіне зер сала үңіліп, оларды қарекет үстінде, ісі мен күнделікті тіршілігінде болып жататын процесс арқылы адамдық бітімін, кісілік болмысын ашады.

Аңызды қолдаудағы мақсаты - жазушының өзі айтқандай «кім жасаса да, зұлымдықтың қарымтасының қайтпай қалмайтындығы». Халық қарғысына қалған еш уақытта оңбайды. Қайткен кезде де жауыздық әділдіктің алдында басын иеді. Автор мұнда «мың асқанға бір тосқан» дегеннің келінін келтіреді. Ол тосқауыл - Гүрбелжін сұлу деген ойға қосылады. Сонымен, «Барар жерің - бәрібір жердің асты» - деген ойды мұнда да меңзейді. Бұл ойының түйіні - әділдік пен зұлымдықтың егеске түсуі, әділдіктің жеңуі. Шыңғыс хан өлгеннен кейін де тынышталмапты. Аңыздың түйінінде рахымды, мейірімді, қанағатты болуды уағыздаған ізгілік үні анық айтылған. Жазушы өзінің көркемдік топшылауын аңызбен астастыра шебер берген. Повестен мысал келтірейік: «Кейін тибеттің Панчен Эрдени бірде Шыңғыс ханның сүйегі сақталған үйде жұрттан жасырынып жалғыз қалып, табытты ашып, әміршінің бейітіне адам емес, жылқы шаламыз» [2, 218-б], - деп айтқан екен.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Кішібеков Д. Қазақ менталитеті: кеше, бүгін, ертең. – Алматы: Ғалым, 1999.- 200б.
2. Кекілбайұлы Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Өлке, 1999. – 399 б.
3. Дүйсенбаева Ж. Ә.Кекілбаев повестеріндегі аңыздық желі және көркемдік шешім // Маңғыстау № 3, 1991.

ӨНЕРТАНУ ҒЫЛЫМЫ НАУКА ОБ ИСКУССТВЕ ART SCIENCE

УДК 74

АХМЕТОВ БАҚЫТ БАЗАРБЕКОВИЧ

аға оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ОЖАРОВА ГУЛЬНАРА МАХАТАЕВНА

аға оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

АХМЕТОВ ЕСЖАН БАЗАРБЕКОВИЧ

оқытушысы, магистр,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

МЕТАЛЛДЫ КӨРКЕМДЕП ӨНДЕУДІҢ ДӘСТҮРЛІ ТӘСІЛДЕРІ. ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕРІНДЕГІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕР

Аннотация. Металдарды көркем өңдеуге, сондай-ақ металдан жасалған сәндік-қолданбалы өнер туындыларын жасау процестеріне байланысты мәселелердің кең ауқымын қамтиды. Көркем металл саласында маманданған көркемдік бағыттағы жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған. Оны сәндік-қолданбалы өнер саласында жұмыс істейтін кәсіби және көркемөнер суретшілері, зергерлер, халық кәсіпқой шеберлері пайдалана алады. Сонымен қатар, ол металдан жасалған көркем ескерткіштерді қалпына келтіру жұмыстары кезінде қалпына келтірушілерге, мұражай экспонаттарының атрибуциясы кезінде өнертанушыларға, жаңғырту жұмыстары, сондай-ақ қолданбалы өнерге қызығушылық танытатын барлық адамдарға пайдалы болуы мүмкін.

Кілт сөздер: технология, металл, дизайн, білім, аспап.

АХМЕТОВ БАҚЫТ БАЗАРБЕКОВИЧ

магистр, старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ОЖАРОВА ГУЛЬНАРА МАХАТАЕВНА

магистр, старший преподаватель,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

АХМЕТОВ ЕСЖАН БАЗАРБЕКОВИЧ

магистр, преподаватель,
Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган, Казахстан

ТРАДИЦИОННЫЕ СПОСОБЫ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ОБРАБОТКИ МЕТАЛЛА. ОСНОВНЫЕ ПРИЕМЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ЮВЕЛИРНОМ ИСКУССТВЕ

Аннотация. Охватывает широкий круг вопросов, связанных с художественной обработкой металлов, а также с процессами создания произведений декоративно-прикладного искусства из металла. Предназначен для студентов высших учебных заведений художественной направленности, специализирующихся в области художественного металла. Его могут использовать профессиональные художники-ювелиры, народные мастера, работающие в сфере декоративно-прикладного искусства. Кроме того, он может быть полезен реставраторам при реставрационных работах художественных памятников из металла, искусствоведам при атрибуции музейных экспонатов, всем, кто интересуется реставрационными работами.

Ключевые слова: технология, металл, дизайн, знания, инструмент.

AKHMETOV BAKYT

Master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

OZHAROVA GULNARA

Master, senior teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

AKHMETOV YESZHAN

Master, teacher
of ZhU named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

TRADITIONAL METHODS OF ARTISTIC METAL PROCESSING. BASIC TECHNIQUES USED IN JEWELRY ART

Annotation. It covers a wide range of issues related to the artistic processing of metals, as well as the processes of creating works of decorative and applied art from metal. It is intended for students of higher educational institutions of art orientation, specializing in the field of art metal. It can be used by professional artists, jewelers, folk artists working in the field of decorative and applied arts. In addition, it can be useful for restorers when restoring art monuments made of metal, art historians when attributing Museum exhibits, and anyone interested in restoration work.

Keywords: technology, metal, design, knowledge, tool.

Металдарды көркем өңдеуге, сондай-ақ металдан жасалған сәндік-қолданбалы өнер туындыларын жасау процестеріне байланысты қазақ зергер-ұсталарының қолданған әдіс тәсілдерінің көп екендігі баршамызға мәлім. Осы шығарылымда сіздердің назарларыңызға солардың бірнеше түрін ұсынамыз.

Қобылау (Дифовка (выколотка)) - осы әдіспен жұмыс істеу үшін жұмсақ жасық темірді пайдаланады. Жұмысты бастаудың алдында темірді жасытып алу керек.

Жасыту дегеніміз – металды отқа қызарғанша қыздырып, өз еркімен салқындату. Жасыған металл жұмсақ әрі өңдеуге жеңіл болады. Темірді жасытқан соң, көріктің оттығында қалдырып, көмірмен бірге суытады. Ал мыс, жез, қола т.б. түсті металдарды қызарта қыздырып алған соң суға батырып суыта беруге болады. Жасыған темірді балғамен ұрып, шұңғылдап қобылауға, дөңес кейіпке келтіруге болады. Балғамен көп ұрғандықтан темір қатай түседі. Сол кезде қайтадан жасытып алып, қобылау жұмысын әрі қарай жалғастыра беруге болады.

Қобылау әдісімен қалқан, дулыға, шаңдауыл

т.с.с. қуыс, шұңғыл, дөңес бұйымдарды жасайды. Осы әдіспен жұмыс жасағанда дайындаманың астына кепкен емен, қарағаш, қайың ағаштарының безінен (үйілі, беріші, көз деп те атайды) жасалған жаңғырықты (дөңбек) пайдаланады. Оның беті істелінетін жұмыстың ыңғайына орай ойық, дөңес немесе сайлы болып келеді.

Дүркін-дүркін балғамен ұрудың салдарынан темір жұқара созылып, қажетті кейіпке келеді. темір балғаның орнына қатты ағаштың безінен жасалған балғаны да пайдалануға болады.

Қобылау деген сөз қап, қабық, қобыз сөздерінде кездестіретін қап, қоб – түбірі – қуыс деген мағына беретіндіктен қуыстау, шұңғылдау, сайлау сөзімен төркіндес жатыр.

Нақыштау (чеканка) - нақыштау техникасы қарапайым операцияларды орындау үшін (фактура толтыру) және адам тұлғалары мен фигураларды мүсіндеу үшін де қолданылады. Бір жағдайда қымбат металдардан жасалған шағын зергерлік бұйымдарды нақыштайды, басқаларында - алюминийден, мыстан және болаттан жасалған монументалды фигураларды нақыштау арқылы өңдейді. Әртүрлі көркемдік әсер беретін на-

қыштаудың технологиялық тәсілдерінің осындай алуантүрлілігі - көптеген ғасырлар бойы дамып келе жатқан өте ежелгі нақыштау әдісі. Нақыштау Азия континентінің Көшпенді тайпаларында, Ежелгі Мысырда, антикалық Греция мен Римде, қазақ шеберлерінде танымал болды. Көне заманнан бері ол Қытай, Үндістан, Жапония Иран өнерде де белгілі болды. Ол Батыс Еуропа елдерінде қайта өрлеу дәуірінде айтарлықтай дамыды. Ол XVIII және XIX ғғ. одан әрі дами түсіп, біздің заманауи сәндік-қолданбалы өнерімізде жаңа тәсілдерімен қолданылуда және байытылуда.

Нақыштау процесінің мәні материалды арнайы аспап – нақыс салғыш арқылы өңдеуден тұрады, ол тігінен қойылып, жоғарғы ұшына балға соғылады. Соққының нәтижесінде төменгі, етікшесі (нақыс салғыштың ұратын басы) материалда із қалдырады. Бірте-бірте нақыс салғышты балғамен ұру арқылы, материалға қалаған пішін береді.

Нақыштауды жүзеге асыру үшін өңделетін металл белгілі бір иілгіштікке және созылмалық қасиеттерге ие болуы тиіс, пішінін нақыс салғыш күшінің әсерінен өзгертуге қабілетті болуы қажет. Мұндай қасиеттерге көптеген металдар мен олардың қорытпалары ие.

Металлопластика-металдарды көркем өңдеудің ежелгі түрлерінің бірі. Шамасы, ол ежелгі сақ шеберлеріне белгілі болған. Металлопластика техникасында орындалған көркем туындылар өз түрі бойынша металл беттерінен жасалған нақыштарды еске салады, бірақ бұл ұқсастық тек сыртқы, ал мәні бойынша олар едәуір ерекшеленеді - ең алдымен металл беттерінің қалыңдығы әртүрлі. Нақыштау үшін қалыңдығы 0,5 мм - ден бастап одан әрі қалың металл беттері пайдаланылған болса, ал металлопластика үшін фольга немесе 0,5 мм-ге дейінгі жұқа металл беттері қолданылады. Жұқа металл беттері оңай сынылады, ал қалың металл беттерімен жұмыс істеу қиын, себебі металл беттері қаншалықты қалың болса, деформация үшін айтарлықтай күш-жігерді талап етеді. 0,5 мм - ден бастап одан әрі қалың металл беттері пайдаланылған болса пішінін егжей-тегжейлі өңдеуді талап етпейтін ірі сәндік туындыларға ғана қолданылады.

Алайда, металлопластиканың нақыштаудан басты айырмашылығы - технологиялық процесі мен құрал-саймандар жиынтығында. Нақыштауда пішін балғамен металл бетін нақыш салғышпен ұру арқылы жүзеге асырылса, ал металлопластикада пішін мүсіншінің стектеріне ұқсайтын аспаптармен қолдың күшімен басу арқылы металл беттерінде орындалады. Металл пластикасымен айналысу үшін қажетті құралдардың ең аз жиынтығы мынадай негізгі түрлерден және кейбір қосалқы құралдардан тұрады.

Су жүргізу (Гравирование) - металдарды және металл емес материалдарды (сүйек, ағаш, тас

және т.б.) көркем өңдеудің ежелгі тәсілдерінің бірі. Оның мәні – кескіштің (штихель) көмегімен материалға сызықтық сурет немесе рельеф салу. Көптеген мыңжылдықтар ішінде гравировка көркемөнер (зергерлік әшекейлер, гравюралар), сондай-ақ таза техникалық, мысалы, дәл өлшеу құралдары мен аспаптарын өндіру (бөліктерді сызу, микрометриялық және нониустық шкалаларды градуирлеу және цифрлау т.б.).

Көркем граверлік шеберлік технологиясының негізгі екі түрін ажыратамыз:

- беті ғана өңделетін жазықтықты нақыштау (екі өлшемді)

- көлемдінақыштау (үшөлшемді).

Жазықтық гравировка – бұл әдіс металдарды көркем өңдеуде кең таралған. Оның мақсаты-контурлық суретті, өрнекті, күрделі портреттік, көпфигуралы, ландшафты тондық композицияларды салу жолымен бұйымның бетінде корациялау, сондай-ақ әртүрлі жазулар мен шрифт жұмыстарын орындау. Тәсілмен жалпақ және көлемді бұйымдарды әшекейлейді.

Граверлік құрал және оны қолдану - жазық нақыштау кезіндегі негізгі құрал штихель немесе кескіш болып табылады. Штихельдің жалпы ұзындығы 100-ден 130 мм-ге дейін ауытқиды. Оны аспаптық болаттардың ең үздік маркаларынан жасайды. Штихельмен жұмыс істеу ыңғайлы болу үшін төменгі жағынан кесілген саңырауқұлақ пішінді қысқа ағаш қаламға салынады.

Жақсы кескіш келесі талаптарды қанағаттандыруы керек:

- ол бірінші сұрыптағы материалдан жасалуы керек;

- жылтыратылған және жақсы қайралған.

Әдетте жоғары сапалы жұқа құрылымды болаттан жасалған кескіштерді пайдаланады. Егер аз тозатын қатты құралды жасау қажет болса, онда ол үшін күміс болат (сталь серебрянка) немесе жылдам кесетін (быстро режущая сталь) болат алу керек; сонымен қатар кескіштер У7 және У8 маркалы болаттан жасалады.

Кескіштердің бірнеше негізгі түрлері болады:

Өткір кескіш (шпицштихель) - Оның бүйірлік жақтары сәл сыртқа бүгілген, үстіңгі жағынан ені 1-4 мм, бүйір беті арасындағы бұрыш өзгеруі мүмкін. Бұл штихельдің ең көп қолданылатын түрі; ол көптеген граверлік операцияларды орындау үшін қызмет етеді: суретті жиектеу, шрифт жұмыстарындағы бұрыштарды кесу (әсіресе қолжазба, әр түрлі түзетулер мен тазартулар және т.б.).

Мессерштихель – пышақ тәріздес кескіш. Оның көлденең қимасы үшбұрышқа сәйкес келеді. Онымен үлкен тереңдікте өте жіңішке сызықтарға қол жеткізуге болады: ені 1 мм жолақта онымен 10 сызыққа дейін жүргізуге болады.

Фасетштихель - Оның бүйір қабырғалары параллель, ал кесетін беттер 100° бұрышында кездеседі. Арқасының ені 1,5-3 мм. оларға кең

және шамалы тереңдікке қатысты сызықтарды жүргізуге болады.

Юстирштихель - Көлденең қимада оның иілген бүйір жақтары өткір сопақты құрайды; зергерлік бұйымға тастарды салуды жеңілдету үшін оправалық царгаларды түзету үшін қолданылады. Кесіктің беті басты оське қатысты қиғаш тегістеледі.

Флахиштихель - тегіс кескіш. Осы кескіштің арқасы мен жүзі әрдайым бір-біріне параллель болады; бүйір жақтарының орналасуына байланысты арқасы жүзінен кең немесе жіңішке болуы мүмкін. жүзінің ені 0,2 мм-ден 5 мм-ге дейін; кең және жазық сызықтарды ою үшін ғана емес, әшекейлерді жөндеу және құрастыру, жазықтықтарды тегістеу және т. б. кезінде зергерлер үшін таптырмас аспап.

Болштихель - жартылай дөңгелек кескіш. Жүзінің ені 0,1 мм-ден 5 мм-ге дейін болуы мүмкін; ол әр түрлі қаріптерді ою үшін, ойықтарды нақыштау кезінде, дөңгелек және жартылай дөңгелек ойықтарды жасау кезінде, сондай-ақ әшекейлердің кейбір элементтерін пысықтау үшін қолданылады.

Фаденштихель - жалпақ кескіш сияқты. Оның жүзінде көптеген ұзына бойы науалар жасалған; оны кейбір элементтерді әрлеу үшін және ойымышталған суреттерді жандандыруға қолданады. Штихельдер тек жүзінің формасы бойынша ғана емес, сонымен қатар сипаттамасы мен қайрау бұрыштары бойынша да, сондай-ақ олардың өлшемдері (нөмірлері) бойынша да ерекшеленеді.

Көлемді нақыштау (Обрнное гравирование. Үш өлшемді) - кескішпен рельеф немесе металдан жасалған көлемді (дөңгелек) мүсін жасайтын әдіс; бұдан басқа көлемді нақыштап оюды екі нұсқаға бөлеміз: бедердің суреті фоннан жоғары болғанда дөңес (оң) ою (фон тереңдетілген, алы-

нып тасталған); сурет немесе бедер ішіне кесілетін кезде терең (теріс) ою.

Қаралау (Чернь) - бағалы металдардан (күміс және алтын) жасалған көркем бұйымдарды декорациялаудың ежелгі тәсілі. Қазіргі уақытта құрамы мен түсі бойынша ерекшеленетін қаралау рецептері көп, металды қаралауда күміс-сұр түстен бастап және қара-барқыт түсіне шейінгі жетістіктерге жетуге болады. Оны дайындау, металл бетіне отырғызу және күйдіру технологиялық процесінде түрлі нұсқалар бар. Қаралау процесі келесі операциялардан тұрады:

Қаралау пигменті күмістен, мыстан, қорғасыннан (немесе қалайы) және түрлі мөлшерде қорытылған күкірттен тұрады. Қайнату үрдісінде қышқылданудан сақтау үшін флюс қосады. Қаралау пигментін дайындаудың бірнеше жолы бар. Олардың бірі өте ежелгі, басқалары жетілдіріліп, толықтырылып қазіргі заманда қолданылады. Бірақ қаралаудың көптеген рецептері мен әдістері бар болғанымен, олардың барлығы жақсы нәтиже бермейді.

Ортағасырлық зергерлер металды қаралауда көмір пешін пайдаланған, қазіргі заманда электр муфельдік пешін қолданған дұрыс. Бұл жақсы нәтижелерге кепілдік береді, өйткені температураны қалауынша бақылауға болады. Жаңа дайындалған қарайтуға арналған бұйымды алдын ала кептіру үшін пешке қояды. Су буланғаннан кейін дайындаманы лажылау (эмальдау) кезіндегідей пешке салады.

Қызған кезде қаралау пигменті жұмсарады, балқиды, нақышталған ойықтарды толтырады. Қараланатын бұйым өте қызып кетсе күкірт бөлшектері жанып, қаралау пигментінің қабаты тегіс емес, кеуектер және дақтар пайда болады. Сондықтан да металды қаралау кезінде температуралық біркелкілікті ұстанған жөн.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Молда М. Өткен күндер. Алматы. Жазушы, 1987.
2. Дәркембай Шоқпарұлы. Қазақтың қолөнері.-Алматы:Өнер, 2005.

ТАРИХ ҒЫЛЫМЫ ИСТОРИЧЕСКАЯ НАУКА HISTORICAL SCIENCE

ӘОЖ 94

НУРЛАНОВА ГУЛЬНУР НЫГЫМЕТДОЛДАНОВНА

аға оқытушы, тарих магистрі,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: smuglianka81@mail.ru

КАРАТАЕВА ДИНАРА ГАЛИМБАЕВНА

аға оқытушы, тарих магистрі,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
E-mail: dkarataeva@bk.ru

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ТҮРКИЯ: ҚАЛЫПТАСУЫ, ДАМУЫ, ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Түйіндеме. Мақалада Батыс елдеріндегі отарлық жүйенің күшейуіне байланысты Осман империясына еуропалықтардың саяси-экономикалық ықпалы жан-жақты қарастырылады. XX ғ. Түрік мемлекетінің ішкі саяси, экономикалық және әлеуметтік жағдайы талданады. Сондай-ақ, Түрік мемлекетінің қалыптасу тарихынан бастап, оның дәстүрлі құрылымы, «Шығыс мәселесінің» туындауы, жастүріктер қозғалысы және Мұстафа Кемал Ататүріктің түрік қоғамын трансформациялаудағы қызметі секілді маңызды кезеңдер мен мәселелер қамтылады.

Кілт сөздер: Осман империясы, «османшылық», «Шығыс мәселесі», «Жастүріктер қозғалысы», «Ұлттық ант».

НУРЛАНОВА ГУЛЬНУР НЫГЫМЕТДОЛДАНОВНА

старший преподаватель, магистр истории,
кафедра Истории Казахстана,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: smuglianka81@mail.ru

КАРАТАЕВА ДИНАРА ГАЛИМБАЕВНА

старший преподаватель, магистр истории,
кафедра Истории Казахстана,
Жетысуский университет имени И.Жансугурова
г.Талдыкорган, Казахстан
E-mail: dkarataeva@bk.ru

РЕСПУБЛИКАНСКАЯ ТУРЦИЯ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ: СТАНОВЛЕНИЕ, РАЗВИТИЕ, ПРОБЛЕМЫ

Аннотация. В статье подробно рассматривается политическое и экономическое влияние европейцев на Османскую империю в связи с усилением колониальной системы на Западе. Анализи-

руется внутривластическое, экономическое и социальное положение турецкого государства в новую эпоху. Также охватываются важные периоды в истории турецкого государства, такие как традиционная структура государства с периода его основания, возникновение «Восточного вопроса», молодежного движения и особенности политического и экономического развития государства при Мустафа Кемале Ататюрке.

Ключевые слова: Османская империя, «османизм», «Восточный вопрос», «младотурецкое движение», «Национальный обет».

NURLANOVA GULNUR

Senior Lecturer of the Department of History of Kazakhstan, Master of History
Zhetysu University named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: smuglianka81@mail.ru

KARATAYEVA DINARA

Senior Lecturer of the Department of History of Kazakhstan, Master of History
Zhetysu University named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan
E-mail: dkarataeva@bk.ru

REPUBLICAN TURKEY IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS: FORMATION, DEVELOPMENT, PROBLEMS

Abstract. The article examines in detail the influence of Europeans on the Ottoman Empire in connection with the strengthening of the colonial system in the West. The internal political, economic and social situation of the Turkish state in the new era is analyzed. It also covers important periods in the history of the Turkish state, such as its traditional structure, the emergence of the "Eastern problem", tanzimat and youth movement.

Keywords: Ottoman Empire, "Ottomanism", "Eastern question", "Young Turk movement", "National vow".

Түркия Кіші Азия территориясында орналасқан мемлекет. Ғасырлар бойы осы өңірдегі жүріп жатқан мәдени, саяси, сауда-экономикалық байланыстардың қарқындылығы бұл елдің болашақтағы даму кейпін анықтап берді. Аталған мәселеге көшпестен бұрын алдымен Түрік мемлекетілігінің тарихына тоқталу қажет.

Алғашқы түркітәлдес тайпалар Кіші Азияда халықтардың Ұлы қоныс аударуы кезінде пайда болды. Бұл тайпалардың екінші толқыны жаңа дәуірдің екінші мыңжылдығының басында басталды, яғни бұлар – оғыз тайпалары болатын. Қыпшақтар басып алған оғыздар Еуразияның батыс аймағында қоныстануға кірісті. Әлсіреген Византия империясы сыртқы шабуылдарға төтеп бере алмады. Түркі-оғыздар Анадолы территориясындағы Рум сұлтанатының негізгі билеуші этникалық құрылымын анықтады. Жергілікті халық түркіленді. Осылайша түрік этносының этникалық негізін гректер, парсылар, грузиндер, Таяу және Орта Шығыстағы басқа халықтар құрады.

XIII – XIV ғасырларда 1219 жылдан бастап Осман әмірлігінің билеушісі болған Осман Бей күшейе түседі. 1453 жылы түріктер Византия империясының астанасы Константинопольге шабуыл жасады. Осыдан кейін Кіші Азия мен Балқандағы бүкіл Византия аумағы жаңа мемлекеттік бірлестікке, яғни Осман империясының құрамына кірді. Жаңа дәуірге қарай бүкіл Араб елдері де империяға енді. Ендігі жерде Түркия күшейіп, тіпті

Еуропаға қауіп төндіре бастаған болатын. Түрік флоты Жерорта теңізінде ең күшті флотқа айналды [Коробков В.С., 2008, с. 36].

Түріктердің әскери жетістіктері көбінесе көшпелілердің тайпалық байланыстар жүйесінің күштi ілігіне негізделді. Сұлтандықтың алғашқы әкімшілік бірлігі санжақ-бей басқарған «санжақ» болды. Көшпелі жауынгерлер кейіннен отырықшы болып, «сипахтар» атты әскердің негізін қалады. Ел үкіметін ұлы уәзір басқарды. Биліктің орталық аппараты үш негізгі жүйеден тұрды – әскери-әкімшілік, қаржылық және сот-діни. XVI ғасырдың өзінде елді губернатор-бейлербейлер басқарып, 16 провинцияға бөлінді. Аймақтық санжақбейлер оларға мойынсұнды. II Мехмет сұлтан кезінде Осман империясының «Канун-есім» заңдарының жинағы қабылданды.

Орталық империяның алтын ғасыры Сүлеймен бірінші Кануни – Ұлы Сүлейменнің билігі кезінде басталды. Алайда, көп ұзамай империя дағдарыс кезеңіне кірді және XIX ғасырдың басында әлсіреп бітті. XIX ғ. Түркияның әлсіреуінің басты себебі Батыс әлемінің индустриалды даму жолына түсіп, қарқынды күшеюі еді. XVII-XVIII ғасырларда Осман империясы бірқатар соғыстарда жеңілістерге ұшырады. Нәтижесінде елге шетелдік капитал ене бастады.

XIX ғасырдағы ішкі саяси өзгерістер мен реформаларға қарамастан, Осман империясының Батысқа тәуелділігі арта берді. Ел экономикасын-

да француздар мен британдықтар басым болды. XIX ғасырдың 80-жылдарының соңынан бастап Түркия экономикасындағы жетекші орындар Германияға көшті.

XX ғасырдың басына қарай Түркияда «жас түріктердің» қозғалысы басталды. Оларды сондай-ақ «иттихадистер» деп атады. Жас түріктер алдымен әскер құрылымдарында реформа жүргізді. Өздерінің идеологиясы ретінде «османшылдық» доктринасын алға тартты.

1918 жылы Түркия Германияның одақтасы ретінде капитуляцияға ұшырады. Жас түріктердің ықпалы әлсіреді. Жаңа басшылар Түркияның тәуелсіздігі үшін күрес бастады. Түрік қоғамының барлық таптарын біріктіретін антитеррорлық қозғалыстың басында Анадолы буржуазиясы тұрды. Бұл қозғалыстың идеологтары патриоттық зиялы қауым өкілдері, ең алдымен әскери адамдар болды. Түрік ұлтшылдарының жетекшісі Мұстафа Кемал Паша (Ататүрік) болды. Ал ол бастаған қозғалыс «кемалистердің» қозғалысы деп атала бастады.

Кемалистер қызметінің алғашқы кезеңі «құқықтарды қорғау» қоғамдарында топтастырылған ұлттық күштердің ұйымы болды. 1919 жылы Сивас қоғамдарының конгресінде өкілдік комитет құрылды, ол жаңа Түркияның алғашқы уақытша үкіметі болды. Кемалистердің өтініші бойынша 1920 жылы қаңтарда Ыстамбұлда шақырылған парламент декларация қабылдады. Ол «ұлттық ант» деп аталды.

Антанта әрекеттері кемалистерді шешуші күреске мәжбүр етті. 1919 жылдың соңында Өкілдік комитеттің орналасқан жері Сивастан Анкараға ауыстырылды. 1920 жылы 23 сәуірде Анкарада жаңа парламент - Түркия Ұлы Ұлттық Жиналысы (ТҰҰЖ) жиналып, өзін елдегі жалғыз заңды билік деп жариялады. Мұстафа Кемал ТҰҰЖ төрағасы болып сайланды. 1921 ж. түріктердің грек әскерлерімен жүргізген әскери шайқастары шешуші рөлге ие болды. Шайқастар Иненю ауылы мен Сакария өзенінің маңында болды. Бұл Анадолыдан интервенция жасаушыларды қуып шығарумен аяқталды. 1923 жылы қазанда түрік ұлттық армиясы Ыстамбұлға кірді [Всемирная история, 2007, с. 148].

1923 жылы шілдеде түрік тәуелсіздігінің халықаралық мойындалуын білдіретін жаңа Лозанна бейбітшілік келісіміне қол қойылды. ТҰҰЖ әскери операцияларының аяқталуы, 1 қараша 1922 ж. сұлтан билігін жою туралы заң қабылдайды және 1923 жылы 29 қазанда Түркия Республикасы деп жарияланды. 1924 жылы Конституция қабылданды. Кемалдың басшылығымен жүргізілген одан әрі қайта құру және 1923 жылы негізін қалаған Халықтық-Республикалық партия (ХРП) Османлы феодалдық клерикалық империясының күйренділерінің орнында жаңа ұлттық мемлекеттің құрылысын аяқтады. 1934 жылы ТҰҰЖ Мұстафа Кемалға Ататүрік деген ат берді, бұл

«түріктердің атасы» дегенді білдіреді [Коробков В.С., 2008, с. 94].

Мұстафа Кемал халифат пен исламның байланысын ескілік деп санады, сұлтандық билік жойылғаннан кейін 1924 жылы халифатты да жойды. Кемалистер елдің зайырлы мемлекет болуына жол ашты. Қоғамдық трансформациядан өту үшін алдыңғы қатарлы философиялық әлеуметтік идеяларды тарату негіз болды. Кемал мемлекеттегі алғашқы улама лауазымын жойып, кейбір діни оқу орындарын жауып, шариғат соттарына тыйым салды. Жаңа тәртіп республикалық конституцияда бекітілді. Құран түрік тіліне аударылды. Қылмыстық кодексте саяси бірлестіктерге бір діннен шығуға тыйым салынған. Реформалар кешеніне мыналар кірді: еуропалық күнтізбені енгізу, еуропалық стандарттарды жаңа азаматтық кодексін қабылдау, фамилияларды енгізу, полигамияны жою, шіркеуді мемлекеттен бөлу, араб алфавитінен латынға көшу және басқалар.

Кемалистер экономикада түрік экономикасын шетелдік капиталдың үстемдігінен босатуға бағытталған статизм (ұлттандыру) саясатына негізделген кейбір агрессивті шараларды жүргізді. Ішінара алынып тасталды, ішінара барлық шетелдік концессиялар сатып алынды, ұлттық банктер құрылды, өнеркәсіптік құрылыс басталды. Этатизм ел индустриясын шетелдік бәсекелестіктен қорғады [Родригес А., 2004, с. 244].

Алайда Түркияның индустриалды дамуы ауыр өнеркәсіптің қалыптасуына әкелмеді, аграрлық мәселе шешімін таппады. Жалпы, саяси және экономикалық тұрақтандыру билеуші топтардың ішкі саясатындағы реакциялық бағыттардың нығаюына ықпал етті. 30-шы жылдардың екінші жартысынан бастап Түркия үкіметі ұлттық қағидалардан алыстап бара жатты. 1936 ж. Монтредегі конференцияда, түрік өкілдері Батыс дипломатиясының қысымымен Қара теңіз елдеріне зиян келтіретін шөгінділер режимі туралы ағылшын жобасын қолдады. 1938 жылы қарашада Түркияның жаңа харизматикалық көшбасшысы Ататүрік қайтыс болды. Жаңа президент және ХРП төрағасы болып Исмет Иненю сайланды.

Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуымен Түркия әуелі ағылшын-француз блогына қосылды, 1941 жылдың маусым айында Германиямен достық және агрессияға қарсы келісім жасады. Ол Германияның КСРО-ға шабуылынан кейін ресми түрде «бейтарап» ұстанымға ие болды. Фашистік державалар күйрей бастаған кезде Түркия қайтадан Ұлыбританияға, содан кейін АҚШ-қа жақындай түсті.

Соғыс аяқталғаннан кейін Түркия елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын дамыту мақсатында жаңа жолдар іздестіре бастады. Халық қалыптасқан ХРП диктаторлық режиміне қарсы наразылық таныта бастады. 1945-1947 жылдары жер реформасы және кәсіподақтар туралы бірнеше заңдар қабылданды. Бір партиялық жү-

йеден бас тарту қажеттілігі мойындалды. 1950 жылы Демократиялық партия құрылды, Д.Баяр бастаған партияның билікке келуі және Маршалл жоспарына сәйкес американдық көмек ағымы Түркияның америкалықтарға бағытталған даму жолының басталуын көрсетті. 1952 жылы ел НАТО-ға мүше болып, оның аумағында әскери базаларды ұсынады.

Статистикадан бас тарту және жеке кәсіпкерлікті ынталандыру елдің экономикалық дамуына әкелді. Алайда реформалар жүйесіз жүргізіліп, сыртқы қарыздың ұлғаюымен, ұлттық валютаның құнсыздануымен және оппозицияға қарсы саяси қуғын-сүргінмен қатар жүрді. 1960 жылы әскер Баяр-Мендерестің саясатына наразылық білдіре бастады. Нәтижесінде Ататүрік қағидаларына оралу ұранымен мемлекеттік төңкеріс орын алды. Елдің жаңа билеушісі генерал Дж.Гурсельдің басқаруымен 1961 жылдың мамыр айында жаңа Конституция қабылданды. Ол буржуазиялық-демократиялық бостандықтарды қамтамасыз етті. 1965 жылы билікке С.Демирель басқарған Әділет партиясы келеді.

1960 жылғы төңкерістен кейін Түркияның сыртқы саясатында бірқатар өзгерістер болды, АҚШ-қа бағдар ұстай отырып, үкімет үлкен икемділікті ұстана бастады. 60-шы жылдардың соңы мен 70-жылдардың ортасы саяси партиялардың билік үшін күресінің күшейе түсуімен сипатталды, жағдай террористік күрес әдістерін қолданған экстремистік топтардың (мысалы, «сұр қасқырлар») іс-әрекетін қиындатты. 1971 жылы тағы бір

әскери төңкеріс болды. 1987 жылы Тұрғут Озал басқарған Отан партиясы билікке келді. 1993 жылы С.Демирель президент болды. 2014 жылдан бері елді Реджеп Тайип Эрдоған басқарып келеді. Қазіргі Түркияда билік елдің исламдануына бағытталған [Коробков В.С., 2008, с. 97].

Қазіргі Түркия проблемаларының ішінде ең әйгілісі күрдтер мәселесін ерекше атап өткен жөн. Ол туралы түрлі дереккөздерде көптеген материалдар бар. Бұл проблема гректер мен түркілер мекендейтін арал Кипрдің отарлық кезеңінен бастау алады. Кипр гректері үнемі Грециямен (этонис) бірігуге ұмтылады, ал Кипр түріктері аралдың этникалық бөліктер бойынша бөлінуін жақтады (Таксим). 1974 жылы Грецияға қосылу әрекеті нәтижесінде түрік әскерлері аралға қонды. Жағдай осы күнге дейін шешілмеген. Тіпті осының нәтижесінде аралдың солтүстігінде Кипр Түрік Республикасы мемлекетте пайда болды. АҚШ қысымымен Түркия Израильмен байланыс орнатты, бұл елдегі исламистерге соққы болды. Түркияның еуропалық қоғамдастықпен қарым-қатынасы күрделі.

Жалпы, елдің негізгі геостратегиялық жағдайын, мұсылман әлеміндегі ерекше орнын, сондай-ақ Батыс елдерімен берік байланысын ескере отырып, Түркияның қазіргі әлемдегі орны туралы мәселе өзекті болып қала береді. Орта Азия елдерімен және Әзірбайжанмен қарым-қатынаста пантүркизм идеясының жандануы байқалып отыр.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Коробков В.С. Материалы к лекциям по истории Азии и Африки. – Алматы.: «Экономика», 2008.
2. Васильев Л.С. История Востока. – М.: - 2005 г.
3. Всемирная история. Становление государств Азии. – М.: – Минск, «Астрель-Харвет», 2002 г.
4. Всемирная история. От древнего Вавилона до наших дней. – М.: – Минск, «Астрель-Харвет», 2007 г.
5. Новейшая история стран Азии и Африки XVI-XIX вв. Под ред. А.Родригеса. – М.: 2004. Часть 1-2.
6. Политические системы и политическая культура Востока/Под ред. А.Воскресенко. – М.: «Восток-Запад», 2007г.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ - СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. **Абдулаева Әйгерім Бекмұханбетқызы** - «Физика» мамандығының 2 курс докторанты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
2. **Абдыкаримова Алия Тлеулиевна** - магистр, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
3. **Абильгазиева Жанар Курманалиевна** - аға оқытушы, шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
4. **Адамкулов Ерали Мерекебаевич** - «Көркем еңбек» пәні мұғалімі, №61 орта мектебі, Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі.
5. **Айдарбаева Докторхан Кайсарбековна** - б.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ.
6. **Ақжолова Әлия Әбдірайымқызы** - PhD, аға оқытушы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
7. **Албатыр Илесбек** - журналистика және филология кафедрасының аға оқытушысы, магистр, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті.
8. **Алдабергенова Айгуль Оналбековна** - педагогика ғылымдарының кандидаты, математика және информатика кафедрасының қауымдастырылған профессоры м.а., Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
9. **Алданов Ербол Сатыбаевич** - доцент, т.ғ.к., Астана университеті.
10. **Андасбаев Ерлан Сүлейменович** - техника ғылымдарының докторы, профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
11. **Асылова Раушан Омаровна** - ф.ғ.к., аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
12. **Атабаева Айнур Муратовна** - магистры, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
13. **Ахметов Бақыт Базарбекович** - аға оқытушысы, магистр, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
14. **Ахметов Есжан Базарбекович** - оқытушысы, магистр, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
15. **Ахметов Жалғас Ундрисулы** - старший преподаватель кафедры математики и информатики, магистр педагогических наук, Жетысуский университет имени И. Жансугурова.
16. **Ашимова Малика Гениевна** - журналистика және филология кафедрасының аға оқытушысы, магистр, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті.
17. **Бахтаулова Алефтина Сембаевна** - доцент, б.ғ.к., І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
18. **Бегалы Ақерке Дидарқызы** - 7M01503-информатика мамандығының 2 курс магистранты, Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
19. **Бейсенбаева Айгуль Мерекеевна** - аға оқытушы, п.ғ.м., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті.
20. **Билибаева Жадыра Тураровна** - 2-курс магистранты, 7M01506-География білім беру бағдарламасы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
21. **Борибекова Фарзана** - п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент), І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
22. **Бутенова Асель Кадыровна** - магистры, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
23. **Даникеева Айгул Бақытжанқызы** - аға оқытушысы, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті.
24. **Джакупова Аймгуль Нурлановна** - «Математика» мамандығының 1 курс докторанты, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті.
25. **Дюсембинова Сауле Мырзабековна** - магистры, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
26. **Елеусизова Шолпан Сериковна** - қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 2- курс докторанты, Шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
27. **Ермекова Набира Сагидуллаевна** - оқытушысы, п.ғ.м., «Математика және информатика» кафедрасы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
28. **Есейқызы Айым** - «Математика» мамандығының 2 курс докторанты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
29. **Жақпаев Қуаныш** - 6D01501-Физика мамандығының докторанты, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.

30. **Жанатбекова Назым Жанатбекқызы** - п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а., І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
31. **Жапсарбай Галымбек Амангелдинович** - магистрант 2 курса, ЖУ имени И. Жансугурова.
32. **Жеңіс Ардақ Ерболқызы** - І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 2 курс магистранты.
33. **Жиембаев Жомарт Тумарбекович** - ғылыми жетекші, п.ғ.к., математика және информатика кафедрасының меңгерушісі, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
34. **Жолтаева Гульнар Нурболатовна** - п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент), І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
35. **Ибраева Салтанат Нургазықызы** - п.ғ.к., І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
36. **Изтлеуова Саманта Шекернаевна** - старший преподаватель, кафедра «Педагогика и психология», магистр педагогики и психологии, Университет Баишев.
37. **Имагамбетова Алия Айткалиевна** - магистр, аға оқытушысы, педагогика және психология кафедрасы, Баишев университеті.
38. **Исабаев Ануар Токтамысович** - магистры, оқытушы, І. Жансүгіров атындағы ЖУ.
39. **Исина Шынар Амангельдиевна** - магистр, аға оқытушысы, педагогика және психология кафедрасы.
40. **Исмагулова Раузия Сыдыковна** - аға оқытушы, бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасы, Абай Атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті.
41. **Казыбаева Айгуль Аманжоловна** - докторанты, Абай Атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті.
42. **Какимжан Акерке Гализатовна** - магистрант 2 курса, ЖУ имени И. Жансугурова.
43. **Каратаева Динара Галимбаевна** - аға оқытушы, тарих магистрі, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
44. **Кожалулов Сайлаухан Қажыбекұлы** - қауымдастырылған профессоры м.а., филология ғылымдарының кандидаты, Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
45. **Койшыбекова Айжан Кумарбековна** - «Математика» мамандығының 1 курс докторанты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
46. **Комарова Динара Турсунхановна** - магистр, аға оқытушысы, педагогика және психология кафедрасы, Баишев университеті.
47. **Кыдырбаева Ардақ Толегеновна** - магистры, оқытушы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
48. **Кыстаубаева Ботагоз Кыстаубаевна** - 2 курс докторанты, «бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы, педагогика және психология факультеті, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
49. **Қаратас Жомарт Мандатұлы** - 1 курс докторанты, «бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
50. **Майлыбаева Гульмира Сабыровна** - PhD философия докторы, қауымдастырылған профессоры, педагогика және психология факультеті, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
51. **Мамбеталина Айгерим Алимбаевна** - магистр, старший преподаватель, кафедра педагогика и психологии, Университет Баишев.
52. **Манибекова Маралдым Саятовна** - магистр, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
53. **Мендекенова Айгерім Даулетқызы** - оқытушы, шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
54. **Мендекина Баян Кабдолдиновна** - математика пәнінің мұғалімі, Назарбаев зияткерлік мектебі.
55. **Миралиева Айжан Жайсановна** - к.п.н., PhD, Университет Баишев.
56. **Мукашева Данагул Мадияровна** - аға оқытушысы, биология магистрі, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
57. **Мухитдинова Роза Абдығалиевна** - магистры, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
58. **Намазбаев Қанабек Таубекович** - педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, І.Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті.
59. **Нурланова Гульнур Ныгыметдолдановна** - аға оқытушы, тарих магистрі, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
60. **Нұрке Майра Сыздықовна** - докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.
61. **Ожарова Гульнара Махатаевна** - аға оқытушысы, магистр, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.

62. **Оксикбаев Берикжан Кылышбекович** - б.ғ.к., аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
63. **Онгарбаева Алия Дуйсенғалиевна** - магистр, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
64. **Пірімжанова Алтынай Пірімжанқызы** - магистрант, Қ.Жұбанов ат. АӨУ.
65. **Рафиков Аслан Фархадулы** - І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 2 курс магистранты.
66. **Рахимова Айна Маратовна** - PhD, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
67. **Sakibayeva Bela** - Doctoral student of specialty 8D01502-Physics, Zhetysu University named after I. Zhansugurov.
68. **Сарсекулова Диляра Мадиевна** - оқытушы, оқыту және тәрбиелеу әдістемесі кафедрасы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
69. **Сеитова Сабыркуль Макашевна** - профессор кафедрасы математика и информатики, доктор педагогических наук, Жетысуский университет имени И. Жансугурова.
70. **Смагулов Есенғали Жексембаевич** - п.ғ.д., профессор, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
71. **Совет Ерханат** - қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 3- курс докторанты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
72. **Спанова Галия Абушакиповна** - ф-м.ғ.к., аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті.
73. **Сырлыбаева Гульнара Торебековна** - ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а., І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
74. **Тастемирова Алмагуль Ерболаевна** - аға оқытушы, шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
75. **Таубалдиева Жуматай Шамкеновна** - қауымдастырылған профессоры, п.ғ.к., Шығармашылық білім беру кафедрасы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
76. **Ткачев Александр Владимирович** - «Математика» мамандығының 2 курс докторанты, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті.
77. **Тлегенова Гульнур Алмухамбетовна** - аға оқытушы, шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
78. **Тойбазаров Дархан Болатович** - старший преподаватель, магистр математики, Жетысуский университет имени И. Жансугурова.
79. **Токанов Мансур Маратович** - «Математика» мамандығының 1 курс докторанты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
80. **Токжанова Айгуль Максатовна** - п.ғ.к., доцент, педагогика және психология кафедрасы, Баишев университеті.
81. **Тулеметова Камида Әбілдабекқызы** - «Дарынды балаларға арналған үш тілде оқытатын М.Арын атындағы №24 «Экономика және бизнес» арнаулы лицейінің математика пәнінің мұғалімі.
82. **Туребаева Баян Зарлыковна** - старший преподаватель, кафедра педагогики, и психологии, кандидат педагогических наук, Университет Баишев.
83. **Турсынбаева Динара Ахметовна** - магистр, старший преподаватель, ЖУ имени И. Жансугурова.
84. **Турысбекова Асем Ериковна** - аға оқытушысы, журналистика және филология кафедрасы, филология ғылымдарының кандидаты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті.
85. **Тынысбай Меруэт** - 7M01301 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының магистранты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
86. **Укушева Толкын Калиаскаровна** - магистры, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы ЖУ.
87. **Фейзулдаева Салтанат Арасатовна** - аға оқытушы, PhD докторы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
88. **Чалматаева Маржан Бексляновна** - 7M01502-Физика мамандығының магистранты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
89. **Чукенаева Гулим Толеуовна** - PhD, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.
90. **Шендель Анастасия Владимировна** - магистр, преподаватель, ЖУ имени И. Жансугурова.
91. **Шуриева Айслу Бауржановна** - магистр, педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы, Баишев университеті.

МАУЛЕНОВ Г.С.

доктор юридических наук, профессор
Рецензия на учебник «Криминология», подготовленный
доктором юридических наук, профессором Алаухановым Е.О.

В 2013 году в юридической науке нашей республики произошло знаменательное и историческое событие – в г. Санкт-Петербурге (Российская Федерация) в издательстве «Юридический центр Пресс» был издан учебник «Криминология» (38 п.л., 608 стр.) известного казахстанского ученого-криминолога, доктора юридических наук, профессора, члена Союза писателей и журналистов Республики Казахстан Есбергена Оразулы Алауханова. Учебник стал очередным шагом, ранее им издавалась в России монография, тема: «Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений» (2005 год). Рецензентами учебника выступили выдающиеся ученые в области уголовного права и криминологии – доктор юридических наук, профессор О.Н. Ведерникова (судья Верховного суда Российской Федерации) и доктор юридических наук, профессор К.Р. Абдрасулова (заведующая кафедрой криминологии Ташкентского юридического института).

По устоявшейся традиции структура учебника представлена в двух частях: Общая и Особенная. В содержание Общей части учебника включены: предмет, система, методология криминологии, история ее становления и развития, преступность и ее основные характеристики, причины преступности, личность преступника, организация и методика изучения преступности, прогнозирование и предупреждение преступности, понятие и общая характеристика виктимологии, как одного из направлений криминологии (девять глав).

В Особенную часть учебника вошли шестнадцать глав, рассматривающих криминологическую характеристику отдельных видов и групп преступлений, в т.ч. организованная, коррупционная, женская, воинская, корыстно-насильственная, экономическая, пенитенциарная, неосторожная и др., отдельная глава рассматривает международное сотрудничество в области борьбы с преступностью, особенности организации сотрудничества стран СНГ в борьбе с преступностью.

Следует особо отметить, что наш коллега проявил авторский и порой оригинальный подход к решению некоторых проблем криминологии, изложенные в настоящем учебнике. Так, например, затрагивая проблему причинности в криминологии автор, на наш взгляд, справедливо отмечает, что она является общеправовой проблемой и студенты должны ее освоить не по учебнику криминологии, а по специальной литературе.

Совершенно справедливы высказывания автора и о том, что каждый ученый видит проблему преступности и преступника соответственно своей специальности и создает «свою» теорию о ней, ее причинах и людях, совершивших преступления.

Исследуя развитие криминологии в СССР, в т.ч. и в Казахстане, профессор А.О. Алауханов подчеркивает, насколько труден и непрост был путь развития и признания криминологии, как науки – от полного непризнания, отвержения, объявления лже наукой до признания в качестве теоретической основы, как для законодательства, так и для практики борьбы с преступностью.

При раскрытии криминологической характеристики преступлений автором приводятся статистические данные по республике о состоянии, структуре, динамике различных преступлений, конкретные практические рекомендации по их предупреждению.

Кроме того, свое логическое отражение в учебнике профессора Е.О. Алауханова нашли труды, как зарубежных, так и отечественных ученых и экспертов, среди них, Н.М. Абдиров, Н.А. Агыбаев, У.С. Джекебаев, С.Х. Жадбаев, Е.И. Каиржанов, И.И. Рогов, Г.Р. Рустемова, Н.Н. Турецкий и др.

Безусловно, отдельные положения научного труда, на наш взгляд, порой наталкивают специалистов на проблемы творческой дискуссии, в частности, соотношение социального и биологического в личности преступника; социально-психологический механизм совершения конкретного преступлений;

- роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления; понятие и классификация виктимности.

Но, как нам представляется, актуальность затронутых автором сложных криминологических вопросов является ярким достоинством самостоятельности профессора Е.О. Алауханова, как ученого, как автора более чем 20 монографий и учебников в области криминологии.

Особо выделим то обстоятельство, что рецензируемая работа автором посвящена его учителям и наставникам – доктору юридических наук, профессору, академику АЕН РК, Заслуженному деятелю науки и техники РК Елегену Изтлеуовичу Каиржанову и доктору юридических наук, профессору Юлдашу Мустафаевичу Каракетову.

В целом, учебник дает глубокие теоретические знания и пропагандирует криминологические знания. В целом, труд написан по-настоящему творчески, является фундаментальным и приносит значительный вклад в уголовно-правовую и криминологическую науку современного Казахстана.

Издание учебника профессора Е.О. Алауханова «Криминология», в большой степени, выдвигает авторитет казахстанской криминологии на международный уровень и станет всеобщим признанием заслуг многих поколений казахстанских криминологов, сложившихся за последние тридцать лет.

Следует только приветствовать выход Е.О. Алауханова на международную арену и пожелать ему в год его 55-летия со дня рождения продолжить неустанную работу по пропаганде криминологических знаний в нашей стране, не забывая слова знаменитого поэта «...И вечный бой, покой нам только снится!».

Не случайно в предисловии к учебнику наши уважаемые коллеги – российские ученые – доктора юридических наук, профессора З.С. Зарипов и С.Я. Лебедев отмечают, что учебник отличается логической завершенностью идеи, новизной взглядов и перспективой дальнейшего исследования.

Безусловно, изданный учебник, подготовленный профессором Е.О. Алаухановым для студентов и магистрантов (докторантов), преподавателей юридических факультетов, специалистов в области уголовного и пенитенциарного права, криминологии, а также всех заинтересованных лиц найдет широкое применение среди ученых и практиков.

АГЫБАЕВ А.Н.

доктор юридических наук, профессор КазНУ им. аль-Фараби, заслуженный деятель Казахстана
ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ТРУД ПО КРИМИНОЛОГИИ

Недавно в Санкт-Петербурге издательством «Юридический центр-Пресс» издан учебник доктора юридических наук, профессора Е.О. Алауханова «Криминология» с объемом 42 п.л. Работа посвящена 20-летию независимости Республики Казахстан. Преступность и причины, ее порождающие всегда являлись объектом пристального внимания человечества, которое постоянно ищет пути и средства эффективной борьбы с этим социальным явлением. На этой стезе особая надежда возлагалась на государство. Однако со временем стало понятно, что государство самостоятельно не в состоянии решить все возникающие сложные проблемы, что ведущая роль принадлежит обществу и его гражданским институтам. В своем выступлении на заседании Совета Безопасности Республики Казахстан 18 июня 1993 года Президент страны Н.А. Назарбаев отмечал, что «нужно ... поднять на борьбу с преступностью трудовые коллективы, широкую общественность, весь народ, средства массовой информации. Такой опыт у нас был накоплен». Люди разных профессий во все времена задумывались над истоками преступности, над тем, какие вну-

тренение или внешние силы заставляют человека нарушать уголовно-правовые запреты, даже под угрозой наказания. Естественно, что все они осмысливали вопросы преступности в контексте своего времени и его требований, на том уровне знания, который они застали или которого достигли собственными усилиями.

Как известно, неременным условием успешной борьбы с преступностью является понимание ее детерминантов. Криминология – это наука о борьбе с преступностью, ее детерминантов, которая должна опираться на современные реальности и возможности предупреждения преступлений.

Автор учебника, известный ученый, много работавший в области уголовного права и криминологии, в своем труде постарался изложить разные взгляды и позиции, но при обязательном условии, что они важны, даже необходимы для понимания того, что такое преступность и как с ней бороться.

В учебнике на базе современных подходов к структуре и содержанию криминологий рассматриваются предмет, система, методология и история криминологии, задачи и перспективы ее развития. Анализ преступности, личности преступников, причин и условий преступлений дается как в общем плане, так и применительно к конкретным видам преступлений.

С тех же позиций рассматривается проблема предупреждения преступности. Специально исследованы определенные виды преступности:

преступления против здоровья человека, корыстно-насильственная, организованная, коррупционная, экономическая, рецидивная, женская, пенитенциарная, воинская преступность, преступность террористического характера, преступный оборот наркотиков, международное сотрудничество в области борьбы с преступностью.

Учебник отличает оригинальный подход автора к решению некоторых проблем криминологии, в ней приводятся статистические данные и привлекается огромное количество научных и литературных источников. Книга написана доступным, образным языком и рекомендована для студентов, магистрантов, преподавателей юридических вузов и специалистов в области криминологий, а также для работников суда, прокуратуры и других правоохранительных органов, интересующихся проблемами предупреждения преступности. Настоящий учебник является фундаментальным трудом в области криминологии.

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»**

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз)
Қайта тіркеу №17579-Ж 06.03.2019
Басылым ай сайын шығады.

Международный научный журнал (Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,
Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г.)
Перерегистрация №17579-Ж 06.03.2019
Периодичность издания ежемесячно.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған **заңтану, филология, педагогика, өнертану** ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

Мақалада отандық (Қазақстандық) авторлардың еңбектерін міндетті түрде қолдану керек. Сонымен қатар «Қазақстанның ғылым мен өмірі» журналының алдыңғы сандарында жарияланған авторлардың мақалаларына сілтеме жасауға кеңес беріледі.

Автор мақала жазу барысында өз еңбектеріне сілтемені азырақ жасап, басқа маңызды ғалымдардың еңбектеріне сілтеме жасағаны жөн.

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года №1082 рекомендован для научных публикаций.

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: **юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.**

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы.

Материалы редакцией не возвращаются.

В статье необходимо использовать труды отечественных (Казахстанских) авторов. При этом рекомендуется содержать ссылки на статьи авторов, опубликованных в предыдущих номерах международного журнала «Наука и жизнь Казахстана».

Самоцитирование в статье при написании автором научной работы допускается в наименьшем количестве.

Рекомендуется обратить внимание на значимые научные труды ученых мира.

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
Халықаралық ғылыми журнал
№12/1 (147) 2020 жыл**

Бас редактор:

«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов

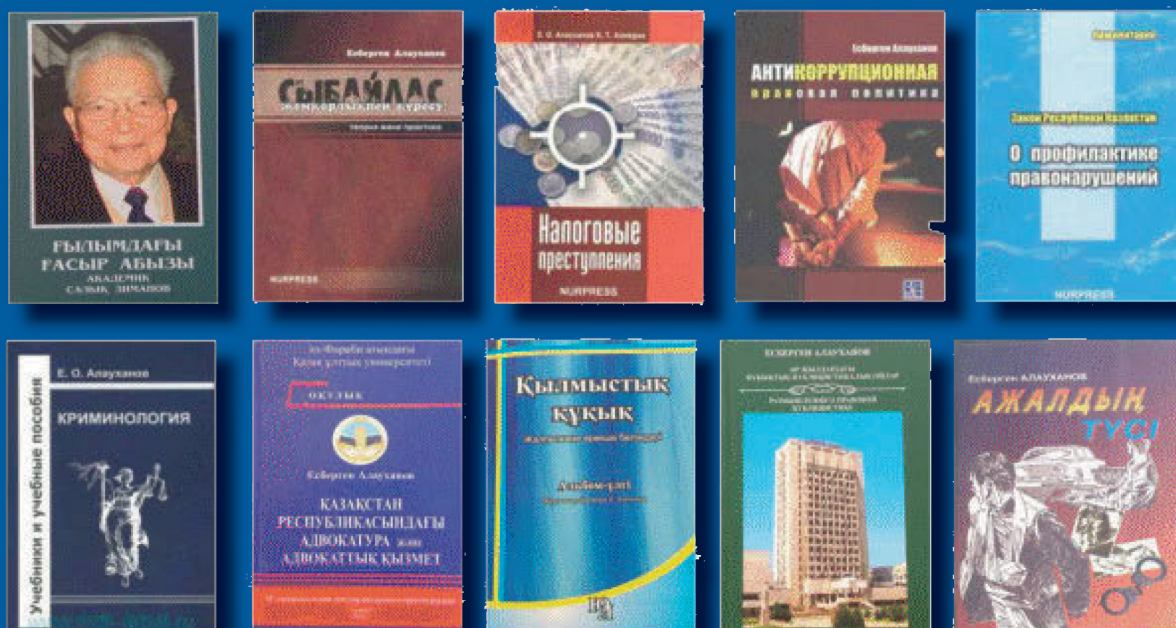
Басуға 23.12.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Көлемі 19,0 б.т. Таралымы 500 дана. Тапсырыс №189

Редакция мекенжайы: Алматы қаласы, Алмалы ауданы, Абылай хан даңғылы 113 үй
web-site: www.nauka-zan.kz, e-mail: nauka-zan@mail.ru

В ведущих учебных заведениях России презентованы научные издания- учебники, монографии, вышедшие в Казахстане под редакцией «Заслуженного деятеля Казахстана» д.ю.н., профессора Е.О. Алауханова.

Презентация прошла в Московской государственной юридической академии, в Московском университете МВД России и Рязанской академии права и управления ФСИНМЮРФ; Правовой академии МЮ РФ, а также 28 мая 2009 г, в МГУ имени М.В. Ломоносова с участием проф. Е. Каиржанова. Есберген Оразович – завкафедрой Судебной власти и у г, процесса КазНУ им. аль-Фараби, член союза писателей Казахстана, член Российской криминологической ассоциации, пт редактор международного журнала «Наука и жизнь Казахстана». Профессор О. Стар ков отметил, что новый учебник «Криминология» отличает оригинальный подход автора к решению некоторых проблем криминологии, приводятся статистические данные и привлекается большое количество научных и литературных источников. Книга написана живым, образным языком, И том числе в книге «Криминология», подготовленной под редакцией профессора И.Рогова и профессора Е.Алауханов, появились новые гавы – «Бытовая преступность», «Медицинская преступность» и «Криминотеология», чем отличается от других учебников стран СНГ. Ученые России отметили, что подобные презентации учебников, посвященных криминологической науке казахстанских ученых, не проводились уже на протяжении двух десятков лет, Своими грудями, подчеркнули они, профессор Е. Алауханов укрепляет международное научное сотрудничество.

Журналға «Қазпочта» бөлімшелер арқылы жазылу индексі 74191

